

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE
GERİ ÇAĞIRMA HAKKI
Kavram, Tarihçe ve Uygulama**

DOKTORA TEZİ

Gonca EROL

**Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK
İkinci Danışman: Prof. Dr. Osman Korkut KANADOĞLU**

EYLÜL 2017

ÖNSÖZ

Doktora tez çalışmam boyunca ilgi, yardım ve desteklerini hiç esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik ile ikinci danışmanım Prof. Dr. Osman Korkut Kanadoğlu'na; bilgi ve deneyimleri ile tez çalışmamı zenginleştiren tez izleme komitemin üyeleri Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu'na ve Prof. Dr. Ekrem Ali Akartürk'e ve tez jürimde bulunup, görüş ve eleştirileri ile yol gösteren Prof. Dr. Oktay Uygun'a ve Prof. Dr. Şule Özsoy Boyunsuz'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Doktora tezimi, Türkiye'nin siyasal sistemi içerisinde yer almayan ve daha önce de hiç deneyimlenmemiş bir usul olan geri çağırma hakkı üzerine yazmaya karar verdiğimde, en çok kaygı duyduğum konu, ihtiyacım olan kaynaklara Türkiye'den erişmenin zorluğu idi. Bu zorluğu aşmak ve ayrıca hakkı yerinde gözlemleme fırsatına da erişmek amacıyla University of California, Los Angeles (UCLA) School of Law'a ziyaretçi araştırmacı adayı olarak başvuruda bulundum ve başvurum kabul edildi. UCLA'de bulunduğum süreçte ihtiyacım olan neredeyse tüm kaynaklara ulaştım ve çok değerli öğretim üyeleri ve araştırmacılar ile iletişim kurma imkanına sahip oldum. Bu bakımdan, araştırma önerimi kabul edilir bulan ve böylece bana dünyanın en iyi hukuk fakültelerinden birinde ziyaretçi araştırmacı olarak bulunma imkanını sağlayan Anayasa Hukuku Profesörü Stephen Garbman'a ve UCLA Hukuk Fakültesi yönetimine teşekkür ederim. Ayrıca, geri çağırma hakkı üzerine yaptıkları çalışmalarını benimle hiç tereddütsüz paylaşan Coventry Üniversitesi'nden Prof. Matt Qvortrup'a ve Wagner College'dan Joshua Spivak'a da özel olarak teşekkür etmek isterim.

Son olarak, hayatımın her döneminde olduğu gibi tez çalışmam süresince de hep yanımda olan, mutluluk ve umut kaynağım canım aileme de sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	xi
RESUME.....	xiii
ABSTRACT.....	xix
ÖZET.....	xxiv
GİRİŞ.....	1
I. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Çalışmanın Kapsamı.....	3
III. İnceleme Planı.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

GERİ ÇAĞIRMA HAKKINA İLİŞKİN

KAVRAMSAL, TEORİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE

I. TANIM VE KAVRAMLAR.....	9
A. Geri Çağırma Hakkının Tanımlayıcı Unsurları.....	9
1. Hakkın Muhatapı: Kamu Görevlileri ve Kamu Organları.....	9
2. Hakkın Öznesi: Seçmenler.....	15
3. Hakkın Konusu: Kamu Görevlisinin Olağan Görev Süresi Dolmadan Görevden Alınması.....	18
B. Geri Çağırma Hakkı Tanımı.....	19
C. Geri Çağırma Hakkının Amacı ve İşlevleri.....	21
D. Geri Çağırma Hakkının Niteliği.....	22
1. Bir Katılma Hakkı Olarak Geri Çağırma.....	22
2. Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Geri Çağırma.....	22
a. Klasik Sınıflandırmada Doğrudan Demokrasi ve Geri Çağırma.....	23
b. Modern Doğrudan Demokrasi ve Geri Çağırma Hakkı.....	24
3. Temsili Demokrasiyi Düzelten/Onaran Bir Araç olarak Geri Çağırma.....	28
II. TEORİK TEMELLER.....	30
A. Temeldeki Ayrışma: Farklı Temsil Anlayışları.....	30

B. Geri Çağırma Hakkı Lehindeki ve Aleyhindeki Argümanlar.....	34
1. Geri Çağırma Hakkı Aleyhinde İleri Sürülen Argümanlar.....	35
a. Geri Çağırma Hakkı Temsili Demokrasi İlkesine Aykırıdır; Temsili Sistemi Tahrip Eder.....	35
b. Geri Çağırma Tehdidi Temsilcilerin Bağımsızlığını Yok Eder; Onları Seçmenleri Ne Diyorsa Onu Yapan Kuklalara Dönüştürür.....	37
c. Geri Çağırma Hakkının Varlığı, İşin Ehli Uzman Kişilerin Kamu Görevlerine Talip Olmaktan Çekinmelerine Yol Açar.....	39
d. Geri Çağırma, Gerektiğinde Uzlaşarak ve Taviz Vererek Karar Alabilmeyi Engeller; Toplumu Kutuplaştırır, Gerginlikleri Artırır.....	41
e. Geri Çağırma Hakkı Seçmenlere Kaldırabileceklerinden Daha Ağır Bir Yük Getirir.....	41
f. Geri Çağırma Masraflı Bir Usuldür; Ayrıca Gereksizdir Çünkü Görevden Almada Daha Tercih Edilir Başka Yöntemler Zaten Mevcuttur.....	42
g. Geri Çağırma İstismara, Art Niyetli ve Yanlış Kullanımlara Açık Bir Araçtır.....	43
2. Geri Çağırma Hakkı Lehinde İleri Sürülen Argümanlar.....	45
a. Geri Çağırma Hakkı, Kamu Görevlileri Üzerinde Halkın Sürekli ve Doğrudan Denetimine İmkan Sağlar.....	46
b. Geri Çağırma, Kamu Görevlilerinin Halkın Talep ve İhtiyaçlarına Daha Fazla Yanıt Verir Olmalarını Sağlar.....	48
c. Geri Çağırma, Özel Çıkar Çevrelerinin, Zengin ve Nüfuzlu Kesimlerin Kamu Görevlileri Üzerindeki Etkisini Azaltmaya Yardımcı Olur.....	50
d. Geri Çağırma, Uzun Görev Sürelerinin Ortaya Çıkardığı Sakıncaların Giderilmesine Yardımcı Olur.....	51
e. Geri Çağırma, Toplumda Biriken Öfke ve Kırgınlıkların Demokratik Bir Biçimde İfade Edilmesine İmkan Sağlar.....	53
f. Geri Çağırma, Seçmenlerin Siyasal Olarak Eğitimine Katkı Sunar, Siyasal Alana Olan İlgi ve Katılımlarını Artırır; Vatandaşlık Bilincini Geliştirir.....	54

III. ABD’DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ TARİHÇESİ VE GELİŞİMİ.....	56
A. Tarihsel Öncüller.....	56
B. ABD’de Geri Çağırma Hakkının Kökeni.....	60
1. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve ABD’de Geri Çağırma Hakkının İlk Nüveleri.....	63
2. Federal Anayasanın Hazırlanması ve Kabulü Sürecinde Geri Çağırma Hakkı.....	65
3. ABD Kurucularının Gözünden Temsil, Çoğunluk Kuralı ve Emredici Vekalet.....	71
a. Yönetenlerin Rızası Kuramı ve Temsil.....	71
b. Temsilcilere Talimat Verme Hakkı.....	74
c. Çoğunluk Kuralına Duyulan Korku.....	78
B. İlerlemeci Dönem ve Modern Anlamda Geri Çağırma Hakkının ABD Siyasal Sistemine Girişi.....	80
1. “Her Şeye Kadir Yasama” Anlayışından Yasama Yetkilerinin Sınırlandırılmasına.....	81
2. ABD’de Doğrudan Demokrasi Talebini Ortaya Çıkaran Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Koşullar.....	88
3. İlerlemeci Dönem ve Doğrudan Demokrasi Hareketlerinin Ortaya Çıkışı.....	93
a. İsviçre Örneğinin Amerikan İlerlemeciler Üzerindeki Etkisi.....	95
b. Doğrudan Demokrasi Talep Eden Derneklerin Kuruluşu.....	97
c. Doğrudan Demokrasi Hareketinin Bileşenleri.....	98
d. Doğrudan Demokrasi Hareketi İçerisinde Geri Çağırma Hakkının Yeri.....	100
4. Modern Anlamda Geri Çağırma Hakkının Amerikan Siyasal Sistemine Girişi.....	101
a. Los Angeles Şehir Tüzüğüne Geri Çağırma Hakkının Eklenmesi.....	102
b. Los Angeles’tan Diğer California Şehirlerine Hakkın Yayılımı.....	108
c. California Eyalet Anayasasına Geri Çağırma Hakkının Eklenmesi.....	112

C. Geri Çağırma Hakkı Mücadelesinin Zayıf Noktası: Hakimlerin Geri Çağırılması Tartışması.....	117
D. Geri Çağırma Hakkının İlerlemeci Dönem Sonrası Gelişimi ve Bugünkü Durum.....	131

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ HUKUKİ ÇERÇEVESİ

I. GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ DÜZENLENMESİ.....	135
A. Hakkın Hukuki Dayanakları.....	135
1. Bazı Eyaletlerde Geri Çağırma Hakkının Kaynağı Eyalet Anayasasıdır.....	136
2. Bazı Eyaletlerde Hakkın Kaynağı Eyalet Yasalarıdır.....	141
3. Bazı Eyaletlerde Hakkın Kaynağı Yerel Yönetim Tüzükleridir.....	141
4. Bazı Eyaletlerde Geri Çağırma Hakkı Bulunmamaktadır.....	142
5. District of Columbia ve ABD'nin Bağlı Bölgelerinde Geri Çağırma Hakkı.....	142
B. Hakkın Kapsamı.....	143
1. ABD'de Devlet Örgütlenmesi ve Kamu Görevlileri.....	144
a. Federal Yönetim ve Federal Düzeyde Kamu Görevlileri.....	145
b. Eyalet Yönetimleri ve Eyalet Düzeyinde Kamu Görevlileri.....	145
c. Yerel Yönetimler ve Yerel Düzeyde Kamu Görevlileri.....	147
i. <i>County</i> yönetimleri.....	147
ii. Belediye yönetimleri.....	149
iii. Özel Bölgeler.....	152
iv. Okul Bölgeleri.....	153
2. Geri Çağırma Hakkı Kapsamındaki Kamu Görevlileri.....	153
a. Yerel Yönetim Düzeyindeki Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı.....	154
b. Eyalet Düzeyinde Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı.....	164
c. Federal Düzeyde Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı.....	164

C. Hakkın Erişilebilirliği.....	172
D. Geri Çağırma Hakkının Sınırları.....	177
1. Bir Kamu Görevlisi Ancak Belli Bir Süre Görev Yaptıktan Sonra Geri Çağırma Talebine Konu Edilebilir.....	177
2. Kamu Görevlisinin Olağan Görev Süresinin Dolmasına Belli Bir Süre Kala Geri Çağırma Başvurusu Yapılamaz.....	178
3. Aynı Görevli Hakkında Birden Fazla Kez Geri Çağırma Talebinde Bulunulabilmesine Getirilen Sınırlamalar.....	179
E. Geri Çağırma Hakkının Nitelendirilmesine İlişkin Farklı Yaklaşımlar.....	181
1. Geri Çağırma'yı Saf Siyasal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım.....	183
2. Geri Çağırma'yı Yarı-Siyasal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım.....	186
3. Geri Çağırma'yı Yarı-yargısal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım.....	187
II. GERİ ÇAĞIRMA USULÜ.....	188
A. Saf Siyasal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü.....	188
1. Başvuru Aşaması.....	190
a. Başvurucular.....	190
b. Başvuru Yapılan Makam.....	192
c. Başvurunun İçeriği ve Şekil Şartları.....	192
d. Başvuru Dilekçesinin İncelenmesi.....	193
e. Geri Çağırma Dilekçesinin Hazırlanması ve/veya Uygun Bulunması.....	194
f. Geri Çağırma Dilekçesinin İçeriği.....	195
2. İmzaların Toplanması ve Denetimi Aşaması.....	196
a. İmza Toplama Usulü ve İmza Toplayıcılar.....	196
b. Geri Çağırma Kampanyasının Örgütlenmesi.....	198
c. Dilekçenin İmzalanması.....	199
d. İmzaların Toplanmasında Süre Sınırlandırması.....	199
e. İmzaların Teslimi ve Doğruluklarının Denetimi.....	200
f. Yeterli Sayıda Geçerli İmzanın Bulunmaması Hali.....	202
g. Yeterli Sayıda Geçerli İmzanın Bulunması Hali.....	203
h. Seçim Kararı Alınması ve Seçim Tarihinin Belirlenmesi.....	203

3. Seçim Aşaması.....	204
a. Seçim Usulleri.....	205
i. Seçmene Sadece Geri Çağırma Sorusunun Yöneltildiği Usul.....	205
ii. Doğrudan Adaylar Üzerinden Geri Çağırma Seçiminin Yapılması.....	206
iii. Aynı Seçimde, Hem Geri Çağırma Oylamasının Hem De Geri Çağırma Halinde Boşalacak Yerin Doldurulmasına Yönelik Oylamanın Yapılması.....	207
iv. Geri Çağırma Oylaması ile Boşalan Yerin Doldurulmasına İlişkin Oylamanın Aynı Aynı Seçimler Olarak Farklı Zamanlarda Yapılması.....	207
b. Seçim Sonucunun Belirlenmesi Yöntemi.....	208
c. Geri Çağırma Kararının Geri Çağırılan Görevli Bakımından Sonuçları.....	209
B. Yarı-Siyasal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü.....	210
C. Yarı-Yargısal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü.....	215
1. Minnesota'da Uygulanan Geri Çağırma Usulü.....	216
2. New Mexico'da Uygulanan Geri Çağırma Usulü.....	217
3. Georgia'da Uygulanan Geri Çağırma Usulü.....	218
4. Washington'da Uygulanan Geri Çağırma Usulü.....	219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD'DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ UYGULAMASI

I. UYGULAMADAN ÖRNEKLER.....	221
A. Hakkın Eyalet Düzeyindeki Görevlilere Karşı Uygulaması.....	224
1. Eyalet Valilerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı.....	225
a. Vali Frazier'ın Geri Çağırılması (North Dakota – 1921).....	228
b. Vali Willams'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Arizona–1972).....	231
c. Vali Mecham'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Arizona–1987).....	232
d. Vali Davis'in Geri Çağırılması (California – 2003).....	234
e. Vali Walker'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Wisconsin–2011).....	239

2. Diğer Yürütme Üyelerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı...	240
3. Yasama Üyelerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı.....	243
B. Hakkın Yerel Düzeydeki Görevlilere Karşı Uygulaması.....	250
1. Yerel Yönetimlerde Geri Çağırma Hakkının Kullanımına	
Kaynaklık Eden Nedenler.....	253
a. Görevi Kötüye Kullanma ve Güveni Suiistimal Hallerine	
Dayanan Geri Çağırma Girişimleri.....	254
b. Görevlinin, Seçmenin Güvenini ve Makamın İtibarını	
Zedeleyen, Özel Yaşamındaki Davranışlarının Neden Olduğu	
Geri Çağırma Girişimleri.....	257
c. Mali Konularda Kötü Yönetim İddialarına Dayanan Geri	
Çağırma Girişimleri.....	259
d. Mali Konular Dışındaki Politikalara İlişkin Anlaşmazlıklardan	
Kaynaklanan Geri Çağırma Girişimleri.....	261
e. Görevlilerin Seçmenlerin Taleplerine Karşı Duyarsız Olması;	
Halkla Kötü İlişkiler Kurması Gerekçelerine Dayanan	
Girişimler.....	266
f. Kamu Görevlileri Arasındaki Siyasi Çekişmelerden	
Kaynaklanan Geri Çağırma Girişimleri.....	270
C. Hakimlerin Geri Çağırılması Uygulaması.....	272
1. Hakimlere Karşı Geri Çağırma Uygulamasından Örnekler.....	273
a. San Francisco Belediye Mahkemesi Hakimi Charles Weller'in	
Geri Çağırılması (California - 1913).....	274
b. Dane County Hakimi Archie Simonson'ın Geri Çağırılması	
(Wisconsin - 1977)	275
c. Orange County <i>Superior Court</i> Hakimi M. Marc Kelly'nin Geri	
Çağırılması Girişimi (California - 2015).....	276
d. Santa Clara <i>Superior Court</i> Hakimi Aaron Persky'nin Geri	
Çağırılması Girişimi (California - 2017).....	278
e. Los Angeles <i>Superior Court</i> Hakimi Joyce Karlin'in Geri	
Çağırılması Girişimi (California - 1992).....	280
f. Los Angeles County <i>Superior Court</i> Hakimlerinin Geri	
Çağırılması (California - 1932)	280

2. Hakimlerin Görevden Alınmasında “Retention Seçimi” Usulü.....	282
a. Bir Örnek: Alaska’da <i>Retention</i> Seçimi Usulü.....	283
b. Retention Seçimlerinin Geri Çağırma Gibi Kullanılması.....	284
II. UYGULAMNIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	290
A. Hakkın Kullanım Sıklığı.....	290
1. Hakkın Kullanımına İlişkin Rakamsal Veriler.....	290
2. Hakkın Seçmenlerce Tutumlu Bir Şekilde Kullanılıyor Olmasının Nedenleri.....	294
B. Hakkın Nitelendirilmesindeki Yaklaşım Farklılıklarının Hakkın Kullanımı Üzerindeki Etkileri.....	298
C. Hakkın Kötüye Kullanılması.....	304
D. Geri Çağırma Hakkının Kullanımında Paranın Rolü.....	312
E. Geri Çağırma Hakkı Çoğunluğun Tiranlığına Mı Yol Açmaktadır?.....	318
F. Geri Çağırma Hakkının Kamu Görevlileri Üzerindeki Etkisi.....	326
G. Geri Çağırma Masraflı Bir Usul Müdür?.....	328
H. Hakimlerin Geri Çağırılması Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler.....	331
1. Geri Çağırma, Hakimlere Karşı Çok Nadir Olarak Kullanılmaktadır.....	331
2. Hakimler Siyasal Amaçlarla yahut Toplumdaki Duygusal Reaksiyonların Bir Sonucu Olarak Geri Çağırmaya Konu Edilebilmektedir	334
SONUÇ YERİNE: TÜRKİYE’DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ UYGULANABİLİRLİĞİ.....	337
KAYNAKÇA.....	361
EKLER.....	401
ÖZGEÇMİŞ.....	404

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFL	: American Federation of Labor
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
APNC	: Association for the Protection of Nature and Children
Art.	: Article
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
D.C.	: District of Columbia
der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Ibid	: Ibidem (aynı eserde, aynı yerde)
IDEA	: International Institute for Democracy and Electoral Assistance
IVA	: Independent Voter Association
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KKK	: Ku Klux Klan
LA	: Los Angeles
LGBT	: Lezbiyen Gey Biseksüel Transeksüel
md.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
No.	: numara/number
NPL	: Nonpartisan League
NY	: New York
op. cit.	: opere citato (adı geçen yapıtta)
s.	: sayfa
ss.	: sayfa aralığı
Sec.	: Section
SPR	: Southern Pacific Railroad
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMMOB : Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

U.S. : United States

USA : United States of America

v. : versus

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

Vol. : Volume

yy. : Yüzyıl



DROIT DE REVOCATION AUX ETATS-UNIS: CONCEPT, HISTOIRE ET APPLICATION

RESUME

La révocation populaire est un processus qui permet aux électeurs de mettre un terme au mandat d'un élu ou d'un organisme public avant son terme légal. Le sujet de la révocation populaire peut être un seul élu ou bien un organisme public organisé sous la forme d'un comité (comme conseil législatif, conseil municipal). Le type de révocation qui permet aux électeurs de mettre un terme au mandat des certains fonctionnaires publics s'appelle «la révocation individuelle» alors que celui qui permet de mettre un terme au mandat collectif d'un organisme public s'appelle « la révocation collective».

La caractéristique de base qui distingue la procédure de révocation populaire des autres procédures pour le licenciement des fonctionnaires est le rôle que les électeurs jouent au sein du processus. Dans le processus de révocation populaire, les électeurs ont peut-être été autorisés à la fois dans l'ouverture du processus et dans la décision finale concernant le congédiement. Ce type de révocation s'appelle "la révocation directe". Cependant, dans certains pays, les électeurs n'ont pas le droit pour lancer le processus de révocation populaire, le processus est initié par une autre autorité publique mais les électeurs prennent la décision finale concernant le congédiement. Ce type de révocation s'appelle « la révocation indirecte ».

La révocation populaire étant un mécanisme participatif qui permet aux électeurs de surveiller directement et continuellement leurs représentants, a une fonction à double sens: D'une part, elle facilite l'intervention directe des électeurs auprès des fonctionnaires publics inadéquats, inexpérimentés, corrompus et irresponsables et sert à «corriger» les troubles dans le fonctionnement du système politique représentatif. D'autre part, elle a une fonction "préventive", avec sa présence en tant que menace, qui sert à encourager les fonctionnaires à être plus responsables devant les électeurs, être plus sensible aux souhaits et aux demandes des électeurs et à éviter la corruption et les irrégularités.

Les discussions théoriques sur le droit de révocation populaire sont formées par la relation de ce droit avec le phénomène de «représentation». Ceux qui interprètent la nature juridique de la relation entre le représentant et les électeurs conformément à « la doctrine de l'indépendance» font valoir que la procédure de révocation populaire est contraire au principe du mandat représentatif et ils s'opposent à l'application du droit de révocation populaire. Ceux qui interprètent la représentation conformément à « la doctrine du mandat» défendent le droit de révocation populaire en soulignant la théorie du mandat impératif. Les arguments avancés en faveur et contre du droit de révocation populaire contiennent généralement des allégations qui reflètent cette dissociation.

Selon l'opposition au droit de révocation populaire, ce phénomène est contraire aux principes fondamentaux du mandat représentatif. La mise en œuvre de ce droit a des conséquences dévastatrices pour la démocratie, qui se base sur la séparation des pouvoirs et des mécanismes d'équilibre et de contrôle. Cela empêche les fonctionnaires de prendre des décisions à long terme et courageuses, en particulier dans des affaires controversées, et les transforme en marionnettes agissant selon les souhaits des électeurs. Le mécanisme de révocation populaire peut être soumis à des abus et des utilisations partisans. Les groupes d'intérêt spéciaux peuvent utiliser ce droit comme moyen de réprimer les fonctionnaires. La présence de ce phénomène amène les gens talentueux à ne pas s'engager dans les tâches publiques et, en même temps, donne aux électeurs une tâche difficile à accomplir. De plus, il existe différents mécanismes de contrôle, en particulier «impeachment», qui peuvent fonctionner sans la révocation populaire. La révocation, qui nécessite un arrangement électoral spécial, est une procédure inutile et coûteuse.

Les souteneurs du droit de révocation populaire, tout d'abord critiquent ceux qui s'opposent à ce phénomène et leur approche de la nature juridique de la relation entre le représentant et l'électorat. Les représentants devraient être sensibles aux souhaits, aux opinions et aux attentes des électeurs qu'ils représentent, autrement, la relation de représentation ne se produit pas. Le point le plus répréhensible est que les démocraties représentatives ne donnent que le droit de choisir périodiquement ses représentants aux électeurs, mais au-delà de ce moyen les électeurs sont exclus des processus décisionnels politiques. Avec la révocation populaire, les électeurs

assurent ce que leurs représentants leur soient responsables en permanence. Les agents publics sous la menace de la révocation sont concernés et sensibles aux exigences et aux besoins du peuple. La révocation populaire contribue à résoudre de manière démocratique et efficace les problèmes qui surgissent dans la société, la colère et le ressentiment des électeurs. Cela renforce l'intérêt et la participation des électeurs dans l'arène politique. Dans les démocraties représentatives, les électeurs pensent que le vote qu'ils donnent périodiquement n'a aucun effet et importance. Les fonctionnaires ne sont pas dignes de confiance en raison de la corruption et des irrégularités. Cela réduit l'intérêt des électeurs dans l'arène politique. Cependant, les citoyens qui savent qu'il y a un moyen comme la révocation populaire, tout d'abord, se débarrassent du sentiment d'incapacité sous la forme de «je ne peux rien faire». La confiance et le courage de savoir qu'ils ont le pouvoir de changer quelque chose rendent les électeurs sensibles et pertinents à la sphère politique de la même manière que la présence de la révocation comme menace rend le représentant sensible aux électeurs. Un intérêt accru dans l'arène politique grâce à ce moyen qui augmente la connaissance et la conscience des électeurs dans ce domaine.

Bien que les prémisses historiques du droit de rappeler se retrouvent dans certaines pratiques dans les anciennes Athènes et les civilisations romaines, l'émergence de ce droit dans sa forme moderne est basée sur le 19ème siècle. Même si les premiers exemples de l'utilisation de ce droit ont été observés dans les cantons suisses, le droit de rappeler a été idéalement développé et répandu dans les États fédérés qui composent les États-Unis et ses gouvernements locaux. Aujourd'hui, 34 pays ont le droit de révocation populaire dans ses systèmes politiques, mais les États-Unis ont l'application la plus efficace et idéale de ce droit. De nombreux pays étant inspirée par les États-Unis ont mis en place cette procédure.

La naissance du droit de révocation populaire sous la forme moderne aux États-Unis est basée sur les mouvements populaires et progressifs qui ont émergé à la fin du 19ème siècle. Les problèmes créés par la transformation économique et sociale de cette période et les problèmes croissants de corruption dans les institutions publiques ont suscité la demande d'un développement d'instruments permettant aux électeurs de participer directement aux processus décisionnels politiques. Du fait que le capital en développement domine complètement la sphère politique, les

fonctionnaires se sont davantage intéressés aux intérêts de ces personnes au lieu des intérêts du peuple. Cela a obligé les électeurs à exiger le droit de révocation populaire. Le droit de révocation populaire, qui a émergé pendant la période progressive et qui est devenu l'une des réformes favorisées par les mouvements de la démocratie directe, a d'abord été ajouté à la charte de la ville de Los Angeles en 1903. Avec l'influence et l'enthousiasme créés par ses premières applications à Los Angeles, le droit de révocation populaire s'est rapidement répandu à d'autres villes de la Californie et à d'autres États fédérés. En 1908, le droit de révocation populaire, ajouté à la Constitution de l'État fédéré de l'Oregon, a été transformé en un droit exercé dans plus de vingt États fédérés au cours des 20 prochaines années. Bien que la mise en œuvre et la diffusion de ce droit aient ralenti dans certaines périodes, la tendance à l'adopter est restée forte. Aujourd'hui, les États-Unis ont le droit de révocation populaire dans 42 États fédérés (également dans le district fédéral, D.C. et trois de ses régions associées). Alors que ce droit est appliqué dans certains États fédérés à tous les élus, dans les autres, il ne sont exercés qu'au niveau des gouvernements locaux.

Aux États-Unis, la procédure du droit de révocation populaire individuelle et directe a été adoptée. Cependant, il existe différentes considérations de qualification de ce droit. Selon la considération la plus largement acceptée, la révocation populaire est un processus purement politique, car les raisons pour lesquelles les électeurs peuvent fonder leur utilisation du droit de révocation populaire ne sont pas limitées. Étant donné que les électeurs ne sont pas obligés d'expliquer leurs motifs avant de voter pour un candidat, ils ne sont pas obligés de les expliquer avant de révoquer un fonctionnaire public aussi. Cette considération s'appelle "la conception politique pure". Alors que dans certains états fédérés, le droit de révocation populaire est un droit utilisable uniquement pour certaines raisons. Ces raisons (mauvaise gestion, incapacité etc.), cependant, ont été largement définies afin de ne pas limiter avec excès la volonté des électeurs. C'est la considération "semi-politique". Cependant, dans un petit nombre d'états fédérés, la révocation populaire a également été lié aux causes, mais ces causes ont été étroitement définies dans le sens où certaines infractions ou délits sont commis. De plus, dans cette procédure, le contrôle judiciaire est envisagé sur l'entité plutôt que l'exactitude des revendications contenues dans les motifs de révocation populaire. Cette conception, qui s'appelle la

conception “semi-judiciaire”, limite fortement l'utilisation pratique et l'efficacité du droit de révocation populaire.

Nous pouvons résumer le processus de révocation populaire sur la base de la conception “politique pure” qui est largement préférée, comme suit: le processus commence par la soumission d'une pétition signée par le nombre d'électeurs exigé par la loi à l'autorité compétente sur une demande de référendum pour révoquer un fonctionnaire public de son poste. Le nombre de signatures requises par la loi est souvent de 15 à 30% du nombre d'électeurs qui ont voté lors de la dernière élection régulière dans la circonscription électorale. L'autorité compétente vérifie si la requête satisfait aux exigences énoncées dans la loi, en particulier s'il y a un nombre suffisant de signatures dans la pétition. Si l'autorité compétente conclut que la requête satisfait aux conditions prévues par la loi, cette autorité prend une décision pour tenir une élection sur la révocation populaire. Lors de l'élection, si les électeurs décident de révoquer l'agent public de son poste, l'agent sera révoqué.

Environ 2 500 élections de révocation ont été réalisées aux États-Unis, où le droit de révocation populaire existe depuis environ 114 ans. Vu qu'il y a plus de 250.000 fonctionnaires publics qui peuvent être le sujet de révocation populaire, ce droit a été utilisé avec modération par les électeurs des États-Unis. Bien que le droit soit parfois exploité, c'est souvent un droit qui est utilisé efficacement dans ses buts. La chose la plus fondamentale qui permet l'utilisation de ce droit de manière frugale et discrète est les dispositions restrictives contenues dans la procédure. Par exemple, les taux de signature spécifiés nécessitent le soutien d'un certain nombre d'électeurs afin que l'initiative de révocation soit couronnée de succès et de cette façon, des tentatives indésirables et frivoles sont évitées. C'est aussi l'une de ces limitations que les électeurs n'ont pas le droit de révoquer un agent public peu de temps après qu'il commence à exercer ainsi que juste avant de finir son mandat.

Le droit de révocation populaire en tant que mécanisme contribuant à la création d'une démocratie plus participative en complétant le droit de vote peut également produire des résultats positifs en termes de démocratie turque. Le droit de révocation populaire peut aider à changer la perception de «la représentation» qui est

dans l'esprit des dirigeants et des dirigés et qui pose problème à bien des égards, en même temps qu'il contribue à la formation d'une culture démocratique participative.

La procédure aux États-Unis (en particulier celle qui est réglementée par la conception politique pure) peut être prise comme exemple pour adapter ce droit au système politique turc. À cet égard, il faut veiller à ce que trois critères de base soient respectés alors que le droit de rappel est réglementé:

1) La portée du droit de révocation populaire devrait être suffisamment large pour permettre à ce droit de jouer un rôle efficace dans le fonctionnement du système politique. 2) La procédure du droit de révocation populaire direct et individuel devraient être utilisées à la place de systèmes qui permettent des types de révocation collectifs et/ou indirects, et la conception politique pure sur ce droit devrait être utilisée à la place de la conception semi-politique et semi-judiciaire pour permettre aux électeurs d'utiliser efficacement leurs droits de révocation. 3) Les limitations (taux de signature, limites de temps, etc.) contenues dans l'application du droit devraient être telles qu'elles empêchent l'utilisation et l'exploitation non autorisées de la droite; mais ces limitations ne devraient pas rendre difficile ou impossible d'utiliser le droit. Les électeurs devraient être en mesure d'accéder facilement au droit et devraient avoir le pouvoir à opérer la procédure de révocation populaire avec succès s'il y a suffisamment d'électeurs.

RIGHT TO RECALL IN THE UNITED STATES OF AMERICA: CONCEPT, HISTORY AND APPLICATION

ABSTRACT

Recall is a process that allows voters to remove their elected officials or elected assemblies before the end of their terms. The target of a recall initiative could be a single public official or an elected assembly as a whole (city/town council, legislative assembly etc.). The recall type that allows removing public officials individually is called "individual recall"; but removing public assemblies as a whole is called "collective recall".

The basic feature of the recall, which diversifies it from the other dismissal procedures, is the role of the electors in the process. In the recall process, electors may be authorized both to initiate the procedure and to place a final judgment on the removal of the targeted official. This is called "direct recall". In some countries, however, electors have no authority in initiating the recall process. It is started by a public authority but the final decision on the removal of the targeted official is made by voters. This is "indirect recall".

Recall, as a participation mechanism which allows voters to control their representatives directly and continuously, has two-way function: On the one hand, it functions as a "corrective" on defects of the representative system by allowing voters to intervene directly with insufficient, incompetent, corrupt and irresponsible public officials. Mere as a threat, on the other hand, by encouraging public officials to be more responsible and more sensitive to their electors' demands and needs and to stay away from corruption and malpractices, it serves "preventive" functions.

Theoretical discussions on the right to recall are carried out in the context of its relation with the phenomenon of representation. Since the recall first became the subject of discussions, people who interpret relation between representative and represented in the context of "independence view" opposed to usage of the recall, asserting that the recall is contrary to the principles of representative government. People who interpret this relation in the context of "mandate view", on the other

hand, supported the right to recall by indicating the "delegate" theory. Arguments for and against recall generally include assertions that reflect this dissidence.

According to recall opponents, recall is contrary to the basic principles of representative government and its application causes destructive effects on representative democracy that based on the separation of powers and checks and balances system. It hinders public officials from taking long term and courageous decisions, especially in controversial issues; and turns them into puppets acting upon feelings and passions of their voters. The mechanism of recall is vulnerable to abuse and usage with partisan purposes. It may become a tool for repressing public officials in the hands of special interests. It causes talented and qualified people to avoid assuming public duties/offices and also places more burdens on electors than they can handle. Moreover, there are other control mechanisms, like "impeachment", can be applied, rendering recalls unnecessary. Because it requires a special election, recall is not only unnecessary but also an expensive procedure.

Proponents of right to recall have a counter argument for every argument put by opponents. First of all, they object to opposition's way of construing the relation between representative and represented. They argue that representatives must be sensitive to their electors' ideas and expectations. Otherwise, there would be no representation at all. The most contested point is that representative democracies provide electors solely right to elect and exclude them from all other political decision making processes. With right to recall, voters force their representatives being continuously and directly accountable to them. Public officials, under the threat of being recalled, render more concerned and sensitive in people's needs and demands. Recall contributes to settle anger and disappointment of voters and to solve the difficulties and problems accumulated in the society in a democratic manner and also effectively. It improves voters' participation and their interest in politics. Voters in representative democracies think that their votes they cast periodically have no importance or impact on the political process. Because of corruption and misconduct, they don't trust their public officials. This leads to decrease in voters' interest in politics. Whereas the voters who know they have a power such recall, may get rid of the idea such "there is nothing they can do" and the feeling of helplessness. How its mere existence as a threat makes a representative be sensitive and responsive to the

voters, it also makes voters sensitive and interested in politics by giving them confidence and courage, which comes from the knowledge that they have power to change things. When voters' interest in politics increases, their knowledge on politics and citizenship consciousness would also increase.

Even so historical antecedents of the right to recall can be traced to some procedures applied in Ancient Athens and Rome, emergence of the modern version of the recall occurred in the 19th century. Although first examples was emerged in the Swiss cantons, the USA states and local governments are the real pioneers of its development, dissemination and effectively application. Today, even though recall is placed in 34 different countries' political system, its most efficient and ideal usage is in the USA. Many countries regulated their recall procedures inspiring by the US example.

Emergence of the modern recall in the USA is a product of the populist and progressive movements that rose at the end of the 19th century. Problems and disappointments, encountered in this period, which stem from fast economic and social conversion, and discontent about increasing corruption in public bodies stirred up the need for developing devices that allow voters to directly participate in political decision-making processes. Complete domination of growing corporations and monopolies in the political sphere and becoming public officials protecting corporate interests instead of people's, and getting they involved in corrupt relationships with corporations led to voters' demand for right to recall. Right to recall, which became one of the reforms advocated by direct democracy movements that rose in Progressive era and achieved gathering many different groups under the same roof, first adopted in Los Angeles City Charter in 1903. After first applications in LA, creating positive impressions and impacts on the voters, the right spread both to other California cities and to other US states. It was added, for the first time, to a state constitution, to the Constitution of Oregon, in 1908. In the following 20 years, it was adopted by more than twenty other states. In spite of decreases in its usage and dissemination time to time, tendency for adoption of the recall remained. Today, 42 US states (also federal district D.C. and 3 dependent territories) have the right to recall in their statutes. In some states, all elected officials can be recalled, though in other states, the right can be used only against local officials.

Individual and direct type of recall exists in all those US states. However there have different approaches regarding the qualification of the right to recall. According to most commonly accepted approach, recall is a pure political process. Voters can decide, completely at their sole discretion, on whether the public official would be removed from his/her office or not. Hence, an application for the recall of a public official doesn't have to be based on certain or any reasons. We call this approach as "pure political approach". In a few states, however, right of recall can only be used as long as the application is based on at least one of the certain reasons stated by law. This is "semi-political approach". And finally in a few other states, recall is still depends on certain reasons but the scope of these reasons is determined quite narrowly, like committing certain crimes or misdemeanors. Also, under this approach, allegations that placed in the petition as recall reasons, are reviewed by a court, not with regards to the truth of the allegations but in terms of their factual sufficiency. This approach, which we call it "semi-judicial approach", considerably limits usage and functionality of the recall, in practice.

We may summarize recall procedure based on pure political approach, which is most commonly employed, as follows: Recall process is initiated by submitting a petition that includes the demand a vote for the electorate on whether a public official should be removed from his/her office and specified number of signatures of the registered voters. Signature requirements are mostly set as a number of signatures of the registered voters equal to between 15-30 per cent of the votes cast in the last general election for the office of the targeted officer. Filing officer reviews the petition in terms of whether it meets the requirements, especially checks if there is a sufficient number of qualified signatures. If the petition is certified, authorized officer or office decides to hold a special recall election. If most of the votes cast at the election is in favor of the recall, targeted officer would be removed from his/her office, and the office would become vacant.

In the USA, where the recall has been experienced for about 114 years, nearly 2.500 recall election has been held so far. It may be said that voters have used the device sparingly considering there are more than 250.000 recallable public officials in the US. Even if recall mechanism may have been abused sometimes, it has been mostly used in accordance with its purposes. Basic elements that ensure sparing and

prudent usage of the recall are restrictive provisions placed in recall laws. For example, signature requirement makes sure that the recall can only be used when it is supported by certain majority of the electors. Thus, groundless and frivolous recall attempts are hindered. Another limitation on usage of the recall is that public officials cannot be subject to a recall initiative until they complete a certain period of time of their terms (like six months or a year) and certain time before their terms are expired (like a year or six months before their terms end).

Right to recall, as a mechanism that helps in creating a more participatory democracy by supplementing the right to elect, may product positive results also for Turkey's democracy. Recall may help changing the sick perception on the concept of "representation" which resides in the minds of both governor and governed, and thus developing a participatory democracy culture.

In adapting the right of recall to the political system of the Republic of Turkey, US recall procedures (especially the ones prepared according to the pure political approach) might be taken as an example. Accordingly, while regulating the recall procedure, should be placed importance on meeting three basic criteria:

1) The scope of the right to recall should be determined large enough to make sure the right has an efficient role in the functioning of the political system. 2) By preferring individual and direct types of recall, instead of collective and/or indirect types, citizens should be allowed to use the recall effectively. 3) Limitations that included in recall procedure (signature requirement, time limits etc.) must be high enough to prevent groundless and frivolous uses of the recall; but also they must be low enough to not to make its usage very difficult or impossible. Electors should able to easily access to the right and if there is a sufficient citizens' support, they should able to use the procedure successfully.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE GERİ ÇAĞIRMA HAKKI: KAVRAM, TARİHÇE VE UYGULAMA

ÖZET

Geri çağırma (*recall*), seçimle göreve gelmiş bir kamu görevlisinin yahut bir kamu organının, olağan görev süresi dolmadan evvel, seçmenler tarafından görevinden alınmasıdır. Geri çağırmanın hedefinde tek bir kamu görevlisi olabileceği gibi, kurul halindeki bir kamu organı (yasama meclisi, belediye meclisi gibi) da olabilir. Tek tek kamu görevlilerinin geri çağırılabilmesine imkan tanıyan geri çağırma türü "bireysel geri çağırma", bir kamu organının kolektif olarak görevden alınmasına imkan tanıyan geri çağırma türü ise "kolektif geri çağırma" olarak adlandırılır.

Geri çağırma usulünü, kamu görevlilerinin görevden alınmasına yönelik diğer usullerden ayıran temel özellik, seçmenlerin süreçte oynadığı roldür. Geri çağırma sürecinde seçmenler, hem sürecin başlatılmasında hem de görevden almaya ilişkin nihai kararın verilmesinde inisiyatif sahibi kılınmış olabilirler. Bu tür geri çağırma "doğrudan geri çağırma" olarak adlandırılır. Bununla birlikte kimi ülkelerde, seçmenlerin geri çağırma sürecini başlatmada bir inisiyatifleri bulunmaz, süreç bir başka kamu otoritesi tarafından başlatılır ancak görevden almaya ilişkin nihai kararı seçmenler verir. Bu tür geri çağırma ise "dolaylı geri çağırma"dır.

Seçmenlerin, temsilcilerini, doğrudan ve sürekli olarak denetlemesine imkan tanıyan bir katılım mekanizması olan geri çağırma, iki yönlü bir işleve sahiptir: Bir yandan yetersiz, yeteneksiz, yozlaşmış ve sorumsuz kamu görevlilerine seçmenlerin doğrudan müdahalesine imkan sağlayarak, temsile dayanan siyasal sistemin işleyişindeki bozuklukları "düzeltici" bir işlev görür. Diğer yandan, yalnızca bir tehdit olarak varlığı ile, kamu görevlilerini seçmenlere karşı daha sorumlu davranmaya, seçmenlerin istek ve taleplerine daha duyarlı olmaya, yolsuzluk ve usulsüzlüklerden uzak durmaya teşvik etmek suretiyle "önleyici" bir işleve sahiptir.

Geri çağırma hakkına ilişkin teorik tartışmalar hakkın temsil olgusu ile olan ilişkisi üzerinden şekillenmektedir. Temsil eden-temsil edilen arasındaki ilişkiyi

"bağımsızlık görüşü" etrafında yorumlayanlar, geri çağırma usulünün temsili vekalet ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmekte ve geri çağırma hakkının uygulanmasına karşı çıkmaktadır. Temsil olgusunu "mandater görüş" etrafında yorumlayanlar ise emredici vekalet ilkesini işaret ederek geri çağırma hakkını savunmaktadır. Geri çağırma hakkının lehinde ve aleyhinde ileri sürülmüş argümanlar da genellikle bu ayrışmayı yansıtan içerikte iddialar içerir.

Geri çağırma karşıtlarına göre, geri çağırma, temsili yönetimin temel ilkelerine aykırıdır ve uygulanması, kuvvetler ayrılığı ile denge-denetim mekanizmaları üzerine kurulu temsili demokrasiyi yıkıcı sonuçlar doğurur. Kamu görevlilerinin, özellikle çatışmalı konularda, uzun erimli ve cesaretli kararlar almasını engeller, onları seçmenlerin duygu ve heyecanlarına göre davranan kuklalara dönüştürür. Geri çağırma mekanizması, art niyetli, partizanca kullanımlara açık bir mekanizmadır. Özel çıkar çevrelerinin elinde kamu görevlilerini baskılayanın bir aracı haline gelebilir. İşinin ehli, yetenekli kişilerin kamu görevlerini üstlenmekten sakınmasına sebep olurken; seçmenlere kaldırabileceklerinden daha ağır bir yük getirir. Dahası geri çağırmaya gerek olmaksızın işletilebilecek, başta *"impeachment"* olmak üzere, çeşitli denetim mekanizmaları bulunmaktadır. Ayrı bir özel seçim düzenlenmesini gerektiren geri çağırma gereksiz olduğu gibi masraflı da bir usuldür.

Geri çağırma savuncuları ise, herşeyden önce, temsil eden-temsili edilen ilişkisinin ele alınış biçimine karşı çıkarlar. Temsilcilerin, temsil ettikleri seçmenlerin istek, görüş ve beklentilerine duyarlı olmaları gerektiğini savunurlar. Aksi halde ortada bir temsil ilişkisi bulunmaz. En çok itiraz edilen nokta, temsili demokrasilerin seçmenlere yalnızca periyodik olarak temsilcilerini seçme hakkı tanınması, bunun dışında seçmenlerin siyasal karar alma süreçlerinden dışlanıyor olmasıdır. Geri çağırma ile seçmenler temsilcilerinin sürekli olarak ve doğrudan kendilerine hesap verir olmalarını sağlarlar. Geri çağırma tehdidi altındaki kamu görevlileri, halkın talep ve ihtiyaçlarına karşı ilgili ve duyarlı olur. Geri çağırma, toplumda biriken sorun ve sıkıntıların, seçmenlerin öfke ve kırılganlıklarının demokratik bir şekilde ve aynı zamanda etkin bir biçimde çözümlenmesine katkı sunar. Seçmenlerin siyasal alana olan ilgi ve katılımını güçlendirir. Temsili demokrasilerde seçmenler belli aralıklarla kullandıkları oyun bir etkisi ve önemi olduğunu düşünmemektedir. Yolsuzluklar ve usulsüzlükler nedeniyle kamu

görevlilerine güvenmemektedir. Bu durum seçmenlerin siyasal alana olan ilgisini azaltmaktadır. Oysa geri çağırma gibi bir araca sahip olduğunu bilen vatandaşlar, her şeyden önce “elimden bir şey gelmez ki” biçimindeki acizlik duygusundan kurtulur. Aracın sadece bir tehdit olarak varlığı nasıl temsilciyi seçmene karşı duyarlı ve ilgili kılıyorsa; bir şeyi değiştirebilecek güce sahip olduğunu bilmenin verdiği güven ve cesaret ile seçmenin de siyasal alana karşı duyarlı ve ilgili olmasını sağlar. Siyasal alana ilgisi artan seçmenlerin bu alana dair bilgisi ve vatandaşlık bilinci de artar.

Geri çağırma hakkının tarihsel öncülleri, Antik Atina ve Roma uygarlıklarındaki kimi uygulamalarda bulunabilir olsa da, modern biçimiyle ortaya çıkışı 19.yy'ın bir ürünüdür. İlk örnekleri İsviçre kantonlarında ortaya çıkmış olmakla birlikte, hakkın, ideal biçimiyle gelişip yayılmasında ve etkin biçimde uygulanmasında esas öncü olan, ABD eyaletleri ve yerel yönetimleridir. Bugün 34 farklı ülkenin siyasal sistemi içerisinde geri çağırma hakkı yer alıyor olsa da, hakkın en etkin ve ideal uygulaması ABD'de mevcuttur. Bir çok ülke geri çağırma usulünü ABD'den esinlenerek düzenlemiştir.

Geri çağırma hakkının modern biçimiyle ABD'de doğuşu, 19.yy sonunda ortaya çıkmış olan halkçı ve ilerlemeci hareketlerin bir ürünüdür. Bu dönemde yaşanan hızlı ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı sorunlar ve memnuniyetsizlikler, kamu organlarında hızla artan yozlaşmadan duyulan rahatsızlık seçmenlerin siyasal karar alma süreçlerine doğrudan katılabilmesini mümkün kılan araçların geliştirilmesi talebini ortaya çıkarmıştır. Gelişip güçlenmekte olan sermayenin siyasal alanı tümüyle tahakkümü altına alması, kamu görevlilerinin halkın çıkarları yerine bu kesimlerin çıkarlarını gözetir hale gelmeleri, bu kesimlerle yozlaşmış ilişkiler içerisine girmeleri, seçmenlerin geri çağırma hakkını talep etmesine kaynaklık etmiştir. İlerlemeci dönemde ortaya çıkan, birbirinden farklı birçok kesimi bir araya getirmeyi başarmış Doğrudan Demokrasi hareketlerinin savunduğu reformlardan biri haline gelen geri çağırma hakkı, ilk olarak 1903'te Los Angeles şehir tüzüğüne eklenmiştir. Buradaki ilk uygulamalarının yarattığı etki ve heyecan ile geri çağırma hakkı hızla hem diğer California şehirlerine yayılmış, hem de diğer eyaletlerde benimsenmeye başlamıştır. 1908'de ilk olarak Oregon eyaletinin anayasasına eklenen geri çağırma hakkı sonraki 20 yıllık süreçte yirmiden fazla eyalette uygulanan bir hakka dönüşmüştür. Dönem dönem uygulanması ve yayılımı

yavaşlasa da, hakkın benimsenmesi eğilimi devam etmiştir. Bugün ABD'nin 42 eyaletinde (ayrıca federal bir bölge olan D.C'de ve üç bağlı bölgede) geri çağırma hakkı bulunmaktadır. Kimi eyaletlerde tüm seçilmiş kamu görevlileri hakkın muhatabı iken, kimi eyaletlerde hak, yalnızca yerel yönetimler düzeyinde uygulanmaktadır.

ABD'de bireysel ve doğrudan geri çağırma usulü benimsenmiştir. Bununla birlikte hakkın nitelendirilmesi konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. En çok kabul gören yaklaşıma göre, geri çağırma tümüyle siyasal bir süreçtir. Seçmenlerin geri çağırma talebine dayanak yapabileceği nedenler sınırlandırılmamıştır. Seçmenler nasıl bir görevliyi seçerken neden belirtmek zorunda değilse, görevden alırken de bir neden göstermek zorunda değildir. Biz bunu "saf siyasal yaklaşım" olarak ifade ediyoruz. Kimi eyaletlerde ise, geri çağırma hakkı ancak belli nedenlere dayanılarak kullanılabilir bir haktır. Ancak bu nedenler seçmen iradesini çok fazla sınırlandırmayacak biçimde, geniş belirlenmiştir: görevi kötü icra etme, yetersizlik gibi. Bu "yarı-siyasal yaklaşım"dır. Bununla birlikte az sayıda eyalette, geri çağırma yine nedenlere bağlanmıştır ancak bu nedenler, belli suç veya kabahatleri işlemiş olmak biçiminde oldukça dar biçimde belirlenmiştir. Dahası bu usulde, geri çağırma nedenleri içerisinde yer alan iddiaların doğruluğunun değil ama, olgusal olarak varlığının yargı organlarınca denetimi öngörülmüştür. "Yarı-yargısal yaklaşım" olarak adlandırdığımız bu yaklaşım, geri çağırma hakkının pratikteki kullanımını ve etkinliğini oldukça sınırlamaktadır.

Yaygın olarak tercih edilen saf siyasal yaklaşımı esas alarak geri çağırma sürecini şöyle özetleyebiliriz: Geri çağırma süreci, içerisinde belli bir kamu görevlisinin görevden alınması için halkoylamasına gidilmesi talebi ile yasada öngörülen sayıda seçmenin imzası bulunan bir dilekçenin yetkili makama sunulması ile başlar. Aranan imza sayısı çoğunlukla, ilgili seçim bölgesinde son olağan seçimde oy kullanan seçmen sayısının yüzde 15-30'u arasında değişen sayıda seçmenin imzasıdır. Dilekçeyi alan makam yasada öngörülen şartları sağlayıp sağlamadığını, özellikle de dilekçede yeterli sayıda geçerli imzanın bulunup bulunmadığını denetler. Eğer dilekçenin yasada öngörülen şartları sağladığı sonucuna ulaşırsa, seçim kararı almaya yetkili makam tarafından geri çağırma seçimi kararı alınır. Yapılan seçimde,

seçmenler hedefteki kamu görevlisinin görevden alınması yönünde oy kullanırsa, görevli geri çağırılmış olur.

Geri çağırma hakkının yaklaşık 114 yıldır uygulanmakta olduğu ABD'de şimdiye kadar yaklaşık 2.500 geri çağırma seçimi gerçekleşmiştir. Geri çağırılabilir 250.000'in üzerinde kamu görevlisi olduğu düşünüldüğünde, hakkın ABD seçmenlerince oldukça tutumlu biçimde kullanıldığı söylenebilir. Hak kimi zaman istismar edilebiliyor olsa da, çoğunlukla amaçları dahilinde etkin bir biçimde kullanılan bir haktır. Hakkın tutumlu ve sağduyulu biçimde kullanımını sağlayan en temel şey, geri çağırma usulü içerisinde yer alan sınırlayıcı hükümlerdir. Örneğin, belirlenmiş olan imza oranları, geri çağırma girişiminin başarılı olabilmesi için belli bir seçmen çoğunluğunun desteğini gerekli kılmaktadır. Böylelikle, yersiz ve ciddiyetsiz geri çağırma girişimleri önlenmektedir. Kamu görevlisinin görevdeki ilk bir yılını yahut altı ayını doldurmadan ve görev süresinin sona ermesine belli bir süre kala (bir yıl, altı ay gibi) geri çağırmaya konu edilememesi de bu sınırlamalardan birisidir.

Seçme hakkını tamamlayarak, daha katılımcı bir demokrasinin yaratılmasına katkı sunan bir mekanizma olarak geri çağırma hakkı, Türkiye demokrasisi bakımından da olumlu sonuçlar üretebilir. Geri çağırma hakkı, hem yönetenler hem de yönetilenlerin zihninde yer etmiş olan, birçok bakımdan hastalıklı “temsil” algısının değiştirilmesine ve böylece katılımcı bir demokrasi kültürünün oluşturulmasına yardımcı olabilir.

Hakkın Türkiye Cumhuriyeti siyasal sistemine adapte edilmesinde, ABD'deki usuller (özellikle saf siyasal yaklaşıma göre düzenlenmiş usuller) örnek olarak alınabilir. Bu doğrultuda, geri çağırma hakkı düzenlenirken üç temel kriterin sağlanmasına özen gösterilmelidir:

1) Geri çağırma hakkının kapsamı, hakkın, siyasal sistemin işleyişinde etkin bir rol üstlenmesine imkan tanıyacak genişlikte belirlenmelidir. 2) Dolaylı ve/veya yalnızca kolektif geri çağırma türlerine imkan tanıyan sistemler yerine bireysel ve doğrudan geri çağırma usulleri, yarı-siyasal ve yarı-yargısal yaklaşımlar yerine ise saf siyasal yaklaşım tercih edilmek suretiyle, seçmenlerin geri çağırma hakkını etkin

bir biçimde kullanmasına imkan tanınmalıdır. 3) Hakkın usulü içerisinde yer alan sınırlamalar (imza oranları, zaman bakımından sınırlamalar vb.) hakkın yersiz kullanımlarını ve istismarını önleyecek düzeyde olmalı ancak, hakkın kullanımını önemli ölçüde zorlaştıran ya da imkansız kılan nitelikte olmamalıdır. Seçmenler hakka kolaylıkla erişebilmeli ve yeterli seçmen desteği var ise başarılı biçimde geri çağırma usulünü işletebilmelidir.



GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Kamu görevlilerinin ve kamu organlarının, olağan görev süreleri dolmadan evvel, seçmenler tarafından görevden alınmasına imkan tanıyan bir usul olarak geri çağırma (*recall*), günümüzde 34 farklı ülkenin siyasal sistemi içerisinde yer alan bir haktır. Bulunduğu her bir ülkede farklı biçimlerde ve farklı usullerle uygulanıyor olsa da, en yaygın uygulanma usulünü esas alarak, geri çağırma sürecini şöyle özetleyebiliriz: Geri çağırma süreci, içerisinde belli bir kamu görevlisinin görevden alınması için halkoylamasına gidilmesi talebi ile yasada öngörülen sayıda seçmenin imzası bulunan bir dilekçenin yetkili makama sunulması ile başlar. Dilekçeyi alan makam, dilekçenin yasada öngörülen şartları sağlayıp sağlamadığını, özellikle de dilekçede yeterli sayıda geçerli imzanın bulunup bulunmadığını denetler. Eğer dilekçenin yasada öngörülen şartları sağladığı sonucuna ulaşırsa, seçim kararı alınır. Yapılan seçimde, seçmenler hedefteki kamu görevlisinin görevden alınması yönünde oy kullanırsa, görevli geri çağırılmış olur.

Seçmenlerin, temsilcilerini, doğrudan ve sürekli olarak denetlemesine imkan tanıyan bir katılım mekanizması olan geri çağırma, iki yönlü bir işleve sahiptir: Bir yandan yetersiz, yeteneksiz, yozlaşmış ve sorumsuz kamu görevlilerine seçmenlerin doğrudan müdahalesine imkan sağlayarak, temsile dayanan siyasal sistemin işleyişindeki bozuklukları "düzeltici" bir işlev görür. Diğer yandan, yalnızca bir tehdit olarak varlığı ile, kamu görevlilerini seçmenlere karşı daha sorumlu davranmaya, seçmenlerin istek ve taleplerine daha duyarlı olmaya, yolsuzluk ve usulsüzlüklerden uzak durmaya teşvik etmek suretiyle "önleyici" bir işleve sahiptir.

Temsili demokrasiler, özellikle ilk biçimleri, seçmenlere periyodik olarak temsilcilerini seçmek dışında hiçbir katılım imkanı tanımıyor olmaları nedeniyle her

daim eleştirilmiştir. Seçmenleri siyasal karar alma süreçlerinden tümüyle dışlayan ve yönetimi kastlaşmış belli bir yöneten grubunun tekelinde bir faaliyete dönüştüren bu yaklaşımın, "halkın yönetimi" anlamında demokrasi idealinden oldukça uzak olduğu sıkça tekrarlanan şikayetlerden biri olmuştur.

Bu şikayetler, daha 18.yy'ın başlarından itibaren, seçmenlerin siyasal karar alma süreçlerine doğrudan katılabilmesine imkan sağlayan usullerin geliştirilmesine kaynaklık etmiştir. Anayasaların doğrudan halk tarafından kabulü, değiştirilmesi, önemli konuların halkoylaması ile karara bağlanması usulleri ve halk girişimi, halkın vetosu, ilga edici referandum, geri çağırma vb. katılım araçları, zamanla, ülkelerin siyasal sistemlerinin ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir. Bugün dünyada bu araçlardan en az birine sahip olmayan tek bir demokrasi dahi bulunmamaktadır.

Geri çağırma hakkı, yolsuzluklar, usulsüzlükler yapan, halkın çıkarları yerine kendi çıkarlarını yahut belli sermaye çevrelerinin çıkarlarını koruyup gözetken kamu görevlilerine yönelik duyulan rahatsızlığın bir ürünüdür. Temsili demokrasilerin öngördüğü "sığ" seçme hakkının, seçmenleri, yozlaşmış temsilcilerine yıllarca katlanmak zorunda bırakıyor olmasına karşı üretilmiş bir çözümdür. Zira, geri çağırma hakkı, seçmenlere, temsil etmeyen temsilcilerinden bir sonraki seçimi beklemeden kurtulma imkanı tanıyarak seçme hakkını tamamlar; böylece, temsili demokrasiyi hem daha "temsili", hem de daha "demokratik" kılar.

Günümüzde, hakkın mevcut olduğu 34 ülke¹ dışında, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan gibi diğer bazı ülkelerde de geri çağırma hakkı tartışılmakta ve kimi zaman parlamentoların gündemine gelmektedir. Daha geçtiğimiz yıl, temsili demokrasinin ve parlamenter sistemin en klasik ve önemli örneklerinden biri olan İngiltere'de (sınırlı bir biçimde de olsa) geri çağırma hakkı tanınmıştır.² Hakkın

¹ Kuzey Amerika'da ABD, Kanada (British Columbia eyaletinde), Meksika (Oaxaca eyaletinde), Avrupa'da Almanya (onbir eyalette), Avusturya, Belarus, Hırvatistan, İngiltere, İsviçre (altı kantonda), İzlanda, Liechtenstein, Polonya, Romanya, Slovakya; Latin Amerika'da Arjantin, Bolivya, Costa Rica, Ekvator, Küba, Kolombiya, Peru, Venezuela; Asya'da, Filipinler, Güney Kore, Japonya, Kuzey Kore, Tayvan, Türkmenistan, Okyanusya'da Kribati, Mikronezya, Palau ve Afrika'da Etiyopya, Kenya ve Nijerya'da geri çağırma hakkı bulunmaktadır.

² Recall of MPs Act 2015. Yasaya göre, yalnızca *House of Commons* üyeleri geri çağırılabilir. Geri çağırma hakkının kullanımı, belli şartların (mahkumiyet gibi) gerçekleşmiş olmasına bağlanmıştır. Şartlar oluşmuş ise seçmenlerin yüzde 10'unun imzası ile geri çağırma gerçekleştirilmektedir. Boşalan yer ise bir ara seçim düzenlenmek suretiyle doldurulmaktadır.

yayılmının gelecek yıllarda artacağı ve geri çağırmanın siyasal sistemler içerisinde çok daha etkin bir role sahip olacağını düşünüyoruz.

Ancak, modern siyasal sistemlerin daha demokratik ve katılımcı bir yapıya bürünmesinde rol üstlenen kilit mekanizmalardan birisi olan geri çağırma hakkının Türkiye'de bu önemine karşılık gelen bir ilgi topladığı söylenemez. Geri çağırma hakkı üzerine yazılmış tek bir Türkçe kitap dahi bulunmadığı gibi, geri çağırma hakkını konu alan akademik çalışmaların sayısı bir elin parmakları kadardır. Oysa Türkiye'de de, birçok demokraside olduğu gibi, gerek seçmenler cephesindeki sorunlardan (seçmenlerin siyasal sisteme, kurumlara ve temsilcilerine olan güvensizliği), gerek siyasal kurumlar ve devlet görevlileri cephesindeki sorunlardan (kurumların temsiliyeti sağlayamaması, devlet görevlilerinin yetersizliği, yozlaşmışlığı, seçmenlere karşı sorumsuz ve keyfi davranmaları) ve gerekse de genel anlamda ülkede demokrasi bilinci ve demokrasi kültürünün eksik olmasından kaynaklanan sorunlar vardır. Geri çağırma hakkı, bu sorunların çözümüne katkı sunabilecek bir mekanizma olarak, en azından, göz önünde bulundurulmalıdır.

İşte Türkiye yazınındaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sunmak umuduyla hazırlanmış olan bu çalışma, en genel biçimiyle ifade edersek, geri çağırma hakkını, hakkın en ideal ve etkin uygulamasına sahip ülke olan ABD örneği üzerinden ayrıntılı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu incelemeden elde edilecek veriler çerçevesinde, hakkın Türkiye'de uygulanabilir olup olmadığı, Türkiye demokrasisinin sorunlarının çözümüne bir katkısının olup olmayacağı sorularına da bir cevap aranacaktır.

II. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmada, geri çağırma hakkı, kavramsal ve teorik temelleri bakımından genel olarak ele alınıyor olsa da, hakkın hukuku ve uygulaması Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden incelenmektedir. ABD dışında 33 ülkenin daha siyasal sisteminde geri çağırma hakkı bulunmasına rağmen incelemenin ABD üzerinden yapılıyor olmasının çeşitli nedenleri vardır:

Birincisi, geri çağırma hakkının en etkin, amaç ve işlevlerine en uygun biçimde kullanılmakta olduğu ülke ABD'dir. Geri çağırma hakkına mevzuatı içerisinde yer veren diğer ülkelerin çoğunda, hak, oldukça etkisiz ve hatta bazılarında yalnızca kağıt üzerinde mevcut bir hak durumundadır. Nitekim, geri çağırmanın mevcut olduğu ülkelere en az 19'unda³ şimdiye kadar ya hiç geri çağırma seçimi olmamış ya da yalnızca 1-2 seçim gerçekleşmiştir. Bu durum genellikle, ya geri çağırma hakkının kullanımı, karşılanması oldukça zor şartlara bağlandığı için⁴ ya da hak oldukça sınırlı biçimde tanındığından⁵ kaynaklanmaktadır. Bazı ülkelerde ise geri çağırma seçimleri gerçekleşmekte, ancak, seçimde görevden alma kararının çıkması, karşılanması zor şartlara bağlandığı için hak etkisiz bir konumda kalmaktadır.⁶

Belirtmek gerekir ki, geri çağırma hakkının ilk ortaya çıktığı yer olan İsviçre de bu ülkelerden biridir. İsviçre hakkın gelişiminde tarihsel bakımdan öncü bir role sahip olsa da, hakkın burada etkin bir biçimde kullanıldığı ve siyasal sistemin işleyişinde aktif bir rolünün olduğu söylenemez. Geri çağırmanın İsviçre'de

³ Arjantin, Avusturya, Belarus, Bolivya, Costa Rica, Hırvatistan, İngiltere, İsviçre, İzlanda, Kanada, Kenya, Kuzey Kore, Küba, Liechtenstein, Meksika, Nijerya, Romanya, Slovakya, Türkmenistan.

⁴ Avusturya, İzlanda, Meksika, Slovakya ve Türkmenistan gibi ülkelerde hakkın kullanımı oldukça zor şartlara bağlanmıştır. Örneğin sadece devlet başkanının geri çağırılabilirdiği İzlanda'da ve Türkmenistan'da geri çağırma seçimine gitmek için parlamentonun üyelerinin 3/4'ünün oyu gerekmektedir (İzlanda Anayasası md. 11; Türkmenisyan Anayasası md. 57). Avusturya'da ise bu oran 2/3 olarak belirlenmiştir (Avusturya Anayasası md. 60).

⁵ Çoğu ülkede hakkın kapsamı sınırlı biçimde belirlenmiştir. Birçok ülkede ya sadece devlet başkanları (İzlanda, Romanya, Türkmenistan gibi), ya sadece ulusal/eyalet yasama organı üyeleri (Belarus, İngiltere, Kanada, Kiribati, Nijerya gibi) ya da sadece kolektif olarak yasama organları geri çağırılabilir (Liechtenstein ve bir-iki istisna hariç İsviçre gibi). Seçimle göreve gelen birçok görevlinin, özellikle de yerel yönetim görevlilerinin hakkın kapsamı dışında bırakıldığı bu ülkelerde, geri çağırmanın siyasal sistemin işleyişindeki etkisi ve işlevselliği de sınırlı kalmaktadır.

Bazı ülkelerde hakkın etkinliğini azaltan bir diğer neden ise, dolaylı geri çağırma türünün tercih edilmiş olmasıdır (Almanya, Avusturya, Costa Rica, İngiltere, İzlanda, Romanya, Türkmenistan gibi). Dolaylı geri çağırmada sürecin başlatılması genellikle bir devlet organının kararına bağlı kılınmış olduğundan, geri çağırmanın, seçmenlerin temsilcilerini doğrudan ve sürekli denetlemesine imkan tanıyan bir araç olarak işlev görebilmesi kısıtlanmış olmaktadır.

⁶ Avrupa'da hakkın en aktif biçimde kullanıldığı ülke olan Polonya'da geri çağırma seçiminin geçerli olabilmesi için, seçime, hedefteki görevlinin seçildiği seçime katılmış olan seçmenlerin en az 3/5'ine eşit sayıda seçmenin katılım göstermiş olması gerekmektedir. Bu kuralın bir sonucu olarak, ABD'de seçim aşamasına ulaşan geri çağırma girişimlerinde başarı oranı yüzde 50'nin üzerinde iken, Polonya'da bu oran yaklaşık yüzde 12'de kalmaktadır. Bkz. Hanna Bednarz, **The Development of Direct Democracy Mechanisms in Poland**, Centre for Research on Direct Democracy Aarau (ZDA) at the University of Zurich, C2D Working Paper Series 44, 2013. Kolombiya'da ise katılım şartı, yüzde 55 olarak belirlenmiştir; ancak şimdiye kadar hiç bir geri çağırma seçiminde (30'un üzerinde seçim olmuştur) bu oran sağlanamamıştır. Bkz. Franco-Cuervo, **op. cit.**, s.62. Olağan seçimlere katılım oranının yüzde 25-30 civarında olduğu Slovakya'da da geri çağırma seçimi için öngörülen yüzde 50'lik katılım barajı hakkı tümüyle etkisiz kılmaktadır. Bkz. Erik Láštík, "Slovakia – Restricted Direct Democracy in Local Politics", İçinde: Theo Schiller (ed.), **Local Direct Democracy in Europe**, Wiesbaden: VS Verlag, 2011, s.240-242.

neredeyse 150 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, ülkede şimdiye kadar yalnızca bir geri çağırma seçimi olmuştur.⁷

Hakkın ideale yakın biçimde kullanıldığını söyleyebileceğimiz ülkeler yalnızca Filipinler ve Japonya'dır. Özellikle Japonya'da, yerel yönetimler düzeyinde uygulanabilen geri çağırma hakkı seçmenlerin elinde etkili bir denetim aracı olarak bulunmaktadır.⁸ Bununla birlikte, iki ülkede de geri çağırma usulü, ABD'den esinlenerek düzenlenmiştir. Aynı durum geri çağırma hakkını benimsemiş ülkelerin büyük bir bölümü için de geçerlidir.

Dolayısıyla geri çağırma hakkının gerek hukukunu gerekse uygulamasını ayrıntılı biçimde ele almanın en verimli yolu, hakkın ABD'deki hukukunu ve uygulamasını derinlemesine incelemektir. Çünkü (1) Eyaletlerinde ve yerel yönetimlerinde benimsenmiş olan geri çağırma usullerinin çeşitliliği sayesinde ABD, geri çağırma hakkının hukuku bakımından oldukça zengin bir kaynak sağlamaktadır. Birçok farklı ülkede yer alan farklı usuli düzenlemelerin benzerlerini ABD mevzuatında bulmak mümkündür. (2) Hak ABD'de 114 yıldır aktif biçimde uygulanmaktadır ve şimdiye kadar en az 2.500 geri çağırma seçimi gerçekleşmiştir. Bu bakımdan ABD, hakkın uygulamasını, etki ve sonuçlarını anlamak bakımından da oldukça kapsamlı bir veri kaynağı ve geniş bir araştırma alanı sunmaktadır.

Geri çağırma hakkını ABD örneği üzerinden incelemeyi tercih etmemizin diğer önemli nedeni ise, hakkın, ta kolonici dönemden başlayan gelişim sürecinin, çok zengin bir düşünsel ve tarihsel inceleme alanı sağlıyor olmasıdır. Geri çağırma hakkı, özellikle 18. ve 19. yy'da, ABD'de, birçok teorik tartışmanın doğrudan ya da dolaylı olarak konusu olmuş ve bu tartışmalar, hiçbir ülkede örneği bulunmayan ölçüde geniş bir yazın yaratmıştır. Geri çağırma hakkı ABD'den önce İsviçre'de doğmuş ve İsviçre örneğinden etkilenen Amerikan aydınlar aracılığıyla ABD'de tanınmış olsa da, İsviçre'deki geri çağırma üzerine yazın, ABD ile kıyaslandığında, oldukça sınırlıdır. Bu durum diğer ülkeler bakımından da böyledir. Bu nedenle geri çağırma

⁷ Günümüzde İsviçre'de altı kantonda (Bern, Schaffhausen, Solothurn, Ticino, Thurgau ve Uri) yasama organları kolektif olarak geri çağırılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uwe Serdült, "The History of a Dormant Institution: Legal Norms and the Practice of Recall in Switzerland", **Representation**, Vol.51, Sayı:2, 2015, s.161-172.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Okamoto, Mitsuhiro. "Recall in Japan", **24th IPSA World Congress**, Poznan/Poland, 22-28 Temmuz 2016'da sunulan metin, s.7. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_46801.pdf; (05.06.2017)

hakkının tarihsel gelişimini ve düşünsel temellerini de yine ABD üzerinden okumak gerekir.

III. İnceleme Planı

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ilk ana başlık altında, hakkın, tanımlayıcı ve ayırt edici unsurları belirlenmekte; geri çağırmanın farklı türlerini ve uygulanma usullerini içerisine alan kapsayıcı bir tanımlı yapılmaktadır. Ardından amaç ve işlevleri genel hatları ile ortaya konulmakta ve hakkın nitelendirilmesinde başvurulacak temel kavramlar ve yaklaşımlar açıklanmaktadır.

İkinci ana başlık altında, hakkın teorik temelleri ele alınmaktadır. Hakkın teorik temellerine ilişkin incelemeye, konunun merkezinde yer alan "temsil" olgusu etrafında bir tartışma ile giriş yapılmakta; hakkın lehinde ve aleyhinde ileri sürülmüş olan argümanlara dair ayrıntılı bir inceleme ile konunun teorik boyutu derinleştirilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, buradaki amaç, konunun felsefi boyutları ile derinlemesine bir incelemesini yapmak değil; hakkın düzenlenme biçimlerini ve uygulamasını incelerken ve değerlendirirken bize yol gösterecek, farklı bakış açıları içerisinde barındıran bir düşünsel platform oluşturmaktır.

Birinci bölümün son ana başlığı altında ise, önce hakkın Antik Atina demokrasisine dayanan tarihsel öncüllerinden başlayarak tarihsel gelişimi ve 19.yy'da modern biçimiyle ortaya çıkış süreci genel hatları ile ele alınmaktadır. Hakkın tarihsel gelişimine ilişkin ayrıntılı inceleme ise, ABD örneği üzerinden yapılmaktadır. Bu doğrultuda, 17.yy'da kurulan ilk Amerikan kolonilerinden 20.yy'ın İlerlemeci hareketlerine değin üç asrı aşkın süreçte, geri çağırma fikrinin ve teorisinin nasıl bir gelişim izlediğine yakından bakılmaktadır.

Hakkın ABD'deki tarihsel gelişiminin olabildiğince ayrıntılı bir şekilde incelenmesinin üç temel nedeni vardır. Birincisi, ABD'de kolonici dönemden başlayarak şekillenen tartışmaların zenginliği hakkın teorik temellerini geniş bir perspektifle ele almaya imkan tanımaktadır. Başka bir ifadeyle, ABD'de hakkın tarihçesi, hakkın düşünsel temellerini ve gelişimini anlamak bakımından oldukça

zengin bir veri kaynağıdır. İkincisi, geri çağırma hakkı, ABD siyasal yaşamına, 19.yy'ın son çeyreğinde ortaya çıkan halkçı ve İlerlemeci hareketlerin ürettiği reformlardan birisi olarak girmiştir. Bu dönemi ve bu hareketleri yakından incelemek, geri çağırma hakkını üreten sosyal, ekonomik ve siyasal koşulları anlamak bakımından da önemlidir. Bu sayede hakkın hangi amaçlarla, hangi ihtiyacın bir ürünü olarak doğduğu sorularına cevap vermek mümkün olabilir. Üçüncü neden ise, hakkın ABD'de benimsenmesinde rol oynayan, tabandan yükselen siyasal hareketlerin yakından incelenmeye değer olmasıdır. Bu hareketlerin, hakkın tanınmasında ve benimsenmesinde üstlendikleri rol ve bu amaçla yürüttükleri mücadele, günümüzde, başka ülkelerde geri çağırma hakkı için mücadele eden/edecek kesimlere önemli ve öğretici bir deneyim sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü, tümüyle, ABD'de geri çağırma hakkının hukuki çerçevesinin incelenmesine ayrılmıştır. İki ana başlıktan oluşan bu bölümün ilk ana başlığı altında, ABD'de geri çağırma hakkının düzenlenme biçimleri incelenmektedir. Bu doğrultuda, hakkın hukuki dayanakları, kapsamı, sınırları, nitelendirilmesine ilişkin yaklaşımlar ve erişilebilirliği gibi temel çerçevesini ve özelliklerini ortaya koyan ayırıcı unsurları ele alınmaktadır. Bu yapılırken, aynı zamanda, ABD'nin devlet biçimi, siyasi-idari örgütlenmesi, seçimle göreve gelen kamu görevlilerinin sayısı, yerel yönetim sistemi gibi birtakım hususlara dair de bilgiler verilmektedir. Bu, ABD'nin kendine özgü koşullarından kaynaklı olarak, hakkın anlaşılması ve etraflıca değerlendirilebilmesi bakımından bir zorunluluktur. Çünkü ABD'nin, devlet yapısı, yerel yönetim anlayışı, kamu görevlilerinin belirlenmesine ilişkin rejimi vb. özellikleri, geri çağırma uygulamasını incelemede ve onun sonuçlarını anlamada belirleyici rol oynamaktadır.

İkinci Bölümün ikinci ana başlığı altında ise, eyalet anayasaları ve yasaları ile ilkiyüze yakın yerel yönetim tüzüğünden derlenen bilgiler doğrultusunda ABD'de geri çağırma usulü ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Her bir eyalette farklı geri çağırma usullerinin bulunması, hatta aynı eyalet içerisinde yerel yönetimden yerel yönetime farklı usullerin benimsenebiliyor olması nedeniyle inceleme, mevcut usullerin ortak noktaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ancak yeri geldikçe özellik arz eden farklı usullere de olabildiğince kapsamlı bir biçimde değinilmektedir.

Başvuru aşamasından seçim aşamasına değin geri çağırma süreci ayrıntıları ile ele alındıktan sonra, Üçüncü Bölümde, hakkın yaklaşık 114 yıllık uygulamasına ilişkin temel bilgilere yer verilmektedir. Ne sıklıkla, hangi görevlilere karşı, hangi nedenlere dayanılarak geri çağırma hakkının kullanıldığı ve bunun ne sonuçlar doğurduğu genel hatları ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken, en popüler olanlarından, en ilginç ve şaşırtıcı olanlarına değin, geniş bir yelpazede geri çağırma örneklerine de yer verilmektedir.

Üçüncü Bölümün ikinci ana başlığı altında ise hakkın ABD'deki uygulamasına ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir. Bu kapsamda, 20.yy'ın başından itibaren hakkın lehinde ve aleyhinde ileri sürülmüş (birinci bölümde yer verilen) argümanların, bir asrı aşkın süredir devam eden uygulama ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Hakkın kullanım sıklığı, seçmenler ve kamu görevlileri üzerindeki etkileri, hakkın kötüye kullanılması halleri, paranın geri çağırma sürecindeki rolü, usuli birtakım sınırlamaların pratikte ortaya çıkardığı olumlu-olumsuz sonuçlar, hakka ilişkin farklı yaklaşımların (yarı-siyasal, yarı-yargısal) uygulamaya olan etkileri gibi temel hususlar üzerinden yapılan bu incelemenin son bölümünde, hakkın en çok tartışılan ve en çok itiraz edilen yönü olan hakimlerin geri çağırılması uygulaması da değerlendirilmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümü, yapılan incelemeler ve elde edilen sonuçlar çerçevesinde hakkın Türkiye'de uygulanabilirliği sorunsalını ele almaktadır. Bu bağlamda öncelikle, hakkın, Türkiye Cumhuriyeti demokrasisi bakımından bir gereklilik olup olmadığı tartışılmakta ve hangi sorunların giderilmesinde, siyasal sistemin hangi yönlerinin geliştirilmesinde hakkın ne tür işlevler üstlenebileceğine değinilmektedir. Hakkın benimsenmesi halinde, farklı geri çağırma türlerinden hangisinin Türkiye siyasal sistemi için uygun olduğu, hangi kamu görevlileri bakımından, hangi usullerle uygulanabileceği; ve hakkın etkili ve verimli bir şekilde işlevlerini yerine getirebilmesi için ne tür usuli önlemlerin alınabileceği konusundaki önerilerle çalışma tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GERİ ÇAĞIRMA HAKKINA İLİŞKİN

KAVRAMSAL, TEORİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE

I. TANIM VE KAVRAMLAR

A. Geri Çağırma Hakkının Tanımlayıcı Unsurları

Kamu görevlilerinin doğrudan seçmenler tarafından görevden alınmasına imkan tanıyan bir usul olarak geri çağırma (*recall*), günümüzde 34 farklı ülkenin siyasal sisteminin bir parçasıdır. Bulunduğu hemen her ülkede farklı biçimlerde ve farklı usullerle uygulanmakta olan geri çağırma hakkının tanımını yaparken bu çeşitliliği göz önünde bulundurmak gerekir.

Bu bakımdan, farklı geri çağırma türlerini ve bu türlerin farklı uygulanma usullerini içerecek geniş bir tanıma ihtiyaç vardır. Bunu yapmanın en pratik yolu ise, tüm geri çağırma türlerinde ve usullerinde ortak olan yönleri, yani hakkın temel unsurlarını belirlemektir. Böylesi bir tanım, kapsayıcı olmak yanında; geri çağırma mekanizmasını, kamu görevlilerinin görevden alınmasına imkan sağlayan diğer mekanizmalardan ayırtırmada da yardımcı olacaktır.

O halde, hakkın temel unsurlarının neler olduğunu tek tek tespit ederek bir geri çağırma tanımına ulaşmaya çalışalım.

1. Hakkın Muhatabı: Kamu Görevlileri ve Kamu Organları

Geri çağırma (*recall*) kavramı, ‘bir görevi icra etmek üzere belli bir kamu makamına gönderilmiş olan bir kişinin veya heyetin, onu gönderenler tarafından, bulunduğu makamdaki alınması’ anlamında kullanılan bir kavramdır.⁹ Başka bir

⁹ “Recall” kavramı İngilizce literatürde yerleşmiş bir kavram olsa da, az sayıda örnekte recall yerine “görevden alma (azil)” anlamına gelen “removal” kavramı da kullanılabilmektedir. Nitekim bizim literatürümüzde de kimi yazarlar geri çağırma terimini tercih ederken, kimi yazarlar removal anlamına karşılık gelen “azil” kavramını kullanmaktadır. Azil kavramını kullanan yazarlara örnek olarak bkz. Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 9.bası, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2004, s.228; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı)**, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2010, s.294; İlker Gökhan Şen, **Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Ekim 2013, s.31. Geri çağırma kavramını tercih eden yazarlara örnek olarak bkz. Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Halkoylamaları: Katılma mı, Yürütme Vesayeti mi?”, İçinde: İlker Gökhan Şen (Haz.), **Demokrasi ve Siyasi Katılım**, (Uluslararası Konferans 23-24 Haziran 2012), İstanbul:

ifadeyle, geri çağırma, bir kişiye/kişilere verilmiş olan yetkiler, bu yetkiyi verenler tarafından geri alınmaktadır.¹⁰

Bir yetki bahşedilmiş olan, tek bir kişi olabileceği gibi, birden fazla kişiyi içeren bir heyet, bir kurul da olabilir. Bu bakımdan tek tek kamu görevlilerinin de, kolektif olarak kamu organlarının da geri çağırılabilceğini söyleyebiliriz. Elbette burada yetkileri geri alınan kamu makamları değil, bu makamlara gönderilen kişilerdir. Devletin sürekliliği ilkesinin de bir gereği olarak, geri çağırma yoluyla bir kamu makamı ortadan kaldırılamaz. Kamu makamları anayasalar ve/veya yasalar eliyle kurulur ve yine bu yolla kaldırılırlar.

Peki hangi kamu görevlileri ve kamu organları geri çağırma kapsamındadır? Pratikte, bu sorunun tüm ülkeler bakımından ortak bir yanıtı bulunmamaktadır. Her ülkede hakkın kapsamı farklı biçimde belirlenmiştir. Hatta federal devletlerde eyaletten eyalete de hakkın kapsamı değişebilmektedir. Örneğin ABD'nin Illinois eyaletinde sadece eyalet valisi geri çağırılabilir, buna karşın California'da eyalet valisi ve yasama organı üyeleri yanında yerel yönetim görevlileri de dahil tüm seçimle göreve gelen kamu görevlileri geri çağırılabilir. Öte yandan Montana'da ise, atanmış ve seçilmiş tüm kamu görevlileri hiçbir ayırım yapılmaksızın geri çağırma kapsamına alınmıştır.

Bu bakımdan, geri çağırma hakkı bağlamında “kamu görevlisi” terimini geniş anlamı ile yorumlamak gerekir. Gözübüyük'ün tanımına göre geniş anlamda kamu görevlisi, bir kamu kurumuna bağlı olarak çalışan ya da başka bir ifadeyle kamu kesiminde çalışan tüm görevlileri içine alır.¹¹ Dolayısıyla, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının üyelerinden, bir kamu kurumunda çalışan memura değin herkes “kamu görevlisi” kavramının kapsamındadır.

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013, s.72; Coşkun Can Aktan, “21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:29, Eylül-Ekim 1999, s.602; İlker Gündüz, “Geri Çağırma Mekanizması ve Mahalli İdareler”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:468, Eylül 2010. Biz çalışmamızda uluslararası ölçekte genel olarak tercih edilen “recall” kavramını ve bunun Türkçe karşılığı olan “geri çağırma” ifadesini kullanacağız.

¹⁰ Nitekim Latin Amerika ülkelerinde bu anlamı karşılayan bir terim olarak, “vekaletin geri alınması” yahut “yetkilerin geri alınması” anlamında “la revocación del mandato” (revocation of the mandate) ifadesi kullanılmaktadır.

¹¹ A. Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, 24. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s.197-198.

Hakkın kapsamına hangi kamu görevlilerinin gireceğinin belirlenmesinde ülkelerin tercihlerini açıklamaya yönelik tutarlı bir teorik açıklama bulunmaz. Her ülke yahut eyalet, kendi siyasal sisteminin özelliklerini ve ihtiyaçlarını, ve vatandaşların bu yöndeki talep ve beklentilerini göz önünde bulundurarak, hangi görevlilerin geri çağırılabilirliğini kendisi belirlemektedir. Bir ülke tüm yasama ve yürütme üyeleri ile yerel yönetim görevlilerinin geri çağırılmasına imkan tanırken, bir diğlerinin neden sadece devlet başkanının geri çağırılmasına izin verdiği ancak siyasal sebeplerle açıklanabilir; bunun geri çağırma hakkının niteliğinden yola çıkılarak ortaya konulabilecek bir teorik açıklaması yoktur.

Ancak konu, kamu görevlilerinin bulundukları makam yerine, göreve geliş usulleri bağlamında, yani “seçim” ile mi yoksa “atama” ile mi göreve geliyor oldukları bağlamında, ele alındığında durum değişir. Bu noktada geri çağırma hakkının nitelenmesinden kaynaklanan teorik bir ayrışma olduğunu görürüz.

Birkaç istisna dışında genel kabul gören görüş, yalnızca “seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan kamu görevlileri”nin geri çağırma hakkı kapsamında olabileceğidir. Bu görüşün altında yatan mantık, geri çağırma hakkının “seçme hakkı” ile bağlantılı, onu tamamlayan bir hak olarak nitelendiriliyor olmasıdır.¹² Bir nevi idaredeki “yetki ve usulde paralellik ilkesi” gibi, “kim seçiyorsa o görevden alır” biçiminde bir yaklaşım ile hakkın kapsamı belirlenmektedir. Yani bu yaklaşıma göre, eğer bir görevli atama ile göreve gelmiş ise, seçmenler tarafından değil kendisini atayan görevli tarafından görevden alınabilmelidir. Eğer atamayı yapan kişi seçimle göreve gelmiş bir kişi ise ve yaptığı atama seçimde memnuniyetsizlik yaratırsa, seçmenler temsilcilerine (yani atamayı yapan görevliye) bu konudaki rahatsızlıklarını iletebilir; eğer taleplerine bir yanıt alamazlarsa seçtikleri temsilcilerini geri çağırabilirler. Ancak atama ile göreve gelmiş olan görevliyi doğrudan seçmenlerin görevden alması temsili yönetim ilkesine aykırılık teşkil edecektir.¹³

¹² Örneğin Swan'a göre, “seçme hakkı ile geri çağırma hakkı birbirini tamamlar. Tam ve eksiksiz bir oy hakkı (electoral franchise) ikisini de içerir.” Herbert Swan, “The Use of the Recall in the United States”, İçinde: William Bennett Munro (ed.), **The Initiative, Referendum and Recall**, New York ve London: D. Appleton and Company, 1920, s.306.

¹³ Thomas E. Cronin, **Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999, s.133; Herbert Croly, **Progressive Democracy**, New York: The MacMillan Company, 1915, s.372-373.

Bunun yanında, atama ile göreve gelinen bir makamda bulunan kamu görevlilerinin büyük bir bölümü, önemli yetkilere sahip olmayan, yalnızca üstlerinden aldıkları emir ve talimatlar doğrultusunda uzmanlık gerektiren teknik bir işi icra eden görevlilerdir. Mühendisler, mimarlar, hesap uzmanları, avukatlar, öğretmenler gibi. Bunların mesleklerini icrası büyük ölçüde aldıkları teknik eğitim ve uzmanlıklarına dayanır. Dolayısıyla bunların görevdeki performanslarını, bu anlamda bir uzmanlığı bulunmayan seçmenlerin değerlendirmesinin olanağı yoktur. Bunların yeterliği ancak kendilerini atayan amirlerince denetlenebilir. Bu bakımdan, böylesi görevlilerin seçmenler tarafından geri çağrılabilmesini öngörmek mantıksız olduğu kadar tehlikeli ve yönetimin işleyişine de zarar vericidir.¹⁴

Özetle bu gerekçelerle, atama ile göreve gelinen bir makamda bulunan kamu görevlileri geri çağırma hakkı kapsamında kabul edilmez. Ancak bunun istisnaları da vardır. ABD’de geri çağırma hakkının ilk kabul edildiği dönemlerde yürütülen tartışmaların bir yönünü de bu konu oluşturmuş, hakkın atanmış görevlileri de kapsayacak genişlikte benimsenmesi gerektiğini, az sayıda da olsa, savunanlar olmuştur.

Geri çağırma hakkının atanmış görevlilere de uygulanabileceğini savunan görüş, geri çağırmayı, seçme hakkına bağlı bir hak olarak değil, halkın tüm yetkilerin kaynağı asli egemen olduğu ve geri çağırma hakkının da bundan kaynaklandığı fikri üzerinden temellendirir. Tüm yetkilerin sahibi olan halkın bu yetkiyi doğrudan yahut dolaylı olarak kamu görevlilerine aktarıyor olması, yetkinin asli sahibi olduğu gerçeğini değiştirmez.¹⁵ Hakkın atanmış görevlilere de uygulanabileceğini savunan yazarlardan Wilcox, ayrıca, geri çağırma hakkının seçim ile göreve gelen amirlere zaten uygulandığı, dolayısıyla atanmış astlara uygulamanın gereksiz olduğu görüşüne de karşı çıkar. Ona göre, seçimle göreve gelmiş bir kamu görevlisini sadece yaptığı tek bir kötü atama yüzünden geri çağırarak yerine, yaptığı atamayı ortadan

¹⁴ Jefferson B. Fordham, “The Utah Recall Proposal”, *Utah Law Review*, No.1, 1976, s.33; Croly, *op. cit.*, s.372-373; Joseph E. Zimmerman, *The Recall: Tribunal of the People*, 2.bası, New York: SUNY Press, 2013, s.135.

¹⁵ Ellis Paxson Oberholtzer, *The Referendum in America – Together with Some Chapters on the Initiative and the Recall*, New York: Charles Scribner’s Sons, 1912, s.458. Ayrıca bkz. Thomas A. Davis, “The Recall as a Measure of Popular Control”, İçinde: William Bennett Munro (ed.), *The Initiative, Referendum and Recall*, New York ve London: D. Appleton and Company, 1920, s.319.

kaldıracak biçimde doğrudan müdahalede bulunmak ve atadığı kişiyi görevden almak daha mantıklıdır.¹⁶

Aslında atanmış görevlilerin geri çağırılabilmesini savunanlar, mühendis, mimar, tekniker gibi en alt düzey görevlilerden ziyade, önemli kamu kurumlarının genel müdürleri, önemli departmanların müdürleri gibi görece daha geniş yetkilere sahip atanmış idari görevlileri geri çağırma hakkı kapsamına almak, böylelikle idari yapı içerisindeki bürokrasiye seçmenlerin doğrudan müdahalede bulunabilmesine imkan sağlamak isterler. Örneğin Bird ve Ryan’a göre, atanmış görevlilerin geri çağırılması, vatandaşların talep ve ihtiyaçlarına yanıt vermeyen hantal ve verimsiz bürokrasiye karşı seçmenlerin doğrudan müdahalesine imkan sağlayabilir.¹⁷

Sonuç olarak, gerek teorik bakış açısı farklılıklarından gerekse pratikte uygulamanın zorluğu ve idarenin işleyişinde çeşitli sorunlara sebep olabileceği kaygısından kaynaklı olarak çok az sayıda yerde atanmış görevliler geri çağırma hakkı kapsamına alınmış ve zaman içerisinde bunların sayısı daha da azalmıştır. Günümüzde yalnızca ABD’nin Montana eyaletinde tüm seçilmiş ve atanmış kamu görevlileri geri çağırılabilir.¹⁸ Ancak yasada, bir kamu görevlisinin görevi gereği yapmak zorunda olduğu şeyleri yaptığı için, yahut görevi suiistimal teşkil edecek davranışlarda bulunmaktan kaçındığı için geri çağırılmayacağı hükmü de yer alır.¹⁹ Böylelikle sahip oldukları yetkiler, kanunlar çerçevesinde aldığı emir ve talimatlar doğrultusunda bir mesleği icra etmekten ibaret olan kamu görevlilerinin, görevlerinin gereğini yaptıkları için geri çağırmaya konu edilmeleri engellenmiştir.

O halde, “ABD’nin Montana eyaleti hariç, geri çağırma hakkının bulunduğu tüm ülkelerde ve eyaletlerde geri çağırma, yalnızca seçimle göreve gelen kamu görevlilerine karşı uygulanabilen bir hak olarak kabul edilmektedir” diyebiliriz. Ancak belirtmek gerekir ki, “seçimle göreve gelen kamu görevlileri” ifadesi aslında “seçimle göreve geline bir makamda bulunan kamu görevlileri” olarak

¹⁶ Delos F. Wilcox, **Government By The People: or the Initiative, the Referendum, and the Recall as Instruments of Democracy**, New York: The MacMillan Company, 1912, s.209.

¹⁷ Frederick L. Bird ve Frances M. Ryan, **The Recall of Public Officers: A Study of the Operation of the Recall in California**, New York: The MacMillan Company, 1930, s.12.

¹⁸ Montana Code Annotated, § 2-16-603. Daha önceden Kansas eyaleti mevzuatında, Greeley (Colorado), Long Beach (California) gibi çeşitli şehir tüzüklerinde atanmış görevlilerin de geri çağırılacağı hükmü yer alıyordu. Bkz. Zimmerman, **op. cit.**, s.28; Bird/Ryan, **op. cit.**, s.11.

¹⁹ Montana Laws of 1977, Chapter 364.

anlaşılmalıdır. Burada belirleyici olan, görevlinin söz konusu makama seçimle mi yoksa atama ile mi geldiği değil, bulunduğu makamın seçimle göreve gelinen bir makam olup olmadığıdır. Böyle yorumlandığında, seçimle göreve gelinen bir makamın ölüm, istifa, mahkumiyet vb. bir nedenle boşalması halinde, boşalan yerin atama ile doldurulacağının öngörüldüğü durumlarda, söz konusu makama atanan görevlinin de geri çağrılabilmesi mümkün olmaktadır. Nitekim çoğu mevzuatta böyle bir ifade tercih edilmiş yahut seçimle göreve gelinen bir makama atama yoluyla gelmiş görevlilerin de hakkın kapsamında olduğu ayrıca belirtilmiştir.²⁰

Geri çağırma hakkı çoğunlukla tekil kamu görevlilerine karşı uygulanan bir hak olarak benimsenmiş olsa da, az sayıda ülkede, kurul biçimindeki kamu organlarının üyeleri kolektif olarak da geri çağrılabilir. Bir kamu organının bütün üyelerinin kolektif biçimde görevden alınmasına imkan tanıyan geri çağırma usulünü “kolektif geri çağırma” olarak adlandırabiliriz²¹. Kolektif geri çağırma fikrinin altında yatan mantık, geri çağırma hakkının, yalnızca görevliyi seçen seçmenlerin sahip olduğu bir hak olarak görülmesidir. Buna karşın nispi temsil ilkesine göre belirlenen organlarda, hangi üyenin hangi seçmenler tarafından seçildiğini ayırtırmak mümkün değildir.²² Bu bakımdan kimi ülkelerde, genellikle nispi seçim sistemi gerekçe gösterilerek, ulusal ya da yerel düzeydeki yasama

²⁰ Örneğin Arizona Anayasası 8. Maddesinde “Every public officer in the state of Arizona, *holding an elective office, either by election or appointment*, is subject to recall from such office...” denilmek suretiyle, ister seçim ister atama ile göreve gelmiş olsun, seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm kamu görevlilerinin geri çağırma hakkı kapsamında olduğu açıkça ifade edilmiştir. Colorado Eyalet Yasası ise tanımlara ilişkin maddesinde, geri çağırma hakkı bağlamında, “*elected official*” ifadesinin, seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan, atanmış ya da seçilmiş tüm kamu görevlilerini kapsadığını açıkça ifade etmiştir. Colorado Revised Status, § 1-12-100.5. Benzer şekilde bkz. California Elections Code § 11006; Georgia Code §21-4-4; Kansas Statute § 25-4304. Örnekler çoğaltılabilir. ABD dışındaki ülkelerde ise, hakkın kapsamı genellikle, kamu makamı bizzat belirtmek suretiyle belirlenmektedir. Kapsamı geniş biçimde belirleyen az sayıda örnekte ise yukarıda açıkladığımıza benzer bir yaklaşım olduğunu görürüz. Örneğin Venezuela Anayasasının 72.maddesinde “seçimle (halkoyu ile) doldurulan tüm kamu makamları” geri çağırma hakkının muhatabı olarak belirlemiştir.

²¹ Qvortrup bu geri çağırma türünü “total recall” (toptan/topyekün geri çağırma) olarak adlandırıyor. Matt Qvortrup, **Direct Democracy: A Comparative Study of the Theory and Practice of Government by the People**, 2.bası, Manchester ve New York: Manchester University Press, 2005, s.84. Biz Teziç’in “kolektif azil” biçimindeki isimlendirmesinden yola çıkarak “kolektif geri çağırma” kavramını tercih ettik. Bkz. Teziç, **op. cit.**, s.228.

²² Örneğin Arend Lijphart, geri çağırma hakkının yalnızca çoğunluk sisteminin bulunduğu yerlerde uygulanabilir bir hak olduğunu, nispi temsille bağdaşmadığını ifade etmiştir. Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara:Yetkin Yayınları, 1996, s.173.

organlarının tek tek üyelerinin değil de, bu meclislerin kolektif olarak geri çağırılması usulü benimsenmiştir.²³

2. Hakkın Öznesi: Seçmenler

Geri çağırma usulünü, kamu görevlilerinin görevden alınmasına yönelik diğer usullerden ayıran temel özellik, seçmenlerin süreçte oynadığı roldür. Geri çağırma hakkı, seçimle göreve geline bir makamda bulunan kamu görevlilerinin “seçmenler tarafından” görevden alınmasına imkan sağlayan bir usuldür. İşte bu özelliği bakımından diğer görevden alma usullerinden ayrılır.

Bununla birlikte, seçmenlerin az çok katılımlarının olduğu ancak geri çağırma olarak nitelendirilemeyecek usuller de mevcuttur. Bu nedenle geri çağırma hakkını bu usullerden ayırtmak için, seçmenlerin geri çağırmadaki rolünün netleştirilmesi gerekir.

Geri çağırma belli aşamalardan oluşan bir süreçtir. Öncelikle bir kamu görevlisinin görevden alınması yönünde bir talebin yapılması gerekir. Daha sonra ise bu talep doğrultusunda görevlinin görevden alınıp alınmayacağına ilişkin bir karar verilecektir. Yani süreci başlatma yetkisi ile görevden alma konusunda nihai kararı verme yetkisinin kimde olduğu önem arz eder. Kimi ülkelerde bu iki aşamada da seçmenler yetkili kılınmıştır; buna karşın kimi ülkelerde seçmenlere süreci başlatma yetkisi tanınmamış, sadece görevden almaya ilişkin nihai kararı vermelerine imkan tanınmıştır.

²³ Bunlar içerisinde en önemli örnek İsviçre’dir. Günümüzde İsviçre’nin 6 kantonunda geri çağırma hakkı bulunmaktadır: Bern, Schaffhausen, Solothurn, Ticino, Thurgau and Uri. Uri hariç tüm kantonlarda yasama ve/veya yürütme organları ancak kolektif biçimde geri çağırılabilir ve bu durum nispi seçim sistemine dayandırılmaktadır. Nitekim 1986’da Solothurn kantonunda tek tek görevlilerin de geri çağırılabilmesine imkan tanıyan bir anayasa değişikliği önerilmiş ancak bu öneri, yasama üyelerinin nispi sistem ile seçildiği gerekçesiyle uygunsuz bulunarak reddedilmiştir. Alfred Kölz, *Der Weg der Schweiz zum Modernen Bundesstaat: Historische Abhandlungen*, 1789, 1798, 1848, 1998, Chur ve Zürich: Rüegger, 1998’den Aktaran: Uwe Serdült, “The History of a Dormant Institution: Legal Norms and the Practice of Recall in Switzerland”, **Representation**, Vol.51, Sayı:2, 2015, s.163. Ayrıca Almanya’nın bazı eyaletlerinde eyalet yasama organları (örneğin bkz. Berlin Anayasası md.63/3; Bavaria Anayasası md.18/3), Polonya’da belediye meclisleri (2000 tarih ve 88 sayılı Yerel Yönetimler Yasası md.5 vd.) Liechtenstein’da (Anayasa md.48/3) ise yasama organı kolektif olarak geri çağırılabilir.

Geri çağırma sürecinin hem başlatılmasında, hem de nihai kararın alınmasında seçmenlerin inisiyatif sahibi olduğu geri çağırma türü “doğrudan geri çağırma” (*direct recall*)²⁴ veya “tam geri çağırma” (*full recall*)²⁵ olarak adlandırılmaktadır.

Buna karşın sürecin bazı kamu organları yahut kamu görevlilerinin girişimi ile başlatıldığı, görevden almaya ilişkin kararın ise seçmenler tarafından verildiği geri çağırma türü ise “dolaylı geri çağırma” (*indirect recall*)²⁶ yahut “karma geri çağırma” (*mixed recall*)²⁷ olarak adlandırılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, kimi kaynaklarda, geri çağırma sürecinin seçmenlerin bu yöndeki talebi üzerine başladığı ancak nihai kararın seçmenler tarafından değil, bir kamu organı tarafından verildiği görevden alma usulleri de geri çağırma olarak adlandırılmaktadır.²⁸ Fakat bu usulleri geri çağırma olarak nitelendirmek hakkın doğasına aykırı olur. Çünkü geri çağırma, “seçmenler tarafından” görevden alma usulüdür. Görevden alma kararını seçmen vermediği sürece, seçmenlere tanınmış bir doğrudan katılım ve denetim hakkının olduğundan söz edilemez. Seçmenlere, bir nevi, temsilcilerini şikayet etme ve onların bir yargı organınca yahut bir siyasi veya idari organca denetlenmesini talep etme imkanı sunan bu usuller, hiç şüphesiz, böylesi bir imkanın hiç bulunmadığı bir siyasal sisteme kıyasla daha katılımcı bir sistem sağlar. Ancak bu, geri çağırma değildir. Bu usuller olsa olsa impeachment olarak nitelendirilebilir. Nitekim Qvortrup da, bu usulleri geri çağırma değil, “vatandaş girişimi ile impeachment” (*citizen initiated impeachment*) olarak adlandırmaktadır.²⁹

Örneğin, ABD’nin Virginia eyaletinde, seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan herhangi bir kamu görevlisinin görevden alınmasını talep etmek üzere seçmenler, belli sayıda seçmenin imzasını içeren bir dilekçe ile ilk derece mahkemesine (*circuit court*) başvurabilirler.³⁰ Böylesi bir talebin hangi hallerde yapılabileceği yasada belirlenmiştir. Görevi suiistimal, görevi ihmal, yetersizlik ve

²⁴ Qvortrup, *op. cit.*, s.77;

²⁵ International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), **Direct Democracy: The International IDEA Handbook**, Stockholm: International IDEA, 2008, s.114.

²⁶ Qvortrup, *op. cit.*, s.78;

²⁷ IDEA, *op. cit.*, s.114.

²⁸ Örneğin IDEA’ya göre sürece seçmenlerin herhangi bir düzeyde ve aşamada katılımının olduğu görevden alma usullerinin tümü geri çağırma değildir. IDEA, *op. cit.*, s.109.

²⁹ Bkz. Qvortrup, *op. cit.*, s.77-78.

³⁰ Code of Virginia, § 24.2-235.

belli suçlardan mahkumiyet hallerinde seçmenler böyle bir başvuruyu yapabilmektedir.³¹ Başvuru üzerine mahkeme, duruşma yoluyla tarafları dinlemekte ve yargısal usulleri kullanarak görevlinin görevden alınmasını gerektiren bir durumun olup olmadığına kendisi karar vermektedir.³² Benzer bir görevden alma usulü Ohio eyaletinde de bulunmamaktadır.³³

Uganda’da da benzer bir usul vardır. Uganda Anayasası’nın 84. maddesinde yer alan düzenlemeye göre parlamento üyelerinin seçmenlerin talebi üzerine görevden alınması mümkündür. Buna göre, anayasada sayılmış olan nedenlerden³⁴ en az birine dayanılarak, belli sayıda seçmenin imzasını içeren bir dilekçe ile girişim başlatılabilmektedir. Başvuru bir yargı organına değil, parlamento başkanlığına yapılmaktadır. Başvuruyu alan Parlamento Sözcüsü (*Speaker*) iddialara ilişkin soruşturma yürütmesi ve görevden almayı gerektiren bir durumun olup olmadığı konusunda bir rapor sunması için başvuruyu Seçim Kuruluna göndermektedir. Seçim Kurulu, dilekçede yer alan iddiaların ve imzaların doğru olduğu sonucuna varırsa, Parlamento Sözcüsü ilgili parlamento üyesinin görevden alındığını ilan etmektedir.

Her ne kadar Uganda Anayasası bu usulü “Geri Çağırma Hakkı” başlığı altında düzenlemiş olsa da, nihai karar seçmenler tarafından değil, bir yargı organı olarak işlev gören Seçim Kurulunun raporu doğrultusunda verildiği ve seçmenlerin nihai kararın alınmasında hiçbir takdir yetkileri bulunmadığı için, bu usul, bizim çalışmamızda esas aldığımız tanım bakımından geri çağırma olarak nitelendirilemez.

³¹ Code of Virginia, § 24.2-233’e göre şu nedenlerden en az biri mevcut ise;

a) Görevi ihmal, görevi suistimal veya görevleri icra etmede yetersizlik hallerinden biri söz konusu ise ve bu durum görevlinin görevini icrası üzerinde olumsuz etkiler doğuracak düzeyde ise.

b) Görevli aşağıda sayılan suçlardan birinden kesin hüküm giymiş ise:

- §18.2-247 vd. ve §18.2-265.1 vd. Maddelerinde düzenlenmiş uyuşturucu bulundurma, üretme ve satma ile ilgili Halk Sağlığına ve Güvenliğine karşı suçlardan kesin hüküm giymiş ve bu, görevin icrasında olumsuz etkilerde bulunacak nitelikte ise;

- §52-8.5’te tanımlanmış olan bir “nefret suçu”nu içeren bir kabahatten kesin hüküm giymiş ve bu, görevin icrasında olumsuz etkilerde bulunacak nitelikte ise;

- §18.2-67.4; §18.2-67.5; §18.2-130; §18.2-371; §18.2-387 hükümlerinde düzenlenmiş olan cinsel saldırı, cinsel istismar vb. suçlardan kesin hüküm giymiş ve bu, görevin icrasında olumsuz etkilerde bulunacak nitelikte ise;

görevden alma talep edilebilmektedir.

³² Code of Virginia, § 24.2-235 ve 236.

³³ Ohio Revised Code, § 3.07-08.

³⁴ a) Görevlinin görevlerini yerine getirmesini engelleyecek düzeyde fiziksel ya da ruhsal yetersizlik;

b) Görevi kötü icra etme yahut makamı bozuşturan, itibarsızlaştıran, küçük düşüren vb. davranışlarda bulunma

c) haklı bir neden olmaksızın sürekli biçimde seçmenleri yüzüstü bırakma.

Kimi yazarlar tüm bu örneklerdeki görevden alma usullerini, sırf seçmenlerin girişimi ile başlatıldıkları için “geri çağırma” olarak adlandırıyor (ve hatta Uganda örneğinde olduğu gibi ilgili mevzuatlarda da bu usuller böyle isimlendiriliyor) olsalar da, biz, “nihai kararın seçmenler tarafından verildiği görevden alma usullerini geri çağırma olarak kabul eden” yaklaşımı yerinde buluyoruz.

Özetlersek, geri çağırma hakkının ayırt edici unsuru, kamu görevlisinin görevden alınıp alınmaması konusunda son sözü söyleme yetkisinin seçmende bulunmasıdır. Son söz seçmende olduğu gibi, sürecin başlatılmasında da inisiyatif seçmende ise “doğrudan geri çağırma”, sürecin başlatılması yetkisi bir başka kamu makamına verilmiş ise “dolaylı geri çağırma” söz konusu olur.

3. Hakkın Konusu: Kamu Görevlisinin Olağan Görev Süresi Dolmadan Görevden Alınması

Geri çağırma ile bir kamu görevlisine verilmiş olan yetkiler geri alınmakta, görevlinin bulunduğu makam bu şekilde boşalmış olmaktadır. Bir kamu makamı ölüm, istifa, mahkumiyet vb. hallerde, idari, siyasi yahut yargısal bir organın kararı ile boşalabildiği gibi; demokratik sistemlerin en önemli ayırt edici özelliği gereği, öngörölmüş olan görev süresi dolduğunda (kural olarak) kendiliğinden de boşalır. Olağan görev süresinin sonunda yapılan seçimler ile, boşalan makam periyodik olarak seçmenler tarafından yeniden doldurulmaktadır.

Bu durumda bir görevli olağan görev süresi tamamlandıktan sonra tekrar seçilip görevine devam edebileceği gibi, yeniden seçilmeyerek makamını yitirebilir. Temsili demokrasilerde seçilmiş temsilcilerin seçmenleri tarafından denetlenmesinin olağan usulünün bu olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte katılımcı demokrasilerde seçme hakkının tamamlayıcısı olarak geri çağırma hakkı, olağan denetim usulünün yetersiz kaldığı noktalarda derhal devreye sokulmaya hazır bir mekanizma olarak seçmenlerin elinin altında bulunmaktadır. Olağan denetim usulü olan seçimden geri çağırmaı ayıran da budur: Geri çağırma, kamu görevlisinin, iki seçim dönemi arasında, yani olağan görev süresi sona ermeden evvel, seçmenler tarafından görevden alınabilmesine imkan tanır.

Geri çağırma usulünde, görevden almaya dair nihai karar, çoğunlukla “geri çağırma seçimi” olarak ifade ettiğimiz bir halkoylaması yoluyla verilir. Ancak bazı ülkelerde (Kanada, İngiltere ve Etiyopya) görevden alma, belli sayıda seçmenin imzasını içeren bir geri çağırma dilekçesinin yetkili makama verilmesi ve bu makamca yeterli sayıda geçerli imzaya sahip, yasadaki şartları sağlayan bir dilekçenin sunulmuş olduğunun tespit edilmesi ile gerçekleşmektedir. Yani bu aşamadan sonra ayrıca bir halkoylamasına gidilmemektedir. Bu bakımdan geri çağırmanın bir seçim yoluyla gerçekleşmesi şart değildir. Önemli olan, nihai sözü seçmenin söyleyeceği biçimde görevden almaya ilişkin kararın veriliyor olmasıdır.

B. Geri Çağırma Hakkı Tanımı

Geri çağırma hakkının ayırt edici unsurlarını farklı geri çağırma türlerini de kapsayacak biçimde belirlediğimize göre, şimdi hakkın tüm bu türleri içerecek bir tanımını yapabiliriz. Bu doğrultuda, ‘geniş anlamda geri çağırma’ şöyle tanımlanabilir: Bir kamu görevlisinin yahut kamu organının, olağan görev süresi sona ermeden evvel, seçmenler tarafından görevine son verilmesine “geri çağırma” denir.

Bu tanım hem bireysel-kolektif geri çağırma, hem de doğrudan-dolaylı geri çağırma türlerini içine alabiliyor olması bakımından yeterince kapsamlı bir tanımdır. Literatürü taradığımızda hakkın çeşitli yönlerine vurgu yapan farklı tanımlarla karşılaşırız. Ancak bu tanımlar, genellikle, hakkın belli bir türüne yahut uygulanma usulüne odaklıdır ve dünya genelinde mevcut geri çağırma türlerini kapsayıcı düzeyde geniş bir tanım yapma kaygısı olmaksızın yapılmıştır. Bu nedenle bu tanımlarda, belli ülkelerdeki geri çağırma usulleri tanım dışında kalabilmektedir.

Yukarıda yaptığımız tanıma en yakın tanımlar, ABD’li yazarlar Cronin ve Zimmerman tarafından yapılmıştır. Ancak bu tanımlar İsviçre ve Almanya başta olmak çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan kolektif geri çağırma usulünü kapsama almaz. Zimmerman’a göre, geri çağırma, seçimle göreve geline bir makamda bulunan bir kamu görevlisinin, olağan görev süresi sona ermeden evvel görevden alınabilmesine imkan sağlayan bir usuldür.³⁵ Cronin ise geri çağırmayı, “seçmenlere

³⁵ Zimmerman, **Recall**, s.1.

bir kamu görevlisini görevden alma ve yerine yenisini getirme imkanı tanıyan usuli demokrasi aracı” olarak tanımlar.³⁶

Bu geniş kapsamlı tanımlar yanında, kapsamı daha dar tanımlar da vardır. Örneğin IDEA’nın tanımına göre, geri çağırma, bir siyasi otoriteye yahut belli sayıda seçmene, seçimle göreve gelmiş bir kamu görevlisinin görev süresi sona ermeden evvel görevden alınıp alınmaması konusunda seçmenin oyuna başvurulmasını talep etme imkanı sağlayan bir doğrudan demokrasi usulüdür.³⁷ Bu tanım dolaylı ve doğrudan geri çağırmayı vurguluyor olsa da kolektif geri çağırmayı yine kapsam dışı bırakmaktadır. Dahası görevden almada nihai kararın ayrıca bir geri çağırma seçimi yapılmadan verildiği Kanada, İngiltere ve Etiyopya’daki usulleri de dışlamaktadır. Benzer bir tanım Serdült ve Welp tarafından yapılmış ve geri çağırma, “seçilmiş kamu görevlilerinin görev süresi sona ermeden önce halkoylaması yolu ile görevden alınmalarına imkan veren bir doğrudan demokrasi mekanizması” olarak tanımlanmıştır.³⁸

Sıkça başvurulanan bir başka tanım yöntemi ise, hakkın, özellikle ABD’de ve ABD’den esinlenmiş diğer bazı ülkelerde uygulanan usulünün esas alınarak tanımlanmasıdır. Hakkın yaygın uygulanma biçimini ortaya koyuyor olması bakımından bu yöndeki tanımlar “dar anlamda geri çağırma” tanımı olarak kabul edilebilir. Bu nitelikteki tanımları³⁹ birleştirecek bir “dar anlamda geri çağırma” tanımı yaparsak: “Geri çağırma, seçmenlere, içerisinde bir kamu görevlisinin görevden alınması talebi ve bu talebi destekleyen belli sayıda seçmenin imzası

³⁶ Cronin, **op. cit.**, s.125. Benzer tanımlar için bkz. Anne Twomey, “The Recall of Members of Parliament and Citizens’ Initiated Elections”, **UNSW Law Journal**, Vol. 34(1), 2011, s.42; Henry S. Noyes, **The Law of Direct Democracy**, Dunham, NC: Carolina Academic Press, 2014, s.31.

³⁷ IDEA, **op. cit.**, s.109.

³⁸ Uwe Serdült ve Yanina Welp, “The Levelling Up of A Political Institution. Perspectives on the Recall Referendum”, İçinde: Saskia Ruth, Yanina Welp ve Laurence Whitehead (ed), **Let the People Rule?: Direct Democracy in the Twenty-First Century**, Colchester: ECPR Press, 2017, s.137.

³⁹ Örnek tanımlar için bkz. James D. Barnett, **The Operation of the Initiative, Referendum and Recall in Oregon**, New York: The MacMillan Company, 1915, s.191; Rachel Weinstein, “You’re Fired! The Voters’ Version of ‘The Apprentice’: An Analysis of Local Recall Elections in California”, **Southern California Interdisciplinary Law Journal**, Vol.15, 2005, s.133; Edward E. Jennings’in Geri Çağırma Lehindeki Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges) - The Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, s.3; Nick Cowen, **Total Recall: How Direct Democracy Can Improve Britain**, London: Institute for the Study of Civil Society, 2008, s.3; Richard Kelly, Charley Coleman ve Neil Johnston, “Recall Elections”, **Parliament and Constitution Centre**, House of Commons Library, <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN05089#full-report>, (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2016); Gareth Griffith ve Lenny Roth, “Recall Elections”, **NSW Parliamentary Library Research Service**, E-Brief 3, Şubat 2010, s.1, <https://www.parliament.nsw.gov.au/researchpapers/Documents/recall-elections/Recall%20Elections%20E%20Brief.pdf> (Erişim Tarihi: 19 Şubat 2017).

bulunan bir dilekçenin yetkili makama verilmesinin ardından yapılan bir seçim ile, bir kamu görevlisini görevden alma ve yerine bir başkasını getirme imkanı sağlayan usuldür.”

C. Geri Çağırma Hakkının Amacı ve İşlevleri

Geri çağırma hakkı, halkı temsil eden kamu görevlilerinin halka karşı periyodik olarak değil, sürekli bir biçimde sorumlu ve hesap verir kalmalarını sağlamayı amaçlar. Bunu iki biçimde gerçekleştirir; ya da başka bir ifadeyle, geri çağırma iki yönlü olarak işlev görür.⁴⁰

Birincisi “önleyici işlevi”dir. Geri çağırma hakkı, bizzat kullanımından ziyade bir tehdit olarak varlığı ile birtakım etki ve sonuçlar doğuran bir haktır. Hakkın ABD’deki en önemli savunucularından biri olan eski ABD başkanı Woodrow Wilson’ın ifadesiyle “kapı arkasındaki silah”tır (*gun behind the door*).⁴¹ Yani sadece varlığı bir tehdit olarak amaçlarını gerçekleştirmeye katkı sağlamakta; geri çağırma tehdidi altındaki kamu görevlilerini, seçmenlere karşı daha sorumlu davranmaya, seçmenlerin istek ve taleplerine daha duyarlı olmaya, yolsuzluk ve usulsüzlüklerden uzak durmaya teşvik etmektedir.⁴²

İkincisi ise, hakkın pratikte uygulanması ile gerçekleşen “düzeltici işlevi”dir. Yetersiz, yeteneksiz, sorumsuz, yozlaşmış, seçmenlerine karşı duyarsız kamu görevlilerine doğrudan müdahale etmeye imkan sağlayan bir araç olarak geri çağırma, “temsil etmeyen” temsilcilerden kurtulmayı sağlayarak siyasal sistemin işleyişindeki bozuklukları düzeltmeye katkı sunmaktadır.⁴³

⁴⁰ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.93.

⁴¹ H. S. Gilbertson, “Popular Control Under the Recall”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.38, No.3, Commission Government in American Cities, Kasım 1911, ss.163-168, s.168; Cronin, **op. cit.**, s.155; Zimmerman, **op. cit.**, s.1; Bird/Ryan, **op. cit.**, s.10.

⁴² Richard C. Feiock ve Seung-Bum Yang, “Factors Affecting Constitutional Choice: The Case of the Recall in Municipal Charters”, **State and Local Government Review**, Vol.37, No.1, 2005, s.42; Jonathan Bourne Jr., “Functions of the Initiative, Referendum and Recall”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.43, Eylül 1912, s.13.

⁴³ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.93.

D. Geri Çağırma Hakkının Niteliği

1. Bir Katılma Hakkı Olarak Geri Çağırma

Geri çağırma hakkı, bireylerin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardan birisidir. Bu bakımdan, Jellinek tarafından yapılan klasik haklar sınıflandırmasındaki “aktif statü hakları” içerisinde yer alır. Bu haklar “siyasi haklar” veya “katılma hakları” olarak da ifade edilmektedir.⁴⁴

Bir siyasal katılma biçimi olarak geri çağırma hakkı, (iki yönlü işleve sahip olmasının da bir sonucu olarak) seçmenlerin siyasal süreçlere, hem doğrudan hem de dolaylı olarak katılımına imkan tanır. Bir tehdit olarak varlığı ile temsilcileri, seçmenlerin iradesine uygun davranmaya sevk eden geri çağırma hakkı, bu yolla, siyasal karar alma sürecini dolaylı olarak etkilemektedir. Hakkın uygulamasını incelerken göreceğimiz üzere, geri çağırma hakkı, temsilcilerin, seçmenlerin büyük çoğunluğunun hoşnutsuzlukla karşıladığı/karşılayacağı kararları almaktan imtina etmelerine sebep olmaktadır. Öte yandan seçmenler, geri çağırma hakkını kullanarak siyasi temsilcilerin görevlerine son vermek suretiyle siyasi işleyişe doğrudan da müdahale edebilmektedir. Hatta kimi durumlarda, kendi menfaatlerine aykırı kararlar aldığını, politikalar ürettiğini düşündükleri temsilcilerini görevden almak ve yerine seçmen iradesini dikkate alacak kişileri getirmek suretiyle, (doğrudan kendisi karar alamasa bile) karar alma sürecini de doğrudan etkileyebilmektedir.

2. Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Geri Çağırma

İlgili literatürde geri çağırma hakkı, çoğunlukla, bir doğrudan demokrasi uygulaması olarak ele alınmakta ve incelenmektedir. Özellikle ABD’de, referandum ve halk girişimi araçları ile birlikte ‘doğrudan demokrasinin üç ayağından biri’ olarak kabul edilen geri çağırma hakkının bu şekilde tanımlanmasının, bu çalışmada bir kavram karmaşasına sebebiyet verme ihtimali vardır. Bunun temel nedeni,

⁴⁴ Jellinek’in sınıflandırmasına ilişkin bkz. Meltem Dikmen Caniklioğlu, “Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”, İçinde: **Prof. Dr. Mahmut Tevfik BİRSEL’ e Armağan**, İzmir: DEÜ Hukuk Fakültesi Yayını, 2001, s.473; Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7.bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993, s.6; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt II, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, s.507; Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 3. Bası, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 1999, s.185.

doğrudan demokrasinin klasik tanımı ile modern anlamdaki tanımı arasındaki farklılıktır. Klasik tanımdan yola çıkıldığında dünyada mevcut uygulamaların hiçbirisinin doğrudan demokrasi kavramı ile ifade edilmesi mümkün değildir. Buna karşın ilgili literatürde, özellikle de ABD’de ve son dönemde de Avrupa’da, halk girişimi, referandum ve geri çağırma gibi doğrudan katılım araçlarının içerisinde yer aldığı siyasal sistemler doğrudan demokrasi olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan, çalışma içerisinde bir kavram karmaşasına meydan vermemek için, öncelikle bu konunun, çalışmada esas alınacak perspektif ortaya konularak aydınlatılması gerekir.

a. Klasik Sınıflandırmada Doğrudan Demokrasi ve Geri Çağırma

Halkın siyasal katılım düzeyine göre demokratik sistemlerin klasik sınıflandırılmasında, kimi yazarların temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi yanında yarı-temsili ve yarı-doğrudan demokrasi biçiminde iki ayrı kategoriye daha yer vermekte olduğunu; kimi yazarların ise bu iki kategoriden yalnızca birini kullanarak üçlü bir ayrımı tercih ettiğini görürüz.

Klasik tanımında, temsili demokrasi, seçmenlerin sadece temsilcilerini seçme yetkisine sahip olduğu; periyodik olarak belirlenmiş dönemlerde seçme faaliyetinde bulunmak dışında halkın, siyasal karar alma süreçlerine hiçbir biçimde doğrudan katılımının öngörülmediği yönetim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan demokrasi ise, halkın tüm kararları doğrudan kendisinin aldığı, uyacağı tüm kanunları yine doğrudan kendisinin yaptığı, bu bakımdan ayrı bir yasama organının bulunmadığı yönetim biçimi olarak tasvir edilmektedir.⁴⁵

Yarı-doğrudan ve yarı-temsili demokrasi kavramları ise, bu iki sistemin birtakım özelliklerinin harmanlandığı yönetim biçimlerini ifade etmek üzere kullanılır. Ancak bu sınıflandırmanın nasıl yapılacağı ve hangi kriterler üzerinden tanımlanacakları konusunda bir fikir birliği yoktur.

Örneğin Teziç’e göre, yarı-doğrudan demokrasiye oranla daha az demokratik olan yarı-temsili demokraside, halkın siyasal karar alma süreçlerine doğrudan katılımı yine söz konusu olmamakla birlikte; halkın bu süreçleri etkilemesine imkan

⁴⁵ Teziç, *op. cit.*, s.222, 238; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.273, 278.

sağlayan bazı mekanizmalara sistem içerisinde yer verilmiştir. Dilekçe hakkı, istişari referandum ve politik grev gibi halkın siyasal karar alma süreçlerinde temsilcilerini dolaylı olarak etkilemede kullandıkları mekanizmalardan birisi de geri çağırma hakkıdır. Dolayısıyla geri çağırma hakkı Teziç'e göre yarı-temsili yönetime özgü bir usuldür. Yarı-doğrudan demokraside ise, her ne kadar, kural olarak, kararlar yine temsili organlar eliyle alınıyor ve kanunlar yine yasama organı tarafından yapılıyor olsa da, sistem içerisinde yer alan referandum ve halk girişimi gibi araçlar sayesinde halk da doğrudan yasa yapım ve karar alma süreçlerine katılabilmektedir.⁴⁶

Buna karşın kimi yazarlar yarı-doğrudan demokrasi yanında bir de yarı-temsili demokrasi gibi bir kategoriye yer vermezler. Temsili ve doğrudan demokrasinin belli özelliklerini içerisinde barındıran sistemleri yarı-doğrudan demokrasiler olarak tanımlarlar. Burada belirleyici olan halkın siyasal süreçlere doğrudan katılımına imkan tanıyan birtakım mekanizmalara (halk girişimi ve referandumlar gibi) siyasal sistem içerisinde yer verilip verilmediğidir. Kimi yazarlar geri çağırma hakkını yarı-doğrudan demokrasi araçları içerisinde sayarken, kimi yazarlar geri çağırma hakkına yer vermez.⁴⁷

b. Modern Doğrudan Demokrasi ve Geri Çağırma Hakkı

ABD'de daha 19. yy'dan başlayarak, Avrupa'da ise özellikle yakın dönemden beridir, doğrudan demokrasi kavramı klasik sınıflandırmadaki anlamının dışında kullanılmaktadır. Yarı-doğrudan yahut yarı-temsili demokrasi gibi ara sınıflara yer verilmeksizin, seçmenlerin siyasal işleyişe doğrudan katılımına imkan tanıyan belli başlı araçlara sahip olan siyasal sistemler “doğrudan demokrasi” olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, doğrudan demokrasi, temsili sistemi daha katılımcı kılan birtakım araçlarla donatılmış siyasal sisteme karşılık gelir.⁴⁸ Seçmenlerin siyasal süreçlere doğrudan katılımına imkan tanıyan bu mekanizmalar

⁴⁶ Teziç, *op. cit.*, s.223-238.

⁴⁷ Örnek olarak Kaboğlu geri çağırma hakkına yarı-doğrudan demokrasi araçları içerisinde yer vermez. İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 11.bası, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016, s. 175-183. Buna karşın Gözler, geri çağırma hakkına da yarı-doğrudan demokrasi başlığı altında yer vermektedir. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.294.

⁴⁸ Bu sistemler “katılımcı demokrasi” olarak da adlandırılmaktadır. Linda Maduz, “Direct Democracy”, *Living Reviews in Democracy*, Vol.2, 2010, s.1. Ayrıca doğrudan demokrasinin modern devlete uyarlanmasına ilişkin bir tartışma için bkz. Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, 2.bası, İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2015, s.428-430.

doğrudan demokrasi araçları olarak adlandırılırken, bunlara yer veren siyasal sistemler doğrudan demokrasi olarak ifade edilir.⁴⁹

Biz de bu çalışmada, hem ilgili literatüre hakim yaklaşım bu olduğundan, hem de klasik yaklaşımın mevcut sistemleri tanımlama ve ayrıştırmada yetersiz olduğunu düşündüğümüz için modern anlamda doğrudan demokrasi kavramını tercih edeceğiz.

Günümüzde bir örneği bulunmayan klasik anlamda doğrudan demokrasi⁵⁰ ve temsili demokrasi⁵¹ kategorilerine karşılık gelen siyasal sistemlerden söz etmek gerektiğinde “saf demokrasi” ve “saf temsili demokrasi” kavramlarını tercih edeceğiz.⁵² Yani saf demokrasi, “halkın yönetimi” idealini eksiksiz gerçekleştiren, tüm siyasal kararların halk tarafından doğrudan alındığı, halkın uyacağı kuralları bizzat kendisinin yaptığı siyasal ideali ifade eden bir kavram olarak kullanılacaktır. Saf temsili demokrasi ise, seçmenlerin periyodik olarak belli temsilcileri seçmek dışında siyasal süreçlere hiçbir katılım imkanının bulunmadığı siyasal sistemleri ifade eden bir kavram olarak kullanılacaktır. Ancak bu tanımları karşılayan bir siyasal sistem de günümüzde mevcut olmadığından “saf temsili demokrasi” de aslında, geçmişte kalmış düşünsel bir ideale karşılık gelecektir.

Doğrudan demokrasinin modern anlamda tanımı, mevcut siyasal sistemleri, halkın katılım düzeyini esas alarak, temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi

⁴⁹ Charles R. Kesler, “The Founders’ Views of Direct Democracy and Representation”, İçinde: Elliott Abrams (ed), **Democracy: How Direct? – Views from Founding Era and the Polling Era**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2002, s.1-2; Ian Budge, “Direct and Representative Democracy: Are They Necessary Opposed?”, **Representation**, Vol.42, No.1, 2006, s.2.

⁵⁰ Her ne kadar klasik sınıflandırmada Atina demokrasisi, bazı İsviçre kantonlarında mevcut olan Landsgemeinde usulü ile ABD’nin New England bölgesindeki bazı kasabalarda uygulanan town meeting (kasaba toplantısı) usulü doğrudan demokrasinin örnekleri olarak sunulsa da bunlar halkın doğrudan kendini yönetmesi anlamında klasik doğrudan demokrasi tanımını karşılamaktan uzak uygulamalardır. Atina demokrasisi sadece az sayıda vatandaşın oy hakkına sahip olduğu bir yönetim biçimi olması bakımından demokrasiden ziyade bir oligarşiyi andırır. Landsgemeinde ve town meeting uygulamalarında ise, doğrudan karar alma ve kural koyma faaliyeti sadece kasaba düzeyindeki işler bakımından gerçekleştirmekte, daha geniş ölçekli kararların alınması ve yasaların yapılması yine temsili organlar eliyle gerçekleşmektedir. Bu bakımdan bu örnekler de “saf demokrasi” anlamında doğrudan demokrasi tanımını karşılamamaktadır. Bkz. Şen, **op. cit.**, s.7-14; Teziç, **op. cit.**, s.238-239.

⁵¹ Klasik tanımdaki temsili demokrasiye ise bugün artık rastlamak mümkün değildir. Girişte de belirttiğimiz üzere, çeşitli doğrudan katılım araçlarına siyasal sistemi içerisinde yer vermeyen bir demokrasi artık bulunmamaktadır. Bu bakımdan klasik tanımındaki temsili demokrasinin de pratikte bir karşılığı yoktur. Bkz. Francis Cheneval ve Mónica Ferrín, “European Union and Direct Democracy: A Possible Combination?” Bruxelles: European Commission, 2016, s.6, http://beucitizen.eu/wp-content/uploads/D8.7_Options-for-Direct-Democracy-in-the-EU_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2017).

⁵² Teziç, **op. cit.**, s.222 ve 238.

biçiminde ikiye ayırıyor olsa da⁵³, hangi sistemlerin doğrudan hangilerinin temsili olarak kabul edileceği konusunda üzerinde anlaşılmış, ortak bir cevap ortaya koyamamaktadır. Burada belirleyici olan soru, ‘hangi doğrudan katılım araçlarının varlığı, bir siyasal sistemin doğrudan demokrasi olarak ifade edilmesini mümkün kılar?’ sorusudur. Başka bir biçimde sorarsak, hangi siyasal katılım araçları doğrudan demokrasi araçları olarak kabul edilecektir? Literatürde bu sorunun cevabı farklı biçimlerde verilmektedir. Geri çağırma hakkı bakımından bu konudaki farklı görüşleri iki ana grupta toplayabiliriz: Doğrudan demokrasiyi geri çağırma hakkını da içine alacak biçimde tanımlayanlar ve doğrudan demokrasiyi geri çağırma hakkını dışlayacak biçimde tanımlayanlar.

Örneğin Kaufmann, Büchi ve Braun’a göre, doğrudan demokrasi araçlarını diğer katılım araçlarından ayırmada iki kriter vardır. Birincisi, doğrudan demokrasi seçmenlerin meselelere dair karar almaya katılımını sağlar, kişilere dair kararlara değil. İkincisi ise, tabandan başlatılarak yani seçmenlerin girişimi ile kullanılabilir araçlar olmalıdır. Bu bakımdan ne tepeden yani birtakım devlet organlarının girişimi ile gerçekleşebilir olan halkoylamaları ne de kişilere dair karar almaya karşılık gelen geri çağırma bir doğrudan demokrasi aracı olarak kabul edilemez.⁵⁴

Kimi yazarlar ise doğrudan demokrasiyi yasa yapma faaliyetine seçmenin katılımı üzerinden tanımlar. Buna göre, seçmenlerin yasa yapım sürecine doğrudan katılımını mümkün kılan araçlar doğrudan demokrasi araçlarıdır. Bunların en önemlisi hiç şüphesiz halkın doğrudan yasa teklifinde bulunabildiği ve teklif edilen yasanın yine halkoyu ile kabul ya da reddedildiği usul olan “halk girişimi”dir. Bunun yanında halkın yasama organınca yapılmış bir yasayı veto edebilmesine imkan tanıyan “halkın vetosu” ile yürürlükteki bir yasayı yürürlükten kaldırmasına imkan tanıyan “ilga edici referandum” araçları diğer doğrudan demokrasi araçlarıdır. Literatürde çoğunlukla, halkın vetosu ve ilga edici referandum biçimindeki farklı

⁵³ Belirtmek gerekir ki, Sarıca da emredici vekalet ilkesi üzerine yaptığı çalışmasında halkın katılımına göre siyasal sistemleri ikiye ayırarak ele almıştır: “*Devletin yönetimine katılışları bakımından iki ana sistemin varlığını görürüz: vatandaşların referandum, halk teşebbüsü v.b. yollarla devlet yönetimine katıldıkları yarı-doğrudan demokrasi, bir de temsili rejim*”. Murat Sarıca, **Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1969, s.1.

⁵⁴ Bruno Kaufmann, Rolf Büchi ve Nadja Braun, **The Guidebook to Direct Democracy in Switzerland and Beyond**, Bern: Initiative and Referendum Institute Europe, 2010, s.89.

usuller tek bir başlık altında, “referandum” olarak ifade edilmektedir.⁵⁵ Yani özetle, kimi yazarlar yalnızca halk girişimi ve referandum araçlarını doğrudan demokrasi araçları olarak kabul etmektedir.⁵⁶ Buna karşın seçmenlerin yasa yapım sürecine doğrudan katılımını değil, temsilcilerini denetlemesini sağlayan bir araç olarak geri çağırma, bu yaklaşıma göre doğrudan demokrasi araçlarından biri değildir.⁵⁷

Bununla birlikte, çoğu yazar, doğrudan demokrasiyi daha geniş kapsamlı bir kavram olarak yorumlamakta ve seçmenlerin siyasal sürece doğrudan müdahale edebilmesine imkan tanıyan tüm araçları, dolayısıyla geri çağırma hakkını da, doğrudan demokrasi aracı olarak kabul etmektedir. Örneğin Altman’a göre doğrudan demokrasi, kendilerini kimin temsil edeceği sorusu dışındaki yönetime dair konularda, vatandaşlara kendi tercihlerini, genel ve gizli oy hakkının sağlandığı koşullarda sandıkta ifade etme imkanı sunan araçlara karşılık gelen bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁵⁸ Özellikle doğrudan demokrasinin üç temel mekanizmadan oluştuğu sıklıkla ifade edilmektedir: Halk girişimi, referandum ve geri çağırma.⁵⁹ Hakkın ABD’deki gelişimini incelerken de göreceğimiz üzere, bu üç mekanizma 18.yy sonu ve 19.yy başlarında “doğrudan demokrasi hareketi” olarak adlandırılan İlerlemeci hareketin savunduğu mekanizmalar olmuş ve literatürde de bu üç araç birlikte anılır biçimde yerleşmiştir.⁶⁰

⁵⁵ Bu bakımdan, terim birliğini korumak adına, biz de, özel olarak belirtmek gerekmedikçe, referandum kavramını bu usulleri kapsayan bir genel kavram olarak kullanacağız.

⁵⁶ Halk girişimi ve referandumlara ve ayrıca halkın vetosu-ilga edici referandum ayırımına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph F. Zimmerman, **The Initiative: Citizen Lawmaking**, 2.bası, New York: SUNY Press, 2014; Şen, **op. cit.**; Rich Braundstein, **Initiative and Referendum: Governing Through Direct Democracy in the United State**, New York: LFB Scholarly Publishing LLC, 2004.

⁵⁷ Örneğin Matsusaka’ya göre doğrudan demokrasi “*sıradan vatandaşların, temsilcilerini kullanmaksızın, doğrudan yasalar yapmalarına imkan sağlayan çeşitli karar alma usullerini kapsayan bir şemsiye terimdir*”. John G. Matsusaka, “Direct Democracy”, İçinde: Charles K. Rowley ve Friedrich Schneider (Ed.), **The Encyclopedia of Public Choice Vol.I**, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2004, s.149. Ayrıca bkz. Rolf Buechi, “Use of Direct Democracy in the Jura Conflict”, İçinde: Wilfried Marxer (Ed.), **Direct Democracy and Minorities**, Wiesbaden: Springer VS, 2012, s.181-182.

⁵⁸ David Altman, **Direct Democracy Worldwide**, New York: Cambridge University Press, 2011, s.188. Ayrıca bkz. Markku Suksi, **Bringing in the People: A Comparison of Constitutional Forms and Practices of the Referendum**, Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s.6-7.

⁵⁹ Örnek olarak bkz. Cronin, **op. cit.**, s.1-2; Wilcox, **op. cit.**, s.9; Thomas Goebel, **A Government by the People: Direct Democracy in America, 1890-1940**, Chapel Hill ve London: The University of North Carolina Press, 2002, s.3; Kesler, **op. cit.**, s.1; Shauna Reilly, **Design, Meaning and Choice in Direct Democracy: The Influences of Petitioners and Voters**, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2010, s.6.

⁶⁰ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.2-3; Cronin, **op. cit.**, s.1-2; Shaun Bowler, “Recall and Representation Arnold Schwarzenegger Meets Edmund Burke”, **Representation**, Vol. 40, No. 3, 2004, s.201.

Öte yandan, “doğrudan yasama” ve “doğrudan demokrasi” ayrımı üzerinden yapılan sınıflandırmalar da mevcuttur. Buna göre, doğrudan yasama (*direct legislation*), halkın doğrudan yasa yapım faaliyetine katılımını ifade eden bir kavram olarak halk girişimi ve referandum araçlarına karşılık gelmektedir; doğrudan demokrasi ise, bu araçların yanına diğer doğrudan katılım mekanizmalarının da eklendiği daha kapsayıcı bir kavram olarak kabul edilir.⁶¹

3. Temsili Demokrasiyi Düzelten/Onaran Bir Araç olarak Geri Çağırma

Geri çağırma hakkının, doğrudan demokrasinin temsili dışlamayan modern tanımı ile birlikte değerlendirilmesi, olası bir başka kavram karmaşasını da ortadan kaldırmaya yarar. Çünkü gördüğümüz üzere, geri çağırma hakkı, hem doğrudan demokrasi hem de temsili demokrasi ile, aynı anda, uyuşan ve çelişen yönlerinin olduğu izlenimi uyandıran bir takım işlevler üstlenmiştir. Geri çağırma hakkı bir yandan, seçmenlerin temsilcileri üzerinde doğrudan ve sürekli bir denetimine imkan sağlıyor olması bakımından doğrudan demokrasi ile uyumlu bir görünüm arz eder. Zira temsili demokrasinin önemli ilkelerinden biri olarak kabul edilen “temsili vekalet ilkesi” ya da başka bir ifadeyle “emredici vekalet yasağı” ile de çatışmaktadır. Bununla birlikte, geri çağırma hakkı aynı zamanda, temsili sistemin temeli olan seçme hakkının tamamlayıcı bir parçasıdır ve varlığı temsil olgusunun varlığına bağlı olduğundan, esasında, temsili sisteme özgü bir usul gibi görülür.

Ancak doğrudan demokrasiyi temsil olgusunu dışlamayan, katılımcı bir siyasal sistem olarak ele aldığımızda, geri çağırma hakkının temsili demokrasiyle olan ilişkisini de açıklamak kolaylaşır.⁶² Geri çağırma hakkı temsile dayanan siyasal sistemlerde, seçme hakkının sınırlı kullanımını ortadan kaldıran, onu tamamlayan ve etkili bir hakka dönüştüren bir araç olarak karşımıza çıkar. Klasik temsili sistemlerde seçmenlere bahsedilmiş olan, 4-5 yılda bir oy kullanırken sahip olabildikleri birer dakikalık demokrasiyi “sürekli” kılmak suretiyle geri çağırma hakkı, temsili

⁶¹ John M. Allswang, **The Initiative and Referendum in California, 1898-1998**, Stanford: Stanford University Press, 2000, s.1. Ayrıca bkz. David B. Magleby, **Direct Legislation: Voting on Ballot Propositions in the United States**, Baltimore ve London: The Johns Hopkins University Press, 1984.

⁶² Genelde doğrudan demokrasinin modern biçimlerini, özelde ise geri çağırma hakkını savunan yazarlar, sıklıkla, doğrudan demokrasinin temsili demokrasiyi ikame eden bir siyasal sistem olmadığını; aksine onu düzelten, tamamlayan, daha demokratik kılan bir takım araçlara karşılık geldiğini vurgulamıştır. Kesler, **op. cit.**, s.2. Qvortrup’a göre de “...kişiselleştirilmiş siyasi tercihler yapmaya imkan tanıyan mekanizmalar, temsili demokrasinin yerine geçmemeli, onu tamamlamalıdır. Başka bir ifadeyle doğrudan demokrasi... temsili demokrasiyi ikame etmez.” Qvortrup, **op. cit.**, s.8.

demokrasiyi “halkın yönetimi” anlamında gerçek demokrasiye yaklaştırır. Ayrıca, temsilcileri seçmenlerin iradesine yaklaştırıyor olması bakımından ise temsili demokrasiyi “gerçek anlamda temsili” kılar.⁶³ İşte bu bakımdan geri çağırma hakkı temsile dayanan demokrasileri düzelten, onaran bir mekanizmadır.⁶⁴

Bununla birlikte geri çağırma hakkına yönelik temsili demokrasinin klasik tanımından kaynaklanan itirazlar sona ermiş değildir. Çünkü temsil olgusunun kendisi, hala üzerinde anlaşılabilmiş bir tanıma sahip değildir. Bu durum geri çağırma hakkının düşünsel temellerinin açıklanmasında önemli bir rol oynar. İşin bu yönünü ele almak için, hakkın teorik temellerine, özellikle de temsil olgusuna biraz daha yakından bakmak gerekir.

⁶³ Kaufmann/Büchi, Braun, **op. cit.**, s.7; Bird/Ryan, **op.cit.**, s.3-4.

⁶⁴ Bkz. Elizabeth Garrett, “Democracy in the Wake of the California Recall”, **University of Pennsylvania Law Review**, Vol.153, 2004, s.273 vd.; Serdült/Welp, **op. cit.**, s.139; Rodolfo González Rissotto ve Daniel Zovatto, “Direct Democracy in Uruguay”, İçinde: IDEA, **op.cit.**, s.172; Paula D. McClain, “Arizona ‘High Noon’: The Recall and Impeachment of Evan Mecham”, **PS: Political Science and Politics**, Vol. 21, No. 3, 1988, s.629.

II. TEORİK TEMELLER

A. Temeldeki Ayrışma: Farklı Temsil Anlayışları

Geri çağırma hakkına ilişkin yürütülen teorik tartışmalar ve hakkın lehinde ve aleyhinde ileri sürülen argümanlar, özünde, uzun bir zamandır siyaset bilimcileri meşgul eden, üzerinde uzlaşılammış, aksine birçok farklı konunun da içerisine dahil olması ile daha da karmaşık hale gelmiş bir fikirsel ayrışma üzerinden şekillenir. Bu ayrışmanın odağındaki kavram “temsil”dir.

18. yüzyıldan bu yana, bir uçta, temsilcilerin, kendisini seçenlerin değil tüm ulusun çıkarlarını temsil eden bağımsız görevliler olması gerektiği görüşünün, diğer uçta ise, temsilcilerin kendisini seçenlerin istek ve taleplerinin sesi ve sözcüsü olmak üzere seçilmiş hizmetliler olduğu görüşünün yer aldığı geniş bir yelpaze içerisinde temsil olgusu tartışılmaktadır. Konu geri çağırma hakkına geldiğinde ise, hakkın doğası gereği, tartışma tümüyle uzlaşılmaz bir hal almaktadır.

Temsil olgusunun çalışmamız bakımından önem arz eden yönü, temsilci ile temsil edilen arasındaki ilişkinin nasıl yorumlanacağı yahut nasıl olması gerektiği sorusudur. Çünkü bu soruya verilen cevaba göre, geri çağırma hakkının nitelendirilmesi de değişiklik gösterir.

Temsile dair kapsamlı çalışmasında Hanna Pitkin, bu soruyu tartışırken söze şöyle başlar: *“Temsil literatüründe belki de en tanınmış önerme, temsilcinin oy verenlerin normalde yapacağı şeyi yapması; sanki temsil edilen kendisi hareket ediyormuş gibi hareket etmesi gerektiğidir.”* Hemen ardından ise Pitkin, ilk bakışta oldukça cezbedici görünen bu önermeye yakından bakıldığında cevapsız kalan

birçok sorunun olduğuna işaret eder.⁶⁵ Çünkü, her şeyden önce, temsil edilenin bir kişi değil de bir insan topluluğu olması halinde bu önerme süslü bir cümle olmaktan öteye geçemeyecektir. Gerçekten de, her biri farklı niteliklere, çıkarlara, beklentilere ve karaktere sahip binlerce insanı temsil eden bir kişinin, binlerce kişinin davranacağı gibi davranmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Öte yandan, tek bir kişinin temsili hali de sıkıntılıdır. Çünkü her durumda cevaplanması gereken bir soru ortada kalmaktadır: “temsil sadece, ‘temsil edilen gibi davranmak’ mıdır?”

Pitkin bu soruyu şöyle bir örnekle açar: “*Örneğin diyelim ki ben, Jones’un temsilcisi sıfatıyla onun adına hareket etmek için seçilmiş olarak bir konferansa katılıyorum ve bunun nedeni konferansın finansal bir konferans olup Jones’un kafasının sayılara pek fazla çalışmıyor olması. Karar verme zamanı geliyor. Kendime şöyle sorarım: ‘Jones olsa ne yapardı?’ Fakat cevap açık: sayılardan ibaret bu manzarayı gördüğünde bir yenilgi içinde pes eder ve muhtemelen de yanlış bir karar verirdi. Bunu onun adına yapmak elbette benim yükümlülüğüm ya da görevim değildir. Burada ihtiyaç duyulan şey taklit değildir; biri adına hareket etmek sahnede rol yapmak değildir. Fakat mümkün görünen alternatifler ya benim Jones’un isteyeceği şeyi ya da onun için, onun menfaati bakımından en iyisi gibi görünen şeyi yapmamdır.*”⁶⁶

Bu örnekten ilerlediğimizde temsil eden – temsil edilen ilişkisinin yorumuna dair iki alternatif ile karşı karşıya geliriz: Temsilci ya temsil ettiği kişinin/grubun “isteklerini” esas alarak davranmalıdır; ya da “menfaatlerini” esas alarak davranmalıdır. Bu ikilem, temsile dair yürütülen tartışmadaki asıl ayrışmanın da kaynağını oluşturur. Buradaki soru şudur: *Bir temsilci seçmenlerinin istediğini yapıp onların talimatlarına bağlı mı kalmalıdır; yoksa seçmenlerinin çıkarı doğrultusunda kendisine en doğru görünen şeyi yapmakta özgür mü olmalıdır?*⁶⁷

“*Delegate vs. Trustee*”⁶⁸ biçiminde ifade edilen bu ayrışmanın bir ucunda, temsilcileri seçmenlerin talimatları ile bağlı kabul eden, temsilcilerin kendilerini

⁶⁵ Hanna Fenichel Pitkin, **Temsil Kavramı**, Çev: Seda Erkoç, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014, s.141.

⁶⁶ **Ibid**, s.141-142.

⁶⁷ **Ibid**, s.142.

⁶⁸ Cronin, **op. cit.**, s.27; Ayrıca bkz. Bowler, **op. cit.**, s.204-205; Zachary J. Siegel, "Recall Me Maybe? The Corrosive Effect of Recall Elections on State Legislative Politics", **University of**

seçenleri yansıtan birer ayna gibi işlev görmesi gerektiğini düşünen “mandater görüş” yahut “emredici vekalet anlayışı” var iken; diğer ucunda, temsilcileri kendilerini seçenlerden bağımsız, kendi bilgi ve yargıları ile seçmenlerinin faydasına olan şeyi yapmakla görevli ajanlar olarak gören, “bağımsızlık görüşü” yahut “temsili vekalet anlayışı” vardır.⁶⁹

Elbette bu iki uç arasında kalan görüşler de ileri sürülmüştür. Katı bir mandater görüş, gerçek anlamda temsilin ancak temsilci seçmen kitlesinin açık talimatları ile hareket ettiğinde gerçekleşebileceğini ileri sürer. Buna göre, temsilcinin herhangi bir biçimde takdir yetkisini kullanması bu idealden sapmak anlamına gelecektir. Buna karşın daha ılımlı mandater görüş savunucusu, temsilcinin belli oranda takdir yetkisinin olabileceğini ancak yeni bir adım atmadan yahut tartışmaya sebep olabilecek bir şey yapmadan önce seçmenlerine danışması gerektiğini, seçmenlerin vereceği talimata göre davranması ya da makamından istifa etmesi gerektiğini söyler. Uzlaşmacı bir mandater yaklaşıma sahip bir kişi ise, temsilcinin seçmenlerinden bir talimat alamadığı durumlarda, seçmenlerin nasıl davranacağını düşünüp ona göre davranması gerektiğini ileri sürer.⁷⁰

Bağımsızlık görüşünün katı savunucusuna gelince, o, temsilcinin kendisini seçenlerden tümüyle bağımsız olması gerektiğini aksi takdirde ortada bir temsilin bulunmayacağını söyler. Bir kişi seçilmiş ise, artık tamamıyla kendi yargılarına göre davranmakta özgürdür.⁷¹ Bağımsızlık görüşünün ılımlı savunucuları ise, temsilcinin bir seçim platformu veya seçim kampanyası vaatleri bakımından kendisini seçenlere bağlı olduğunu kabul eder. Bunun dışındaki durumlarda ise temsilci, seçmenler için en iyinin ne olduğunu düşünüyorsa ona göre hareket etmelidir.⁷²

İki görüşün ayrıştığı temel noktalardan birisi temsilcinin nitelendirilmesine ilişkindir. Mandater görüşe sahip bir kuramcı temsilciyi “yalnızca” bir vekil, bir

Colorado Law Review, Vol.86, 2015, s.326 vd; Justin Fox ve Kenneth W. Shotts, "Delegates or Trustees? A Theory of Political Accountability", **The Journal of Politics**, Vol.71, Issue 4, Ekim 2009, ss.1225-1237.

⁶⁹ Kesler, **op. cit.**, s.10-11.Mandater görüş ve bağımsızlık görüşü biçimindeki sınıflandırma Pitkin'e aittir. Pitkin, **op. cit.**, s.142.

⁷⁰ **Ibid**, s.142-143.

⁷¹ Örneğin bkz. Noah Webster, “An Oration on the Anniversary of the Declaration of Independence”, İçinde: Charles S. Hyneman and Donald Lutz (Ed.), **American Political Writing During the Founding Era: 1760-1805**, Vol 2, 1983, s.1231-1232.

⁷² Pitkin, **op. cit.**, s.143.

hizmetli, bir delege olarak görmektedir. Bir hizmetli olarak görevlendirilmiş olan temsilcinin, görevlendirilme amacı, seçmenlerin iradesini gerçekleştirmeye çalışmaktır, kendi iradesini değil.⁷³ Bu görüşte, temsilci, aslında temsil edilenlerin, kendilerinin de yapabilme kabiliyetine sahip olduğu birtakım şeyleri, kendi adlarına yapması için görevlendirdikleri bir kişidir. Buna karşın bağımsızlık görüşünde, temsilci, işini gereği gibi yapabilmesi için özgür iradesi ile davranması gereken, bağımsız bir vekil, bir uzman olarak görülür. Çünkü bu görüştekiler siyasi meseleleri, sıradan insanın yapamayacağı derecede zor ve karmaşık, uzmanlık gerektiren meseleler olarak değerlendirirler.⁷⁴ Seçilmiş temsilciler, uzmanlıklarını ve bilgilerini kullanarak ve birbiriyle müzakere edip, gerektiğinde uzlaşıp tavizler vererek, ulusun menfaatlerine uygun kararlar alırlar. Bu kararlar, halkın kararları gibi anlık heyecanlarla belirlenmiş kararlar değil, soğukkanlı ve müzakereye dayanan kararlardır.⁷⁵ Dahası seçmen kitlesi, her konuda hali hazırda bir irade veya fikre sahip bir topluluk da değildir. Durum böyle iken, temsilcinin halihazırda var olmayan bir şeyi (fikri, iradeyi vs.) yansıtmayı beklenemez.⁷⁶

Diğer bir ayrışma noktası ise, ortak çıkarın yahut ulusal menfaatin nasıl temsil edileceği konusudur. Mandater görüşte toplumun ya da halkın/ulusun çıkarı, tekil seçmenlerin yahut seçim bölgelerinin çıkarlarının bir araya gelmesi suretiyle açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla bir seçim bölgesinden seçilen temsilci, temsil ettiği seçmenlerin menfaatlerinin temsilcisi olabildiği sürece ulusal menfaat de temsil edilmiş ve gerçekleştirilmiş olacaktır. Bağımsızlık görüşü savunucuları buna şiddetle karşı çıkar. Onlara göre ulusal menfaat tekil seçim bölgelerinin menfaatlerinin toplamı değildir. Bunlardan bağımsız, bunların üzerinde bir menfaattir, bu bakımdan ayrıca değerlendirilmesi ve gözetilmesi gerekir. Bunu yapabilmenin tek yolu ise ulusal çıkarları gözetmekle görevlendirilmiş olan temsilcileri, seçildikleri bölgelerin/seçmenlerin baskı ve yönlendirmelerinden bağımsız kılmaktadır.⁷⁷

⁷³ Twomey, **op. cit.**, s.42-43.

⁷⁴ Pitkin, **op. cit.**, s.143-144; Magleby, **op. cit.**, s.2.

⁷⁵ Örneğin Madison, temsilcilerin, seçmenlerin düşünce ve duygularını yansıtmakla değil, aksine onları kapsamlı bir müzakere ve uzlaşma süreci içerisinde süzgeçten geçirmekle görevli olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle halkın hataları ve yanlışlarının devletin işleyişini etkilemesi engellenmiş olacaktır. Bkz. James Madison, "The Federalist No.63", İçinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001, s.326-327.

⁷⁶ Pitkin, **op. cit.**, s.144.

⁷⁷ Bkz. Teziç, **op. cit.**, s.100-102; Cronin, **op. cit.**, s.27-28. Temsili vekalet ilkesinin en önemli savunucularından Edmund Burke'e göre; "*Parlamento farklı ve düşman çıkarların elçilerinin kongresi değildir... tek bir ulusun, tek bir çıkarın, bir bütünün müzakereci meclisidir...*" Burke'un

Aslında bu noktadaki ayrışmanın özü, egemenlik olgusuna yaklaşımdaki farklılıktan kaynaklanır. Bu nedenle, temsile ilişkin bu iki karşıt görüş, egemenliğe ilişkin klasik ayırmadan yola çıkarak açıklanır. Halk egemenliği anlayışının, siyasi temsili, mandater görüş çerçevesinde “emredici vekalet ilkesi” üzerine kurduğu; buna karşın ulus egemenliği anlayışının, bağımsızlık görüşü doğrultusunda “temsili vekalet ilkesi”ni esas aldığı ifade edilir. Bu doğrultuda geri çağırma hakkı, Rousseau’nun kuramı ile başlayarak açıklanan ve halk egemenliğinin bir gereği olarak ifade edilen emredici vekalet ilkesi ile özdeşleştirilen bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Geri çağırma hakkını açıklamada kullanılan bu mantık dizgisi, aynı zamanda, hakkın reddedilmesinin mantıksal dizgisini oluşturur. Ancak bu kez, halk egemenliği anlayışının karşıtı olarak Sieyes’in ulus egemenliği kuramı üzerinden yola çıkılır ve emredici vekaleti reddeden temsili yönetime ulaşılır ve temsili vekalet ilkesine aykırı olduğu ileri sürülen geri çağırma hakkı böylelikle reddedilmiş olur.

Kısa kısa yer verdiğimiz ulus-halk egemenliği, emredici-temsili vekalet, *delegate-trustee* ayrışmasının ortaya çıkardığı yaklaşım farklılıklarının geri çağırma hakkını tanımlamada ve yorumlamada nasıl kullanıldığını, daha pratik olacağını düşündüğümüz bir usulle, geri çağırma hakkının lehinde ve aleyhinde ileri sürülen argümanlar etrafında daha yakından inceleyelim.

B. Geri Çağırma Hakkı Lehindeki ve Aleyhindeki Argümanlar

Geri çağırma hakkı başta ABD olmak üzere, mevcut olduğu ve olmadığı birçok ülkede, birçok açıdan tartışılmış, savunulmuş ve/veya eleştirilmiştir. Hakkın lehinde ve aleyhinde farklı bakış açılarından hareketle ortaya atılmış çok sayıda farklı argüman mevcuttur. Bu başlık altında, önemli bir bölümü birbirine taban tabana zıt bu argümanları, onlara kaynaklık eden, yukarıda çerçevesini çizdiğimiz teorik tartışmalar üzerinden karşı karşıya getirerek inceleyeceğiz.

Bununla birlikte, hakkın siyasi temsil ile ilintili olan teorik yönü, felsefe, siyaset bilimi ve toplum bilimi alanları başta olmak üzere birçok farklı bilim alanının derinlemesine işin içine girmesini gerektirecek kadar kapsamlı ve karmaşıktır. Ancak, açıktır ki, böylesi kapsamlı bir inceleme bu çalışmanın amacını ve sınırlarını

aşar. Bu bakımdan, konunun diğer bilim alanlarının kavram ve yöntemleriyle ele alınmasını gerektiren boyutlarına değinilmeyecek ya da yalnızca bu çalışmanın amaçları bakımından gerektiği düzeyde değinilecektir.

1. Geri Çağırma Hakkı Aleyhinde İleri Sürülen Argümanlar

a. Geri Çağırma Hakkı Temsili Demokrasi İlkesine Aykırıdır; Temsili Sistemi Tahrip Eder.

Modern anlamda temsil olgusu, tanrısal egemenlik anlayışının yerini dünyevi egemenlik anlayışının almaya başladığı 17.yy’ın düşünsel üretimlerinde filizlenmiş ve Amerikan ve Fransız devrimlerinde somut biçimlere bürünmüştür. Modern temsili demokrasileri yaratan devrimler çağına, özellikle Rousseau ve Sieyes’in ortaya koyduğu egemenlik anlayışları üzerinden yürütülen tartışmalar damga vurmuştur.

Bununla birlikte, literatürde genellikle modern demokrasilerin üzerine kurulduğu temsili yönetim ilkesinin Sieyes’in ulus egemenliği kuramından ilham aldığı ifade edilmektedir.⁷⁸ Bu kurama göre, “ulus”⁷⁹ olarak adlandırılan soyut ve üstün varlık egemenliğin sahibidir ve egemenlikten kaynaklanan yetkilere sahip tüm devlet görevlileri ve organları ulusu temsilen görevlerini yaparlar. Ulusu soyut ve kendisini oluşturan bireylerden bağımsız bir varlık olarak ele almanın önemli bir sonucu vardır: Soyut bir varlık sahip olduğu egemenliği kendisi kullanamayacağı için, egemenlikten kaynaklanan yetkilerini somut bireyler aracılığıyla kullanmak zorundadır.⁸⁰ İşte bunu sağlayan şey “temsil”dir. Modern demokrasilerde egemenin

⁷⁸ Bkz. Sarıca, **op. cit.**, s.101 vd;

⁷⁹ Ulus kavramı tanımlanırken sıklıkla Renan’ın tanımına atıf yapılır. Buna göre ulus, müşterek maziye sahip olan ve bu maziye koruyarak gelecekte birlikte yaşama arzu ve şuuru içinde olan insan topluluğudur. Ona göre; “*Fransa, Almanya, İngiltere gibi milletler belli bir karakteri, bir ruhu olan kişiler gibi hareket ederler. Kişiler hakkında nasıl akıl yürütülüyorsa, onlar hakkında da öyle akıl yürütülebilir. Millet, kilise, kent, bireylerden daha çok gerçektir; çünkü birey, kaba bir gerçekliğin saf soyutlamalar olarak baktığı bu bütünler için kendini feda eder*”. E. Renan, Discours et conferences, s. 89’dan Aktaran: Leon Duguit, “Egemenlik ve Özgürlük”, İçinde: Cemal Bali Akal (Der), **Devlet Kuramı**, Çev: Didem Köse, Sedef Koç, 2.b., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s.392.

⁸⁰ Cem Eroğul, **Anatüzeeye Giriş**, 6.b., İmaj Yayınevi, Ankara, 2000, s.8. Egemen olan varlığı canlı-kanlı insanlardan oluşan bir topluluk değil de soyut bir varlık olarak tanımlamanın altında yatan neden, burjuvazinin geniş halk kesimlerini yönetim faaliyetinin dışında tutmak, böylelikle halkın kendi çıkarları için bir tehlike haline gelmesini önlemek istemesidir. Bkz. Sarıca, s.90-91.

temsili, belli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenen görevliler aracılığıyla gerçekleştirilir.⁸¹

Ulus egemenliği üzerinden tanımlanan temsilin sihirli noktası, seçilen görevlilerin, seçmenleri yahut somut insanlar topluluğu anlamında “halkı”⁸² değil de, soyut bir varlık olan ulusun çıkarlarını temsil ediyor olduklarıdır. Bu nedenle seçildikleri bölgelerin seçmenlerinin emir ve talimatlarına göre değil, kendi akıl ve vicdanları doğrultusunda ulusun çıkarlarına göre davranmaları beklenmelidir. Dolayısıyla seçmenlerin temsilcilerine talimat vermesi de onları geri çağırması da mümkün değildir.⁸³

Ulus egemenliği kuramı üzerine kurulu temsili demokrasi anlayışı, seçmenlerin kendileri adına karar verip bu kararları uygulayacak temsilcileri belli süreler için seçtikleri bir siyasal sistem öngörür. Bu sistemin düzenli ve istikrarlı bir biçimde işlemesi, seçilen temsilcilerin belli sürelerle görevlerinin başında bulunabilmelerine imkan tanınması ile mümkündür. Eğer görevliler bu öngörülen süreler içerisinde seçmenlerin beklentilerini karşılamazsa, bir sonraki seçimde seçmenler bu görevlileri

⁸¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XLVI, Sayı:1-2, Ocak-Haziran, 1991, s.25-26.

⁸² Burada somut insanların toplamına karşılık gelen “halk” kavramı ile Rousseau’nun kuramındaki soyut bir varlık, “genel irade” olarak tarif edilen “halk” kavramını ayırtırmak gerekir.

Zira Rousseau’nun “halk egemenliği” ile Sieyes’in “ulus egemenliği” birbirinden çok da farklı değildir. Ağaoğulları bunu şöyle açıklar: “*Fakat halk egemenliği ile ulus egemenliğinin her ikisi de, temelde 18. yüzyıl burjuva düşüncesinin birer ürünüdür ve kuramsal olarak aralarında bir fark yoktur... Rousseau’nun formüle ettiği ve Fransız Devriminde Jacobinlerin önemle üzerinde durup 1793 Anayasası’na koydukları ‘halk egemenliği’ içindeki halk kavramı, sosyolojik bir gerçeği değil, fakat soyut bir varlığı ifade eder. Halkı oluşturan bireyler, istençleri insanlar arasındaki ilişkilere, toplumsal koşullara ve yaşam biçimlerine göre belirlenen etten ve kemikten yapılmış yaratıklar değildirler. Rousseau’nun bireyi, gerçeklerden koparılmış, tümüyle salt bilinç olup kendi içinde aklın öğrettiklerini duyan bir ‘yurttaş’tır. Birey, yalnızca yurttaş olarak, yani özel istencini dışlayıp genel istence katılarak, ‘birleşimli (kolektif) bir varlık’ olan egemenliğe katılır. Böylece egemen olan yurttaşların halkı (ya da genel istenç), tıpkı ulus gibi soyut bir bütün olarak belirlemektedir. Burdeau’nun deyişiyle egemenin üyesi olan bireyin, kişisel istencini (Rousseau’nun özel istenç adını verip de yadsıdığı istencini) kabul ettirmek bakımından ulusal egemenlik kuramında ulusun bir üyesi olan bireyin sahip olduğu haktan fazla hakkı yoktur.*” Mehmet Ali Ağaoğulları, “‘Halk ya da Ulus Egemenliği’nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XLI, Sayı:1-4, Ocak-Aralık, 1986, s.132.

İşte bu bakımdan ulus egemenliği anlayışının karşıtı bir anlayış olarak halk egemenliği anlayışını ileri sürüp, gerek doğrudan demokrasiyi, emredici vekalet ilkesini, gerekse geri çağırma hakkını Rousseau’cu halk egemenliği anlayışı üzerinden açıklamak bizce yersizdir. Bu çalışmada ulus egemenliği için söylenen temsilci-temsil eden ilişkisine dair şeyler, büyük ölçüde Rousseau’nun halk egemenliği kuramı için de geçerlidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu çalışma içinde “halk” kavramı, Rousseau’nun kuramındaki, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız ve üstün soyut varlık anlamında değil; belli bir zamanda belli bir yerde yaşayan somut insanlar topluluğu anlamında kullanılmaktadır.

⁸³ Teziç, **op. cit.**, s.101-102.

yeniden seçmeyerek cezalandırırlar.⁸⁴ Yani bu anlayışa göre, seçmenlerin temsilcileri üzerindeki denetimi olağan seçimler aracılığıyla yapılır.⁸⁵

Bu anlayışta istikrar, iyi bir demokrasinin öne çıkan yönüdür. Geri çağırma hakkı ise bu istikrarı tehdit eden, temsili yönetime yabancı bir müdahale olarak algılanır. Temel mantık şudur: Temsili yönetimde sistemin sürerliğini ve düzenli işleyişini güvence altına almanın en önemli yollarından birisi, güvenceli görev sürelerinin sağlanmış olmasıdır. Çünkü ancak böyle bir durumda, anlık gelişmelere ve heyecanlara kapılmadan, bütünlüklü ve uzun erimli düşünen ve davranan bir siyasal mekanizma yaratılabilir. Ancak böyle bir güvence sağlandığında, temsilciler koltukları için kaygı duymadan ulusun çıkarları için neyin iyi olduğunu düşünüyorlarsa ona göre davranabilirler. Oysa geri çağırma tehdidi altında olurlarsa, seçilenler ne kadar görevde kalacakları belli olmadığından uzun dönemli plan ve projelerden kaçınacaklardır. Çünkü seçmenler görünür ve hemen yararlanabilecekleri somut şeyler beklerler. Geri çağırma hakkı, Demokles'in kılıcı gibi sürekli tepelerinde sallanırsa, görevde kalma kaygısı ile temsilciler, toplumun tümünün çıkarına olan ancak olumlu sonuçları uzun dönemde görülebilecek türden adımları atmaktan çekinir.⁸⁶ Kısa dönemli hesap ve çıkarlar üzerinden dönen bir siyasal mekanizma ise, eninde sonunda çatlak verir ve tahrip olur.

Ayrıca olağan seçimlerin yanında bir de sürekli geri çağırma seçimleri ile yüz yüze kalacak olan siyasal sistemde, toplum, sürekli bir seçim havası içerisinde yaşamak zorunda kalacaktır. Bu da güçlü ve istikrarlı yönetimlerin oluşmasını önleyeceğinden, temsili yönetimi zayıflatacaktır.⁸⁷

b. Geri Çağırma Tehdidi Temsilcilerin Bağımsızlığını Yok Eder; Onları Seçmenleri Ne Diyorsa Onu Yapan Kuklalara Dönüştürür.

Temsili yönetim anlayışında, ulus egemenliği anlayışı ile temellendirilmiş olan temsili vekalet ilkesi gereği, seçilen görevliler sadece kendilerini seçenlerin değil, bir

⁸⁴ Cronin, *op. cit.*, s.135-136. Bowler, *op. cit.*, s.205.

⁸⁵ Altman, *op. cit.*, s.33; Maija Setälä, "On The Problems of Responsibility and Accountability in Referendums", *European Journal of Political Research*, Vol. 45, 2006, s.703.

⁸⁶ J. W. Robinson'ın Geri Çağırma Aleyhindeki Görüşü, İçinde: *The Recall (Excluding Judges): A Debate*, Chicago: The Delta Sigma Rho University of Chicago Chapter, 1912, s.8.

⁸⁷ Siegel, *op. cit.*, s.332-333; IDEA, *op. cit.*, s.20.

bütün olarak ulusun çıkarlarını gözetmek yükümlülüğü ve sorumluluğu altındadır. Yani seçilenleri seçen çoğunluk ile, seçilenin adına karar alacağı (menfaatini koruyacağı) çoğunluk aynı değildir. Dolayısıyla görevli kararlarını alırken sadece kendisini seçen çoğunluğun talep ve beklentilerine odaklanırsa, görev ve sorumluluğunu yerine getirmemiş olacaktır. Bu görev ve sorumluluğun yerine getirilebilmesi için temsilcinin kendisini seçenlerden bağımsızca, tüm toplumun/ulusun çıkar ve beklentilerini göz önünde bulundurarak karar alabilmesi gerekir. Taft'ın ifadesiyle, demokrasi “çoğunluğun, çoğunluk tarafından, çoğunluk için yönetimi” değildir; halkın tümünün yönetimidir.⁸⁸

Temsili sistemde, seçilen bir görevlinin, karar alması gereken konularda, bulunduğu makamın sağladığı olanakları kullanarak, sıradan vatandaşların ulaşamayacağı bilgi ve gerçekleri de göz önünde bulundurarak çok yönlü ve bütünlüklü bir değerlendirme yapacağı ve bu şekilde kamu yararını gözeterek bir karara varacağı varsayılır.⁸⁹ Oysa geri çağırma tehdidi altındaki kamu görevlileri, sürekli makamlarını koruma kaygısı içerisinde kendisini seçenlere bağımlı olacaktır.⁹⁰ O dönemde, o toplum çoğunluğu neyi bekliyor, arzuluyorsa o yönde davranıp, attığı adımların uzun dönemdeki sonuçlarını göz ardı edecektir.⁹¹ Yani geri çağırma hakkı ile, temsilcilerin özellikle toplumdaki ihtilaflı konularda, uzun dönemli değerlendirmeler yaparak cesaretli adımlar atmalarını mümkün kılan bağımsızlıkları ellerinden alınmış olacaktır.⁹² Kamuoyunun hoşuna gitmeyeceği için yapılması gerektiğini düşündüğü şeyleri yapmaktan çekinen korkak temsilciler ortaya çıkacaktır.⁹³ Bunun sonucu olarak ise; toplumdaki gerilikler, zaaflar, gelip geçici anlık duygular siyasal yaşamın akışını belirler hale gelecektir. Çözülmesi

⁸⁸ William Howard Taft, **Popular Government: Its Essence, Its Permanence and Its Perils**, New Haven: Yale University Press, 1913, s.83.

⁸⁹ Zimmerman, **op. cit.**, s.121.

⁹⁰ Siegel, **op. cit.**, s.328; Citizens Research Council of Michigan (CRC), “Michigan’s Recall Election Law”, Report 379, Haziran 2012, (CRC Report 379), <http://crcmich.org/PUBLICAT/2010s/2012/rpt379.pdf> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2016), s.8.

⁹¹ Cronin, **op. cit.**, s.136.

⁹² Bird/Ryan, **op. cit.**, s.8-9.

⁹³ Kevin J. Best, "Maryland Municipal Recall Elections: Direct Democracy or Political Guerilla Tactics?", **Municipal Maryland**, Aralık 2003, s.9; Zimmerman, **op. cit.**, s.120. Geri çağırma hakkının en ateşli karşıtlarından biri olan Oberholtzer şöyle yazmıştır: “Yasaları yapanlar, idareciler, yorumlayanlar ve uygulayanlar, halkın kuklası haline gelmek üzere, ya halkın değişken heveslerine itaat etmeli ya da popüler rotayı izlemeye daha istekli olacak diğerlerine makamlarını teslim etmelidir. Peki niye oluyor bu? Çünkü, deniliyor ki, yasakoyucuların, valilerin ve hakimlerin yozlaşmış olması nedeniyle. Çünkü halkın kendisini devlet kurumlarında temsil edecek birçok dürüst ve akıllı adamları seçme yeteneği yok diye. Halk bir kez hata yapmışken; ona bir kez daha ama bu kez çok daha tehditkar bir biçimde yeniden hata yapma fırsatı veriliyor.” Oberholtzer, **op. cit.**, s.455.

gereken çetrefilli, ihtilafli ancak önemli konular, kendi koltuğunu riske atmak istemeyen görevliler yüzünden sürekli ötelenecek ya da bunların üzeri örtülecektir.⁹⁴

Temsili vekalet ilkesinin savunucularından Edmund Burke, 1774'te Bristol'da seçmenlere yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: *“Temsilcileriniz, size sadece gayretlerini (industry - çabalarını) değil, aynı zamanda muhakeme yeteneklerini de borçlanırlar. (Bu nedenle)... eğer bu muhakeme yeteneklerini sizin görüşlerinize kurban ederlerse size hizmet etmek yerine, size ihanet etmiş olurlar.”*⁹⁵

c. Geri Çağırma Hakkının Varlığı, İşin Ehli Uzman Kişilerin Kamu Görevlerine Talip Olmaktan Çekinmelerine Yol Açar.

Geri çağırma hakkı karşıtlarına göre geri çağırma, yıldırmanın yasal biçimidir.⁹⁶ Çünkü bu araç, bir görevlinin rakipleri ve düşmanları tarafından, onu yıpratmak, itibarını zedelemek ve yıldırma için kullanılmaya müsaittir. Böyle olması, işinin ehli, yetenekli insanların, prestijlerinin ve saygınlıklarının sürekli tehdit altında olacağı kamu görevlerini üstlenmekten kaçınmalarına sebep olur.⁹⁷

Pennsylvania Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Jefferson B. Fordham 1976'da Utah eyaleti anayasasına geri çağırma hakkının konulmasına yönelik bir teklifi değerlendirirken şunları ifade etmiştir: Aracın getirilmesine dair önerinin güvenilirmez olan yanı, bağımsız ruhlu ve canlı duyarlılıkları olan bireylerin kamu görevlerine girişini caydırıcı bir etkisinin olabileceğidir. Aracın kabul edildiği yerde kamuoyu adına herhangi bir sebeple kamu görevlisine saldırmaya hazır bir silah mevcut olacaktır.⁹⁸

Geri çağırma karşıtlarına göre, geri çağırma girişimi, başarı ile sonuçlanmadığında bile, kamu görevlisini yıpratıcı bir süreçtir. Başvuru dilekçesinde ileri sürülen iddialar, kampanya süresince söylenenler, kötüleyici beyanlar, girişimi başlatanlar yeterli imzaya ulaşamasa ve hatta geri çağırma seçiminde görevli galip

⁹⁴ Bowler, **op. cit.**, s.205; CRC Report 379, s.iv.

⁹⁵ Edmund Burke Speech to Bristol Voters, 1780. Aktaran, Bowler, **op. cit.**, s.205.

⁹⁶ Cronin, **op. cit.**, s.136.

⁹⁷ Zimmerman, **op. cit.**, s.122.

⁹⁸ Fordham, **op. cit.**, s.33.

çıkarsa dahi görevlinin prestijini ve saygınlığını zedeleyebilir.⁹⁹ Görevlinin bildiği ve inandığı biçimde davranma cesareti de bu süreçte yara alır. İşte bu durum yetenekli ve kaliteli bir çok kişinin böylesi bir pozisyona düşmemek için kamu görevlerini üstlenmekten çekinmelerine yol açar.

Geri çağırmanın iyi ve yetenekli kişilerin kamu görevlerine talip olmaktan uzak durmasına yol açmasının birinci nedeni, görev sürelerini güvencesiz, belirsiz kılmasıdır. Frank D. Jones bunu şöyle ifade etmiştir: “İşlerinizi ona göre ayarladıktan ve seçildikten sonra, göreve geldiğinizin altıncı ayından itibaren seçmenlerin yüzde 25’i belki de hiçbir neden olmaksızın görevinizden alınmanıza ve küçük düşmenize sebep olacak olsa, bir makam için aday olmayı düşünür müydünüz?”¹⁰⁰

İkinci neden, geri çağırmanın, görevlinin görevini icra etmedeki etkinliğine zarar veriyor olduğu iddiasıdır. Görevlinin bağımsız hareket etme yetisi elinden alınmış olduğundan, yeteneklerini, bilgisini, zekasını ve öngörülerini değil sadece seçmenlerin duygu ve düşüncelerini takip etmesi gerekeceğinden işini etkin bir biçimde yapamaz olacaktır. Seçildiği takdirde bilgi ve yeteneklerini kullanamayacağını düşünen dürüst ve yetenekli bir kişi neden göreve aday olmak istesin ki?¹⁰¹

Üçüncü olarak, geri çağırma, görevliye karşı insafsız bir mekanizmadır. Görevlinin siyasi rakiplerinin eline orantısız bir silah verilmesi demektir. Herkes gibi görevli de hata yapabilir; kimi zaman görevini yaparken zorlanabilir. Böylesi durumlarda siyasi rakipleri görevliye bu hatasını düzeltme fırsatı tanımadan, zorlukları aşma fırsatı tanımadan geri çağırma ile saldırmak isteyecektir. Birçok iyi şeyler yapmış bir görevli tek bir hatası yüzünden tüm kariyerini yitirebilir. Ayrıca, geri çağırma insafsızdır; çünkü görevliyi küçük düşürücü bir usuldür. Süreç sonunda geri çağırılmasa bile ortaya atılan iddialar ve yürütülen tartışmalar görevlinin saygınlığını zedeler.¹⁰² Kitlelerin anlık tepkileri sonucu harekete geçirilecek bir araç olduğundan biraz daha beklenip, sükunetle düşünme imkanı olduğunda makul

⁹⁹ Zimmerman, *op. cit.*, s.121.

¹⁰⁰ Frank D. Jones’un Geri Çağırma Aleyhindeki Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, s.20.

¹⁰¹ *Ibid*, s.21.

¹⁰² “Menace of the Recall”, İçinde: Julia E. Johnsen, **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, s.29.

görülebilecek şeyler, geri çağırma ile anlık duyguların kurbanı olur.¹⁰³ Böylesi ağır sonuçları olacağını bile bile bir kişi, kurulu işini, düzenini terk edip de kamu görevini üstlenir mi?

d. Geri Çağırma, Gerekğinde Uzlaşarak ve Taviz Vererek Karar Alabilmeyi Engeller; Toplumu Kutuplaştırır, Gerginlikleri Artırır.

Geri çağırma karşıtlarına göre, geri çağırma seçimleri, sorunları çözmekten ziyade, tansiyonu artırır, toplumları eskiye karşı yeni, kuzeye karşı güney, bir etnik gruba karşı diğeri vb. biçimlerde böler; istikrarsızlık ve siyasal işleyişte kesintiler yaratır.¹⁰⁴ Örneğin Kelley'e göre geri çağırma, uzlaştırmadan ziyade, karşı karşıya gelmeyle alakalı bir usuldür. Toplumda siyasi karmaşa yaratır; bir geri çağırma seçiminde rakipler arasındaki çekişme uzlaşma konusu değildir. Yasama organında sorunların çözümünde uzlaşmanın yeri vardır; hatta olağan seçimlerde yarışan adaylar bakımından dahi uzlaşma kimi zaman bir araç olarak kullanılabilir. Ancak geri çağırmada uzlaşmanın yeri yoktur; seçmenler ya evet ya da hayır diyecektir. İşte sorun çözümünde belirleyici olan pazarlık, taviz gibi stratejilere meydan vermemesi nedeniyle geri çağırma, çatışmayı azaltmak yerine yoğunlaştırır.¹⁰⁵

Dahası, geri çağırma sürecinin, sonrasında da ayrışmaların sürmesine sebep olacağı iddia edilmiştir. Buna göre, geri çağırılan görevliler çoğu zaman yeniden örgütlenip, misilleme arayışı içerisine girecektir.¹⁰⁶

e. Geri Çağırma Hakkı Seçmenlere Kaldırabileceklerinden Daha Ağır Bir Yük Getirir.

Geri çağırma aracının seçmenlerce kullanılabilmesi için, seçmenin sürekli siyasal alanda olup bitenler konusunda bilgili, haberdar olması gerekir. Seçmen, temsilcisinin, sadece seçim dönemlerinde değil, iki seçim arasında da sürekli olarak

¹⁰³ Jones, **op. cit.**, s.21-22.

¹⁰⁴ Jerry B. Briscoe, "Just and Unjust Recall Elections: California Experience", University of the Pacific, Stockton, California, 1977'den Aktaran: Best, **op. cit.**, s.9. Siegel'e göre, saf siyasal nitelikteki geri çağırma Amerikan siyasi sisteminin en olumsuz yönleri olan iki şeyi güçlendirir: siyasi çıkmazları ve kutuplaşmayı. Siegel, **op. cit.**, s.331.

¹⁰⁵ James A. Kelley, Jr., "Conflict Resolution and California School Board Recall Elections", School of Education, Stanford University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, California, 1967, s.103.

¹⁰⁶ Cronin, **op. cit.**, s.137.

performansını takip etmeli ve değerlendirmelidir. Ancak geri çağırma karşıtlarına göre bu, ortalama seçmenin yapabileceği bir şey değildir. Ortalama seçmen sadece seçime yakın zamanlarda siyasi ve idari meseleleri takip eder ve hatta bazen seçim dönemlerinde bile bunları takip etmez.¹⁰⁷ Bu bakımdan, bir kamu görevlisinin görevini layıkıyla yerine getirip getirmediği, görevden alınmasının gerekip gerekmediği konusunda karar verecek yeterli bilgi ve donanım, sağduyu ile konuyu muhakeme etme yeteneğine de sahip değildir.¹⁰⁸

Dahası, konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan seçmenler, geri çağırma aracını kullananlar tarafından kolaylıkla aldatılabilirler. Geri çağırma talebinde bulunanlar, dilekçe üzerine gerçek niyetlerini ve sebeplerini yazmaktan kaçınabilir yahut geri çağırma nedenlerini bilinçli bir biçimde seçmenlere yanlış lanse edebilir. Seçmenlerin bu aracı doğru biçimde kullanabilmeleri, aldatma girişimlerini ve art niyetli kullanımları boşa çıkarabilmeleri için, temsilcilerini sürekli olarak gözlemliyor, takip ediyor olmaları gerekir. Oysa seçmenler hayat ve geçim telaşı içerisinde, çoğu zaman çok önemli konularda bile yeterince bilgi sahibi olamazlar. Bu bakımdan, geri çağırma aracı ile seçmenlerin temsilcilerini etkin bir biçimde denetlemelerini beklemek gerçekçi değildir ve seçmenlere kaldırabileceklerinden daha fazla bir yükün verilmesi anlamına gelir.¹⁰⁹

f. Geri Çağırma Masraflı Bir Usuldür; Ayrıca Gereksizdir Çünkü Görevden Almada Daha Tercih Edilir Başka Yöntemler Zaten mevcuttur.

Geri çağırma karşıtlarının sıkça başvurdukları argümanlardan birisi de, geri çağırmanın vergi mükelleflerine bir de özel seçim masrafı yüklüyor olmasıdır.¹¹⁰ Gerek dilekçelerdeki imzaların denetimi, gerekse geri çağırma seçiminin düzenlenmesi, devletin ve tarafların ciddi bir zaman, emek ve para harcamasını gerektirir. Karşıtlarına göre, geri çağırma seçimi, sebep olduğu bu masraflar, yarattığı siyasal ayrışma ve çatışma da düşünüldüğünde, gereksizdir. Çünkü görevlerini gerektiği gibi yerine getirmeyen, kötüye kullanan, ihmal eden yahut

¹⁰⁷ Cronin, *op. cit.*, s.137-138.

¹⁰⁸ Cronin, *op. cit.*, s.127.

¹⁰⁹ Best, *op. cit.*, s.9; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.9.

¹¹⁰ Charles F. Scott, "Representative Government", İçinde: Julia E. Johnsen, *Selected Articles on the Recall*, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, s.27; Zimmerman, *op. cit.*, s.123; Best, *op. cit.*, s.9; Cronin, *op. cit.*, s.138; Charles R. Adrian, *State and Local Government*, 2.Bası, New York: McGraw Hill Book Company, 1967, s.171; Swan, *op.cit.*, s.311.

siyasi etiğe aykırı davranan görevlilere karşı zaten yargısal, siyasi ve idari çeşitli yollar öngörülmüştür.¹¹¹ Ülkeden ülkeye değişebilecek bu metotlar içerisinde en tipik olanı impeachment usulüdür. Diğer usullere örnek olarak ise, kamu görevlilerinin idari amirlerince yahut yasada belirlenmiş diğer yetkili kurul veya görevlilerce görevden alınması, belli suç ve kabahatleri işleyen görevlilerin yargı kararları ile görevlerinden alınması ya da belli suçlardan mahkum olma halinde otomatik olarak kamu görevinden ihraç edilme sayılabilir.¹¹²

Bunlar ve geliştirilebilecek benzer başka yöntemler, hukuki ve yargısal birtakım güvenceler de içeriyor olması bakımından, geri çağırma söz konusu olabilecek keyfi ve haksız görevden almalar ve istismarlara meydan vermez.¹¹³

g. Geri Çağırma İstismara, Art Niyetli ve Yanlış Kullanımlara Açık Bir Araçtır.

Geri çağırma aleyhinde ileri sürülen en güçlü argümanlardan birisi bu aracın art niyetli kişiler ve çıkar gruplarınca istismar edilebileceği iddiasıdır.

Toplum birçok farklı çıkarlara sahip çok sayıda farklı kesimden oluşur. Kamu görevlisinin aldığı bir karar, bazı kesimler için olumlu sonuç doğururken, muhakkak diğer bazı kesimler için olumsuz sonuçlar yaratır. Görevlinin görev süreleri konusundaki güvencesinin getirdiği bağımsızlık böylesi durumlar karşısında onun cesaretle adımlar atabilmesine imkan sağlar. Ancak geri çağırma hakkının olduğu bir sistemde, birilerinin hoşuna gitmeyen her kararında temsilci geri çağırma tehdidi ile karşı karşıya kalacaktır.¹¹⁴ Özellikle para ve nüfuz sahibi kesimler bu aracı daha kolay ve etkin kullanabileceklerinden, kamu görevlilerinin kendi çıkarları doğrultusunda kararlar almalarını sağlamada bunların eline bir araç daha verilmiş

¹¹¹ Adrian, **op. cit.**, s.171-172; Best, **op. cit.**, s.9.

¹¹² ABD’de yer alan alternatif görevden alma usullerine ilişkin bir örnek için bkz. Zimmerman, **op. cit.**, s.118.

¹¹³ Taft, **op. cit.**, s.82; Scott, **op. cit.**, s.28; Arnold Bennett Hall, **Popular Government: An Inquiry into the Nature and Methods of Representative Governments**, New York: The MacMillan Company, 1923, s.237-238.

¹¹⁴ Jack Maskell, “Recall of Legislators and the Removal of Members of Congress from Office”, **Congressional Research Service CRS Report for Congress**, 5 Ocak 2012, s.12-13; Adrian, **op. cit.**, s.171-172.

olacaktır.¹¹⁵ Bu bakımdan geri çağırma savunucularının iddia ettiğinin aksine bu araç, özel çıkarların temsilciler üzerindeki etkisini azaltmaz, artırır.¹¹⁶

Öte yandan seçmenler geri çağırma hakkını kullanırken yanlış amaçlarla yanlış hedeflere yönelebilirler. Vatandaşlar devletin hangi kademesinin, hangi meselelerde, hangi yollarla kendilerini etkilediğini çoğu zaman tam olarak bilemezler. Bu nedenle geri çağırma bazen, sadece bir yasa hükmünü yahut üstünden aldığı bir emri uygulayan görevlilere karşı kullanılabilir. Seçmenlerin öfkesi ve rahatsızlığı ilgili yasal düzenlemeye yahut idari emre/işleme karşı olmasına karşın, geri çağırmanın hedefine görevi gereği bunları uygulamakla zorunlu kamu görevlisi konulabilir.¹¹⁷ Dahası, seçmenlere sunulan geri çağırma gerekçeleri, geri çağırma girişiminin altında yatan esas nedenleri yansıtmıyor olabilir. Seçmenler yanlış ve yalan iddialar ve suçlamalarla girişimi desteklemeye sevk edilebilir.¹¹⁸

Geri çağırma karşıtlarına göre bu aracın felsefi, ayrımcı ve duygusal sebeplerle kullanılması da arzu edilmez bir şeydir. Seçmenler anlık öfke ve heyecanlara kapılıp düşünüp taşınmadan yahut ideolojik, dini, etnik vb. ayrılıklar nedeniyle bu araca sarılabilir.¹¹⁹ Özellikle azınlık haklarının sınırlandırılmasında kullanılabilecek olan geri çağırma, çoğunluk despotizmini hayata geçirmenin bir aracı olabilir. Azınlıkların hak ve çıkarlarını gözeten eylem ve işlemleri karşısında görevli, çoğunluğun gazabına uğrayabilir.¹²⁰

Geri çağırma hakkının istismarı konusunda ortaya atılan iddialardan birisi de, bu aracın olağan seçimlerde kaybeden aday ve/veya partilerin, bir de geri çağırma seçimi ile şanslarını denemek isteyecekleri iddiasıdır.¹²¹ Buna göre, geri çağırma aracı her daim partizan amaçları gerçekleştirmede kullanılan bir mekanizma olarak siyasi gruplarca/partilerce kullanılacaktır. Bir yönetim organındaki güç dengesini

¹¹⁵ Halkın öfkesini ve duygularını medyayı, para ve nüfuzlarını kullanarak yönlendirebilir ve böylelikle geri çağırma aracını kendi çıkarları yönünde kullanabilirler. CRC Report 379, s.13; Hall, **op. cit.**, s.234-235.

¹¹⁶ Taft, **op. cit.**, s.82-83; Arthur Lupia ve John G. Matsusaka, "Direct Democracy: New Approches to Old Questions", **Annual Review Political Science**, Vol.7, 2004, ss.463-482, s.476.

¹¹⁷ Cronin, **op. cit.**, s.138; Donald Musch, **The Rise Arnold Schwarzenegger The Fall of Gray Davis**, Livermore, CA: Camino Press, 2004, s.3.

¹¹⁸ Hall, **op. cit.**, s.213-214.

¹¹⁹ Zimmerman, **op. cit.**, s.118.

¹²⁰ Genel anlamda doğrudan demokrasi araçları bakımından, bu araçların kullanımının azınlıklar üzerindeki etkisine dair karşılıklı görüşler için bkz. Altman, **op. cit.**, s.44-48.

¹²¹ Bowler, **op. cit.**, s.206; Bird/Ryan, **op. cit.**, s.8.

değiştirmek için, karşı partiden bir temsilciyi yıpratmak için vb. nedenlerle geri çağırma aracı istismar edilecektir.¹²²

2. Geri Çağırma Hakkı Lehinde İleri Sürülen Argümanlar

Geri çağırma karşıtlarının, argümanlarını temsili vekalet ilkesi ile geri çağırma hakkının çatışan yönleri üzerinden kurgulamış olmasına karşılık geri çağırma savunucuları, temsili vekalet ilkesinin “halkın yönetimi” anlamında demokrasi ile çelişen yönlerine vurgu yaparak argümanlarını ortaya koyarlar.

Geri çağırma hakkı savunucularına göre, hakkın karşıtlarının ulus egemenliği ve temsili vekalet ilkesi üzerinden tanımladıkları temsili yönetimin birkaç asırlık uygulaması açıkça ortaya koymaktadır ki; saf temsili yönetim fikrinin ortaya çıkardığı siyasal sistemler “demokrasi” kavramını karşılamaktan uzaktır.¹²³ Seçim sistemlerindeki aksaklıklardan, siyasal kurumların organizasyon ve işleyişine değin bir çok alana sinmiş sorunlar, seçmenlerin istek ve menfaatlerinin yönetim organlarında vücut bulmasını engellemektedir. Oysa gerçek bir “temsili demokrasi”den söz edebilmek için siyasal sistemi daha fazla “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi”¹²⁴ne yaklaştırmak gerekir. Bu gerekliliği fark eden bir çok toplumda, çeşitli doğrudan katılım ve denetim araçları temsili sistemlerin birer parçası haline getirilmiştir. Referandumlar, halk girişimleri ve geri çağırma hakkı bunlardan bazılarıdır. Bu araçlar temsili demokrasiyi ikame etmek için değil, aksayan ve sorunlu yönlerini düzeltmek yani temsili demokrasiyi onarmak/düzeltmek için öngörülmüştür.¹²⁵ Bu bakımdan geri çağırma hakkı lehinde ileri sürülen argümanlar, temsili sistemin belli birtakım eksik ve açıklarına vurgu yaparak temellendirilmekte ve bu eksikliklerin giderilmesinde geri çağırma hakkının nasıl bir katkı sağlayabileceği açıklanarak bu hak savunulmaktadır.¹²⁶

¹²² Report Relative to Recall of Local Officials, **Massachusetts House of Representatives, Legislative Research Council**, Document 5690, Boston, 1979, s.147; Zimmerman, **op. cit.**, s.122.

¹²³ Budge, **op. cit.**, s.1; Altman, **op. cit.**, s.5; John Gastil ve Robert Richards, "Making Direct Democracy Deliberative through Random Assemblies", **Politics & Society**, Vol.41, Issue:2, 2013, s.263; Mautner, **op. cit.**, s.7.

¹²⁴ Abraham Lincoln'un 19 Kasım 1863'te yaptığı Gettysburg Konuşmasından. Bkz. William E. Gienapp (Ed.), **This Fiery Trial: The Speeches and Writings of Abraham Lincoln**, New York: Oxford University Press, 2002, s.184.

¹²⁵ Altman, **op. cit.**, s.199-200.

¹²⁶ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.11.

a. Geri Çağırma Hakkı, Kamu Görevlileri Üzerinde Halkın Sürekli ve Doğrudan Denetimine İmkan Sağlar.

Geri çağırma hakkı, yetkilerin asli sahibi ve kaynağı olan halkın, bu yetkilerin kullanımına doğrudan müdahale edebilmesine imkan tanır. Klasik temsili sistemlerde, belli aralıklarla bazı kamu görevlilerini seçmek dışında, halkın, siyasal süreçlere katılımı dolaylıdır. Karar alma süreçlerini ancak dolaylı usullerle etkileyebilen seçmenlerin, kendi menfaatleri aleyhine alınmış olan kararlara karşı yapabileceği hiçbir şey yoktur. Temsili vekalet ilkesi savunucularınca dile getirilen “olağan seçimler yoluyla, temsilcilerin yeniden seçilmeyerek cezalandırılacağı” iddiası ise gülünçtür. Çünkü açık bir biçimde seçmenin güvenine ihanet eden bir temsilciye karşı hiçbir şey yapamayıp, onun aldığı kararlara yıllarca katlanmak zorunda kalarak bir sonraki seçime kadar beklemek, temsilciyi değil seçmeni cezalandırmaktır. İşte geri çağırma hakkı, her şeyden önce, temsili sistemin içerdiği bu en temel çarpıklığı gidermeye yarar.¹²⁷

Temsilcilerini doğrudan seçen seçmenler, geri çağırma hakkı sayesinde onları doğrudan denetleyebilirler.¹²⁸ Hakkın karşıtlarının ileri sürdüğü, “impeachment gibi birtakım denetim usullerinin zaten mevcut olduğu, bu nedenle geri çağırmaya ihtiyaç olmadığı” gerekçesi de bir aldatmacadan ibarettir. Çünkü birincisi, impeachment ve diğer yargısal veya idari denetim usulleri, bir suç işlenmiş olması yahut görevi ihmal ya da kötüye kullanmaya karşılık gelen bir fiilin söz konusu olması halinde işletilebilir.¹²⁹ Oysa örneğin, seçmenlere “taşeron çalışmayı kaldıracağı” sözünü vermiş bir temsilcinin göreve gelir gelmez taşeron çalışmayı yasalaştıran bir düzenlemeyi onaylaması durumunda, bu usullerden hiçbirisinin işletilmesi mümkün değildir. Yani aslında, söz konusu denetim usullerinin geri çağırmayı ikame etme kapasiteleri yoktur.

Öte yandan görevi kötüye kullanma, yolsuzluk vb. hallerde bile bu usullerin etkili olduğu tartışmalıdır. Çünkü rüşvet, yolsuzluk gibi fiiller çoğu zaman somut kanıtlar ile ortaya konulması zor suçlardır. Görevdeki kişi çoğu zaman güç ve

¹²⁷ Roger Sherman Hoar, “Advantages of the Recall”, İçinde: Julia E. Johnsen, **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, s.23.

¹²⁸ Tony Wright, “Recalling MPs: Accountable to Whom?”, **The Political Quarterly**, Vol. 86, No.2, Nisan-Haziran 2015, s.290.

¹²⁹ Swan, **op. cit.**, s.299; Cronin, **op. cit.**, s.135.

yetkisini kullanarak delilleri yok eder yahut soruşturmayı engeller.¹³⁰ Dahası çoğunlukla oldukça uzun ve hantal bir süreç olarak işleyen bu usuller, işletildiğinde bile sonuçları bakımından etkisiz kalabilmektedir. Dolayısıyla, başta impeachment olmak üzere, var olduğu söylenen araçlar kısmen ve nadir olarak sonuç almaya imkan sağlayan araçlardır. Geri çağırma hakkı bu araçların işlemediği yahut yetersiz kaldığı noktada seçmenlerin imdadına yetişen bir doğrudan müdahale aracıdır ve etkilidir.¹³¹

Özetle, geri çağırma hakkının olduğu bir yerde seçmenler, sorumsuz, yetersiz, yeteneksiz ve/veya yozlaşmış temsilcilerinden kurtulmak istediğinde; çoğu zaman çok hantal ve bir çok bakımdan yetersiz ve etkisiz kalan ve işletilmesi tümüyle başka devlet organlarının takdirine bırakılmış bu usullere mahkum değildir. Çünkü gerekli gördüğünde kendisi de doğrudan temsilcisini denetleme ve gerekiyorsa görevden alma yetkisine sahiptir.¹³²

Geri çağırma hakkı, sadece doğrudan değil, aynı zamanda “sürekli” bir denetim sağlar. Sadece seçimden seçime gerçekleştirilen bir denetim, iki seçim arasında denetimsiz uzun bir zaman aralığı bırakmaktadır. Bu aralıkta, seçilen görevlinin görev için uygun olmadığı ortaya çıkabilir veya toplumda önemli değişimler yaşanabilir ve bir dönem yeterli olan görevli yeni koşullar bakımından yetersiz kalabilir. Yahut görevli görevlerini ihmal edebilir, istismar edebilir; seçmen iradesine tümüyle duyarsız hale gelebilir ve her ne kadar adı “temsilci” olsa da, seçmenleri hiçbir biçimde temsil etmeyen bir tutum içerisine girebilir. İşte tüm bu durumlarda, seçmenlerin bir sonraki seçime kadar yıllarca bu temsilciye katlanması, demokratik bir toplumda kabullenilemez bir durumdur. Geri çağırma hakkı sürekli bir hesap verilebilirlik, sürekli bir denetim sağlamak suretiyle böylesi bir durumun ortaya çıkmasını engeller.¹³³ Böylece seçmenler yetersiz, sadakatsiz, taleplerine yanıt vermeyen, sorumsuz ve yozlaşmış kamu görevlilerinden kendilerini kurtarmak için bir sonraki seçimlere kadar beklemek zorunda kalmaz.¹³⁴

¹³⁰ Timothy Pack, “High Crimes and Misdemeanors: Removing Public Officials From Office in Utah and the Case For Recall”, *Utah Law Review*, No.2, 2008, s.687.

¹³¹ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.4.

¹³² Pack, *op. cit.*, s.687.

¹³³ Best, *op. cit.*, s.9. Adrian, *op. cit.*, s.171; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.9.

¹³⁴ Bowler, *op. cit.*, s.200. Cronin, *op. cit.*, s.133; Maskell, *op. cit.*, s.12-13; CRC Report 379, s.14.

b. Geri Çağırma, Kamu Görevlilerinin Halkın Talep ve İhtiyaçlarına Daha Fazla Yanıt Verir Olmalarını Sağlar.

Geri çağırma hakkı, sadece bir tehdit olarak varlığı ile bile önemli sonuçlar doğuran bir haktır. Hatta, geri çağırma savunucularına göre, çoğu durumda bir tehdit olarak varlığı, kullanımını gereksiz kılar.¹³⁵ Çünkü geri çağırma tehdidi altında görev yapan temsilciler ne yaptığına, nasıl yaptığını daha çok dikkat eder. Seçmenlerin isteklerine ve çıkarlarına daha fazla özen gösterir.

Geri çağırma hakkı, temsilcinin, seçildikten sonra da, aday olduğu dönemde olduğu gibi, halkın sesine kulak verir kalmasını, halkın talep ve görüşlerine, beklentilerine duyarlı ve ilgili kalmasını sağlar.¹³⁶ Mevcut temsili yönetimlerde seçilmiş görevliler yalnızca aday oldukları dönemde seçmenleri ile yüz yüze gelip, onları dinlemekte, onlarla ilgilenmektedir. Seçildikten sonra bir temsilciyi görmek, ona ulaşmak büyük ölçüde zorlaşır. Bu uzaklaşma, temsilcilerin seçmenlerin istek ve beklentilerinden, sorun ve sıkıntılarında da bihaber ve ilgisiz hale gelmesine sebep olur.¹³⁷

Bu uzaklaşmanın başka nedenlerinden de söz edilebilir belki ama en önemli neden, temsilcinin “nasıl olsa 4 yıllığına göreve geldim” biçiminde düşünmesinin verdiği rahatlaktır. Garanti bir görev süresinin bulunması, kamu görevlisini, kamuoyunun düşüncelerini takip etme, onlara kulak verme, onlardan sonuçlar çıkarma konularında daha ilgisiz kılar.¹³⁸ Seçime az bir zaman kala yeniden seçmenin karşısına çıkıp, onların hoşuna gidecek şeyleri söyleyip, doğru kesimlere doğru vaatlerde bulunmanın yeniden seçilmek için yeterli olduğunu bilen bir görevlinin, seçim dışındaki zamanlarda seçmenlerin talep ve beklentilerine kulak vermesi için bir neden yoktur. Seçildikten sonra, görev süresi güvencesini de cebine koymuş olan görevli, Thomas A. Davis’in ifadesiyle, halkın hizmetkarı iken halkın efendisi haline gelir.¹³⁹

¹³⁵ Gilbertson, *op. cit.*, s.168, Bourne, *op. cit.*, s.13, Zimmerman, *op. cit.*, 1; Cronin, *op. cit.*, s.155, Bird/Ryan, *op. cit.*, s.10.

¹³⁶ Cronin, *op. cit.*, s.133.

¹³⁷ Swan, *op. cit.*, s.300; Mautner, *op. cit.*, s.15-16.

¹³⁸ Swan, *op. cit.*, s.301.

¹³⁹ Thomas A. Davis, “The Recall As a Measure of Popular Control”, İçinde: William Bennett Munro (ed.), *The Initiative, Referendum and Recall*, New York and London: D. Appleton and Company, 1920, s.313-314.

Buna karşın geri çağırma hakkının salt varlığı bile seçilen görevlinin her daim seçmenler karşısında tetikte kalmasını sağlar.¹⁴⁰ Seçmenlerin sesine kulaklarını tıkaması, seçmenlerin beklentilerinin aleyhinde adımlar atması, seçmenlerin ihtiyaçlarını görmezden gelmesi bulunduğu makamı yitirmesine sebep olabileceğinden, sürekli bir gözü ve bir kulağı seçmenlerde olur. Geri çağırma aracının temsilcilerin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi her daim sallanması, onları daha etik ve sorumlu davranmaya zorlar.¹⁴¹

Bunu geri çağırma hakkı savunucularından Charles M. Price şöyle ifade etmiştir: *“Geri çağırma, makam sahibinin kibrini kırar. İsim olarak tanınmışlığın, para ve personele ulaşabilirliğin avantajları ile makam sahipleri Amerikan sisteminde genellikle yeniden seçilirler. Bu da, makam sahiplerinin kamuoyuna karşı kendini beğenmiş veya kibirli bir tutum içine girebilecekleri anlamına gelir. Geri çağırma aracının var olduğu toplumlardaki makam sahipleri kamuoyuna karşı daha fazla cevap verir olmak durumunda kalırlar; çünkü bulundukları makamın tapusuna sahip olduklarını varsayamazlar.”*¹⁴²

Görüldüğü üzere, hakkın savunucuları ile karşıtları “geri çağırma hakkının, temsilcileri, seçmenlerin istek ve görüşlerine daha fazla kulak verir kılacağı” konusunda hemfikirdir. Bu iddia hem lehte hem de aleyhte argüman olarak ileri sürülmüştür. Burada temsil olgusunun tanımının içerdiği çelişki gün yüzüne çıkar. Çünkü şu sorunun cevabı temsili nasıl tanımlandığınıza göre değişir: Temsilcilerin seçmenlerin isteklerine kulak vermesi iyi bir şey midir, kötü bir şey midir?

Bu konu hakkın uygulamasının değerlendirildiği ve Türkiye’de uygulanabilirliğinin tartışıldığı son bölümde daha etraflıca ele alınacağından, konuyu dağıtmamak adına, soruyu şimdilik cevapsız bırakarak devam edelim.

¹⁴⁰ Adrian, **op. cit.**, s.171.

¹⁴¹ Zimmerman, **op. cit.**, s.114; Pack, **op. cit.**, s.687.

¹⁴² Charles M. Price, “Recalls at the Local Level: Dimensions and Implications”, **National Civic Review**, Vol.72, Nisan 1983, s.206.

c. Geri Çağırma, Özel Çıkar Çevrelerinin, Zengin ve Nüfuzlu Kesimlerin Kamu Görevlileri Üzerindeki Etkisini Azaltmaya Yardımcı Olur.

Mevcut temsili demokrasilerde en çok dile getirilen sorunlardan birisi, zengin ve nüfuzlu kişilerin, sermayedarların ve belli çıkar çevrelerinin, güç ve zenginliklerini kamu görevlilerini kontrol etmede kullanabiliyor olmalarıdır. Özellikle belli sermaye grupları, kendi özel çıkarları doğrultusunda kararlar alınmasını, kendi çıkarlarını koruyan yasalar yapılmasını sağlayacak türden ilişkiler kurarlar. Bunu, kamu görevlisine seçim sürecinde önemli bir destek ve katkı sağlayarak yaparlar.¹⁴³ Çünkü bu kesimlerin seçim kampanyasını finanse edecek mali gücü, adayın görünürlüğünü sağlayacak basın ve medya olanakları ve belli kesimlerin oyunu güvenceye alacak nüfuzları vardır. Bu kesimlerin sunduğu olanaklara sahip olan kişi her zaman değilse de çoğu zaman kazanır. Dolayısıyla sistem zamanla, bu kesimlerin desteğini almadıkça kazanmanın pek mümkün olmadığı bir sisteme dönüşür.

Bu şekilde seçilmiş bir kişinin de elbette gözü kulağı halkta değil, bu çıkar çevrelerinde olacaktır. Çünkü yeniden seçilebilmek için bu kesimlere ihtiyacı vardır.¹⁴⁴ Bu nedenle, halkın çıkarına, ancak, bu kesimlerin aleyhine olan adımları atmaktan kaçınır.

Oysa geri çağırma hakkı hem varlığı hem de uygulanması suretiyle bu yozlaşmış ilişki biçiminin dağıtılmasına yardımcı olur. Hakkın salt varlığının bile kamu görevlisi üzerinde yaratacağı tehdit, görevliyi özel çıkar çevreleri ile gireceği ilişkilerde daha temkinli olmaya zorlar. Bizzat uygulaması ise, yozlaşmış ilişkiler içerisinde olduğu ortaya çıkmış görevlinin görevinden alınmasına, dolayısıyla kurulmuş olan yozlaşmış ilişkinin ortadan kaldırılmasına imkan sağlar.¹⁴⁵

Bu bakımdan, geri çağırma karşıtlarının iddia ettiğinin aksine, geri çağırma hakkı, temsilcileri özel çıkar çevrelerine yaklaştırmaz; aksine onlardan uzaklaştırır. Zaten temsilciler üzerinde özel çıkar çevrelerinin etkinliği geri çağırma hakkından

¹⁴³ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.9.

¹⁴⁴ Zimmerman, **op. cit.**, s.117.

¹⁴⁵ Cronin, **op. cit.**, s.134; Thomas A. Davis, "Recall as a Measure of Control by the People", İçinde: Julia E. Johnsen, **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H.W. Wilson Company, 1911, s.18.

kaynaklanan bir sorun değildir; mevcut siyasal sistemin ürettiği bir sorundur.¹⁴⁶ Geri çağırma, temsili sistemi çürüten bu bozukluğun düzeltilmesine en azından katkı sunabilecek bir araçtır.

Bunun yanında, geri çağırma hakkı savunucuları, aracın seçmenler manipüle edilerek, yanlış ve yalan gerekçeler ileri sürülerek kullanılabilceği, siyasi, ayrımcı ve kötü niyetli kullanımlara konu edilebileceği gerekçesiyle reddedilmesine de karşı çıkar. Tüm bu ihtimaller en nihayetinde olağan seçimler için de söylenebilir. Seçimler de, parlamento da, hatta temel hak ve özgürlükler de istismar edilebilir. Ancak hiçbir zaman bu sebeple bunlardan vazgeçmeyi tartışmayız; adaylarca, partilerce, seçmenlerce istismar ediliyor diye seçimleri kaldırmayı öneren bir demokrasi yanlısı yoktur. Aksine istismarı engelleyecek önlemleri tartışırız. Geri çağırma hakkı için de aynı şey geçerlidir. Yani özetle, demokrasilerdeki hemen tüm araçlar gibi geri çağırma aracı da istismar edilebilir ancak bu ondan vazgeçmek için bir neden değildir.¹⁴⁷

d. Geri Çağırma, Uzun Görev Sürelerinin Ortaya Çıkardığı Sakıncaların Giderilmesine Yardımcı Olur.

Temsili demokrasinin savunusunda ileri sürülen en temel argümanlardan birisi, ancak temsili bir sistem ile istikrarlı bir düzenin yaratılabileceğidir. Toplumsal düzenin sürdürülmesi için gerekli belli başlı görevlerin, belli bir süreliğine seçilmiş az sayıda kişiye verilmesi ile karar alma ve uygulama süreçleri hızlanır; böylelikle istikrarlı bir toplumsal işleyiş sağlanmış olur. Ancak istikrar yönündeki arayışların birçok durumda demokrasiden uzaklaşılmasına, baskıcı ve keyfi yönetimlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu insanlık tarihi boyunca birçok kez kanıtlanmıştır. Hele ki ömür boyu yahut çok uzun sürelerle kişilere birtakım yetkilerin verilmesi despotik uygulamaların kapısını açmakta, hak ve özgürlükler aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle demokrasiler görev sürelerini hem istikrarı hem de hak ve özgürlüklerin güvence altında olmasını sağlayacak uzunlukta öngörmeye çalışarak dengelemek isterler. Bunun sonucu olarak görev süreleri 1-2 yıl yerine genellikle, 4 veya 5 hatta bazı görevliler bakımından 6 yıl olarak belirlenebilmektedir. Böylelikle seçilmiş olan bir temsilci, bütünlüklü plan ve projeler yapıp bunları hayata

¹⁴⁶ Bkz. Mautner, **op. cit.**, s.7 ve 15-16.

¹⁴⁷ Altman, **op. cit.**, s.58-59 ve 3.

geçirebilecek zamana sahip olmuş olur. İlk yıllardaki deneyimsizliğini üzerinden atar ve edindiği deneyim sayesinde daha tecrübeli, meseleleri çok yönlü görebilir hale gelir.¹⁴⁸

Ancak açıktır ki bu süreler, yozlaşmış, halka karşı duyarsız, görev yeminine ihanet eder durumda olan, yahut yeteneksiz ve yetersiz görevlilere katlanmak bakımından oldukça uzun sürelerdir.¹⁴⁹ Geri çağırma savunucularından George N. Foster, bunu vurgulayarak, 1912’de geri çağırma karşıtlarına şöyle seslenmiştir: “*Bir görevlinin bir, iki, üç ve hatta dört yıl boyunca kendi efendilerinden daha güçlü olmasına, kamu kaynaklarının dağıtımını yapmasına, halkın parasını heba etmesine, özel çıkar çevrelerinin daha stratejik kontroller sağlamasına yardım etmesine ve yönetimin on yıl ya da bir nesil boyunca ancak düzeltilebilecek bağlarla bağlanmasına izin mi vereceğiz?*”¹⁵⁰

İşte geri çağırma hakkı uzun görev sürelerinin söz konusu olduğu durumlarda, bir güvenlik valfi görevi üstlenerek, bu durumun yaratabileceği sakıncaların ortadan kaldırılmasına yardımcı olur.¹⁵¹ Geri çağırma sayesinde, görevli 5 yıllığına seçilmiş olsa da, bu, 5 yıl boyunca ne yaparsa yapsın seçmenlerin ona katlanacağı anlamına gelmeyecektir.¹⁵²

Öte yandan, devlet organlarında yozlaşmaya ve seçilmiş görevlilerin çağın ve toplumun gerisinde kalmasına karşı en etkili yöntem, daha sık aralıklarla (1-2 yıl gibi) kamu görevlilerinin yenilenmesidir. Ancak bu durum sürekli seçimlerin yaşandığı istikrarsız bir toplum yaratacak ve ciddi seçim masrafları yapılmak zorunda kalınacaktır. Buna karşın geri çağırma, görev sürelerinin daha uzun belirlenmesine imkan sağlarken yapılan seçim sayısını da azaltır. Elbette geri çağırma da bir seçim ile gerçekleşmektedir ancak, yalnızca belli bir çoğunlukta

¹⁴⁸ Cronin, **op.cit.**, s.134.

¹⁴⁹ Musch, **op.cit.**, s.5-6.

¹⁵⁰ George N. Foster’ın Geri Çağırma Lehindeki Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, s.18.

¹⁵¹ Zimmerman, **op.cit.**, s.117; Best, **op.cit.**, s.9; Bird/Ryan, **op.cit.**, s.10.

¹⁵² Görev süreleri uzadıkça takdir alanının da genişleyeceğini ve böylelikle idari verimliliğin artacağını söyleyen Beard/Shultz’a göre, “geri çağırma, yürütme üyelerine uzun görev süreleri ve daha geniş yetkiler vermenin sebep olabileceği yetki gasplarına karşı demokrasiye uygun güvenceler sağlar görünmektedir.” Charles A. Beard ve Birl E. Shultz, **Documents on the State-wide Initiative, Referendum and Recall**, New York: The MacMillan Company, 1912, s.69.

seçmen gerekli gördüğünde, yani istisnai hallerde, geri çağırma seçimi gerçekleştiğinden her durumda daha az seçim masrafı yapılmış olacaktır.¹⁵³

e. Geri Çağırma, Toplumda Biriken Öfke ve Kırgınlıkların Demokratik Bir Biçimde İfade Edilmesine İmkan Sağlar.

Siyasi bir sistem, genellikle, siyasi çatışmaları yönetmek ve kontrol altında tutmak üzere dizayn edilir ve örgütlenir. Toplumsal işleyişin belli bir düzen içerisinde sürdürülmesine odaklıdır; çünkü bu bozulduğu takdirde bütün bir sistem yara alır ve hatta çökebilir.¹⁵⁴ Sınıflı toplumlarda hiçbir siyasi sistem, tüm sınıfların aynı anda çıkarlarını gözetecek bir düzen tesis edemez, çünkü bu diyalektiğe aykırıdır. Dolayısıyla her daim belli kesimler daha avantajlı konumda iken, belli kesimler daha avantajsız konumda kalırlar. Bu durumun yaratacağı memnuniyetsizlikleri ve tepkileri ortadan kaldırmaya da hafifletecek bir takım mekanizmalar yaratılmıştır. Hukuk devleti ilkesi, bağımsız yargı aracılığıyla adalete erişim, ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakları, grev hakkı, dilekçe hakkı gibi birçok farklı hak ve mekanizma toplumda oluşan rahatsızlıkların düzen sınırları içerisinde çözümlenmesini sağlamayı hedefler.

İşte geri çağırma hakkı da, seçilmiş temsilcilerinin eylem ve icraatları karşısında hayal kırıklığına uğramış, aldatılmış hisseden, yürütülen politikalar nedeniyle öfkeli ve memnuniyetsiz kitlelerin biriken kırgınlık ve kızgınlıklarının, düzenin işleyişini bozabilecek birtakım ifade biçimlerine bürünmeden evvel giderilmesini sağlayabilecek araçlardan birisidir.¹⁵⁵ Dahası geri çağırma hakkı öfkeyi hafifletmek yahut ötelemek amacına hizmet eden diğer birtakım araçlar gibi değildir; halkın, sorunun çözümüne yönelik doğrudan müdahalede bulunmasına ve bunu demokratik işleyişin içerisinde yapmasına olanak sağlar.¹⁵⁶

Geri çağırma seçiminin kendisinin bizzat toplumda bölünme ve kutuplaşma yaratacağı söylenebilir. Ancak toplumun belli bir bölümünün desteğini alarak seçim aşamasına kadar ulaşmış bir geri çağırma girişimi, zaten halihazırda toplum

¹⁵³ Cronin, *op.cit.*, s.134.

¹⁵⁴ *Ibid*, s.134.

¹⁵⁵ Best, *op.cit.*, s.9.

¹⁵⁶ Kaufmann/Büchi/Braun, *op.cit.*, s.88.

içerisinde bir huzursuzluk ve rahatsızlığın mevcut olduğunun göstergesidir. Bu ayrışmanın yaratıcısı geri çağırma aracının kullanılması değildir; geri çağırma var olan rahatsızlığı görünür kılar. Elbette bir rahatsızlığın görünür kılınması toplum içerisindeki sürtüşme ve bölünmeyi de görünür kılması bakımından, mevcut durumu daha çatışmalı hale getirecektir. Ancak bu geçici bir durumdur, çünkü uzun vadede, aksi bir durumda yoğunlaşabilecek ve çok daha büyük kutuplaşmalara sebep olabilecek çatışmaları ortadan kaldırma imkanı sağlar.¹⁵⁷

f. Geri Çağırma, Seçmenlerin Siyasal Olarak Eğitimine Katkı Sunar, Siyasal Alana Olan İlgi ve Katılımlarını Artırır; Vatandaşlık Bilincini Geliştirir.

Günümüz demokrasilerinin yaşadığı en ciddi sorunlardan birisi, seçmenlerin siyasal alana olan ilgisizliğidir. Bu ilgisizliğin nedenlerine ilişkin yapılan araştırmalar göstermektedir ki, seçmenler verdikleri oyun bir öneminin olmadığını düşünmektedir.¹⁵⁸ Bunun yanında seçmenlerin önemli bir bölümü seçilmiş temsilcilerine güven de duymamaktadır.¹⁵⁹ Bir yandan kendilerini sorun ve sıkıntıları çözmede aciz hissetmeleri diğer yandan temsilcilerine karşı duydukları güvensizlik, seçmenlerin siyasal süreçlere yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Bu seçmenlerin gözünde siyasal işleyişin tüm araçları (meclis oturumları, müzakereler, halka danışmak için yapılan toplantılar, anketler vb.) anlamsız ve/veya sahte ritüellerdir.¹⁶⁰

Oysa geri çağırma gibi bir araca sahip olduğunu bilen vatandaşlar, her şeyden önce “elimden bir şey gelmez ki” biçimindeki acizlik duygusundan kurtulabilir. Artık kendisini duymayan, görmeyen, dinlemeyen temsilcilerine karşı kendisini duyulur ve görünür kılan bir silaha sahiptir. Aracın sadece bir tehdit olarak varlığı nasıl temsilciyi seçmene karşı duyarlı ve ilgili kılıyorsa; bir şeyi değiştirebilecek

¹⁵⁷ Pack, **op.cit.**, s.687-688; Cronin, **op.cit.**, s.134.

¹⁵⁸ Örneğin SOFRES’in yaptığı araştırmaya göre Fransızların yüzde 90’ı ulusal karar alma süreçlerinde, yüzde 76’sı ise yerel yönetimler bazında karar alma süreçlerinde hiçbir etkilerinin olmadığını düşünmektedir. Aktaran: Jos Verhulst ve Arjen Nijeboer, **Direct Democracy Facts and Arguments about the Introduction of Initiative and Referendum**, Brussels: Democracy International, 2007, s.9.

¹⁵⁹ Örneğin Almanya’da 2005’te TNS Emnit tarafından yapılan bir araştırmaya göre seçmenlerin yalnızca yüzde 34’ü parlamentoya ve yalnızca yüzde 26’sı hükümete güven duymaktadır. Ayrıca Gallup’un araştırmasına göre Alman seçmenlerin yüzde 76’sı politikacıların dürüst olmadığını düşünmektedir. Aktaran: Verhulst/Nijeboer, **op. cit.**, s.9.

¹⁶⁰ Zimmerman, **op. cit.**, s.115-116.

güce sahip olduğunu bilmenin verdiği güven ve cesaret ile seçmenin de siyasal alana karşı duyarlı ve ilgili olmasını sağlar.¹⁶¹

Seçmenler, artık bir anlam ifade ettiği için, seçtikleri temsilcilerinin icraatlarını daha yakından gözlemlerler. Böylelikle dönemin siyasal meselelerinden haberdar olurlar ve bu süreçte hem sorunlara hem de siyasal süreçlerin işleyişine dair birçok şey öğrenirler. Bilgi sahibi olmaları, siyasal süreçlere daha aktif biçimde katılma ihtiyacı duymalarını sağlayacak, yabancılaşma ve ilgisizleşmenin azaltılmasına katkı sunacaktır.¹⁶²

Öte yandan geri çağırma aracının kullanımı seçmenlerin kendilerini diğer seçmenlere ifade edebilmelerini gerektirir. Böylelikle seçmenler görüşlerini paylaşır, müzakere ederler. Bu bir yandan tartışma kültürünü geliştirirken, diğer yandan başka görüşleri dinleme ve zamanla karşı görüşlere tahammül edebilme yetisinin gelişmesine imkan sağlar. Böylelikle demokrasi bilincinin de toplum içerisinde ilerlemesine katkı sunar.¹⁶³

Geri çağırma aracının kullanımı ayrıca, seçmenlerin örgütlü davranmalarını da gerektirir. Çünkü tek bir seçmenin bu aracı işletip başarıya ulaşması mümkün değildir. Seçmenler kendileri gibi düşünen diğer seçmenlerle iletişim kurar, birlikte hareket etmeyi ve demokratik bir toplumun en önemli gerekliliklerinden olan örgütlü biçimde yaşamayı öğrenirler. Böylelikle geri çağırma, siyasal kültürün ve vatandaşlık bilincinin gelişimine yardımcı olur.¹⁶⁴

Görüldüğü üzere, gerek geri çağırma lehinde gerekse aleyhinde ileri sürülen görüşler, belli açılardan inandırıcı ve güçlü argümanları içermektedir. Ancak bunların hangilerinin gerçekte bir karşılığının olduğunu uygulamaya bakarak değerlendirmek gerekir. Bunu çalışmanın son bölümünde yapacağız.

¹⁶¹ Best, *op. cit.*, s.9; J. Otis Garber, “The Use of the Recall in American Cities”, *National Municipal Review*, Vol.15, Mayıs 1926, s.260.

¹⁶² Cronin, *op. cit.*, s.134.

¹⁶³ Zimmerman, *op. cit.*, s.116.

¹⁶⁴ Bkz. Kaufmann/Büchi/Braun, *op. cit.*, s.88.

III. ABD'DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ TARİHÇESİ VE GELİŞİMİ

A. Tarihsel Öncüller

Diğer doğrudan demokrasi araçları gibi, geri çağırma hakkının da ilk biçimleri Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Modern geri çağırma tanımı ile uyuşmuyor olsa da, Atina demokrasisinde uygulanan bir çeşit sürgün usulü olan “ostrakismos”, kimi yazarlarca geri çağırma hakkının öncüllerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁵ Atina'da Kleistenes (Cleisthenes) döneminde gerçekleştirilen birçok reformdan biri olarak yürürlüğe konulan¹⁶⁶ ostrakismos, vatandaşlara, siyasal sistemin huzur ve sükunetine zarar verdiğini düşündükleri kişileri 10 yıl süreyle sürgüne gönderme imkanı veren bir mekanizma idi¹⁶⁷.

Bu uygulamaya göre, her yıl Atina meclisinin gündemine otomatik olarak bir soru gelir ve tartışılırdı: O yıl ostrakismos yapılıp yapılmayacağı. Meclis bu soruyu tartışırken belli bir kişinin sürgün edilip edilmemesini değil, sadece o yıl sürgün etme müessesinin işletilip işletilmeyeceğini tartışırdı. Eğer çoğunluk “evet” der ise, ostrakismos oylaması yapılır, “hayır” der ise o yıl bir ostrakismos oylaması yapılmazdı. Ostrakismos oylaması yapılması kararı alınmış ise, belli bir tarihte tüm vatandaşların katılımına açık bir oylama yapılırdı. Bu oylamada, agorada bir araya

¹⁶⁵ Edward M. Bacon ve Morrill Wyman, **Direct Elections and Law-Making by Popular Vote**, Boston ve New York: Houghton Mifflin Company, 1912, s.50; Chester James Antieau, **A U.S. Constitution for the Year 2000**, Chicago: Loyola University Press, 1995, s.159; Cowen, **op. cit.**, s.3; Edward J. White, **Legal Antiquities: A Collection of Essays upon Ancient Laws and Customs**, St. Luis, Mo.: The H. F. Thomas Law Book Co., 1913, s.81 vd.

¹⁶⁶ Aristoteles, **Atinalıların Devleti**, Çev: Ari Çokona, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.50. Kimi kaynaklara göre yasanın yürürlüğe konuluş tarihi MÖ 508/7 iken, kimi kaynaklar MÖ.488/7'i işaret etmektedir. Ancak kesin olan şudur ki, Kleistenes döneminde getirilmiştir. Tartışmaya ilişkin bkz. Antony Raubitschek, “The Origin of Ostracism”, **American Journal of Archaeology**, Vol.55, No.3, Temmuz 1951. Nitekim White da Kleistenes döneminde uygulanmaya başlandığını ifade etmektedir. White, **op.cit.**, s.81-82.

¹⁶⁷ Frank P. Maier-Rigaud, Peter Martinsson ve Gianandrea Staffiero, “Ostracism and the Provision of a Public Good: Experimental Evidence”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.73, Issue:3, Mart 2010, s.387.

gelen vatandaşlar, bir çömlek parçasının üzerine sürgün edilmesini istedikleri kişinin ismini yazarlardı.¹⁶⁸

Oylar kullanıldıktan sonra çömlek parçaları sayılırdı ve eğer 6000'den az sayıda katılım olmuş ise, kimse sürgün edilmezdi. Ancak katılım 6000'i bulmuş ise, o zaman, adı en çok yazılmış olan kişinin 10 yıl süreyle polis'ten ayrılması gerekirdi. Sürgün edilenler vatandaş kalırdı ve mülklerini de muhafaza ederlerdi.¹⁶⁹ Ostrakismos, klasik anlamda sürgüne göre çok daha hafif bir yaptırımdı. “*Kişi, elindeki toprakları kaybetmiyordu; ailesine de bir şey olmuyordu. On yılın sonunda geri gelebiliyordu ve her şey hiç o gitmemiş gibi devam ediyordu. Hatta dönüşünün ertesi günü bile devlet işlerine girebiliyordu, yönetime seçilebiliyordu*”.¹⁷⁰

Görüldüğü üzere, kamu görevlilerinden ziyade vatandaşlara karşı vatandaşlar tarafından uygulanan bu usul, geri çağırma hakkından oldukça farklıdır. Ancak kullanım amacı yönünden kısmi bir benzerlik kurulabilir. Çünkü, Ostrakismos yasası, özünde, Klesithenes'in tiranlara karşı mücadelenin sonucunda inşa ettiği halkçı yönetimi, tiranlık yanlısı aristokratlardan korumak için getirdiği önlemlerden biri olarak yorumlanır.¹⁷¹ Nitekim pratikte de sıradan vatandaşlardan ziyade, toplum içerisinde öne çıkmış ve önemli görevler üstlenmiş, davranışları huzursuzluk veya memnuniyetsizlik yaratan siyasi liderlere yönelik uygulanmıştır.¹⁷²

Geri çağırma hakkının öncül örneklerinden biri olarak görülebilecek bir diğer usul ise Antik Roma'da uygulanmıştır. Abbott'a göre, daha öncesinde *impeachment*

¹⁶⁸ *Ostrakismos* kelimesinin kökeni, vatandaşların üstüne sürgün edilmesini istedikleri kimsenin adını yazdıkları bu kırık çömlek parçasına, yani *ostrakona* dayanıyordu. Oğuz Yarlığaş, “MÖ 5. Yüzyıl Atina'sında Politika ve Sürgün”, İçinde: Pelin Atayman Erçelik (ed.), **Navisalvia: Sina Karaağaç'ı Anma Toplantısı 2014/Sürgün**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015, s.183.

¹⁶⁹ Donald Kagan, “Eski Yunan Tarihine Giriş: 12. Dersin Metni”, **Türkiye Bilimler Akademisi Ulusal Açık Ders Malzemeleri**, 16 Ekim 2007, s.14, <http://www.acikders.org.tr/file.php/101/Lectures/PDF/Ders12.pdf> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2016)

¹⁷⁰ Kagan, **op. cit.**, s.14.

¹⁷¹ Aristoteles de *ostrakismos*u toplumda gücüyle ön plana çıkan ve özellikle tiran olma potansiyeli taşıyan kimselere karşı oluşturulan bir uygulama olarak tarif eder: “*Bu yasa sözü geçen sivrilmiş kimselere karşı duyulan güvensizlikten doğmuştu... İlk olarak kendisine karşı Ostrakismos kullanılan kimse Peisistratos'un akrabalarından Kharmosoğlu Kollytoslu Hipparkhos oldu. Kleisthenes en çok onu düşünerek bu yasayı yapmıştı ve bir kolayını bulup onu sürgüne yollamak istiyordu... Tyrannos dostlarına karşı yapılan Ostrakismos Yasası ilk üç yıl içinde yalnızca böylelerine karşı kullanıldı. Fakat dördüncü yılda çok büyüüklerini sandıkları başka kimseleri de bu yasayla sürgüne yolladılar.*” Aristoteles, **op. cit.**, s.51.

¹⁷² Atina demokrasinin sona erdiği MÖ. 322 yılına değin varlığını sürdüren bu müessesenin, yürürlükte olduğu sürece boyunca 10 kez uygulandığı tahmin edilmektedir. Ostrakismos uygulamalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yarlığaş, **op. cit.**, s.193-196.

benzeri usullerle, seçilmiş çeşitli görevlilerin cezalandırılması örneklerinin yaşandığı Roma Cumhuriyetinin son döneminde, geri çağırma olarak nitelendirilebilecek bir görevden alma örneği de yaşanmıştır.¹⁷³

M.Ö 133 yılında Tiberius Gracchus'un tribünü (bir tür yönetim kurulu) özel vatandaşlarca işgal edilmiş belli kamu topraklarının geri alınması ve ihtiyacı olanlara dağıtılması yönünde bir yasa teklifinde bulunmuştur. Varlıklı kesimlerin muhalefeti ile karşılaşan bu öneriye aynı tribünün üyesi Octavius da karşı çıkmıştır. Octavius veto yetkisini kullanmış ve teklifin yasalaşmasını engellemiştir. Bunun üzerine Gracchus, Octavius'un görevden ayrılmasını istemiş, Octavius bunu reddetmiştir. Aynı organda yer alan aynı yetkilere sahip iki kişi arasındaki anlaşmazlığın iç savaşa yol açabileceği kaygısıyla, Octavius'un görevden alınıp alınmaması konusu halk meclisinin oyuna sunulmuştur ve meclis, Octavius'un görevden alınmasına karar vermiştir.¹⁷⁴

Roma Cumhuriyetinin sona ermesi ve imparatorluğun kuruluşu ile halkın yetkileri büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Egemenliğin kaynağının tanrısal öğelerle tanımlanmaya başlayacağı sonraki yüzyıllarda da, yetkileri ve makamı tanrıdan kaynaklandığı kabul edilen devlet görevlilerinin doğrudan ya da dolaylı olarak halk tarafından görevden alınması düşünülemeyeceğinden, ta ki Ortaçağ karanlığı aşılincaya değin geri çağırma hakkına benzer bir uygulamadan söz etmek mümkün değildir.

17.yy (Rönesans dönemi) ile birlikte aydınlanmanın ilk adımları atılmış ve tanrısal egemenlik anlayışının yerini yavaş yavaş dünyevi bir egemenlik anlayışı almaya başlamıştır. Modern anlamda geri çağırma hakkının ortaya çıkışına kaynaklık edecek olan düşünsel gelişmeler de bu dönemden itibaren filizlenmeye başlamıştır. Kuzey Amerika'ya yerleşen ilk koloniler, bugün New England olarak adlandırılan bölgede kurdukları kasabalarda yönetimlerini katılımcı bir anlayışla şekillendirip, "town meeting" (kasaba toplantısı) geleneğini yaratırken, geri çağırma hakkının tam

¹⁷³ Bkz. Frank Frost Abbott, "The Referendum and the Recall among the Ancient Romans", **The Sewanee Review**, Vol.23, No.1, Ocak 1915, s.89 vd.

¹⁷⁴ Abbott, **op. cit.**, s.92-93.

anlamıyla tanımını karşılamayan ancak öncül biçimleri olarak kabul edilebilecek bazı usulleri de yasalarına eklemişlerdir.¹⁷⁵

İsviçre’de ise halk meclisi geleneği çok daha eski ve köklü bir gelenektir. Ta 13. yy’a dayanan bu gelenek, kesintilerle de olsa, özellikle kırsal bölgelerdeki kantonlarda uygulanan bir usul olmuştur.¹⁷⁶ Bununla birlikte geri çağırma hakkının modern biçimiyle ilk ortaya çıkışı ancak 19.yy’da gerçekleşebilmiştir.

Amerikan ve özellikle de Fransız devrimlerinin ürettiği fikirlerden etkilenmiş reformcular öncülüğünde 1830’lardan itibaren yürütülen tartışmalar sonucunda yapılan 1848 İsviçre Anayasası, Fransız temsili yönetim anlayışını ortaya koyan tipik bir temsili demokrasi ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışı 1831 Zürih Anayasası’nın 1. maddesinde açık biçimde görürüz: “Egemenlik bir bütün olarak halka aittir. Halkın temsilcisi olan Great Council tarafından anayasaya uygun biçimde kullanılır.”

Geri çağırma hakkının modern biçiminin ilk örnekleri (1846 - Bern Kantonunda) bu dönemde ortaya çıkmaya başlamış olsa da, esas gelişme 1860’larda yükselen demokratik hareket sayesinde gerçekleşmiştir. Yeni anayasadan memnun olmayan ve siyasal süreçlere daha fazla seçmen katılımının olması gerektiğini düşünen kesimlerin öncülüğünde gelişen Demokratik hareket ülkede daha katılımcı bir demokrasinin inşası yönünde önemli adımların atılmasına kaynaklık etmiştir. Temsil olgusuna yaklaşım konusunda yaşanan dönüşümü Zürih Anayasası’nın 1. Maddesindeki değişime bakarak da görmek mümkündür: “Devlet yetkileri bir bütün olarak halka aittir. Bu yetkiler, doğrudan oy kullanma hakkına sahip vatandaşlar tarafından ve dolaylı olarak otoriteler ve görevliler tarafından kullanılır.”¹⁷⁷

İşte bu yaklaşımın ürettiği reformlardan birisi de geri çağırma hakkı olmuştur.¹⁷⁸ Bu bakımdan, modern anlamda geri çağırma hakkı İsviçre’de doğmuştur diyebiliriz. Ancak hakkın İsviçre siyasal sistemi içerisindeki varlığı ve etkinliği çok

¹⁷⁵ Bu dönemdeki geri çağırma biçimleri, dolaylı olarak görevden almaya karşılık gelen usullerdir. Seçilmiş temsilcilerin, kendilerini seçen temsili organlar tarafından geri çağırılması öngörülmüştür. Bu konuda ayrıntılı bilgi sonraki bölümde verilecektir. Ayrıca bkz. Joshua Spivak, “California’s Recall - Adoption of the ‘Grand Bounce’ for Elected Officials” **California History**, Vol.81, No.2, 2004, ss.22.

¹⁷⁶ Bkz. Gregory A. Fossedal, **Direct Democracy in Switzerland**, New Brunswick ve London: Transaction Publishers, 2002, s.11-27.

¹⁷⁷ Kaufmann/Büchi/Brown, **op. cit.**, s.32-37.

¹⁷⁸ William E. Rappard, “The Initiative, Referendum and Recall in Switzerland”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.43, Eylül 1912, s.134.

sınırlı kalmıştır. Az sayıda kantonda, çoğunlukla kolektif ve dolaylı geri çağırma imkanı veren usuller benimsenmiştir. Uygulaması ise yok denecek kadar az olmuştur.

Geri çağırma hakkının amaç ve işlevleri bakımından ideal tanımını karşılayan bir biçimde ortaya çıkışı ve aktif ve etkili biçimde kullanılması ise ilk olarak ABD eyaletlerinde ve yerel yönetimlerinde gerçekleşmiştir. Geri çağırma, 19.yy'ın son çeyreğinde ortaya çıkan halkçı ve ilerlemeci hareketlerin geliştirdiği reformlardan birisi olarak ABD siyasal sistemine girmiştir.

O halde özetle diyebiliriz ki, geri çağırma hakkının, ilk bölümde ortaya koyduğumuz tanımını karşılayan modern biçimleri 19.yy'ın bir ürünüdür. İsviçre modern anlamda geri çağırma hakkının fikir babası olsa da, hakkın pratikte önemli sonuçlar yaratan etkin bir hak olarak doğduğu yer aslında ABD'dir. Günümüzde de ABD geri çağırma hakkı bakımından bu önemini sürdürür. 34 farklı ülkenin siyasal sisteminin bir parçası olan geri çağırma hakkının, bugün en ideal ve etkili uygulaması, bir asrı aşkın süredir çeşitli ABD eyaletlerinde ve yerel yönetimlerinde mevcut olan uygulamadır.

B. ABD'de Geri Çağırma Hakkının Kökeni

ABD'de geri çağırma hakkının ortaya çıkışı ve gelişimi, genel anlamda doğrudan demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişiminden bağımsız incelenemez. Böyle bir incelemenin ise hiç tartışmasız, New England¹⁷⁹ kolonilerinde doğmuş “*town meeting*” (kasaba toplantısı) geleneğinden yola çıkılarak başlatılması gerekir.¹⁸⁰

1620'lerin sonlarına doğru Massachusetts Bay kolonisinde doğan kasaba toplantısı geleneği, buradan New Hampshire, Connecticut, Rhode Island, Vermont ve Maine'e yayılmıştır. Önce resmi olmayan ancak tüm özgür erkeklerin katılımının zorunlu olduğu haftalık toplantılar biçiminde başlayan bu gelenek zamanla, kasabaların ve koloninin temel yasalarının yapılması, koloninin/kasabanın refahını

¹⁷⁹ ABD'nin Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, ve Vermont eyaletlerini kapsayan bölgesi “New England” olarak adlandırılmaktadır.

¹⁸⁰ Cronin, **op. cit.**, s.41; Edward M. Hartwell, **Referenda in Massachusetts and Boston**, Boston: City of Boston Printing Department, 1910, s.2-3. Bacon/Wyman, **op. cit.**, s.2-5. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Frank M. Bryan, **Real Democracy - The New England Town Meeting and How It Works**, Chicago: University of Chicago Press, 2004; Joseph F. Zimmerman, **The Massachusetts Town Meeting A Tenacious Institution**, New York: State University of New York at Albany, 1967.

ve işleyişini ilgilendiren tüm konularda özgür erkeklerin birlikte karar almasını sağlayan resmi bir usule dönüşmüştür.¹⁸¹

Başlangıçta haftada bir olan toplantılar, zamanla ayda bir gibi daha uzun aralıklarla yapılmaya başlanmış; nüfusun yavaş yavaş artması ve kasabaların büyümeye başlaması ile birlikte, artık birtakım işleri yürütmek üzere bazı temsilcilerin belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. 17.yy'ın ortalarından itibaren birtakım işleri yürütmek üzere görevlilerin atanmaya başlanması, toplantı aralıklarının daha da açılmasına kaynaklık etmiştir.¹⁸² 19.yy'a gelindiğinde artık kalabalık nüfusa sahip büyük kasabalar, kasaba toplantısı usulünü terk edip, şehir yönetimleri oluşturmaya başlamıştır. Ancak tümüyle kasaba toplantısı geleneğinden de vazgeçilmemiştir. Yeni oluşturulan yönetimler bir bakıma karma yönetimlerdir. "Temsili kasaba toplantısı" (*representative town meeting*) olarak ifade edilen bu biçimde, seçimle oluşturulmuş geniş yönetim organları vardır. Zamanla üye sayıları azalmış olmakla birlikte, bugün bu organların üye sayıları 50 ile 370 arasında değişmektedir.¹⁸³

Bugün hala New England bölgesindeki kimi yerel yönetim birimlerinde varlığını sürdürmekte olan temsili kasaba toplantısı usulünde, bu organların üyeleri seçmenler tarafından seçilir. Ancak seçmenler bu organın toplantılarına katılma ve burada konuşma hakkını da muhafaza ederler. Ayrıca seçmenler, bu organın aldığı kararları referanduma giderek terse çevirebilir. Birçok yerde bu organlar yetkilerini ayrıca seçimle belirlenen bir konsey ile paylaşırlar.¹⁸⁴

Açıktır ki, halkın kendi yasalarını yapması, istemediklerini kaldırması, önemli meselelerde doğrudan karar verebilmesi gibi halk girişimi ve referandum araçlarının temel özelliklerini bünyesinde barındıran kasaba toplantısı geleneği ABD'de bu iki aracın tarihsel köklerini teşkil etmektedir. Peki ABD'de üç ayaklı bir mekanizma

¹⁸¹ Joseph F. Zimmerman, **Participatory Democracy, Populism Revived**, New York: Praeger Publishers, 1986, s.17-19.

¹⁸² Koloni artık insanların toplanıp da karar alamayacağı kadar büyüyüp genişlediğinde, dört yılda bir kolonideki her kasaba iki delege seçmek suretiyle yasaların yapımına katılmaya ve ayrıca tüm nüfus yılda bir kez, genel bir değerlendirme yapmak, kötü yapıldığı düşünülen yasaları iptal etmek ve istenilen yeni yasaları geçirmek için toplanmaya başlamıştır. Laura Tallian, **Direct Democracy An Historical Analysis of the Initiative, Referendum and Recall Process**, Los Angeles: People's Lobby Inc., 1977, s.10.

¹⁸³ Zimmerman, **Participatory Democracy**, s.19 ve s.28-29.

¹⁸⁴ **Ibid**, s.29-30.

olarak görülen doğrudan demokrasinin üçüncü ayağı olan geri çağırma hakkı için de aynı şey söylenebilir mi?

Geri çağırma hakkının tarihçesi üzerine çalışmalar yapmış olan Spivak’a göre, hakkın ABD’deki ilk biçimini de New England kolonilerinde bulmak mümkündür¹⁸⁵. Spivak’ın aktardığına göre, Massachusetts Bay kolonisinin yönetim organı olan General Court, 1631 yılında yaptığı yasalarda “asistan (*assistant*)” adı verilen seçimle göreve gelen temsilcilerin, herhangi bir kusur yahut usulsüz davranış nedeniyle görevden alınabileceğini düzenlemişti. Bu gelenek 1691’de yapılan koloni tüzüğünde de sürdürüldü. 1691 Massachusetts Tüzüğüne göre, konsey üyeleri veya asistanlar, herhangi bir zamanda, görevlerinden alınabiliyordu¹⁸⁶.

Buna karşılık, Zimmerman’a göre, New England açık kasaba toplantılarında geri çağırma gibi bir düzeltici araca ihtiyaç yoktu çünkü seçilmiş idari görevliler (temsilciler, kasaba yazı işleri sorumlusu, çit gözcüleri ve diğerleri) zaten bir yıl gibi kısa bir süreliğine göreve geliyorlardı ve yıllık kasaba toplantılarında kabul edilmiş politikaları hayata geçirmede çok az takdiri yetkileri vardı¹⁸⁷.

Belirtmek gerekir ki, doktrinde yazarların önemli bir bölümü, geri çağırma hakkının ABD’deki ilk biçimlerini, kolonici dönemden ziyade devrimci dönem içerisinde bulmaktadır.¹⁸⁸ Massachusetts Bay kolonisindeki düzenlemelerin pratikte bir uygulamasının olup olmadığına dair herhangi bir kayıt da yoktur. Bu bakımdan geri çağırma hakkının ABD’deki kökenine ilişkin araştırmayı sonraki dönemler içerisinde sürdürmek; bu doğrultuda, Amerikan Devrimine doğru, yani yaklaşık bir yüzyıl ileri gitmek gerekir.

¹⁸⁵ Spivak, **op. cit.**, s.22.

¹⁸⁶ Spivak, **op. cit.**, s.59, dipnot 14. Ancak belirtmek gerekir ki, gerek bunların uygulaması, gerekse usulüne ilişkin başkaca bilgiye ulaşamamıştır.

¹⁸⁷ Zimmerman, **The Recall...** s.6.

¹⁸⁸ Örneğin bkz. Cronin, **op. cit.**, s.129; Beard/Shultz, Introductory note; Maskell, **op. cit.**, s.5-7; Swan, **op. cit.**, s.298, dipnot 2; Floyd Feeney, “The 2003 California Gubernatorial Recall”, **Creighton Law Review**, Vol.41, 2007, s.39.

1. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve ABD’de Geri Çağırma Hakkının İlk Nüveleri

Avrupa’dan, dini özgürlük, iş ve toprak sahibi olma gibi amaçlarla Amerika’ya gelmiş olan Birleşik Krallık egemenliği altındaki halklar, 18.yy’a gelindiğinde artık bu egemenliği ciddi biçimde sorgular hale gelmişti. Birleşik Krallığın uyguladığı vergilerden ve ticari sınırlamalardan ve ayrıca vergi verdiği Krallığın Parlamentosu’nda temsil edilme yetkisine sahip olmamaktan rahatsız olan koloniler bağımsızlık talep etmeye başladılar.¹⁸⁹ Bu dönemde mevcut kolonilerin ortak yönetim organı olarak örgütlenmiş olan, 13 koloninin¹⁹⁰ temsilciler göndermek suretiyle katıldığı Kıtasal Kongre (*Continental Congress*) Britanya krallığına karşı verilen mücadelede merkezi bir rol oynadı. 1775’te toplanan İkinci Kıtasal Kongre bağımsızlık savaşını başlattı; 2 Temmuz 1776’da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini onayladı ve bu bildirge 4 Temmuz’da ilan edildi¹⁹¹.

Krallığa karşı girişilen savaşta tüm eyaletlerin güçlü bir birliğine ihtiyaç olduğundan kongre üyeleri bu yapının temel çatısını ve ilkelerini ifade eden Konfederasyon Maddeleri’ni (*Articles of Confederation*) hazırladılar. 1777’de kabul edilip onaylanması için kolonilere gönderilen metin ancak 1 Mart 1781 itibariyle resmi olarak tüm eyaletlerce onaylandı ise de, fiili olarak savaş döneminde temel işleyişi belirleyen metin oldu¹⁹².

Bu belgede esasında sınırlı bir ulusal merkezi yönetim öngörülmüştü. Eyaletler egemenliklerini koruyordu ve bu belge ile bir nevi, savaş ve barış yapma, diplomatik pazarlıklar ve yabancı ülkelerle ticari anlaşmalar yapma ve eyaletler arasındaki anlaşmazlıkları çözümleme gibi dönemin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir çatı oluşturuluyordu. Bu çatı içerisinde her eyaletin bir ve eşit oy hakkı vardı. Eyaletler

¹⁸⁹ Gerard N. Magliocca, **Andrew Jackson and the Constitution – The Rise and Fall of Generational Regimes**, Lawrence: University Press of Kansas, 2007, s.1.

¹⁹⁰ Orijinal 13 koloni şunlar idi: Delaware, Pennsylvania, New Jersey, Georgia, Connecticut, Massachusetts Bay, Maryland, South Carolina, New Hampshire, Virginia, New York, North Carolina, ve Rhode Island. Oluşturulan Kıtasal Kongrelere Georgia sonradan katılmıştır.

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. James MacGregor Burns, J. W. Peltason ve Thomas E. Cronin, **Government By The People**, 14.bası, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1990, s. 5-7.

¹⁹² *Ibid*, s.6.

iki ila yedi arası bir sayıda delege gönderebiliyordu. Bu delegelerin halk tarafından seçimi değil, eyalet yasama organlarınca seçimi öngörölmüştü¹⁹³.

Birleşik Krallık'tan bağımsızlığa giden yolu biçimlendiren bu belge, modern anlamda geri çağırma hakkını birebir karşılamıyor olsa da ona benzer bir düzenlemeye yer veriyordu¹⁹⁴. Konfederasyon Maddeleri'nin V. maddesinde şu hüküm yer alıyordu: *“Birleşik Devletlerin genel çıkarlarının daha iyi biçimde yönetilmesi için, delegeler, her yılın Kasım ayının ilk Pazartesi günü Kongre’de toplanmak üzere, her bir eyaletin kendi delegelerinin tümünü yahut herhangi birini yılın herhangi bir zamanında geri çağırma ve yılın kalan dönemi için yerlerine bir başkasını gönderme hakkı saklı kalmak kaydıyla, her bir eyaletin Yasama organlarınca belirlenen usullerle yıllık olarak atanır.”*¹⁹⁵

Bu dönemde çeşitli eyaletler de kendi anayasalarında, Kongre’ye gönderdikleri delegelerini geri çağırabilecekleri yönünde hükümlere yer veriyordu. 1776 Pennsylvania Anayasası madde 11’e göre: *“Bu eyaleti Kongre’de temsil edecek delegeler, oluşturulacak General Assembly (eyaletin yasama meclisi) tarafından, ilk toplantısında ve sonrasında temsil gerekli olduğu sürece, yıllık olarak seçimle belirlenir. Her delege, her zaman, General Assembly tarafından yerine bir başkası atanmak suretiyle görevinden azledilebilir.”*¹⁹⁶ Aynı hüküm 1777 Vermont Anayasası madde X’da da yer alıyordu¹⁹⁷. 1780 Massachusetts Anayasası’nın “Kongre Delegeleri” başlıklı IV. Bölümünde de eyaletin kongre delegelerinin her zaman geri çağırılacağı ve yerlerine başkalarının seçilebileceği hükmüne yer veriliyordu¹⁹⁸.

Ancak düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere, bu tip geri çağırma hakkı, halkın doğrudan kullanabildiği bir hak olmaktan ziyade, halk tarafından seçilmiş yasama organlarına tanınmış bir yetki idi. Başka bir ifadeyle diyebiliriz ki, 18. yy’daki biçimiyle geri çağırma hakkı, halkın dolaylı olarak temsilcilerini görevden

¹⁹³ James Brown Scott, **The Declaration of Independence, The Articles of Confederation and The Constitution of the United States**, New York: Oxford University Press, 1917, s.iii-iv.

¹⁹⁴ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.2-3; Zimmerman, **Recall**, s.7.

¹⁹⁵ Francis Newton Thorpe (Ed.), **The Federal And State Constitutions, Colonial Charters and Other Organic Laws**, 7 cilt, Washington: Government Printing Office, 1909, Vol.1, s.11.

¹⁹⁶ **Ibid**, Vol.5, s.3085.

¹⁹⁷ **Ibid**, Vol.6, s.3739.

¹⁹⁸ **Ibid**, Vol.3, s.1906.

alabilmesinin bir aracı olarak tasarlanmıştı. Temsil ve siyasal katılım konularına dair o dönemde insanlığın gelişmişlik düzeyi de göz önünde bulundurulduğunda bu çok da şaşırtıcı bir durum değildi. Bu bakımdan, Konfederasyon Maddeleri döneminde benimsenmiş olan geri çağırma usulü, önceki bölümde tanımını yaptığımız ve unsurlarını ortaya koyduğumuz geri çağırma hakkını karşılamıyor olsa da, yine de ABD’de geri çağırma hakkının gelişiminde ilk adımı teşkil ediyordu. Zaten dönemin anayasa koyucuları da bu usulü geri çağırma olarak görüyor ve kavram olarak “recall” kavramını kullanıyordu.

Konfederasyon Maddeleri’nde böylesi bir düzenlemenin yer almasının nedeni, muhtemelen, oluşturulmakta olan birliğe ilişkin çekinceleri azaltmaktı. Zira merkezi güçlü yönetimden kaçarak Amerika’ya gelmiş koloniler/eyaletler, elde ettikleri bağımsızlıklarının, oluşacak bir başka güçlü merkezi yönetimce sınırlandırılmasından çekinmekte idi. Ancak, egemenlikleri aleyhinde bir tutum alırlarsa delegelerini görevden alabileceklerini bilen eyaletler, Birliğe katılmada daha fazla istekli olabilirdi.¹⁹⁹

2. Federal Anayasanın Hazırlanması ve Kabulü Sürecinde Geri Çağırma Hakkı

3 Eylül 1783 tarihinde yapılan Paris Antlaşması'yla Amerikan kolonilerinin bağımsızlıkları Büyük Britanya Krallığı tarafından tanındı. Ancak içerideki sorunlar ve dışarıdaki tehditler sona ermemişti. Dönemin liderleri bu sorun ve tehditlere göğüs gerebilecek güçlü bir birliğin ve buna uygun bir merkezi yönetimin oluşturulması gerektiğini düşünüyorlardı. Bunun için Konfederasyon Maddeleri’nin revize edilmesi gerekirdi. Bu doğrultuda 1786’da Alexander Hamilton önderliğinde,

¹⁹⁹ Geri çağırma hakkının Konfederasyon Maddeleri döneminde hiç kullanılıp kullanılmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. 1787 Anayasasının onaylanması için yapılan konvansiyonlarda yürütülen tartışmalar sırasında, bazı delegeler hakkın daha önce bir defa Rhode Island eyaleti tarafından kullanıldığını ileri sürmüş, bazı delegeler ise hiç uygulanmadığını söylemiştir. Bkz. Jonathan Elliot (Der.), **The Debates In the Several State Conventions For the Adoption of the Federal Constitution**, 5 Cilt, 2. bası, Philadelphia: Lippincott, 1836, Vol.II, s.23. Spivak, **op. cit.**, s.60, dipnot 16; Christopher Terranova, “The Constitutional Life of Legislative Instructions in America”, **New York University Law Review**, Vol.84, November 2009, s.1339-1340, dipnot.57 ve 58.

gerekli değişiklikleri yapmak üzere bir anayasal konvansiyon toplanması girişimi oldu fakat buna 13 eyaletten yalnızca 5'i katılım gösterdi²⁰⁰.

Ancak birkaç ay sonrasında siyasi liderlerin korku ve tedirginliğine yol açan bir haber duyuldu. Massachusetts'te vergiler ve borçlar altında ezilen bir grup çiftçi Daniel Shays isimli eski asker bir çiftçi önderliğinde silahlanıp ayaklanmış, hacizli malların satışına karşı koymuş, hakimleri mahkeme salonlarından çıkarıp, cezaevlerinde bulunan borçluları serbest bırakmıştı. Bu ayaklanma yerel milislerce en sonunda bastırıldı ise de bazı ölümler ve şiddet olayları yaşanması önlenemedi.²⁰¹ Shays İsyanı (*Shays's Rebellion*) olarak bilinen bu olaydan sonra, daha güçlü bir merkezi yönetim oluşturulması konusunda isteksiz olan siyasi liderler Konfederasyon Maddeleri'nin değiştirilmesine yönelik konvansiyona delege göndermekte daha istekli davrandılar. Kongre tüm eyaletlere Philadelphia'da yapılacak olan konvansiyona delege göndermeleri ve oluşturulacak yeni ulusal yönetime dair önerilerini hazırlamaları çağrısında bulundu. Çeşitli eyaletlerden toplam 55 delege bu konvansiyona katıldı²⁰².

Nasıl bir yönetim inşa edileceği konusunda çok kapsamlı tartışmaların yaşandığı 3 ay süren konvansiyon tümüyle yeni bir anayasanın ve Cumhuriyetin kurucusu oldu. Erkler ayrılığına dayanan, denge ve denetim mekanizmaları ile çevrilmiş bir yönetim biçimi inşa edildi. Oy hakkının kapsamı da tartışılan konular içerisindeydi ve çoğunluk, sınırlı bir oy hakkından yana tutum aldı ancak tam kapsamının ne olacağı konusunda anlaşamayınca kararı eyaletlere bıraktılar. Çoğunluk kuralı karşısında çekimser ve kuşkucu olan kurucu liderlerin inşa ettiği bu cumhuriyette seçmenlerin siyasal yaşama katılabilesine imkan sağlayan tek şey, çift meclisli yasama organının birinci meclisi olan Temsilciler Meclisi (*House of Representatives*) üyelerinin doğrudan halk tarafından seçiminin öngörölmüş olması idi²⁰³.

²⁰⁰ Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.6. Gary Rosen, "James Madison and the Spirit of 1787", içinde: Elliot Abrams (ed.), **Democracy: How Direct? Views From the Founding Era and the Polling Era**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers Inc., 2002, s.23.

²⁰¹ Cronin, **op. cit.**, s.40. Kevin O'Leary, "The Citizen Assembly: An Alternative to the Initiative", **University of Colorado Law Review**, Sayı 78, 2007, s.1513-1514. Corey A. Johanningmeier, "Law & Politics: The Case Against Judicial Review of Direct Democracy", **Indiana Law Journal**, Vol.82, 2007, s.1143. Ayrıca bkz. Marci A. Hamilton, "Direct Democracy and the Protestant Ethic", **Journal of Contemporary Legal Issues**, Vol. 13, 2004, s.422-425.

²⁰² Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.6-7.

²⁰³ Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.9. Beard/Shultz, **op. cit.**, s.13.

Geri çağırma hakkı Philadelphia Konvansiyonu'nda sunulan değişiklik teklifleri içerisinde yer aldı. Madison tarafından hazırlanan Virginia Planı'nda açıkça²⁰⁴ ve bu plana karşı hazırlanan New Jersey Planı'nda ise dolaylı olarak²⁰⁵, Konfederasyon Maddeleri'ndekine benzer bir biçimde, eyalet yasama organlarının federal kongre delegelerini geri çağırma haklarının olduğuna yer veriliyordu. Ancak konvansiyon delegeleri, Hamilton'ın “geri çağırmaya tabi olan kongre temsilcilerinin, birliğin iyiliğini esas alan bir bakış açısından ziyade eyaletlerinin önyargıları ile Kongreye gelecekleri”²⁰⁶ görüşünde hemfikir olmuş olsalar gerek, eyaletlere geri çağırma hakkının verilmesi önerisi Virginia ve New Jersey Planları ile birlikte rafa kaldırıldı.²⁰⁷ İki farklı görüşün planlarından belli tavizler vermesi ile oluşturulan “*Connecticut Compromise*” olarak adlandırılan planda anlaşıldı ve geri çağırma bu süreçte hiç gündeme gelmedi.²⁰⁸

Anayasanın hazırlanması süreci tamamlandıktan sonra sıra onaylanmasına geldi. Konfederasyon Maddeleri'ne göre anayasa değişikliğinin onaylanması için tüm eyaletlerce onaylanması gerekiyordu²⁰⁹. Bunun için, tüm eyaletlerde onaylama konvansiyonları (*ratification convention*) toplanacak ve eyaletler anayasayı onaylanıp onaylanmadıklarına ilişkin bu konvansiyonlarda karar alacak idi. Konvansiyon üyeleri metnin tüm eyaletlerce onaylanmasının pek mümkün olmadığını düşünüyordu. Bu nedenle bu hükmü göz ardı ettiler ve anayasanın eyaletlerden 9'u tarafından onaylanması durumunda, bu eyaletler bakımından yürürlüğe gireceği konusunda anlaştılar.²¹⁰

Ancak bu yöntemle bile anayasanın onaylanması kolay görünmüyordu çünkü tartışılan ve itiraz edilen birçok husus bulunuyordu. Daha sonra “Federalistler” ve

²⁰⁴ 29 Mayıs 1787'de sunulan önerenin 4. maddesinde birinci meclis üyelerinin halk tarafından seçimi ve geri çağırma usulüne tabi olmaları öngörülüyordu. Bkz. Max Farrand, **The Records of the Federal Convention of 1787 Cilt I**, New Haven: Yale University Press, 1911, s.20.

²⁰⁵ Michael J. Klarman, **The Framers' Coup: The Making of the United States Constitution**, Oxford University Press, New York, 2016, s.176.

²⁰⁶ Hamilton'ın federal konvansiyonda 18 Haziran'da yaptığı konuşmasından. Farrand, **op. cit.**, s.298.

²⁰⁷ Klarman, **op. cit.**, s.176.

²⁰⁸ Timothy Zick, “The Consent of the Governed: Recall of United State Senators” **Dickinson Law Review**, Vol.103, 1999, s.571-572.

²⁰⁹ Articles of Confederation, madde XIII.

²¹⁰ Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.13-14. ABD Anayasası madde VII: “Dokuz eyalet konvansiyonunun onaylaması, bu Anayasa'nın, onaylayan eyaletler arasında yürürlüğe girmesi için yeterli olacaktır.”

“Anti-Federalistler” olarak anılacak olan²¹¹, anayasanın kabulünden yana olanlar ve olmayanların oluşturduğu iki ana cephe üzerinden büyük bir tartışma süreci başladı.²¹²

Eyaletlerin egemenliklerinin ciddi biçimde sınırlandırılacağı ve federal yönetimin çok güçlü olacağı kaygısının ortaya çıkardığı tartışmaların bir kısmı da geri çağırma hakkı üzerinden yaşandı. Eyaletlerin federal senatoya gönderdikleri temsilcilerini geri çağırma yetkisine sahip olabilmeleri gerektiğini düşünen delegeler, bu konuyu onaylama konvansiyonlarının gündemlerine taşıyıp tartıştılar. Massachusetts onaylama konvansiyonunda, senatörler için öngörölmüş uzun görev süresi, maaşlarının federal hazineden ödenmesi, talimat verme yetkisinin ve geri çağırma hakkının olmayışı hararetili tartışmalara sebep oldu. Senatörlerin eyaletlerinden tümüyle bağımsız hale getirildiği kaygısını taşıyan delegelerden Kingsley şöyle diyordu: *“Yeni anayasada, yıllık seçimlerden mahrumuz, rotasyon yok ve kendi üyelerimizi geri çağırıyoruz; onun içindir ki federal kural koyucularımız bizim efendilerimizdir, hizmetkarlarımız değil. Efendilerimize ne yetkiler verdiğimizize bir bakalım. Vergiler, resimler, harçlar ve kesintiler koyma ve tüm bunları toplama yetkisine sahipler; ordular kurma, deniz kuvvetlerini donatma, 4 orta boy nahiye (township) eşdeğer 10 millik alana kendileri için bir federal kasaba kurma, kaleler, cephanelikler, askeri depolar vb. dikme haklarına sahipler.*

²¹¹ Bu isimlerin verilmesinde, anayasanın kabulünden yana olanların kurnazca attığı bir adım belirleyici oldu. Yeni Anayasa, bağımsız kolonileri federal bir devlet altında topluyordu ve ayrıca güçlü bir merkezi yönetim de kuruyordu. Eyaletlerde, bu merkezi yönetimin çok güçlü ve baskın olacağı, bu bakımdan eyaletlerin bağımsızlıklarını tümüyle yitirebilecekleri kaygısı vardı. Yapılan yeni anayasada eyaletlerin federal Kongre’deki temsilcilerine talimat verme ve bunları geri çağırma hakkının olmaması ve dahası anayasanın federal yönetimi sınırlayacak bir haklar bildirgesini de içermiyor olması bu kaygıları artırıyordu. Bu nedenle anayasa taraftarları merkeziyetçi oldukları iddiasıyla bir nevi anti-federalist olarak yaftalanmaya müsaittiler. Bunun farkında olan taraftarlar hızlı davranıp anayasa karşıtlarını “anti-federalistler” olarak ilan ettiler ve böylelikle kendileri federalistler olarak anılmaya başlandı. Ayrıca Madison, Hamilton gibi önemli isimler bu dönemde anayasayı savunan ve ilkelerini açıklayan “The Federalist” adıyla bilinen bir dizi makale yayımladılar. Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.14

²¹² Anayasa karşısındaki en etkili itirazlarından birisi Anayasa metninde Haklar Bildirgesi’nin yer almıyor olması idi. Federalistlere göre bunların düzenlenmesine gerek yoktu. Çünkü merkezi yönetimin bu haklara yönelik düzenleme yapma yetkisi zaten olmayacaktı. Çünkü federal yönetimin sadece anayasada açıkça düzenlenmiş hakları vardı. Dahası bir haklar listesi yaratmak tehlikeli olabilirdi çünkü burada yer almayan haklar güvencesiz kalabilirdi. Ayrıca federal suçlarda jüri tarafından yargılanma gibi bazı önemli haklara da zaten yer verildiğini söylediler. Ancak anti-federalistleri ikna edemediler. Eğer bazı haklar zaten var ise, diğer başka hakların da yer almasının ne sakıncası olabilirdi? Eğer haklar güvenceye alınmazsa federal yönetimin, sahip olduğu yetkiler çerçevesinde, hakları, örneğin ifade hakkını sınırlamasını ne engelleyebilirdi? Eğer ki eyaletleri sınırlandırmak üzere eyalet anayasalarında temel hak ve özgürlüklere yer veriliyorsa, ulusal yönetimi sınırlandırmak için de federal anayasada bunlara yer verilmesi gerekirdi. Bkz. Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.14.

.... varlıklarını ebedileştirebilirler, savaş kaynaklarını ellerinde tutabilirler ve halkın kendisini savunmak için elinde hiçbir şey kalmaz.”²¹³

Bu görüşe karşı anayasa lehinde söz alan Parsons ise “geri çağırma yetkisinin etkileri nelerdir?” diye sorup “*Temsilciniz, tepesinde geri alma (revocation) usulü ile, kamu yararına dair tüm fikirlerini yitirecek ve yerele hizmet etmeye çabalarken komplo ve kumpaslarla köle ruhlu bir memura (agent) dönüşecek*” cevabını veriyordu.²¹⁴

New York onaylama konvansiyonunda da hararetli tartışmalar yaşandı. Smith, eski anayasanın öngördüğü kongre ile yeni anayasanın tasarladığı kongreyi karşılaştırıp şöyle söyledi: “*O organın (mevcut kongre kastedilerek) işleyişi üzerinde, gelecekteki kongrenin sahip olmayacağı birçok maddi denetim mekanizması var. Daha güçlü denetim ne olabilir? Geri çağırmaya tabiler...*”²¹⁵ Lansing de geri çağırma lehinde görüş bildirenlerdendi ve senatörlerin geri çağırılmasını da içeren bir anayasa değişikliği önerisinin Kongreye sunulmak üzere kabul edilmesini önerdi. Öneri metni şöyle idi: “*Kimse 12 yıllık bir dönem içerisinde 6 yıldan fazla senatörlük yapamaz ve çeşitli eyaletlerin yasama organlarının kendi senatörlerinin hepsini veya birini geri çağırma ve geri çağırılan bu senatör ya da senatörlerin atandıkları görev sürelerinden kalan dönem için hizmet etmek üzere yerlerine başkalarını seçme yetkileri vardır.*”²¹⁶

Bu öneriye karşı çıkan Livingston’a göre ise, “*...eyalet yasama organları, delegelerinden haksız bir biçimde hoşnutsuz ve memnuniyetsiz olabilir; ve bir senatör bir gün atanıp diğer gün geri çağırılabilir. Bu bitmek bilmeyen bir karmaşanın kaynağı olacaktır. Senato, gerçekten de, eyalet yönetimlerini temsil etmek üzere tasarlanmıştır ancak aynı zamanda Birleşik Devletleri de temsil eder ve sadece tek bir eyaletin değil tüm Birliğin çıkarlarını dikkate alır. Eğer geri çağırma yetkisi olsa, bu asla yapılamazdı. Kimi zamanlar, küçük fedakarlıklar yapmak, konfederasyonun iyiliği ve güvenliği için kesinlikle kaçınılmazdır. Ancak eğer (geri*

²¹³ Massachusetts Onaylama Konvansiyonu, Kingsley’in Konuşması, bkz. Elliot (Ed.), **The Debates in the Several State Conventions on the Adoption of the Federal Constitution**, Dört Cilt, 2.bası, Washington, 1836, Kongre tarafından yayımlanmıştır. Cilt II, s.62.

²¹⁴ Massachusetts Onaylama Konvansiyonu, Parsons’ın Konuşması, Elliot, Cilt II, s.91.

²¹⁵ New York Onaylama Konvansiyonu, Smith’in Konuşması, Elliot, Cilt II, s.281.

²¹⁶ New York Onaylama Konvansiyonu, Lansing’in Konuşması, Elliot, Cilt II, s.289.

çağırma yetkisi olursa) *bir senatörün bu fedakarlıkları yapmaya rıza göstereceği düşünüldüğü takdirde, senatör derhal geri çağrılacaktır....*”²¹⁷

Virginia onaylama konvansiyonunda delegelerden Patrick Henry de, yeni anayasaya yönelik eleştirilerini sıralarken senatörlerin geri çağrılmasına yer verilmemesini eleştiriyordu: “(yürürlükteki konfederasyon maddelerini kastederek) ...*şu anda halkın sesine başvurabilir ve Kongreye talimatlarınıza uygun davranmaları konusunda yönlendirdiğiniz kişileri gönderebilirsiniz. Eğer politikaları yıkıcı ise onları geri çağırabilirsiniz. Peki (yeni anayasayı kastederek) bu yönetimde senatörlerinizi geri çağırabilir misiniz? Ya da onlara talimat verebilir misiniz?... Eğer sizin en değerli haklarınızdan vazgeçer ya da onları feda ederlerse onları soruşturabilir (impeach) yahut cezalandırabilir misiniz? Eğer bir İspanyol büyükelçinin senatörlerinizden birine altın ile rüşvet verdiğini görürseniz onu cezalandırabilir misiniz? Evet, Senato’da soruşturma başlatabilirsiniz. Senato’nun büyük bölümü rüşveti paylaşıyor olabilir. Kendileri de aynı kötü durumun içerisinde olan senatörler onu suçlu ilan edecek midir? O halde, güvenlik nerede?...*”²¹⁸

Bunlar dışında da hemen tüm eyaletlerde, geri çağırma hakkına yeni anayasada yer verilmiyor oluşu kimi delegeler tarafından eleştirildi. New York, Vermont, Rhode Island, Pennsylvania gibi bir çok eyalet, geri çağırma hakkını anayasa değişiklik önerileri listelerine dahil ettiler.²¹⁹ Ancak bu eleştiriler ve öneriler anayasa yürürlüğe girip²²⁰ ilk Federal Kongre toplandıktan sonra yeterince güçlü bir destek görmemiş olsa gerek, geri çağırma hakkının anayasaya konulması yönünde herhangi bir değişiklik yapılmadı.²²¹

²¹⁷ New York Onaylama Konvansiyonu, Livingston’ın Konuşması, Elliot, Cilt II, s.291.

²¹⁸ Virginia Onaylama Konvansiyonu, Patrick Henry’nin Konuşması, Elliot, Cilt III, s.365.

²¹⁹ Spivak, **op. cit.**, s.22. Onaylama konvansiyonlarından çıkan sonuçlar çerçevesinde eyaletlerin önerdikleri anayasa değişiklikleri için bkz. Elliot, New York için Cilt I, s.330, Vermont için Cilt I, s.337, Pennsylvania için Cilt II, s.545.

²²⁰ 2 Haziran 1788 itibarıyla gerekli olan dokuz eyaletin onayı sağlandı ve anayasa böylelikle bu eyaletler bakımından yürürlüğe girmiş oldu. 1790’a gelindiğinde kalan dört eyalet de anayasayı onaylamıştı. Burns/Peltason/Cronin, **op. cit.**, s.15-17.

²²¹ Bu anayasa değişiklik önerilerinin ilk federal Kongre toplandıktan sonra, Kongreye sunulduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu bakımından görüşülüp tartışılıp reddedildiğini de söylemek pek mümkün değildir. Zick’e göre o dönemde tüm Kongre görüşmelerinin kaydının henüz tutulmuyor olması nedeniyle görüşme olmuş ancak kayıt altına alınmamış da olabilir. Zick, **op. cit.**, s.575. Ayrıca 1791’de anayasaya haklar bildirgesinin eklenmesine ilişkin anayasa değişiklikleri yapılmış ise de burada da geri çağırma hakkına yer verilmemiştir.

Özetle, ABD'nin devrimci dönemi de, geri çağırma hakkına ilişkin ilk nüveleri içerisinde barındırmış ve hakka ilişkin önemli tartışmalar yürütmüş olsa da, hakkın benimsenmesinde belirleyici bir adıma sahne olmadı. Modern anlamda geri çağırma hakkının ABD siyasal sistemine girişi için bir yüzyıl daha beklemek gerekecekti.

Bu döneme geçmeden önce, ABD kurucularının doğrudan demokrasi ve geri çağırma hakkına ilişkin yaklaşımlarını anlayabilmek adına sorulması gereken bir soru vardır. Monarşilerin egemen olduğu bir dünyada, cumhuriyetçi yönetimi tercih eden ve en azından teoride halkın iradesi ve onayına dayanan bir yönetim inşa eden ABD kurucuları, neden halkın siyasal süreçlere doğrudan katılımına imkan veren doğrudan demokrasi araçlarını ve bunlardan biri olan geri çağırma hakkını göz önünde bulundurmamıştır? Bu sorunun cevabını dönemin kurucularının, temsil, emredici vekalet ve çoğunluk kuralı gibi, sorunun cevabında önem arz eden belli başlı kavram ve olgulara nasıl yaklaştıklarını inceleyerek bulmaya çalışalım.²²²

3. ABD Kurucularının Gözünden Temsil, Çoğunluk Kuralı ve Emredici Vekalet

a. Yönetenlerin Rızası Kuramı ve Temsil

Cronin'e göre, doğrudan demokrasi fikri hiçbir zaman ABD'ye tümüyle yabancı bir olgu olmamıştır.²²³ Amerikan Devrimi ve Bağımsızlık Bildirgesi yönetenlerin yetkilerinin, yönetilenlerin rızasından kaynaklandığı görüşü üzerine inşa edilmiştir²²⁴ ve ABD kurucu liderleri bu konuda hemfikir olmuştur.²²⁵ Bununla birlikte, federal konvansiyonda açıkça görülen ve eyaletlerdeki onaylama konvansiyonlarında da önemli tartışmalara kaynaklık eden temel ayrışma, halkın iradesinin nasıl açıklanacağı hususuna yöneliktir.

Esasında Amerikan Bağımsızlık mücadelesini kışkırtan nedenlerden biri de temsil meselesidir. Britanya Krallığına bağlı koloniler, krallığın koyduğu kurallara tabi olmalarına ve vergi de veriyor olmalarına karşın parlamentoda temsil hakkına

²²² ABD hükümet sisteminin tarihsel gelişim sürecine ilişkin bilgi için bkz. Şule Özsoy Boyunsuz, **Dünyada Başkanlık Sistemleri**, Ankara: İmge Kitabevi, 2017, s.59-69.

²²³ Cronin, **op. cit.**, s.12.

²²⁴ Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ikinci paragrafında, yönetimlerin gerçek güçlerini yönetilenlerin rızasından aldığı vurgulanmıştır.

²²⁵ Bkz. James Madison, "The Federalist No.39", içinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001, s. 194.

sahip değildi. Seslerini duyuramadıkları parlamentonun ardı ardına vergiler getirmesinin ve kıtanın ticaretini düzenlemesinin yarattığı rahatsızlık, yönetime katılma hakkını bağımsızlık mücadelesinin bir parçası haline getirdi.²²⁶ Nitekim “Temsil yoksa vergilendirme de yok (*No taxation without representation*)” sloganı Amerikan devriminin en önemli sloganlarından biriydi.²²⁷

İngiliz liderler, kolonileri ikna etmeye çalışmış ve kolonilerin parlamentoda “zımnı” olarak temsil edildiğini, ayrı coğrafyalarda yaşıyor olsalar bile İngiliz toplumunun bir bütün olduğunu ileri sürmüştü. Bunu kabullenmeyip bağımsızlık savaşını başlatan koloniler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yeni bir siyasal sistem kurarken, bundan daha temsili bir siyasal sistem kurmak istedi. Ancak hangi tür temsili sistemin onlara en iyi şekilde hizmet edeceği konusunda farklı düşüncelere sahiptiler.²²⁸

Örneğin, ABD’nin kurucu liderlerinden, ayrıca 2. ABD Başkanı olan siyaset bilimci John Adams, tüm yetkilerin halktan kaynaklandığı konusunda hemfikir olsa da, genel oy hakkına ve tüm vatandaşların yönetime eşit katılımı fikrine karşı çıkıyordu. Ona göre sıradan insanların zaafları ve tutkuları onları yönetime sorumlu bir biçimde katılmaktan alıkoyardı. Bu bakımdan yetki, çoğunluk tarafından, erdemli ve öngörülü azınlığa devredilmeliydi. Ayrıca Adams’a göre temsil kurumu da kaçınılmazdı. Geniş bir toplumda, bütünü bir araya gelip kanunları yapması mümkün değildi. O halde, atılması gereken ilk adım, çoğunluğun, yetkilerini, az sayıda en bilge ve en iyiye devretmesiydi.²²⁹

Alexander Hamilton da benzer bir görüşte idi. İngiliz usulü bir monarşik yapıdan yana olan Hamilton’a göre, ulusal yönetim, yalnızca toprak sahipleri, tüccarlar ve eğitimli profesyonellerden oluşmalıydı.²³⁰

²²⁶ Cronin, **op. cit.**, s.22-23; Kesler, **op. cit.**, s.9-10.

²²⁷ Kesler, **op. cit.**, s.1.

²²⁸ Cronin, **op. cit.**, s.23.

²²⁹ John Adams, “Thoughts on Government: Applicable to the Present State of the American Colonies; in a Letter From a Gentleman to His Friend” başlıklı, Nisan 1776 tarihli yazısı. <http://www.heritage.org/initiatives/first-principles/primary-sources/john-adams-thoughts-on-government>

²³⁰ Alexander Hamilton, “The Federalist No.35”, içinde: Carey/McClellan, **Federalist**, s.234.

Aslında genel olarak ABD kurucularının tümü, halkın siyasal karar alma süreçlerine doğrudan katılımına olumsuz bakıyordu. Yönetilenlerin rızasının alınması konusunda hemfikirler ancak bu rızanın dolaylı yollarla da alınabileceğini düşünüyorlardı.²³¹ Çünkü halk yığınlarının tutkuları, heyecanları kontrolsüz bırakılırsa demokrasinin işlemeyeceğini öngörüyorlardı. Bunu engellemenin yolu ise temsili yönetimdi. Temsili yönetimin amacı, halkın tutkularını, partizanca davranışları ve yığınların bencil çıkarlarını filtrelemek ve bu yolla onları kontrol altında tutmaktır.²³²

ABD Anayasasının mimarlarından James Madison, kamuoyunun düşüncelerinin, iyi kanunlar yapılması ve iyi yönetimin sağlanmasında önemli bir rol oynayabileceğini düşünüyordu ancak aynı zamanda, halkın tiranlığından da çekiniyor ve bu nedenle kamuoyunun görüşlerinin bir süzgeçten geçirilmesi gerektiğine inanıyordu. *“Eğer insanlar melek olsaydı yönetime gerek olmazdı, eğer melekler insanları yönetseydi yönetim üzerinde ne iç ne de dış denetime gerek olurdu”*²³³ diyen Madison’a göre, çoğunluğun tiranlığını engellemek için toplumun küçük taraf ve çıkarlara bölünmüş olması gerekiyordu. Böylelikle hiçbir çıkar tek başına diğerlerine hükmedecek bir güce erişemeyecek ve iktidarı elde edebilmek için diğer çıkarlarla işbirliği yapmak durumunda kalacaktı.²³⁴

Temsil, Madison’ın tasarımında merkezi bir konumdaydı. Bilgece yönetme yeteneğine sahip olmayan halk bir yığın olarak zaten düzenli biçimde yönetsel işleyişe de katılamazdı. Bu nedenle yetkilerini seçilmiş temsilcilerine aktarmalıydı. Kendi çıkarları bakımından neyin en iyi olduğunu, en iyi yine halkın kendisinin görebileceğini kabul ediyordu ancak halkın doğrudan eylemde bulunabilir olması halinde, bunun adaletsizlik ve istikrarsızlık yaratacağını düşünüyordu.²³⁵

Dönemin kurucularında halk yığınlarına karşı büyük bir güvensizlik vardı, bu bakımdan doğrudan katılımı göz önünde dahi bulundurmadıkları gibi, oy hakkını da ciddi biçimde sınırlama eğilimindeydiler. Siyahların ve kadınların zaten oy hakkı yoktu, beyaz erkeklerden de yalnızca mülk sahiplerine oy hakkının verilmesi eğilimi

²³¹ Cronin, **op. cit.**, s.16.

²³² Zick, **op. cit.**, s.567.

²³³ James Madison, “The Federalist No.51”, içinde: Carey/McClellan, **Federalist**, s.269.

²³⁴ James Madison, “The Federalist No.10”, içinde: Carey/McClellan, **Federalist**, s.42-48.

²³⁵ Rosen, **op. cit.**, s.30.

baskındı. Halka diğer kuruculara nazaran çok daha fazla güven duyan ve tüm beyaz erkeklere oy hakkının verilmesini savunan Thomas Jefferson'ın bile halk yığınlarının kolayca yozlaştırılıp yönlendirilebileceği konusunda endişeleri vardı.²³⁶

b. Temsilcilere Talimat Verme Hakkı

Temsile ilişkin yürütülen tartışmanın bir yönünü de temsilci ile temsil eden arasındaki ilişkinin niteliğinin ne olduğu sorusu oluşturuyordu. Esasında “temsili vekalet” ile “emredici vekalet” ayrımını ifade eden bu konu ABD’de, “temsilcilere talimat verme hakkı” başlığı altında, devrim öncesinden başlayarak temsil olgusunun ayrılmaz bir parçası olarak tartışmalara konu oldu.

Bu tartışmalar, halkın siyasi temsilcilerine talimat verme yetkisinin olup olmadığı ve bu yetkinin bağlayıcılığı üzerine ortaya atılan argümanlar etrafında şekillendi. Zira halkın temsilcilerine talimat verme yetkisi, Konfederasyon Maddeleri döneminde birçok eyaletin anayasalarında bizzat yer verdiği ve tıpkı geri çağırma hakkı gibi doğrudan değil ama eyalet yasama organları aracılığıyla dolaylı olarak kullandığı bir yetkiydi. Geri çağırma hakkından farkı, temsilcilere talimat verme hakkının eyaletlerce sıklıkla kullanılmış olması idi.²³⁷

1776 Pennsylvania Anayasasının Hakları düzenleyen bölümünün XVI. Maddesine göre: “*Halk, toplanma, ortak çıkarları konusunda birbirlerine danışma, temsilcilerine talimat verme ve sorunların düzeltilmesi amacıyla yasama organına, konuşma yapmak, dilekçe vermek yahut şikayette bulunmak suretiyle başvurma hakkına sahiptir.*” Temsilcilere talimat verme hakkı ayrıca 1777 Vermont Anayasasının XVIII. maddesinde, 1780 Massachusetts Anayasasının XIX. maddesinde, 1784 New Hampshire Anayasasının Haklar Bildirgesi bölümünün 32. maddesinde de yer almıştır.²³⁸

Cronin’e göre, talimat verme hakkı, halkın katılma hakkına olan inançtan türetilmişti. Halkın iradesini açık bir biçimde ortaya koyduğu durumlarda, temsilcinin buna uygun oy vermek zorunda olduğu kabul ediliyordu. Buna karşın

²³⁶ Cronin, **op. cit.**, s.18-19.

²³⁷ Terranova, **op. cit.**, s.1331. Ayrıca bkz. Kesler, **op. cit.**, s.12-13.

²³⁸ Bkz. Thorpe, **op. cit.**, Cilt III s.1892, Cilt V s.2802 ve s.3084, Cilt VI s.3764.

aralarında Hamilton ve Madison'ın olduğu kimi liderler özellikle ulusal düzeyde temsilcilerin hayati meselelerde bağımsızca karar verebilmelerini istiyorlardı. Onlara göre talimat verme yetkisi temsilcilerin, seçildikleri yerel bölgenin seçmenine dolayısıyla da o bölgenin sorunlarına ve bakış açısına bağlı kalmalarına sebep olurdu. Oysa ulusal düzeydeki sorunların çözümünde uzun erimli çıkarların gözetildiği ulusal bir bakış açısına ihtiyaç vardı.²³⁹

Görünen o ki, halkı, bilgisiz, anlık heyecan ve duyguları ile hareket eden, yalnızca kendi bencil çıkarları çerçevesinde ve kısa dönem ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak öngörüsüz karar veren tutarsız bir yığın olarak kabul eden bu anlayışa göre, Kongre, eğer halkın baskısından bağımsız olabilirse, olması gerektiği gibi, yani bilgi, erdemli ve sağduyu ile karar veren insanlar topluluğu gibi davranabilirdi.

1787 Anayasası, senatörlerin, eyaletleri karşısında bağımsız davranabilmelerine imkan sağlayacak bir biçimde tasarlanmıştı. Artık senatörlere yaptırım olarak uygulanabilecek bir geri çağırma hakkı mevcut değildi, ayrıca eyaletlerin senatörlere ücretlerini azaltma tehdidinde bulunmaları da mümkün değildi çünkü artık senatörlerin maaşları federal yönetim hazinesinden karşılanacaktı.²⁴⁰ Tüm bunlara ek olarak, senatörler eyalet adına blok oy²⁴¹ kullanmak yerine artık ayrı ayrı bireysel oy kullanacaklardı²⁴². Bu düzenlemeler senato üyelerini eyaletleri karşısında daha bağımsız bir hale getiriyordu. Bu durum üyeleri ifade etmek için seçilen kavramdan da anlaşılıyordu. Artık Senato üyeleri “delege” olarak değil, Cumhuriyetçi Roma Senato’sunun bağımsızlığı ile bilinen üyelerine atıfla “senatör” olarak adlandırılıyordu.²⁴³

Bu bağımsızlık kimi kesimleri endişelendirdi. Örneğin Maryland Eyalet Başsavcısı (*Attorney General*) Luther Martin 1787’de Maryland yasama organında yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: “....; oysa ki bu yeni sistemin birinci maddesinin üçüncü ve altıncı bölümlerine göre, senatörler, yıllık olarak seçilmek yerine, 6 yıllığına seçiliyor; onları gönderen eyaletlerinden maaş almak yerine, bir başka organ ile bağlantılı olarak ABD hazinesinden maaş alıyorlar ve seçildikleri

²³⁹ Cronin, **op. cit.**, s.24-25.

²⁴⁰ ABD Anayasası, Art.1, Sec.6.

²⁴¹ Articles of Confederation mad.V’e göre, her eyaletin bir oy hakkı vardı.

²⁴² ABD Anayasası Art.1, Sec.3.

²⁴³ Terranova, **op. cit.**, s.1342.

*dönem boyunca geri çağırmaya konu edilemiyorlar. Böylece, altı yıllığına, senatörler eyaletlerinden, temsilcileri olması gereken yerlerden, aralarında hiçbir bağ yahut senet olmaksızın, tümüyle ve tam anlamıyla bağımsız hale getiriliyorlar. Bu süre boyunca, kendi eyaletlerini yıkıcı ve tahrip edici, hatta kendi eyalet yönetimlerini tümüyle ortadan kaldıracak biçimde düzenlemelere katılabilirler; ve eyaletleri ne onları geri çağırabilir ne de onlar üzerinde herhangi bir denetim kurabilir.”*²⁴⁴

Bu kaygıyı duyan tek kişi Luther Martin değildi.²⁴⁵ Kimi eyaletlerin yasama organları, Anayasa Philadelphia Konvansiyonunca onaylandıktan hemen sonra anayasanın değiştirilmesi gerektiğini söylemeye başladılar. 1791’de kabul edilen “Bill of Rights (Haklar Bildirgesi)” olarak bilinen anayasa değişikliklerine ilişkin görüşmeler sürerken, talimat verme hakkının anayasada haklar bildirgesine dahil edilmesine yönelik bir değişiklik teklifi South Dakota’dan Temsilciler Meclisi üyesi Thomas Tudor Tucker tarafından meclise sunuldu²⁴⁶. Ancak bu teklif Temsilciler Meclisi’nde 41’e 10 oyla, Senato’da ise 12’ye 2 oyla reddedildi.²⁴⁷

Kongre’nin talimat verme hakkını reddetmesinin iki temel nedeni vardı. Birincisi, hakkın içeriğinin belirsizliği idi. Yani bu talimatlar bağlayıcı olacak mıydı? “Halk” nasıl talimat verecekti? Eğer verilen talimata aykırı bir oy vermek suretiyle bir yasa yapılırsa bu, yasanın geçerliğini etkiler miydi? Eyalet meclisleri talimata uymayan temsilcilerine yaptırım uygulayabilir miydi? gibi birçok cevapsız sorunun hakkın içeriğini belirsizleştirdiği ifade ediliyordu. Kongre bu sorulara cevap vermekle uğraşmak yerine öneriyi reddetmeyi yeğledi.²⁴⁸

²⁴⁴ Elliot, Cilt I, s.361.

²⁴⁵ Birinci Kongre’de yürütülen tartışmalarda Massachusetts’ten Elbridge Gerry, “egemenlik halkta kalıyor ancak halkın temsilcilerini denetleme ve onlara talimat verme hakkı yok, bu son derece saçma” demiştir. Talimat verme yetkisine karşı söz alan New York’tan Roger Sherman ise, eğer temsilciler talimatlarla yönlendirilirse, müzakere diye bir şeyin olmayacağını, herkesin yapacağı şeyin aldıkları talimatı masaya koyup bu talimatların onun yerine konuşmasını bekleyeceğini söylemiştir. Sherman’a göre, bu durumda, halkın ortak iyiye (*common good* – kamu yararı) ulaşmak için görüş alışverişinde bulunma hakkı, yasamaya dilekçe verme yahut bir sorunun giderilmesi için başvuruda bulunma halinden öteye geçemezdi. Kesler, **op. cit.**, s.13. Çeşitli eyalet konvansiyonlarında dile getirilmiş diğer eleştiri ve geri çağırmaya ilişkin düzenleme yapılması talepleri için bkz. Zick, **op. cit.**, s.575.

²⁴⁶ Clement Eaton, “Southern Senators and the Right of Instruction, 1789-1860”, **The Journal of Southern History**, Sayı 18, No.3, Ağustos 1952, s.303.

²⁴⁷ Terranova, **op. cit.**, s.1346.

²⁴⁸ **Ibid**, s.1347.

Bir diğer gerekçe ise, talimat verme yetkisinin anayasada tasarlanmış yönetim biçimini değiştirici bir etkisinin olacağı idi. Eğer temsilciler talimatlara göre davranan delegeler haline getirilirse, o zaman meclislerde müzakere edilerek uzlaşa ile karara varmak mümkün olmazdı. Yani eğer sadece verilen talimatı dillendirmek ve yerine getirmekten ibaret bir işlevi olacaksa niye eyaletler meclislere birden fazla temsilci gönderiyordu ki? Ayrıca düzenlemenin yerelciliği körükleyeceği ve federal meclisten beklenen, “ulusal meselelerde ulusun bütününe göz önünde bulundurarak karar verme” yeteneklerini ortadan kaldıracacağı ifade ediliyordu.²⁴⁹

Özetle diyebiliriz ki, temsilcilere talimat verme hakkı, yeni inşa edilmiş cumhuriyette, diğer birçok hususta olduğu gibi, kurucuların temsil olgusuna ilişkin yaklaşımları çerçevesinde muamele gördü. Halk yığınlarına duyulan güvensizliğin biçimlendirdiği temsil anlayışı, temsilcilere talimat verme hakkının da anayasanın dışında bırakılmasına yol açmıştı.

Talimat verme hakkı karşısında Madison gibi önemli isimlerin de içerisinde olduğu güçlü bir muhalefet olmasına ve Anayasaya bu hakkın konulması önerisi de büyük bir fark ile reddedilmiş olmasına karşın, birçok eyalet federal senatodaki temsilcilerine talimatlar vermeye devam etti. Dönemin Jefferson’cu Cumhuriyetçi eyaletleri ile Jackson’cu demokratları 1800-1840’larda bu uygulamayı yapan eyaletlerdi.²⁵⁰ Kimi senatörler talimatlara uyarken, bir bölümü, eleştiri ve protestoları göze alıp bu talimatları görmezden geldiler. Diğer bir kısım ise eyaletlerinin verdiği talimatlar konusunda fikir ayrılığı yaşadıkları ve talimatları da gözardı etmek istemedikleri için görevlerinden istifa etmek zorunda kaldılar.²⁵¹

1840’tan sonra, temsilcilere talimat verme uygulaması terk edilmeye başladı. Kısmen, köleliğin kaldırılması ve eyaletlerin hakları meselelerinde talimat verme yetkisinin kaba, partizanca bir şekilde kullanılmasının, kısmen de, kendi yargıları doğrultusunda oyunu kullanan saygı duyulan kimi senatörlerin talimatlara uymadıkları gerekçesiyle görevlerinden alınmasının bir sonucu olarak, 1860’lara

²⁴⁹ Ibid, s.1347-1348.

²⁵⁰ Zick, *op. cit.*, s.598.

²⁵¹ Cronin, *op. cit.*, s.25-26. Ayrıca bkz. Terranova, *op. cit.*, s.1355 vd.

gelindiğinde senatörlere talimat verme uygulaması tümüyle gözden düşmüş ve uygulamadan kalkmıştı.²⁵²

c. Çoğunluk Kuralına Karşı Duyulan Korku

ABD kurucu liderleri, siyasal sistemi temsil üzerine kurmuş ve dolayısıyla çoğunluk ilkesini, sistemin işleyişinin en temel ilkesi haline getirmiş oluyordu. Ancak halk çoğunluklarının tiranlığına sebep olacak ihtiyatsız bir çoğunlukçu anlayıştan da kaçınmaya çalışıyorlardı. Bu bakımdan çoğunluk ilkesi karşısında azınlıkları koruyacak bir siyasal işleyişin tasarlanması gerektiği ifade ediliyordu. Ancak burada kastedilen azınlık, aristokratik azınlık idi. Cronin'in ifadesiyle, ABD anayasasının baş mimarı Madison'ın yönetim tasarımında neredeyse her şey kamuoyunun gücünü kısıtlamayı ve böylece halkın sesini filtrelemeyi amaçlamıştı.²⁵³

Temsili sisteminin kendisi ve sınırlandırılmış oy hakkı, halihazırda bu amaca yönelik en güçlü araçlardı. Ancak yine de oy çoğunluğunu arkasına alacak kesimlerin gücünün de sınırlandırılması gerekirdi. Bu doğrultuda denge ve denetim (*checks and balances*) mekanizmaları tasarlandı. Kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda üç erkin karşılıklı birbirini denetleyip dengelediği bir sistem inşa edildi. Bu üç ana erk görevlerini temsilciler aracılığıyla yerine getirecekti ve yetkilerini halktan alacaklardı. Her biri halkı kendi yoluyla temsil etmek üzere tasarlandıkları için tüm sistem temsili olacaktı. Madison'ın ifadesiyle, temsil, tüm Amerikan sisteminin üzerinde döndüğü eksen idi.²⁵⁴

Çoğunluk kuralını sınırlamaya hizmet edeceği düşünülen bir diğer araç ise çift meclis sistemi idi. Aslında çift meclis sistemi Amerikan siyasal sisteminde alışılmış bir usul değildi. Konfederasyon Maddeleri'nde tek meclis öngörülmüştü ve dönemin eyaletlerinin çoğu tek meclisli yasama organlarına sahiptiler. Benjamin Franklin çift meclis sisteminin işleyişte gecikmelere ve bölünmelere sebep olacağını ve yürütmenin başının daha baskın hale geleceğini düşünüyordu. Ona göre, her meclis

²⁵² Cronin, **op. cit.**, s.26.

²⁵³ **Ibid**, s.30.

²⁵⁴ James Madison, "The Federalist No.63", içinde: Carey/McClellan, **Federalist**, s.328.

hata yapabilirdi ancak tek meclis bu hataya daha hızlı bir biçimde çözüm üretebilirdi.²⁵⁵

İki meclis sisteminin ulusal düzeyde kabulü, bir yönüyle küçük ve büyük eyaletlerin çıkarlarına bir arada yer verebilme ihtiyacına dair bir mesele olarak ele alındı. Küçük eyaletler, sadece nüfusa dayalı oluşacak bir federal yasamada görüşlerinin etkisiz kılınacağından korkuyorlardı. Öte yandan, ikinci mecliste eşit biçimde temsil edilecek olmaları bu endişenin giderilmesine olanak sağlıyordu. Ancak, kurucuları çift meclis sistemini tercih etmeye teşvik eden bir diğer neden, halk yığınları karşısında azınlıkları, bir başka ifadeyle aristokratik çıkarları koruyan, dengeleyen bir denge-denetim aracı oluşturmaktı. *“Kurucuların çift meclis sistemini anti-halkçı bir araç olarak mı devreye soktukları yahut aceleyle ve düşüncesizce hazırlanmış veya tehlikeli yasaların yapılması ihtimalini azaltmak için mi öngördüklerini belirlemek zordur”* diyen Cronin’e göre, kamuoyu tartışmalarında, çift meclis sisteminin çoğunluk kuralına direnmede ve mülk sahiplerinin ayrıcalıklarını korumada bir araç olması hali, önemsiz bir ayrıntı olarak sunulmuştu. Buna karşın genel propaganda, çift meclisin, aceleyle, yeterince düşünülmeden, tartışılmadan, duygusal tepkilerle hazırlanan yasaları önlemeyi sağlayacak bir araç olduğu üzerine idi.²⁵⁶

Görüldüğü üzere, ABD Kurucuları, ancak halkın rızasına dayanan bir iktidarın meşru ve istikrarlı bir iktidar olabileceği konusunda hemfikir olsalar da, halk yığınlarının, anlık heyecanlarla karar veren, kısa dönemli bencil çıkarlarının sürüklediği yönlere her daim savrulmaya müsait, bu bakımdan kurulan cumhuriyet ve onun üzerinde yükseldiği ilkeler bakımından bir tehlike olduğunu düşünüyorlardı. Bu bakış açısıyla, halkın siyasal karar alma süreçlerine katılımının, yalnızca iki

²⁵⁵ Cronin, **op. cit.**, s.30.

²⁵⁶ Cronin, **op. cit.**, s.30-32. Madison çift meclisin, yanlış yönlere kaymış ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir meclisi denetlemek bakımından gerekli olduğunu savunuyordu. Birinciden daha az üyesi olan ve oldukça uzun görev sürelerinden yararlanan ikinci meclisin, fraksiyoncu hareketlerce cezbedilmesi daha az olası olurdu ve yönetim üzerinde daha sağlıklı bir denetim kurulurdu. Ayrıca Madison’a göre, ikinci meclise aday olacak kişiler daha bilge, bilgili; hukuk, ülke meseleleri ve ülkenin çıkarları konularında çalışmaya kendini adanmış kişiler olurdu. Oysa halk tarafından seçilen birinci meclis üyeleri, çoğunlukla çiftçiler ve iş adamlarınca yönlendirilen ve ülkenin uzun dönem çıkarlarına daha az duyarlı kişiler olurdu. Daha yaşlı üyeleriyle ikinci meclis birinci meclisin bir anlık heyecan ile çıkardığı yasaları engelleyebilir ya da en azından geciktirebilirdi. Böyle yaparak insanlara ne yaptıklarını bir kez daha düşünme imkanı sağlar, mantık ve aydınlatılmış görüşlerin yasaların yapımından hakim olmasını mümkün kılar. Bu daha küçük yapı yozlaşmadan da mümkün olduğunca izole edilmiş biçimde oluşturulurdu. James Madison, “The Federalist No.62”, içinde: Carey/McClellan, **Federalist**, s.319-324 ve “The Federalist No.63”, **Federalist**, s.325-332.

meclisli yasama organının ilk meclisinin üyelerinin seçimi ile sınırlı olduğu bir cumhuriyet tasarladılar. Bu süreçte, Konfederasyon Maddelerindeki biçimiyle eyaletlerin senatörlerine talimat verebilmesini ve gerektiğinde geri çağırabilmelerini tartışmış olsalar da, ulusal yönetimin bir nevi uzman ve elit kesimler eliyle yürütülmesi gerektiği yönündeki aristokratik bakış açısı çok daha baskındı. Dolayısıyla geri çağırma hakkının dolaylı bir biçimi dahi kabul görmedi. Ayrıca geri çağırma hakkının düşünsel temelini teşkil eden emredici vekalet anlayışının bir biçimi olan temsilcilere talimat verme hakkı da aynı perspektifin bir sonucu olarak reddedildi.

Fakat gerek sanayi devrimi ile başlayan hızlı ekonomik dönüşüm ve onun yaşamın diğer alanlarına olan derin etkilerinin sebep olduğu birtakım sorun ve sıkıntıların, gerekse halkın siyasal bilincinin ve hak taleplerinin giderek artmasının bir sonucu olarak; kurucuların çizdiği, halkın en asgari düzeyde siyasal katılımını öngören siyasi tablo, çok geçmeden hızlı bir dönüşüm içerisine girecekti. Daha 1820'lerden itibaren oy hakkının genişletilmesi ile başlayan süreç, 19. yy'ın sonuna gelindiğinde, halkın kendi yasalarını yapabildiği, istemediği yasaları veto edebildiği ve sorumsuz, yeteneksiz ve/veya yozlaşmış temsilcilerini doğrudan görevden alabildiği bir siyasal sisteme doğru ilerleyecekti.

B. İlerlemeci Dönem ve Modern Anlamda Geri Çağırma Hakkının ABD Siyasal Sistemine Girişi

Geri çağırma hakkı, modern biçimiyle ABD siyasal sistemine ilk kez, 19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan halkçı hareketlerin savunduğu düşünsel ilkelerin bir parçası olarak girmiştir. İlk kez bu hareketlerin savunduğu talepler arasında yer alan geri çağırma hakkı, 1890'larla birlikte başlayacak ve ABD siyasal sistemini önemli bir değişime uğratacak İlerlemeci Dönem'de, soyut bir ideal, bir fikir olmaktan çıkmış ve birçok eyalette anayasal güvence kazanmış somut bir hak haline gelmiştir.

Bu süreç, bir yönüyle köklü bir ekonomik ve sosyal dönüşümü içerisinde barındırmakla birlikte, aynı zamanda kapsamlı bir siyasal değişime de sahne olmuştur. 18.yy'da, adeta her şeye kadir bir yasama organı ile yola çıkan ABD, 20.yy'a gelindiğinde yasama organının yetkilerinin önemli bir bölümünü kısıtlamış

ve halkın siyasal süreçlere katılımını ve devlet organları üzerindeki doğrudan denetimini de artırmıştır. İşte bu katılım ve denetim araçlarından birisi de geri çağırma hakkıdır.

1. “Her Şeye Kadir Yasama” Anlayışından Yasama Yetkilerinin Sınırlandırılmasına

Amerikan kolonici dönemi, İngiliz Krallığına bağlılığın bir yansıması olarak, kralı temsil eden, güçlü yetkilerle donatılmış valilerin egemen olduğu yönetim biçimlerini kolonilerde hakim kılmıştı. Vali, kral tarafından atanıyor ve kralın kişisel vekili olarak kabul ediliyordu. İki yönlü bir görevi vardı. Bir yandan, kolonide İngiliz çıkarlarının temsilcisiydi, yani İngiliz yönetiminin iradesinin kolonide yaşayanlarca bilinmesini ve kolonideki durum konusunda da krallığın bilgi sahibi olmasını sağlıyordu. Diğer yandan ise, kolonicilerin refahını ilerletmek ve barışı muhafaza etmekle görevli, kolonideki en yüksek rütbeli yürütme görevlisi idi.²⁵⁷

Öncelikle yürütmenin başı olarak, kanunların uygulanmasını sağlamakla görevli idi. Ayrıca önemli sivil görevlilerin atamasını yapma yetkisine sahipti. Kamu görevlilerini görevden alma ve bunlara direktifler verme yetkilerine sahipti. Vali aynı zamanda bir şansölye (*chancellor*) de olduğundan, kolonideki en yüksek mahkemenin de başı idi. Dahası af ilan etme ve cezaları erteleme yetkilerine de sahipti. Koloni güçlerinin başkomutanı olarak yüksek rütbeli askeri görevlileri atama, savunma amaçlı birlikleri toplama ve istila, savaş ya da ayaklanma hallerinde sıkıyönetim ilan etme yetkileri bulunuyordu. Tüm bunların yanında, kralın dini temsilcisi de olan valiler, kiliselerin ve maaşlı papazların (*benefice*) düzenini sağlamakla da görevli idi. Yasama alanına ilişkin de çok geniş yetkilere sahipti. Konseye (*Council*) aday gösterebiliyor, kimi hallerde bunları görevden alabiliyordu. Meclisi tatil etme, erteleme ve dağıtma yetkilerine sahipti. Yasa teklifleri sunabiliyor ve istemediği yasaları veto edebiliyordu.²⁵⁸

Böylesi geniş yetkilere sahip bir yürütmeden ve onun temsil ettiği krallıktan rahatsız olan Amerikan kolonileri 1777’de Konfederasyon Maddeleri etrafında bir

²⁵⁷ Charles A. Beard, **American Government and Politics**, New York: The MacMillan Company, 1914, s.4.

²⁵⁸ Beard, **op. cit.**, s.4-5.

araya gelip bağımsız devletlerini kurarken, yasamaya büyük bir güven duydular ve yasama organlarına çok geniş yetkiler verdiler.²⁵⁹ Yürütmeye duyulan güvensizlik, bir bakıma “her şeye kadir” yasama organlarının ortaya çıkmasına yol açtı.²⁶⁰

Artık valiler yasama organlarınca seçilecekti.²⁶¹ Ayrıca diğer yürütme görevlilerinin ve hakimlerin de yasama tarafından atama ile göreve gelmeleri öngörüldü.²⁶² Çoğu eyalette valinin görev süresi 1 yıl gibi kısa bir süre olarak belirlendi²⁶³ ve sadece birkaç eyalette valilere yasama karşısında çok sınırlı bir veto yetkisi verildi.²⁶⁴

Oldukça genel ve çerçeve nitelikte hazırlanan dönemin anayasaları yasama organına geniş bir yetki alanı bırakıyordu. Yasama organları, yeni devlet makamları yaratabilme, birçok devlet makamına atamalar yapabilme, kamu ve özel şirketlere imtiyaz sözleşmeleri sağlama, vergi koyma ve borç altına girme gibi çok geniş yetkilere sahip kılındı.²⁶⁵ Meclis soruşturması (*impeachment*) usulü ile birçok kamu görevlisini görevden alma yetkisine de sahip olan yasamanın üzerinde herhangi bir denetim aracı da söz konusu değildi. Yasamayı sınırlayan tek şey anayasada yer alan hak ve özgürlüklerdi.²⁶⁶ Ayrıca mahkemelerce yasaların anayasaya uygunluk denetiminin yapılması da henüz söz konusu değildi.²⁶⁷

Ancak yasama organlarının bu güçlü konumu çok uzun sürmedi. Yaşanan sıkıntılar, ortaya çıkan usulsüzlükler, yolsuzluklar ve skandallar hızla yasama organlarına olan güvenin yitirilmesine yol açtı. Bu kez yasama organının yetkilerini sınırlandıran ama bir yandan da halkın denetimini de artıran bir yönde değişiklikler

²⁵⁹ Zimmerman, **Recall**, s.7.

²⁶⁰ Beard, **op. cit.**, s.4.

²⁶¹ Örneğin 1777 Georgia Anayasası md.II; 1776 New Jersey Anayasası md.VII; 1776 North Carolina Anayasası md. XV.

²⁶² Örneğin bkz. 1776 New Jersey Anayasası md.XII; 1776 North Carolina Anayasası md.XIII ve XIV. Atama yetkilerinin yanında görevden alma yetkileri de vardı. Örneğin 1776 Pennsylvania Anayasasında her türden yargı ve yürütme üyelerinin meclis soruşturması usulü ile görevden alınabileceği öngörülmüyordu. (md.22)

²⁶³ 1777 Georgia Anayasası md.XXIII. 1776 New Jersey Anayasası md.VII; 1776 North Carolina Anayasası md. XV.

²⁶⁴ 1777 New York Anayasası valilerin görev süresini 3 yıl olarak öngörüyordu (md.XVIII) ancak valinin veto yetkisini bir kurul (*council of revision*) ile paylaşacağı hükme bağlanmıştı. Bkz. Beard/Shultz, **op. cit.**, s.3.

²⁶⁵ Beard/Shultz, **op. cit.**, s.3-4.

²⁶⁶ Zimmerman, **Recall**, s.7.

²⁶⁷ G. Alan Tarr, “For the People: Direct Democracy in the State Constitutional Tradition” içinde: Elliot Abrams (ed.), **Democracy: How Direct? Views From the Founding Era and the Polling Era**, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2002, s.90.

yapılmaya başlandı. Yasama organlarının üstünlüğünü savunanlar bu savunularından vazgeçmeye başladılar. Eyaletler yaptıkları yeni anayasalarda, kötü niyetli ve yozlaşmış yasakoyucuları sınırlamak ve denetlemek amaçlarına yönelik araçlar geliştirdiler. Bir eyaletin bulduğu araç diğer eyaletlere de ilham oldu ve bunlar hızla ülke genelinde yayıldı.²⁶⁸

Örneğin birçok eyalette valilerin artık yasama organlarıncı değil de doğrudan halk tarafından seçilmesi usulü kabul edildi.²⁶⁹ Valilerin yetkileri yasamanın yetkilerini sınırlayacak ve iki erki karşılıklı dengeleyecek bir şekilde artırıldı. Örneğin yasaların kabulünde valilere veto yetkisi tanındı²⁷⁰; görev süreleri 3-4 yıla çıkarıldı,²⁷¹ çeşitli atama yetkileri verildi.²⁷² 1860'a gelindiğinde, Birlik'te bulunan 24 eyaletten 15'i, bu amaçlar çerçevesinde anayasalarını revize etmişti.²⁷³

Atılan en önemli adımlardan birisi de, anayasaların kabulünde ve değiştirilmesinde halkoylamasının kullanılır olmaya başlaması oldu. 1800 öncesinde ABD eyaletlerinde yalnızca üç anayasa seçmen onayına sunulmuştu. Federal Anayasa bile doğrudan halk tarafından değil, seçilmiş eyalet konvansiyonları tarafından onaylanarak yürürlüğe girmişti. 1780'de Massachusetts ve 1783'de New Hampshire anayasalarını doğrudan halkoyuna sundular ve New Hampshire 1792'de yeni anayasasını hazırlarken de aynı usulü izledi.²⁷⁴ Ancak bu örnekler kasaba toplantısı (*town meeting*) geleneğinden kaynaklı olarak referandumlara alışkın olan New England bölgesinin dışına uzunca bir süre çıkmadı. Anayasaların halk tarafından onaylanmasında dışarıya ilk adım 1821'de New York anayasasının halkoyuna sunulması ile atıldı ve hızla diğer eyaletlere de yayıldı.²⁷⁵ 1840 sonrasında

²⁶⁸ Beard/Shultz, **op. cit.**, s.4.

²⁶⁹ Örneğin 1790 Pennsylvania Anayasası Art.II, Sec.II.

²⁷⁰ Örneğin 1786 Vermont Anayasası Chap.2 Sec.XVI.

²⁷¹ Örneğin 1830'da Virginia üç yıl olarak değiştirdi. 1830 Virginia Anayasası Art. IV.

²⁷² Bkz.1821 New York Anayasası Art.III.

²⁷³ Tarr, **op. cit.**, s.93-94.

²⁷⁴ Bu anayasaların yapımında sadece ortaya çıkan nihai taslak metnin halkın onayına sunulması suretiyle halk tarafından kabulü söz konusu olmamıştır. Bir anayasal konvansiyona gidilsin mi sorusu öncelikle oylamaya sunulmuş, ardından bu konvansiyon üyeleri halka seçtirilmiş ve ondan sonra hazırlanan taslak kasaba toplantılarında tartışılıp oylanmak suretiyle onaylanmıştır. 1780 Massachusetts ve 1783 New Hampshire anayasalarının kabul edilişi sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bacon, **op. cit.**, s.5-9.

²⁷⁵ New York'u 1829'da Virginia, 1833'te Georgia, 1834'te Tennessee ve 1835'te North Carolina ve Michigan izledi. Oberholtzer, **op. cit.**, s.112.

kabul edilen anayasaların, birkaç istisna²⁷⁶ dışında tümü halkoylaması ile kabul edilerek yürürlüğe girdiler.²⁷⁷ Ayrıca halkoylaması usulü anayasa değişikliklerinin onaylanmasında da benimsenen bir yöntem haline geldi.²⁷⁸

Yasama organlarına duyulan güvensizlik, 1800'lerin başından itibaren yapılan anayasalarda ve hatta anayasaların yapım süreçlerinde anayasal konvansiyonlardaki tartışmalarda da ifadesini bulmuştu. Ana amacı yasama organını sınırlamak olan anayasal konvansiyonlar yapıldı.²⁷⁹ Yasa yapım usulleri değiştirildi ve zorlaştırıldı.²⁸⁰ Birçok eyalette, belli özel konularda ve yerel yönetimlere ilişkin bazı hususlarda eyalet yasama organlarının yasa yapma yetkisi sınırlandı. Örneğin 1870 Illinois Anayasasında yasama organının yasa yapamayacağı tam 20 konu öngörülmüştü. Bu sayı 1873 Pennsylvania Anayasasında 40, 1891 Kentucky Anayasasında 29 ve 1879 California Anayasasında ise 33'tü.²⁸¹

Yasama organlarının elini vergi koymada, borçlanmada ve ödenek ayırmada tümüyle serbest bırakmanın acı sonuçlarını da deneyimleyen ABD eyaletleri bunlara da sınırlamalar getirdi. Örneğin 1846 New York eyaleti anayasası, bir önceki, güçlü

²⁷⁶ Güney eyaletleri çoğunlukla nüfusun büyük bölümünü siyahların oluşturduğu eyaletlerdi. 1890-1900 arasında bu bölgede yapılan anayasalara, sırf siyahların oy hakkını sınırlamak amacına yönelik çeşitli hükümler konulmuştu. Örneğin, Anayasaya oy kullanma için "anayasasının herhangi bir maddesini okuyabilme" veya "kendisine okunan bir maddeyi yorumlayabilme" şartı getirilmek suretiyle siyahlar oy hakkı kapsamı dışında bırakılmak isteniyordu. Böylesi hükümleri içeren anayasalar halkoyuna sunuldukları takdirde çoğunluğu siyahlardan oluşan seçmenlerin onayını alması çok zordu. İşte bu nedenle bazı eyaletlerde anayasaların halkoyuna sunulmaksızın kabul edilmesi yolu izlendi. Bu eyaletler, 1890 Mississippi, 1895 South Carolina, 1897 Delaware, 1898 Louisiana ve 1902 Virginia idi. Ancak belirtmek gerekir ki Delaware bu kritere uymamaktadır. Çünkü orada siyah nüfus baskın değildi. Beard/Shultz'a göre Delaware'in neden böyle bir usul tercih ettiği belirsizdir. Beard/Shultz, **op. cit.**, s.17.

²⁷⁷ **Ibid**, s.16.

²⁷⁸ Anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulması ilk kez 1818'de Connecticut'ın benimsediği bir yöntem oldu. Sonrasında sıklıkla başvuru ve benimsenen bir yöntem haline geldi. Bacon, **op. cit.**, s.11. Ayrıca bkz. John A. Fairlie, The Referendum and Initiative in Michigan, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S.43, Eylül 1912, s.147. Massachusetts seçmenleri 1821 ile 1907 arasında 53 anayasa değişikliğini oyladı. Goebel, **op. cit.**, s.27.

²⁷⁹ Örneğin 1890'da Kentucky'deki konvansiyonda Mr. Carrol şöyle diyordu: "İyi bilindiği üzere, bu konvansiyonun toplanmasının ana nedenlerinden birisi eyaletin yasama organınca gerçekleştirilen istismlardır." Beard/Shultz, s.5. 1889 South Dakota Anayasal Konvansiyonunda bir delege bu dönemin anayasal hareketlerinin amacını şu cümle ile özetliyordu: "Anayasaların amacı, yasama organını sınırlamaktır". Aktaran: John D. Hicks, **The Constitutions of the Northwest States**, Lincoln: University of Nebraska University Studies, 1923, s.52.

²⁸⁰ Örneğin, New York Anayasası 3. maddesinde, vali acil olarak kabul edilmesi gerekliliğini tasdik etmedikçe, bir yasa teklifinin, basılıp üyelerin sıralarına konulduktan sonra en az üç gün geçmedikçe yasalama yapacağı hükmüne yer verdi. Beard/Shultz, **op. cit.**, s.6.

²⁸¹ Tarr, **op. cit.**, s.94. Yasaklanan konular arasında boşanma, vergilerin belirlenmesi ve toplanması, yargısal usuller, cezalar, seçimlerin düzenlenmesi, kamu okullarının yönetimi, faizlerin düzenlenmesi, çeşitli makamlarda görevden alma, evlat edinme, emek ve ticaretin düzenlenmesine değin birçok farklı konu yer almıştır. Oberholtzer, **op. cit.**, s.85.

bir yasama öngören 1777 anayasası döneminde yasama organının yaptığı usulsüzlükler ve yolsuzluklara bir cevap niteliğinde idi. Eyalet yasama organı, kimi tekellere kanal ve demiryolu inşası adı altında önemli mali yardımlar sağlamış, bazı özel şirketlere krediler ve imtiyaz sözleşmeleri dağıtmıştı ve bunların sonucu olarak eyaleti ciddi bir borç yükünün altına sokmuştu. 1846 anayasası eyalet yasamasının eyalet maliyesi konusundaki yetkilerini önemli ölçüde sınırladı.²⁸² Örneğin Anayasa, bir ayaklanmayı bastırmak ve savaşta eyaleti savunmak halleri dışında, borçlanma sınırını bir milyon dolar olarak belirliyor ve bunu aşan borçlanmaların ancak halkoylaması ile yapılabileceğini öngörüyordu.²⁸³

Halkın katılım ve denetimini artırmaya yönelik bir diğer adım ise seçimle göreve geline kamu görevlerinin sayısının artması oldu. Örneğin 1777 New York anayasasına göre yalnızca vali, vali yardımcısı ve yasama üyeleri seçimle göreve geliyordu. Diğer görevliler, vali ve meclis tarafından seçilmiş dört senatörden oluşan bir atama konseyince belirleniyorlardı. Oysa 1846'da New York eyaletinde yasama üyeleri dışında seçimle göreve gelen kamu görevlileri şunlardı: Vali, vali yardımcısı, içişleri bakanı, sayman (*comptroller*), hazine müdürü (*treasurer*), eyalet başsavcısı (*attorney general*), eyalet mimar ve mühendisi, kanal komisyon üyesi, eyalet cezaevleri müfettişi, temyiz mahkemesi hakimleri ve yüksek mahkeme hakimleri.²⁸⁴

Halkoylaması usulünün geniş kabul görmesi, Amerikan seçmenin belli türden meselelerin ve önemli yasal düzenlemelerin de halkoylaması ile kararlaştırılması gerektiği fikrine alışmasına kaynaklık etti.²⁸⁵ Birçok eyalette, eyaletlerin başkentlerinin belirlenmesinde, eyalet üniversitelerinin ve çeşitli kamu kurumlarının kurulacağı yerlerin belirlenmesinde, vergilendirme ve maliyeye ilişkin hassas konularda ve hatta yerel yönetimlerde kamuoyunda oldukça tartışmalı durumda olan alkollü içecek trafiğinin yasaklanması gibi konularda halkoyuna başvuruldu.²⁸⁶

²⁸² Zimmerman, **Recall**, s.8.

²⁸³ Beard/Shultz, **op. cit.**, s.6.

²⁸⁴ Beard, **op. cit.**, s.89-90.

²⁸⁵ Goebel, **op. cit.**, s.27. 1821'den sonra Massachusetts anayasası meclisin halkın çoğunluğunun onayı olmadan ilçeleri şehir olarak birleştirmesini yasakladı. Maryland 1826'de ilkokulların kuruluşunu bundan etkilenen olan halkın çoğunluğunun oyuna bağlı hale getirdi. 1842 anayasasında Rhode Island 50 bin dolar üzeri eyalet borçlanmasının halkın onayını gerektireceği kuralını getirdi. Cronin, **op. cit.**, s.42.

²⁸⁶ Bacon, **op. cit.**, s.12; Goebel, **op. cit.**, s.28. Ayrıca bkz. Oberholtzer, **op. cit.**, s.176-179 ve 286 vd.; Munro, **op. cit.**, s.97-103.

Eyalet yasama organlarının yerel yönetimlere sürekli karışmalarından duyulan rahatsızlık, belediyelerin özerkliğini güvence altına alan çeşitli araçların geliştirilmesini sağladı.²⁸⁷ Birçok eyalette çeşitli yerel yönetim birimlerine kendi tüzüklerini hazırlama ve bunları halkoyuna sunarak kabul etme, gerektiğinde halkın onayı ile değiştirme yetkileri verildi.²⁸⁸

Her ne kadar bir önceki dönemde yasamaya verilmiş geniş yetkilerin sebep olduğu sorunlardan kaynaklı bir memnuniyetsizlik ön planda olsa da, ne yozlaşma ve çürüme yasama ile sınırlı idi, ne de halkın içerisinde büyüyen hoşnutsuzluk yasama ile sınırlı idi. Yürütme organları, yargı organları ve yerel yönetim organları da bu yozlaşmış ilişkiler sarmalının birer parçası, dolayısıyla duyulan rahatsızlığın da muhatabı durumunda idiler. Ancak temsili organlara duyulan bu güvensizlik, bir anda halkın doğrudan katılımını ve denetimini sağlayan araçların geliştirilmesini sağlamadı. Öncesinde, çözüm arayışı içerisinde bir dizi seçim reformu yapıldı. Oy hakkının genişletilmesi, gizli oy ilkesinin (*Australian ballot*) getirilmesi, seçimlerin yargısal denetimi, seçmen kayıtları ve sandık güvenliğini sağlayacak bir dizi değişiklik seçim süreçlerinin saflığını korumayı amaçladı. Bu yollarla yozlaşmanın engellenebileceği umuldu.²⁸⁹

ABD kurucu liderleri, Bağımsızlık Bildirgesinde eşitlik ilkesi teorik anlamda ileri sürülüyor olsa da, eşit oy hakkına ve devlet görevlerinin kişinin servetinin miktarına yahut dini görüşlerine bakılmaksızın herkesin hakkı olduğuna inanmıyorlardı. Bütün eyaletlerde oy hakkı sınırlı idi.²⁹⁰ Mülk sahiplerine, vergi ödeyenlere ve kimi eyaletlerde bazı dini şartları karşılayanlara oy hakkı veriliyordu. Örneğin 1777 New York Anayasasına göre (md.VII), değeri 20 pound olan bir mülkün sahibi olan yahut seçim bölgesinde yıllık değeri 40 şilin olan bir mülk kiralamış olan ve aynı zamanda eyalete vergisini ödeyenler oy hakkına sahip

²⁸⁷ Beard, *op. cit.*, s.88.

²⁸⁸ Goebel, *op. cit.*, s.27. Şehir tüzüklerinin halkoyu ile kabul edilmesi konusunda ilk adım 1875 Missouri Anayasası ile atıldı. Bu yetki nüfusu 100.000'den fazla olan şehirlere tanınıyordu. 1879'da California onu izledi ancak anayasaya göre tüzüğün yerel yönetim seçmenlerince kabul edildikten sonra eyalet yasama organınca da onaylanması gerekiyordu. Oregon bu yetkiyi 1906'da yaptığı bir anayasa değişikliği ile kabul etti. Washington, Minnesota, Colorado ve Oklahoma ve 1908'de de Michigan aynı yönde tutum aldı. Munro, *op. cit.*, s.94-95.

²⁸⁹ Beard/Shultz, *op. cit.*, s.11.

²⁹⁰ Cronin, *op. cit.*, s.16.

olabiliyordu.²⁹¹ 1778 South Carolina anayasasına (md.XIII) göre ise “Tanrı’nın varlığını kabul etmek”, diğer şartların yanında, seçmen olabilmek için sağlanması gereken koşullardan birisi idi. Thorpe’a göre, bu dönemde yaklaşık 5 milyonluk bir nüfus içerisinde oy hakkına sahip olanların sayısı ancak 150 bin civarında idi.²⁹²

19.yy’da hızla değişen şeylerden birisi oy hakkının kapsamı oldu. 19.yy’ın başından itibaren tüm eyaletlerde bu sınırlamalar yavaş yavaş kaldırılmaya başlandı. 1820’de tüm beyaz erkeklere mülk, gelir vb. fark gözetilmeksizin oy hakkı getirildi. 1870’de Federal Anayasada yapılan, ayrımcılık yasağını düzenleyen değişiklik ile siyah erkeklere de oy hakkı sağlanmış oldu. Güney’deki kölelik yanlısı kimi eyaletler belli dönemlerde okur yazarlık şartı ve büyükbaba şartı²⁹³ gibi bazı koşulları getirmek suretiyle siyahların oy hakkını sınırlayan kimi düzenlemelere gittilerse de, 19.yy’ın sonlarına gelindiğinde, oy hakkı kapsamı dışında bırakılanlar yalnızca akıl hastaları, dilenciler, seçim yasalarını ihlal edenler ve ciddi birtakım suçlardan hüküm giymiş olanlar ile kadınlardı.²⁹⁴

Tüm bu değişiklikler ve yasama organlarını sınırlamaya yönelik atılan adımlar, umut edilen sonuçları doğurmadı. Halkın siyasal süreçlere katılımında çok az bir iyileşme sağlanmış olsa da, halkın temsilcileri olarak hareket etmesi gereken seçilmişler hala halkın çıkarlarına aykırı ve yozlaşmış ilişkiler içerisindeydiler.

²⁹¹ Oy hakkına sahip olmak için mülk sahibi olmak ve/veya vergi ödemek gibi şartların öngörüldüğü diğer eyalet anayasalarından bazıları şöyle idi: New Hampshire (1784), Massachusetts (1780), New Jersey (1776), Pennsylvania (1776), Maryland (1776), Virginia (1776), North Carolina (1776), South Carolina (1778) Georgia (1798). Beard, *op. cit.*, s.79-80.

²⁹² Francis Newton Thorpe, *Consitutional History of the American People*, Cilt 1, s.97’den Aktaran: Beard, *op. cit.*, s.80. Oy hakkının dünyada ve Türkiye’de gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Ali Akartürk, **Oy Hakkının Anayasal İlkeleri**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2017.

²⁹³ 1870’de ABD Anayasasında yapılan değişiklik ile (15. Değişiklik - *XV. Amendment*) oy hakkının ırk, renk gibi nedenlere dayalı olarak sınırlandırılması yasaklandı. Kölelik yanlısı güney eyaletleri, bu düzenleme karşısında, siyahların oy hakkını sınırlandırmak için çeşitli yöntemler geliştirmeye çalıştılar. Okur yazarlık şartı, mülkiyet, vergi verme gibi şartlar ile siyahların oy hakkı engellenmeye çalışıldı. Bu amaçla üretilen bir başka düzenleme ise, Louisiana eyaletinde ilk kez ortaya atılan büyükbaba şartı (*grandfather clause*) idi. Louisiana Eyaleti, siyahlara oy hakkı veren federal anayasa ve yasa hükümlerini etkisiz kılmak amacıyla, 1898’de anayasasına bir hüküm koydu. Buna göre, yalnızca, 1867’den önce oy kullanma hakkına sahip olan ve 1867 öncesinde babası veya büyükbabası oy kullanma hakkına sahip olan erkek şahıslar oy hakkına sahip olabilecekti. 1867 öncesinde (yani siyahlara oy hakkı veren federal yasa - *Reconstruction Acts of 1867*- yapılmadan önce) Louisiana’da hiçbir siyah oy hakkına sahip olmadığından, bu düzenleme ile, pratikte, siyahlar oy hakkından mahrum bırakılmış oluyordu. Büyükbaba şartı sonraki yıllarda diğer güney eyaletlerince de kullanıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. R. Volney Riser, **Defying Disfranchisement: Black Voting Rights Activism in the Jim Crow South, 1890-1908**, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2010.

²⁹⁴ Beard, *op. cit.*, s.82 ve 86. Ancak belirtmek gerekir ki, güney eyaletlerinde siyahların hak ve yetkilerini sınırlamaya dönük adımlar atılmaya 20 yüzyılın ilk yarısı boyunca devam edildi. Bu sorun tam anlamıyla 1965’te yapılan Seçmen Hakları Yasası (*Voting Rights Act*) ile çözümlenebildi. Bkz. Burns/Peltason/Cronin, *op. cit.*, s.43.

Ekonomik ve sosyal gelişmelerle birlikte büyüyen sorun ve sıkıntılar karşısında yasama organları bu sorunları çözen olmak yerine, sorunun bir parçası haline gelmişti. Halkın çıkarına değil, sermaye patronlarının çıkarlarına yasalar yapılıyor, tekel patronlarının istediği kişiler seçiliyor, onların istediği yatırımlar yapılıyor ve hatta mahkemelerde bile onların lehinde kararlar çıkıyordu. Bu bakımdan özellikle 1890'larda artık iyice su yüzüne çıkan devlet organlarına ve temsilcilerine karşı güvensizlik, dönemin gidişattan rahatsız olan kesimlerini daha radikal reformlar geliştirme arayışına itti. Yozlaşmış temsilcilerden kurtulmayı, halkın ihtiyacı olan yasaların yapılmasını ve halkın çıkarlarına aykırı olan yasaların yapımının önlenmesini sağlayacak araçlar geliştirilmesi gerekiyordu. İşte doğrudan demokrasi araçları ve onlardan birisi olan geri çağırma hakkı, İlerlemeci Dönem olarak adlandırılan dönemde ifadesini bulan bu arayışın bir ürünü olarak ortaya çıktı.

2. ABD'de Doğrudan Demokrasi Talebini Ortaya Çıkaran Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Koşullar

Sanayi devrimi ile birlikte dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomilerinden birisi ABD ekonomisi oldu.²⁹⁵ Bu gelişmenin yarattığı ekonomik değişim, sosyal ve siyasal yaşamda olumlu-olumsuz önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Amerikan toplumu hızlı bir dönüşüm geçiriyordu. Tarıma dayanan basit bir ekonomiden büyük ve daha da büyüyen sanayi şirketlerini içerisinde barındıran karmaşık yapıda bir ekonomiye dönüşüyordu.²⁹⁶ Dev sanayi kuruluşlarının ve tröstlerin gelişimi, tarımsal ve kırsal düzenin yerine, özellikle çiftçiler için çok daha karmaşık ve zor olan ekonomik koşullar üzerine kurulu yeni bir şehirselleşen/endüstriyel düzen kurdu. Bu karmaşık ekonomik gelişme, ekonomik eşitsizliklerin hızla büyümesine sebep oldu, bu da siyasal eşitsizlikleri derinleştirdi.²⁹⁷

Özellikle İç Savaş sonrasında (1865-1873 arası dönemde) önemli bir ekonomik canlanma yaşandı. Bu dönemde, kuzeydeki sanayi patronları ve bankalar savaş sayesinde zenginleşmiş, güneyde ise pamuk ithalatı önemli bir zenginlik sağlamaya

²⁹⁵ Goebel, *op. cit.*, s.12.

²⁹⁶ Theodore Roosevelt ilerlemeci hareketin ilk ulusal kongresinde yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Bugünün temel ihtiyacı, şu anda büyük bir ekonomik dönüşümün ortasında olduğumuz gerçeğiyle yüzleşmektir." S. J. Duncan-Clark, *The Progressive Movement, Its Principles and Its Programme*, Boston: Small, Maynard&Company Publishers, 1913, s.1.

²⁹⁷ Harel Arnon, *A Theory of Direct Legislation*, New York: LFB Scholarly Publishing LLC, 2008, s.9. Zimmerman, *Recall*, s.10.

başlamıştı. Üretimdeki artış, çoğunluğunu savaştan dönmüş askerlerin ve göçmenlerin oluşturduğu dev bir demiryolu ve fabrika işçisi kitlesi yarattı.²⁹⁸

1800'lerin ikinci yarısından itibaren hızla büyüyen ve ülkenin farklı bölgelerini birbirine bağlayıp pazar alanlarının kurulmasına yardımcı olan demiryolu ağı, yaşamı baştan başa değiştiren bir sihirli değnek gibi hızla ülkenin dört bir yanını sardı. Dönemin en karlı yatırımı olan demiryollarına gerek ülke içinden gerekse Avrupa'dan birçok yatırımcı kaynak akıttı. Federal yönetim ve eyalet yönetimleri ülke genelinde demiryollarının inşasını üstlenen özel şirketlere önemli finansal destekler sağladılar, devasa topraklar verdiler.²⁹⁹ Demiryolu sanayii, oldukça geniş topraklar üzerine kurulmuş olan ülkenin farklı bölgelerini birbirine bağlayarak önemli bir pazar yarattı ve ekonomik canlanmaya katkı sundu.³⁰⁰

Ülkenin uzak köşelerine kadar demiryolu ağları inşa edilmiş idi ancak bu bölgelerin önemli bir bölümünde yerleşim yoktu, dolayısıyla demiryollarının işlemesi için buraların yerleşim alanları haline dönüştürülmesi gerekiyordu. Bunun için gerek bu işten büyük kazançlar elde edecek olan demiryolları şirketleri, gerekse federal yönetim ve eyalet yönetimleri önemli adımlar attılar. Öncelikle reklamlarla Batının kurak topraklar olduğu algısı değiştirildi ve topraksız çiftçilerin buralara göç etmesi teşvik edildi. Bunu sağlamak için topraklar neredeyse yok pahasına satışa çıkarıldı. Zira şirketlerin amacı toprakların üzerinden değil, buraları yerleşim yeri haline getirip demiryolları üzerinden kar etmekte.³⁰¹

Zamanla, batının büyük bir çöl olduğu yanılgısı silindi ve Batı büyük bir çekim merkezi haline gelmeye başladı. Sadece iç göç değil, ciddi bir dış göç de yaşandı. Bölgede, yerleşimcileri büyük umutlar besleyen yeni köyler, kasabalar, şehirler kuruldu; mevcut şehirlerin nüfusu büyük bir hızla arttı.³⁰²

²⁹⁸ Michael Barga, "The Long Depression (1873-1878)", <http://socialwelfare.library.vcu.edu/eras/civil-war-reconstruction/the-long-depression/>, Son Erişim tarihi: 10.09.2016.

²⁹⁹ Hicks, *op. cit.*, s.3. 1850 ve 1870 arası ülke genelinde demiryolu şirketlerine bağışlanan toplam alan 60 milyon akre idi. Bu bağışlara ek olarak daha sonra Pacific Railroads'a yaklaşık 135 milyon akre (yaklaşık 200 bin mil) toprak verildi. Benjamin Parke De Witt, *The Progressive Movement*, New York: The MacMillan Company, 1915, s.17.

³⁰⁰ Barga, *op. cit.*

³⁰¹ Hicks, *op. cit.*, s.4-11. California örneği için bkz. Glenn Dumke, *The Boom of the Eighties in Southern California*, San Marino: Huntington Library Press, 1944, s.21-25.

³⁰² 1870'lerin sonunda Kansas'ın nüfusu 300.000'lerden bir milyona ulaştı. Nebraska 250.000'den 500.000'e. Dakota bölgesinin nüfusu 14.000'den 10 katı fazlasına ulaştı. Iowa nüfusuna 500.000 kişi

1880'lerden itibaren Doğu'dan Batı'ya olan sermaye akışı daha da hızlandı. Çünkü Batı'ya olan nüfus akışında, gelenlerin büyük bölümü yoksul kesimlerdi ve işlerini kurabilmek için sermayeye ihtiyaç duyuyorlardı. İşte bu ihtiyaç özel bir sektör yarattı ve mortgage şirketleri ve özel yatırımcılar aracılığıyla buradaki çiftçilere büyük miktarlarda krediler sağlandı. Borçlanma öyle büyük bir boyuta ulaştı ki, belli yerlerde çiftlik sahiplerinin altına girdikleri toplam kredi borcu, tüm arazilerinin gerçek değerinin dörtte üçüne karşılık geliyordu. Yani, kredi kullanmış olan çiftliklerin, neredeyse neleri varsa hepsi ipotek altındaydı.³⁰³

Bu hızlı yükseliş sonsuza dek süremezdi, yaşanan kuraklıkların da eklenmesiyle 1887'de deflasyon başladı. Çok sayıda emlakçı, kredi sağlayıcı, demiryolu yatırımcısı, bankacı işlerini kapattılar, birçoğu çaresizce iflas etti. 1887'den itibaren, Kansas, Nebraska, Dakota ya da daha Batıya göç etmiş olanlar geri dönmeye başladılar. 5 yıl içerisinde en Batı'da kalan bölgeler, büyük miktarda yağmur yağmasına muhtaç olmayan büyükbaş hayvancılıkla uğraşan kesimler dışında, neredeyse nüfussuz kalmıştı. Kansas'taki insanların yarısı 1888-1892 yılları arasında bölgeyi terk etti. Kimi ilçelerde yaşayan tek bir insan bile kalmamıştı. Hayal kırıklığına uğramış çiftçiler, çiftliklerini borçları karşılığı kredi şirketlerine bıraktılar yahut öylece terk ettiler.³⁰⁴ Daha fazla yağış olan orta bölgelerde ise, ucu ucuna geçimini sağlayabilen, borç ve sıkıntılar içerisinde bir kitle kaldı. Ki bu kesimler daha sonra başlayacak olan reform hareketlerinin öncüleri olacaktı.³⁰⁵

Yalnızca çiftçiler değil, sanayi devrimi ile büyüyen ve ana gövdeyi oluşturur hale gelen işçi kesiminin de durumu farklı değildi. Demiryollarına ve sanayi şirketlerine zenginlik getiren koşullar, halk kitlelerine sosyal ve ekonomik zorluklar getirmişti. Kötü çalışma koşulları, 12-15 hatta kimi yerlerde 18 saati bulan çalışma süreleri ve düşük ücretler işçiler içerisinde de geniş bir memnuniyetsizliğe sebep

eklendi. Minnesota'da ise 300.000 kişi eklendi ve yaklaşık yüzde 75'lik nüfus artışı yaşanmış oldu. Bkz. **Ibid**, s.13-16.

³⁰³ **Ibid**, s.20-24.

³⁰⁴ Çiftçilerin kendilerini kurtarmak için başvurabileceği tek yol, rehnin paraya çevrilmesi idi. Ki bu yol, tüm varını yoğunlu kaybetmesinden azıcık daha iyiydi. Kansas'ta, 1889-1893 arası dönemde, 11.000'in üzerinde çiftlik için rehnin paraya çevrilmesi yoluna gidildi ve kimi county'lerde neredeyse çiftlik arazilerinin yüzde 90'ı kredi şirketlerinin eline geçti. **Ibid**, s.30-34.

³⁰⁵ **Ibid**, s.32-33.

olmuştu. DeWitt'in ifadesiyle, yavaş yavaş Amerikalılar hiç de özgür olmadıklarının farkına vardılar.³⁰⁶

Yaşanan bu sorun ve sıkıntıları kimileri aşırı üretime bağladı ancak çiftçiler, işçiler ve tüketiciler, tekelleşmiş büyük sanayi patronlarını (demiryolu, petrol, tütün tekelleri), bankacıları ve arazi spekülâtorlerini sorunların kaynağı olarak gördüler.³⁰⁷ Zira bu kesimler, özellikle de sanayi tekelleri, hem ekonomik hem de siyasal yaşamı tümüyle kontrolleri altına almışlardı. Bunların içerisinde özellikle demiryolu şirketleri batıda tek egemen konumuna gelmişti. Fiyatları istedikleri gibi belirliyor, kendilerine rakip firmaların ortaya çıkmasını engelliyor, kendilerine boyun eğmeyen üreticileri fiyat politikaları ile bezdiriyorlardı. Siyasal alanda da tüm gücü ellerine geçirmişlerdi. İki ana parti de onların elindeydi; istedikleri kişileri seçtiriyor, istedikleri yasaları çıkarıyor, devlet organlarından çok önemli teşvik ve yardımlar alıyorlardı.³⁰⁸ Rüşvet ve tehdit ile siyasiler dışında idarecileri ve yargı üyelerini de hakimiyetleri altına almışlardı. Birçok kamu görevlisinin (hakimler, savcılar, yasakoyucular, idareciler) şirketin sağladığı ücretsiz seyahat kartlarını kullanıyor olması bu yozlaşmış ilişkilerin bir göstergesi idi.³⁰⁹

Tüm bu yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar ile siyasal alandaki yozlaşmadan duyulan rahatsızlık, hızla değişen düzene karşı şüphe ile yaklaşan ve büyüyen güçlenmekte olan sanayi toplumunun ortaya çıkardığı çıkarlar açısından korku duyan kesimleri bir araya getiren birtakım siyasi reform hareketlerinin doğmasına kaynaklık etti.³¹⁰ İşçiler ve çiftçiler çeşitli partiler ve birlikler kurarak taleplerini savundular ve sorunlarına çözüm aradılar.³¹¹ Bu hareketler içerisinde özellikle, bir çiftçi hareketi olan ve bir dizi reformun kabul edilmesi için çalışmalar

³⁰⁶ De Witt, **op. cit.**, s.15.

³⁰⁷ Cronin, **op. cit.**, s.44.

³⁰⁸ Bkz. Center For Governmental Studies, **Democracy by Initiative: Shaping California's Fourth Branch of Government**, 2.bası, Los Angeles: Center for Governmental Studies, 2008, s.36-37.

³⁰⁹ Hicks, **op. cit.**, s.69-71.

³¹⁰ Arnon, **op. cit.**, s.9-10.

³¹¹ 19.yy'ın son çeyreğinde çeşitli çiftçi ve işçi örgütleri reform talebi ile ortaya çıktılar. *Greenback Party* ve özellikle de *Grange* adlı köylü hareketleri 1870'lerde önemli ses getirdi. Goebel, s.19-20. Ayrıca bkz. Beard, **op. cit.**, s.122. Zimmerman, **Recall**, s.10. İşçiler cephesinde ise, *Labor Reform Party*, *Union Labor Party*, *United Labor party*, *Socialist Labor Party* ve *American Party* gibi çeşitli adlar altında siyasal örgütlenmeler, mevcut iki ana partinin umarsızlığına ve duyarsızlığına bir tepki olarak ortaya çıktılar. United Labor partiye göre Demokratik ve Cumhuriyetçi partiler "umutsuz ve utanç verici biçimde yozlaşmıştı ve tekellerle olan yakın ilişkileri nedeniyle, kamuyu yağmalayarak yaşamayanların verdiği oyları haketmiyorlardı..." De Witt, **op. cit.**, s.27-29.

yapan *Farmers' Alliance* (Çiftçilerin Birliği) isimli örgüt önemli bir rol oynadı ve doğmakta olan Halkçı Hareketin en önemli unsurlarından biri oldu.³¹²

Elbette bu dönemde ortaya çıkan ve reform talebinde bulunanlar yalnızca işçiler ve çiftçiler değildi. Ayrıca *single-taxers* (tek vergiciler) olarak adlandırılan ve vergi reformu talep eden kesimler, içkinin yasaklanmasını isteyen muhafazakar yasakçılar (*prohibisinists*), oy hakkı talep eden kadınlar ve sosyalistler de kendi perspektiflerinden reform talep eden kesimlerdi. Tekel karşıtlığı, işçileri ve çiftçileri kendisine çektiği gibi, ulusal düzeydeki şirketleri kendisi için tehdit olarak gören küçük işadamlarını ve profesyonelleri de etrafında topladı; böylelikle 19.yy boyunca çok sayıda reform hareketine ve iki ana partiye alternatif olarak kurulacak üçüncü partilere kaynaklık etti.³¹³

Tek başlarına istedikleri reformlara ulaşamayacaklarını gören bu kesimler özellikle işçiler ve çiftçiler, hem ulusal düzeyde hem de eyaletler düzeyinde çeşitli ittifaklar oluşturdular. Bu ittifaklar ABD tarihinde ortaya çıkmış en güçlü üçüncü parti olma özelliğine sahip olan Halkçı Parti'nin kuruluş zeminini hazırladı. İlk kez 1890'da Kansas'ta eyalet düzeyinde *People's Party* (Halkın Partisi) adı altında kurulan halkçı ittifak, hızla diğer eyaletlerde benzer oluşumların ortaya çıkmasına kaynaklık etti.³¹⁴

1982 Temmuzunda tüm eyaletlerdeki halkçı partilerden delegelerin katılımı ile Omaha, Nebraska'da bir ulusal kongre düzenlendi ve burada ABD tarihinin en dikkat çekici siyasi programlarından biri olan Omaha Platformu olarak bilinen program kabul edildi. Bu program içerisinde artan oranlı gelir vergisi uygulamasının getirilmesi, 8 saatlik çalışma süresi, senatörlerin doğrudan halk tarafından seçilmesi, gizli oy (*Australian ballot*) gibi taleplerin yanında halk girişimi ve referanduma da yer veriliyordu.³¹⁵ Geri çağırma hakkı Halkçı Parti platformuna daha sonraki yıllarda, “emredici vekalet” (*imperative mandate*) adı altında girecekti.³¹⁶

³¹² Hicks, *op. cit.*, s.140. Farmers' Alliance hakkında daha fazla bilgi için bkz. Lawrence Goodwyn, *The Populist Movement*, London: Oxford University Press, 1978, s.25 vd.

³¹³ Goebel, *op. cit.*, s.23-24.

³¹⁴ Hicks, *op. cit.*, s.155-156.

³¹⁵ Cronin, *op. cit.*, s. 45. Omaha Platformu metni için bkz. http://www.poclad.org/Democracy/InsurgencyCurriculum/omaha_platform.html (10.10.2016)

³¹⁶ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.22.

Parti 1892 seçimlerinde eyaletlerde önemli kazanımlar elde etti, ancak sonraki yıllarda parti içinde görüş ayrılıkları yaşanmaya başladı. 1896'da başkanlık seçimlerinde bu ayrılıklar derinleşti ve parti güçsüzleşip etkisizleşti.³¹⁷ Halkçı Parti, Omaha'da ilan ettiği programını gerçekleştirme imkanı bulamamış olsa da o dönemde yükselen İlerlemeci hareketin önemli bir bileşeni oldu ve Omaha platformunda yer alan taleplerin tümü, bunlara geri çağırma hakkı da eklenmek suretiyle, İlerlemeci Dönemde gerçekleştirildi. Bu bakımdan, diyebiliriz ki, İlerlemeci Dönem reformlarının temelleri halkçı hareket ile atıldı.³¹⁸

3. İlerlemeci Dönem ve Doğrudan Demokrasi Hareketlerinin Ortaya Çıkışı

19.yy'ın son çeyreğinde doğan halkçı hareketler, ortaya çıkardıkları üçüncü parti oluşumları ile seçimlerde kısmi başarılar elde ederek, yoğun lobi faaliyetleri yürüterek, merkez partiler içerisine kendi taraftarlarını sokarak birtakım kazanımlar elde etmeye çalıştılar. Aslında kimi bölgelerde demiryolu tekellerini sınırlayan birtakım yasaların yapılmasını da sağlayabildiler. Ancak kısa sürede, yapılan bu yasaların ve elde edilen küçük ve kısmi başarıların sonucu değiştirmeye yetmediği görüldü. Çünkü tekel patronları bir yolunu bulup, bu yasaları etkisiz kılabiliyordu. Birçok devlet kademesinde adamları vardı yahut rüşvetle işlerini halledebiliyorlardı. Demiryolu ücretlerinin bir komisyon eliyle belirlenmesi yönünde atılmış adımlar da nafileydi, çünkü buralara da yandaşlarını seçtirerek komisyonları etkisiz kılmayı başarmışlardı. Halkçıların meclise gönderdikleri kendi temsilcileri ise, yozlaşmış sistem içerisinde bir süre sonra bozuluyor ve artık kendilerini seçenlerin çıkarlarının temsilcisi olmaktan uzaklaşıyorlardı.³¹⁹

Artık iyice görülmüştü ki, işçi örgütleri ve sendikaların işçileri koruyan birtakım yasaların yapılması için yürüttükleri tartışmalar mevcut siyasal mekanizma içerisinde etkisizdi. Çiftçiler federal para politikasına, bir denetim altına alınmayan nakliye ücretlerine karşı koymada güçsüzdü ve düşen çiftlik değerleri karşısında bir

³¹⁷ John Haskell, **Direct Democracy or Representative Government? Dipelling the Populist Myth**, Oxford: Westview Press, 2001, s.28.

³¹⁸ Zimmerman, **Recall**, s.11; Mark Baldassare ve Cheryl Katz, **The Coming Age of Direct Democracy, California's Recall and Beyond**, New York: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2008, s.7

³¹⁹ Hicks, **op. cit.**, s.150-151

şey yapabilecek bir güce sahip değildiler. Tüketiciler, özel şirketler eliyle yerine getirilen temel kamu hizmetlerinin yüksek fiyatlarından rahatsızdı ancak kamu hizmetlerinde yerel yönetimlerin mülkiyet sahipliği yönündeki taleplerini duyuramıyorlardı. Vergi mükellefleri eşitsiz vergilerden ve ağır vergi yükünden şikayetçiydi. Siyasi partiler içerisinde parti başkanlarının ve bunların üzerinde de tekелci şirketlerin hakimiyeti, şirketlerin siyasal alanda oluşturduğu yoz mekanizma, atılan tüm adımlara rağmen sorunların çözümsüz kalmasına sebep oluyordu.³²⁰

Bu bakımdan, özellikle mevcut siyasal mekanizmayı düzeltmeye, temizlemeye yönelik daha radikal ve daha köklü reformlara ihtiyaç olduğu fikri hakimiyet kazanmaya başladı. İşte birçok önemli reforma kaynaklık edecek olan İlerlemeci Dönem bu fikir etrafında biçimlendi. Tekel karşıtlığı fikri etrafında ortaklaşan ve siyasal alanı yozlaşmışlıktan arındırma amacıyla bir dizi reform önerisi geliştirip bu talepler etrafında birleşen kesimler İlerlemeciler olarak adlandırıldı.³²¹

İlerlemeciler, halkın yetkilerini artırmak gerektiğini savundular. Böylece Amerikan yönetimi, gerçekten, Lincoln'ün sözünde geçen "*by the people*" yani halk tarafından yönetime dönüşebilirdi. Bu bakış açısı ile, halkın iradesinin siyasal süreçlere daha doğrudan yansımaları sağlamaya yönelik bir dizi reform önerisi geliştirdiler.³²² Bu öneriler içerisinde, kadınlara oy hakkı verilmesi, doğrudan önseçim usulünün getirilmesi, senatörlerin doğrudan halk tarafından seçilmesi, yolsuzluk karşıtı birtakım yasaların çıkarılması gibi reformlar yanında, doğrudan demokrasi araçları olarak ifade edilen halk girişimi, referandum ve geri çağırma hakkının kabul edilmesi talebi de vardı.³²³

İlerlemecilerin sorunların çözümüne katkı sunacak araçlardan birisi olarak doğrudan demokrasi araçlarına yüzlerini dönmelerinde ilham kaynağı İsviçre oldu. İsviçre'de uygulanmakta olan doğrudan demokrasi araçlarına ilişkin bilgilerin 1880'lerin sonunda Amerikan aydınları içerisinde duyulmaya başlaması ile birlikte

³²⁰ Steven L. Piott, **Giving Voters A Voice – The Origins of the Initiative and Referendum in America**, Columbia: University of Missouri Press, 2003, s.1.

³²¹ Duncan-Clark, **op. cit.**, s.14-18.

³²² Goebel, **op. cit.**, s.24.

³²³ Spivak, **op. cit.**, s.20. Nathaniel A. Persily, "The Peculiar Geography of Direct Democracy: Why the Initiative, Referendum and Recall Developed in the American West", **Michigan Law&Policy Review**, Vol.2, 1997, s.13.

doğrudan demokrasi araçları yavaş yavaş İlerlemecilerin sahiplendiği bir talep haline geldi.³²⁴

a. İsviçre Örneğinin Amerikan İlerlemeciler Üzerindeki Etkisi

19.yy sonlarına değin, aslında Amerikalıların İsviçre'deki demokrasi hakkındaki bilgileri çok kıttı. Avrupa'nın diğer ülkelerinde Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya'da yaşanan gelişmelere kıyasla, İsviçre çok sakin ve önemsiz görünüyordu. Dahası böylesi küçük bir ülkenin ABD gibi kıtasal boyutta bir ülke bakımından çok fazla politik öneminin olamayacağı düşünülüyordu. Ancak 1880'lerle birlikte, gittikçe artan sayıda Anglo-Amerikan dünyadan gözlemciler İsviçre'nin siyasal kurumları ile ilgilenmeye başladılar. İngiliz Anayasa Hukukçusu Albert Venn Dicey 1886'da "The Nation" adlı İsviçre demokrasini anlatan bir makale yayımladı; bu yazı, halk girişimi ve referanduma dair bilgiler de içeriyordu.³²⁵

İsviçre demokrasisi konusunda az çok bilgi sahibi olmaya başlayan reformcular, ilham arayışı içinde İsviçre'ye yöneldiler. Kimileri bizzat İsviçre'ye gidip araştırmalar yaptı, oradaki demokrasiyi yakından gözlemledi ve gördüklerini Amerikan okurları ile paylaştı. Yavaş yavaş sürekli yayınlarda konuya ilişkin çıkan yazılarda artış olmaya başladı ve doğrudan demokrasi araçlarına ilişkin tartışmalarda İsviçre bir genel referans haline geldi.³²⁶

Amerikan gözlemcileri İsviçre'yi, yozlaşmanın olmadığı, tekellerin ve tröstlerin olmadığı, doğrudan yasama sayesinde yasama organlarının rüşvet ve kirli ilişkiler ile halkın çıkarları aleyhine faaliyette bulunmadığı bir ülke olarak düşündüler ve tarif ettiler.³²⁷

³²⁴ Piott, **op. cit.**, s.2-3.

³²⁵ Goebel, **op. cit.**, s.30.

³²⁶ **Ibid.**, s.30.

³²⁷ Sullivan bir yazısında İsviçre'yi şöyle tarif ediyordu: "Zürih yasaması rüşvet nedir bilmiyor. Hiç bir lobici görmemiş. Temsili yönetimin nitelikleri içinde kamu müsrifliği, kafa karıştırıcı yasalar, partizan duygular, kişisel kampanyalara dair hiçbir iz yok. Zürihin ... yasama organları Amerikan yasama organlarındakine benzer ahlak bozuklukları yaşadı, kantonlar birçok işe yaramaz görevliyi destekledi ve vatandaşlar genellikle... siyasi patronların iradelerini izlediler... Bugün artık Zürih'te arpalık (iş az parası çok) kamu makamı yok; halkoynaması kamu görevlilerinin sayısını minimuma indirdi ve tabi bunların ücretlerini de... Yüksek maaşlı görevli yok. İsviçre'de tek adam yetkisi hiç yok. Hiçbir düzen siyasetçisi avantadan yaşamıyor." Bu alıntıyı Frank Parsons'tan yaparak aktaran: Tallian, **op. cit.**, s.12-13. Ayrıca bkz. J.W. Sullivan, **Direct Legislation by Citizenship Through the**

Doğrudan demokrasi üzerine yürütülen tartışmalar ve bu araçların Amerikan kamuoyunca tanınır hale gelmesinde özellikle bir kişinin önemli rolü oldu. Yayıncı, matbaacılar sendikası üyesi ve bir sendika aktivisti de olan yazar James W. Sullivan, 1888’de bir yıla yakın İsviçre’de bulundu. Burada yaptığı gözlemlerinin ardından 1889’da *New York Times*’da halk girişimi ve referandum üzerine bir dizi mektup yayımladı. 1892’de ise, “*Direct Legislation by the Citizenship Through the Initiative and Referendum*” adlı, İsviçre’de doğrudan yasamayı anlatan ve bunun ABD’de uygulanabilirliğini tartışan bir kitap yayımladı.³²⁸

Sullivan’ın işçi hareketi ve sendikalar ile güçlü bir ilişki ağının bulunması, doğrudan demokrasinin ülke genelinde tanınması ve benimsenmesinde kilit bir rol oynadı. Kendisi de bir sendikacı olan Sullivan, dönemin ulusal düzeyde örgütlü en güçlü sendikası olan American Federation of Labor (AFL) lideri Samuel Gompers ile de iyi ilişkilere sahipti. 1892’de AFL ulusal kongresinde aldığı kararla doğrudan demokrasi araçları talebini sendika programına dahil etti ve Sullivan’ı doğrudan demokrasi araçları konusunda sendika eğitimcisi olarak atadı. Bu çerçevede Sullivan, ülkenin dört bir yanını dolaştı ve yerel sendikaları ziyaret edip doğrudan demokrasi araçlarının avantajları konusunda bilgilendirme yaptı. Kitabı, 1890’ların ortasında, özellikle sendika üyeleri arasında, bir tahmine göre³²⁹ her yıl yaklaşık 15.000 adet sattı ve böylece Sullivan’ın yazıları doğrudan demokrasi hareketinde çok belirleyici bir yer edinmiş oldu.³³⁰

Benzer şekilde İsviçre demokrasisini inceleyen ve buradaki doğrudan demokrasi araçlarının kullanımına ilişkin yazılar yayımlayan başka yazarlar da oldu. 1890’lar ve 1900’lerde İsviçre’deki doğrudan yasama uygulamasının erdemleri üzerine çok sayıda makale yayımlandı.³³¹

Initiative and Referendum, New York: Twentieth Century Publishing Company, 1892. Dönemin bir başka yazarı ise İsviçre demokrasisi için şunu söylüyordu: “*Halkın ihanete uğratılamayacağı dünyadaki tek demokrasi İsviçre’dir... Orada halk istediği yasayı yaptırabilir; istemediklerini önleyebilir.*” Henry Demarest Lloyd, **A Sovereign People – The Study of Swiss Democracy**, New York: Doubleday, Page & Company, 1907, s.211.

³²⁸ Piott, **op. cit.**, s.4; Goebel, **op. cit.**, s.31-32; Cronin, **op. cit.**, s.48; David D. Schmidt, **Citizen Lawmakers – The Ballot Initiative Revolution**, Philadelphia: Temple University Press, 1989, s.5-6.

³²⁹ **Ibid**, s.7. Ayrıca Bkz. **op. cit.**, Piott, s.4, dipnot 6.

³³⁰ Goebel, **op. cit.**, s.32.

³³¹ ABD’de 1883 ile 1898 yılları arasında yayımlanan İsviçre üzere çalışmaların bir listesi için bkz. Rappard, **op. cit.**, s.118-121.

b. Doğrudan Demokrasi Talep Eden Derneklerin Kuruluşu

1892’de Sullivan’ın kitabının yayımlanması ve sendikalar üzerinden yürütülen çalışma ilk tohumlarını verdi ve işçi nüfusun yoğun olduğu sanayi bölgelerinde doğrudan demokrasi talebi sendikaların talepleri arasına girdi. 1892’de ilk doğrudan demokrasi örgütlenmesi de kuruldu. New Jersey’de bir grup reformcu ve sendika aktivisti “*People’s Power League*” (Halkın Gücü Derneği)ni kurdu. Daha sonra çeşitli işçi ve köylü örgütlenmeleri ile de birleşen dernek 1893’te Sullivan’ın kitabının popülaritesini de kullanmayı amaçlayarak *Direct Legislation League of New Jersey* (New Jersey Doğrudan Yasama Derneği) adını aldı. Aynı yıl Sullivan ile birlikte halk girişimi ve referandum araçlarının New Jersey anayasasına eklenmesine yönelik bir anayasa değişiklik taslağı hazırladı ve mecliste görüşülmesini sağladılarsa da teklif yasama organında reddedildi.³³²

Bu yenilgiden sonra dernek, konunun daha fazla duyurulması ve kamuoyunun eğitilmesi için çalışılması gerektiğine karar verdi ve Mayıs 1894’te Sullivan “*Direct Legislation Record*”³³³ isimli dergiyi çıkarmaya başladı. Aylık olarak New York’ta yayımlanan dergi, anayasa değişiklik önerilerinin diğer eyaletlere ulaşmasını, konunun kamuoyunda görünürlüğünün artmasını, ulusal düzeyde konuya ilişkin yaşanan gelişmelerden haberlerin ulaştırılmasını sağlamayı amaçlıyordu. Ocak 1895’te derginin editörlüğünü üstlenen Eltweed Pomeroy dergiyi baştan aşağı yeniden düzene koydu; istikrar kazandırdı ve New Jersey Doğrudan Yasama Derneği’nin bir yayın organı haline getirdi.³³⁴

Derginin sesinin ülkenin dört bir yanına ulaşması ve farklı eyaletlerde doğrudan demokrasi araçlarını savunanların yaşanan gelişmelerden haberdar olmaya başlaması ile birlikte, Doğrudan Yasama Dernekleri ülkenin dört bir yanında kurulmaya başladı. 1894’te South Dakota, Oregon ve Kansas’ta, 1895’te Michigan, Nebraska, Washington ve Colorado’da benzer dernekler kuruldu.³³⁵ 1896’da bir ulusal kongre ile bir araya gelip ulusal düzeyde iletişimlerini sağlayacak bir örgüt

³³² 28’e 32 oyla reddedildi. Tüm cumhuriyetçiler hayır oyu verirken, 2 demokrat hariç tüm demokratlar evet oyu vermişti. Piott, **op. cit.**, s.6-9.

³³³ Derginin sayılarına ulaşmak için bkz. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433082052881;view=1up;seq=201>

³³⁴ Piott, **op. cit.**, s.9-10.

³³⁵ **Ibid**, s.10.

olarak *National Direct Legislation League*'i kuran doğrudan demokrasi dernekleri temsilcilerinin kongrede aldığı kararlardan birisi de şu idi: “*Biz seçmenlere belediye düzeyinde, eyalet düzeyinde yahut ulusal düzeyde yasalar teklif etme, kabul etme yahut veto etme yetkisi verilerek Doğrudan Yasamanın tesis edilmesini talep ediyoruz*”. Üzerinde tartışılan bir önerge ise “emredici vekalet”in de bu talepler arasına eklenmesi oldu ancak yapılan tartışmaların ardından bu öneri geri çekildi.³³⁶

Bu oluşumlar, bulundukları bölgenin tüm olanaklarını kullanarak doğrudan demokrasi araçlarının kabul edilmesi için çalışmalar yürüttüler. Yerellerdeki tüm reform yanlısı oluşumları etraflarında toplamaya çalıştılar, iki merkez partinin kongrelerine katıldılar, buralarda doğrudan demokrasi araçlarını destekleyen kararlar alınması için çalıştılar. Hazırladıkları anayasa değişiklik tekliflerinin ve yasa tekliflerinin meclislerde görüşülmesi ve onaylanması için lobi faaliyetleri yürüttüler. Birkaç yıl içerisinde, Cumhuriyetçi Partinin egemen olduğu bir düzine eyalette, muhalefette olan Demokratik Parti örgütlerinin, Cumhuriyetçi partiye karşı bir silah olarak doğrudan demokrasi araçlarını benimsemesi sağlandı. Ayrıca ilgili yasaların meclislerden geçebilmesi için bir çoğunluk gerektiğinden seçim ittifakları yaparak, yahut doğrudan demokrasiye desteğini açıklayan adayları destekleyerek meclislerde yeterli koltuk sayısına ulaşmaya çalıştılar. Ancak 1898’de South Dakota’da halk girişimi ve referandum anayasaya konuluncaya değin somut bir başarı elde edilemedi. Yine de bu derneklerin çabalarının bir sonucu olarak, 1892’de hakkında fazla bir bilgi bulunmayan, radikalizm ve anarşi olarak yaftalanmış bir öneri olan doğrudan demokrasi, 1900’lere gelindiğinde üzerinde ciddi tartışmalar yürütülen önemli bir siyasal mesele haline geldi.³³⁷

c. Doğrudan Demokrasi Hareketinin Bileşenleri

Doğrudan demokrasi hareketinin gelişiminde kilit rolü, doğrudan demokrasinin avantajları konusunda Amerikan kamuoyunu bilgilendirmeye kendini adanmış az sayıda yayıncı ve aktivist oynadı. Siyasal geçmişleri ve duruşları farklı bu kişiler, bu araçların, ulaşmak istedikleri belli başlı reformları gerçekleştirmeyi mümkün kılacak olduğunda hemfikir diler. İzledikleri pragmatik ve partilerüstü tutum çok çeşitli seçmen kesimlerinin ve baskı gruplarının doğrudan demokrasi talebi etrafında

³³⁶ Ibid, s.13-14.

³³⁷ Goebel, *op. cit.*, s.44-46.

birleşmesini mümkün kıldı. İşçi sendikaları, köylü grupları, tek vergi taraftarları, içki yasağı yandaşları, Cumhuriyetçi ve Demokratik parti içerisindeki reform yanlıları, sosyalistler, kadınlar gibi geniş yelpazede ve birbirinden farklı kesimler, bu araçları, kendi gündemlerini doğrudan halkın oyuna sunabilmelerini sağlayacak araçlar olarak gördüler ve sahiplendiler.³³⁸

Hareketin en önemli destekçisi işçi örgütleri idi. AFL başta olmak üzere bir çok sendika ve işçi örgütü doğrudan demokrasi talebini programlarına ekledi. Sendikalar işçilerin doğrudan demokrasiye ilişkin materyalleri yaymalarını, kimi zamanlarda parasal yardımda bulunmalarını sağladı; yasama üyeleri içerisinde lobi çalışması yapılmasına katkı sundu ve seçimlerde işçileri bu çaba doğrultusunda oy kullanmaya teşvik etti. Sendikalar dışında hiçbir kesim harekete bu derece güçlü bir kitlesel katılım, basında görünürlük katma ve yasama üyeleri üzerinden baskı yaratma potansiyeline sahip değildi.³³⁹

Bir diğer önemli grup ise, “tek vergi (*single-tax*)” sistemini savunan kesimlerdi. Bunların görüşüne göre, topraklar üzerindeki tekelleşme, eşitsizlik ve yoksulluğun en önemli kaynağı idi ve yalnızca toprağın değerine dayanan bir vergi sistemi bu tekelleşmeyi kırardı.³⁴⁰ Bu hareketin hem orta sınıf hem de örgütlü işçiler içerisinde önemli bir gücü vardı. Bu grubun desteği ile özellikle beş eyalette (Oregon, Michigan, Missouri, Ohio ve Colorado) orta sınıf reform yanlıları hareketin önemli bir gücünü oluşturdular. Bu kişilerin çoğu profesyonellerdi, kamuoyu karşısında görüşlerini açıklama yeteneğine sahip, toplum içerisinde saygınlığı olan ve çoğu zaman işçi hareketleri ile de bağları olan hukukçular, doktorlar ve gazetecilerdi.³⁴¹

İçki yasağı savunucuları doğrudan demokrasi hareketine belli bölgelerde önemli destek sağlayan bir diğer kesim idi. Esasında alkol meselesi İlerlemeci Dönemdeki en ihtilafli konulardan biri olduğundan, dönem dönem hareket içerisinde

³³⁸ *Ibid*, s.35-38.

³³⁹ *Ibid*, s.76-77; Schmidt, *op. cit.*, s.6-7.

³⁴⁰ Bu görüşe göre, toprak sahipliği ve olanak sahibi olmak birbiri ile bağlantılı idi. Olanaklar yaratmak için toprakları erişilebilir kılmak gerekirdi. Ancak, spekülâtörler toprakları satın alıp toplum gelişip değeri yükseldiğinde satmak üzere ellerinde topladıklarından bunu engelliyorlardı. Bu sorunun çözümü toprakları bu şekilde spekülasyon amaçlı elde tutmada fazla masraflı kılmaktı. Eğer devlet henüz gelişmemiş toprakların bedelini artıracak biçimde vergiler getirirse, hiç kimse sırf spekülasyon için toprakları elinde toplayamazdı. Piott, *op. cit.*, s.34.

³⁴¹ Goebel, *op. cit.*, s.75-76.

bölücü bir etki yaratabileceği endişesi oldu. Bu nedenledir ki, bu kesimlerin desteği çoğu zaman çok ön plana çıkarılmayan ancak güçlü bir destek olarak kaldı. Tabanını muhafazakar kesimlerin oluşturduğu içki yasağı taraftarlarının desteği harekete çok önemli katkılar sağlıyordu: İçki yasakçıları Protestan kiliseleri ile ülke genelinde yakın işbirliği içindeydiler. Dolayısıyla bir eyaletteki yüzlerce kilise ile bağ kurup doğrudan demokrasi araçları hakkında bilginin yayılması için mükemmel bir kanal oluşturuyorlardı. Papazlar cemaat toplantılarında konuya ilişkin konuşma yapabiliyor, çalışmalar için fon toplayabiliyor ve seçmenleri doğrudan demokrasiden yana olan adaylar için oy kullanmaya teşvik edebiliyorlardı.³⁴²

Bunlar dışında kadınlara oy hakkı talep eden sivil örgütlenmeler, sosyalistler, birçok farklı çiftçi örgütü ve diğer kesimler (örneğin belediye reformu talep eden oluşumlar) de, eyaletten eyalete farklılık göstermekle birlikte, doğrudan demokrasi araçlarından yana tutum aldılar.³⁴³ Böylesi çeşitli ve ayrıca birbirlerine de düşünsel olarak birçok açıdan uzak kesimleri ortak bir hedef etrafında bir araya getirmesi hareketin başarısında belirleyici oldu. Tüm bu kesimlere göre doğrudan demokrasi araçları, kendilerinin sesine kulaklarını tıkamış yasama organlarını bypass edip, sorunların çözümü için gerekli adımları doğrudan atmalarına imkan verecek bir yoldu.³⁴⁴

d. Doğrudan Demokrasi Hareketi İçerisinde Geri Çağırma Hakkının Yeri

Doğrudan demokrasi hareketleri başlangıçta, halk girişimi ve referandum araçları etrafında, “doğrudan yasama” talebine odaklı hareketlerdi. Yasamanın etkinliğine doğrudan halkın müdahalesini sağlama amacına odaklanmış reformcularca, geri çağırma usulünün yasa yapım süreci ile doğrudan ilişkili olmadığı düşünüldüğünden ve hakimlere uygulanması gibi bazı açılardan çok ihtilafli hatta radikal bir araç olarak görüldüğünden, başlangıçta reform talepleri içerisinde savunulmadı.³⁴⁵ Yozlaşmış yasa koyucularla mücadelede halk girişimi ve referandum araçlarının yeterli imkanı sağlayacağı düşünülüyordu.³⁴⁶ Bu bakımdan,

³⁴² Ibid, s.78.

³⁴³ Persily, **op. cit.** s.29; Goebel, **op. cit.**, s.79; Cronin, **op. cit.**, s.49-54.

³⁴⁴ Cronin, **op. cit.**, s.45; Persily, **op. cit.**, s.33-36.

³⁴⁵ Tom Sitton, **John Randolph Haynes, California Progressive**, California: Stanford University Press, 1992, s.34.

³⁴⁶ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.8.

geri çağırma hakkının doğrudan demokrasi araçlarının bir parçası olarak ilerlemeci reformların içerisinde yerini alması diğer iki araca göre biraz daha gecikmeli oldu.

Geri çağırma hakkını siyasal programlarının bir parçası haline getiren ilk kesimler sosyalistler idi.³⁴⁷ Sosyalist İşçi Partisi (*Socialist Labor Party*) 1892'deki ve 1896'daki ulusal programlarında geri çağırma hakkına yer vermişti. Ayrıca "emredici vekalet" adı altında bu hak kimi Halkçı Parti platformlarında da savunuldu.³⁴⁸ Ancak bu dönemde, doğrudan demokrasi araçlarının esas savunucusu olan, direkt bu amaçla kurulmuş olan örgütler (doğrudan yasama dernekleri), talepleri içerisinde geri çağırma hakkına yer vermediler. Hatta *National Direct Legislation League* başkanı Eltweed Pomeroy, geri çağırma usulünün siyasi alanda misillemelere ve siyasi intikamlara imkan vereceğini, kişisel amaçlarla kullanılabileceğini ifade ederek, geri çağırma hakkının aleyhinde bir tutum aldı. Geri çağırma hakkı çok ihtilafli bir konu olarak görüldüğünden, 1896'daki *Direct Legislation League* Konvansiyonu'nun delegeleri de oluşturulan platforma geri çağırma hakkının eklenmesini reddettiler.³⁴⁹

1898'de doğrudan demokrasi hareketi ilk ciddi başarısını elde etti ve South Dakota anayasasına halk girişimi ve referandum araçlarını ekleyen bir değişikliğin kabul edilmesini sağladı. Ardından bu iki aracın çeşitli eyaletlere yayılımı sürdü. Ancak geri çağırma hakkı çok tartışmalı, radikal görünen ve öncesinde deneyimlenmemiş bir araç olduğundan, diğer iki aracın kabulünü zorlaştıracığı kaygısıyla geri plana itiliyordu. Ancak bu durum 1903'ten sonra hızla değişti.

4. Modern Anlamda Geri Çağırma Hakkının Amerikan Siyasal Sistemine Girişi

Geri çağırma hakkının ABD siyasal sistemine ilk kez girişi 1903'te Los Angeles şehir tüzüğüne (*city charter*) eklenmesi ile gerçekleşti. Ve buradaki ilk uygulamalarının ardından hızla diğer şehirlere yayılan bu hak, 1908'de Oregon Anayasasına ardından da hızla diğer eyalet anayasalarına girdi.

³⁴⁷ Bacon, **op. cit.**, s.51.

³⁴⁸ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.22.

³⁴⁹ Sitton, **op. cit.**, s.35.

Tek tek eyaletlerde bu sürecin gelişimini açıklamak yerine, birçok yönden benzerlik gösteren bu süreçleri, Los Angeles şehri ve California eyaleti özelinde açıklamak yeterli olacaktır, diye düşünmekteyiz. Çünkü her ne kadar California eyalet anayasasına geri çağırma hakkının girmesi 1911 yılını bulmuş ve bu tarihten öncesinde diğer bazı eyaletler anayasa ve yasalarına bu hakkı eklemiş olsalar da, ilk kısılcımı 1903'te başlatan Los Angeles ve diğer California şehirleri içerisinde yaşanan gelişmeler, hakkın tüm ABD'ye yayılımında öncü ve belirleyici olmuştur.

a. Los Angeles Şehir Tüzüğüne Geri Çağırma Hakkının Eklenmesi

Dönemin diğer büyük Amerikan şehirleri gibi Los Angeles şehir yönetimi de yerel sermaye kesimleri ile yozlaşmış ilişkiler içerisindeydi. Tüm California siyasetini kontrolü altında bulunduran demiryolu şirketi *Southern Pacific Railroad* (SPR) Los Angeles'ın da tartışmasız egemeni durumunda idi. Şirket 1869 yılı itibarıyla California demiryollarının yüzde 85'ini kontrolü altında bulunduruyordu. Bu durum onları sadece ekonomik olarak bir tekel haline getirmiyor aynı zamanda devlet yönetiminde de egemen olmalarını sağlıyordu. İlçe ve şehirler ayakta kalabilmek için kendilerini SPR'a itaat etmek zorunda görüyordu. "SPR'ın eyalet yasamasının kelimenin tam anlamıyla sahibi olduğu bir sır değildi".³⁵⁰ Şirket patronları devletin farklı makamlarındaki yandaşları aracılığıyla yahut rüşvet vererek her istediklerini yapabiliyorlardı.³⁵¹

Tüm eyalette olduğu gibi, Los Angeles'ta da, şehir yönetimi Cumhuriyetçi Parti'nin elindeydi ve Cumhuriyetçi Parti de tümüyle SPR'ın kontrolündeydi.³⁵² Dönemin önemli gazetecilerinden birisi durumu şöyle açıklıyor: "*O günlerde yalnızca bir tür siyaset vardı o da yoz siyaset. Bir kişinin Cumhuriyetçi ya da Demokrat olması bir şey fark etmiyordu. SPR her iki partiyi de kontrol ediyordu ve o*

³⁵⁰ Center For Governmental Studies, **op. cit.**, s.36.

³⁵¹ Öyle ki, bu şirketler bünyesinde meydana gelen ve sorumlu oldukları iş kazalarının hastane tarafından görmezden gelinmesini sağlayabiliyorlardı. Frank Norris "The Octopus" adlı kitabında SPR'ı bir ahtapot olarak adlandırıyor ve şu ifadelerle açıklıyor: "*Bize sahipler, bizim amirlerimiz; evlerimizin sahibi onlar, yasama organlarımızın sahibi... Onları sandıkta yenebileceğimiz söyleniyor. Sandığın sahibi onlar. Hakkımızı aramak için mahkemelere gitmemiz söyleniyor; mahkemelerin sahibi onlar. Onların ne olduklarını biliyoruz: siyasetteki kabadayılar, maliyedeki kabadayılar, hukuktaki kabadayılar, ticaretteki kabadayılar, rüşvetçiler, dolandırıcılar ve üçkağıtçılar.*" Aktaran: Tallian, **op. cit.**, s.6 dipnot 7.

³⁵² Zimmerman, **Recall**, s.10. Bird/Ryan, **op. cit.**, s.23; Center for Governmental Studies, **op. cit.**, s.37.

*kişinin yapabileceği şey ya tümüyle oyunun dışına çıkmak ya da demiryolcularla birlikte oynamaktı”.*³⁵³

19.yy boyunca ve 20.yy’ın başlarında California yasama üyeleri SPR’in sağladığı, onun hizmetkarı olmanın bir simgesi olan mavi biletlerle seyahat etti. Hatta California Yüksek Mahkemesi Hakimlerinin bile yıllık geçiş kartları vardı ve siyaset alanındaki herkes San Francisco’dan Los Angeles’a ücretsiz gidiyordu. Meşru ticari işletmelerin bağımsız kalma şansları yoktu, çünkü bir taşımanın reddedilmesi veya fiyatının artırılması bir cezalandırma aracı olarak kullanılabilmekteydi. Teorik olarak devlet işbaşındaydı ancak SPR şehir, ilçe ve eyalet yönetimine egemendi. “Yozlaşmış siyaset kuraldı, bunun başka türü de bulunmuyordu”.³⁵⁴

Los Angeles şehrinin yaşadığı sorun ve sıkıntıların bir diğer sebebi ise, yaşanan göç sonucunda hızla artan nüfusun şehrin ekonomik ve sosyal durumunu tümüyle değiştirmiş olması idi.³⁵⁵ 1880’de 11.000 olan şehrin nüfusu 1890’a gelindiğinde 50.000’e ulaşmıştı. Şehrin tümüyle yeniden düzenlenip, yeni kurallarla düzene oturtulması gerekiyordu. Bunun için, 1889-1900 arasında şehir tüzüğünün değiştirilmesi için 3 ayrı girişim yapılmışsa da bunlar başarısız olmuştu.³⁵⁶

1900’de tüzüğün tümüyle yeniden yapılması görüşü ağırlık kazandı ve basın ve şehirde etki sahibi birtakım isimlerin çabaları ile, şehir konseyinin, yeni bir tüzük taslağı hazırlayacak bir kurucu kurulun (*board of freeholders*) seçilmesi amacıyla seçime gitme kararı alması sağlandı.³⁵⁷

15 üyeden oluşan kurul üyelerinin tümü, yerel yönetimin örgütlenmesi ve usulleri konularında önemli değişikliklere gidilmesi gerektiğinin farkındaydılar ancak içlerinden bir tanesi, sorunların çözümünün yönetim üzerinde halkın sürekli denetimini sağlayacak araçların yaratılmasından geçtiğini düşünüyordu ve sırf bu

³⁵³ Fremont Older, **My Own Story**, New York: The MacMillan Company, 1926, s.176-177.

³⁵⁴ Edward C. McDonagh, “A Social Analysis of the Initiative and Referendum, 1916-1936” dan Aktaran: Tallian, **op. cit.**, s.34.

³⁵⁵ Bkz. George Mowry, **The California Progressives**, Los Angeles: University of California Press, 1951, s.7-8.

³⁵⁶ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.23. Zimmerman, **Recall**, s.12-13.

³⁵⁷ Sitton, **op. cit.**, s.37; Bird/Ryan, **op. cit.**, s.23-24.

düşüncesini hayata geçirebilmek amacıyla, hem de en çok oyu alarak, kurucu kurula seçilmişti: Dr. John R. Haynes.³⁵⁸

Dr. John R. Haynes, ABD’de referendum ve halk girişimi mekanizmalarının yorulmaz bir savunucusu ve geri çağırma düzenlemesinin de yaratıcısı olacak kişi idi. Bir tıp doktoru olmakla birlikte, politika ile de yakından ilgilenen Haynes, Philadelphia’dan Los Angeles’a gelmişti.³⁵⁹ Philadelphia’da yaşadığı sürece buradaki siyasal gelişmeleri yakından izlemiş ve yozlaşma ve bozulmalara tanıklık etmişti. Gördüklerinden çıkardığı sonuç, mevcut usullerin siyasal sorunların çözümüne katkı sağlamadığı; iyi ve yetenekli insanların kamu makamlarına seçilmesinin ender başarılabilen bir şey olduğu idi. Bu bakımdan çözümün, halkın eline, ihtiyaç duydukları yasal düzenlemeleri yapmayan yasama organlarına karşı gerekli yasal düzenlemeleri yapma; yozlaşmış yasakoyucuların halkın çıkarları aleyhine yaptıkları yasaları veto etme; yetersiz, yozlaşmış, yeteneksiz kamu görevlilerini görevden alma yetkilerini vermek olduğuna inanıyordu.³⁶⁰

Şehir tüzüğünü hazırlamak üzere seçilen kurulda görev alan Haynes, yasama ile ilgili bölümün hazırlanmasında görevli komisyona girmeyi başardı. Taslak metinlerin hazırlanmasında, halk girişimi ve referanduma ilişkin hükümleri hazırlamak çok zor olmadı. Çünkü bunlar hakkında bilgi ve kaynak daha fazla idi, ayrıca San Francisco gibi kimi şehirler tüzüklerine bu araçları daha önceden eklemişti. Yani örnek alabilecekleri metinler bulunuyordu. Ancak geri çağırma hakkı bakımından ülkede örnek alınacak bir düzenleme yoktu. Tümüyle orijinal biçimde ve sıfırdan bu hakkın tanımlanması ve düzenlenmesi gerekiyordu.³⁶¹

³⁵⁸ *Ibid*, s.24.

³⁵⁹ Haynes hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sitton, *op. cit.*,

³⁶⁰ John R. Haynes,”Story of the Recall”dan Aktaran: Bird/Ryan, *op. cit.*, s.24.

³⁶¹ Bunu yaparken İsviçre örneğinden mi yararlandığı konusunda farklı görüşler vardır: Sitton’a göre, Haynes bu aracın İsviçre’deki biçiminden de habersizdi ve taslak hükmü hazırlarken Frank Parsons’ın o yıl yayımlanmış “The City of the People” isimli kitabındaki muğlak tanımından yararlandı. Sitton, s.38. Bununla birlikte birçok yazar Haynes’in bizzat İsviçre’de bulunduğunu ve buradaki kantonlarda uygulanmakta olan usullerden esinlenerek düzenleme taslağını hazırladığını söylemektedir. Örneğin, Schaffner’a göre, Los Angeles tüzüğünde yer alan geri çağırma hükmü Schaffhausen kantonundaki düzenlemeye çok benziyordu, bu bakımdan İsviçre modelinden örnek alınmış olması muhtemeldi. Margaret A. Schaffner, “Recall”, içinde: Julia E. Johnsen (ed.), **Selected Articles on The Recall**, Minneapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, s.14-15. Benzer yönde görüşler için ayrıca bkz. Tallian, *op. cit.*, s.9; Cronin, *op. cit.*, s.131.

Taslak hazırlandı ve ufak tefek değişikliklerin ardından yasama komitesi bunu kabul edip tüzük hazırlama kuruluna sundu. Hükümlerin kurucu kurulda tartışılması süreci, bu araçlara ilişkin yoğun bir eğitici kampanya ile birlikte yürüdü. Halk girişimi ve referanduma ilişkin hükümler oybirliği ile kabul edilirken, geri çağırma hakkına ilişkin düzenlemede bazı görüş ayrılıkları yaşandı. Geri çağırma dilekçesinde aranacak olan imza sayısının ne olacağı konusunda ve dilekçenin şekline dair bazı hususlarda tartışmalar yaşandı. Ama sonuçta geri çağırmaya ilişkin hüküm de 2'ye karşı 13 oyla kurulda kabul edildi.³⁶²

Elbette, bu süreçte kamuoyu, basında yürüyen tartışmalar sayesinde doğrudan demokrasi araçları konusunda aydınlatılmış oluyordu. Araçların üçü bir arada anılıyor olsa da, geri çağırma hakkı üzerine daha az söz söyleniyordu. Aslında recall savunucuları biraz da bundan memnundu. Çünkü deneyimlenmemiş ve kimi bakımlardan radikal olarak algılanabilecek bu aracın, diğer iki doğrudan demokrasi aracı ile birlikte bir bütün olarak görülüp, sorunsuzca kabul edilmesini umuyorlardı. Ama elbette bu, geri çağırma hakkından hiç bahsedilmediği anlamına gelmiyordu. Az sayıda, geri çağırma hakkı lehinde yazı, gerek liberal gerekse muhafazakar, çeşitli gazetelerde yer aldı.³⁶³ Muhafazakar eğilimli bir gazete olan dönemin LA Times'ının sahibi General Harrison Gray Otis ve damadı Harry Chandler da kurulun üyesiydi. Dolayısıyla gazete diğer araçlarla birlikte geri çağırma hakkına desteğini verenler arasına katıldı.³⁶⁴

Kurul artık şehir tüzüğünü tamamlamak üzereydi ki, Eyalet Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court*), daha önce bir kurucu kurul tarafından yapılmış olan bir şehir tüzüğünün ancak şehrin yasama yetkisine sahip organı tarafından sunulmuş bir değişiklik teklifi ile değiştirilebileceğine, bu nedenle mevcut kurulun anayasaya aykırılık teşkil eden yasadışı bir kurul olduğuna hükmetti.³⁶⁵ Bununla birlikte kararda, şehrin Los Angeles Şehir Konseyi'nin her zaman tüzük değişiklik önerisini seçmene sunma yetkisi olduğuna işaret edildi. Bu durumda yapılacak en pratik şey, şehir konseyinin hazırlanan tüzük taslağını kendisinin değişiklik teklifi olarak

³⁶² Bird/Ryan, *op. cit.*, s.26.

³⁶³ *Ibid*, s.26-27.

³⁶⁴ V. O. Key ve Winston W. Crouch, *The Initiative and Referendum in California*, Berkeley: University of California Press, 1939, s.427.

³⁶⁵ Zimmerman, *Recall*, s.13.

sunması olacaktı ancak konsey bu adımı atmaya yanaşmadı.³⁶⁶ Böylece tüzük ile birlikte, geri çağırma hakkının ilk yasalaşma girişimi de başarısızlığa uğramış oldu.

Ancak bu Haynes'i durdurmadı; Dr. Haynes basın ve lobi çalışmaları ile doğrudan demokrasi araçları lehindeki çalışmasını sürdürdü.³⁶⁷ Dahası tüzük hazırlama çalışması tümüyle başarısızlık olarak ifade edilemezdi. Çünkü süreç büyük bir eğitim kampanyası olarak işlemiştir ve doğrudan demokrasi araçları ve fikri konusunda geniş bir aydınlatma faaliyeti yürütülmüştü. Daha iyi bir yönetim aygıtının yaratılması yönündeki ajitasyon durmaksızın devam etti ve en nihayetinde 1902'de şehir tüzüğü hazırlama görevi verilmiş, Yüksek Mahkemenin kararı dikkate alınarak "tüzük revizyon komisyonu" adı altında yeni bir kurul oluşturuldu.³⁶⁸

Dr. Haynes, bu yeni komisyonun bir üyesi değildi, ancak yine de doğrudan demokrasi araçlarının komisyon çalışmalarında yer edinmesini sağlayacak yollar aramaktan geri durmadı. Örneğin, ünlü bir cafede (*Levy's*) komisyon üyelerinin davetli olduğu özel bir akşam yemeği düzenledi. Yemeğin onur konuğu ise, *National Direct Legislation League* Başkanı Eltweed Pomeroy idi ve Pomeroy yemekte doğrudan demokrasi araçları üzerine bir konuşma yaptı. Yemeğin sonuna doğru Dr. Haynes'in aynı gün özel olarak görüştüğü komisyon üyesi Frank Finlayson ayağa kalktı ve doğrudan demokrasi araçları lehinde bir değerlendirme yapılması önerisini dile getiren bir konuşma yaptı. Komisyon üyeleri bu öneriye sıcak baktılar ve Finlayson'ın sözcüsü olduğu alt komiteye bu görevi verdiler.³⁶⁹

Komite daha önce hazırlanmış olan halk girişimi, referandum ve geri çağırmaya ilişkin hükümleri benimsedi ve tüzük revizyon komisyonu da iki yıl önce hazırlanmış taslak üzerinde birkaç küçük değişiklik yaparak her üç aracı da oybirliği ile kabul etti.³⁷⁰ Ama hala şehir konseyinin karar alması ve tüzük değişikliğini seçmenlerin oyuna sunması gerekiyordu. Revizyon komisyonu toplam 19 değişiklik önermişti, şehir konseyi bunlardan doğrudan demokrasi araçlarının da içerisinde yer

³⁶⁶ California Commission on Campaign Financing, *To Govern Ourselves – Ballot Initiatives in the Los Angeles Area*, Los Angeles: Center For Responsive Governance, 1992, s.31 ve dipnot 23.

³⁶⁷ Bkz. Sitton, *op. cit.*, s.39.

³⁶⁸ California Commission on Campaign Financing, *op. cit.*, s.32; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.28.

³⁶⁹ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.28-29.

³⁷⁰ Janice Jacques, *The Political Reform Movement in Los Angeles, 1900-1909*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Claremont Graduate School, 1948, s.7.

aldığı 15 tanesinin halkoyuna sunulmasına karar verdi. Şimdi doğrudan demokrasi savunucuları için yapılması gereken şey, halkın desteğini kazanmaktı.³⁷¹

Yerel basın, doğrudan demokrasi araçlarına destek vermeyi sürdürdü. Ancak bir süre sonra, en önemli desteği sunan gazetelerden biri olan LA Times, eğilimini değiştirdi. Seçime 9 gün kala, ismini gizleyen ünlü bir Los Angeles avukatının kaleme aldığı bir yazıyı yayımladı. Bu yazıda, doğrudan yasamanın anayasaya aykırı olduğu, dahası ülkedeki her ajitatör ve sosyalist için açık kapı sağlayacağı ve bunun da karmaşaya ve kötü yapılmış ve saçma sapan yasalara sebep olacağı ileri sürülüyordu. Bu araçlar getirilirse, şehir, düzenlemek durumunda kalacağı özel seçimler nedeniyle büyük masraflar altına sokulacaktı. Recall'a gelince, olağan seçimlerde kaybetmiş adayların destekçilerince geri çağırma kullanılarak, şehir, sürekli özel seçimlerin yapıldığı bir ortama mahkum edilebilirdi. Ayrıca, teknik görevleri yerine getiren idari görevliler, geri çağırma yüzünden, halkın bağış çağırıışlarının, yaygarasının insafına bırakılacaktı.³⁷²

Times'ın bu hamlesi, doğrudan demokrasi destekçilerinin çabalarını iki katına çıkarmalarına yol açtı. Times bir yandan aleyhteki yazıları sürdürürken, *Los Angeles Herald* kampanyanın en ikna edici araçlarından biri olacak bir karikatür dizisi yayımlamaya başladı. Genelde, hala propagandanın merkezinde halk girişimi ve referendum vardı ve geri çağırma, radikal karşılanabileceğinden çekinildiği için, diğer düzenlemeler ile birlikte kabul görür umuduyla, daha temkinli ele alınıyordu. Ancak, 1 Aralık 1902'de yapılan seçim sonuçları açık ara bir galibiyeti tescilliyordu. Sadece halk girişimi ve referendum için değil, geri çağırma için de. Doğrudan yasamaya ilişkin hükümler, aleyhteki oylardan 6 kat fazla oy alarak kabul edildi, geri çağırma hakkı ise dört kat fazla oyla. Geri çağırma hakkı önerilmiş 15 anayasa değişikliği içerisinde en yüksek oyu alan üçüncü düzenleme idi; bu da gösteriyor ki kamuoyundan önemli bir destek kazanmıştı.³⁷³

Bu aşamadan sonra, halkoyuyla onaylanmış olan tüzük değişikliklerinin eyalet yasama organınca görüşülüp kabul edilmesi aşaması vardı. Bu hususta yerleşmiş

³⁷¹ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.29-30.

³⁷² Los Angeles Times, 16 Kasım 1902'den Aktaran:**Ibid**, s.30-32.

³⁷³ Halk girişimi ve referandum hükmü 12.105 evet, 1.955 hayır ile toplamda 14.060 oy aldı. Geri çağırma hükmü ise, 9.779 evet, 2.469 hayır ile toplamda 12.248 oy aldı. Bird/Ryan, **op. cit.**, s.32.

geleneğe göre, eyalet yasama organının yerel yönetimlerin özerklikle ilişkili düzenlemeleri karşı çıkılmadan onaylanırdı. Ancak radikal unsurlar içeren Los Angeles tüzük değişikliklerinin California yasamasında önemli bir muhalefetle karşılaşacağı bekleniliyordu. Nitekim her iki mecliste de doğrudan demokrasi araçlarına şiddetli saldırılar oldu. Özellikle, devrimci olarak nitelendirilen ve anayasallığının şüpheli olduğu ifade edilen geri çağırma hakkı, kimi siyasetçileri rahatsız etmişti. Buna karşın California Senatosu'nda 2'ye karşı 32, mecliste ise 5'e karşı 66 oyla düzenlemeler kabul edildi ve böylelikle geri çağırma hakkı, teoride varolan bir araç olmaktan çıkıp, 22 Ocak 1903'te Los Angeles şehir tüzüğünün bir parçası haline geldi.³⁷⁴

b. Los Angeles'tan Diğer California Şehirlerine Hakkın Yayılımı

Elbette Los Angeles, yönetsel reform ihtiyacı içerisinde olan yahut bir reform hareketini içerisinde barındıran tek şehir değildi. California'da birçok şehirde, Los Angeles'ta reforma gidilmesine sebep olan sorunlara benzer sorunlar vardı. Dolayısıyla, Los Angeles örneğinin eyalet genelinde ilgi uyandırması uzun sürmedi.³⁷⁵ Bu süreci hızlandıran şey ise, geri çağırma usulünün Los Angeles'taki ilk pratik uygulamasında elde edilen başarı oldu.

1904 yılı Mayıs ayında, Los Angeles şehir konseyi (*city council*) belediyenin resmi reklamlarına ilişkin bir ihale açtı. Bu ihaleye katılan gazeteler içerisinde Los Angeles Times diğer gazetelerden çok daha yüksek bir teklif vermiş olmasına karşın şehir konseyi 3'e karşı 6 oyla ihaleyi LA Times'a verdi. Bunun üzerine başını matbaacılar sendikası üyelerinden isimlerin çektiği bir grup, örgütlü işçilere düşmanlığı ile bilinen bu gazete lehine yapılan bu usulsüzlüğü gerekçe göstererek geri çağırma aracına başvurmaya karar verdi. Ancak konseydeki 6 üyenin tümünü birden geri çağırmak yerine başarıya ulaşma şanslarının yüksek olduğu bir üyeyi J. P. Davenport'u hedef aldılar. Çünkü Davenport'un seçildiği bölge (6. Seçim Bölgesi) sendikal işçi sayısının oldukça yüksek olduğu bir bölge idi. Böylelikle 6. Bölge seçmenlerinden bir grup ABD tarihinin ilk geri çağırma dilekçesinin hazırlayıcısı oldular.³⁷⁶

³⁷⁴ Ibid, s.32-33.

³⁷⁵ Ibid, s.33.

³⁷⁶ Ibid, s.228-229.

Çeşitli usulü eksikler, mahkemeye yapılan başvurular nedeniyle süreç uzadı ise de, en sonunda yeterli sayıda imza toplandı ve ilgili makamca onaylanarak bir seçim tarihi belirlendi. Geri çağırma kampanyası sürerken geri çağırma yanlılarının elini güçlendiren başka gelişmeler de yaşandı. Davenport'un bir sigara tekelinin çıkarına aldığı bir tutum ve ayrıca demiryolu şirketi SPR ile olan ilişkileri de geri çağırma talebinin nedenleri arasında yerini aldı. Bunlar işçiler arasında geri çağırma seçimine olan ilgiyi artırdı; o seçim bölgesinde daha önce yapılan hiçbir seçimde bu kadar yüksek bir katılım olmamıştı. Netice'de Davenport geri çağırma oylamasını 1.837'ye karşı 1.083 oyla kaybetti ve görevinden alınmış oldu. Bu sonuç ülkenin dört bir yanında tekel karşıtlığı üzerinden yürüyen reform hareketleri için oldukça heyecan verici idi. Çünkü tekelci şirketlerin seçtiği, onların emrinde olduğu düşünülen bir isim halk tarafından görevinden alınmıştı.³⁷⁷

Bu ilk başarılı uygulama geri çağırma hakkının Los Angeles'tan diğer California şehirlerine hızla yayılmasını sağladı. Geri çağırma lehinde Los Angeles'tan sonraki ilk adım 1905'te geldi ve San Diego, San Bernardino, Pasadena, Fresno, Santa Monica, Alameda, Santa Cruz, Long Beach, Riverside, Santa Barbara, Palo Alto, Berkeley ve Richmond ardı ardına tüzüklerine geri çağırma hakkını koydular.³⁷⁸

Bunlar içerisinde Pasadena'da hakkın şehir tüzüğüne eklenişi, kendine özgü bir biçimde gerçekleşti. LA Times'ın Los Angeles'taki geri çağırma deneyimi nedeniyle elinden kaçırdığı ihale, gazetenin var gücüyle geri çağırma hakkı aleyhinde propaganda yürütmesine kaynaklık ediyordu. Gazetenin etkisi, Pasadena'da tüzük revizyon komisyonunun geri çağırma hükmünü içeren bir düzenleme yapmak konusunda çekingen kalmasına sebep oldu. Ancak Pasadena vatandaşları bu yeni silahın ellerinden alınmasını kabul etmediler ve bir başka doğrudan demokrasi aracını, halk girişimini (*initiative*) kullanarak, geri çağırma hakkını getiren bir tüzük değişikliği yapılması yönünde kampanya başlattılar. Bu girişim muhafazakar kesimin güçlü muhalefetine rağmen başarı ile sonuçlandı ve geri çağırma hakkı bir halk girişimi aracılığıyla Pasadena tüzüğüne eklenmiş oldu.³⁷⁹

³⁷⁷ Ibid, s.229-230. Oberholtzer, **op. cit**, s.465.

³⁷⁸ Oberholtzer, **op. cit**, s.458.

³⁷⁹ Bird/Ryan, **op. cit**, s.33-34.

San Francisco ise, geri çağırma hakkını 1907’de kabul etti. Hakkın San Francisco tüzüğüne eklenmesine sebep olan koşullar, bu aracın eyalet düzeyinde de kabul edilmesinde yani California Anayasasına konulmasında da büyük rol oynayacaktı.

San Francisco şehrinde 1900’lerin başında gerek şehrin yasama organında (*board of supervisors*), gerekse belediye başkanlığı makamında SPR’cı isimler işbaşında idi. Şehrin büyük patronu SPR’cı Abraham Ruef emrindeki Eugene E. Schmitz, 1905’te reformculara karşı yarıştığı seçimde belediye başkanlığını kazandı. Aynı şekilde şehrin yönetim kuruluna da SPR’cılar seçilmişti. Seçimden birkaç ay sonra 18 Nisan 1906’da San Francisco’da büyük bir deprem ve yangın meydana geldi. Sonradan ortaya çıkacaktı ki, henüz felaketin üzerinden dört gün geçmişken şehir yönetim kurulu, olağan hale getirdiği gizli gece toplantılarından birinde, bir tramvay şirketinin temsilcisi ile rüşvet ve yolsuzluk pazarlığı yapmakla meşguldü. Belediye başkanı ise makamını terk etmiş ve Avrupa’da iş ve çıkar peşinde idi.³⁸⁰

Böylesi çürümüş ve halka karşı sorumsuz bir yönetime karşı, bir süredir şehrin ilerlemeci liderleri bir takım adımlar atmaya planlıyordu. Bu yönetimin kirli ve hukuksuz işlerini ortaya çıkaracak bir soruşturma başlatılması için hazırlık yürütüyorlardı. Ekim 1906’da Bölge savcısı (*district attorney*) William H. Langdon aracılığıyla soruşturma için adım atıldı. Ancak bu durumdan haberdar olan Ruef, yandaşları aracılığıyla Langdon’ı görevden aldirdi ve yerine kendisini bölge savcısı olarak atattirdi. Bu yolsuz atamaya karşı mahkemeye başvuruldu; tedbir kararı alındı ve hemen ardından Ruef ve belediye başkanı Schmitz hakkında beş ayrı irtikap soruşturması başlatıldı. Aylar boyunca, usuli birtakım engellerle boğuşulduktan sonra nihayet ikisi de mahkum edildiler.³⁸¹

Şehir yönetim kurulunun 16 üyesi bu süreçte hiçbir suça karışmadıklarına ilişkin yeminli ifadeler vermişti ancak çok sürmeden bunlardan üçü rüşvet suçundan yakalandılar. Bunun üzerine bu üyeler, dokunulmazlık karşılığı şehrin birçok önemli isminin (siyasetçiler, baro üyeleri, iş adamları vs.) içerisinde yer aldığı rüşvet ve irtikap eylemlerine dair itiraflarda bulundular.³⁸²

³⁸⁰ *Ibid*, s.34.

³⁸¹ *Ibid*, s.34-35.

³⁸² *Ibid*, s.35-36.

Soruşturmalar devam etti, çünkü sadece birkaç yozlaşmış kamu görevlisinden kurtulmak yeterli değildi. Şehir yönetimini yozlaştıran zengin ve etkin kişileri mahkum etmek gerekiyordu. Ancak varlıklı ve güçlü kesimler ve onların kontrolündeki basın, soruşturmalara karşı ciddi bir muhalefet ördüler. Savunma için büyük paralar dökülmüş avukatlar eliyle her türlü hileye başvuruldu. Jürinin satın alındığı sıkça dillendirilen bir dedikodu idi. Bu sırada Schmitz ve Ruef, usuli eksiklikler gerekçesiyle temyiz mahkemesince serbest bırakıldı. Şehir, iddia makamının deliller toplamasını engellemek amacıyla tutulmuş savunma dedektifleri ile dolup taşı. Ağustos 1908’de bir demiryolu şirketi binalarına yapılan baskında savcılık ofisine ait 700 rapor ve diğer gizli dokümanlar bulundu. Rüşvet skandallarında adı geçen şirketlerin yöneticilerince iddia makamının onuru hedef alındı ve reform liderlerini sosyal olarak aforoz etmeye dönük saldırılar gerçekleştirildi. *Bulletin* isimli derginin editörü ve iddia tarafının cesur ve aktif bir üyesi olan Fremont Older, *United Railroads*’un avukatlarının özel emri altındaki haydutlarca kaçırıldı. İddia makamının baş tanığı olan Gallagher’ı öldürmek için – evi dinamitlenerek - iki girişimde bulunuldu. Ruef’in ikinci duruşmasında 13 Ekim 1908’de Savcı Heney, mahkeme salonunda, (saldırının ertesi günü hücrelerinde ölü bulunacak olan) eski bir mahkum tarafından vuruldu.³⁸³

1909’da tam olarak iyileşmemiş olan Heney, yeniden bölge savcısı adayı olmaya ikna edildi ancak karşıt cephenin ittifakı karşısında seçimi kaybetti. Bu durum zaten zor ilerleyen soruşturma sürecinin tümüyle başarısızlığa itilmesine sebep oldu ve neticede sadece bir kişi hüküm giydi; ancak o da Yüksek Mahkeme kararı ile usuli eksikler nedeniyle serbest bırakıldı.³⁸⁴

Sonuçları itibariyle, yolsuzluk ve yozlaşmaya karşı bir kalkışma örneği olan San Francisco deneyimi başarı ile sonuçlanmış görünmese de, aslında, California ve ülke genelinde doğacak benzer hareketlere ilham vermesi bakımından doğrudan demokrasi mücadelesine önemli katkılar sağladı.³⁸⁵ Bir sonraki seçimde yeniden şekillenen yönetim kurulu sayesinde ve Haynes’in çabaları ile tüzük değişikliğine

³⁸³ *Ibid*, s.36, dipnot.

³⁸⁴ *Ibid*, s.36 dipnot.

³⁸⁵ Hichborn’a göre, “ San Francisco yolsuzluk soruşturması olmasaydı, 1910’da California’da başarılı bir siyasi kalkışma olmazdı.” Franklin Hichborn, **'The System' as Uncovered by the San Francisco Graft Prosecution**, San Francisco: Press of the James H. Barry Company, 1915, s.464; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.36 dipnot.

gidildi ve geri çağırma hakkı şehir tüzüğüne eklendi. Değişiklik önerisi 6 Kasım 1907'de seçmenlerin onayına sunuldu ve 5.565'e karşı 22.961 oyla kabul edildi.³⁸⁶

Tüm bu gelişmeler etrafında, California şehirlerinde geri çağırma hakkının yayılımı sürdü. 1911'de California Anayasasına geri çağırma hakkı eklendiğinde, California'nın 25 şehrinin tüzüğünde geri çağırma hakkı zaten yer alıyordu.³⁸⁷

c. California Eyalet Anayasasına Geri Çağırma Hakkının Eklenmesi

Eyaletin çeşitli yerel yönetim birimlerinde yozlaşmış siyasetçilerin ayağı kaydırılmış ve bunlara karşı birtakım reformlar eliyle denetim araçları getirilmiş iken, bir yandan Haynes ve onun Doğrudan Yasama Derneği ve bir yandan da bir grup ilerlemeci lider eyalet düzeyinde benzer bir reform hareketi örgütlemek için kolları sıvadı.³⁸⁸

Tıpkı Los Angeles'ta olduğu gibi, California'da da Cumhuriyetçi Parti egemendi ve Cumhuriyetçi Parti'ye de SPR hakimdi.³⁸⁹ Cumhuriyetçi Parti içerisindeki SPR hakimiyetinden rahatsız olan ve bu güçlü siyasi mekanizma karşısında harekete geçmeye karar veren reform yanlıları, uzun müzakereler ve planlamaların ardından bir toplantı organize ettiler. 1 Ağustos 1907'de Oakland'da eyaletin çeşitli yerlerinden yaklaşık 100 kişi buluştu ve *Lincoln-Roosevelt Republican League*'i kurdu. Dernek, seçim süreçlerinde SPR'nin denetimini kırmak için acil olarak atılması gereken ilk adım olarak, adayların belirlenmesi sürecinde bu şirketin etkisini azaltmak gerektiğini düşündü ve bunu sağlamanın bir yolu olarak "doğrudan önseçim" uygulamasının getirilmesi için bir çalışma başlattı. 1908'de buna ilişkin bir anayasa değişikliği önerisi hazırlandı ve sonraki yıl bu öneri kabul edildi. Bu gelişme SPR'nin adayların belirlenmesi sürecindeki etkisini önemli ölçüde azalttı.³⁹⁰

Bu adım başarıldıktan sonra 1910'da Cumhuriyetçi parti vali adayının belirleneceği önseçim için hazırlıklar yapıldı ve reformcular aday adayı olarak, San

³⁸⁶ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.37-38.

³⁸⁷ *Ibid*, s.33.

³⁸⁸ Allswang, *op. cit.*, s.11; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.39-40.

³⁸⁹ Mowry, *op. cit.*, s.9.

³⁹⁰ Center for Governmental Studies, *op. cit.*, s.40. Bird/Ryan, *op. cit.*, s.40-41.

Francisco'daki yolsuzluk soruşturmalarında, Heney vurulduktan sonra görevi devralan savcı olan Hiram Johnson'ı belirlediler.³⁹¹ Johnson 16 Ağustos'taki Cumhuriyetçi Parti önseçiminde en yakın rakibine 45.000 oy fark atarak seçildi. Demokratik Parti adayı Theodore Bell'e karşı yarışacağı genel seçim için yürüttüğü kampanya, eyalette daha önce görülmemiş türden bir kampanya idi. Kampanya süresince SPR'nın trenleri ile seyahat etmeyi reddeden Johnson³⁹², bir otomobilin içinde, yanında özel şoförü olarak oğlu ile birlikte tüm eyaleti dolaştı, neredeyse her küçük yerleşim birimini tek tek gezdi. Bazen günde 12 kez konuşma yaptı ve konuşmalarında ısrarla eğer vali seçilirse SPR şirketinin siyasal alandaki hakimiyetini yıkacağı sözünü verdi.³⁹³

Valilik seçimlerinde Johnson, Demokratik Parti adayı rakibinden 22.000 fazla oy alarak seçildi.³⁹⁴ Ayrıca her iki yasama meclisinde de ilerlemeci hareket çoğunluğu elde etmişti. Bu şekilde, California eyaletinin siyasal kontrolünü büyük ölçüde ellerine geçiren ilerlemeciler çok önemli reformları içerisinde barındıran büyük bir reform programı hazırladılar. Bu programın bir parçası da şu idi: “... *halk girişimi, referandum ve geri çağırma aracılığıyla doğrudan yasama yetkisi sağlayan anayasa değişikliğinin halka sunulması*”.³⁹⁵

Aslında, Dr. Haynes de, Los Angeles ve diğer şehirlerdeki başarının ardından eyalet düzeyinde doğrudan demokrasi araçlarının kabul edilmesi çabasına odaklanmıştı. Ancak Cumhuriyetçilerin oluşturduğu *Lincoln-Roosevelt Republican League*'in içinde tam anlamıyla hiç yer almadı. Bununla birlikte, doğrudan demokrasi araçlarının kabul edilmesine yönelik çabaya kendi cephesinden ve dışardan katkı sundu.³⁹⁶ Haynes 1902'de California Doğrudan Yasama Derneğini kurmuş ve bu dernek üzerinden çeşitli kesimleri bir araya getirmeyi başarmıştı.³⁹⁷

³⁹¹ Spivak, **op. cit.**, s.25 ve dipnot 38. Daha önce San Francisco yolsuzluk yargılamasında mahkeme salonunda vurulmuş eski eyalet savcısı Heney düşünüldü ancak hala yeterince iyileşmiş değildi. Bunun üzerine, daha sonra ABD'de doğrudan demokrasi mücadelesinin önemli isimlerden biri haline gelecek olan olan, Hiram Johnson'ın aday gösterilmesine karar verildi. Bird/Ryan, **op. cit.**, s.41.

³⁹² Center For Government, **op. cit.**, s.40.

³⁹³ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.41-42.

³⁹⁴ 155.000'e 177.000 oy ile. Spivak, **op. cit.**, s.25.

³⁹⁵ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.42-44.

³⁹⁶ Tom Sitton, “John Randolph Haynes and the Left Wing of California Progressivism”, İçinde: William Deverell ve Tom Sitton (ed.), **California Progressivism Revisited**, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1994, s.16 ve 21.

³⁹⁷ Doğrudan demokrasi araçları lehinde California'daki çabalara önemli bir destek de belediye reformu amacı ile kurulmuş *Municipal League*'den geldi. Ancak bu dernek sadece halk girişimi ve referandumu destekledi. Geri çağırmanın tartışmalı bir konu olması ve bunun diğer iki aracın

Dr. Haynes öncelikle işçi hareketinin desteğini kazandı. Onun isteği üzerine bir grup yerel sendika yasama organına doğrudan demokrasi araçlarına ilişkin anayasa değişikliğinin kabul edilmesi talebini içeren dilekçeler sundu.³⁹⁸ Dernek aracılığıyla yasama organına sunulmak üzere 100.000 imza toplayan Haynes, tüm yasama üyelerine ayrıca eyaletteki çok sayıda işçi sendikası görevlisine ve çiftçi hareketi üyelerine de desteklerini talep eden mektuplar gönderdi.³⁹⁹

Haynes, kendisinin de destekçisi olduğu içki yasakçılarını da hareketin bir parçası haline getirdi. Kadınlara oy hakkı hareketi bu konudaki ikinci kilit örgüt idi. Tek vergi yanlıları California’da diğer yerlerdeki kadar güçlü değildiler; ancak içlerinden önemli isimler Doğrudan Yasama Derneği’nde önemli pozisyonlarda yer aldılar. Ayrıca çok sayıda sosyalist de hareketi destekledi. Oldukça faydacı, partilerüstü ve odaklanmış bir strateji yürüterek Haynes, çok geniş bir yelpazeden farklı kesimleri içeren bir reform koalisyonu oluşturmayı başardı.⁴⁰⁰

Başarıya ulaşmak için meclisteki temsilcilere de ulaşmak gerekiyordu. Haynes bu amaçla, 1901’den beri her yasama döneminde doğrudan demokrasi araçları lehinde lobi faaliyeti yürüttü. Ancak Cumhuriyetçi Parti’nin doğrudan demokrasi karşıtlığını kırmak kolay değildi.⁴⁰¹ San Francisco’dan avukat Hiram Johnson’ın harekete kazanılması ve Cumhuriyetçi valilik adaylığını kazanması ile birlikte, İlerlemeci hareket kendisine önemli ve etkin bir siyasal lider edinmiş de oldu. Başlarda Johnson doğrudan demokrasiye pek sıcak bakmıyordu ancak Haynes onu ikna etti. 1910 seçimlerindeki başarının ardından, İlerlemeciler, Cumhuriyetçi Parti içerisindeki ayrışmaları da fırsat bilerek partiyi ele geçirdiler. Cumhuriyetçi Partinin Yürütme Komitesi, Haynes’i ve arkadaşlarını, sunulacak anayasa değişiklik teklifinin hazırlanması ile görevli olan doğrudan yasama komitesine atadı.⁴⁰²

benimsenmesine engel oluşturabileceği korkusuyla bu aracı savunmaktan imtina ettiler. California Commission on Campaign Financing, **op. cit.**, s.33.

³⁹⁸ Goebel, **op. cit.**, s.87.

³⁹⁹ Allswang, **op. cit.**, s.11.

⁴⁰⁰ Goebel, **op. cit.**, s.87-88.

⁴⁰¹ Goebel, **op. cit.**, s.88. Birkaç kez Doğrudan Yasama Derneği aracılığıyla doğrudan yasamaya ilişkin bir yasa teklifi meclise sunulmuş ancak teklif, meclislerde yeterli oyu sağlayamamış, başarısız olmuştu. Bird/Ryan, **op. cit.**, s.42-43. Bir seferinde sunulan öneri Temsilciler Meclisinde kabul edilmiş ancak Senato’da 14’e karşı 13 oyla reddedilmiştir. Bkz. Allswang, **op. cit.**, s.12.

⁴⁰² Goebel, **op. cit.**, s.89. 1908 Cumhuriyetçi Parti Eyalet kongresinde ilerlemeci delegeler toplam delege sayısının yüzde 40’ını teşkil ediyordu. Allswang, **op. cit.**, s.13.

Sonunda reformlara ilişkin anayasa değişikliği önerisi hazırlandı ve yasama organına sunuldu. Bu süreçte üzerinde en çok tartışılan konu geri çağırma hakkı oldu. Tartışmanın ana sebebi, geri çağırmanın kapsamının yargıçları da içerecek biçimde düzenlenmiş olmasıydı. Her ne kadar 1910 parti platformlarında hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler tüm kamu görevlilerinin geri çağırılması lehinde görüş bildirmiş idiyse de, 1911 yasama toplantısı öncesinde yargıçların geri çağırılması konusunda, ilerlemecilerin kendi içinde bir muhalefet ortaya çıktı ve yargıçların geri çağırılması lehinde ve aleyhinde görüşler savunuldu.⁴⁰³

Bu tartışmalar eyalet yasama meclislerindeki tartışmalara da yansdı. Karşıt cephe geri çağırma hakkına ilişkin düzenlemenin önünü kesmek için çeşitli yöntemler kullandı. Senato ve Temsilciler Meclisi komitelerinde önerileri öldürmek istediler. Çeşitli değişiklik önerileri sunarak önünü tıkamaya çalıştılar. Ancak önce California Senatosu'nda 4'e karşı 36, ardından da Temsilciler Meclisinde 10'a karşı 70 oyla kabul edildi. Konu öyle çok dikkat toplayıp tartışıldı ki, California yasaması tarihinde o güne değin ilk kez bir düzenlemeye ilişkin oylamaya her iki meclisteki tüm üyeler tam olarak katıldılar, oylamaya katılmayan bir tek üye bile olmadı. Franklin Hichborn'un ifadesiyle, California yasamasının tarihinde hiçbir konu üzerinde bu denli düşünülüp tartışılmamıştı.⁴⁰⁴

Şimdi sırada anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulması aşaması vardı. Toplam 23 anayasa değişikliği 10 Ekim 1911'de oylanacaktı. Yapılan değişiklikler içerisinde doğrudan demokrasi araçlarının yanı sıra İlerlemeci reform programının bir parçası olan, kadınlara oy hakkı, demiryolu komisyonunun belirlenmesi usulünün değiştirilmesi, eyalet yönetiminin kamu hizmetleri kuruluşları ile olan ilişkilerini yeniden biçimlendiren düzenlemeler ve yönetim ilkelerinde radikal değişiklikler öngören hükümler yer alıyordu. Ancak bunlardan hiçbiri geri çağırma hakkı kadar dikkat çekmedi; geri çağırma hakkı kadar, şiddetli tartışmaların odağı olmadı. Hakimlerin geri çağırılması üzerinden yürüyen tartışmayı bir fırsat olarak gören muhalefet, buradan bir galibiyet kazanabileceği umuduyla tartışmaları körükledi.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.47.

⁴⁰⁴ Franklin Hichborn, **Story of the Session of the California Legislature of 1911**, San Francisco: Press of the James H. Barry Company, 1911, s.137. Halk girişimi ve referandum ise Temsilciler Meclisinde 71-0, Senato'da 35-1 oy ile kabul edildi. Allswang, **op. cit.**, s.17.

⁴⁰⁵ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.51.

Bu tartışmalar öyle bir ortam yarattı ki, California’da herhangi bir seçmenin geri çağırma hakkı konusunda bilgi sahibi olmaksızın oylamaya gitmesi neredeyse imkansızdı. Seçim ta Ekim’de yapılacak olmasına rağmen, gazeteler, barolar, sivil kulüpler, Doğrudan Yasama Derneği, Vali, yasama üyeleri ve çok sayıda diğer ilgili örgütler ve bireylerin hepsi, daha bahar aylarının başında, tartışmalarda taraf olmaya başladılar. Tartışmalar düzenlendi, gazetelerde yazılar yayımlandı, farklı eyaletlerden önemli isimler konuşmalar yapması için getirildi. Vali ile birlikte hareketin önemli isimleri eyaleti bir ucundan diğer ucuna dolaştılar ve propaganda yaptılar.⁴⁰⁶

Karşıt cephe de propagandasını yürütüyordu elbette. Özellikle doğrudan demokrasi aleyhinde ve onun uygulanamazlığını kanıtlamaya yönelik yazılar yayımlanıyor, konuşmalar yapılıyordu. Konuşmalarda, bu araçların “çoğunluğun tiranlığına” yol açacağı, “temsili yönetim biçimine zarar vereceği”, “hakimlerin geri çağırılmasının bağımsız yargı ilkesini zedeleyeceği” vb. ileri sürüldü.⁴⁰⁷

Seçim sonuçları, ilerlemecilerin umduğundan da fazlasını karşıladı. Önerilen değişikliklerin 22’si, reform programının hayati önem taşıyan bölümleri de dahil, kabul edildi. Kadınlara oy hakkı, sonunda kabul edildi ve tüm listede oylamaya en çok katılım bu konuda oldu (125.037 lehte, 121.450 aleyhte). İkinci en çok oy alan husus ise aleyhinde çok konuşulmuş olan geri çağırma idi ve bu usul 23 değişiklik önerisi içerisinde lehte en çok oy alan düzenleme oldu (178.115 lehte, 53.755 aleyhte). Doğrudan yasama (referandum ve halk girişimi) en yüksek oyu alan üçüncü düzenlemeydi ve aleyhte verilen 52.093 oya karşı 168.744 oy alarak kabul edildi.⁴⁰⁸

Bu başarının ardından Haynes şöyle söyleyecekti: *“Bu eyaletin bir vatandaşı olduğumdan bu yana, California halkını gerçek anlamda temsil eden tek yasama*

⁴⁰⁶ **Ibid**, s.52.

⁴⁰⁷ Los Angeles şehir tüzüğünün yapılması döneminde başlangıçta doğrudan demokrasi araçlarının lehinde tutum alıp seçime günler kala karşı cepheye geçmiş olan Los Angeles Times hala doğrudan demokrasi araçlarına karşı muhalefetini güçlü biçimde sürdürüyordu. Gazete doğrudan demokrasi araçlarına ilişkin düzenlemeyi “ucube yasa (freak legislation)” olarak adlandırıyordu. Spivak, **op. cit.**, s.28. Gazete 22 Ocak 1905 tarihli bir yazısında şunları söylüyordu: *“Tanrı biliyor ki, California Yasaması, ‘referandumlar’, ‘emredici vekalet’, ‘geri çağırma’, ‘halk girişimleri’ ve diğer ucube şeyler eklenmeden de zaten yeterince kötü biçimde karmaşık durumda...”* Ayrıca Bkz. Los Angeles Times, 11 Ekim 1911, “Triple Freak of Initiative, Referendum and Recall certainly carried.”; Los Angeles Times, 10 Ekim 1911 “Vicious fight on freak legislation”.

⁴⁰⁸ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.54.

organı budur. Tüm o uzun ve yorucu yıllardaki tüm diğer yasama organları özel çıkarların, özellikle de SPR şirketinin yaratıkları idiler."⁴⁰⁹

Los Angeles Record gazetesinden Frederick O'Brien da bir yazısında doğrudan demokrasi araçlarının kabul edilmesini kastederek "*California Yasamasının 39. Döneminde olan şey şöyle özetlenebilir*" diyordu: "...Eyaleti onyıllardır esiri olduğu şirket bağlarından kurtardı. Halka kendi yasalarını yapma ve kaldırma, kendi görevlilerini belirleme ve görevden alma ayrıcalığını verdi. Çok uzun bir zamandır siyasi hukuksuzluğun zincirleri altında tutulan kadın ve erkeklerin yüreğinde yeniden umudun yeşermesini sağladı... California'nın şimdiye kadarki tüm yasama organları içerisinde bir tek bu, eyaletin gerçek çoğunluğunu temsil etmiştir." ⁴¹⁰

C. Geri Çağırma Hakkı Mücadelesinin Zayıf Noktası: Hakimlerin Geri Çağırılması Tartışması

Geri çağırma hakkının birçok eyaletin anayasa ve yasalarına girmesi elbette yalnızca birtakım siyasal manevralar ve lobi faaliyetleri ile edinilmiş başarılar değildi. Zira en nihayetinde halk çoğunluğunun onayının alınması, dolayısıyla kamuoyunun ikna edilmesi gerekiyordu. Bu dönemde, geri çağırma hakkı lehinde ve aleyhinde çok renkli tartışmalar yaşandı. Beyaz Saray'dan, federal kongre ve eyalet yasama-yürütme üyelerine, belediye başkanlarından yüksek mahkeme hakimlerine, barolardan çeşitli sivil toplum örgütlerine değin birçok kesim bu tartışmaların içerisinde yer aldı. Gazeteler, dergiler, üniversiteler hakka dair tartışmaların birer platformu oldular. Ayrıca reklamlar ve dağıtılan broşürler, çeşitli halk kesimleriyle yapılan toplantılar hakkın geniş halk kesimlerince de tanınmasında önemli rol oynadı. Ancak tüm bu tartışmalar içerisinde "hakimlerin geri çağırılması" önemli yer tuttu. İlerlemeci dönem reformları içerisinde hiçbir öneri bu kadar hararetle tartışılmamış, bu kadar şiddetli bir muhalefetle karşılaşmamıştı. Bu bakımdan "hakimlerin geri çağırılması" konusuna burada özel olarak yer vermek gerektiğini düşünüyoruz.

1912 yılı itibariyle, ABD'nin 37 eyaletinde hakimler eyaletin seçmenleri tarafından seçilmekte idi. Geriye kalan 6 eyalette yasama organları tarafından ve 5

⁴⁰⁹ John Randolph Haynes'in konuşmasından Aktaran: **Ibid.**

⁴¹⁰ Frederick O'Brien, "What 1911 Legislature Did", **Los Angeles Record**, 28 Mart 1911.

eyalette ise valiler tarafından atanıyordu.⁴¹¹ Hakimlerin seçimle göreve geldiği kimi eyaletlerde, hem geri çağırma hakkının doğasının bir gereği olarak⁴¹², hem de yasama ve yürütmedeki yozlaşmadan yargının da payına düşeni aldığına, hakimlerin de diğer devlet görevlileri gibi tekелci şirketlerin emrinde olduğuna ve onların çıkarları lehinde kararlar verdiği inandırılması nedeniyle, hakimler de geri çağırma hakkı kapsamına alındı.⁴¹³

İlk kez 1908’de Oregon anayasasına geri çağırma hakkı eklendiğinde, aslında, ayırım yapılmaksızın seçimle göreve gelen tüm görevliler kapsama alınmıştı; hakimler de bu eyalette seçimle göreve geldiklerinden geri çağırma hakkı hakimleri de kapsıyordu. Ancak o zaman bu durum ciddi bir tartışmaya kaynaklık etmemişti. Meselenin ulusal düzeyde tartışılan bir konu haline gelmesi 1910’da Arizona’nın eyaletliğe kabulü sürecinde gerçekleşti.⁴¹⁴

Arizona’nın Birliğe kabulüne ilişkin süreç, bu süreci düzenlemeye yönelik yasanın (*Arizona Enabling Act*), Kongre’de 20 Ocak 1910’da kabul edilmesi ile başladı. Bu yasaya göre, eyaletliğe kabul edilmesi için Arizona’nın bir anayasal konvansiyon toplaması, anayasasını hazırlaması ve bu anayasa teklifini halkoyuna sunması gerekiyordu. Sonrasında Kongre’ye sunulacak olan bu anayasa ile birlikte eyaletliğe kabule ilişkin bir karar verilecekti. Uzunca bir dönemdir süregelen bu usul bu olmakla birlikte, Arizona’ya ilişkin yasada buna bir şart daha eklendi; ki bu şart, sürecin olağandan daha çetrefilli ilerlemesine sebep olacaktı: Hazırlanan anayasanın ayrıca ABD Başkanı tarafından onaylanması gerekiyordu.⁴¹⁵

Arizona’nın siyasal yaşamı, bir süredir, dönemin birçok Batı eyaletinde olduğu gibi, İlerlemeci hareketin etkisi altına girmişti ve bunun bir sonucu olarak oluşturulan konvansiyona, çok sayıda İlerlemeci ve doğrudan demokrasi hareketi savunucusu

⁴¹¹ Robert L. Owen, “The Recall of Judges”, *The Yale Law Journal*, Vol.21, No.8, Haziran 1912, s.655.

⁴¹² Yani halk tarafından seçilen tüm görevlilerin yine halk tarafından görevden alınabilmesi anlayışının bir sonucu olarak.

⁴¹³ Yolanda LaCagnina, *The Role of the Recall of Judges Issue in the Struggle for Arizona Statehood*, Department of History, Graduate College, University of Arizona Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1951, s.26; Bird/Ryan, *op. cit.*, s.12-13; Zimmerman, *Recall*, s.15.

⁴¹⁴ W. F. Dodd, “The Recall and The Political Responsibility of Judges”, *Michigan Law Review*, Vol.X, No.2, Aralık 1911, s.82.

⁴¹⁵ LaCagnina, *op. cit.*, s.21.

seçildi ve bunlar konvansiyonda belirleyici görevlerde yer aldılar.⁴¹⁶ Dolayısıyla hazırlanan anayasa taslağı, doğrudan demokrasi araçlarını da içeriyordu. Geri çağırma hakkına ilişkin düzenleme hiçbir ayırım gözetmeksizin seçimle göreve gelen tüm kamu görevlilerinin halk tarafından görevden alınabileceğini öngörüyordu. Bu, seçimle göreve gelen hakimlerin de görevden alınabileceği anlamına geliyordu.

Anayasanın Başkan tarafından onaylanması gerektiği ve Dönemin ABD Başkanı William Howard Taft'ın doğrudan demokrasi araçlarına pek sıcak bakmadığı biliniyordu. Özellikle hakimlerin geri çağırılması konusunda sorunlar yaşanabileceği tahmin edilmekteydi. Ancak eyalette güçlü bir konumda olan işçi örgütleri özellikle hakimlerin de geri çağırma kapsamında olmasında ısrarcıydılar. İşçiler, kendi örgütlülükleri ve mücadeleleri ile elde ettikleri kazanımların (birtakım hakların ve çıkarılmasını sağladıkları kimi yasaların) çeşitli gerekçelerle (örneğin anayasaya aykırılık gerekçesiyle) yok edildiğine, kimi davalarda açık bir biçimde patronlardan yana tutum alındığına tanıklık etmişti. Mahkemeler ilerlemeci reformlara karşı mevcut siyasi yoz mekanizmanın bir direnç noktası olarak görülüyordu. Bu nedenle hakimlerin de denetiminin halkın eline verilmesi isteniyor, bu yolla yozlaşmış siyasetin yargı üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılacağı umut ediliyordu.⁴¹⁷

Her ne kadar İlerlemeciler gerek Demokratik Parti gerekse Cumhuriyetçi Parti içerisinde bulunuyor ve bu, toplamda önemli bir delege sayısına karşılık geliyor olsa da, hakimlerin geri çağırılması, konvansiyonda oldukça tartışmalı ve sancılı bir sürecin sonunda kabul edilebildi ve ardından yapılan halkoylamasında halkın da onayını aldı.⁴¹⁸

Şimdi Anayasanın, ABD Kongresinin ve ardından da Başkan'ın onayını alması gerekiyordu. Eyalette olduğu gibi Kongre'de de hakimlerin geri çağırılması ciddi tartışmalara konu oldu. Sonunda Kongre, 8 Ağustos 1911'de, Arizona'nın hakimlerin

⁴¹⁶ *Ibid*, s.61-62.

⁴¹⁷ *Ibid*, s.129. Benzer kaygılar diğer eyaletlerde de yaşıyordu. Örneğin California'da hakimlerin geri çağırılması tartışmalarının hakimlerin kapsamdan çıkarılmasına sebep olabilecek bir düzeye ulaştığı noktada San Francisco'daki yolsuzluk soruşturmalarını adeta boşa çıkartan bozma kararlarının verilmesi, hakimlerin geri çağırılması talebinin yeniden güç kazanmasını sağlamıştı. Sacramento'dan meclis üyesi John C. March, gelişmelerin ardından, son 10 güne kadar yargısal geri çağırmaya karşı olduğunu ancak son iki haftadır yaşananlar nedeniyle fikrini değiştirdiğini ilan etti. Spivak, *op. cit.*, s.27.

⁴¹⁸ LaCagnina, *op. cit.*, s.61-75.

geri çağırılması usulünü anayasadan çıkaracak bir anayasa değişikliği hazırlayıp bunu seçmenin oyuna sunması şartıyla Birliğe kabulüne karar verdi ve bu karar ile birlikte Anayasayı, Başkan Taft'a onaylanmak üzere sundu. Kongre bu kararı ile, hakimlerin geri çağırılması usulünü içeren anayasayı tam anlamıyla onaylamıyor, hakimlerin geri çağırılması düzenlemesinin halkın oyuna sunulmasını istiyordu. Ancak bu ret de değildi, çünkü oylamanın sonucu ne çıkarsa çıksın, Arizona'nın bu şartı yerine getirmesi halinde Birliğe kabul edileceği öngörülüyordu.⁴¹⁹

Başkan Taft uzun sürecek tartışmalara da kaynaklık edecek bir adım atarak, söz konusu kararı, "Anayasanın hakimlerin geri çağırılması usulünü içerdiği" gerekçesiyle 15 Ağustos 1911'de veto etti ve Kongreye geri gönderdi. Bunun üzerine Kongre bu kez, anayasadan hakimlerin geri çağırılmasına ilişkin hükmün çıkarılması kaydı ile Arizona'nın birliğe kabul edileceği yönünde bir karar aldı. Arizona, anayasasından hakimlerin geri çağırılması usulünü çıkardı ve böylece Taft'ın onayını alarak 14 Şubat 1912'de eyalet olarak Birlik'e kabul edildi.⁴²⁰

Fakat süreç bununla sona ermedi. Arizona eyalet olarak ilk valisini seçip, yasama organını oluşturduktan hemen sonra, 21 Mart 1912'de, Eyalet yasama organı, Senato'ya sunulan ilk yasa teklifi olan ve hakimlerin geri çağırılması usulünü yeniden anayasaya koyan bir anayasa değişikliği yasası tasarısını (Senate Bill no.1) gündemine aldı. Birtakım aksaklıklar nedeniyle süreç uzasa da 27 Nisan'da bu yasa tasarısı yasama organında kabul edildi ve 5 Kasım'da yapılan halkoylamasında büyük bir oy farkıyla onaylandı.⁴²¹

Bu süreçte başta Kongre olmak üzere ülkenin dört bir yanında hakimlerin geri çağırılması üzerine hararetli tartışmalar yürütüldü. *"Arizona anayasasının bu hükmü, bölge ve eyalet hakimlerine uygulanması açısından, bana, etkileri itibariyle çok kötücül, yargı bağımsızlığı bakımından çok yıkıcı, kişi haklarını halk çoğunluğunun muhtemel tiranlığına muhatap etmeye çok müsait ve bu bakımdan da, özgür yönetim ülküsüne çok zararlı görüldüğünden, bu hükmü içeren bir anayasayı onaylamayı*

⁴¹⁹ House Joint Resolution No.14. <http://azmemory.azlibrary.gov/cdm/ref/collection/feddocs/id/2689>

⁴²⁰ Dodd, **op. cit.**, s.82-83; LaCagnina, **op. cit.**, s.105-110, 131-132.

⁴²¹ LaCagnina, **op. cit.**, s.122-125. Aynı dönemde New Mexico için de eyaletliğe kabul süreci işlemekteydi. Ve başlangıçta New Mexico da içerisinde hakimleri de kapsayacak şekilde geri çağırma hakkının yer aldığı bir anayasayı kabul etmişti. Ancak Arizona'dan farklı olarak New Mexico, Taft'ın tutumu nedeniyle hakimleri hakkın kapsamından çıkardı ve sonrasında da aksi yönde bir adım atmadı. Zimmerman, **Recall**, s.16.

reddetmem gerekir."⁴²² diyen Taft'ın veto gerekçelerini açıkladığı 10 sayfalık metinde yer alan argümanlar, hakimlerin geri çağırılması usulü aleyhinde o dönemde savunulan başlıca argümanları teşkil edecekti.

Taft, metinde, öncelikle diğer erkler ile ilişkisi çerçevesinde yargı erkinin denetleyici ve dengeleyici rolüne vurgu yapıyordu. "Yasaları halk yapar ama bütün halk değil, sadece, seçmen olma yeterliğine sahip olanların çoğunluğu yapar" diyen Taft, böylelikle yasama faaliyetinin halkın bütününün iradesinin bir ürünü olmadığını vurguluyordu. Buradaki amacı, halkın bütünü üzerinde belirleyici olacak olan bu halk çoğunluğunun kimi hallerde kendi bencil çıkarlarını gözeterek toplumdaki diğer azınlık kesimlerine haksızlık edebileceğine işaret etmektir. "*Halkın yönetimi, çoğunluğun, çoğunluk tarafından çoğunluk için yönetimi değildir*" tüm halkın yönetimidir, tüm insanlar için akli, adil ve verimli yönetimi güvence altına alan belli kurallar ve denetim mekanizmaları altında tüm halkın çoğunluğu tarafından yönetimidir, diye yazıyordu. O halde çoğunluğun bencil haksızlıklarının ürünü olabilecek yasalara karşı, toplumun geriye kalan azınlık kesimlerinin hak ve çıkarlarını koruyacak denge-denetim mekanizmaları gerekirdi. İşte bunlardan birisi, halk çoğunluklarının etki, baskı ve yönlendirmelerinden bağımsız olması gereken yargı idi. Erkler ayrılığı ilkesinin bu amacı sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir ilke olduğunu açıklayan Taft, yargının bu işlevini ancak, bağımsız ve tarafsız olduğu takdirde yerine getireceğine işaret ediyordu.⁴²³

Taft'a göre yasama ve yürütme erkleri temsili nitelikte, yani halkın iradesini ve görüşlerini temsil etmek, dolayısıyla ona karşı sorumlu olmak üzere tasarlanmış erklerdi. Ancak yargı böyle değildi. Hakimlerin seçimle göreve geldiği bir sistemde dahi yargı, halk çoğunluğunu temsil eden bir organ olarak düşünülemezdi. Hakimler de devlet eliyle yapılması gereken bir işi yerine getiriyorlardı ve bunu tüm halkın çıkarına yapıyorlardı ancak onların işi halkın iradesinin peşine takılmak değildi. Onlar halk temsilcileri değildi, hatta görevlerini yapabilmeleri için tam aksine bağımsız olmaları gerekirdi. Önlerine gelen bir konuda sadece hukuk ve adalet çerçevesinde karar vermeliydiler.⁴²⁴

⁴²² William Howard Taft, "Special Message of the President of the United States Returning without Approval Joint Resolution No. 14.", Washington, 1911, <https://www.azlibrary.gov/sites/azlibrary.gov/files/sla-62-1-hr-doc106.pdf>, s.2.

⁴²³ Taft, **Special Message**, s.3-4.

⁴²⁴ **Ibid**, s.4-5.

“Bireylerin ve azınlıkların haklarını muhafaza etmek ve anayasamızın kurduğu dengeyi korumak için, adalet ve hukuk gerektirdiğinde, çoğunluğa karşı karar verecek cesareti olan hakimlere sahip olmalıyız.”⁴²⁵ diyen Taft’a göre Arizona anayasasındaki geri çağırma hükmü, bu cesarete sahip hakimlerin, halkın hoşuna gitmeyen bir karar verdiklerinde keyfi biçimde görevden alınabilmelerine imkan sağlayacaktı. Seçmenler kimi hallerde, verdikleri kararları beğenmeyen hakimleri düşüncesizce hedefleyebilecek; seçimlere ilişkin bir ihtilaftan, işçi-işveren uyuşmazlıklarından, ırk ve din meselelerinden, ünlü (sevilen/sevilmeyen) birtakım kişilere ilişkin cezai yargılamalardan kaynaklı seçmen memnuniyetsizliklerinin ortaya çıkaracağı anlık öfke ve heyecanlarla hakimler hedef haline gelebilecekti: “...Halkın duygularının sakinleşmesini sağlayacak hiçbir erteleme periyodu devreye konulmaz. Geri çağırma, hızlı davranmayı teşvik etmek ve halkı demiri tavında dövmeye yönlendirmek için tasarlanmış bir araçtır. Hakime halkın çoğunluğunun hizmetkârı ve aracısı olarak muamele edilir ve halkın anlık iradesinin muhatabı kılınır. ... Halkın hoşuna gitmeyen bir karar aldığı anda, protesto ruhunun soğumaya hiç zamanı yok iken ve hatta verdiği kararın temyiz süreci daha devam ediyor iken ve belki de temyiz kabul edilecekken, hiçbir yargısal duruşma, kanıt, savunma olmadan hakim seçmenlerin mahkemesinin karşısına çıkarılır ve görevden atılır; hayatı boyunca küçük düşürülür... tek bir kararında halkın beklentilerini tatmin etmedi diye.”⁴²⁶

Ayrıca yargının tekellerin emrindeki hakimlerden temizlenmesi amacıyla hakkı savunanlara cevaben Taft, geri çağırma hakkının zengin ve güçlü kesimler elinde tam tersi yönde kullanılabileceğine işaret etmiş ve yozlaşmış hakimlerden kurtulmak için uygulanabilecek başka araçlar geliştirilebileceğini, hakimin kendisini tarafsız bir jüri önünde savunabileceği bir soruşturma usulü öngörülebileceğini söylemiştir.⁴²⁷

Taft’ın argümanları, zaman zaman geliştirilerek ve başka argümanlarla güçlendirilerek, geri çağırma hakkı karşıtları tarafından çeşitli platformlarda yinelendi. Bununla birlikte, karşı görüşte olanların da sayısı azımsanmayacak

⁴²⁵ **Ibid**, s.5.

⁴²⁶ **Ibid**, s.6. Taft ABD Başkanlığı görevi sona erdikten sonra bir dönem Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Profesör olarak dersler vermiştir. Burada geri çağırma aleyhindeki argümanlarını geliştirerek savunmaya devam etmiştir. Taft’ın geri çağırmaya ilişkin ayrıntılı görüşleri için bkz. Taft, **Popular Government** s.82-83.

⁴²⁷ Taft, **Special Message**, s.9-10.

düzeydeydi. Örneğin Taft'ın vetosunun hemen ardından California eyaleti, hakimlerin geri çağırılmasını da içerecek biçimde geri çağırma hakkına yer veren bir anayasa değişikliğini kabul etti. Wilcox bu gelişmeyi şöyle yorumladı: *“Görünen o ki, Başkanın sesi... California’lılara, çok eskilerden gelen bir ses gibi gelmişti. Bir yüzyıl öncesinden kuşaktan kuşağa hiç değişmeden gelmiş güzel bir masalın tekrarlanması gibi görünmüştü. Gerçek görünmüyordu. California’lıların tanıdığı yargıyı tarif etmiyordu. Gerçeği söylemek gerekirse, Başkanın mesajı kendi doğduğu yer olan Cincinnati’nin yargısını da tarif etmiyordu ya da New York’un, Pennsylvania’nın, Colorado’nun, Missouri’nin ve diğer birçok şehir ve eyaletin. Sayın Taft nasıl seçilirlerse seçilsinler, en azından çoğu durumda, hakimlerin bağımsız olduklarını zannediyordu...”*⁴²⁸ California’da geri çağırma hakkının mimarı Dr. Haynes’a göre, demiryolu tekeli SPR’in hakimiyeti, başka hiçbir devlet organında bu denli bütünlüklü ve kötücül bir düzeyde değildi.⁴²⁹ Buna bir kanıt olarak ise, California Yüksek Mahkemesi’nin 1895 ile 1910 arası baktığı 79 davadan 57’sinde, şirketin lehinde kararlar vermiş olması gösteriliyordu.⁴³⁰

Kimilerine göre bu tartışma esasında halkçı bakış açısı ile halk düşmanı aristokratik bakış açısı arasındaki çatışmadan kaynaklanıyordu⁴³¹; kimilerine göre ise hakimleri haksız yere mahkum etmeye sebep olacak önyargılılık ile yargı bağımsızlığından yana olan aydınlık arasındaki bir mücadele idi⁴³². Ne olursa olsun, açıklı ki, görüş ayrılığına neden olan temel nokta, aslında, yargının devlet erkleri içerisindeki yeri, rolü ve niteliğine ilişkin bakış açılarındaki farklılıktı.

Örneğin, Senatör George Sutherland’e göre, söz konusu hüküm, iyi yönetim ilkelerini tümüyle yıkıcı nitelikte idi ve hatalı olduğu nokta hakimlerin kendilerini seçenleri temsil ettiği varsayımı üzerine kurulu olması idi. “Hakimlerin seçmeni yoktur” diyen Sutherland’a göre hakimler, ancak çok sınırlı bir manada ‘temsili

⁴²⁸ Wilcox, **op. cit.**, s.216-217.

⁴²⁹ Haynes’tan Aktaran: Mowry, **op. cit.**, s.14.

⁴³⁰ Spencer C. Olin, **California's Prodigal Sons: Hiram Johnson and the Progressives, 1911-1917**, Los Angeles: University of California Press, 1968, s.3.

⁴³¹ Örneğin, bkz. Wilcox, **op. cit.**, s.222-224.

⁴³² Dönemin yargısal geri çağırma konusundaki en güçlü muhaliflerinden birisi Amerikan Barolar Birliği idi. Amerikan Barolar Birliği 1911’de hakimlerin geri çağırılmasına karşı olduğunu ifade eden bir karar aldı ve ayrıca hakimlerin geri çağırılması usulünün getirilmesine karşı çalışmalar yürütecek bir komisyon kurdu. Bu komisyon yıllık olarak raporlar yayımladı. 1915 yılı raporunda hakimlerin geri çağırılması usulünün getirilmesine karşı mücadelenin önyargılılığa, haksız hüküm vermeye karşı aydınlık için verilen mücadele olduğu vurgulanıyordu. Bkz. Report of the Committee to Oppose Judicial Recall, **The American Bar Association Journal**, Vol.1, No.3, Temmuz 1915, s.276.

görevli' olarak kabul edilebilirlerdi.⁴³³ Senatör Crawford'a göre de, hakimlerin geri çağırılması usulünü savunmaya sebep olan yanıltıcı mantık, hakimın halkın hizmetkarı ve çoğunluğun temsilcisi olduğunun düşünülmesi idi. Oysa hakimler çoğunluğun olduğu kadar azınlığın da hak ve özgürlüklerini korumak zorunluluğu altında idi. Yargı baskı altındaki tüm azınlıkların sığınağı idi.⁴³⁴

Senatör Pickett ise, yasama ve yürütme görevlileri ile yargı görevlileri arasındaki farklılığa işaret ediyor ve hakimlerin üstlenmiş oldukları görevlerin niteliği gereği geri çağırmaya konu edilemeyeceklerini vurguluyordu. Pickett'e göre, yasama ve yürütme görevleri için aday olanlar halkın önüne, üzerinde durdukları ilkeleri ortaya koyan platformlarla gitmekte; politikaları ile lehinde ve aleyhinde olacakları yasalar konusunda deklarasyonlarda bulunmaktaydılar. Halk da bu çerçevede yasama ve yürütme görevlilerini seçmekteydi. Ancak hakimler böyle değildi. Hakimler *"belli bir davada nasıl tutum alacakları, bir anayasa veya yasa hükmünü nasıl yorumlayacakları yahut belli bir yasayı destekleyecekleri veya desteklemeyecekleri... konusunda önceden açıkladıkları görüşler üzerinden seçilmezler."* diyen Pickett'in ifadesiyle hakimler, yasama ve yürütme üyeleri gibi halkı temsil etmek üzere değil, halkın hoşuna gidip gitmediğine bakmaksızın bir *"kanunu tefsir etmek, anlamını ortaya koymak ve yorumlamak ve önlerindeki vakalara bunu uygulamak"* için seçiliyorlardı. Hakimlerin görevi *"tüm halkın karşısında tek başlarına dursalar bile, yasa çerçevesinde azınlık olanı veya tekil bireyi korumaktı"*. Hakimın görevi, *"halkı korumak için yaratılmış sınırları aştığında, halkı, kendisine karşı korumaktı"*.⁴³⁵

Senatör Legare de bu görüşe katıldı: *"(yargı) azınlıkların her daim korunmak için başvurabilecekleri tek erk tir. Yürütme ve yasamanın çoğunluğu temsil etmesi beklenir... ancak çoğunluk tarafından yahut onun hizmetlileri tarafından azınlığın peşine düşüldüğünde, yargı sığınılacak bir limandır. Devletin bu erkini yok ederseniz, azınlığın tek umudunu da yok edersiniz ve aynı zamanda çoğunluğa konulmuş tüm kısıtlamaları kaldırmış ve eline en sonunda kendilerini ve ülkeyi yok edecekleri kötücül ve kontrol edilemez yetkiler bırakmış olursunuz."*⁴³⁶

⁴³³ Congressional Record, Vol. 47, Part 3, s.2801.

⁴³⁴ Congressional Record, Vol. 47, Part 4, s.3697.

⁴³⁵ Congressional Record, 23 Haziran 1911: Aktaran Beard/Shultz, **op. cit.**, s.56.

⁴³⁶ Congressional Record, 17 Mayıs 1911, Aktaran, Beard/Shultz, **op. cit.**, s.56-57.

Hakimlerin geri çağırılması sadece doğrudan demokrasi araçlarının yanında ve karşısında yer alanlar arasında tartışmalara kaynaklık etmedi; ayrıca doğrudan demokrasi savunucuları arasında da bir ayrışmaya yol açtı. Başta araçların en popüler savunucularından Woodrow Wilson⁴³⁷ olmak üzere kimi doğrudan demokrasi yanlıları hakimlerin geri çağırılmasına karşı çıktı. Bu kesimlerin görüşleri Wilson'ın şu açıklamasında özetlenebilir: *“Geri çağırma bir idari denetim yoludur. Eğer uygun biçimde düzenlenir ve geliştirilirse, idari görevlileri yeniden düzenlemenin bir aracıdır, tıpkı halk girişimi ve referandumun yasakoyuculara yaptığı gibi, yani onları, kendileirni seçen halka karşı doğrudan sorumlu kıldığı gibi. Hakimleri geri çağırılması ise başkadır. Hakimler yasaykoyucu değildir, idareci de değildir. Onların görevi kanunun ne olacağını değil, ne olduğunu belirlemektir. ... Hakimlere geri çağırma ilkesinin uygulanması, kanunun ne olduğu sorusunun cevabının halkın nabzına ve halkın yargılarına göre belirlenmesi gerektiği fikrini ortaya çıkarır. Halkın istediği zaman yasaları değiştirebilme yetkisine sahip olması yeterlidir. Mevcut yasaları sadece yorumlamakla görevli hakimlerin geri çağırma tehdidi ile doğrudan etki altına alınmalarına gerek yoktur.”*⁴³⁸

Geri çağırma karşıtlarının ortaya koydukları argümanların hepsinin kilit noktası yargı bağımsızlığı vurgusu idi. Geri çağırmanın hakimleri, halkın sürekli değişen, anlık öfke ve heyecanlarının muhatabı kılacağı, bu yolla yaratılacak halkın tiranlığının hakimlerin elindeki bağımsızlığı son zerresine kadar yok edeceği ileri sürüldü.⁴³⁹

Taft'a göre, bağımsızlık, hakimlerin belli bir süre ile o makamda bulunacaklarını biliyor olmalarının verdiği güven ile sağlanıyordu. *“Mevcut sistemimizde, seçimle göreve gelseler bile hakimler belli bir süre boyunca görevlerinde bulunacaklarını bilirler. Bu süre boyunca, en azından, herhangi bir kesinti yaşamazlar yahut halkın kendilerini onaylamaması tehdidi altında hissetmezler.”* İşte Taft'a göre bu görev süresi konusundaki kesinlik, hakimlere

⁴³⁷ Woodrow Wilson, bu tartışmalar sürerken, 1911-1913 yılları arasında, New Jersey Valisi olarak görev yapıyordu. Sonrasında ise, William Howard Taft'tan sonraki ABD başkanı olarak seçilmiş ve iki dönem üst üste bu görevi yürütmüştür.

⁴³⁸ Wilson'dan Aktaran: Harvey S. Hoshour, “Prize Argument Against the Judicial Recall”, **The American Law School Review**, Vol.3, 1915, s.623.

⁴³⁹ Rome G. Brown, **Dilemma of the Judicial Recall Advocate: Address Before the State Bar Association of Missouri**, St. Louis, Missouri, 23 Eylül 1914, Minnesota: State Bar Association, 1914, s.22.

görevlerini bağımsızca yapma imkanı sunuyordu. Ancak geri çağırma hakkı bu kesinliği ortadan kaldırmakla bağımsızlığı zedelemekteydi.⁴⁴⁰

Kimi yazarlar ise, geri çağırma aracı karşısında hakimlerin daha korunmasız ve diğer siyasi temsilcilerden daha farklı bir pozisyonda olduklarına vurgu yaptı. Albert M. Kales, 1914'teki bir yazısında şunları ifade etti: *“Hakim, seçilmiş görevliler içerisinde en savunmasız olanlardan biridir. Hiçbir platform üzerinden aday olamaz; hiçbir siyasal programı olamaz. Halkın çıkarına herhangi bir başarısına vurgu yapamaz. İyi bir hakim olup olmaması, görece az sayıda kişinin değerlendirecek yeterliğe sahip olduğu bir uzman görüşü meselesidir. Saygınlığı, yalan bir açıklamanın etrafa salınmasıyla kolaylıkla tahrip edilebilir. Hatta, belli bir davada sırf görevinin gerekleri yerine getirmesi bile ona zarar verebilir.”*⁴⁴¹

Dile getirilen ilginç argümanlardan birisi de hakimlerin geri çağırılabilmesi savunusunun cumhuriyeti yıkmaya yönelik sosyalist bir talep olduğu iddiasıydı.⁴⁴²

Sıkça dile getirilen bir başka argüman ise, hakimlerin görevden alınıp alınmamasına karar vermenin, bir bakıma işlerini gereği gibi yapıp yapmadıklarına karar vermek demek olduğu; ancak yeterli eğitimi ve bilgisi olmayan seçmenlerin, uzmanlık gerektiren böylesi bir kararı vermeye ehil olmadıkları idi.⁴⁴³ Geri çağırma taraftarlarının buna cevapları netti: Yeterli eğitimi ve bilgisi olmayan seçmenlerin, hakimleri seçebileceğine güveniyorsak, onları gerektiğinde görevden alabilecek yeterliğe sahip olduğuna da güvenmek gerekirdi.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Taft, **Popular Government**, s.201.

⁴⁴¹ Albert M. Kales, **Unpopular Government in the United States**, Chicago: University of Chicago Press, 1914, s.125.

⁴⁴² 1913'teki yazısında West şunları söylüyordu: *“Mahkemelerin saldırı altında olduğu, hakimlerin anayasaya itaat ettikleri için suçlandıkları ve temsili yönetimin aşağılandığı, yok edilmek istendiği bir çağda yaşıyoruz. Sosyalistlerin arzuları, sosyalist benzeri kesimlerin ve diğer birçok vatandaşın siyasi ahlaki haline geldi. Mahkemelerin otoritesine dil uzatmak, mahkemelerin artık anayasal güvencelerin muhafızları olmamalarını, hakimlerin geri çağırma korkusu altında görev yapmalarını, temsili yönetimin mutlak demokrasiye dönüşmesini talep etmek popüler hale geldi. Siyasi akıl, bize sosyalizmi ve Antik Atinalıların eskimiş kendini yıkıcı demokrasisini önermek için 1912 yılını mı bekledi?”* Howard West, “The Recall of Judges and of Judicial Decisions”, **Michigan Law Review**, Vol.11, No.4, Şubat 1913, s.278. Bu görüş Amerikan Barolar Birliğinin hakimlerin geri çağırılması karşıtı komitesinin hazırladığı yıllık raporların neredeyse tümünde tekrar tekrar ileri sürüldü ve vurgulandı. Örnek olarak bkz. Report of the Committee to Oppose Judicial Recall, **The American Bar Association Journal**, Vol.4, No.3, Temmuz 1918, ss.400-407.

⁴⁴³ William Denman, **The Recall of the Judiciary in California**, San Francisco: The Recorder Printing and Publishing Co., 1911, s.7.

⁴⁴⁴ Senatör Jonathan Bourne Jr. Kongredeki tartışmada, “eğer hakimlerin seçiminde halka güveniyorsak, kesinlikle geri çağırma aracını bilgece kullanacaklarına da güvenebiliriz” demiştir.

Öte yandan, hakimlerin seçimle göreve geldikleri olgusu bir kenara konulduğu halde dahi, seçmenlerin denetimine tabi olmaları gerektiği ileri sürüldü. Bu noktada konu, yargısal faaliyetin nitelenmesindeki görüş ayrılığına geliyordu.⁴⁴⁵ Geri çağırma hakkı savunucularına göre, yargının, halk karşısındaki sorumlulukları ve devlet yönetiminde gördüğü işlevin temel niteliği bakımından yasama ve yürütmeden bir farkı yoktu.⁴⁴⁶ Tıpkı yasama ve yürütme erki gibi yargı da temelde yasaların yorumu ve uygulanması görevini üstlenmişti. Bu nedenle, nasıl yasama ve yürütme üyeleri yasaların yürütülmesinde halk karşısında sorumlu ise, yargı üyeleri de aynı şekilde sorumlu olmalıydı. Wilcox bunu şöyle açıkladı: *“yargı erki devletten ayrı bir şey değildir, halkın iradesine karşı hesapverirlik bakımından diğer departmanlardan daha kutsal ve farklı değildir. Hakimler mevcut yasalara göre davranmakla ve belli ihtilaflara bu yasaları yorumlamak ve uygulamakla bağlı olduklarından, kendi fonksiyonlarını yine bu şekilde yerine getiren yasama ve yürütme erkleri ile aynı biçimde halka karşı sorumlu olmaları gerekir.”*⁴⁴⁷

“Neden bir yargı görevlisi kendisini seçenlerin isteklerinden, diğer herhangi bir kamu görevlisinden daha fazla bağımsız olmalıdır?” diye soran Senatör Chamberlain’e göre, demokratik bir bakış açısı, yasama, yürütme ya da yargı farketmeksizin tüm halkın görevlilerinin halkın iradesini yansıtmakla bağlı olmasını gerektirirdi. Bir temsilciyi, kendisini seçenlerin irade ve isteklerinden ayrı bir yere koyan türden yönetim anlayışı, ona göre, aristokratik karakterde idi.⁴⁴⁸ Senatör Hardy de bu görüşü destekledi ve konuşmasında Jefferson’ın ünlü açıklamasından şu alıntıyı yaptı: *“Bir kraldan yahut yürütmeden bağımsız bir yargı tek başına iyi bir şeydir ancak ulusun iradesinden bağımsızlık hatadır, en azından cumhuriyetçi bir yönetimde böyledir.”*⁴⁴⁹

Geri çağırma hakkı savunucularına göre, yargının rolü ve işlevi tümüyle siyasal alandan yalıtılmış bir işlev değildi. Aksine bu alanla birçok bakımdan iç içe geçmişti. Hakimler bir yasanın ne anlama geldiğini yorumlarken aslında yasa koyuyordu.

Congressional Record, Vol. 47, Part 4, s.3641-3642. Bourne’un yargısal recalla ilişkin görüşleri için bkz. Bourne, **op. cit.**, s.13-16.

⁴⁴⁵ Extension Division of the University of Kansas, “Debating and Public Discussion. The Recall of Judges”, **Bulletin of the University of Kansas**, Political Science Series No.2, Vol.XV, Aralık 1913, s.11.

⁴⁴⁶ Beard/Shultz, **op. cit.**, s.60.

⁴⁴⁷ Wilcox, **op. cit.**, s.217-218.

⁴⁴⁸ Congressional Record, 20 Nisan 1911, Aktaran, Beard/Shultz, **op. cit.**, s.60.

⁴⁴⁹ Congressional Record, 1 Haziran 1911, Aktaran, Beard/Shultz, **op. cit.**, s.60.

Dahası hakimlerin kanunların anayasallığı konusunda hüküm verebilme yetkisine de sahip olmaları ile birlikte mahkemeler, pratikte, yasamanın yaptığı düzenlemeler üzerinde mutlak veto yetkisine sahip, yasama faaliyeti yürüten organlara dönüşmüştü.⁴⁵⁰ Başka bir ifadeyle, bir yasanın ne anlama geldiğini yorumlarken, daha da önemlisi bir yasanın anayasaya aykırılığına karar verirken hakimin işlevi yargısal olduğu kadar, siyasal/yasamasal nitelikte bir işlev idi. Bu bakımdan halk karşısında sorumlu olmalarından, tıpkı siyasal işlev gören diğer kamu görevlileri gibi halk tarafından denetlenmelerinden daha doğal bir şey düşünülemezdi.⁴⁵¹

Yargının azınlık haklarının koruyucusu bir denge-denetim aracı olduğu ve bunu başarabilmesi için de halktan bağımsız olması gerektiği görüşünü de reddetti yargısal geri çağırma savunucuları. Bunu iki argümana dayandırdılar. Birincisi, hakimlere biçilen, diğer iki erk karşısında denetleyici ve dengeleyici olma rolü, aynı zamanda yargıya ciddi bir üstünlük vermekte idi. Böylesi bir üstünlüğün istismar edilmesi halinin çok daha korkutucu sonuçları olacağı açıktı. İşte böylesi bir duruma karşı halkın eline geri çağırma aracının bir güvence olarak verilmiş olması gerekirdi.⁴⁵²

İkincisi ise, en nihayetinde anayasalarda azınlıkları ve kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alanlar da, anayasanın yapıldığı dönemin halk çoğunluklarıydı. “O dönemde böylesi bilgece bir tutum almış olan halk çoğunluğunun neden sonraki dönemlerde bilgece davranamayacağı, azınlık haklarını anayasaya aykırı yasalar yaparak gasp edeceği, hak ve özgürlükleri koruyan hakimlere karşı geri çağırma aracını kötü niyetle kullanacağı farz ediliyor? Daha önceki kuşağın şimdikinden daha iyi ve daha akıllı olduğu nasıl ve neye dayanarak ileri sürülebilir?” diye soran Wilcox şöyle yazıyordu: “*Tersine, siyasi gelişme her geçen gün daha fazla bireylerin haklarını yetki tecavüzlerine karşı koruma ve zayıf ve temsil edilmeyenlerin haklarını etkin bir biçimde garantiye alma yönünde gelişmektedir. Ancak, azınlıkların, çoğunluğun baskısından korunmak için özel bir devlet organına ihtiyaç duyduğu, çünkü çoğunluğun bugün insan hakları konusunda,*

⁴⁵⁰ Dodd, **op. cit.**, s.85-86.

⁴⁵¹ Wilcox, **op. cit.**, s.222-223. Beard/Shulzt, **op. cit.**, s.55; Zimmerman, **Recall**, s.126. Ayrıca bkz. P. Orman Ray, **An Introduction to Political Parties and Practical Politics**, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s.380-381.

⁴⁵² Henry Denis, **Political Judiciary and the Recall of Judges**, New Orleans: Schumert&Warfield 1915, s.5.

geçmişte olduğundan veya gelecekte olacağından daha az istekli olduğu teorisi temelde mantıksızdır. Tıpkı diğer devlet erkleri gibi mahkemelerin de kendi çağlarının çoğunluğunun iradesini uygulamaları yeterlidir."⁴⁵³

"Eğer Sayın Taft'ın temel Amerikan politikasında yargının özel işlevine ilişkin teorisi ülkemizin kurucularının niyetlerinin ve ruhunun gerçek yansıması ise, o ruh ve niyet artık köhnemiştir, hükümsüzdür." diyen Wilcox, hakimlerin geri çağırılması üzerinden ortaya çıkan ayrışmayı, İlerlemeci ruha uygun bir biçimde, şu cümlesiyle ortaya koyuyordu: *"Mesele gene insanların çoğunluğu ile dolarların çoğunluğu arasındaki eski kafa karışıklığına gelip dayanıyor."* Wilcox'a göre aslında azınlıkların korunması derken kastedilen "sayıca az olanların" yani aristokratik kesimin, sermaye kesiminin korunması idi. Onun ifadesiyle bu, "geçmişin sesi ile söylenen" "azınlıkların korunması"ydı. Oysa bugünün sesi ile azınlıkların korunmasından bahsederek; o zaman "azınlıkların korunması", zengin, güçlü, tüm devlet kademelerini etkisi altına almış kesimlere karşı "zayıf" olanların korunması anlamına gelirdi. Geri çağırma hakkı da işte bu zayıf olanların eline kendilerini koruyacak bir araç vermekteydi.⁴⁵⁴

Yargıçların halk tarafından görevden alınabildikleri takdirde bağımsızlıklarını yitireceklerini savunanlara, "hakimler yasama ve yürütme tarafından görevden alınabildiklerinde bunlara karşı bağımsızlıkları zedelenmeyecek midir" diyen geri çağırma yanlılarından Senatör Chamberlain, Senato'da, *"Eğer bu yetkinin halka verilmesi yargı bağımsızlığını zedeliyorsa, yasama organının kullanmakta olduğu yetkinin de bağımsızlığı yok etmeye meyilli olabileceği söylenemez mi?... yasama yürütme yozlaşmışsa, bunlar yoz ellerini görevden alma yetkisine sahip oldukları yargıya da uzatmazlar mı?"* diye sordu ve hakimlerin görevinin akıbeti konusunda karar verme gücünün, yasama organının elinde olmasındansa halkın elinde olmasının daha güvenceli olacağını savundu.⁴⁵⁵

Başkan Taft'ın vetosunun hemen ardından hakimlerin de geri çağırılmasını içeren bir anayasa değişikliğini kabul eden California'nın valisi Hiram Johnson da, bir konuşmasında, hakimlerin geri çağırılmasının bağımsız yargıyı tahrir edeceği

⁴⁵³ Wilcox, **op. cit.**, s.219-220.

⁴⁵⁴ Wilcox, **op. cit.**, s.222.

⁴⁵⁵ Congressional Record, 20 Nisan 1911: Aktaran, Beard/Shultz, **op. cit.**, s.60-61.

iddiasına karşı “bir adamın kafasına silah dayayarak bir korkak yaratamazsınız, sadece onun bir korkak olup olmadığını gösterebilirsiniz” diyerek geri çağırmanın dürüst hakimler için korku duyulacak bir şey olmadığını ancak aksine, dürüst olmayanların yüreğinde korku yarattığını, yaratacağını vurguladı ve “Hakimlerin kulaklarının California’nın demiryolu raylarında olmasındansa” halkta olmasının daha iyi olacağını söyledi.⁴⁵⁶

Geri çağırma savunucuları, yozlaşmış hakimlere karşı halihazırdaki *impeachment* usulünün yeterli olduğu⁴⁵⁷ ya da başka görevden alma usullerinin geliştirilebileceği yönündeki görüşleri⁴⁵⁸ de samimi ve gerçekçi bulmuyordu. Onlara göre, *impeachment* usulü çok sınırlı bir alanda uygulanabilen, usuli birtakım nedenlerle çoğu zaman sonuç almanın neredeyse imkansız olduğu bir yöntemdi. Senatör Hardy, Jefferson’dan yaptığı alıntıyla, *impeachment* “bostan korkuluğu bile değildir” demişti. Yüce divan yargılamalarında kişinin suçluluğu kanaati oluşmuş olsa da bunu destekleyecek yeterli delile ulaşamıyor olmasına vurgu yapan Hardy, kimi zaman yetkili makamların tam bir soruşturma yapması engellendiği için, kimi zaman ilgili görevli çok güçlü olduğu ve soruşturma sürecini tıkayabildiği için delillerin toplanamaması nedeniyle bu usul ile sonuç alınamadığına işaret etti.⁴⁵⁹

Tüm teorik tartışmaları bir kenara bırakıp, Amerikan yargısının pratikteki durumuna baktığımızda bile, hakimlerin geri çağırılması usulünün bir gereklilik olduğu sonucuna varılabileceğini ileri süren Wilcox, mahkemelerin sermaye patronlarının, zengin mülk sahiplerinin çıkarına kararlar verdiğine işaret ederek yargı bağımsızlığından söz edenlere şöyle seslenmişti: “Görünen o ki yargının “bağımsızlığı”nın büyük kısmı, yargının sadece halktan bağımsız olması.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.53. Johnson demiryolu raylarına gönderme yaparak, o dönemde eyaletin yargısı da dahil tüm devlet kurumlarını etkisi altına almış demiryolu tekeli SPR’ı kastediyordu.

⁴⁵⁷ Örneğin Everett P. Wheeler’a göre *impeachment* usulü hakimlere karşı gerektiğinde kolaylıkla işletilebilmektedir ve böylesi güvenceli bir usul varken geri çağırma uygulamasının gereği yoktur. Richard Childs, Everett P. Wheeler, Charles Hopkins Hartshorne ve Edward D. Page, “Discussion of the Selection and Removal of Judges”, **Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York**, Vol. 3, No. 2, Efficient Government, Ocak 1913, ss. 109-116, s.113.; Benzer yönde bkz. Dodd, **op. cit.**, s.87.

⁴⁵⁸ Örneğin Taft, **Popular Government**, s.82. Ayrıca kimi senatörler de bu yönde görüş bildirmiştir. Örneğin Legare ve Littleton bkz. Beard/Shultz, **op. cit.**, s.57.

⁴⁵⁹ Congressional Record, 1 Haziran 1911, s.1674: Aktaran, Beard/Shultz, **op. cit.**, s.60.

⁴⁶⁰ Wilcox, **op. cit.**, s.224.

Sonuçta, yürütülen tartışmalar, geri çağırma hakkını benimseyen eyaletlerin yarısından fazlasının hakimleri geri çağırma hakkı kapsamı dışında bırakmasına sebep oldu. Yine de hakimlerin geri çağırılabilirdiği eyaletlerin sayısı hiç de azımsanmayacak düzeydeydi. California, Oregon, Arizona, North Dakota, Nevada ve Wisconsin bu eyaletler arasında idi.

D. Geri Çağırma Hakkının İlerlemeci Dönem Sonrası Gelişimi ve Bugünkü Durum

Geri çağırma hakkının 1900'lerin ilk yıllarında Los Angeles'ta başlayan yolculuğunun ülke geneline yayılmasında California'da yaşanan gelişmelerin büyük etkisi olmuştu. Ama hakkı anayasasına ilk koyan ve diğer eyaletlerce benimsenmesinde California kadar önemli bir rol oynayan diğer eyalet Oregon idi. Oregon'da William S. U'Ren⁴⁶¹ önderliğindeki doğrudan demokrasi hareketi 1897'den itibaren Halkçı Parti etrafında önemli başarılar elde etmeye başlamıştı. Meclise girmeyi de başaran Halkçı Parti üyeleri, Cumhuriyetçi Parti içerisindeki bir ayrışmadan yararlanarak yaptıkları ittifak sayesinde 1901'de halk girişimi ve referandumu anayasaya ekleyen bir değişiklik teklifinin kabul edilmesini sağladılar. Bu değişiklikler 1902'de halkoylamasıyla kabul edilerek yürürlüğe girdi.⁴⁶²

1902 seçimlerine gelindiğinde ise Cumhuriyetçi Parti'nin eyalet yasamasındaki hakimiyeti tamamen kırılmıştı. Eyalet valisi olarak da bir Demokrat seçilmişti. Oluşan ortam, halkçı-ilerlemeci kesimlerin programlarında yer alan reformları hayata geçirmek için çok elverişli idi. İşçilerin çalışma koşulları ve iş güvencelerine ilişkin reformlar, çocuk işçiliği yasaklayan düzenlemeler, kadınların çalışma sürelerine ve vergilere dair kimi düzenlemeler yapıldı. Yasamanın ayak dirediği konularda ise seçmenler halk girişimi aracını kullanarak kendileri çeşitli reformlar

⁴⁶¹ Demircilik, kitapçılık, avukatlık ve editörlük yapmış bir aktivist olan U'Ren tek vergi yanlısı bir kişi idi. Çeşitli derneklerde aktif olarak çalışma yürütmüş olan U'Ren sonrasında Farmers' Alliance'ın da aktif bir üyesi olmuştu. Sullivan'ın kitabını okuduktan sonra başta tek vergi olmak üzere gerçekleşmesi gerektiğine inandığı birçok reformun doğrudan demokrasi araçları ile sağlanabileceğini düşünmeye başladı. Bunu U'Ren şöyle açıklıyordu: "*Zamanla, Henry George (tek vergi fikrini öncüsü) ve tek vergi konusunda her şeyi unuttum.... Tek önemli şey yasa yapma gücünü sahip olduğu yere, halkın ellerine vermektir. Bir kez bunu yaptık mı, istediğimiz her şeyi, tek vergi ya da herhangi bir şeyi, elde edebildik.*" Aktaran Piott, **op. cit.**, s.35.

⁴⁶² David Schuman, "The Origin of State Constitutional Direct Democracy: William Simon U'Ren and 'The Oregon System'", **Temple Law Review**, Vol.67, Sonbahar 1994, s.949-955; Goebel, **op. cit.**, s. 80. Piott, **op. cit.**, s.37-40.

gerçekleştirdiler. Halk girişimi aracını kullanarak doğrudan halkın oylarıyla kabul edilen reformlardan birisi de 1908’de kabul edilen geri çağırma hakkı oldu.⁴⁶³

Oregon’un ardından, 1909’da Minnesota ve Missouri, 1910’da Illinois, 1911’de California, Montana ve Wyoming, 1912’de Arizona, Colorado, Idaho, Nevada ve Washington, 1913’te South Dakota, Michigan ve Ohio, 1914’te Kansas ve Louisiana, 1915’te New Jersey, 1917’de Nebraska ve 1920’de North Dakota geri çağırma hakkını benimseyen eyaletler oldular. Wisconsin’de ise anayasa değişikliği sürecinin tamamlanıp halk tarafından onaylanması 1926 yılını buldu.⁴⁶⁴ Öte yandan 1898-1918 yılları arasında yaklaşık 1200 yerel yönetim tüzüğüne de geri çağırma hakkı eklendi.⁴⁶⁵

Wisconsin’deki sürecin 1911’de başladığı ancak birtakım aksaklıklar nedeniyle 1926’ya kadar uzadığı düşünüldüğünde, İlerlemeci rüzgar ile birlikte başlayan geri çağırma hakkının yayılımının 1920’de yavaşladığı söylenebilir. Bu durum sadece geri çağırma hakkı için değil, diğer doğrudan demokrasi araçları için de geçerli idi.⁴⁶⁶ Bunun bir nedeni, Goebel’e göre, devam etmekte olan ekonomik değişim ve dönüşümün artık yerleşmeye başlamış olması ve tekel-tröst karşıtı söylemlerin siyasal değerini yitirmeye başlaması idi. Birbirinden tümüyle farklı kesimleri, özünde tekel karşıtlığında birleştirmiş olan doğrudan demokrasi hareketi de, birleştirici unsur zayıflayınca yavaş yavaş sönmeye başladı.⁴⁶⁷

Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı bir vatanseverlik dalgası yaratmıştı ve Rusya’da gerçekleşen Bolşevik Devrimi’nden duyulan korku, doğrudan demokrasi araçlarına karşı daha temkinli biçimde yaklaşılmasına sebep oldu. Ancak araçların terk edilmesi gibi bir sonuç da doğurmadı. Seçmenlerin bu araçlardan vazgeçmeye

⁴⁶³ Piott, **op. cit.**, s.41; Goebel, **op. cit.**, s.81-82. Bir yerel gazetede bu gelişme “halkçı yönetim tapınağını taçlandırıcı son adım”ın da gerçekleştirilmesi olarak duyuruldu. Aktaran: Barnett, **op. cit.**, s.191.

⁴⁶⁴ Wisconsin’de ilk anayasa değişiklik teklifi yasama organında 1911’de onaylanmış ancak çeşitli nedenlerle 1913’te yeniden gündeme alınıp onaylanmak ve bundan sonra halkoyuna sunulmak durumunda kalmıştır. Ancak halkoylamasında reddedilmiştir. Daha sonrasında geri çağırma hakkına ilişkin anayasa değişikliği yeniden gündeme alınmış ve bu kez 1926’da, yapılan halkoylamasında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Yasama organı anayasal düzenlemenin yürürlüğü için gerekli görülmüş olan uygulama yasasını ancak 1933’te çıkarmıştır. Zimmerman, **Recall**, s.14.

⁴⁶⁵ Goebel, **op. cit.**, s.136.

⁴⁶⁶ Persily, **op. cit.**, s.37.

⁴⁶⁷ Goebel, **op. cit.**, s.7

niyetleri yoktu, sadece ülke genelinde yayılımı yavaşladı ve kullanımı azaldı.⁴⁶⁸ Savaş koşullarında istikrar daha tercih edilir bir şeydi. Ardından gelen İkinci Dünya Savaşı bu süreci biraz daha uzattı. Nazilerin ilerleyişinin yarattığı endişe Amerikan halkının vatanseverlik duygusuna odaklanmasına ve statükoyu sahiplenmesine yol açmıştı.⁴⁶⁹

Ancak 1960'lardan itibaren doğrudan demokrasiye olan ilgi yeniden artmaya başladı. Vietnam savaşının ve buna karşı protestoların yarattığı karmaşa ortamı, siyasi suikastlar ve siyahların hak mücadelesinin güçlenmesi, siyasal alana olan ilgiyi ve dikkati artırmıştı.⁴⁷⁰ Yaşanan birtakım sorunlar ve ardından Watergate skandalı ve Başkan Nixon'ın istifası siyasal statükoya olan inancın yitirilmesine yol açtı ve birçok sıradan ABD vatandaşının seçilmiş temsilcilerine karşı duyduğu güvensizliği artırdı.⁴⁷¹ Bu süreçte, bir grup seçmen, dönemin California Valisi Ronald Regan'ın geri çağırılması için bir kampanya başlattı. Grup gerekli olan yarım milyona yakın imzayı toplamayı başaramamıştı ancak Schmidt'e göre onların başlattığı hareket, sonraki yıllarda ülkede çeşitli reformların yapılmasına kaynaklık edecek bir hareketin tohumlarını attı.⁴⁷²

Bu yıllarda siyasal haklar üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya ve siyasal kurumları daha demokratik yapmaya dönük bir dizi reform hareketleri doğdu ve reformlar yapıldı. Afrikalı-Amerikalı vatandaşların oy hakkını garanti altına alan, oy kullanma yaşını 21'den 18'e indiren, başkanlık seçimlerinde adayların doğrudan önseçim ile belirlenmesi usulünü yaygınlaştıran; bu usulün belirleyiciliğini artıran ve parti görevlilerinin adayların belirlenmesindeki rolünü azaltan bir dizi reformlar gerçekleştirildi.⁴⁷³

Tüm bu gelişmeler doğrudan demokrasi araçlarının kullanımını, özellikle 1970'lerden itibaren, büyük bir hızla artırdı. Seçmenler, yeniden, siyasal alana güvensizliklerini en çok yitirdikleri noktada gücü ellerine almayı tercih ettiler ve

⁴⁶⁸ Schmidt, **op. cit.**, s.14.

⁴⁶⁹ Weinstein, **op. cit.**, s.135.

⁴⁷⁰ Schmidt, **op. cit.**, s.23.

⁴⁷¹ Goebel, **op. cit.**, s.187.

⁴⁷² Schmidt, **op. cit.**, s.23.

⁴⁷³ Goebel, **op. cit.**, s.187.

taleplerini doğrudan demokrasi araçlarını kullanarak duyurmak ve/veya gerçekleştirmek istediler.⁴⁷⁴

Bu dönemde yalnızca araçların kullanımında artış olmadı ayrıca birçok yeni eyalet ve yerel yönetim bu araçları siyasal sistemlerine kattılar. 1958’de Arkansas geri çağırma hakkına eyalet yasasında yer verirken, 1959’da Alaska geri çağırma hakkının da içerisinde yer aldığı anayasası ile birlikte eyalet olarak Birliğe kabul edildi. Bunları 1964’te Alabama, 1973’te New Mexico, 1974’te Florida ve 1978’de Georgia izledi. 1992’de Rhode Island geri çağırma hakkını anayasasına koydu. Daha önce sadece eyalet yasasında, yerel düzeyde görevlilerin bir kısmının geri çağırılmasına izin veren bir düzenlemeye sahip olan ancak bu düzenleme 1969’da Illinois Yüksek Mahkemesi’nin kararı⁴⁷⁵ ile yürürlükten kaldırılan Illinois eyaleti, 2010’da bir anayasa değişikliği yaparak eyalet valisinin geri çağırılmasına imkan tanıdı. Son olarak ise 2011’de Maine eyalet yasasına geri çağırma hakkını içeren hükümler ekledi.

Radikal hatta anarşist, yıkıcı bir düşünce olarak kabul edilerek yolculuğuna başlayan ve parçası olduğu doğrudan demokrasi hareketi içerisinde bile kaygı ve soru işaretleri ile kendine gecikmeli bir yer edinen geri çağırma hakkı, bugün ABD’de, doğrudan demokrasinin diğer iki aracından daha yaygın bir biçimde benimsenmiş durumdadır. *National Civic League* ve *2001 International City/County Management Association*’ın yaptığı araştırmaya göre ABD şehirlerinin yüzde 60.9’unda geri çağırma hakkı bulunurken, yüzde 57.8’inde halk girişimi, yüzde 46.7’sinde ise referandum yer almaktadır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Baldassare/Katz, **op. cit.**, s.12; Goebel, **op. cit.**, s.187; Bir örnek olarak halk girişimi aracının yıllara göre artış eğilimi gösteren tablo için bkz. Schmidt, **op. cit.**, s.24.

⁴⁷⁵ In Re Struck, 41 Ill. 2d 574, 244 N.E. 2d 176 (1969).

⁴⁷⁶ Söz konusu araştırma nüfusu 2.500’den yüksek beş bine yakın şehrin yazı işleri birimleri ile yapılan anketlerden elde edilen bilgilere göre yapılmıştır. Gardinier’den Aktaran: Weinstein, **op. cit.**, s.138. Burada referandum ile kastedilen, ilga edici referandum ve halkın vetosu usulleridir.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD’DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ HUKUKİ ÇERÇEVESİ

Geri çağırma hakkının ABD siyasi sisteminin bir parçası haline geliş sürecini incelediğimizde görüyoruz ki, hakkın ortaya çıkışının kökeninde Amerikan halkının siyasi temsilcilerine karşı duyduğu güvensizlik vardır. Bu güvensizliğin ürettiği bir mekanizma olarak geri çağırma hakkından beklenen, halka, seçtiği temsilcilerini sürekli olarak ve doğrudan denetleyebileceği bir araç sunmasıdır. İlerlemeci dönemin reformcuları, bu ideali, düşünsel alandaki bir temenni olmaktan çıkarıp, anayasal ve/veya yasal güvencelere bağlanmış somut bir hak haline dönüştürmeyi başarmıştır.

Şimdi yapılması gereken, hakkı yaratan düşünsel idealin, günümüz ABD’inde hukuki düzlemde nasıl bir karşılığının olduğunu araştırmaktır. Mevcut hukuki düzenlemelerin ortaya koyduğu geri çağırma hakkı, İlerlemecilerin tarif ettiği ideali karşılamakta mıdır? Halk istediği zaman, istediği temsilcisine karşı geri çağırma mekanizmasını işletebilmekte midir? Hakkın kullanımı hangi koşullara bağlanmıştır, sınırları nelerdir?

İşte bu ve benzeri soruların cevabını arayacağımız bu ikinci bölümde, özetle, ABD’de geri çağırma hakkının hukukunu inceleyeceğiz.

I. GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ DÜZENLENMESİ

A. Hakkın Hukuki Dayanakları

ABD anayasasında geri çağırma hakkına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Yani geri çağırma hakkı federal düzeyde güvenceye alınmış bir anayasal hak değildir. Ayrıca, federal yasalar içerisinde de, tüm ABD eyaletlerini bağlayıcı nitelikte geri çağırma hakkını öngören bir hüküm mevcut değildir.⁴⁷⁷ Bu bakımdan diyebiliriz ki, geri çağırma hakkının benimsenip benimsememesi, eyaletlerin takdir

⁴⁷⁷ Ancak ilerde değineceğimiz üzere, ABD’ye bağlı bölgeleri düzenleyen federal yasaların bazılarında, ilgili bölgede geri çağırma hakkını tesis eden düzenlemeler vardır.

alanında kalan bir konudur ve bu nedenle hakkın hukuki dayanaklarını bulmak için tek tek eyalet anayasalarına, eyalet yasalarına ve eyaletlerin diğer yazılı hukuk kaynaklarına (özellikle şehir/kasaba tüzüklerine) bakmak gerekir.

Amerika Birleşik Devletleri, egemenliği altında 50 eyalet, bir federal bölge (District of Columbia – D.C.) ve 5’inin üzerinde yerleşim olan 16 bağlı bölge bulundurur. Genel bir inceleme yaptığımızda 50 eyaletten 41 tanesinin anayasasında ve/veya yasasında ve/veya yerel yönetim tüzüklerinde geri çağırma hakkına yer verildiğini görürüz. Federal bölge olan D.C. de kendi tüzüğüne sahiptir ve tüzüğünde geri çağırma hakkına yer verir. Ayrıca yerleşim bulunan 5 bağlı bölgeden 3 tanesinde de ya anayasalarında ya da ilgili federal yasada geri çağırma hakkına yer verilmiştir.

Bu eyaletleri ve bölgeleri incelediğimizde geri çağırma hakkının hukuki dayanakları bakımından karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

1. Bazı Eyaletlerde Geri Çağırma Hakkının Kaynağı Eyalet Anayasasıdır

Kapsamı ve düzenlenme biçimleri farklı olmakla birlikte, 19 ABD eyaleti Anayasasında geri çağırma hakkına yer vermiştir: Alaska, Arizona, California, Colorado, Georgia, Idaho, Illinois, Kansas, Louisiana, Michigan, Minnesota, Nevada, New Jersey, New Mexico, North Dakota, Oregon, Rhode Island, Washington, Wisconsin.

Söz konusu anayasalarda yer alan düzenlemelere baktığımızda düzenleme biçimleri bakımından şöyle bir sınıflandırma yapmak mümkündür:

a. Kimi anayasalar sadece hakkı tanıyan bir hükme yer vermekte, hakkın kapsamına ve usulüne ilişkin tüm konuları belirleme yetkisini yasama organına bırakmaktadır.

Georgia Anayasasında yer alan düzenleme buna bir örnektir⁴⁷⁸: “*General Assembly* (yasama organı) *seçimle göreve geline bir makamda bulunan kamu görevlilerinin geri çağırılmasına ilişkin genel yasayı yapmaya yetkilidir. Usuller,*

⁴⁷⁸ Georgia Anayasası Art.II, Sec.II, Par.IV. Aynı hüküm Kansas Anayasasında da yer almaktadır. Kansas Anayasası Art.4, Sec.3.

dayanaklar ve geri çağırma ile ilgili diğer tüm hususlar bu yasa ile belirlenir.” Anayasa bunun dışında hakka dair herhangi bir şey söylememekte ve hakkın kimlere karşı, kimler tarafından, hangi usuli şartlar sağlanmak suretiyle, ne şekilde kullanılabileceği konularını ve diğer tüm hususların belirlenmesini yasama organına bırakmaktadır.

b. Daha sıklıkla tercih edilen bir usul ise, hakkın muhatabı olan kamu görevlileri bakımından hakkın kapsamının anayasakoyucu tarafından belirlenmesi ve bunun yanında önemli görülen bir başka husus varsa onun da belirtilerek, geri kalan tüm unsurların ve usule ilişkin hususların düzenlenmesinin yasakoyucuya bırakılmasıdır.

Örneğin, Alaska Anayasası 8. maddesinde geri çağırma konu edilebilecek kamu görevlilerinin kapsamını bizzat belirlemekle yetinmekte, geriye kalan hususları düzenlemeyi yasakoyucuya bırakmaktadır: *“Yargısal görevliler hariç, eyaletin tüm seçilmiş kamu görevlileri, eyaletin ya da seçildikleri siyasi alt birimin seçmenleri tarafından geri çağırılabilirler. Usuller ve geri çağırma dayanakları yasama organınca belirlenir.”* Oldukça benzer bir hüküm ise Idaho Anayasasında yer alır⁴⁷⁹: *“Idaho eyaletindeki, yargı görevlileri hariç, tüm kamu görevlileri, eyaletin yahut görevlinin seçildiği seçim bölgesinin yasal seçmenleri tarafından geri çağırılabilir. Yasama organı, bu hükmün uygulanması için gerekli yasaları yapar.”*

Michigan Anayasası yukarıdaki örneklere göre biraz daha hacimli olsa da, yine de kısa bir düzenleme içerir⁴⁸⁰: *“Hakimler hariç tüm seçilmiş görevlilerin, son yapılan valilik seçiminde, geri çağırılması istenen görevlinin seçim bölgesinde oy kullananlarının sayısının yüzde 25’ine eşit sayıda seçmence verilen bir dilekçe ile geri çağırılmasına ilişkin yasalar yapılır. Usuli olarak gerekli olan geri çağırma nedenlerine veya dayanaklarına ilişkin beyanların yeterliği, yargısal değil siyasal bir meseledir.”* Görüldüğü gibi burada anayasa koyucu, hakkın muhatabı olan kamu görevlileri yanında, hakkın kullanımında aranacak olan imza sayısını da bizzat belirlemeyi tercih etmiştir. Bunların yanında geri çağırma talebine ilişkin başvuruçuların sundukları gerekçe yahut dayanakların denetimi konusuna da bir açıklık getirme amacıyla konunun yargısal değil siyasal bir mesele olduğunu

⁴⁷⁹ Idaho Anayasası Art.VI, Sec.6.

⁴⁸⁰ Michigan Anayasası Art.II, Sec.8.

öngörmüş ve böylelikle bu beyanların içerik bakımından herhangi bir idari yahut yargısal organca denetimini engellemiştir.

c. Kimi anayasalar hakkın kapsamı bakımından belirleyici unsurların büyük bölümünü bizzat düzenleyip, yasama organına sadece bunların uygulamasına ilişkin usuli prosedürü düzenleme yetkisini bırakmaktadır.

Geri çağırma hakkının kapsamı, niteliği ve etkinliği bakımından belirleyici unsurlar şöyle sıralanabilir: Hakkın muhatabı olabilecek kamu görevlilerinin kimler olduğu, hakkın kimler tarafından kullanılabileceği yani başvuruda aranan imza sayısının ne olduğu, hakkın kullanımını ve kapsamını sınırlandıran süreler, seçim tarihinin nasıl belirleneceği, seçimde yapılacak oylamanın içeriği (sadece geri çağırma sorusu mu oylanacak yoksa boşalan makamın doldurulması için seçim oylaması da mı olacak) ve seçim sonucunun belirlenmesi. Bu hususlar geri çağırma hakkının temel çerçevesini oluşturan konulardır. Bunlar dışında kalan dilekçenin şekli, başvuru yapılacak makam, dilekçenin değerlendirilme süreci, geri çağırılması istenen kişinin cevap ve istifa gibi birtakım hakları, imza toplamaya ilişkin başlıca kurallar, geri çağırma halinde boşalan makamın doldurulması seçim ile olacaksa adaylık ve seçime ilişkin kurallar gibi diğer birçok husus ise usule ilişkin ayrıntılar olarak düşünülebilir.

Örneğin California Anayasası (Art.II) hakkın eyalet düzeyindeki görevliler bakımından temel unsurlarını belirleyen, diğer hususları ve özellikle de usule ilişkin konuları yasama organına bırakan nitelikte bir düzenleme içerir. Hakkın kimlere karşı kullanılabileceğini, başvuru dilekçesinde sağlanması gereken imza sayısını, başvuru ve inceleme makamını, seçim tarihine ilişkin süreyi ve seçim sonucunun neye göre belirleneceğini bizzat düzenlemiştir. Ancak dilekçenin içeriği, imza toplanmasına ilişkin hususlar, seçim sürecinde adaylık ve seçimin düzenlenmesi gibi konuları Art.II, Sec.16 hükmü ile yasakoyucuya bırakmıştır. Öte yandan, yerel düzeydeki görevlilere ilişkin usulün düzenlenmesi ise tümüyle, özerk şehirler bakımından özerk şehirlere, diğerleri bakımından ise eyalet yasama organına bırakılmıştır.⁴⁸¹

⁴⁸¹ California Anayasası Art.II, Sec.19.

Yine Minnesota (Art.VIII, Sec.6), Nevada (Art.2, Sec.9) ve Oregon (Art.II, Sec.18) anayasalarında yer alan düzenlemelerin de bu kategoriye uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bu anayasalarda, anayasa koyucu hakkın temel unsurlarının hemen hepsini kendisi belirlemiş ancak şekle ve usule ilişkin ayrıntıların belirlenmesini yasakoyucunun takdirine bırakmıştır.

d. Tüm bunların yanında, bazı anayasaların ise adeta bir yasa düzenlemesi yapar gibi, hakkın kapsamına ve kullanımına ilişkin hususları oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlediğini görürüz.

Arizona Anayasası (Art.8) geri çağırma hakkına konu edilebilecek kamu görevlilerinin kapsamını, kimler tarafından yani hangi sayıda seçmenin imzası ile bu hakkın kullanılabileceğini, başvuru dilekçesinin içeriğine ilişkin temel hususları, dilekçenin denetimine ilişkin başlıca esasları, başvurunun uygun bulunması halinde geri çağırılması istenen kamu görevlisinin cevap ve istifa hakkını, süre bakımından hakkın sınırlarını, seçim kararının alınmasına ilişkin usulü ve seçimde yapılacak oylamanın içeriğini ve sonucun belirlenmesine ilişkin temel esasları tek tek bizzat belirlemektedir. Dahası “geri çağırma seçimlerinde, uygulanabildiği ölçüde, genel seçim kanunları uygulanır.”⁴⁸² diyen anayasa, yasakoyucuya hakkın uygulamasını kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler yapmak dışında, pek fazla düzenleme ve takdir alanı bırakmamaktadır.

Yasama organına neredeyse hiçbir takdir alanı bırakmayacak düzeyde ayrıntılı bir diğer düzenleme örneği ise Colorado Anayasası’nda yer alır. Hakkın kapsamı, kullanım usulü ve başvurudan seçime kadar geri çağırma sürecine ilişkin temel hususların hepsi anayasada bizzat düzenlenmiştir. Ayrıca anayasa söz konusu maddenin “kendiliğinden uygulanır (*self-executing*)” bir madde olduğunu da açıkça belirtmektedir. Yasakoyucunun hakkın uygulamasını kolaylaştırmak için düzenleme yapabileceği ancak hiçbir biçimde hakkı kısıtlayan veya sınırlandıran düzenlemelerin yapılamayacağı da Anayasada belirtilmiştir.⁴⁸³

⁴⁸² Arizona Anayasası Art.8, Part 1, Sec.6.

⁴⁸³ “Bu madde kendiliğinden uygulanır, ancak yasama organı maddenin uygulanışını kolaylaştıracak düzenlemeler yapabilir. Ancak bu düzenlemeler hiçbir biçimde, bu madde hükmünü veya burada korunan yetkileri kısıtlayamaz veya sınırlandırmaz.” (Colorado Anayasası, Art.XXI, Sec.4)

Anayasada yer alan geri çağırma hakkına ilişkin düzenlemelerin doğrudan uygulanabilir olup olmadığı sorusu, kimi eyaletlerde doğrudan anayasada yer alan bu ve benzer hükümler aracılığıyla⁴⁸⁴ çözümlenirken, kimi eyaletlerde sorunun çözümü yargı kararları ile sağlanmıştır.

Bu konuda mahkeme önüne gelen ilk uyuşmazlık, hakka anayasasında yer veren ilk eyalet olan Oregon'da yaşanmıştır.⁴⁸⁵ 1914 yılında bir county hakimine karşı geri çağırma girişimi başlatılmış, bu girişim başarı ile sonuçlanmış ve yapılan seçimde hakim geri çağırılmıştır. Ancak görevdeki hakim görevini bırakmayı reddedip, söz konusu anayasa hükmünün uygulanabilmesi için bir uygulama yasasının yapılmış olması gerektiğini, geri çağırmaya ilişkin anayasa hükümlerinin doğrudan uygulanır nitelikte olmadığını ileri sürerek dava açmıştır. Mahkeme ise, kararında ilgili anayasa hükümlerinin, ayrıca bir uygulama yasasının çıkarılmasına gerek olmaksızın uygulanabilir nitelikte olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, eğer anayasa, tanınan bir hakkın kullanımına ilişkin yeterli kuralı içerisinde barındırıyorsa o anayasal düzenlemenin kendiliğinden uygulanır olduğunun söylenebileceğini; ancak nasıl uygulanacağını belirtmeksizin sadece temel ilkeleri belirtiyorsa, bu durumda kendiliğinden uygulanır bir hükmün söz konusu olmayacağını vurgulamıştır.⁴⁸⁶

Benzer bir karar 1942'de Arizona Yüksek Mahkemesince verilmiştir. Bu kararda da mahkeme, anayasada hakkı düzenleyen maddede yer alan unsurların ayrıca bir yasal düzenlemeye gerek olmaksızın hakkın icrasını mümkün kılar

⁴⁸⁴ Wisconsin Anayasası Art.XIII, Sec.12/7: *"Bu madde kendiliğinden uygulanır ve uygulanması zorunludur. Uygulanmasını kolaylaştırmak için yasalar yapılabilir ancak geri çağırma hakkını zayıflatan, kısıtlayan yahut engelleyen hiçbir yasa yapılamaz."*

North Dakota Art.3, Sec.1: *"Bu madde kendiliğinden uygulanır ve uygulanması zorunludur. Hakkı güvenceye almak ve uygulanmasını kolaylaştırmak için yasalar yapılabilir ancak engellemek, kısıtlamak veya zayıflatmak üzere yasa yapılamaz."*

Bu anlamda en net ve güvenceli düzenleme New Jersey tarafından yapılmıştır. New Jersey Anayasası Art.1, Sec.2/b'ye göre: *"Yasama organı geri çağırma seçimlerine ilişkin yasaları yapar. Bu yasalar, geri çağırma seçiminin, geri çağırılması istenen görevlinin seçildiği seçim bölgesinde kayıtlı seçmenlerin en az yüzde 25'ince verilmiş bir dilekçe üzerine düzenleneceği hükmünü içerir. Eğer bu anayasa değişikliğinin uygulanmasına yönelik yasal düzenleme değişikliğin kabul edilmesinden itibaren bir yıl içerisinde yapılmazsa, İçişleri Bakanı, yönetmelik (regulation) yapmak suretiyle anayasa değişikliğini uygular. İçişleri Bakanınca çıkarılan yönetmelikler, sonrasında yapılan, geri çağırma seçimlerine ilişkin bu anayasa değişikliği ile uyumlu yasal düzenleme hükümlerince ilga edilir."*

⁴⁸⁵ James D. Barnett, "The Operation of the Recall in Oregon", **The American Political Science Review**, Vol. 41, No.6, 1912, s.42.

⁴⁸⁶ State ex. rel. Clark v. Harris, 74 Ore. 573, 144 P. (1914).

nitelikte olduğunu ifade ederek, bu nedenle hakka ilişkin anayasa hükümlerinin doğrudan uygulanabilir olduğuna hükmetmiştir.⁴⁸⁷

2. Bazı Eyaletlerde Hakkın Kaynağı Eyalet Yasalarıdır

Kimi eyaletlerin anayasalarında geri çağırma hakkına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmasa da, eyaletler yaptıkları yasalar ile geri çağırma usulünü eyalet düzeyinde ve/veya yerel düzeyde seçilmiş kamu görevlileri bakımından uygulanmak üzere kabul etmiştir: Alabama, Arkansas, Florida, Maine, Missouri, Montana, Nebraska, Ohio, South Dakota, Tennessee, West Virginia, Wyoming.

Geri çağırma hakkı kapsamına çoğunlukla yalnızca yerel yönetim görevlilerini almış olan bu eyaletlerde⁴⁸⁸, yasakoyucular hakkın usulünü genellikle ayrıntılı bir biçimde kendileri doğrudan düzenlemiştir. Ancak kimi eyaletlerde, daha esnek bir yaklaşım benimsenmiş ve özerk yerel yönetim birimlerine yasada öngörülen sınırlar içerisinde kendi usullerini düzenleme yetkisi verilmiştir. Örneğin West Virginia eyalet yasası, özerklik ilkesine göre yönetilen yerel yönetimlerin geri çağırma aracını tüzüklerine koyma hakkı olduğunu belirttikten sonra, aranacak olan imza sayısını ve bir görevlinin görev süresi içerisinde yalnızca bir kez geri çağırma seçimine konu edilebileceği hususlarını belirlemekle yetinmiş, diğer konularda takdiri tümüyle yerel yönetimlere bırakmıştır.⁴⁸⁹ Buna karşın Tennessee eyaleti yasası, özerklik ilkesine göre yönetilen ve kendi tüzüğünde geri çağırma hakkına yer veren yerel yönetimler şu gereklilikleri sağlamalıdır diyerek, hakka ilişkin temel unsurları ve usul ilkelerini ayrıntılı biçimde belirlemiştir.⁴⁹⁰

3. Bazı Eyaletlerde Hakkın Kaynağı Yerel Yönetim Tüzükleridir.

ABD'nin çoğu eyaleti, anayasasında yahut yasalarında, şehir ve kasaba yönetimlerinin, anayasa ve eyalet yasalarında belirlenmiş yetki alanı içerisinde kendi kurallarını koyma ve bunları uygulama hakkına sahip oldukları esasını, yani özerklik

⁴⁸⁷ Miller v. Wilson, 59 Ariz. 403, 129 P.2d 668 (1942).

⁴⁸⁸ Eyaletten eyalete çeşitli değişiklikler göstermekle birlikte, Montana dışındaki tüm eyaletlerde hakkın kapsamı yerel yönetim görevlileri ile sınırlı olarak belirlenmiştir. Montana ise eyaletteki her türden (eyalet düzeyinde ve yerel yönetim düzeyinde) seçimle göreve gelmiş kamu görevlilerini hak kapsamında düzenlemiştir.

⁴⁸⁹ West Virginia Code, §8-12-4.

⁴⁹⁰ Tennessee Code, §2-5-151.

(*home rule*) ilkesini benimsemiştir.⁴⁹¹ Bu çerçevede birçok kasaba ve şehir bu ilkeye göre yönetilmeyi benimseyip kendi tüzüklerini yapmakta ve yürütmektedir.

İşte ne anayasasında ne de eyalet yasasında geri çağırma hakkına dair hiçbir hüküm bulunmayan çok sayıda eyalette, eyaletin özerk yerel yönetimleri yaptıkları tüzüklere bu hakkı koymak suretiyle geri çağırma usulünü kendi yerel yönetimleri bakımından uygulanır kılmıştır. Bu eyaletler: Connecticut, Hawaii, Maryland, Massachusetts, New York, North Carolina, Oklahoma, Texas, Utah ve Vermont'tur.

4. Bazı Eyaletlerde Geri Çağırma Hakkı Bulunmamaktadır

Delaware, Indiana, Iowa, Kentucky, Mississippi, Pennsylvania, South Carolina, Virginia ve New Hampshire⁴⁹², ABD'nin 50 eyaleti içerisinde hiçbir biçimde geri çağırma hakkına yer vermemiş olan 9 eyalettir.

5. District of Columbia ve ABD'nin Bağlı Bölgelerinde Geri Çağırma Hakkı

ABD'nin federal yönetiminin bulunduğu federal bölge olan District of Columbia bölgesinin de adeta bir şehir gibi kendine ait 13 üyeden oluşan bir yasama organı, bir belediye başkanı bulunmaktadır. Ve tüm bu görevlilerin geri çağırma usulü ile görevden alınması mümkündür. Bölge yasası geri çağırma hakkının kaynağını teşkil eder. Yasa hakkın kapsamını ve usulünü ayrıntılı olarak düzenler.⁴⁹³

ABD'nin üzerinde yerleşim bulunan 5 bağlı bölgesinden üçünde de geri çağırma hakkı bulunmaktadır. Bunlardan Northern Mariana Islands bölgesi doğrudan anayasasında geri çağırma hakkına yer vermektedir⁴⁹⁴. Bununla birlikte, Guam ve Virgin Islands bölgelerinde ise geri çağırma hakkının kaynağını bu bölgelere ilişkin yapılmış federal yasalar oluşturmaktadır.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. dipnot 519.

⁴⁹² Aslında New Hampshire eyalet yasasında recall'a atıf vardır ancak ilgili maddelerinin düzenlenme biçimleri ve yorumu tartışmalıdır. Mahkemeler geri çağırma hakkının uygulanmasını imkansız kılacak biçimde yasayı yorumladıklarından geri çağırma hakkı, en azından şimdilik New Hampshire'da bulunmamaktadır. Bkz. *infra*, s.163.

⁴⁹³ District of Columbia Official Code, § 1-204.111 – 115 ve § 1-1001.17.

⁴⁹⁴ Northern Mariana Islands Anayasası Art.IX, Sec.3.

⁴⁹⁵ Guam için US Code 48.8(a) §1422a ve Virgin Islands için US Code 48.12 §1593.

B. Hakkın Kapsamı

ABD’de geri çağırma hakkı 41 eyalet, federal bölge D.C. ve 3 bağlı bölgede bulunmaktadır. Öte yandan, bu başlık altında göreceğimiz üzere, bir eyaletin yasasında geri çağırma hakkı düzenlenmiş olsa da, hakkın kapsamı öyle belirlenebilmektedir ki, pratikte hak yalnızca iki küçük yerel yönetim biriminde uygulanabilir duruma gelmektedir. Ya da hakka anayasada yer verilmiştir ancak sadece tek bir kamu görevlisi, örneğin sadece eyalet valisi geri çağırma kapsamına alınmıştır; bunun dışında yüzlerce görevli kapsam dışında kalmaktadır.

O halde ABD’de hakkın kapsamını belirlemede sorulması gereken soru şudur: Mevzuatında geri çağırma hakkı bulunan yerlerde hangi kamu görevlileri seçimle göreve gelmektedir ve bu görevlilerden hangileri geri çağırma kapsamına alınmıştır?

Ancak bu sorunun cevabını bulmak görüldüğü kadar kolay değildir. Bunun iki temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, federal bir devlet yapılanmasına sahip olan ABD’nin iç işlerinde bağımsız eyaletlerinin her birinin, bu bağımsızlığın bir sonucu olarak içte farklı yönetim yapılarına sahip olmaları; ve bir de bunun yanında, her bir eyalette iç içe geçmiş ve birçok yönden kendine özgü, oldukça çok sayıda yerel yönetim biriminin bulunması nedeniyle, ABD’nin devlet şemasının oldukça karmaşık bir görünüm arz etmesidir. İkincisi ise, ABD’nin, dünyada benzeri olmayan düzeyde çok sayıda seçimle göreve gelen kamu görevlisine sahip olmasıdır.

2012 yılında Jennifer L. Lawless’ın yaptığı araştırmaya göre ABD genelinde çoğunluğunu yerel düzeydeki görevlilerin oluşturduğu yaklaşık 520.000 seçilmiş devlet görevlisi vardır (Bkz. Tablo 1). Böylesine geniş bir seçilmiş kamu görevlisi ağı içerisinde, geri çağırma hakkının kapsamını anlayabilmek için bu görevlilerden hangilerinin hakkın kapsamında olduğunu tespit etmek gerekir.

Tablo 1: ABD'de Seçimle Belirlenen Yönetimler ve Kamu Görevlileri Sayısı⁴⁹⁶

	Seçimle Belirlenen Yönetim Sayısı	Seçimle Belirlenen Kamu Görevlisi Sayısı
Federal Yönetim	1	
Yürütme		2
Senato		100
Temsilciler Meclisi		435
Eyalet Yönetimleri	50	
Eyalet Yasakoyucuları		7.382
Diğer Seçilmiş Görevliler		10.036
Eyalet Kurulları		1.331
Yerel Yönetimler		
Belediye Yönetimleri	19.429	135.531
Town/township yönetimleri	16.504	126.958
County yönetimleri	3.034	58.818
Okul bölgeleri	13.506	95.000
Özel bölgeler	35.052	84.089
TOPLAM	87.576	519.682

Kapsamın bu anlamda belirlenmesinin, hakkın etkinliğini anlayabilmede de önemi vardır. Çünkü örneğin eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağrılmadığı, yalnızca en alt düzey bazı yerel yönetim görevlilerin geri çağrılabilirdiği bir eyalette hakkın etkinliği ile, tüm eyalet görevlileri ile yerel yönetim görevlilerinin geri çağırma kapsamında olduğu bir eyaletteki hakkın etkinliği, açıktır ki, farklı olacaktır.

Ancak, ABD'nin oldukça karmaşık ve Türkiye'den neredeyse tümüyle farklı siyasi ve idari örgütlenmesi nedeniyle, konuyu gereken açıklıkta ve anlaşılır biçimde ortaya koyabilmek için, öncelikle, ABD'deki devlet örgütlenmesini ve kamu görevlilerini, genel hatlarıyla, çalışmamızın gerektirdiği düzeyde, açıklamak gerekir.

1. ABD'de Devlet Örgütlenmesi ve Kamu Görevlileri

Amerika Birleşik Devletleri federal bir devlet örgütlenmesine sahiptir, dolayısıyla bir federal yönetime ve ayrıca her biri iç işlerinde bağımsız olan eyalet yönetimlerine sahiptir. Federal yönetim ile eyalet yönetimlerinin yanında, ayrıca, her

⁴⁹⁶ Jennifer L. Lawless, **Becoming a Candidate: Political Ambition and Decision to Run for Office**, New York: Cambridge University Press, 2012, s.33.

bir eyalette özellikleri farklılıklar gösteren çok sayıda yerel yönetim birimi bulunur. Bu bağlamda, ABD'de kamu görevlilerini de üç kategori altında değerlendirmek gerekir: a) Federal düzeyde kamu görevlileri b) Eyalet düzeyinde kamu görevlileri c) Yerel düzeyde kamu görevlileri.

a. Federal Yönetim ve Federal Düzeyde Kamu Görevlileri

Federal yönetim, yetki ve görevleri federal anayasada belirlenmiş üç erkten oluşur: ABD Kongresi olarak adlandırılan federal yasama organı Senato ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki meclisten oluşur ve her iki meclisin üyeleri de seçimle göreve gelirler.⁴⁹⁷ Federal yürütmenin başı ABD Başkanıdır. Ayrıca başkan ile aynı anda ve aynı dönem içerisinde görev yapmak üzere bir başkan yardımcısı seçilir. ABD Başkanı dolaylı olarak halk tarafından seçilmektedir. Her bir eyalette ABD başkanını seçecek seçici kurul üyeleri halk tarafından doğrudan seçilmekte, daha sonra bu yolla oluşturulan seçiciler kurulu ABD Başkanını seçmektedir. ABD Başkanı görev süresi içerisinde kendisi ile çalışacak bir kabineyi kendisi atar.⁴⁹⁸ Federal yargı yetkisi ise ABD Yüksek Mahkemesi ve onun altında yer alan diğer federal mahkemeler eliyle kullanılır. Ömür boyu görev yapan federal hakimler seçimle değil, atama ile göreve gelmektedir.⁴⁹⁹

b. Eyalet Yönetimleri ve Eyalet Düzeyinde Kamu Görevlileri

Eyalet yönetimleri ise, her bir eyaletin kendi anayasalarında düzenlenmiştir. Bu yönetimler, eyaletten eyalete çeşitli yönlerden farklılık gösterebilmektedir. Ortak yönleri bakımından özetlemek gerekirse: Her eyalette çift meclisli, tüm üyeleri seçimle göreve gelen bir yasama organı vardır. Yürütmenin başı doğrudan halk tarafından seçilen Eyalet Valisi'dir (*governor*). Bunun dışında vali yardımcısı (*lieutenant governor*), eyalet başsavcısı (*attorney general*), eyalet sekreteri (*sekretary of state*), hazine bakanı (*treasurer*) gibi diğer bazı görevliler de seçimle göreve

⁴⁹⁷ Bkz. ABD Anayasası Art.I ve 17th Amendment.

⁴⁹⁸ Bkz. ABD Anayasası Art.II.

⁴⁹⁹ Bkz. ABD Anayasası Art.II ve III. ABD Anayasası Art.II, Sec. 2/2 hükmü (atama şartı *Appointments Clause*- olarak anılan hüküm) gereği federal hakimleri atama yetkisi, Başkan ile Senato arasında paylaşılmıştır. Atama önerisi Başkan tarafından yapılmakta ve atamanın gerçekleşmesi için, bu önerinin Senato tarafından onaylanması gerekmektedir. Denis Steven Rutkus, "The Appointment Process for U.S. Circuit and District Court Nominations: An Overview", **Congressional Research Service**, Kongre üyelerine ve komitelerine sunulmak üzere hazırlanmış rapor, 17 Haziran 2016, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R43762.pdf> (15.05.2017).

gelebilmektedir. Ancak eyalet düzeyindeki bu diğer yürütme görevlilerinin kimler olduğu ve bunların hangi usullerle (atama mı seçim mi) göreve geldiği eyaletten eyalete değişmektedir.

Örneğin Arizona anayasasına göre, yürütme her biri dört yıllığına göreve gelen vali, eyalet sekreteri, hazine bakanı, eyalet başsavcısı ve eğitim bakanından (başmüfettiş - *superintendent of public instruction*)'ndan oluşur.⁵⁰⁰ California'da da yürütmenin başı vali olmakla birlikte, seçimle göreve gelen diğer yürütme üyeleri vali yardımcısı, eyalet başsavcısı, eyalet sekreteri, hazine müdürü ve denetçi (*controller*)dir.⁵⁰¹ Michigan'da valinin yanında seçimle göreve gelen diğer yürütme görevlileri yalnızca vali yardımcısı, eyalet sekreteri ve eyalet başsavcısı iken⁵⁰², Georgia'da vali ve vali yardımcısının dışındaki yürütme üyeleri eyalet sekreteri, eyalet başsavcısı, Eğitim Bakanı (*State School Superintendent*), Sigorta Bakanı (*Commissioner of Insurance*), Tarım Bakanı (*Commissioner of Agriculture*) ve Çalışma Bakanı'dır (*Commissioner of Labor*).⁵⁰³

Yargı erkinin örgütlenişi de eyaletten eyalete büyük farklılıklar gösterir. Yargı yetkilerinin hangi mahkemelerde toplandığı ve bu mahkemelerin üyelerinin hangi usullerle göreve geldikleri, görev süreleri vb. hususlar her bir eyalette farklı belirlenmiştir.

Örneğin California Anayasasına göre yargı yetkisi Yüksek Mahkeme (*Supreme Court*), Temyiz Mahkemesi (*court of appeal*) ve genel yetkili mahkemelerde (*superior courts*) bulunur. Yüksek Mahkeme üyeleri eyalet genelinde, temyiz mahkemesi üyeleri ise, ilgili seçim bölgelerinde yapılan seçimlerle 12 yıllığına göreve gelirler. Eyaletin "*county*" adı verilen idari birimlerinin her birinde bir genel yetkili mahkeme bulunur ve bunların hakimleri de 6 yıllığına ilgili county seçmenleri tarafından seçilerek göreve gelirler.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Arizona Anayasası Art.5, Sec.1.

⁵⁰¹ California Anayasası Art.5, Sec.7 ve 11.

⁵⁰² Michigan Anayasası Art.V, Sec.21.

⁵⁰³ Georgia Anayasası Art. V, Sec.III, Part I.

⁵⁰⁴ Bkz. California Anayasası Art.6. Benzer şekilde Washington eyaletinde de yargı yetkisi Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemesi, Genel Yetkili Mahkemeler, Bölge Mahkemeleri ve Belediye Mahkemelerinde bulunur. Belediye mahkemelerinin kuruluşunda ve üyelerinin nasıl göreve geleceği konusunda yerel yönetimlerin takdir yetkisi vardır. Diğer mahkemelerin hakimleri ise seçimle göreve gelirler. Bkz. Washington Anayasası Art. IV.

Buna karşın New York eyaletinde Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemeleri ve County Mahkemeleri ile çeşitli özel mahkemeler ve belediye mahkemeleri bulunur. Temyiz mahkemeleri üyeleri Yargısal Adaylık Komisyonunca (*Commission on Judicial Nomination*) belirlenmiş adaylar içerisinde Valinin önerisi ve Senato'nun onayı ile atanırlar. Belediye mahkemelerinin bazıları hariç diğer mahkemelerin üyeleri ise ilgili seçim bölgelerinden seçilerek göreve gelirler.⁵⁰⁵ New Jersey'de ise Yüksek Mahkeme ve genel yetkili mahkemeler ile diğer sınırlı yetkilere sahip özel ve belediye mahkemelerinin tümünün hakimleri atama yoluyla göreve gelirler.⁵⁰⁶

Eyaletlerde ayrıca çeşitli hizmetleri yerine getirmek üzere oluşturulmuş ve üyeleri seçimle göreve gelen birtakım kurullar da bulunabilmektedir. Örneğin South Dakota'da *Public Utilities Commission* (Kamu Hizmeti Kuruluşları Komisyonu), Tennessee'de *Public Service Commission* (Kamu Hizmeti Komisyonu), Texas'da Demiryolları Komisyonu gibi. ABD genelinde, bu kurullarda görev yapan seçilmiş kamu görevlisi sayısı 1.000'in üzerindedir.⁵⁰⁷

c. Yerel Yönetimler ve Yerel Düzeydeki Kamu Görevlileri

ABD'deki devlet örgütlenmesinin belki de en çok çeşitlilik arz eden ve bu bakımdan oldukça karmaşık bir görünüm oluşturan yönü, yerel yönetimlere ilişkin olanıdır. Her bir eyaletin kendine özgü bir idari ve yerel örgütlenmesinin olması incelemeyi daha da zorlaştırır. Genel hatlarıyla ABD'nin yerel düzeydeki idari örgütlenmelerini şöyle özetleyebiliriz:

i. County yönetimleri:

Çoğu eyalette, eyalet “*county*”⁵⁰⁸ adı verilen idari birimlere bölünmüştür.⁵⁰⁹ Bu birimler daha çok merkez yönetimin taşra teşkilatına benzeyen (ancak tam anlamıyla

⁵⁰⁵ Bkz. New York Anayasası Art. VI.

⁵⁰⁶ Bkz. New Jersey Anayasası Art. VI.

⁵⁰⁷ Lawless, *op. cit.*, s.32.

⁵⁰⁸ Bu kavramı Türkçeleştirmeden kullanmak yerinde olacaktır. Çünkü county yerine “bölge” kavramını kullanılmak istendiğinde, bu kez ABD’de bölgeleri ifade etmek için kullanılan “district” kavramı ile karışabilmesi durumu söz konusu oluyor. İlçe kavramı ise kelimenin anlamını karşılamıyor. Çünkü ülkemizde il ve ilçe arasındaki hiyerarşik yapılanma düşünüldüğünde county’ler ile şehirler arasında böyle bir ilişki bulunmamaktadır. Hatta kimi yerlerde ya da kimi hizmetler bakımından county yönetimi şehir yönetimlerinin üzerinde yer alır. Bu nedenlerle “county” kelimesi çalışmada Türkçeleştirilmeden kullanılacaktır.

bu ifadeyi karşılamayan), hem eyalet yönetiminin bir alt idari birimi olan hem de belediyesel bir takım görevler üstlenmiş yönetim birimleridir. Esasında, tarihsel olarak *county*'ler örgütlenişi ve yetkileri bakımından eyalet yönetimlerinin idari altbirimleri olarak öngörülmüştü. Sadece eyaletin verdiği görevleri yerine getirmekle görevli idari birimlerdi. Yasamasal nitelikte, özellikle de kendi tüzüklerini kabul etme gibi yetkileri bulunmuyordu. Ancak zamanla nüfusun artması ve yerleşim alanlarının şehirlerin dışına yayılması ile birlikte, şehir sınırları dışında ancak *county* sınırları içerisinde yaşayan önemli bir nüfus ortaya çıktı, zamanla bu nüfusun bazı belediye hizmetlerine ulaşmasını sağlama görevini de *county*'ler üstlenmeye başladılar. Böylelikle county yönetimleri yavaş yavaş eyalet yönetimlerinden daha bağımsız hale geldiler. Günümüzde 3.000'in üzerinde *county* özerklik tüzüğüne sahiptir. *County*'lerin üstlendikleri görevler ise, eyaletten eyalete değişiklik göstermektedir, sağlık alanından, yargı alanına değin değişen bir yelpazede hizmet verirler.⁵¹⁰

County yönetimleri genellikle seçimle göreve gelen bir kuruldan oluşur ve yasama ve yürütme işlerini bu kurul üstlenir. Bununla birlikte birçok yerde bu kurulların yürütme işini üstlenmesi için kendilerine karşı sorumlu profesyonel bir idareci atamaları mümkündür. Kurul dışında *county*'lerde sayıları ve isimleri eyaletten eyalete değişen, seçimle göreve gelen county idari görevlileri vardır. Şerif, *county* katibi/yazı işleri müdürü (*clerk*), kayıt memuru (*recorder*), hazine müdürü (*treasurer*), vergi tahakkuk memuru (*assessor*), eğitim müfettişi (*superintendent*), savcı/hukuk müşaviri (*attorney*) gibi çok sayıda ve çok çeşitli *county* görevlisi vardır. Kimi eyaletlerde bunların yalnızca bazıları seçimle göreve gelirken, kimi eyaletlerde *county* vergi memurları, tapu kayıt memurları bile seçimle göreve gelebilmektedir. Örneğin Michigan'da seçimle göreve gelen "*drain commissioner*" (su ve

⁵⁰⁹ Bunun iki istisnası Louisiana ve Alaska'dır. Buralarda benzer niteliklere sahip idari birimler sırasıyla, *parish* ve *borough* adlarıyla ifade edilir. Ayrıca bir Federal Bölge olan D.C. de county'e eş bölge olarak kabul edilmektedir. Rhode Island ve Connecticut'ta ise *county* yönetim biçimi 1960'lardan itibaren terk edilmiş ve mevcut *county*'ler sadece coğrafik bir ayrımı ifade eden kavramlar haline gelmiştir. Buralarda New England "town meeting" geleneğinin bir yansıması olan "town" adı verilen birimler bulunur. Diğer New England bölgesi eyaletlerinde de "town" ya da "township" adı verilen birimler *county*'lerle birlikte yer alırlar.

⁵¹⁰ National League of Cities, "Local US Governments", <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/cities-101/city-structures/local-us-governments> .

kanalizasyon müdürü) bulunur. Kentucky cezaevi müdürünü (*county jailer*) seçimle belirler.⁵¹¹

Her eyalet için geçerli olmasa da, *county*'lerin yetkilerinin kapsamı bakımından iki biçimi söz konusudur: Genel hükümlere göre kurulmuş (*general law*) *county*'ler ve özerklik ilkesine göre kurulmuş (*home rule charter*) *county*'ler. Bu ayrım görev ve yetkiler bakımından önem arz eder. Genel hükümlere göre kurulan *county*'lerin görev ve yetkileri eyalet yasama organlarıncaya belirlenmiştir ve açıkça eyalet yasalarında yetkilendirilmedikleri konularda hizmet veremezler, karar alamazlar. Buna karşın özerklik tüzüğüne göre kurulmuş olanlar, eyalet yasalarında belirtilenlerin yanında, yasaklanmamış olan alanlarda da kendi kararlarını alabildiklerinden, biraz daha fazla takdir alanına sahiptirler.⁵¹²

ii. Belediye yönetimleri (şehir (*city*), kasaba (*town*), köy (*village*) vb.):

County'ler, şehirler, kasabalar ve köyler gibi belediye (*municipal*) yönetim birimlerini içlerinde barındırırlar. Ancak bunlar arasında bir hiyerarşik ilişki bulunmaz. Örneğin diğer eyaletlere nazaran daha sade bir yerel örgütlenmesi olan New Jersey eyaleti 21 *county*'e ayrılmıştır ve bu *county*'lere dağılmış 566 adet belediye⁵¹³ bulunur. Ancak ABD eyaletlerinin büyük bölümünde, New Jersey gibi *county* sınırları ile belediye sınırlarının örtüştüğü böyle sade bir yapılanma yoktur. Şehirler birçok yerde, birden fazla *county*'nin sınırlarında yer alacak biçimde yerleşmiştir. Örneğin Dallas ve Oklahoma City 5 ayrı *county*'e yayılmış şehirlerdir. New York City ise tersine ve istisnai bir örnek olarak sınırları içerisinde birden fazla *county*'i barındırır. Ve bu *county*'lerin New York şehir yönetimine kıyasla çok sınırlı yetkileri vardır.⁵¹⁴

⁵¹¹ Bu örnekler çok daha çeşitlendirilip artırılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. The National Association of Counties (NACo), **County Government Structure: A State by State Report**, Washington: NACo County Services Department, 2009.

⁵¹² NACo, **op. cit.**, s.6-8. Bir örnek vermek gerekirse: California eyaleti 58 *county*'e bölünmüştür. Bu *county*'lerin 44'ü genel hükümlere göre kurulmuş *county*'ler iken 14'ü özerklik tüzüğü ile kurulmuş *county*'lerdir. *County*'ler eyaletlerin alt idari birimleri olarak eyaletin sağlık, güvenlik, yargı vb. alanlardaki hizmetlerini yerine getirirler. **Ibid**, s.30.

⁵¹³ Bunlar Township, Borough, City, Town, veya Village adları altında örgütlenmiş belediyelerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. United States Census Bureau, "Table 2. Local Governments by Type and State: 2012" http://www2.census.gov/govs/cog/2012/formatted_prelim_counts_23jul2012_2.pdf

⁵¹⁴ Bkz. Gerald Benjamin ve Richard P. Nathan, **Regionalism and Realism: A Study of Government in the New York Metropolitan Area**, Washington D.C.:Brookings Institution Press, 2001, s.56.

Belediye yönetimleri olarak ifade edilen ve şehir, kasaba, köy gibi adlar altında, genellikle nüfus sayısına göre sınıflandırılan bu yerel yönetim birimleri, kimi eyaletlerde, yine nüfus sayıları esas alınarak birinci sınıf şehirler, ikinci sınıf şehirler vb. biçiminde de sınıflandırılabilir. Elbette tüm sınıflandırmaların ortaya koyduğu temel fark söz konusu yerel yönetim birimlerinin görev ve yetkilerinin kapsamı ve örgütlenme biçimleri açısından oluşmaktadır.⁵¹⁵

Şehir yönetimleri tıpkı *county*'ler gibi çeşitli yönetim biçimlerine sahip olabilmektedir. En yaygın biçimler şunlardır⁵¹⁶:

- *Council-manager* (konsey-idareci) tipi yönetim: Burada seçimle göreve gelen bir konsey şehrin yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulundurur. Şehir konseyi, günlük idari işleyişi yürütmek üzere profesyonel bir idareci işe alır. Kimi yerlerde konsey kendi içinden bir kişiyi belediye başkanı olarak atar. Ancak belediye başkanlığı yetkisi daha çok simgeseldir. Diğer üyelerden fazla bir yetki sahibi olmaz.

- *Mayor-council* (belediye başkanı-konsey) tipi yönetim: Burada yasama organı olarak şehir konseyi ve ayrıca yürütmenin başı olarak belediye başkanı şehir seçmenlerince seçilir. Belediye başkanın güçlü (veto yetkisi gibi) ya da zayıf (ilgili tüzüğe göre değişir) yetkileri olabilmektedir.

- *Commission* (komisyon) tipi yönetim: Burada yönetim organı yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamış bir komisyondur ancak konseyden farklı olarak burada her bir komisyon üyesi, eğitim, maliye, altyapı hizmetleri gibi birtakım görevleri yerine getirmek üzere, o alandan sorumlu olmak üzere seçilir. Burada da içlerinden birisi belediye başkanı olarak belirlenebilir de, bu kişinin diğer

⁵¹⁵ Bu görev ve yetkilerin neler olduğu eyaletten eyalete değişiklik gösterir. Özellikle *county*'ler ile şehir yönetimleri arasındaki görev dağılımı çok karmaşık bir görünüm arz eder. Bir eyalette *county*'lerin yetki alanında olan bir hizmet bir başka eyalette şehirlere verilmiş olabilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse; California'da "seçimlerin yönetimi, nüfus kayıt işleri, vergilendirme, mahkemeler, cezaevlerinin yönetimi" gibi konular çoğunlukla county yönetimlerindedir. Ancak polis ve itfaiye ve arazi planlaması konusunda şehir kendi sınırları içerisinde çoğunlukla yetki sahibidir. Ayrıca sokaklar, parklar, kütüphaneler, kanalizasyon ve çöp toplama gibi işleri de şehir yürütür. Büyük şehirlerin bazılarının kamu sağlığı ve eğitim gibi konularda da çeşitli yetkileri vardır. Bkz. Weinstein, **op. cit.**, s.146-147.

⁵¹⁶ Bkz. National League of Cities, "Forms of Municipal Governments", <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/cities-101/city-structures/forms-of-municipal-government> , ve MRSC, "City and Town Forms of Government", <http://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Legal/General-Government/City-and-Town-Forms-of-Government.aspx> . (09.08.2016)

komisyon üyelerinden farklı bir yetkisi yoktur. Bu biçim ilerlemeci dönemde ortaya çıkmış bir yönetim biçimidir bugün daha sınırlı bir uygulaması vardır.

- *Town Meeting* (kasaba toplantısı) tipi yönetim: Daha önce açıkladığımız üzere bu yönetim biçiminde yerel yönetim biriminin tüm seçmenleri yerel politikalara dair ortak kararlar alırlar. Ancak bu biçim günümüzde mevcut belediye yönetimlerinin sadece yüzde 5’inde⁵¹⁷ uygulanmaktadır.

- *Representative Town Meeting* (temsili kasaba toplantısı): Town meeting geleneğinin bugün evrildiği yaygın biçim budur. Seçmenler kalabalık bir temsilciler meclisi seçerek, kendilerinin temsilini sağlarlar. Toplantılar ve tartışılacak konuların önceden haber verilmesi zorunludur. Seçmenler oy hakları olmasa da bu toplantılara katılabilirler.

Bu türler içerisinde en yaygın olan biçim ilk iki biçimdir. Ülkenin en büyük 30 şehriden biri hariç (Portland - komisyon tipi yönetim vardır) tümü ilk iki biçime göre yönetilmektedir.⁵¹⁸

Şehirler de tıpkı *county*’lerde olduğu gibi, genel hükümlere göre kurulmuş olabilecekleri gibi, özerklik ilkesi (*home rule*) çerçevesinde de kurulmuş olabilmektedir.⁵¹⁹

⁵¹⁷ Örneğin Marblehead, Massachusetts’de.

⁵¹⁸ Bkz. NLC, Forms of Municipal Governments, <http://www.nlc.org/forms-of-municipal-government>

⁵¹⁹ ABD’de yerel yönetimlerin yetkileri ve karar alma/kural koymada bağımsızlıkları bakımından iki farklı ilke söz konusudur: Yerel yönetimin kendi tüzüğünü hazırlama, kendi kurallarını koyma ve bunları değiştirebilme yetkisine sahip olduğu belli konularda özerkliğe sahip olmasını öngören ilke “özerklik (*home rule*) ilkesi” olarak ifade edilir. Buna karşın yerel yönetimlerin yalnızca eyalet yasalarında açıkça öngörülen yetkilere sahip olduğunu ifade eden (yani genel hükümlere göre yönetilmelerini öngören) ilke ise “*Dillon’s rule*” olarak adlandırılır. *Dillon’s Rule*, 1868’de Iowa’da hakim John F. Dillon’ın vermiş olduğu iki mahkeme kararının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olan ilkedir ve yerel yönetimlerin yetkisine ilişkin takdiri yetkilerin en dar biçimde yorumlanışını ifade eder. Buna göre, yerel yönetimler yalnızca eyalet yasalarında açıkça belirtilmiş olan yetkilere sahiptir. 1871’de Michigan Yüksek Mahkemesi hakimi Thomas Cooley, *Dillon’s Rule*’un tersi yönde bir karar vermiştir. Hakim Cooley, yerel yönetimlerin doğaları gereği birtakım yerel öz-yönetim haklarına sahip olduklarına hükmetmiştir. Cooley kararı, Indiana, Iowa, Kentucky ve Texas mahkemelerince bir süre benimsenmiştir ancak 1903’te ve sonra yeniden 1923’te ABD Yüksek Mahkemesi *Dillon’s Rule* lehinde kararlar verince bu ilke genel geçerli ilke haline gelmiştir. Ancak tek başına geçerli ilke de değildir. Çünkü ilkenin uygulanışı yerel yönetimlerin işleyişinde türlü gecikme ve sıkıntılara sebep olmuştur. Yerel yönetimler açıkça yasada belirtilmeyen konularda yapmak istedikleri her konuda eyalet yasama organının iznini almak durumundadır. İşte bu durumun yarattığı sorunlara bir tepki olarak İlerlemeci Dönem sonrasında eyaletler yavaş yavaş “*home rule*” ilkesini de anayasalarına koymaya başlamıştır.

Özerklik ilkesi, yerel yönetimlere öz-yönetim yetkisi tanırken, eyaletlerin yerel yönetimlerin işlerine karışmasını sınırlandırır. Ancak bunun ne şekilde ve düzeyde gerçekleşeceği eyaletten eyalete

Şehir konseyi, şehir komisyonu gibi adlarla ifade edilen şehrin yasama organı üyeleri yanında, *mayor-council* tipi yönetimin olduğu şehirlerde belediye başkanları da doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Bunların yanında tıpkı *county*'ler gibi, ilgili eyalet yasasına yahut bir özerk şehir (*charter city*) ise şehir tüzüğüne bağlı olarak, diğer bazı şehir görevlileri de (katip, mali sorumlu, polis şefi gibi) seçimle göreve gelmektedir.

Örneğin Los Angeles City, özerklik (*home rule*) ilkesine göre kurulmuş bir şehirdir. Şehir tüzüğüne göre, şehrin görevlileri belediye başkanı (*mayor*), şehir konseyi (*city council*) üyeleri, şehir avukatı (hukuk müşaviri-*city attorney*), şehir katibi (*city clerk*), denetçi (*controller*), mali işler müdürü (*treasurer*)dır. Bunlardan belediye başkanı, konsey üyeleri, şehir avukatı ve denetçi halk tarafından seçilmektedir. Diğer görevliler ise belediye başkanınca atanır.⁵²⁰

iii. Özel Bölgeler (*Special Districts*):

ABD’de çeşitli amaçlarla kurulmuş, çok sayıda ve çok çeşitli özel bölge vardır. Bunlar genellikle su ve kanalizasyon, karayolları, demiryolları, hastane, enerji, çevre kirliliği kontrol, kütüphane, doğal kaynaklar gibi belli kaynak ve tesislerin yönetimine ve/veya belli hizmetlerin sağlanmasına yönelik özel amaçlarla oluşturulmuş bölgelerdir. Bunlar yerel yönetimlerden ve belediye yönetimlerinden idari ve mali olarak bağımsızdır. Bu bölgeler de yönetim kurulları eliyle yönetilirler. Bu kurul üyeleri kimi yerlerde seçimle belirlenirken, kimi yerlerde eyalet, *county* ya da belediye yönetimlerince atanabilmektedir. Kimi özel bölge yönetimlerinin hizmetlerinin gereği birtakım vergiler, ücretler koyma ve toplama yetkisi olabilmektedir.⁵²¹ ABD genelinde ABD Nüfus Sayım Müdürlüğü’nün 2012 verilerine göre 37.000’in üzerinde özel bölge bulunmaktadır.⁵²²

değişiklik gösterir. Özerklik ilkesi eyalet anayasasında öngörülmüş olabileceği gibi eyalet yasasından kaynaklanıyor da olabilir. Bugün ABD eyaletlerinin büyük bölümünde özerklik ilkesi, *Dillon’s rule* ile birlikte uygulanır durumdadır. Yani eyaletlerde yerel yönetimlerin bir bölümünün özerklik ilkesine göre, bir bölümünün ise eyalet yasalarında belirlenmiş genel hükümlere göre yönetilmesi hali yaygındır. Bkz. National League of Cities, “Local Government Authority” <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/cities-101/city-powers/local-government-authority> (12.05.2016).

⁵²⁰ Los Angeles Şehir Tüzüğü Vol.I, Art.II, Sec.200-201.

⁵²¹ National League of Cities, “Local US Governments”, <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/cities-101/city-structures/local-us-governments> (12.05.2016).

⁵²² Bkz. United States Census Bureau, “Number of Special Districts”, https://www.census.gov/govs/go/number_of_special_districts_by_county.html . (12.05.2016).

iv. Okul Bölgeleri (*School Districts*):

ABD’de devlet okullarının örgütlenmesi ve yönetiminde iki sistem söz konusudur: Bağımsız okul sistemi ve bağlı okul sistemi.

Bağımsız okul sisteminde devlet okullarının yönetim ve denetimine yönelik olarak eyalet (ya da *county*) okul bölgelerine ayrılır. Her bir okul bölgesi içerisindeki devlet okulları, eyaletin belirlediği yasalar çerçevesinde, partizan olmayan seçimlerle göreve gelen okul yönetim kurullarının (*school board, board of trustees, board of education, school committee* vb.) denetimi altında faaliyet gösterirler. Bunlar, öngörülen sınırlar içerisinde ve elbette kendi yetki alanları içerisinde kalmak kaydıyla, adeta bir yerel yönetim gibi hak ve yetkilere sahiptirler (örneğin vergi koyma, kamulaştırma yapma gibi). Yönetim kurulu bir müfettiş (*superintendent*) atar ve yürütme işleri bu müfettiş eliyle gerçekleştirilir. Kurulun yarı-yargısal yetkileri de vardır. Çalışanların ve öğrencilerin disiplin işlerinde karar makamı olarak görev yapar.⁵²³

Bağlı okul sisteminde ise, okul bölgeleri ayrı yönetim birimleri olarak kabul edilmez. Eyalet, *county* ya da belediye yönetimine bağlıdır; okul yönetim kurulları bunlar tarafından atanır ve kimi durumlarda görevden alınabilirler. Belirtmek gerekir ki, kimi eyaletlerde tüm eyalet için geçerli tek bir sistem benimsenmişken, 15 eyalette her iki sistem birlikte uygulanır.⁵²⁴

2. Geri Çağırma Hakkı Kapsamındaki Kamu Görevlileri

ABD’nin genel olarak devlet örgütlenmesine ve idari yapısına ve hangi görevlilerin seçimle göreve geldiklerine dair yaptığımız incelemenin ardından, artık, bu görevlilerden hangilerinin geri çağırma hakkı kapsamında olduğunu inceleyebiliriz.

⁵²³ Ülkenin büyük bölümünde, District of Columbia, Alaska, Hawaii, Maryland ve North Carolina hariç, bağımsız okul bölgeleri vardır. Toplam 14.561 okul sisteminin 13.051’i bağımsız okul sistemi biçiminde örgütlenmiştir. Bkz. National League of Cities, “Local US Governments”.

⁵²⁴ 17 eyalette 1.510 idari birim bağlı okul sistemini tercih etmiştir. **Ibid.**

Ancak öncelikle belirtilmesi gereken bir husus vardır. Oldukça çok sayıda ve çeşitlilikte seçilmiş kamu görevlisini içerisinde barından ABD’de, sayıları yarım milyonun üzerinde olan bu kamu görevlilerinden ne kadarının hakkın kapsamında olduğunu rakamsal olarak belirlemek pek mümkün değildir. Bunun temel nedenini, ABD’nin karmaşık ve eyaletten eyalete, hatta aynı eyalet içerisinde yerel yönetimden yerel yönetime farklılık gösteren örgütlenmesi teşkil eder. Birçok eyalette, hakkın benimsenmesi tümüyle irili ufaklı yüzlerce yerel yönetimin kendi inisiyatifinde olduğundan, tam bir sayıya ulaşmak için her bir eyaletteki yüzlerce yerel yönetim biriminin tüzüklerinin ve yönetmeliklerinin tek tek taranması gerekir. Dahası tüm bu tüzükler sürekli değişim halindedir. İşte bu nedenlerle, konuya ilişkin akademik araştırmalarda dahi böyle bir sayıyı belirlemeye yönelik bir girişimde bulunulmamıştır.⁵²⁵ Ancak genel bir sonuca ulaşmamızı sağlayacak bir yöntem tercih edilerek, çalışmamız bakımından yeterli bir fikir edinmek pekala mümkündür.

Bu doğrultuda işin en zorlu yönü olan en alt idari birimlerden (yerel yönetim düzeyinden) başlayarak eyaletleri incelediğimizde şöyle bir tablo karşımıza çıkar:

a. Yerel Yönetim Düzeyindeki Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı:

Geri çağırma hakkının en geniş varlık ve uygulama alanı bulduğu yer, yerel yönetimlerdir. Hakkın şu veya bu düzeyde bulunduğu 42 ABD eyaletinin bir-iki istisna hariç tümünde yerel düzeydeki kamu görevlilerinin tamamı yahut bir kısmı geri çağırma kapsamındadır.

Bunlardan 16 eyalette her türden yerel yönetim biriminde, seçimle göreve gelen tüm kamu görevlileri geri çağırma hakkı kapsamındadır.⁵²⁶ Ayrıca bir federal

⁵²⁵ Zimmerman da yaptığı çalışmada buna vurgu yapmıştır: *“...yerel düzeydeki görevlilere ilişkin recall’lar üzerine veri ve bilgi toplamak ise oldukça zor bir iştir; çünkü eyaletlerde bu yönde bir merkezi veri deposu yoktur. Recall’un uygulanabildiği yerel yönetimlerin toplam sayısını gösteren bir veri bulunmamaktadır.”* Zimmerman, **Recall**, s.xi.

⁵²⁶ Arizona anayasası (Art.8, Part 1 Sec.1) bu bakımdan bir örnektir. Anayasa, Arizona eyaletindeki seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm kamu görevlilerinin seçmenlerce geri çağırılabilirliğini öngörmektedir. Benzer şekilde, California Anayasası (Art.II, Sec.19) ve Seçim Yasası (California Election Code, Art. 1), Colorado Anayasası (Art.XXI), Georgia Anayasası (Art.II, Sec.II, Par.IV) ve Eyalet Yasası (Sec.21-4-4), Idaho Anayasası (Art.VI, Sec.6) ve Idaho Eyalet Yasası (Sec.34-1701), Kansas Anayasası (Art.4, Sec.3) ve Eyalet Yasası (Sec.25-4304(c)), Louisiana Anayasası (Art.X, Part III, Sec.26), Michigan Anayasası (Art.II, Sec.8), Montana Eyalet Yasası (Sec.2-16-603), Nebraska Eyalet Yasası (Sec.32-1302), Nevada Anayasası (Art.2, Sec.9), New Jersey

bölge olan District of Columbia'da⁵²⁷ ve bağlı bölgelerden Northern Mariana Islands⁵²⁸ ve Virgin Islands'da⁵²⁹ da durum aynıdır.

Geriye kalan 26 eyalette ise geri çağırma tabi kamu görevlileri bakımından hakkın kapsamı çeşitli biçimlerde ve ölçülerde sınırlandırılmıştır.

Bu sınırlamayı yaparken en çok başvurulan yöntem, yerel yönetimlerin türlerini ve/veya yönetim tiplerini esas alarak hakkın kapsamının belirlenmesidir. Yani örneğin sadece *county* yönetimleri kapsama alınmakta ve belediye yönetimleri (şehir, kasaba, köy vb.) kapsam dışında bırakılmaktadır. Yahut belediye yönetimlerinden yalnızca 3. sınıf şehirlerde veya yalnızca komisyon tipi yönetime sahip şehirler ve kasabalarda geri çağırma hakkının uygulanacağı öngörülerek, diğer tüm yönetim birimlerindeki seçilmiş kamu görevlileri hakkın kapsamı dışında bırakılabilmektedir.

Bu anlamda bir örnek olarak geri çağırma hakkını eyalet yasasına dahil eden son ABD eyaleti olan Maine gösterilebilir.⁵³⁰ Maine 2011 yılında yaptığı bir yasa ile geri çağırma hakkını yalnızca belediye yönetimlerinde uygulanabilecek biçimde düzenlemiştir. Buna göre, ilgili yerel yönetimin tüzüğünde yahut yönetmeliklerinde aksi yönde bir hüküm olmadıkça, bir belediye yönetimindeki seçilmiş kamu görevlileri bu madde hükümlerince geri çağırılabilir.⁵³¹ Maine yasalarına göre, belediye yönetimleri şehirler ve kasabalar⁵³². Dolayısıyla *county* yönetimleri ve belediye olmayan özel bölge yönetimleri ile okul bölgeleri geri çağırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Eyalet Yasası (19:27A-3), North Dakota Anayasası (Art.3, Sec.10) ve Eyalet Yasası (Sec.44-08-21), Oregon Anayasası (art.II, Sec.18(1)), Washington Anayasası (art.1, Sec.33), Wisconsin Eyalet Yasası (Sec.9.10-1(a)) da hiçbir ayırım yapmaksızın tsecimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm yerel yönetim görevlilerini hakkın kapsamına almıştır.

⁵²⁷ DC Official Code, Sec.1-204-111.

⁵²⁸ Northern Mariana Islands Anayasası Art.IX, Sec.3.

⁵²⁹ US Code, Sec. 48-12-IV-1593(c).

⁵³⁰ Maine'de daha öncesinde geri çağırma hakkına ilişkin eyalet anayasasında yahut yasasında bir düzenleme bulunmuyordu ancak özerklik ilkesine göre kurulmuş birçok belediye yönetimi tüzüklerinde hakka yer veriyorlardı. 2011 yılında yapılan bu yasa ile, belediye tipi tüm yerel yönetimlere genel anlamda geri çağırma usulü getirilmiştir.

⁵³¹ Maine Revised Statutes § 2505.

⁵³² Maine Revised Statutes § 2001.

Minnesota Eyalet Yasası ise, tam tersine, yalnızca *county* görevlilerinin geri çağrılabilirliğini öngörmüştür.⁵³³ Dolayısıyla belediye yönetimleri, okul bölgeleri ve özel bölgelerdeki kamu görevlileri kapsam dışında bırakılmıştır.

Ohio Eyalet Yasası'na göre de belediye yönetimlerindeki seçimle göreve gelen tüm kamu görevlileri geri çağırma tabidir. Ancak burada, belediye yönetimi kavramının kapsamına *county*'ler de girmektedir. Yasaya göre belediye yönetimleri *county*'ler, şehirler ve köylerdir. Ayrıca özerklik ilkesine göre kurulmuş belediyeler hakkı benimseyip benimsememede özgürdürler. Yani isterlerse geri çağırma prosedürünü kendileri belirleme veya geri çağırmaı tümünden kendi yerel yönetimlerinde reddetme hakkına sahiptirler.⁵³⁴ Ancak çoğu özerk yerel yönetim birimi tüzüklerinde geri çağırma usulüne yer vermiştir.

Missouri'de ise belediye yönetimlerinin yalnızca bir kısmı bakımından geri çağırma hakkı düzenlenmiştir. Eyalet Yasasına göre, a) 3. sınıf şehirlerdeki (nüfusu 3.000 ile 29.999 arasında olan) seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm kamu görevlileri hakkın kapsamındadır ve prosedür de yasada düzenlenmiştir. b) Ayrıca özerklik ilkesine göre kurulmuş belediye yönetimleri isterlerse geri çağırma hakkına kendi tüzüklerinde yer vermek suretiyle hakkı benimseyebilirler.⁵³⁵ Nitekim başta Kansas City olmak üzere çok sayıda şehir ve kasaba, tüzüğünde hakka yer vermiştir. Ayrıca bazı özel bölgelerde de (yangın koruma bölgeleri (itfaiye) - *fire protection districts* gibi) geri çağırma usulü bulunmaktadır.

New Mexico da hakkın kapsamını yerel yönetim biriminin türüne göre belirleyen eyaletlerdendir ve oldukça dağınık bir *recall* mevzuatı vardır. Öncelikle Anayasa bir maddesinde⁵³⁶ yerel yönetimler bakımından yalnızca *county* görevlilerini hakkın kapsamına alan bir düzenleme getirmekte, bir diğer maddesinde⁵³⁷ ise okul bölgelerindeki seçilmiş görevlilerin geri çağırılmasına yer vermektedir. Eyalet yasasına baktığımızda ise⁵³⁸, komisyon tipi (*commission-manager*) yönetimin bulunduğu belediye yönetimlerindeki tüm seçilmiş görevlilerin

⁵³³ Michigan Compiled Laws, § 351.14 ve §351.15

⁵³⁴ Ohio Revised Code, §705.92.

⁵³⁵ Missouri Revised Statutes § 77.650.

⁵³⁶ New Mexico Anayasası Art.X, Sec.9.

⁵³⁷ New Mexico Anayasası Art.XII, Sec.14.

⁵³⁸ New Mexico Statutes § 3-14-16.

geri çağırılması usulünün düzenlendiğini görüyoruz. Ayrıca özerklik ilkesine göre kurulmuş belediye yönetimlerine de sahip olan New Mexico’da şehirler isterse tüzüklerinde geri çağırma hakkına yer verebiliyorlar. Birçok şehirde geri çağırma hakkı bu yolla uygulanmaktadır.

Hakkın kapsamının yerel yönetim biriminin türüne göre belirlenmesi suretiyle, hakkın kullanılamaz hale getirildiği örnekler de mevcuttur.⁵³⁹ Bu konuda en ilginç örnek Wyoming’dur. Wyoming eyalet yasası, yalnızca komisyon tipi yönetime göre kurulmuş şehir ve kasabalarda geri çağırma hakkının uygulanmasına imkan tanımış ve buna ilişkin usulü de bizzat düzenlemiştir⁵⁴⁰. Ancak Wyoming’de bu yönetim biçimini halihazırda uygulayan hiçbir şehir ya da kasaba bulunmadığından, kağıt üzerinde var olsa da, pratikte bu eyalette geri çağırma hakkı bulunmamaktadır.

Alabama’da da durum benzerdir. Alabama eyaleti yasasına göre de yalnızca komisyon tipi yönetimi benimsemiş olan 5. sınıf (yani nüfusu 25.000’den fazla 50.000’den az olan) şehirlerde geri çağırma hakkı, belediye başkanı ve komisyon üyeleri bakımından öngörülmüştür.⁵⁴¹ Fakat bu sınırlama eyalet yasasında düzenlenmiş olan geri çağırma hakkının pratikte yalnızca tek bir şehirde (Dothan City) uygulanması sonucu doğurmaktadır. Çünkü komisyon tipi yönetimi benimsemiş 5.sınıf tek şehir Dothan’dır.

Hakkın kapsamının ilgili kamu görevlileri bakımından düzenlenmesinde başvurulmuş bir diğer yöntem ise, “makama dayalı olarak” kapsamın belirlenmesidir. Kimi eyaletler hakkın sınırlarını yerel yönetim tipinden ziyade, kamu görevlisinin bulunduğu makamı esas alarak belirlemektedir. Örneğin bir şehirde yalnızca belediye başkanları ve konsey üyelerinin geri çağırılacağı öngörülmekte, ancak seçimle göreve gelen şerif, mali sorumlu, şehir avukatı gb. diğer görevlileri kapsam dışında bırakılmaktadır. Önceki kriter (yönetim tipine dayalı) ile birlikte bu kriterin (makama

⁵³⁹ Aslında bu durum hakkın kullanımının komisyon tipi yönetimlerle sınırlandırıldığı hallerde ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni de İlerlemeci Dönemden kaynaklanır. İlerlemeci Dönemde yerel yönetimlerdeki yozlaşmaya karşı geliştirilen formüllerden biri komisyon tipi yerel yönetim olmuştur. Burada diğerlerinden farklı olarak her bir komisyon üyesi belli bir görevi (eğitim, güvenlik, maliye vs.) üstlenmek üzere ayrı ayrı halk tarafından seçilmektedir. Böylelikle dönemin güçlü tekelci şirketlerinin seçimlerdeki ve adaylar üzerindeki belirleyicilikleri kırılmak istenmiştir. Ancak günümüzde, daha pratik ve daha istikrarlı olduğu düşünüldüğünden olsa gerek, çoğunlukla konsey tipi yönetimler oluşturulmaktadır. Bugün az sayıda komisyon tipi yerel yönetim kalmıştır.

⁵⁴⁰ Wyoming Statutes Annotated § 15-4-110.

⁵⁴¹ Code of Alabama §11-44E-168 vd.

dayalı) uygulanması, tümüyle karmaşık bir *recall* mevzuatının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Örneğin Arkansas Eyalet Yasası, *county* yönetimlerindeki seçilmiş görevlilerin geri çağırılmasına imkan tanımamaktadır. *County*'ler bakımından bir makam ayrımı yapmamıştır. Bununla birlikte belediye yönetimlerinde yalnızca “*board of directors*” olarak adlandırılan yönetim kurulu üyeleri ile belediye başkanlarının geri çağırma kapsamında olduğunu düzenlemiştir⁵⁴². Bunun dışında okul yönetim kurulu üyeleri için geri çağırma hakkı öngörülmemiştir. Özel bölgeler bakımından ise yalnızca bir tip özel bölgenin (*suburban improvement districts* – banliyöleri geliştirme bölgeleri) komisyon üyelerinin geri çağırılması yasada özel olarak düzenlenmiştir⁵⁴³.

South Dakota da hakkın kapsamını hem yerel yönetim birimlerinin türüne göre, hem de makama göre sınırlamalar öngörerek belirlemiştir. Eyalet yasasına göre⁵⁴⁴ öncelikle sadece belediye yönetimlerinde geri çağırma usulü söz konusu olabilmektedir. Ancak buralarda da seçimle göreve geline bir makamda bulunan tüm görevliler değil, sadece ilgili belediye yönetiminin yönetim kurulu üyeleri ile varsa belediye başkanı geri çağırılabilir. Yani şehir avukatı, mali sorumlusu, şerifi gibi diğer görevlilerin geri çağırılması mümkün değildir. Ayrıca sadece belediye yönetimleri denildiği için *county*'ler ile okul bölgeleri ve özel bölgeler de kapsam dışındadır.

Florida'da ise eyalet yasası hakkın kapsamını şöyle belirlemiştir⁵⁴⁵: (a) Bir belediye yönetimi biriminin ve (b) özerklik tüzüğüne göre kurulmuş bir *county*'nin yönetim organının üyeleri geri çağırılabilir. Bu düzenleme, genel hükümlere göre kurulmuş *county*'leri (47 *county*) tümüyle kapsam dışında bıraktığı gibi, özerklik ilkesine göre kurulmuş *county*'lerde (19 *county*) *county* komisyonu üyeleri dışında kalan, *county* katibi, mali sorumlu, şerif gibi seçimle göreve gelen diğer *county* görevlilerini de geri çağırma kapsamı dışında bırakmaktadır. Belediye yönetimleri bakımından bir ayırım gözetilmeksizin tüm yönetimlerdeki yönetim kurulu üyeleri

⁵⁴² Arkansas Code §14-47-112, §14-48-114, §14-61-119

⁵⁴³ Arkansas Code §14-92-20.

⁵⁴⁴ South Dakota Codified Laws § 9-13-29.

⁵⁴⁵ Florida Statute Annotated § 100.36.

geri çağırma kapsamında ise de, buralarda da seçimle göreve gelen diğer görevliler kapsam dışında bırakılmıştır.

Hawaii de bir örnek olarak belirtilebilir. Hawaii'nin tek idari birimi *county*'dir (yani şehir, kasaba vb. yoktur) ve toplam 5 *county*'den oluşan bir eyalettir. Bu eyaleti ne anayasasında ne de eyalet yasasında geri çağırma hakkına yer verir. Bu *county*'lerden Kalawao'nun nüfusu 100'den azdır. Esas yerleşimin olduğu diğer dört *county*'nin dördü de tüzüklerinde geri çağırma hakkını düzenlemiştir. Hawaii ve Maui *county*'leri tüm seçilmiş görevlileri hak kapsamında belirlerken⁵⁴⁶; Kauai, dört yıllık bir göreve seçimle gelen tüm kamu görevlileri diyerek kapsamı sınırlamıştır⁵⁴⁷. Honolulu ise, belediye başkanı ve konsey üyeleri ile *county* savcısının geri çağırılabilmesini öngörmüştür⁵⁴⁸.

Özerk yerel yönetim birimlerinde geri çağırma hakkının durumunun ise ayrıca ele alınması gerekir. Buralarda iki durum karşımıza çıkar: Eyalet, özerk yerel yönetim birimlerinde geri çağırma yasaklayacak ya da engelleyecek nitelikte düzenlemelere sahip olabilir. Ya da özerk şehirlere geri çağırma hakkının benimsenmesinde takdir alanı bırakılmış olabilir.

Bu anlamda en tipik durum şudur: Eyaletin anayasasında yahut yasalarında geri çağırma hakkı bulunmaz. Ancak özerklik ilkesine ilişkin düzenleme özerk yerel yönetimlerin geri çağırma hakkını kendi tüzüklerine eklemesini engelleyecek bir hüküm de içermez. Bu durumda hakkın varlığı tümüyle özerklik ilkesine göre kurulmuş çok sayıda irili ufaklı yerel yönetim biriminin inisiyatifindedir.⁵⁴⁹ Birçok eyalette durum budur. Bu nedenle geri çağırma hakkının kapsamını rakamsal olarak tam anlamıyla tespit etmek oldukça zor bir iştir.

Maryland, Massachusetts, New York, North Carolina, Oklahoma, Texas ve Vermont eyaletlerinde durum tam da budur. Bu eyaletlerin ne anayasasında ne de

⁵⁴⁶ Hawaii County Tüzüğü § 12-1.1; Maui County Tüzüğü § 12-1.

⁵⁴⁷ Kauai County Tüzüğü §.27.01.

⁵⁴⁸ Honolulu County ve Şehir Tüzüğü § 12-101, 102, 103 ve 104.

⁵⁴⁹ Anayasada ve eyalet yasasında hiçbir hüküm bulunmamasına karşın özerklik tüzüklerinde hakka yer veren yerel yönetimlere karşı daha hakkın ilk kabul edildiği yıllarda mahkemeye başvurulmuş ve bu yönde düzenlemelerin anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüştür. 1909'da Washington Yüksek Mahkemesi, anayasada aksi yönde bir hüküm olmadığı sürece, geri çağırma hakkının seçmenlerin doğal olarak sahip oldukları bir hak olduğuna hükmetmiştir. *Hilzenger v. Gillman*, 56 Wash. 228, 105 P.471 (1909).

yasalarında geri çağırma hakkı yer almasa da kiminde neredeyse tüm önemli şehirleri kapsayacak düzeyde çok sayıda şehirde kiminde ise yalnızca az sayıda özerk yerel yönetim biriminin tüzüklerinde geri çağırma hakkı yer almaktadır. Örneğin 2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre özerklik ilkesine göre kurulmuş 351 yerel yönetim birimine sahip olan Texas eyaletinde bu yerel yönetim birimlerinin yaklaşık yüzde 93'ünün tüzüğünde geri çağırma hakkı yer almaktadır.⁵⁵⁰ Buna karşın New York eyaletinde az sayıda özerklik tüzüğünde geri çağırma hakkı bulunmaktadır.⁵⁵¹

Ayrıca Rhode Island eyalet düzeyinde görevliler için geri çağırmaya anayasasında yer vermekte ancak yerel düzeyde görevlilere ilişkin ne anayasada ne de yasada bir düzenleme bulunmaktadır. Bununla birlikte, Rhode Island'ın da çok sayıda özerk yerel yönetim biriminin tüzüğünde geri çağırma hakkı bulunmaktadır.

Utah'da ise 2000 yılında yapılan bir yasa değişikliği nedeniyle bu tarihten önce geri çağırma hakkına yer veren iki özerk yerel yönetim⁵⁵² dışında artık herhangi bir özerk yerel yönetimin geri çağırma hakkını benimsemesi mümkün değildir.⁵⁵³

Tennessee eyaletinde özerklik ilkesine göre kurulmuş her türden yerel yönetim biriminde (*county*'ler de buna dahil) ilgili yerel yönetimin geri çağırma hakkına kendi tüzüğünde yer verme özgürlüğü vardır. Ancak yasa, usul konusunda tam bir özgürlük tanımamış, özerk yerel yönetimler geri çağırma usullerini belirlerken şu şartları sağlamalıdır diyerek geri çağırma hakkının içeriğine dair temel unsurları bizzat kendisi belirlemiştir⁵⁵⁴. Bununla birlikte yasa bir başka maddesinde bir ayırım yapmaksızın herhangi bir şehir konseyi üyesi şu usulle geri çağırılabilir diyerek bir düzenleme yapmış dolayısıyla, eyaletteki tüm şehir konseyi üyelerini (özerk şehir

⁵⁵⁰ Bkz. Scott Houston, "Legal Q § A", Texas Municipal League Hukuk Servisi Müdürü tarafından Mayıs 2010'da hazırlanmış olan bilgilendirici metin. <http://www.tml.org/legal-qna/2010May-SH.pdf> (21.08.2016)

⁵⁵¹ New York eyaleti özerk yerel yönetim tüzüklerinin önemli bir bölümünde yaptığımız inceleme sonucunda sadece üç yerel yönetim tüzüğünde geri çağırma hakkına rastladık. Ve bunlardan sadece Utica şehrinde 2009 yılında başlatılmış bir geri çağırma girişimi tespit edebildik. Bkz. https://ballotpedia.org/David_Roefaro_recall,_Utica,_New_York,_2009 (19.10.2016)

⁵⁵² Grand County ve Morgan County. Bu iki county'de de hak aktif biçimde kullanılmaktadır.

⁵⁵³ Lee Davidson, "Utah Lawmakers Frown on Allowing Recall Elections", **The Salt Lake Tribune**, 19 Haziran 2013, <http://archive.sltrib.com/story.php?ref=/sltrib/politics/56482734-90/allow-allowing-counties-elections.html.csp> (23.11.2016)

⁵⁵⁴ Tennessee Code § 2-5-151.

olsun olmasın) geri çağırma hakkı kapsamına almıştır.⁵⁵⁵ Bunun dışında yasada ayrıca okul yönetim kurulu üyelerinin de geri çağırılması usulü düzenlenmiştir.⁵⁵⁶

West Virginia yasasına göre yalnızca özerk şehirlerde ve bu şehirler tüzüklerinde geri çağırma hakkına yer vermiş ise, geri çağırma uygulanabilmektedir⁵⁵⁷. West Virginia'da birçok özerk şehrin tüzüğünde geri çağırma hakkı yer almaktadır.

Kimi durumlarda, geri çağırma hakkının özerk yerel yönetim birimince benimsenebilmesi konusunda bir takdir hakkının olup olmadığı tartışmalı olabilmektedir. İşte bu durumlarda geri çağırma hakkının kaderi mahkeme kararları ile belirlenmektedir.

Connecticut ne anayasasında ne de yasasında geri çağırma hakkının bulunduğu eyaletlerden birisidir. Ancak özerklik ilkesi mevcuttur ve bu çerçevede şehir ve kasabalar kendi tüzüklerini hazırlayabilmektedir. Özerk kasabalardan biri olan Watertown kendi tüzüğüne geri çağırma hakkını koymuştur. 1984 yılında Watertown'da bir grup seçmen kasaba tüzüğünde yer alan düzenlemeye dayanarak bir kasaba görevlisinin geri çağırılması için başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine açılan davada, kasaba tüzüğünde yer alan *recall* hükmünün anayasaya aykırı olduğu çünkü kasaba yönetiminin böyle bir düzenleme yapma yetkisine sahip olmadığı ileri sürülmüştür. Eyalet yüksek mahkemesi, kararında, kasabaların anayasa yahut yasalarda açıkça tanınmadığı sürece genel bir yasama yetkisine sahip olmadıklarını, aksine anayasanın özerklik yetkisini tanıırken yerel yönetimlere tanınan yetkileri tek tek saydığını, ancak bunlardan hiç birinin geri çağırma usulünü kabul etmeye imkan tanıyan nitelikte bir yetki olmadığını gerekçe göstererek kasaba tüzüğünün anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir.⁵⁵⁸ Bu karar ile birlikte özerk yerel yönetim birimlerinin, tüzüklerine geri çağırma hakkını koymasına kesin biçimde ortadan kalkmıştır. Fakat, anayasaya özerklik ilkesinin konulmasına ilişkin anayasa değişikliği yapılmadan önce, eyalet yasama organı yaptığı özel yasalarla

⁵⁵⁵ Tennessee Code § 6-31-306.

⁵⁵⁶ Tennessee Code § 6-31-301.

⁵⁵⁷ West Virginia Code § 8-12-4.

⁵⁵⁸ Simons v. Canty, 195 Conn. 524 (Conn. 1985).

eyaletin 5 kasabasına⁵⁵⁹ geri çağırma hakkını kullanma yetkisini vermiş olduğundan bu 5 kasaba bu karardan etkilenmemiştir. Bugün Connecticut'ta yalnızca bu beş kasabada geri çağırma hakkı mevcuttur.⁵⁶⁰

Illinois eyaleti de hakkın kapsamının mahkeme kararı ile belirlendiği eyaletlerden birisidir. Illinois'de 1967 tarihli Illinois Belediye Kanunu⁵⁶¹ yalnızca komisyon tipi yerel yönetimlerde uygulanmak üzere geri çağırma hakkına yer veriyordu. Ancak Eyalet Yüksek Mahkemesi 1969'da verdiği bir karar ile bu düzenlemenin anayasaya aykırı olduğuna hükmetti. Gerekçesinde, *“geri çağırma hakkının neden yalnızca komisyon tipi yönetimler için uygulanması gerektiği, neden diğerlerinde uygulanamayacağı konusunda davalının (temyizde) hiçbir ikna edici teorisi bulunmamaktadır”* diyen mahkeme, geri çağırma, halk girişimi ve referandum araçlarının ilerlemeci dönemin ürünü siyasi reformlar olduğuna ve daha demokratik bir yönetimi sağlamanın aracı olarak halkın siyasal süreçlerde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlama amacını güttüğüne işaret etti. Ardından *“özenle belirtiriz ki,... belediye yönetimlerinde geri çağırma usulünün faydaları konusunda bir fikir beyan ediyor değiliz”* ancak *“bizim görüşümüze göre recall prosedürü ile başarmak istenen amaçlar ile yönetim tipleri arasında mantıklı bir ilişki yoktur”* diyen mahkeme, mevcut uygulama Anayasadaki eşitlik ilkesine aykırılık teşkil edeceği için, *“ya recall prosedürü tüm belediye yönetimi tiplerine uygulanmalıdır ya hiçbirine uygulanmamalıdır ya da tüm yönetim tipleri bunları kabul edip etmemede özgür kılınmalıdır”* diyerek düzenlemenin anayasaya aykırı olduğu sonucuna vardı.⁵⁶²

Bununla birlikte Illinois Anayasasında özerklik ilkesine göre yönetilen belediyelere, kendi çalışanlarını, bunların seçilme usullerini ve görev sürelerini belirleme yetkisi veren hükümler vardır.⁵⁶³ Buna dayanarak Buffalo Grove Köyü (village) yönetim kurulu 2009'da, geri çağırma hakkına imkan veren bir düzenleme (ordinance) kabul etmiştir. Hatta Buffalo Grove seçmenleri 2 Kasım 2010'da Illinois'nin ilk ve tek geri çağırmasını gerçekleştirmiş ve bir köy yönetim kurulu

⁵⁵⁹ Bristol için 1939'da, Milford için 1959'da New Haven için 1952'de Stratford için 1921'de ve Westport için 1957'de geri çağırma hakkına imkan tanıyan özel yasalar yapılmıştır.

⁵⁶⁰ Mary M. Janicki ve Kristina Arsenault, “Recall of Municipal Officials”, OLR Research Report, 18 Ocak 2002, <https://www.cga.ct.gov/2002/rpt/2002-R-0076.htm> . (12.01.2017)

⁵⁶¹ Illinois Municipal Code Art.4, Div.7.

⁵⁶² In re Struck, 41 Ill. 2d 574, (Ill. 1969).

⁵⁶³ Illinois Anayasası Art.7, Sec.6.

üyesini bu yolla görevden almıştır.⁵⁶⁴ Geri çağırma hakkına mevzuatında yer vermek üzere girişimde bulunmuş bir başka köy ise Dolton olmuştur. Özerklik ilkesine göre kurulmuş olan Dolton Köyü yönetim kurulu (*board of trustees*), 2015 Haziran'ında, geri çağırma hakkını mevzuatlarına ekleyen bir karar almıştır. Ancak Eyalet Anayasasına göre bu kararı referandum yoluyla alması gerekirken bunu yapmadıkları gerekçesiyle söz konusu karar Temyiz Mahkemesince 11 Ocak 2016 tarihinde anayasaya aykırı bulunmuştur.⁵⁶⁵ Neticede bugün Illinois'de yalnızca Buffalo Grove Köyü'nde geri çağırma hakkı bulunuyor görünmektedir. Ancak başka özerk yerel yönetimlerin hakkı benimsemesinin önünde bir engel de yoktur.

New Hampshire da mahkeme kararı ile geri çağırma hakkının sınırlandırıldığı eyaletlerden birisidir. Hatta burada geri çağırma hakkı mahkeme kararları ile tümüyle kullanılamaz duruma gelmiştir. New Hampshire Eyalet Yasası yerel yönetim birimlerine özerklik ilkesine göre kurulma imkanı tanımaktadır ve bu birimlerin sahip olabilecekleri yetkiler de yasada genel hatlarıyla tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlamada geri çağırma hakkı bakımından bir muğlaklık bulunmaktadır. Eyalet yasası RSA § 49-D:3(e)'de özerklik ilkesine göre tüzüklerini hazırlayabilecek olan yerel yönetim birimlerinin düzenleyebilecekleri hususlara değinilmektedir ve “*RSA 49(c)'de düzenlenen vatandaşların halk girişimi, referandum ve geri çağırma hakları*” da özerklik tüzüğünde düzenlenebilecek konular arasında sayılmaktadır. Ancak burada atıfta bulunulan madde olan RSA 49(c)'de vatandaşların hakları arasında referandum ve halk girişimi sayılmasına rağmen geri çağırma hakkı sayılmamaktadır. Bu iki maddeyi yorumlayan eyalet mahkemeleri, eyalet yasasının özerk yönetimlere tüzüklerine geri çağırma hakkını koyma yetkisi vermediği sonucuna varmaktadır. Bu nedenle, eyalette bazı özerk yerel yönetimler tüzüklerine geri çağırma hakkını koysa da bu hükümler mahkemelerce geçersiz kılınmaktadır. Dolayısıyla yapılan mevzuat taramasında bazı şehir tüzüklerinde geri çağırma hakkına rastlanıyor olsa da fiiliyatta New Hampshire'da geri çağırma hakkı bulunmamaktadır.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Steve Zalusky, “Buffalo Grove recall vote to make history”, **Daily Herald**, 31 Ekim 2010, <http://www.dailyherald.com/article/20101027/news/710289979/> (03.02.2017)

⁵⁶⁵ Henyard v. Vill. of Dolton, 2016 IL App (1st) 153374 (Ill. App. Ct. 1st Dist. 2016).

⁵⁶⁶ Bkz. Ballotpedia, “Laws Governing Recall in New Hampshire”, https://ballotpedia.org/Laws_governing_recall_in_New_Hampshire (30.11.2016).

b. Eyalet Düzeyinde Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı:

Eyalet düzeyinde kamu görevlileri bakımından geri çağırma hakkının kapsamının belirlenmesi yerel yönetimlere kıyasla çok daha kolaydır. Bunun bir nedeni eyalet düzeyinde görevli sayısının daha az olması ve eyalet yönetimi örgütlenmesinin karmaşık yerel yönetim örgütlenmesine kıyasla daha sade olmasıdır. Bir diğer nedeni ise, eyalet düzeyinde hangi kamu görevlilerinin hakkın kapsamında olduğunu belirleyen anayasa ve yasa hükümlerinin daha basit ve yalın bir biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Öyle ki, bir iki istisna dışında, tüm eyaletlerde, ya yasama ve yürütme üyelerinin tümü bir ayırım gözetilmeksizin hakkın kapsamına alınmakta ya da dışında bırakılmaktadır.

Bu doğrultuda, Arizona, California, Georgia, Minnesota, North Dakota, Oregon ve Wisconsin eyaletlerinde eyalet düzeyinde seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm yasama, yürütme ve yargı üyeleri geri çağırma kapsamındadır. Alaska, Colorado, Idaho, Kansas, Louisiana, Michigan, Montana, Nevada, New Jersey, Rhode Island ve Washington eyaletlerinde ise, yine tüm yasama ve yürütme üyeleri geri çağırılabilir olsa da, hakimler geri çağırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bunlar dışında geriye, eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağırılmasında kapsamın belirlenmesine dair tek bir ayrık örnek kalmaktadır: Illinois. Illinois eyaleti vatandaşları, eyalet valilerinin adlarının ardı ardına patlak veren skandallarla anılır olmaya başlaması üzerine 2010 yılında bir anayasa değişikliği yapmış ve eyalet valilerinin geri çağırılabilmesine imkan tanıyan bir usulü anayasaya eklemiştir.⁵⁶⁷ Ancak diğer eyalet görevlileri için geri çağırma usulü öngörülmemiştir.

c. Federal Düzeyde Kamu Görevlileri Bakımından Geri Çağırma Hakkının Kapsamı:

ABD Anayasası, federal düzeyde seçimle göreve gelen kamu görevlileri olan Kongre üyelerinin (senatörler ve temsilciler meclisi üyeleri) ve dolaylı olarak halk

⁵⁶⁷ Bkz. Illinois Anayasası Art.III, Sec.7.

tarafından seçilen ABD başkan ve başkan yardımcısının geri çağrılmasını öngören bir düzenlemeye sahip değildir. Hakkın tarihçesini açıklarken değindiğimiz üzere, 1787’de ABD anayasası hazırlanırken Kongre üyelerinin geri çağrılmasına ilişkin çeşitli öneriler sunulmuş ancak bu öneriler kurucularca benimsenmemiştir. Bununla birlikte, Anayasada geri çağırmayı açık biçimde yasaklayan bir hüküm de bulunmamaktadır.

Böyle bir yasaklayıcı hükmün olmaması nedeniyle, kimi eyaletler, geri çağırmaya ilişkin anayasal/yasal düzenlemelerinde federal görevlileri de hakkın kapsamına alacak biçimde hükümlere yer vermiştir. Örneğin New Jersey Anayasası Art.I, Sec.2(b) hükmüne göre, *“Halk, bu eyalette seçilmiş yahut ABD Kongresinde bu eyaleti temsil eden herhangi bir resmi görevliyi, görev süresinin en az bir yılını tamamladıktan sonra, geri çağırma yetkisine sahiptir.”* Michigan eyalet yasasında da ABD senatörlerinin ve temsilciler meclisi üyelerinin seçmenler tarafından geri çağrılabilmesi açık bir biçimde ifade edilmiştir.⁵⁶⁸

Kimi eyaletlerde ise hakkın kapsamına giren görevlileri belirlemeye yönelik hüküm “eyaletteki seçimle göreve gelmiş tüm kamu görevlileri” biçiminde genel bir ifade içerdiğinden, seçimle göreve gelen federal görevliler de hakkın kapsamına girmektedir. Örneğin Arizona Anayasası’nda *“Arizona eyaletinde seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm kamu görevlileri, ... geri çağırmaya tabidir...”* hükmü yer alır.⁵⁶⁹

Federal Anayasada açık bir hüküm olmamasına karşın eyalet anayasa ve yasalarında yer alan bu ve benzer düzenlemeler geri çağırma hakkının federal görevliler bakımından uygulanıp uygulanamayacağı sorusunu gündeme getirmiştir ve bu soru, hem çeşitli mahkeme kararlarına hem de idari nitelikte kimi karar ve görüş yazılarına konu olmuştur. Seçmenler de zaman zaman, federal Kongre üyelerine yönelik hayal kırıklığı yaşadıkları dönemlerde, Kongre üyelerine karşı geri çağırma kampanyaları başlatmıştır. Örneğin, 1992’de Oregon’da seçmenler, Senatörleri Robert Packwood hakkında yapılan cinsel taciz suçlamalarının ardından, eyaletin geri çağırmaya ilişkin mevzuatının federal kongre üyeleri için uygulanıp

⁵⁶⁸ Michigan Election Laws Act of 116 of 1954, § 168.121 ve 168.149.

⁵⁶⁹ Arizona Anayasası Art.8 Part 1, Sec.1.

uygulanamayacağını tartışmıştır.⁵⁷⁰ Arizona’da da adı skandallara karışan iki Senatör (John McCain ve Dennis DeConcini) geri çağırma girişimlerinin konusu olmuştur.⁵⁷¹ Ancak bu ve benzer girişimlerin hiçbirisi ileri gidememiş ve idari ve yargısal makamlardan federal görevlilerin geri çağırılmayacağı yönünde görüşler bildirilmiştir.

Bu konuda ilk mahkeme kararı 1967 yılında Idaho’da bir eyalet mahkemesince verilmiştir. 1967’de Idaho vatandaşları Federal Kongre’deki senatörleri Frank Church’ün görevden alınması için girişim başlatmıştır.⁵⁷² Bu geri çağırma başvurusuna karşı açılan davada eyalet mahkemesi, eyaletin yasasında yer alan düzenleme ile federal görevlilerin geri çağırılmasına izin verilmesinin, ABD Anayasasının Art.1 Sec.3 maddesinde yer alan ABD senatörlerinin seçilme yeterliliklerine (yaş, ikamet gibi) bir yenisinin daha eklenmesi anlamına geleceği sonucuna varmış ve federal anayasada eyaletlerin tek taraflı olarak değişiklik yapamayacakları gerekçesiyle söz konusu düzenlemenin anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiştir.⁵⁷³

1972’de ise, bir Michigan federal bölge (*district*) mahkemesine yapılan ve eyaletin geri çağırmaya ilişkin yasaları çerçevesinde ABD senatörlerinin de geri çağırmaya tabi olduklarına dair açıklayıcı bir karar verilmesi talep edilen bir başvuru, esasa ilişkin bir inceleme yapılmaksızın, usuli nedenlerle mahkemece reddedilmiştir.⁵⁷⁴

Federal görevlilerin geri çağırılıp çağırılmayacağı sorusu ulusal düzeyde dönem dönem tartışılmış olsa da, konu ABD Yüksek Mahkemesinin önüne hiç

⁵⁷⁰ Glenn R. Simpson, “Chances of Enforcing Packwood’s Removal Are Remote”, ROLL CALL, 7 Aralık 1992, Aktaran: Zick, **op.cit.**, s.570, dipnot 10.

⁵⁷¹ T.R. Reid, "At SL Scandal’s Home Base, Senators Face Arizona’s Anger", **The Washington Post**, 16 Ocak 1990, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/01/16/at-sl-scandals-home-base-senators-face-arizonas-anger/9b99ae77-f826-42dd-8756-eba34c523bf1/?utm_term=.663ecd3f963c

⁵⁷² Muhafazakar Cumhuriyetçi kesimlerin başlattığı bu girişimin nedeni Idaho’lu demokratların Vietnam savaşına karşı çıkıyor olmalarının Amerikalıların ölümüne sebep olduğu ve düşmanı güçlendirdiği iddiası olmuştur. Jennifer Kim, “The New Jersey Supreme Court Holds the Recall of U.S. Senators Under State Law Unconstitutional”, **Rutgers Law Journal**, Vol.43, 2013, s.710.

⁵⁷³ Rankin v. Cenarrusa, Civil No.39700 (District Court for Fourth Judicial District of Idaho, 1967). Zick, **op. cit.**, s.587. Ayrıca bkz. David C. Grossack “Recalling U.S. Senators and Congressmen”, A legal Analysis Prepared for the U.S Citizens Association, Akron, Ohio, Tarih Belirtilmemiş, <https://scannedretina.files.wordpress.com/2013/09/recalling-u-s-senators-and-congressmen2.pdf> (11.04.2016).

⁵⁷⁴ Hooper v. Hart, 56 F.R.D. 476, 477 (W.D. Mich. 1972).

gelmemiştir. Bununla birlikte, ABD Yüksek Mahkemesinin 1995 yılında verdiği *U.S. Term Limits, Inc. v. Thornton*⁵⁷⁵ kararı, doğrudan geri çağırma ile ilgili olmasa da, geri çağırma hakkının federal görevlilere uygulanıp uygulanamayacağı konusu bakımından önem arz eden bir karardır. Karara konu olay ve karar içeriği şöyle idi:

Arkansas eyaleti 1995'te anayasasında bir değişiklik yaptı ve federal senatörlerin ikiden, temsilciler meclisi üyelerinin ise üçten fazla dönem görev yapamayacaklarına dair bir hükmü anayasasına ekledi.⁵⁷⁶ Ancak çok geçmeden bu düzenleme federal anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla ABD Yüksek Mahkemesi'nin önüne geldi. Mahkeme davaya ilişkin kararında iki temel gerekçeye dayanarak yapılan anayasa değişikliğinin federal anayasaya aykırı olduğu sonucuna vardı. Mahkeme ilk gerekçesini “federal anayasanın üstünlüğü ilkesine” (*supremacy clause*) dayandırdı. Arkansas eyalet anayasasına konulan hükmün, federal Anayasanın 1. maddesinde öngörölmüş federal kongre üyesi seçilme şartlarına yeni bir şart eklenmesi anlamına geldiği; çünkü bu düzenleme ile belli kişilerin (örneğin 3. kez senatör olmak isteyen kişilerin) aday olmalarının engellendiği ifade edildi. “*Anayasanın üstünlüğü ilkesi gereği, eyalet anayasa ve yasalarındaki federal anayasa ile çatışan hükümler geçersizdir*” diyen mahkeme, federal anayasada açıkça belirlenmiş bir konuda, tek taraflı olarak eyaletlerin değişiklik yapma yetkilerinin olmadığını vurguladı.

İkinci temel gerekçesini açıklarken Mahkeme, eyaletlerin yetkileri ile federal yönetimin yetkileri konusu üzerinden meseleyi tartıştı ve Anayasanın 10.değişiklikte yer alan konuya ilişkin hükmünü yorumlayarak davaya uyguladı.⁵⁷⁷ Mahkeme kararında, eyaletlerin birçok alanda çok ciddi egemenlik yetkilerini kendilerinde muhafaza ettiklerini ancak anayasayı yaparken kurdukları ulusal yönetime belli birtakım yetkileri de devrettiklerini vurguladı. “*Federal yönetimin yetkileri ile ilgili konularda eyaletler, ABD anayasasına dönüp ulusal yönetime hangi yetkilerin verildiği yahut devredildiğine bakmalıdır*” diyen mahkeme, “federal anayasa senatörlerin seçilme yeterliliklerini ve görev sürelerini doğrudan kendisi belirlemiş

⁵⁷⁵ United States Term Limits v. Thornton, 514 U.S. 779 (1995).

⁵⁷⁶ Amendment 73.

⁵⁷⁷ 1791’de yapılan Haklar Bildirgesi olarak anılan ilk 10 değişiklikten 10.su olan bu maddeye göre; “*Anayasa tarafından Birleşik Devletlere verilmemiş yahut eyaletlere yasaklanmamış olan yetkiler, sırasıyla, eyaletlere veya halka aittir.*”

olduğuna göre, bu konular eyaletlerin yetki alanı dışında bırakılmıştır” yorumunu yaptı.

Mahkeme konuyu tartışırken ayrıca tarihsel yorum yöntemine de başvurdu ve anayasa yapım sürecinde yaşanan tartışmalardan da örnekler vererek, anayasa koyucuların bu konuları eyaletlerin yetki alanında bırakmak yönünde bir niyetlerinin olmadığı yorumunu yaptı. Hatta buna ilişkin görüşlerin ifade edildiği bölümde eyaletlere “verilmemiş” olan yetkiler içerisinde geri çağırma hakkı da örnek olarak gösterildi. Dolayısıyla doğrudan olmasa da dolaylı olarak Yüksek Mahkeme, federal görevlilerin geri çağırılması konusunun eyaletlerin yetki alanında olan bir konu olmadığı yönünde görüş belirtmiş oldu.

ABD Yüksek Mahkemesinin verdiği bu karar 2010’da New Jersey Yüksek Mahkemesinin, federal görevlilerin geri çağırılmasına dair verdiği önemli kararında belirleyici oldu. Şöyle ki;

25 Eylül 2009’da bir grup New Jersey vatandaşı ABD Senatörü Robert Menendez’in geri çağırılması için bir girişim başlattı. Aylar sonra Ocak 2010’da dilekçenin verildiği idari birimden “*ne başvuru dilekçesinin (niyet bildirim dilekçesi) ne de sunulan recall dilekçesinin işleme konulması yahut incelenmek üzere kabulü mümkündür*” biçiminde bir yanıt alan başvuru sahipleri, konuyu mahkemeye taşıdılar ve dilekçenin derhal işleme konulması yönünde mahkeme emri çıkarılmasını talep ettiler. Bu talep mahkemece kabul edildi⁵⁷⁸ ve dilekçe böylelikle işleme konulmuş oldu. Bunun üzerine bu kez de Senatör Menendez yargı yoluna gitti ve New Jersey Yüksek Mahkemesi’ne konuyu taşıdı. Yüksek Mahkeme ilk derece mahkemesinin vermiş olduğu kararı bozdu ve eyalet anayasa ve yasasında yer alan federal görevlilerin geri çağırılmasına izin veren hükümlerin federal Anayasayı ihlal ettiğine hükmetti.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ İlk derece mahkemesi, kararında federal görevlilerin geri çağırılmasının anayasaya aykırı olup olmadığı konusunda bir görüş beyan etmedi, çünkü mahkemeye göre, daha başvuru komitesinin gerekli olan 1.3 milyon imzayı toplaması gerekiyordu. Bu nedenle konuyu yalnızca idari birimin dilekçeyi kabul etmemesi hususu üzerinden ele aldı. Comm. to Recall Robert Menendez v. Wells, 995 A.2d 1109, 1112 (N.J. Super. Ct. App. Div. 2010)

⁵⁷⁹ Comm. to Recall Robert Menendez v. Wells, 992 A.2d 793 (N.J. 2010).

Mahkemenin dayandığı gerekçeleri şöyle özetleyebiliriz: Öncelikle Mahkeme, eyaletlerin ve federal yönetimin yetkilerine ilişkin karşılıklı iddiaları değerlendirdi. Mahkemeye göre, Federal anayasa, federal makamlara seçilmede aranan yeterlikleri, Meclisin ve Senatonun üyelerinin görev sürelerini açık biçimde belirlemekteydi ve Kongreye kendi üyelerinin yeterliklerini belirleme, seçimlerine ilişkin hususları değerlendirme ve kendi üyelerine dair disiplin işlerini yürütme ve görevden alma konularında “münhasır” bir otorite tanımaktaydı. Buradan hareketle Mahkeme, federal anayasa hükümlerinin, federal yasalar ile eyalet anayasa ve yasaları üzerinde üstünlüğe sahip olduğuna vurgu yaptı ve “*federal anayasanın açık biçimde federal kongreye tanıdığı yetkileri düzenleyen hükümlerine aykırı nitelikteki eyalet düzenlemeleri anayasaya aykırı olacaktır*” sonucuna vardı.

Mahkeme bu görüşlerini, Federal Yüksek Mahkemenin *Term Limits, Inc. v. Thornton* kararı ile destekledi. Bir Kongre üyesinin görev süresi sona ermeden görevinden alınması yetkisinin, 10.değişiklikte ifadesini bulan “eyaletlere ait bir yetki” olmadığını, bizzat federal anayasa eliyle münhasıran Senato ve Temsilciler Meclisi’ne verilmiş bir yetki olduğunu ifade eden Mahkeme⁵⁸⁰, federal görevlilerin anayasada öngörülmüş görev süreleri sona ermeden görevden alınabilmelerine imkan tanıyan bir düzenlemeyi eyaletlerin tek taraflı olarak yapamayacağına işaret etti.⁵⁸¹

Mahkemenin kararını dayandırdığı bir diğer gerekçe ise, (*Thornton* kararında olduğu gibi) anayasanın yapılış sürecindeki tartışmalar oldu. Mahkeme, anayasanın yapım aşamasında yürütülen tartışmaları inceledi. Federal konvansiyon ve onaylama konvansiyonlarındaki tartışmaları göz önünde bulundurarak, kararında, kurucuların federal görevlilerin geri çağırılması hususunu tartıştıklarını, hatta bunun anayasaya konulması yönünde çeşitli önerilerin (Virginia Planı gibi) sunulduğunu ancak bu önerilerin tartışılarak reddedildiğini ifade etti. Sonunda da tüm bu verilerden yola

⁵⁸⁰ ABD Kongresinde senatörlerin görev süresi 6 yıl, milletvekillerinin ise 2 yıldır. Anayasa Art.1, Sec.3 ve 17. Değişiklik Cl.1 (senatörler için), Art.1, sec.2 (milletvekilleri için). Anayasada, Kongre üyelerinin bu sürelerden önce, yalnızca, ölüm, istifa, ilgili meclis kararı ile ihraç, görev için uygun olmadığının anlaşılması hallerinde görevinden ayrılabilceği/ alınabileceği öngörülmüştür. Anayasa Art.1, Sec.5 , cl.2.

⁵⁸¹ Yüksek Mahkeme benzer yönde bir başka kararında (*Burton v. United States*, 202 U.S. 344 (1906).), bir ABD senatörünün rüşvetten hüküm giymesi halinde görev için uygunsuz hale geleceği yönünde kongrenin bir federal yasa yapamayacağına hükmetmiştir. Çünkü Anayasada bir senatör koltuğunun hangi durumlarda ve nasıl boşalacağı düzenlenmiştir. Kongre’nin federal bir yasa yaparak bir üyenin görevinden alınmasına dair bu usuller dışında başka bir usul getirme yetkisi yoktur. Ayrıca bkz. Jack Maskell, “Recall of Legislators and the Removal of Members of Congress from Office”, **Congressional Research Service CRS Report for Congress**, 5 Ocak 2012, s.1.

çıkarak, kurucuların federal görevlilerin geri çağırılmasına imkan tanımak yönünde bir iradesinin olmadığı sonucuna vardı. “*Federal anayasanın ve ilgili tarihsel dokümanların ve ulusumuzun demokratik sisteminin ilkeleri incelendiğinde (görölmektedir ki)... Federal Anayasa geri çağırılmaya izin vermemektedir*” diyen mahkeme, New Jersey’nin federal görevlilerin geri çağırılmasına izin veren düzenlemelerinin Federal anayasaya aykırı olduğuna karar verdi.⁵⁸²

Mahkemenin bu kararı yalnızca New Jersey eyaleti bakımından değil, aslında tüm ülkede federal görevlilerin geri çağırılıp çağırılmayacağı tartışmasını yürüten kesimler bakımından cesaret kırıcı oldu.⁵⁸³ Bu bakımdan, bir federal görevlinin geri çağırılması yönündeki girişimlerin önü, en azından şimdilik, kapanmış görünüyor.

Mahkeme kararları dışında, federal görevlilerin geri çağırılmayacağı konusunda alınmış idari kararlar (eyalet savcılarının resmi görüş yazıları) da vardır. Örneğin Oregon’da konuya ilişkin resmi görüşü istenen eyalet savcısı (*attorney general*) 1935’te verdiği görüşünde, sadece eyalet görevlilerin geri çağırılabilirliğini, aksi bir durumun anayasanın münhasıran Kongreye vermiş olduğu kendi üyelerinin yeterliklerine ve seçimine ilişkin hususlarda karar verme yetkisine müdahale anlamına geleceği vurgulanmıştır. Ayrıca olurda söz konusu düzenleme doğrultusunda “*eğer bir Kongre üyesinin görevden alınması için bir geri çağırma seçimi yapılırsa, bu en fazla ‘tavsiye niteliğinde’ bir nihai etki yaratır*” diyen Savcı, bu adımın önemli siyasi sonuçlar doğurması muhtemel olsa da, hukuki bir sonuç doğurmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁵⁸⁴ Benzer şekilde 1978’de Nevada eyalet savcısı⁵⁸⁵, 1994’te Kansas eyalet savcısı⁵⁸⁶, 2009’da Louisiana eyalet savcısı⁵⁸⁷, 2010 yılında ise North Dakota⁵⁸⁸ ve Arkansas⁵⁸⁹ eyalet savcıları benzer gerekçelerle benzer görüşler bildirmiştir.

⁵⁸² Committee to Recall Robert Menendez from the Office of U.S. Senator v. Wells, Secretary of State, et al, 7 A3d 720, 723, 724 (N.J. Supreme Court, November 18, 2010).

⁵⁸³ Mahkeme kararını inceleyen ve eleştiren bir makale için bkz. Zick, **op. cit.**

⁵⁸⁴ Biennial Report and Opinions of the Attorney General of the State of Oregon 313, (April 19, 1935).

⁵⁸⁵ 1978 Op. Att’y Gen. Nev. 14, 1978 Nev. (June 8, 1978).

⁵⁸⁶ Kansas, Attorney General Opinion No. 94-35, March 8, 1994.

⁵⁸⁷ State of Louisiana, Department of Justice, Opinion 09-0051, at 1, 3 (March 2, 2009).

⁵⁸⁸ North Dakota, Attorney General, Letter Opinion 2010-L-08, at 1, May 13, 2010. Bu görüş North Dakota Yüksek Mahkemesi kararı ile de doğrulanmıştır. Bkz. RECALLND v. Jaegler, Secretary of State, 792 N.W.2d 511 (N.D. Supreme Court, December 21 2010).

⁵⁸⁹ Op. Att’y. Gen. Ark. 2010-017, 2010 Ark. (March 3, 2010).

ABD Yüksek Mahkemesinin federal görevlilerin görev sürelerine ilişkin verdiği kararda ortaya koyduğu görüşlerden, eyalet yüksek mahkemelerinin federal görevlilerin geri çağırılması aleyhinde verdikleri kararlardan ve çeşitli eyaletlerin eyalet savcılarının konuya ilişkin bildirdikleri görüşlerden anlaşılmaktadır ki, ABD’de bir federal görevlinin geri çağırılmasının mümkün olması için federal anayasada bu yönde bir değişikliğin yapılması gerekir.⁵⁹⁰ Dönem dönem bu yönde öneriler gündeme gelmiş⁵⁹¹, çeşitli yazarlar bu yönde görüşler bildirmiş⁵⁹² ise de, henüz ciddi bir girişim gerçekleşmemiştir.⁵⁹³

Federal Görevlilerin Tavsiye Niteliğinde Geri Çağırılması:

Federal görevlilerin klasik anlamda geri çağırılmasının mümkün olmaması karşısında Arizona eyaletinin geliştirdiği bir özel usulden de burada söz etmek gerekir. “Tavsiye niteliğinde geri çağırma” olarak ifade edilebilecek bu usulle, klasik anlamda geri çağırılmaları mümkün olmayan federal görevlilerin dolaylı olarak eyalet seçmenlerince geri çağırılmasına imkan sağlanmak istenmiştir.

Arizona eyalet yasasına göre, bir seçim öncesinde, federal Kongre üyeliği için aday olan kişi, Eyalet Sekreterliğine, kamuoyuna hitaben şu beyanlardan birini içeren bir dilekçe verebilir: “Eğer(makamın adı) göreve seçilirsem, kendimi halka karşı sorumlu ve bir geri çağırma seçiminde yeniden seçilmezsem derhal istifa etme zorunluluğu altında addediyorum.” ya da “Eğer göreve seçilirsem, bir geri çağırma seçiminde yeniden seçilmediğim takdirde istifa etme zorunluluğu altında olduğumu kabul etmiyorum.” Eğer aday böyle bir beyan verirse, Eyalet Sekreterliği bu beyanı basına duyurur.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Zimmerman, **Recall**, s.27.

⁵⁹¹ Örneğin 29 Haziran 1992’de Temsilciler Meclisi üyesi Bill Paxon tarafından ABD Anayasasında bu yönde bir değişiklik yapılması için bir değişiklik teklifi Kongre’ye sunulmuştur. Ancak bu öneri kabul görmemiştir. Bkz. House Joint Resolution 419 102d CONGRESS, 2d Session (1992) ve H. J. Res. 109, 103d CONGRESS, 1st Session (1993). Ayrıca 1996’da ABD Temsilciler Meclisi üyesi Peter Hoekstra içerisinde Senatörlerin geri çağırılabilmesini öngören paket bir “Voter’s Bill of Rights” önerisini meclise sunmuştur. Bkz. H.J. Res.86, 105th Congress. Spivak, **op. cit.**, s.36.

⁵⁹² Örneğin University of Southern California’dan üç siyaset bilimi profesörü hem ABD başkanı hem de diğer federal makam sahiplerinin geri çağırılmasını savunmuştur. Bkz. Larry L. Berg, Harlan Hahn, ve John R. Schmidhauser, **Corruption in the American Political System**, New Jersey: General Learning Press, 1976, s.192-193. Benzer bir öneri için bkz. Antieau, **op. cit.**, s.160 vd.

⁵⁹³ Maskell, **op.cit.**, s.12.

⁵⁹⁴ Arizona Revised Statutes §19-221.

Yasaya göre, “*halka yemin etmiş ve bir recall seçiminde yeniden seçilmezse derhal istifa etme zorunluluğu altına girmiş Kongredeki bir ABD senatörü ya da milletvekili*” için eyalet görevlilerinin geri çağırılmasına ilişkin usuller uygulanacaktır ve görevden alınması durumunda buradaki usuller çerçevesinde yerine yeni birisi seçilecektir.⁵⁹⁵

Bu usul aslında, yaptırımı olmayan ya da başka bir ifadeyle hukuki değil ama siyasal sonuçlar doğurabilecek nitelikte bir usuldür. Maskell’in ifadesiyle, “... *böylesi bir sözün yerine getirilmesinin nasıl sağlanacağı bir sorun teşkil etmektedir, bu sözü vermiş bir federal görevlinin sözünü tutmaması halinin o görevli bakımından çok ciddi siyasal etkilerinin olacağı ise tartışmasızdır.*”⁵⁹⁶

Hemen belirtelim ki, bu usulün uygulamasına dair bir örnek 2010 yılında yaşanmıştır. Senatör John Kyl, 911 acil yardım hattı çalışanlarına sağlık güvencesi öngören bir federal yasayı desteklemediği için bir geri çağırma girişimine konu edilmiştir ancak başvuruçular toplamaları gereken 427.121 imzayı toplamayı başaramamıştır. Kyl seçilmeden önce (2006 yılında) geri çağırma seçimi sonucunda görevden alınması kararı çıktığı takdirde görevinden ayrılacağı konusundaki yemin beyanını imzalamış olduğundan, eğer yeterli sayıda imza toplanmış olsa idi, federal bir görevli de olsa, Senatör Kyl için geri çağırma oylaması yapılacaktı.⁵⁹⁷

C. Hakkın Erişilebilirliği

Bir hakkın, tüm seçmenlerin sahip olduğu bir hak olarak mevzuatta tanınmış olması, o hakkın, pratikte, kolaylıkla erişilebilir ve etkin biçimde kullanılabilir olması için yeterli değildir. Zira hakkı tanımış olsa da, bunun kullanımını çok ağır koşullara bağlamış olan bir mevzuatın olduğu bir yerde, hakkın erişilebilirliğinin çok sınırlı olacağı açıktır. İşte geri çağırma hakkı söz konusu olduğunda, hakkın bu anlamda erişilebilirliğini belirleyen temel unsur, hakkın işletilebilmesi yani bir geri çağırma seçimine gidilebilmesi için mevzuatta ne kadar sayıda seçmenin imzasının aranıyor olduğudur.

⁵⁹⁵ Arizona Revised Statutes §19-222.

⁵⁹⁶ Maskell, **op. cit.**, s.9-10, dipnot 47.

⁵⁹⁷ Bkz. Michelle Ye Hee Lee, “Recall Effort Launched Against Sen. Jon Kyl”, **The Arizona Republic**, 22 Aralık 2010, <http://archive.azcentral.com/news/election/azelections/articles/2010/12/22/20101222arizona-recall-effort-john-kyl.html> . (21.02.2017)

Geri çağırma süreci, belli sayıda seçmenin bir kamu görevlisini geri çağırarak yönündeki iradelerini yetkili makamlara açıklayan bir başvuruda bulunmaları ile başlar ancak bir geri çağırma seçimine gidilebilmesi için, bu başvuruçuların, sonraki süreçte, geri çağırma dilekçesine belli sayıda seçmenin imza atmasını sağlamaları gerekir. İşte bu imza oranı ne kadar yüksek olursa, pratikte hakkın kullanımı da o kadar zorlaşır. Örneğin 5 milyon seçmenin olduğu bir şehirde belediye başkanını geri çağırarak için aranan imza oranının seçmenlerin yüzde 50'sinin imzası olarak belirlenmesi halinde, 2.5 milyon seçmene ulaşarak bunları bilgilendirip imza vermeye ikna etmek oldukça zor olacaktır. Seçmenler bu durumda çoğu zaman girişimde bulunmayı dahi düşünmeyecek, hak sadece kağıt üzerinde mevcut bir hakka dönüşebilecektir. Çünkü 2.5 milyon imza toplamak hem ciddi bir insan gücüne, hem de ciddi miktarda maddi kaynağa sahip olmayı gerekli kılacaktır. Bu da, geri çağırma hakkının, belli bir örgütlenmeye ve ciddi mali olanaklara sahip olmayan seçmenler bakımından erişilemez ve kullanılamaz bir hak konumuna düşmesine sebep olacaktır. Buna karşın bu oran, örneğin yüzde 10 olarak belirlendiğinde, seçmenler bir geri çağırma girişiminde bulunmak konusunda daha cesaretli davranabilecektir.

O halde diyebiliriz ki, hakkın tanındığı ve kapsamının tüm seçilmiş kamu görevlilerini içerisine alacak düzeyde geniş belirlenmiş olduğu bir yerde bile, kullanılabilmesi için gerekli olan imza sayısı çok yüksek belirlenmiş ise, bu durumun pratikteki sonuçları hakkın hiç tanınmamış olması haline yakın olacaktır. Bu bakımdan usulü ve hakkın uygulamasını incelemeden evvel, hakkın erişilebilirliği bakımından da ABD'deki geri çağırma mevzuatını bir gözden geçirmek gerekir.

Bu doğrultuda bir inceleme yaptığımızda, diğer birçok hususta olduğu gibi bu konuda da eyaletten eyalete büyük farklılıkların olduğunu görürüz. Özellikle yerel yönetimler bazında bu çeşitlilik çok daha artmaktadır.

Düzenlemelere baktığımızda genellikle, geri çağırma seçimine gidilebilmesi için, "belli bir seçmen kitlesinin belli bir yüzdesine karşılık gelen sayıda seçmenin imzası"nın arandığını görürüz.

Eyalet düzeyindeki tüm seçilmiş görevlilerin geri çağırılmasına izin veren 18 eyaletten 10'unda⁵⁹⁸, bir geri çağırma seçimi yapılabilmesi için aranan imza oranı yüzde 25 olarak belirlenmiştir. Montana, eyalet genelinde tüm seçmenlerin oyları ile seçilen görevlilerin (vali, vali yardımcısı, eyalet sekreteri gibi) geri çağırılmasında yüzde 10, belli bir seçim bölgesinden seçilen görevlilerin (eyalet yasama organındaki senatörler ve temsilciler meclisi üyeleri) geri çağırılmasında ise yüzde 15 imza oranı öngörmüştür.⁵⁹⁹ Bu anlamda ülkedeki en düşük imza şartına sahip eyalettir. Onu, eyalet genelinde seçilmiş görevliler için yüzde 12, seçim bölgelerinden seçilen görevliler için ise yüzde 20 imza oranı öngören California izler.⁶⁰⁰ Kansas ise yüzde 40 olarak belirlediği imza oranı ile, eyalet düzeyindeki görevliler bakımından en yüksek imza şartına sahip eyalettir.⁶⁰¹ Diğer eyaletlerde de yüzde 15 ile 35 arasında değişen oranlar bulunmaktadır.

Yerel yönetimler bakımından ise çeşitlilik çok daha geniştir. Yüzde 10'dan⁶⁰² yüzde 66⁶⁰³ gibi oldukça yüksek oranlara değin geniş bir yelpazede farklılaşan imza oranları vardır. Ancak burada da çoğunlukla tercih edilen oranlar yüzde 15 ile yüzde 35 arasındadır. Daha yüksek oranlar istisnai niteliktedir.⁶⁰⁴

Ancak bu oranların pratikte hangi sayılara karşılık geldiği, öngörülen imza oranının ne baz alınarak belirlendiğine göre değişir. Yani neyin yüzde 25'i, yüzde 10'u vb. alınacaktır? Neyin yüzdesinin alınıyor olduğu, toplamda aranan imza sayısının hangi rakama karşılık geldiğinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Bu durum özellikle, ABD'de seçimlere katılımın genelde düşük olması nedeniyle

⁵⁹⁸ Alaska, Arizona, Colorado, Michigan, Minnesota, Nevada, New Jersey, North Dakota, Washington, Wisconsin.

⁵⁹⁹ Montana Code Annotated § 2-16-614.

⁶⁰⁰ California Anayasası Art.II, Sec.14(b) ve California Elections Code § 11221.

⁶⁰¹ Kansas Statute § 25-4311 ve 25-4325.

⁶⁰² Kimi özerk yerel yönetim birimleri de tüzüklerinde yüzde 10 oranını tercih etmiştir. Connecticut'ta Milport şehri, Westport kasabası; Hawaii'de Honolulu *county*'si, Maine'de Bangor şehri, Massachusetts'te Barnstable kasabası, Missouri'de St. Joseph şehri, New Mexico'da, Las Cruces ve Hobbs şehirleri, Rhode Island'da Glocester, Pawtucket, Woonsocket şehirleri, Texas'ta San Antonio ve Corpus Christi şehirleri örnek olarak gösterilebilir.

⁶⁰³ Tennessee'de okul yönetim kurulu üyeleri ve özerk statüde olmayan şehirlerdeki şehir konseyi üyelerinin geri çağırılmasında, ilgili makam için yapılan son seçimde kullanılan oyların yüzde 66'sına karşılık gelen sayıda seçmenin imzası aranmaktadır. Buna karşın özerk statüdeki şehirlerde imza oranı için alt sınır kayıtlı seçmenlerin yüzde 15'i olarak belirlenmiştir.

⁶⁰⁴ Yüzde 40 yahut yüzde 50 gibi yüksek oranlar belirlemiş olan az sayıda yer de vardır. ABD'ye bağlı bölgeler olan Guam ve Virgin Islands yüzde 50, Northern Mariana Islands ise yüzde 40 oranını tercih etmiştir. Bunlar dışında, Kansas tüm yerel görevliler, Colorado sadece okul yönetim kurulu üyeleri, Louisiana ise 1.000'den az seçmenin olduğu yerler için yüzde 40 oranında imza şartı öngörmüştür. Özerk şehirler/kasabalar açısından ise diyebiliriz ki, yüzde 40 ve yukarısında bir rakam belirlemiş bir yer neredeyse yoktur.

önemlidir. Genellikle yüzde 50'yi bulmayan seçmen katılımı düşünüldüğünde, bir yerdeki kayıtlı tüm seçmenlerin yüzde 25'i ile son seçimde oy kullanmış olan seçmenlerin yüzde 25'i arasında rakamsal olarak önemli bir fark olacağı açıktır.

Eyaletler genellikle seçmen katılımını dikkate alan bir yöntemle, geri çağırma seçimine gidilebilmesi için aranacak olan imza sayılarını belirlemeyi tercih etmektedir.

Örneğin Arizona'da, geri çağırma seçimine gidilebilmesi için, *"geri çağırılan görevlinin seçildiği seçim bölgesinde geri çağırma konusu makam için yapılmış son olağan seçimde, tüm adaylar için kullanılmış toplam oy sayısının yüzde 25'ine karşılık gelen sayıda seçmenin imzası"* gerekir.⁶⁰⁵ Bu durumda, örneğin Eyalet Valisinin seçim bölgesi tüm eyalet olduğundan, valinin geri çağırılmasında, tüm eyalette son valilik seçiminde kullanılmış oyların yüzde 25'ine eşit sayıda seçmenin imzası gerekecektir. Eğer eyalet senatosunun, farzedelim ki 12.seçim bölgesinden seçilmiş senatörünün geri çağırılması söz konusu ise, bu durumda, 12. bölgede son senato seçimlerinde tüm adaylar için kullanılmış olan oyların yüzde 25'ine eşit sayıda 12.bölge seçmeninin imzası gerekir. Aynı şeyler bir şehirde şehrin genelinden seçilen belediye başkanı ile, seçim bölgelerinden seçilen şehir konseyi üyeleri için de söylenebilir.

Çoğu eyalette esas alınan yöntem bu olsa da, kimi eyaletlerde, seçimlerdeki düşük seçmen katılımının da etkisiyle, geri çağırılan görevlinin makamı ne olursa olsun, daha yüksek katılımın olduğu valilik seçimlerinde kullanılan oy sayısı esas alınabilmektedir. Örneğin Michigan'da bir eyalet görevlisinin geri çağırılabilmesi için aranan imza sayısı, geri çağırılan kamu görevlisinin seçildiği seçim bölgesinde son yapılan valilik seçiminde oy kullanan seçmen sayısının yüzde 25'ine karşılık gelen sayıda seçmenin imzasıdır.⁶⁰⁶ North Dakota, Oregon ve Wisconsin'de de valilik seçimlerinde kullanılan oy sayısı baz alınmıştır.

Kimi eyaletlerde ise, seçimde bizzat kullanılan oy sayısı değil, bundan çok daha yüksek bir sayıya karşılık gelen kayıtlı seçmen sayısı baz alınmaktadır. Bu özellikle aranan imza sayısını önemli ölçüde artırmaktadır. Örneğin Idaho'da aranan

⁶⁰⁵ Arizona Anayasası, Art.8, Part 1 Sec.1, Arizona Revised Statutes, § 19-201.

⁶⁰⁶ Michigan Anayasası Art.II, Sec.8, Michigan Compiled Laws § 168.955.

imza sayısı, yapılan seçimde kullanılan oy sayısının değil, seçimde oy kullansın kullanmasın, kayıtlı seçmen sayısının yüzde 20'sine eşit sayıda seçmenin imzasıdır.⁶⁰⁷ Georgia ve New Jersey de kayıtlı seçmen sayısını baz alarak imza oranını belirlemiştir.

Bir ayrık örnek olarak Nevada'da ise, ilgili makam için yapılmış son seçimlerde “bizzat oy kullanmış olan” seçmenlerin yüzde 25'inin imzası aranmaktadır. Bu seçmenlerin ilgili seçim bölgesinin dışına taşınmış olmaları, hatta eyalet dışına taşınmış olmaları fark etmez, son seçimde oy kullanmış olan tüm seçmenler geri çağırma dilekçesini imzalayabilir.⁶⁰⁸

Kimi eyaletler (özellikle de imza oranını düşük belirlemiş olanlar) imza şartını sağlamayı biraz daha zorlaştıran, bu yolla aracın olur olmaz kullanılmasını ve istismarını engellemeyi amaçlayan birtakım ek şartlar öngörmüştür. Örneğin California'da, eyalet düzeyinde seçilmiş bir görevlinin geri çağırılması için aranan imza sayısı son seçimde kullanılan oyların yüzde 12'sine eşit sayıda imzadır ancak aynı zamanda eyaletteki en az beş *county*'den, son seçimde kullanılan oyların yüzde 1'ine eşit sayıda seçmenin imzasının da sağlanmış olması gerekir.⁶⁰⁹

Georgia'da ise, eyalet genelinde seçmenlerin oyu ile seçilmiş bir görevlinin geri çağırılmasında aranan imza oranı son seçimde kayıtlı seçmenlerin yüzde 15'i olarak belirlenmiştir. Ancak toplanan imzalar, aynı zamanda, eyaletteki federal kongre seçim bölgelerinin her birinden kayıtlı seçmenlerin 1/15'inin imzasını da içermelidir.⁶¹⁰

Yalnızca valinin geri çağırılması imkanının bulunduğu Illinois'de son valilik seçiminde kullanılan oyların yüzde 15'ine eşit sayıda imzanın toplanması gereklidir. Ancak aynı zamanda en az 25 ayrı *county*'den en az 100'er imzanın da sağlanmış olması gerekir.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Idaho Statutes § 34-1702.

⁶⁰⁸ Nevada Anayasası Art.II, Sec.9.

⁶⁰⁹ California Anayasası Art.II Sec.14 (b).

⁶¹⁰ Georgia Code § Section 21-4-4.

⁶¹¹ Illinois Anayasası Art.III, Sec.7 (a).

Bir federal bölge olan DC’de ise, bir seçim bölgesinden seçilmiş olan görevliler bakımından aranan imza oranı kayıtlı seçmenlerin yüzde 10’u iken, DC’nin genelinden seçilmiş görevliler bakımından seçmenlerin yüzde 10’undan imza almak yeterli değildir. Aynı zamanda sekiz seçim bölgesinin 5’inden de yüzde 10 oranını sağlamış olmak gerekmektedir.⁶¹²

Kimi eyaletler ise, (özellikle yerel yönetimler düzeyinde) aranacak imza sayısını ilgili yerel yönetim birimindeki seçmen sayısına oranlayarak belirlemektedir. Örneğin California eyalet yasasına göre yerel yönetim görevlilerinin geri çağırılmasında aranan imza oranı, 1000’den az seçmenin bulunduğu yerlerde kayıtlı seçmenlerin yüzde 30’u, kayıtlı seçmen sayısı 1.000-10.000 arasında ise yüzde 25’i, 10.000-50.000 arasında ise yüzde 20’si, 50.000-100.000 arasında ise yüzde 15’i ve 100.000 ve yukarısında ise yüzde 10’dur.⁶¹³ Florida’da da benzer bir yöntem tercih edilmiştir.⁶¹⁴

D. Geri Çağırma Hakkının Sınırları

Geri çağırma hakkı düzenlenirken bir takım sınırlamalar öngörülmek suretiyle hakkın kullanım alanı belirlenmiştir. Üç temel sınırlamadan burada söz etmek gerekir. Zira bunlar hemen tüm eyaletlerce benimsenmiştir.

1. Bir Kamu Görevlisi Ancak Belli Bir Süre Görev Yaptıktan Sonra Geri Çağırma Talebine Konu Edilebilir.

Bir-iki istisna dışında⁶¹⁵ tüm eyaletlerde geri çağırma hakkının kullanımı, kamu görevlilerinin görev sürelerinin belli bir bölümünü tamamlamış olmaları şartına bağlanmak suretiyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın amacı geri çağırma aracının amacına uygun kullanımını sağlamaya yönelik bir tedbir almaktır. Henüz görevinin başına yeni geçmiş, politikalarını ve icraatlarını seçmenlere gösterebilme ve kendini kanıtlama imkanına hiç sahip olamamış bir görevlinin, tümüyle partizan

⁶¹² District of Columbia Official Code § 1-204.112.

⁶¹³ California Elections Code § 11221.

⁶¹⁴ Florida Statute Annotated §10.361 (2-b).

⁶¹⁵ Örneğin Washington ve Maine eyaletleri mevzuatında bu yönde bir sınırlama bulunmaz. Kamu görevlisi göreve geldiği andan itibaren geri çağırma konu edilebilir. Bir kaç şehir tüzüğünde de bu yönde bir sınırlamaya yer verilmediğini görürüz. Örnekle olarak bkz. Massachusetts eyaleti Groton kasabası tüzüğü; Oklahoma eyaleti Midwest şehri tüzüğü.

amaçlarla geri çağırmaya konu edilmesini engellemeyi amaçlar. Bu sınırlama, seçimde aldığı mağlubiyeti kabullenemeyen rakibin, seçimden sonra bir de geri çağırma seçimi ile şansını denemek istemesine karşı da bir tedbirdir.⁶¹⁶

Görevlinin görevinde ne kadar süreyle bulunmuş olması gerektiği hususu eyaletten eyalete çeşitlilik gösterir. Örneğin Arizona, Colorado, Louisiana, Nebraska, Oregon ve Gerogia eyaletlerinde, kamu görevlisi görevindeki ilk altı ayını tamamlamadıkça geri çağrılmaz. Alaska'da bu süre 120 gün⁶¹⁷, California ve Idaho'da 90 gün⁶¹⁸, Montana'da 2 ay⁶¹⁹ olarak belirlenmiştir. Yalnızca New Jersey, Wisconsin ve kısmen (yalnızca görev süresi 2 yıldan fazla olan görevliler için) Michigan'da bu süre 1 yıldır.⁶²⁰ Özerk county/şehir/kasaba tüzüklerinde de benzer yönde sınırlamalar bulunur.⁶²¹ Bununla birlikte eyalet yasama üyeleri bakımından bazı eyaletler bu sınırlamayı daha dar öngörmüştür. Arizona, Colorado, Oregon eyalet yasalarına göre bir yasama üyesinin geri çağırılması için başvuru, seçimden sonraki ilk yasama döneminin başladığı günden itibaren 5 gün geçtikten sonra yapılabilir.⁶²²

2. Kamu Görevlisinin Olağan Görev Süresinin Dolmasına Belli Bir Süre Kala Geri Çağırma Başvurusu Yapılamaz.

İkinci sınırlama ise, görevlinin görev süresinin sona ermesine zaten az bir zaman kalmış iken ve olağan seçimlerle ilgili makamın zaten yenileneceği bir dönemde, bir geri çağırma seçimine gidilmesini önlemeyi amaçlar. Bu da çoğu eyaletin mevzuatında yer alan bir sınırlamadır.

Burada geri çağırma sürecini dikkate almak gerekir. Yani başvuru aşaması, onun incelenmesi ve dilekçenin uygun bulunması, ardından imzaların toplanıp teslimi ve bunların doğruluklarının denetimi aylar alan bir süreçtir. Bunun sonunda

⁶¹⁶ Cronin, *op. cit.*, s.153.

⁶¹⁷ Bkz. Alaska Statutes § AS 15.45.490 (eyalet görevlileri) ve § AS 29.26.240 (yerel görevliler).

⁶¹⁸ California Elections Code, § 11007; Idaho Statutes § 34-1713.

⁶¹⁹ Montana Code Annotated § 2-16-613.

⁶²⁰ New Jersey Revised Statutes §19:27A-4; Wisconsin Statutes § 9.10 (2); Michigan Compiled Laws § 168.951.

⁶²¹ Örneğin Teax'ın San Antonio şehri tüzüğünde 3 aylık bir süre öngörülmüştür. Art.IV, Sec.33. Oklahoma eyaleti Piedmont şehri tüzüğünde ise bu süre 6 aydır. Sec.7-1.

⁶²² Arizona Revised Statutes §19-202 (A); Colorado Revised Statutes § 1-12-102; Oregon Anayasası Art.II Sec. 18 (6).

ise en erken bir-iki ay sonrasında bir seçim yapılabilir. Bu durumu göz önünde bulunduran eyaletler, çoğunlukla, görevlinin bulunduğu makama yönelik olağan seçimlerin yapılmasına 6 ay veya daha az bir zaman kala geri çağırma başvurusu yapılamayacağını yahut geri çağırma seçimine gidilemeyeceğini düzenlemişlerdir.

Alaska, Georgia, California, Colorado, Louisiana, Minnesota, Nebraska, New Jersey, Washington, Kansas olağan seçime 6 ay veya daha az süre kala geri çağırma dilekçesi verilemeyeceğini öngörmüştür. Bunlar dışında birkaç eyalet (North Dakota ve Wisconsin ile kısmen Michigan) ve bazı yerel yönetimler ise bu süreyi 1 yıl olarak belirlemiştir. Yerel yönetimler içinde, 6 aydan daha kısa süreler öngören yerler de vardır. Örneğin Connecticut eyaletinin Bristol şehrinde seçime 90 gün kala geri çağırma dilekçesi verilemez.⁶²³

3. Aynı Görevli Hakkında Birden Fazla Kez Geri Çağırma Talebinde Bulunulabilmesine Getirilen Sınırlamalar

Üçüncü sınırlama ise, bir görevli hakkında bir geri çağırma başvurusu yapıp bu girişim başarısız olduktan sonra, aynı görev dönemi içerisinde ikinci bir geri çağırma başvurusunun yapıp yapılamayacağına ilişkindir.

Bu konuda da eyaletlerin tutumları oldukça farklıdır. Örneğin, bazı eyaletlerde, kural olarak, bir görevli hakkında birden fazla kez geri çağırma başvurusu yapılması önünde bir engel yoktur. Ancak bu başvurulardan birisi seçim aşamasına kadar ilerler ve seçimden geri çağırılan görevli başarılı çıkarsa, artık bu görevli hakkında, aynı görev dönemi içerisinde ikinci kez geri çağırma dilekçesi verilemez. Kansas ve Michigan eyalet yasalarındaki düzenlemeler bu yöndedir.⁶²⁴

Buna karşın çoğunlukla eyaletler bir geri çağırma seçiminden sonra yeniden geri çağırma talebinde bulunulmasını tümüyle yasaklamamakta ancak buna birtakım sınırlamalar getirmeyi tercih etmektedir.

⁶²³ Bristol Şehri Tüzüğü, Sec.13

⁶²⁴ Kansas Statute §25-4311 ve 25-4323; Michigan Compiled Laws §168.969.

Bu sınırlamalardan birisi, başvuru yapabilmek için önceki geri çağırma seçiminin masraflarının hazineye ödenmesidir. Örneğin Arizona, Oregon, Idaho ve Montana’da bir geri çağırma seçimi yapıldıktan sonra, yeniden geri çağırma başvurusunda bulunabilmek için, başvuru yapanın, bir önceki geri çağırma seçiminde yapılmış harcamalara karşılık gelen parayı hazine hesabına yatırmaları gerekir. Aksi halde bir görevli hakkında aynı görev dönemi içerisinde ikinci kez geri çağırma başvurusunda bulunulamaz.⁶²⁵

Bir diğer sınırlama türü ise süre yönünden getirilen sınırlamalardır. Örneğin California’da ve Georgia’da⁶²⁶ bir geri çağırma seçiminin üzerinden 6 ay geçmedikçe aynı görev dönemi içerisinde aynı görevli hakkında ikinci kez geri çağırma dilekçesi verilemez. Nebraska, New Jersey ve Wisconsin’de bu süreler 1 yıl olarak belirlenmiş; Louisiana ise, “bir geri çağırma seçiminin üzerinden 18 ay geçmedikçe aynı görevli hakkında, aynı görev dönemi içerisinde ikinci kez geri çağırma seçimi yapılamaz” hükmüne yer vermiştir.⁶²⁷

Colorado eyalet yasasına göre ise, bir geri çağırma seçiminin ardından aynı görevli hakkında ikinci bir kez geri çağırma başvurusunda bulunulmak isteniyorsa, dilekçeyi, bir önceki olağan seçimde o bölgede o makam için kullanılmış oyların yüzde 50’sine eşit sayıda seçmenin imzalaması gerekir.⁶²⁸

Şimdiye kadar örneklediğimiz, ikinci kez geri çağırma başvurusunda bulunmaya getirilen yasak ve sınırlamalar, bir geri çağırma seçiminin gerçekleşmesi halinde söz konusu olan sınırlamalardır. Yani buralarda, bir geri çağırma başvurusu yapılmış, dilekçeye imzalar toplanmış ancak yeterli sayıda geçerli imza olmadığı veya başka nedenlerle başvuru reddedilmiş ise, ikinci kez geri çağırma başvurusunda bulunulmasının önünde bir engel yoktur. Hatta California eyalet yasası bunu ayrıca bir maddede açıkça ifade etmiştir: “*Bir görevliye karşı verilmiş bir dilekçedeki hiçbir*

⁶²⁵ Montana’da ilk seçimin üzerinden 2 yıl geçtikten sonra, masrafların ödenmesi şartı olmadan yeniden başvuruda bulunmak da mümkündür. Idaho’da ise Bir geri çağırma seçiminde geri çağırma başvurusuna dayanak yapılan bir gerekçenin, ikinci kez bir geri çağırma başvurusuna gerekçe olarak sunulamayacağı kuralı yer alır. Montana Code Annotated § 2-16-613.

⁶²⁶ Georgia eyalet yasasına göre birkez seçim yapılır ve girişim başarısız olursa, halihazırda görevli hakkında verilmiş diğer geri çağırma dilekçelerinin geçersiz hale geleceği kuralı yer alır. Bu durumda diğer başvuruların sahiplerinin de seçimden itibaren 6 ay bekleyip yeniden başvuruda bulunmaları gerekir. Georgia Code § 21-4-14.

⁶²⁷ Louisiana Revised Statutes §1300.14.

⁶²⁸ Colorado Revised Statutes § 1-12-102 ve § 31-4-505.

yetersizlik, aynı görevli hakkında daha sonra yeni bir geri çağırma dilekçesi verilmesini engellemez”⁶²⁹

Kimi eyaletlerde ise, bir geri çağırma girişiminin seçim aşamasından önce başarısızlığa uğraması halinde de ikinci kez geri çağırma başvurusunda bulunulması sınırlandırılmış veya yasaklanmıştır.

Örneğin Alaska’da ve Georgia’da⁶³⁰ dilekçe yetersiz bulunursa, bu kararın üzerinden 6 ay geçmedikçe ikinci kez başvuru yapılamaz. Minnesota’da ise, bir geri çağırma dilekçesi verildikten sonra bu dilekçenin incelenmesi yahut seçim aşamasına gelmiş ise seçim süreci tamamlanmadan, aynı görevli hakkında ikinci bir geri çağırma başvurusunun alınamayacağı kuralı vardır.⁶³¹

North Dakota ise “bir görevli aynı görev dönemi içerisinde iki kez geri çağırmaya konu edilemez” demek suretiyle, aynı görevli hakkında ikinci kez geri çağırma başvurusunda bulunmayı tümüyle yasaklamıştır.⁶³²

E. Geri Çağırma Hakkının Nitelendirilmesine İlişkin Farklı Yaklaşımlar

ABD’de dolaylı ya da kolektif geri çağırma gibi, hakkın kullanımını önemli ölçüde sınırlandıran geri çağırma usulleri yer almaz. Tüm eyaletlerde seçmenlerin girişimi ile süreç başlatılır ve nihai kararı da yine seçmenler verir; yani “doğrudan geri çağırma” biçimi benimsenmiştir. Ayrıca kolektif olarak kamu organları değil, bireysel olarak kamu görevlileri geri çağırılabilir. Bu, seçmenlere daha geniş bir takdir alanı verir, çünkü ABD’de seçmenler bir meclisteki tek bir temsilciyi geri çağırabildikleri gibi, birden fazla temsilciyi ya da tüm temsilcileri geri çağırmaya konu edebilirler. Oysa kolektif geri çağırma biçiminin benimsendiği yerlerde ya tüm organ geri çağırılır ya da hiçbir görevli geri çağırılamaz.

⁶²⁹ California Elections Code, § 11300.

⁶³⁰ 625 nolu dipnotta işaret edilen durumdan farklı olarak, Georgia eyalet yasasında, eğer geri çağırma dilekçesinin yetersizliği nedeniyle bir girişim başarısız olmuşsa, aynı görevli hakkında o dönemde halihazırda başka geri çağırma başvuruları varsa bunlara ilişkin sürecin işlemeye devam edeceği kuralı yer alır. Yani bunlar bakımından 6 aylık sürenin bir etkisi olmaz. Georgia Code § 21-4-14.

⁶³¹ Minnesota Statutes § 211C.04.

⁶³² North Dakota Century Code § 44-08-21.

ABD'de tüm eyaletlerde, hakkın türü bakımından seçmene en geniş takdir alanını sunan doğrudan-bireysel geri çağırma tercih edilmiş olsa da; hakkın uygulanma usulünü düzenlerken, kimi eyaletlerin, sınırlayıcı birtakım yaklaşımlarla hakkı ele aldıklarını görürüz. Bazı eyaletler hakkı saf siyasal bir usul olarak görüp, buna göre düzenlemiş iken, bazı eyaletler geri çağırmayı yarı-siyasal yahut yarı-yargısal bir usul olarak değerlendirmiş ve uygulanma usulünü buna göre belirlemiştir. Bu bakımdan, ABD'de geri çağırma hakkının usulünü şekillendiren üç farklı yaklaşımın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu kategorilendirmeyi yaparken esas aldığımız şey, hakkın temel unsuru olan ‘seçmen iradesi’nin, süreçteki belirleyicilik oranıdır; başka bir ifadeyle, seçmene tanınan takdir alanıdır.

Bizim yaptığımız bu üçlü sınıflandırmaya karşın, kimi yazarlar, geri çağırma usullerini ikiye ayırarak incelemektedir. Geri çağırma talebinin bir nedene bağlı olmak zorunda olduğu usuller (nedene dayalı geri çağırma) ve nedene bağlı olmayan usuller (siyasi geri çağırma) biçiminde⁶³³ yahut siyasal – yargısal geri çağırma biçiminde⁶³⁴ yapılan bu ayrımlar, bizce, belli açılardan usuli farklılıkları ve hakka ilişkin yaklaşımları açıklamada yetersiz kalabilmektedir.

Hiç şüphesiz, kimi eyaletlerde geri çağırma hakkının kullanılabilmesi yasada öngörülmüş bazı nedenlerin varlığına bağlı iken diğerlerinde değildir. Ancak kimi eyaletlerde, öngörülen nedenlerin içeriği “yetersizlik, görev için uygun olmama” gibi geniş yorumlanmaya müsait biçimde belirlenmiştir ve bunların denetiminin de çok sınırlı bir biçimde idari organlarca yapılması öngörülmüştür. Buna karşın kimi eyaletlerde gerekçeler seçmene çok daha sınırlı bir takdir alanı bırakacak şekilde belirlenmiştir ve bunların denetimi yargı organlarınca yargısal usuller kullanılarak ve çok daha kapsamlı bir biçimde yapılmaktadır.

Bu bakımdan, bizce, belli açılardan birbirine taban tabana zıt bu iki usulü tek bir başlık altında gruplandırmak, hakkın uygulanma usulünü incelemede doğru bir yöntem değildir. Dahası ikili sınıflandırma, hakkın uygulamasını, pratikteki etki ve

⁶³³ Bkz. W. Richard Fossey, “Meiners v. Bering Strait School District and the Recall of Public Officers: A Proposal For Legislative Reform”, *Alaska Law Review*, Vol.2, 1985, s.44-45; Joshua Spivak, “Proposed Alabama Recall Election Law Likely Won't Be Misused”, *The Birmingham News*, 1 Nisan 2012, <http://wagner.edu/newsroom/files/2013/01/120401-Birmingham-News-Proposed-Alabama-recall-election-law-likely-wont-be-misused-Spivak.pdf>. (11.01.2017) Siegel ise "politik" ve "apolitik (nedene dayanan)" biçiminde ikili bir ayrım yapıyor. Siegel, *op. cit.*, s.314-315.

⁶³⁴ Bkz. Zimmerman, *Recall*, s.30 vd.

sonuçlarını değerlendirmede de belli açılardan eksik kalabilir. Çünkü hakkın uygulamasını incelerken de göreceğimiz üzere, yarı-yargısal yaklaşımı benimseyen yerlerde hakkın kullanım sıklığı, başarı oranı, siyasal yaşamdaki etkinliği diğer iki yaklaşıma kıyasla çok daha sınırlıdır. Saf siyasal yaklaşım ile yarı-siyasal yaklaşım arasında bile bu anlamda önemli farklılıklar vardır.⁶³⁵

1. Geri Çağırma'yı Saf Siyasal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre, geri çağırma, inisiyatifin büyük ölçüde seçmende olduğu, tümüyle siyasal bir süreçtir. Bu yaklaşımın altında yatan temel argüman şudur: Halk nasıl kendi temsilcilerini seçerken hiçbir nedenle bağlı olmadan kararını veriyor, istediği nedenle istediği temsilciyi seçebiliyorsa; görevden alırken de hiçbir nedenle bağlı olmamalıdır.⁶³⁶ Dolayısıyla, bu anlayışın bir gereği olarak, geri çağırma hakkını kullanırken, geri çağırma talebinin birtakım nedenlere/gerekçelere dayandırılması ve bu gerekçeleri sağlayıp sağlamadığının bir kişi ya da organca denetlenmesi düşünülemez. Geri çağırma sürecinin tek bir yargıcı vardır o da seçmenler.

Bununla birlikte, geri çağırma'yı saf siyasal bir süreç olarak gören eyaletlerin hemen hepsi, yine de, geri çağırma başvurularında, başvuru sahiplerinin geri çağırma nedenlerini de başvuru dilekçelerinde belirtmelerini istemektedir. Bu nedenler başvuru sahiplerinin kaleme aldığı şekliyle, değiştirilmeksizin, seçmenlerin imzasına açılan geri çağırma dilekçesinde de yer alır. Buradaki amaç, dilekçeye imza atması istenen seçmenlerin bilgi edinmelerini sağlamak; geri çağırılan görevlinin de, aleyhindeki iddialardan haberdar olabilmesine ve böylelikle de kendini savunabilmesine imkan tanımadır. Yani, başvuru sahiplerinin dilekçelerinde yer verdikleri geri çağırma gerekçeleri sadece bilgilendirme amaçlıdır. Bu nedenle içeriklerinin doğruluğunun yahut bir görevliyi görevden almak için yeterli gerekçeler olup olmadıklarının başvuru yapılan makamca denetlenmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Zaten böyle

⁶³⁵ Elizabeth E. Mack de bizim yaptığımıza yakın bir gruplandırmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte, bizim gerekçelerin sınırlandırılma düzeyi ve bunların denetim yöntemlerini dikkate alarak üçlü bir ayrıma gitmemizden farklı biçimde, Mack, sadece gerekçelerin sınırlandırılma düzeyini dikkate alarak üçlü bir gruplandırma yapmaktadır. 1) Geri çağırma nedenlerinin sınırlanmadığı usul 2) Nedenlerin sınırlanmadığı ancak açık bir biçimde ifade edilmesi şartının öngörüldüğü usul 3) Görevi kötü icra etme gerekçeleri ile sınırlandırılmış usul. Bkz. Elizabeth E. Mack, "The Use and Abuse of Recall: A Proposal for Legislative Recall Reform", *Nebraska Law Review*, Vol.67, Issue 3, 1988, s.625-632.

⁶³⁶ Cronin, *op. cit.*, s.130.

bir uygulama, geri çağırma hakkını saf siyasal bir usul olarak gören anlayışa da ters olacaktır; çünkü dilekçede yer alan nedenlerin doğru olup olmadığı, görevliyi görevinden almak bakımından yeterli olup olmadığı konusunun tek yargıcı seçmenlerdir. Dilekçeyi imzalayıp imzalamamakta, eğer yeterli imza toplanır da seçime gidilirse, geri çağırma lehinde oy verip vermemekte takdir seçmenlere aittir. ABD eyaletlerinde⁶³⁷ ve özerk yerel yönetim tüzüklerinde⁶³⁸ genellikle tercih edilen yaklaşım budur.

Kimi eyaletlerde geri çağırmanın saf siyasal bir süreç olduğu ilgili mevzuatta açıkça ifade edilmiştir. Örneğin California eyalet yasasında, gerekçelere dair istenen beyanın sadece seçmenin bilgilendirilmesi amaçlı olduğu ve bunun şekli ve içeriği bakımından herhangi bir eksikliğin, geri çağırma sürecinin geçerliliğini etkilemeyeceği açıkça düzenlenmiştir.⁶³⁹ Anayasada da “nedenlerin yeterliliği denetlenebilir değildir” hükmü yer alır.⁶⁴⁰

“Geri çağırma dilekçesinde geri çağırma nedenlerini ortaya koyan 200 kelimeyi aşmayan bir genel açıklamanın yer alacağı” hükmüne yer veren Colorado eyalet yasasında, bu açıklamalarda küfürlü veya yalan beyanların bulunamayacağı vurgulanmış, ardından, *“Açıklama, geri çağırma için belirlenmiş olan nedenin veya nedenlerin hukukiliği, makullüğü ve yeterliliğinin tek ve yegane yargıcı olan seçmenlerin bilgilendirilmesi içindir. Neden/nedenler denetime açık değildir”* hükmüne yer verilmiştir.⁶⁴¹ Ayrıca Colorado Yüksek Mahkemesi de bir kararında, eyalet anayasa koyucularının, geri çağırma yetkisini, tümüyle siyasal nitelikte bir yetki olarak öngördükleri yorumunu yapmıştır.⁶⁴²

New Jersey eyalet yasasında da, açık bir biçimde, geri çağırma nedenlerine ilişkin sunulan “beyanın yeterliliği yargısal olmaktan ziyade siyasal bir meseledir”

⁶³⁷ Alabama, Ariziona, Arkansas, California, Colorado, Idaho, Illinois, Louisiana, Nebraska, Nevada, New Jersey, North Dakota, Ohio, Oklahoma, Oregon, Tennessee, West Virginia ve Wisconsin.

⁶³⁸ Bu çalışma kapsamında, 200’e yakın, geri çağırma hakkına yer veren şehir/kasaba/köy tüzüğü incelenmiştir. Bunların yaklaşık yüzde 70’inde bu yaklaşımın benimsendiği görülmüştür.

⁶³⁹ California Elections Code, § 11024. Aynı hükme federal bölge District of Columbia yasasında da yer verilmiştir. District of Columbia Official Code § § 1-1001.17.

⁶⁴⁰ California Anayasası, Art.II, Sec.14.

⁶⁴¹ Colorado Revised Statutes, eyalet görevlileri için § 1-12-103; yerel görevliler için aynı hüküm § 31-4-502 (1) (a) (I).

⁶⁴² Bernzen v. City of Boulder, 186 Colo. 81, 525 P.2d 416 (1974).

hükmü yer alır.⁶⁴³ New Jersey Superior Court'ta 1964'te açılan bir davada, davacı, dava konusu geri çağırma dilekçesinde başvuruçuların geri çağırma nedenlerini açıkça belirtmediklerini gerekçe göstererek dilekçenin geçersiz kılınmasını talep etmiştir. Bu talebi reddettiği kararında mahkeme, geri çağırmanın siyasi bir usul olduğuna vurgu yapmış ve “...görevden almaya yönelik ortaya konulmuş dayanakların yeterliği ve doğruluğuna karar vermek mahkemelerin değil, halkın işidir” ifadesine yer vermiştir. Bu karar Yüksek Mahkeme tarafından onanmıştır.⁶⁴⁴

Mevzuatında konuya ilişkin yalnızca, ‘geri çağırma nedenlerinin dilekçede belirtileceği’ hükmünün yer aldığı Nevada’da açılan bir davada ise, Nevada Yüksek Mahkemesi, başvuruçuların dilekçelerinde gerekçelerini ne şekilde olursa olsun belirtmelerinin yeterli olduğuna, bu nedenlerin belli bir açıklıkta olması yönünde bir şart bulunmadığına karar vermiştir. Ayrıca mahkeme, kamu görevlisinin geri çağırılmasının dayanağı olan gerekçenin değerinin seçmence belirleneceğini çünkü gerekçenin, mahkemece sonuçlandırılacak yargısal bir sorunu değil, oylama yoluyla çözüme kavuşturulacak siyasal bir meseleyi içerdiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁵

“Bir geri çağırma seçiminde tek mesele kamu görevlisinin geri çağırılıp çağırılmayacağıdır” hükmüne Anayasasında yer veren⁶⁴⁶ ve geri çağırma nedenlerine dair mevzuatında hiçbir hüküm bulunmayan Louisiana’da da Superior Court 1981’de, anayasadaki bu hükmü gerekçe göstererek, geri çağırmanın görevi kötüye kullanma gibi bir nedene dayanmak zorunda olmadığına, seçmenlerin herhangi bir nedenle yahut hiçbir nedene dayanmaksızın geri çağırma yetkisine sahip olduklarına hükmetmiştir.⁶⁴⁷

⁶⁴³ New Jersey Revised Statutes, § 19:27A-4.

⁶⁴⁴ Westpy v. Burnett, 82 N.J. Super. 239 at 246, 197 A.2d 400 at 404 (NJ 1964). Yüksek Mahkeme: Westpy v. Burnett, 41 NJ 554, 197 A.2d 857 – 1964.

⁶⁴⁵ Batchelor v. District Court, 81 Nev. 629, 408 P.2d 239 (Nev. 1965). Benzer yönde mahkemelerin görüş bildirdiği başka kararlar da mevcuttur. Örneğin bkz. State ex rel. Topping v. Houston, 94 Neb. 445, 143 N.W. 796 at 800 (Neb.1913); Hilzinger v. Gillman, 56 Wash. 228 at 233 (Wash 1909).

⁶⁴⁶ Louisiana Anayasası, Art.X, Sec.26.

⁶⁴⁷ Ponds v. Treen, 407 So.2d 671 (La.Sup., 1981). Arizona Yüksek Mahkemesi de bir kararında, geri çağırma hükmünü hazırlayan yasakoyucuların, seçmenlerin memnun olmadıkları temsilcilerinden kurtulmalarına imkan tanımak amacı ile düzenlemeyi benimsedikleri yorumunu yapmış; bu bakımdan seçmenlerin istedikleri nedenle ya da hiçbir nedene dayanmadan geri çağırma talebinde bulunabileceklerine hükmetmiştir. Abbey v. Green, 28 Ariz. 53, 235 P. 150 (1925).

2. Geri Çağırma Yarı-Siyasal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım

Kimi eyaletlerde benimsenen yaklaşım ise, geri çağırma sürecinde seçmenin yetkisinin, geri çağırılan görevli lehinde, belli ölçüde sınırlandırılmasını öngörür. Ancak bu sınırlandırma geri çağırma sürecinin başlatılmasında ve nihai kararın verilmesinde seçmenin inisiyatifini ortadan kaldırmaz yahut çok daraltacak biçimde sınırlamaz. Burada amaç, geri çağırma mekanizmasının keyfi ve art niyetli kullanımlarını engellemek olarak ifade edilir. Ancak hakkın özünü yitirmemesine de özen gösteren bir usul benimsenir. Yani seçmen, takdir alanı biraz sınırlandırılmış olsa da, hala, geri çağırma sürecinin asli belirleyicisidir.

Yarı-siyasal yaklaşım olarak ifade ettiğimiz bu yaklaşımın bir sonucu olarak, temsilcilerini geri çağırma isteyen seçmenlerin (1) bu taleplerine ilişkin nedenlerini belli bir açıklıkla ortaya koymaları gerekir ve/veya (2) bu nedenlerin yasada öngörülmüş nedenlerden en az birine karşılık gelmesi gerekir.

Dolayısıyla bu yaklaşımda, seçmen, istediği herhangi bir nedenle, yahut somut bir neden göstermeksizin sadece “artık temsilcisinden memnun olmadığı” gibi genel bir gerekçeyle geri çağırma başvurusunda bulunamaz. Aksi halde başvurusu reddedilir. Yani artık geri çağırma, tümüyle seçmenin takdirine dayalı saf siyasi bir usul olmaktan çıkmıştır. Seçmenin takdir alanı belli ölçüde sınırlanmıştır. Yasada dayanılabilecek nedenlerin ne kapsamda belirlendiği seçmenin takdir alanına getirilen sınırlamanın büyüklüğünü ortaya koyar. Örneğin sadece “görevi kötüye kullanma ve belli bir suçtan hüküm giymiş olma” hallerinde geri çağırma talep edilebileceğinin öngörüldüğü bir yerde seçmene bırakılan takdir alanının, “yetersizlik, yozlaşma, görevi kötü icra etme” nedenlerine dayanılarak geri çağırma talep edilebilen bir yerdekine göre çok daha sınırlı olacağı açıktır.

Bu yaklaşımın geri çağırma usulü bakımından ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise, geri çağırma başvurusunda sunulan gerekçelerin yasada öngörülen şartları sağlayıp sağlamadığına ilişkin bir denetimin yapılmasını zorunlu kılmasıdır. Bu denetim ya başvuruyu alan yetkili tarafından ya da yasada belirtilmiş diğer bir organ tarafından yapılır. Burada yapılan denetim, söz konusu gerekçelerin içerik bakımından doğruluğuna ilişkin değildir yahut geri çağırma gerektirecek yeterlikte

olup olmadıklarını da araştırmaz. Yalnızca belirtilen gerekçelerin yasa da öngörülen nedenlere karşılık gelip gelmediği ve yasanın istediği açıklıkta ortaya konulup konulmadıkları denetlenir. Yani bu yaklaşımda, başvurunun belli gerekçelere dayanması zorunluluğu getirilmek suretiyle seçmenin takdir alanı sınırlandırılıyor olsa da, geri çağırma, hala siyasal bir süreç olarak görülmektedir. Dolayısıyla gerekçelerin doğruluğu ve yerindeliği konusunda karar tümüyle seçmenlere aittir.

3. Geri Çağırma Yarı-Yargısal Bir Usul Olarak Nitelendiren Yaklaşım

Yarı-yargısal yaklaşımda, seçmenin takdir alanı çok daha fazla sınırlandırılmıştır. Geri çağırma nedenlerinin daha somut ve açık biçimde temellendirilmesi gerekir. Bu yaklaşımı benimseyen eyaletlerde geri çağırma nedenleri "yetersizlik", "kötü yönetim" gibi geniş biçimde yorumlanmaya müsait nedenlerden ziyade, belli suç ve kabahatlerin işlenmesi (görevi kötüye kullanma, görevi ihmal, görev yeminini ihlal gibi) veya belli suçlardan hüküm giyme halleri olarak belirlenmiştir. Bu anlamda seçmenlerin geri çağırma aracını kullanmadaki takdir alanları bir önceki yaklaşıma göre daha sınırlıdır.

Dahası, sunulan nedenlerin yasa da belirlenmiş olan nedenleri karşılayacak nitelikte nedenler olup olmadıkları ve geri çağırma gerekçesi yapılan iddiaların (doğruluklarının değil ama) olgusal olarak var olup olmadıkları bir yargı organınca, yargısal usuller kullanılarak denetlenir. Taraflar yapılan duruşmada davalarını savunurlar ve mahkeme tarafların iddia ve delillerine bakarak ortada geri çağırma için yeterli nedenler olup olmadığına karar verir. Her ne kadar mahkeme gerekçeleri yeterli bulduktan sonra, burada da görevden alma konusunda nihai kararı seçmenler veriyor olsa da; gerek denetimin içeriğinin çok daha kapsamlı olması, gerekse de denetimin yargısal usullere göre mahkemeler eliyle yapılıyor olması nedeniyle bu usuller yarı-yargısal usullerdir.

II. GERİ ÇAĞIRMA USULÜ

Bir önceki başlıkta yaptığımız incelemede gördük ki, hakkın nitelendirilmesine ilişkin yaklaşım farklılıkları, geri çağırma usulünün de önemli ölçüde farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, zaten tüm eyaletlerde ve yerel yönetimlerde geçerli tek bir geri çağırma usulüne sahip olmayan; aksine, her eyalette farklı bir usulün benimsendiği, hatta kimi eyaletlerde, tek bir eyalet içerisinde yerel yönetimden yerel yönetime değişen birçok farklı usulün bulunduğu ABD’de, geri çağırma usulünü açıklamaya yönelik girişimleri daha da zorlaştırır.

Bu bakımdan, bu bölümde, çalışmayı olabildiğince derli toplu ilerletebilmek amacıyla, eyalet eyalet bir inceleme yapmak yerine, mevcut usullerin ortak noktalarını dikkate alarak oluşturacağımız bir şema üzerinden toplu bir inceleme yapacağız. Bunun için geri çağırma sürecini aşamalara ayıracağız ve her bir aşama içerisindeki adımları tek tek inceleyeceğiz. Böylelikle usuli işleyiş bakımından önem arz eden farklı düzenlemelere de yeri geldikçe değinme imkanına sahip olacağız.

Bununla birlikte, geri çağırma usulünü incelerken, çalışmamızın temelini, çoğunlukla tercih edilen yaklaşım olan ‘saf siyasal yaklaşım’ oluşturacak. Önce, saf siyasal bir usulün benimsendiği yerlerdeki geri çağırma usulünü ayrıntıları ile inceleyeceğiz. Ardından ise yarı-yargısal ve yarı-siyasal yaklaşımları tercih eden eyaletlerdeki usulleri ayırışan yönleri ile açıklayacağız.

A. Saf Siyasal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü

ABD’de, ülke genelinde benimsenmiş, tüm eyaletlerde yeknesak uygulanan ortak bir geri çağırma usulü yoktur. Her eyalet hakkı benimseyip benimsememekte özgür olduğu gibi, hakkı nasıl düzenleyeceği konusunda da (elbette federal Anayasaya aykırı olmamak kaydıyla) özgürdür. Bunun sonucu olarak, bugün

ABD’de geri çağırma usulü her bir eyalette farklı düzenlenmiştir. Öyle ki, birbirinin aynı usule sahip iki eyalet dahi bulmak mümkün değildir. Dahası, eyalet genelinde tüm yerel yönetimler için bağlayıcı bir geri çağırma düzenlemesi yapmak yerine, özerk yerel yönetimlere bu konuda kendi düzenlemesini yapma serbestisinin tanındığı bir eyalet söz konusu ise, bu durumda bir eyaletin içerisinde de onlarca farklı geri çağırma usulü bulunabilmektedir.

Böylesi bir çeşitlilik içerisinde, usulü incelemenin en pratik yolu, ortak noktalar üzerinden yola çıkarak hakkın uygulamasında belirleyici olan özellikleri tespit etmektir. Bu doğrultuda, mevcut usullerin (her üç yaklaşım bakımından da) ortaklaşan yönlerini esas alarak, geri çağırma sürecini üç ana aşamaya ayırabiliriz:

a) Başvuru aşaması: Bu aşama, bir kamu görevlisine karşı geri çağırma girişimi başlatma niyetinin seçmenlerce bildirilmesi işlemi olan başvurunun yapılması ile başlar ve “geri çağırma dilekçesi” olarak adlandırılan, üzerine seçmenlerin imzalarının toplanacağı dilekçenin hazırlanması ve yetkili makamlarca uygun bulunması ile tamamlanır. Başvuru aşaması, mevzuatta öngörülen usullere göre gerçekleştirilmez ve şekil şartları sağlanmaz ise başvuru reddedilir ve geri çağırma girişimi bu safhada başarısız olarak sona erer.

b) İmzaların Toplanması ve Denetimi Aşaması: Eğer başvuru kabul edilir ve bu çerçevede bir geri çağırma dilekçesi hazırlanır ve onaylanır ise, artık bu dilekçeye mevzuatta öngörülen sayıda seçmenin imzasını toplamak gerekecektir. Süresi içerisinde imzalar toplanır ve yetkili makama sunulursa, yetkili makam bu imzaların doğruluğunun denetimini yapar. Geri çağırma hakkının en çok başarısızlıkla sonuçlandığı aşama bu aşamadır. Birçok başvuru, yeterli sayıda geçerli imza sunulmadığı için reddedilmektedir.

c) Seçim Aşaması ve Boşalan Makamın Doldurulması: Eğer başvurucular, geri çağırma dilekçesine yeterli sayıda geçerliliğe sahip imza toplamış ise seçim aşamasına geçilir. Ve yapılan oylama sonucunda geri çağrılan görevlinin görevine devam edip etmeyeceği belli olur. Görevli geri çağrılır ise, mevzuatta öngörülen usullerle boşalan makam doldurulur ve geri çağırma süreci de tamamlanmış olur.

1. Başvuru Aşaması

Geri çağırma girişimi, seçmenlerin bu yöndeki niyetlerini yetkili makamlara bildirmeleri ile başlar. Bu işlem, benimsenen usule bağlı olarak, yetkili makamlarca hazırlanmış bir matbu formun doldurulması suretiyle yapılabildiği gibi, başvuruca hazırlanmış yasadaki şekli şartları karşılayan bir başvuru dilekçesinin sunulması ile de yapılabilmektedir.

a. Başvurucular:

Kimi yerlerde tek bir seçmen geri çağırma sürecini başlatmada yeterli olsa da, çoğu eyalette başvurunun belli sayıda seçmen tarafından yapılması gerekir. Özellikle eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağırılması söz konusu olduğunda, toplanması gereken imza sayısı da yüksek olduğundan, başvuru dilekçesinde, sürecin işleyişinden ve dürüstlük ilkesine uygun biçimde yürütülmesinden sorumlu olacak “sponsor” (*sponsor*) yahut “dilekçeci” (*petitioner*) olarak adlandırılan belli sayıda seçmenin isim, imza ve adreslerinin bulunması gerekir. Ayrıca başvuruca bu sponsorlardan birkaçını (genellikle üç kişi), sorumlu irtibat kişileri olarak bildirmeleri istenir. Geri çağırma sürecini yürüten devlet görevlileri, başvuruca adına, “recall komitesi” yahut “temsilci” olarak adlandırılan bu kişilerle irtibat kurar.

Örneğin Minnesota’da, bir eyalet görevlisinin geri çağırılması talebinde bulunmak için, başvuru dilekçesinde en az 25 başvuruca bulunması gerekir. Ve başvuruca ayrıca, içlerinden en fazla üç kişiyi geri çağırma sürecine ilişkin konularda kendilerini temsil edecek kişiler olarak belirleyip, bildirirler.⁶⁴⁸ Buna karşın Montana’da yalnızca tek bir seçmen dahi bir eyalet görevlisinin geri çağırılması istemine ilişkin başvuruda bulunabilir.⁶⁴⁹ Arizona’da ise, bir veya birden fazla seçmen başvuruda bulunabildiği gibi, bir örgüt de⁶⁵⁰ başvuruca olabilir.⁶⁵¹ Başvurucaların “sponsor” olarak adlandırıldığı Georgia’da ise, başvuru dilekçesinde en az 100 seçmen olmalıdır. Ancak eğer ilgili bölgede geri çağırma konusu makama

⁶⁴⁸ Minnesota Statutes, § 211C.04.

⁶⁴⁹ Montana Code Annotated, § 2-16-612.

⁶⁵⁰ Bunlar genellikle “Belediye başkanı A Geri Çağırılın Komitesi” gibi adlar altında oluşturulan organizasyonlardır.

⁶⁵¹ Arizona Revised Statutes, § 19-202-01.

ilişkin yapılan son seçimlerde kayıtlı seçmen sayısının yüzde 10'u 100'den az ise o zaman bu rakam esas alınır.⁶⁵²

Kimi eyaletler, başvuru sürecini biraz daha zorlaştırmak ve ciddiyetsiz geri çağırma başvurularını önlemek için; başvuru dilekçesinde, talebi desteklediğini ifade eden belli sayıda seçmenin imzasının da bulunmasını şart koşturmuştur. Örneğin Kansas'ta da başvuru dilekçesi en az 100 sponsor içermeli ve bu 100 kişinin içerisinde üç kişilik bir *recall* komitesi bildirilmelidir. Ancak başvurunun işleme konulabilmesi için bu yetmez. Geri çağırmaya konu seçim bölgesinde, ilgili makam için yapılan son seçimde kullanılan oyların yüzde 10'una eşit sayıda seçmenin de ayrıca başvuru dilekçesini imzalamış olması gerekir.⁶⁵³ Benzer bir düzenleme Alaska eyalet yasasında da bulunmaktadır.⁶⁵⁴

ABD'de birçok eyalette, bir kamu makamına aday olabilmek için belli sayıda seçmenin imzaladığı bir dilekçe ile adaylık başvurusunun yapılması gerekir. Bu usulü geri çağırma bakımından dikkate alan kimi eyaletler, geri çağırma talebinde bulunurken, geri çağırılan görevlinin adaylığını öneren seçmen sayısının da göz önünde bulundurulmasını öngörmüştür. Örneğin California eyalet yasasına göre⁶⁵⁵, başvuru dilekçesinde kural olarak en az 10 seçmenin dilekçeci olarak bulunması gerekir. Ancak geri çağırılan görevlinin, bulunduğu makam için aday olduğunda sunulan adaylık dilekçesinde 10'dan daha fazla seçmenin imzası bulunmuş ise, o zaman başvuru dilekçesinde, en az adaylık dilekçesinde yer alan imza sayısı kadar dilekçeci yer almalıdır. Bu yolla, bir kamu görevlisinin görevden alınmasını öneren seçmenlerin sayısının, onun seçilmesini öneren seçmenlerden daha az olması önlenmek istenmiştir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, başvuru sahiplerinin "oy verme yeterliğine sahip kişiler" anlamında "seçmen" olması yeterli değildir, aynı zamanda, geri çağırılması istenen görevlinin seçildiği seçim bölgesinde kayıtlı seçmenler olmaları gerekir. Örneğin 1.bölgeden seçilmiş bir temsilciler meclisi üyesini geri çağırma için başvuranlar yine 1. bölgenin seçmeni olmalıdır. Bir şehrin belediye başkanını geri

⁶⁵² Georgia Code, § 21-4-3.

⁶⁵³ Kansas Statute, § 25-4306.

⁶⁵⁴ Alaska Statutes, AS 15.45.500.

⁶⁵⁵ California Elections Code (ELEC), § 11020.

çağırarak için o şehrin kayıtlı seçmeni, bir şehir konseyi üyesini geri çağırarak için ise, o üyenin seçildiği şehir seçim bölgesinin kayıtlı seçmeni olmak gerekir.

b. Başvuru Yapılan Makam:

Başvuruların, geri çağırılması istenen görevlinin bulunduğu makama bağlı olarak mevzuatta öngörülmüş yetkili kişilere/organlara yapılması gerekir. Eğer görevli eyalet düzeyinde bir görevli ise, başvurular genellikle eyalet sekreterliğine (*secretary of state*) yapılır. *County*, şehir, kasaba gibi yerel yönetimlerin görevlileri bakımından ise başvurular çoğunlukla ilgili yerel yönetimin yazı işleri sorumluları olan ve seçimlere ilişkin işleri de genellikle yürüten katiplere (*clerk*) yapılır. Bununla birlikte bazı eyaletlerde katiplerin dışında ayrıca seçim görevlileri bulunur. Bu durumda, başvurular seçim görevlilerine veya kurullarına yapılmaktadır. Nevada, New Jersey, Oregon, Wisconsin, Washington gibi eyaletlerin mevzuatlarında başvuru makamı, “geri çağırılan görevlinin bulunduğu makama dair adaylık başvurularını almakla görevli makam” olarak ifade edilmiştir.⁶⁵⁶ Ancak bu makamlar da genellikle seçim kurulları yahut şehir/*county* katiplerine karşılık gelmektedir.

c. Başvurunun İçeriği ve Şekil Şartları:

Başvuru aşaması, esasında bir geri çağırma girişiminde bulunma niyetini resmi makamlara ve ilgili görevliye açıklama/duyurma aşamasıdır. Nitekim kimi eyaletler başvuru dilekçesini “niyet bildirim dilekçesi” olarak adlandırmaktadır.⁶⁵⁷ Bu dilekçe, kimlerin, hangi kamu görevlisini, neden geri çağırarak istediklerini içeren bir beyandır aslında. Dolayısıyla dilekçenin içeriğinde genel olarak şunlar yer alır:

- a. Geri çağırılması istenen kişinin adı ve bulunduğu makam.
- b. Geri çağırarak talebinde bulunan kişi/kişiler veya organizasyonun adı, adresi, ikametgah bilgileri ve imzaları.
- c. Başvurucuları temsil edecek olan kişi/kişilerin yahut *recall* komitesi üyelerinin kimler olduğu ve bunların irtibat bilgileri.

⁶⁵⁶ Örneğin bkz. Oregon Anayasası, Art.II, Sec.18 (6); Revised Code of Washington § 29A.56.120.

⁶⁵⁷ Örneğin bkz. California Elections Code §11020; New Jersey Revised Statutes § 19:27A-3, ayrıca bkz. District of Columbia Official Code § 1-1001.17.

d. Başvuru dilekçesini belli sayıda seçmenin imzalaması şartı varsa, öngörülen sayıda seçmenin adı, adresi ve imzaları.

e. Geri çağırma talebinin dayanağını oluşturan nedenleri açıklayan (çoğunlukla en fazla 200 kelime olacak biçimde sınırlandırılmış) bir metin.

Söz konusu dilekçe, içeriğinde bu unsurları barındırmak kaydıyla başvuruca hazırlanmış bir dilekçe olabilir. Öte yandan, çoğu eyalette, eyalet sekreterliğince hazırlanmış matbu formların doldurulması suretiyle oluşturulmaktadır ve başvuruca belirlenmiş olan formata uymak zorundadır.⁶⁵⁸

Ek olarak belirtmek gerekir ki, çoğu eyalette geri çağırma başvurusu herhangi bir ücrete tabi değilken, kimi eyaletlerde başvuru ücreti alınır. Genellikle 100 Dolar gibi cüzi bir miktar olarak belirlenmiş olan başvuru ücreti, ciddiyetsiz başvuruları önlemek amacıyla öngörülmüş caydırıcı bir unsurdur. Eğer başvuru sonrası dolaşıma sokulacak olan geri çağırma dilekçeleri usulüne uygun toplanır ve yeterli sayıda geçerli imza içerecek biçimde, süresinde yetkili makama sunulursa başvuruca bu ücret iade edilir.⁶⁵⁹

d. Başvuru Dilekçesinin İncelenmesi

Başvuru dilekçesi yetkili makama sunulduktan sonra, başvuruyu alan memur başvuru dilekçesinde bulunması gereken hususların mevcut olup olmadığını tek tek denetler. Bu çerçevede;

- Geri çağırılması istenen görevlinin geri çağırma kapsamında bir görevli olup olmadığı öncelikle denetlenir. Görevli geri çağırılabilir bir görevli ise, zaman bakımından geri çağırma talebinde bulunmayı engelleyen bir durum olup olmadığına bakılır. Örneğin görevlinin göreve başladıktan sonraki ilk altı ay ve görev süresi sona ermeden önceki altı aylık sürelerde geri çağırılmayacağı kuralının olduğu bir yerde, başvurunun süre bakımından bu şartları sağlayıp sağlamadığı denetlenir. Benzer şekilde ikinci kez aynı görevli hakkında geri çağırma talebi söz konusu ise, bu konudaki sınırlama ve yasaklar bakımından başvuru denetlenir. Eğer bu şartların herhangi birinde bir eksiklik var ise başvuru reddedilecektir.

⁶⁵⁸ Örnek başvuru dilekçesi için bkz. Ek-1.

⁶⁵⁹ Alaska Statutes § AS 15.45.480; Kansas Statute § 25-4305; Minnesota Statutes § 211C.04.

- Başvurucuların ilgili seçim bölgesinde seçme yeterliğine sahip kayıtlı seçmenler olup olmadıkları denetlenir. Ayrıca bildirilmesi gereken hususlarda (adres, kimlik bilgisi gibi) eksiklik olup olmadığına bakılır. Varsa eksikler tamamlattırılır.

- Başvurucuların yanında belli sayıda seçmenin imzasının başvuru dilekçesinde yer alması gerekiyorsa, bu durumda bu imzaların doğruluğunun denetiminin de yapılması gerekecektir. Mevzuatta öngörülen asgari sayıda imzanın bulunup bulunmadığı ve imzalayanların ilgili seçim bölgesinin kayıtlı seçmenleri olup olmadığı hususları denetlenir. Buradaki eksiklik genellikle ek süre verilmek suretiyle tamamlattırılmaktadır. Ya da başvuru reddedilmekte ancak bu ret eksikleri tamamlayıp yeniden başvuru yapmanın önünde bir engel teşkil etmemektedir.

- Geri çağırma sürecini saf siyasal bir süreç olarak gören yerlerde, başvuruda istenen, geri çağırma talebinin nedenlerine ilişkin açıklama, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sadece seçmenleri bilgilendirmek ve geri çağırılması istenen görevliye kendini savunma imkanı verebilmek adına istenmektedir. Dolayısıyla başvuru dilekçesinin denetiminde açıklamanın içerik bakımından denetimi söz konusu olmaz. Sadece şekil bakımından denetlenir. Yani 200 kelimeyi aşıp aşmadığı ve varsa öngörülmüş diğer şekli şartları sağlayıp sağlamadığı bakımından. Gerekçelerin doğru olup olmadığı araştırılmaz yahut gerekçelerde bahsi geçen eylemlerin, icraatların, belli bir suç, kabahat, ihmal vs. teşkil edip etmediğinin bir önemi yoktur.

Başvuru dilekçesinin mevzuatta öngörülen şartları sağladığı tespit edilirse, başvuru işleme konulur ve artık geri çağırma dilekçesinin hazırlanması aşamasına geçilir.

e. Geri Çağırma Dilekçesinin Hazırlanması ve/veya Uygun Bulunması

Aslında bu noktada usullerde önemli farklılıklar olabilmektedir. Kimi eyaletlerde başvuru dilekçesi ve başvurunun işleme konulması süreci ile geri çağırma dilekçesinin hazırlanıp imzaya açılması süreci birbirinden kesin ve net çizgilerle ayrılmıştır. Başvurucular, üzerine imza toplamak istedikleri, çoğunlukla matbu olarak örneği eyalet sekreterliğince hazırlanmış örnek geri çağırma dilekçesine uygun biçimde hazırladıkları bir dilekçeyi başvuru esnasında ya da başvuru kabul

edildikten sonra yetkili memura sunarlar. Başvuru uygun bulunup işleme konulunca, geri çağırma dilekçesi şekil bakımından denetlenir ve o da uygun bulunursa bir evrak numarası tahsis edilir. Artık dilekçelere imza toplanmaya başlanabilir.

Bazı yerlerde ise, başvuru dilekçesi ile birlikte bir geri çağırma dilekçesi örneği sunulmaz, başvuruyu alan makam, başvuru sahiplerinin sunduğu bilgiler ve beyanlar doğrultusunda, mevzuatta öngörülen şekle uygun bir geri çağırma dilekçesi örneğini kendisi hazırlar ve çoğaltıp *recall* komitesine verir ve komite bu dilekçeye imza toplar.⁶⁶⁰

Tümüyle farklı bir usul ise, hiç ayrı bir başvuru prosedürü ve başvuru dilekçesi olmaksızın, başvuru sahiplerinin doğrudan, üzerine imza toplamak istedikleri geri çağırma dilekçesi ile yetkili makama başvurularıdır. Yani burada iki ayrı süreç söz konusu değildir. Doğrudan sunulan geri çağırma dilekçesinin şekil bakımından uygunluğu denetlenir ve onaylanırsa başvuru sahipleri imza toplamaya başlarlar. Genellikle az nüfuslu, küçük yerel yönetim birimlerinde bu usul tercih edilmektedir.⁶⁶¹

f. Geri Çağırma Dilekçesinin İçeriği:

Başvurunun işleme konulmasının ardından hazırlanan geri çağırma dilekçesi özünde, bir kamu görevlisinin görevinden alınmasına yönelik bir geri çağırma seçimi düzenlenmesi talebini içeren bir dilekçedir. Dolayısıyla içeriğinde öncelikle, ilgili mevzuat da dayanak gösterilmek suretiyle, bu talep yer alır. Bunun dışında geri çağırma dilekçesinde genellikle şu hususlara yer verilir⁶⁶²:

- a. Geri çağırılması istenen görevlinin adı ve bulunduğu makam
- b. Geri çağırma talebinin nedenlerine ilişkin başvuru aşamasında sunulmuş olan 200 kelimeyi aşmayan açıklama.
- c. Başvuru komitesi ve/veya sponsorlara ilişkin bilgiler.
- d. İmza vermek isteyen seçmenlere ve imza toplayıcılara hitaben, imza sahteciliğine karşı mevzuatta belirtilen yasal uyarılar.

⁶⁶⁰ Örneğin Georgia’da usul böyledir. Georgia Code, § 21-4-5.

⁶⁶¹ Örnek olarak bkz. Texas eyaletinin Fort Worth Şehri Tüzüğü Chapter XIX, Sec.1.

⁶⁶² Örnek Geri Çağırma Dilekçesi için bkz. EK-2

e. İmza toplayan kişiye ilişkin bilgiler (kimi eyaletlerde imza toplayan kişinin kimlik bilgileri yanında, bu işi ücret karşılığı mı yoksa gönüllü olarak mı yaptığının da dilekçede açıkça belirtilmesi gereklidir⁶⁶³)

f. Seçmenlerin imza atacağı bölüm.

Çoğu eyalette ortak olan unsurlar bunlar olmakla birlikte, ufak tefek çok sayıda farklılık da mevcuttur. Örneğin bazı eyaletlerde başvuru uygun bulunduktan sonra, bu karar, başvuru yanıtı yanında geri çağırılması istenen görevliye de tebliğ edilir ve görevliye, belli bir süre içerisinde (genellikle 5-10 gün) 200 kelimeyi aşmayan bir cevap beyanı sunabileceği bildirilir. Eğer görevli böyle bir metin sunarsa, bu metin de geri çağırma dilekçesine eklenir.⁶⁶⁴ Başka bir örnek olarak, Alaska'da, eyalet yasasına göre, geri çağırma dilekçesinde, geri çağırma sürecinin eyalete tahmini maliyetinin ne olacağının da belirtilmesi gerekmektedir.⁶⁶⁵

2. İmzaların Toplanması ve Denetimi Aşaması

Bu aşama, yani imzaların toplanması aşaması, geri çağırma dilekçesinin uygun bulunduğu ilgililere tebliğ edilmesi ile başlar. Ancak, eğer yetkili makam doğrudan kendisi dilekçeyi hazırlıyor ise, bu durumda, dilekçenin hazırlanıp komite temsilcisine teslim/tebliğ edildiği tarih itibarıyla imza toplama süreci başlayacaktır.

a. İmza Toplama Usulü ve İmza Toplayıcılar:

Yukarıda da değindiğimiz üzere, hakkın erişilebilirliği ve etkin bir biçimde seçmenler tarafından kullanılabilirliğinde belirleyici nokta, imzaların toplanmasıdır. Toplanması gereken imza sayısı arttıkça, başarılı bir biçimde geri çağırma girişiminin tamamlanması da zorlaşır. Çünkü belli bir süre içerisinde yeterli sayıda imzanın toplanması işi kolay değildir ve önemli bir miktarda para ve kendini bu işe adanmış bir çalışanlar ordusu gerektirir.⁶⁶⁶

⁶⁶³ Örneğin Arizona Revised Statutes, § 19-203.

⁶⁶⁴ Örneğin California'da durum budur. California Elections Code, § 11040. Kimi eyaletlerde ise, görevlinin cevap hakkı imzalar sunulup denetimi yapıldıktan sonra, yani seçim aşamasına gelindiğinde söz konusudur. Bu durumda, görevlinin sunduğu cevap beyanı, *recall* seçimi oy pusulasına konulur yahut oy kullanılan yerlere başvuru yanıtı sunduğu geri çağırma gerekçeleri ile birlikte asılarak seçmenin bilgisine sunulur.

⁶⁶⁵ Alaska Statutes, AS 15.45.560.

⁶⁶⁶ Cronin, **op. cit.**, s.62.

Doğrudan demokrasi araçlarının ilk yıllarında bu iş, genellikle gönüllüler ya da sendika, dernek gibi profesyonel örgütlenmeler eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak bugün, devasa kentlerdeki kalabalık nüfuslar karşısında 60-120 gün gibi kısa süreler içerisinde onbinlerce, hatta kimi durumlarda yüzbinlerce imzayı toplamak, sadece gönüllüler eliyle yapılabilir bir iş olmaktan çıkmıştır. Birçok eyalette gerekli sayıda imzanın öngörülen sürede toplanmasını sağlamak için ücretli imza toplayıcılardan yararlanılmaktadır. Hatta günümüzde artık bu bir sektör haline gelmiştir. Sırf geri çağırma ve halk girişimi araçlarının kullanımında, gerekli kampanyanın yürütülmesi ve imzaların toplanması amaçlarına yönelik kurulmuş firmalar/organizasyonlar bulunmaktadır.⁶⁶⁷

Ancak bu durum, geri çağırma aracının paraya endeksli hale geleceği ve böylelikle varlıklı ve güç sahibi kesimlerin tekeline girebileceği, kolaylıkla istismar edilebileceği kaygılarını yaratmıştır.⁶⁶⁸ Buna karşı ilk tepki, ücretli imza toplamayı tümünden yasaklamak olmuştur. Özellikle halk girişimi aracının kullanımında, zengin çıkar çevrelerinin, paraları sayesinde istedikleri yasaların halkoyuna sunulmasını sağlayabilmelerini önlemek için, eyaletler 1913'ten başlayarak ardı ardına, ücretli imza toplamayı yasaklayan düzenlemeler yapmıştır.⁶⁶⁹ Ancak 1988'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin bu yasağı anayasaya aykırı bulan bir karar vermesi ile birlikte durum değişmiştir. Mahkeme, ücretli imza toplamanın yasaklanması suretiyle, seçmenlerin Anayasada (*First Amendment*) güvence altına alınmış olan siyasi düşüncelerini açıklama özgürlüklerinin engellendiği sonucuna varmıştır.⁶⁷⁰

Bunun sonucunda, ücretli imza toplamayı tümünden yasaklayamayan eyaletler, imza başına ücret ödemeyi sınırlama yoluna gitmiştir. Örneğin günümüzde, Colorado, Montana ve Oregon eyaletlerinde bu yönde düzenlemeler yer alır.⁶⁷¹ Bu

⁶⁶⁷ Garrett, "Democracy in the Wake of...", s.241; Cronin, *op. cit.*, s.62. Bowler ve Cain'in aktardığına göre, söz konusu şirketlerin bazıları geri çağırma seçimine gidilebilmek için yeterli sayıda geçerli imzayı toplama garantisi de vermekte ve imza başına 1-1.25 dolar almaktadır. Shaun Bowler ve Bruce Cain, "Introduction—Recalling the Recall: Reflections on California's Recent Political Adventure", *PS: Political Science*, Vol. 37(1), Ocak 2004, s.8.

⁶⁶⁸ Zimmerman, *Recall*, s.39.

⁶⁶⁹ 1913-1914'te Ohio, South Dakota ve Washington, 1935'te Oregon, 1941'de Colorado ve en son 1988'de Idaho ve Nebraska bu yönde düzenlemeler yapmıştır. Bkz. National Conference of State Legislatures, "Laws Governing Petition Circulators", <http://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/laws-governing-petition-circulators.aspx> (12.04.2016).

⁶⁷⁰ Bkz. Meyer v. Grant, 486 U.S. 414 (1988).

⁶⁷¹ Oregon Anayasası Art.IV, Sec 1b; Colorado Revised Statutes §1-40-112; Montana Code Annotated, §13-27-102.

eyaletlerde imza toplayıcılara imza başına ücret ödenmesi yasaktır, saatlik ya da haftalık vb. ücret ödenebilir. Böylelikle çok imza toplayıp çok para kazanma arzusu ile usulsüz imza toplanması durumu engellenmek istenmektedir. Kimi eyaletler ise, imza başına ödenecek ücreti sınırlamıştır. Örneğin Alaska’da bir imza toplayıcıya imza başına 1 dolardan fazlasını ödemek yasaktır.⁶⁷²

İmza toplayıcılar bakımından getirilen genel sınırlama ise, imza toplayıcıların kimler olabileceğine ilişkindir. Zira kimlerin imza toplayıcısı olabileceği birçok eyalette belli şartlara bağlanmıştır: Çoğu yerde imza toplayıcı olabilmek için 'oy verme yeterliğine sahip bir seçmen olmak' aranan genel şart olsa da, bazı eyaletler imza toplayıcıların aynı zamanda geri çağrılan görevlinin seçildiği seçim bölgesinin kayıtlı seçmeni olması gerektiğini öngörmüştür.⁶⁷³ Ayrıca kimi yerlerde, belli kimselerin imza toplaması da yasaklanmıştır. Örneğin Georgia’da, seçmen kayıt işini yapan görevliler ile eyalet görevlilerinin imza toplaması yasaktır.⁶⁷⁴

b. Geri Çağırma Kampanyasının Örgütlenmesi:

Geri çağırma girişimlerinin en sık görülen başarısızlığa uğrama nedeni, girişimcilerin, süresi içerisinde yeterli sayıda geçerli imzayı toplamayı başaramamasıdır. Ancak imza toplamak sadece tek tek insanlara gidip imzalarını istemekten ibaret bir süreç değildir. İlgili görevlinin geri çağırılması konusunda seçmenlerin bu fikre kazanılması gerekir. Bu bakımdan diyebiliriz ki, bir bütün olarak “geri çağırma kampanyası” sürecin başarısında belirleyici olmaktadır.

Kampanya süreci çok yönlü bir süreçtir. Birincisi ve en önemlisi, yeterli sayıda imzanın toplanması ve konunun görünürlüğünün sağlanması için reklam ve tanıtımların yapılabilmesi, gönüllülerin, ücretli çalışanların, basılan materyallerin vb. masrafların karşılanabilmesi için gereken paranın toplanması gerekir. Bu, seçmenlerden gelen bağışlar ve çeşitli kuruluşlar ve organizasyonlardan alınan destekler aracılığıyla sağlanmaya çalışılır.

⁶⁷² Alaska Statutes §15.45.110.

⁶⁷³ Örneğin New Jersey Revised Statutes, §19:27A-8. Ancak belirtmek gerekir ki, bir Federal Bölge Mahkemesi (United States District Court for the Western District of Michigan) Michigan eyalet yasasında yer alan benzer yönde bir düzenlemeyi, ABD Anayasasında (1. Değişiklik) güvence altına alınmış siyasi ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirmiş anayasaya aykırı bulmuştur. Bogaert v. Land, 543 F.3d 862 (6th Cir. 2008).

⁶⁷⁴ Georgia Code §21-4-10.

Kampanya sürecinin devamlılığı açısından finansmanın sağlanması hayati önem arz etse de, geri çağırmanın başarıya ulaşmasının temel şartı, yeterli sayıda imzanın toplanması, dolayısıyla geri çağırma nedenleri konusunda kamuoyunun ikna edilmesidir. Buna yönelik olarak bir yandan, seçmenlerin geri çağırma girişiminden ve onun nedenlerinden haberdar edilmeleri ve imza verme konusunda ikna edilmelerine yönelik bir reklam kampanyası yürütülür, bir yandan da sokakta yüz yüze görüşerek, kalabalık alanlarda imza masaları kurarak ve kapı kapı dolaşarak imzalar toplanmaya çalışılır.

Elbette geri çağırılması istenen görevli de bu süreçte karşı kampanyasını örgütler. Geri çağırma isteminin haksızlığı ve yersizliği konusunda seçmenleri ikna etmeye çalışır.

c. Dilekçenin İmzalanması:

Dilekçeyi ancak, geri çağırılması istenen görevlinin seçildiği seçim bölgesinin, imza tarihinde yeterliğe sahip kayıtlı seçmenleri imzalayabilir. Bu şartı sağlamayan imzalar geçersizdir.

Seçmenler isimlerini, adreslerini, kimi yerlerde sosyal güvenlik numarası, ehliyet numarası gibi ayırt edici kimlik bilgilerini vermek suretiyle imzalarını atarlar ve muhakkak imza attıkları tarihi de yazmaları gerekir. Çünkü bu tarih imzaların süresinde toplanıp toplanmadığının denetiminde belirleyici olacaktır.

d. İmzaların Toplanmasında Süre Sınırlaması:

İmzaların toplanması için çoğu eyalette belirli süreler öngörülmüştür. Bu süreler genellikle 30 günden 180 güne kadar değişiklik göstermektedir. Eyalet görevlilerinin geri çağırılmasında toplanması gereken imza sayısı daha fazla olduğundan bu görevliler bakımından öngörülen süreler biraz daha fazladır. Buna karşın yerel görevlilerin geri çağırılmasına ilişkin dilekçelere imza toplama süresi genellikle daha kısadır. Örneğin, Arizona, bir ayırmı gözetmeksizin tüm eyalet ve yerel görevlilerin geri çağırılmasında imza toplama süresini 120 gün olarak

belirlemiştir.⁶⁷⁵ Buna karşın California’da eyalet görevlileri bakımından öngörülen süre 160 gündür; yerel görevliler için ise kayıtlı seçmen sayısına göre 40 ile 160 gün arasında değişen süreler öngörülmüştür.⁶⁷⁶

İmza toplama süresi, geri çağırma dilekçesinin hazırlanıp başvurululara verilmesi yahut başvurulular dilekçe örneğini hazırlamışsa, yetkili makam tarafından bunun incelenip onaylanması ve buna ilişkin kararın başvurululara bildirilmesi ile başlar. Bu tarihten önce atılmış imzalar geçersizdir.

Bazı yerel yönetimlerde dilekçelerin şekil bakımından denetimi ile üzerindeki imzaların denetimi aynı anda yapılabilmektedir. Buralarda özel bir başvuru süreci olmadığından doğrudan dilekçelere imzalar toplanmakta ve yeterli sayıya ulaşıldıktan sonra bunlar yetkili makama sunulmaktadır. İşte bu durumda, imza toplama süreleri dilekçeye ilk imzanın alındığı tarihten başlayarak hesaplanır.

e. İmzaların Teslimi ve Doğruluklarının Denetimi:

Recall komitesi, öngörülen süre sonunda yahut yeterli imzaya ulaşıldığını düşünüyorsa öncesinde, dilekçeleri yetkili makama sunar. Kimi yerlerde imzalar toplandıkça, parça parça sunulabilmekte, böylelikle imzaların doğruluğunun denetimine de hemen başlanabilmektedir.⁶⁷⁷ Ancak çoğu yerde imzaların tek seferde toptan sunulması gerekir.

İmzalar teslim edildikten sonra teslim alan makam dilekçelerdeki imzaların doğruluğunu denetlemeye başlar. Amaç, dilekçenin süresinde verilip verilmediğinin, dilekçede yeterli sayıda imzanın olup olmadığının, var ise dilekçede yer alan bu imzalar ile imza sahibi olarak görünen isimlerin uyumlu olup olmadığının ve bu isimlerin, ilgili seçim bölgesinin kayıtlı seçmeni olup olmadıklarının tespitidir.

⁶⁷⁵ Arizona Revised Statutes, § 19-203 (C).

⁶⁷⁶ California Election Code, § 11220 ve Anayasa Art.II, Sec.14. Colorado tüm görevliler bakımından 60 günlük bir süre öngörmüş iken, Idaho’da 75 gün, Kansas’ta ise 90 gün öngörülmüştür. Michigan’da eyalet görevlileri için 180 gün, yerel görevliler için ise 60 günlük bir süre belirlenmiştir. Bu anlamda en geniş sürelerin öngörüldüğü yer New Jersey’dir. Burada imzaların toplanması için öngörülen süre, Valinin geri çağırılmasında 320 gün, diğer görevliler için ise 160 gündür.

⁶⁷⁷ Örneğin California’da imzalar son teslim tarihine kadar parça parça sunulabilmektedir. California Elections Code, § 9030 ve 9031.

İmzaların doğruluğunun denetimini genellikle *county* yahut şehir katipleri yapmaktadır. Ancak kimi yerlerde katipler sadece imza sayısını denetlemekte, imzaların doğruluğu ilgili seçim kurullarınca denetlenmektedir.⁶⁷⁸

Denetimde çeşitli yöntemler kullanılabilir. Az sayıda imzanın incelenmesi gereken hallerde tek tek doğruluklarının denetimi mümkün olsa da, çok sayıda imza söz konusu olduğunda rastgele örnekleme (*random sampling*) adı verilen yöntemle denetim yapılmaktadır.⁶⁷⁹ Bu yöntem, tüm imzaları tek tek denetlemekten ziyade rastgele seçilen isimler üzerinden yapılan bir denetime karşılık gelir. Örneğin California’da sunulan dilekçelerdeki imzaların doğruluğunu denetleyecek olan görevli, sunulan imza sayısının 500’den fazla olması durumunda rastgele örnekleme yöntemini kullanabilir. Buna göre toplam imzaların 500’den az olmamak kaydıyla yüzde 3’ü rastgele seçilir ve bunların doğruluğu kayıtlardaki bilgilerle karşılaştırılarak denetlenir. Bu yüzde 3 içerisinde geçerli-geçersiz, geri çekilmiş, iki kez atılmış vs. imza oranları tespit edilir ve bu oranlar, sunulan toplam imza sayısına uygulanarak başvurunun bütünü bakımından bir sonuç elde edilir.⁶⁸⁰

Elbette bu yöntemin dayandığı temel önkabul, aksi yönde bir bulguya rastlanıncaya değin, yeterli sayıda olmak kaydıyla, imzaların doğru olduğudur. Nitekim California eyalet yasası da bunu açıkça ifade etmiştir: “*Resmi soruşturma ile aksi ispatlanıncaya değin, sunulan dilekçenin yeterli sayıda kayıtlı seçmenin imzasını içerdiği kabul edilir.*”⁶⁸¹

İmzaların doğruluğu konusunda sorumluluk, imza toplayıcının üzerindedir ve bunu topladığı her bir dilekçe sayfasının arkasında yer alan yemin beyanını, yemin beyanı almaya yetkili bir idari görevli yahut noter huzurunda imzalamak suretiyle üstlenir. Her bir imza toplayıcı, üzerine imza topladığı her bir dilekçe sayfasını bu şekilde imzalamak zorundadır. Bu imzanın yer almadığı dilekçeler kabul edilmez.

⁶⁷⁸ Örnek olarak bkz. Arizona Revised Statutes § 19-208.01 vd.

⁶⁷⁹ North Dakota’da, “*imzaların geçerliğini belirlemek amacıyla, bu dilekçelerde yer alan imzaların temsili rastgele karşılaştırmasını, anketler, posta kartları, telefon aramaları, özel görüşmeler ya da diğer türden kabul edilmiş bilgi edinme tekniklerini ya da bunların herhangi bir kombinasyonunu kullanmak suretiyle yapmak*” yetkisi secretary of state’e verilmiştir. North Dakota Laws of 1981, § 241-1 ve North Dakota Century Code, §16.1.01-10.

⁶⁸⁰ California Code of Regulations § 25521 vd. New Jersey’de de aynı usul öngörülmüştür. New Jersey Laws of 1995, chap. 105, §12a(l).

⁶⁸¹ California Elections Code § 11101.

Her bir eyalette farklı düzenlenmiş olsalar da, genel olarak hemen her yerde dilekçelerde yer alması zorunlu kılınmış yemin beyanı genellikle şu unsurları içerir:

- a. İmza toplayıcının mevzuatta öngörülen imza toplayıcı olabilme şartlarını sağladığı,
- b. O imza kağıdının tek imza toplayıcısı olduğu,
- c. İmzaların bizzat kendi huzurunda atıldığı,
- d. Bildiği kadarıyla, imzaların, imza atanların belirttiği isimdeki kişilere ait olduğu;
- e. Bildiği kadarıyla, imzaların, imza tarihi itibarıyla seçme yeterliğine sahip kişilerin imzaları olduğu.⁶⁸²

f. Yeterli Sayıda Geçerli İmzanın Bulunmaması Hali:

Yapılan denetim sonucunda, dilekçelerde yeterli sayıda geçerli imzanın bulunmadığı tespit edildiğinde alınan tutum eyaletten eyalete üç biçimde değişebilmektedir:

- a. Dilekçe yeterliği sağlamadığı gerekçesiyle reddedilir ve geri çağırma girişimi böylelikle başarısız olmuş olur.
- b. Yeterli imzanın olmaması doğrudan dilekçenin reddine sebep olmaz; eksik kalan imzaların toplanması için başvuruculara 10 günlük (kimi yerlerde bu süre 20 gündür) bir ek süre verilir. Bu süre sonunda yeniden denetim yapılır ve yine tamamlanmamışsa ya red kararı verilir ya da bazı yerlerde son bir kez daha 10 günlük süre verilebilir.
- c. Kimi yerlerde ise ek süre sonunda yeterli imzaya ulaşılamamışsa yeniden 10 günlük ek süre, sınırsız biçimde, yeterli sayıda imza sağlanıncaya kadar tekrar tekrar verilir.

İmza yetersizliği nedeniyle bir geri çağırma dilekçesi reddedildiğinde çoğu eyalette bu karar, aynı görevli hakkında yeniden bir geri çağırma dilekçesinin verilmesini engellememektedir. Ancak yukarıda açıkladığımız üzere az sayıda yerde aksi yönde uygulamalar da mevcuttur.

⁶⁸² Örnek yemin beyanı için bkz. Ek-3.

g. Yeterli Sayıda Geçerli İmzanın Bulunması Hali:

Eğer yapılan denetim sonucunda geri çağırma dilekçesinin yeterli sayıda geçerli imzaya sahip olduğu tespit edilirse, buna ilişkin karar başvuruçular yanında geri çağırılması istenen görevliye de tebliğ edilir.

Eğer daha önce (başvurunun kabul kararı ile birlikte) görevliden, başvuruçuların geri çağırma gerekçeleri olarak sundukları beyana karşı bir cevap beyanı sunması istenmemişse, yapılan tebligatta bu da istenir. Görevliye geri çağırma seçiminde oy pusulasına konulmak üzere 200 kelimeyi aşmayan bir cevap beyanı sunabileceği bildirilir. Genellikle 5-10 gün arası bir süre içerisinde bu cevap beyanı verilmezse görevlinin bu hakkından feragat ettiği kabul edilir ve oy pusulasında sadece başvuruçuların sunduğu gerekçe açıklaması yer alır. Eğer sunmuşsa o zaman cevap beyanına da pusulada yer verilir.⁶⁸³

Yine kimi eyaletlerde, dilekçenin yeterli bulunduğuna ilişkin kararın tebliğinden itibaren 5-10 gün arasında değişen bir süre içerisinde görevlinin istifa edebileceği de bildirilir. Görevli bu süre içerisinde istifa ederse bir geri çağırma seçimi yapılmaz ve boşalan makam genel hükümlere göre, yani ilgili mevzuatta, ölüm, istifa vb. nedenlerle makamın boşalması halinde, boşalan yerin nasıl doldurulacağı öngörülmüşse o şekilde doldurulur.⁶⁸⁴

Eğer görevli belirtilen sürede istifa etmezse, yeterli sayıda geçerli imzaya sahip olduğuna ilişkin karar ile birlikte dilekçe, seçim kararı almaya yetkili makama/organa gönderilir.

h. Seçim Kararı Alınması ve Seçim Tarihinin Belirlenmesi:

Seçim kararı almaya yetkili organın neresi olduğu da yönetim birimine göre değişmektedir. Eyalet düzeyinde bir görevli söz konusu ise, seçim kararını alma yetkisi genellikle eyalet valisine aittir. Buna karşın yerel yönetimlerde seçim kararı genellikle o yönetim biriminin yönetim kurulunca (şehir konseyi, *county* komisyonu

⁶⁸³ Örnek olarak bkz. Arizona Revised Statutes, §19-207. Kimi yerlerde bu beyanlar pusulada yer almaz, oy kullanma yerlerine asılırlar. Örneğin Kansas Statute §25-4315 ve §25-4329.

⁶⁸⁴ Örneğin bkz. Montana Code Annotated, §2-16-622; Idaho Statutes §34-1707.

gibi) alınır. Ancak bu konuda da farklı uygulamalar mevcuttur. Örneğin Alaska'da eyalet görevlilerinin geri çağırılmasında tüm süreci seçim direktörü olarak adlandırılan seçimden sorumlu memur yönetir ve en sonunda seçim tarihi belirleme işini de yine o yapar.⁶⁸⁵

Seçimin hangi zaman aralığında yapılacağı mevzuatta belirlenmiştir. Seçim kararı alacak olan kişi veya organlar bu doğrultuda bir seçim günü belirler ve bunu gazetede yayımlamak suretiyle ilan ederler. Seçim tarihi, dilekçenin yeterliği kararından başlayarak, veya (böyle bir kural var ise) geri çağırılması istenen görevlinin istifası için öngörülmüş sürenin dolmasından itibaren başlayarak belirlenir. Bununla birlikte kimi eyaletlerde karara ilişkin süreci durduran nitelikte itiraz süreleri öngörülmüştür. Örneğin Colorado'da seçim tarihi karara itiraz için öngörülmüş olan süreler taraflar itiraz etmeksizin geçtikten sonra, yahut itiraz edilmiş ise, itiraza ilişkin kesin kararın verildiği tarihten başlayarak belirlenmektedir.⁶⁸⁶

Seçim, genellikle, bu tarihlerden itibaren en az 30 gün geçtikten sonra ancak 90 günü aşmayan bir sürede yapılmaktadır. Fakat bu süreler eyaletten eyalete, yerel yönetimden yerel yönetime değişiklik gösterir. Kimi yerlerde bu süre 120⁶⁸⁷ hatta 145⁶⁸⁸ güne kadar çıkabilmektedir.

Çoğu mevzuatta, geri çağırma seçiminin, öngörülen süreler içerisinde gerçekleşecek olan bir olağan seçim var ise, bu olağan seçimle aynı anda yapılacağı hükmü yer alır. Böylelikle ayrıca bir özel seçim düzenleme masrafından kaçınılmak istenmektedir. Eğer bu dönemde bir olağan seçim yoksa geri çağırma oylaması özel seçim biçiminde gerçekleştirilir.

3. Seçim Aşaması

Geri çağırma girişimi seçim aşamasına kadar ulaşmayı başardıktan sonra, bu kez adeta bir olağan seçim gibi renkli ve hareketli bir seçim kampanyası süreci

⁶⁸⁵ Alaska Statutes §15.45.650.

⁶⁸⁶ Colorado Revised Statutes § 1-12-110 ve 111.

⁶⁸⁷ Örneğin Kansas Statute § 25-4314.

⁶⁸⁸ Örneğin Montana Code Annotated § 2-16-622.

başlar. Burada geri çağırılması istenen görevli de daha aktif bir biçimde karşı kampanya yürüterek sürece katılır.

a. Seçim Usulleri

Seçim kararından sonraki sürecin nasıl işleyeceği, tercih edilen usule göre değişmektedir. Bunları dört kategoride gruplandırarak incelemek mümkündür:

i. Seçmene Sadece Geri Çağırma Sorusunun Yöneltildiği Usul:

Bu usulde, seçim kararı alındıktan sonra, yetkili makam, geri çağırma seçiminde kullanılacak olan oy pusulasını hazırlar. Burada temel olarak iki tip pusula karşımıza çıkar: Birinci tipte, pusula üzerinde öncelikle, geri çağırma dilekçesinde yer alan geri çağırma gerekçelerine ilişkin başvuruçuların beyanı ve altında da eğer varsa geri çağırılan görevlinin buna karşı verdiği cevap beyanı yer alır. Bunların altında ise genellikle “.....(görevlinin adı ve görevi) geri çağırılmalı mı?” veya “.....(görevlinin adı ve görevi) görevinden alınmalı mı?” biçiminde formüle edilen geri çağırma sorusu yer alır. Seçmenler sorunun altında yer alan evet veya hayır seçeneklerinden birisini işaretleyerek oylarını kullanırlar.⁶⁸⁹

İkinci tipte ise, geri çağırma nedenlerini ve görevlinin buna cevabını içeren metinlere pusula üzerinde yer verilmez.⁶⁹⁰ Bunun yerine bu beyanlar genellikle, oy kullanılan yerlere asılmak suretiyle seçmenin bilgisine sunulur.⁶⁹¹ Kimi yerlerde seçim öncesi örnek pusulaların seçmenlere postalanması usulü mevcuttur. Bu yerlerde genellikle seçmene gönderilen örnek pusulalarda bu açıklamalar yer alır ancak esas pusulada tekrar bunlara yer verilmez.⁶⁹²

Geri çağırma sorusu üzerinden yapılan oylama sonucunda oyların çoğunluğu geri çağırma lehinde ise, görevli geri çağırılmış ve ilgili makam da boşalmış olur. Boşalan yerin doldurulması, mevzuatta o makamın herhangi bir nedenle (ölüm, istifa vb.) boşalması halinde nasıl doldurulacağı öngörülmüş ise o şekilde olur. Bu

⁶⁸⁹ Örnek olarak bkz. Alaska Statutes § AS 29.26.330; Arizona Revised Statutes § 19-213; Montana Code Annotated § 2-16-633; Colorado Revised Statutes § 1-12-112; Idaho Statutes § 34-1708.

⁶⁹⁰ Örneğin Minnesota Statutes § 211C.071; Nebraska Revised Statutes § 32-1307.

⁶⁹¹ Örneğin Kansas Statute, § 25-4314 ve 4315; Alaska Revised Statutes § AS 15.45.680.

⁶⁹² New Jersey’de bu usul tercih edilmektedir. New Jersey Revised Statutes § 19:27A-15 (c).

durumda eğer mevzuatta seçim öngörülüyorsa seçim, atama ile doldurulacağı öngörülmüş ise atama ile boşalan yer doldurulur. Ancak her iki durumda da, yeni gelen görevli, geri çağrılan görevlinin görev süresinden kalan dönem boyunca görev yapar. Örneğin dört yıllık bir makamda bulunan bir kişi, görevdeki ikinci yılının sonunda bir geri çağırma seçimi ile görevden alınırsa, yerine seçilen ya da atanan kişi kalan iki yıllık süre boyunca görev yapar. Süre sonunda olağan seçimlerle birlikte makam yenilenir.

Bu usul, en çok tercih edilen usuldür. Eyaletlerin büyük bir bölümü ve birçok özerk yerel yönetim bu usule göre geri çağırma sürecini tamamlamaktadır.⁶⁹³

ii. Doğrudan Adaylar Üzerinden Geri Çağırma Seçiminin Yapılması:

İkinci en çok tercih edilen usul ise, geri çağırma sorusuna ilişkin ayrıca bir oylama yapmadan doğrudan, geri çağrılan kişinin ve ona karşı adaylığını koyan kişilerin adlarının pusulada yer aldığı bir seçim ile geri çağırılması istenen görevlinin görevinde kalıp kalmayacağını belirlenmesidir.

Bu usulün tercih edildiği yerlerde, seçim kararının alınmasından sonra, mevzuatta öngörülen süreler içerisinde geri çağırma konusu makama aday olmak isteyenlerin başvuruları alınır. Geri çağrılan görevli, yazılı olarak aksi yönde bir talepte bulunmadığı sürece, ayrıca başvurmasına gerek olmaksızın aday olarak kabul edilir. Adaylar ve geri çağırılması istenen görevlinin isimlerinin yer aldığı oy pusulası üzerinde seçmenler istedikleri kişiye oy verirler. Neticede en çok oyu alan aday seçimi kazanmış olur. Eğer en çok oyu geri çağırılması istenen görevli almış ise bu durumda görevine devam eder. Eğer en çok oyu bir başka aday almış ise, bu durumda görevli geri çağırılmış ve kazanan aday kalan görev süresi boyunca görev yapmak üzere onun yerine seçilmiş olur. Eğer geri çağırılması istenen görevli aday olmak istemediğini yazılı olarak bildirirse, bu durumda mevcut adaylar arasında bir seçim yapılır.⁶⁹⁴

⁶⁹³ Örneğin Alabama, Alaska, Arkansas, Hawaii, Idaho, Kansas, Louisiana, Minnesota, Montana, Nebraska, New Mexico, Oregon, Utah, Washington eyaletleri ile DC’de bu usul tercih edilmiştir.

⁶⁹⁴ Arizona, Illinois, Michigan, North Dakota, South Dakota, Wisconsin eyaletlerinde ve diğer bazı eyaletlerdeki özerk yerel yönetim tüzüklerinde bu usul benimsenmiştir.

iii. Aynı Seçimde, Hem Geri Çağırma Oylamasının Hem De Geri Çağırma Halinde Boşalacak Yerin Doldurulmasına Yönelik Oylamanın Yapılması:

Yukarıdaki iki oylamanın tek bir pusulada birleştirildiği usuller de mevcuttur. Hakkın sıkça kullanıldığı eyaletlerden olan California ve Colorado bu usulü benimsemiştir. Ayrıca Nevada, New Jersey⁶⁹⁵ gibi diğer bazı eyaletlerde ve bazı özerk yerel yönetimlerin tüzüklerinde de bu usul bulunur.

Bu usulde, geri çağırma seçimi kararı sonrasında, yine adaylık başvuruları alınır. Ancak burada geri çağırılması istenen görevli aday olamaz. Çünkü oy pusulasında yer alan iki sorudan birincisi zaten onun görevde kalıp kalmayacağını belirleyecek olan sorudur. “...(görevlinin adı makamı) geri çağırılsın mı? Evet () Hayır ()” biçiminde klasik geri çağırma sorusunun altında, görevlinin geri çağırılması halinde yerine kimin geçeceği sorusu da seçmene yöneltir. Seçmenler, önce geri çağırma sorusunu oylar; ardından, ikinci soruyu, isimleri yazılı adaylardan birini işaretlemek suretiyle oylar.

Oylama sonunda, öncelikle geri çağırma sorusunun sonucuna bakılır. Eğer oyların çoğunluğu geri çağırılması istenen görevli lehinde ise, geri çağırma girişimi seçmenler tarafından reddedilmiş ve görevli görevinde kalmış olur. Ancak eğer geri çağırma lehinde bir sonuç çıkmışsa, bu durumda ikinci soru için verilen oylara bakılır ve adaylar içerisinde en çok oyu alan aday kalan görev süresi boyunca görev yapmak üzere seçilmiş olur.

iv. Geri Çağırma Oylaması ile Boşalan Yerin Doldurulmasına İlişkin Oylamanın Ayrı Ayrı Seçimler Olarak Farklı Zamanlarda Yapılması:

Florida, Georgia, kısmen Maine ve Alaska eyaleti ile bazı özerk yerel yönetim tüzüklerinde yer alan bu usulde, önce geri çağırma seçimi yapılır ve burada yalnızca geri çağırma sorusu oylanır. Eğer geri çağırma lehinde bir sonuç çıkarsa belli bir süre sonra (30-90 gün arası değişebiliyor) boşalan yerin doldurulmasına yönelik ikinci bir seçim yapılır.

⁶⁹⁵ New Jersey’de vali ve yasama üyelerinin geri çağırılmasına sadece geri çağırma sorusu oylanır ve boşalan yer genel hükümlere göre doldurulur. Bunlar dışındaki tüm görevlilerin geri çağırılmasında geri çağırma sorusu ve boşalan yerin doldurulmasına ilişkin oylama aynı seçimde yapılmaktadır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, yukarıda verilen dört biçimin dördünü de eyalet sınırları içerisindeki farklı yerel yönetimlerin mevzuatları içerisinde barındıran çok sayıda eyalet vardır. Maryland, Massachusetts, Missouri, New York, North Carolina, Ohio, Oklahoma, Texas, Vermont, West Virginia ve Maine’de özerk yerel yönetimlerin tüzüklerinde bu usullerin hepsini bulmak mümkündür.

Örneğin Maine’de 2011’de eyalet yasaması, yerel yönetimlerde geri çağırma usulüne yönelik genel bir yasa yapmış ve buradaki usulde sadece geri çağırma sorusunun oylanacağı, boşalan yerin genel hükümlere göre doldurulacağını öngörmüştür.⁶⁹⁶ Ancak yasa, “belediye tüzüklerinde aksi yönde hüküm olmadığı takdirde” yasa hükümlerinin geçerli olduğunu öngörmüş olduğundan şehir ve kasaba tüzüklerinde farklı usuller de bulunmakta. Örneğin Bangor şehrinde geri çağırma seçimi sonrasında boşalan yer ayrı bir seçim ile doldurulmakta⁶⁹⁷, buna karşın South Portland şehrinde *recall* oylaması ile birlikte, boşalan yerin doldurulmasına ilişkin seçim aynı anda yapılmaktadır⁶⁹⁸. Benzer şeyler, merkezi bir yasa ile yerel yönetimlerde geri çağırma usulünün belirlenmediği, yahut belirlenmiş olsa da özerk yerel yönetimlere farklı usuller benimsemeye özgürlük tanınan tüm yerler için söylenebilir.

b. Seçim Sonucunun Belirlenmesi Yöntemi:

Geri çağırma seçiminin sonucu, geri çağırma sorusunun oylandığı yerlerde, kullanılan oyların çoğunluğu esas alınarak belirlenir. Yani kullanılan oyların çoğunluğu evet ise, bu durumda görevli geri çağırılmış olur. Çoğunlukla bu yöntem tercih ediliyor olsa da, istisnai olarak, bazı yerlerde, geri çağırma kararı çıkmasını zorlaştıracak nitelikte farklı yöntemler benimsenmiştir.

Bazı yerlerde, görevlinin seçilirken aldığı oy ile görevden alınması için verilen oy sayılarını dengelenmesi amaçlanmıştır. Örneğin Idaho’da geri çağırmanın gerçekleşmesi için, oyların çoğunluğunun geri çağırma lehinde olması yetmez aynı

⁶⁹⁶ Maine Revised Statutes, §2505.

⁶⁹⁷ Bangor Şehir Tüzüğü, Art.VI, Sec.11

⁶⁹⁸ South Portland Şehir Tüzüğü, Art.X, Sec.1013

zamanda bu oyların sayısının, görevlinin seçilirken almış olduğu toplam oy sayısına eşit ya da ondan fazla olması da gerekir.⁶⁹⁹

Bazı yerlerde ise, kayıtlı seçmenlerinin belli bir yüzdesinin seçime katılmış olması gerekir yani bir katılım barajı öngörülmüştür. Örneğin Hawaii'nin Kauai county'sinin tüzüğüne göre⁷⁰⁰, *recall* seçimine, en az, son genel seçimde kayıtlı seçmenlerin yüzde 50'sine eşit sayıda seçmen katılmış olmalıdır. Aksi halde evet oylarının hayır oylarından fazla olması geri çağırma sonucunu doğurmaz.

Kimi yerlerde ise, geri çağırma lehindeki oyların kayıtlı seçmenlerin belli bir yüzdesine eşit olması gerekir. Örneğin Connecticut eyaletinin Milford şehri tüzüğüne göre⁷⁰¹, evet oylarının çoğunluk olması yetmez; aynı zamanda bu oylar şehirdeki ya da seçim bölgesindeki kayıtlı seçmen sayısının en az yüzde 25'ine de eşit sayıda olmalıdır.

Kimi yerlerde ise geri çağırma kararının çıkması için basit çoğunluk değil, nitelikli çoğunluk aranmaktadır. Örneğin Rhode Island eyaletinin Cranston şehrinde kullanılan oyların 2/3'nün geri çağırma lehinde olması gerekir.⁷⁰² Tennessee eyaletinde bu oran oyların yüzde 66'sı⁷⁰³, West Virginia eyaletinin Charleston şehrinde ise yüzde 60'ı olarak belirlenmiştir⁷⁰⁴.

c. Geri Çağırma Kararının Geri Çağrılan Görevli Bakımından Sonuçları

Geri çağırma seçimi sonucunda geri çağrılan bir kamu görevlisi, boşalan yer mevzuatta öngörülen usulle doldurulup, yerine seçilen/atanan kişi görevine başlayıncaya kadar görevini sürdürür.

Görevden geri çağırma usulü ile alınmış olmak, geri çağrılan kişinin yeniden kamu görevleri üstlenmesinin, seçimlerde aday olmasının önünde, kural olarak, bir

⁶⁹⁹ Idaho Statutes, §34-1712.

⁷⁰⁰ Kauai County Tüzüğü § 27.06.

⁷⁰¹ Milford Şehir Tüzüğü Art.VI, Sec.6.

⁷⁰² Cranston Şehir Tüzüğü § 2.08 (f).

⁷⁰³ Tennessee Code § 6-31-307.

⁷⁰⁴ Charleston Şehir Tüzüğü Sec.91.

engel teşkil etmez. Ancak geri çağırma sürecini bypass etmeye yönelik girişimleri önlemek amacıyla kimi yerlerde birtakım sınırlamalar öngörülmüştür.

En yaygın sınırlama, geri çağırma girişimi nedeniyle boşalan kamu makamının genel hükümler çerçevesinde doldurulması usulünün benimsendiği yerlerde, geri çağırılan yahut geri çağırma seçimi öncesinde istifa eden kamu görevlisinin boşalan makamı doldurmak üzere atanamayacağı, eğer seçim ile bu makam doldurulacaksa, yapılacak seçimde aday olamayacağı yönündeki sınırlamadır.⁷⁰⁵

Bunun yanında, özellikle bazı yerel yönetim tüzüklerinde, geri çağırılan görevlinin belli bir süre ile kamu görevine atanması da yasaklanmıştır. Örneğin Massachusetts eyaletinin Chelsea ve Gloucester şehirlerinin tüzüklerine göre⁷⁰⁶, geri çağırılan bir görevli, iki yıl süreyle şehirdeki bir kamu makamına atanamaz. Ancak bu sınırlama, seçim yoluyla bir kamu görevi üstlenilmesinin önünde bir engel teşkil etmez.⁷⁰⁷

B. Yarı-Siyasal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü

Yukarıda ayrıntıları ile ele aldığımız geri çağırma usulü, geri çağırmayı saf siyasal bir süreç olarak kabul eden eyaletlerde benimsenen usuldür. Yani bu eyaletlerde geri çağırma sürecinin işletilmesinde geri çağırma talebinin gerekçeleri belirleyici bir rol oynamaz, hatta bazı yerlerde belli bir gerekçe bildirilmesine dahi gerek yoktur. Geri çağırma girişiminin başından sonuna değin inisiyatif hep seçmenin elindedir. Görevlinin görevden alınıp alınmaması sorusu, tümüyle seçmenin takdirine bırakılmış saf siyasal bir konu olarak kabul edilir.

Bununla birlikte, Alaska, Kansas, Rhode Island, Florida, Montana, Michigan ve South Dakota eyaletlerinde, bir görevlinin geri çağırılıp çağırılmayacağı sorusu yine seçmenin takdirine bırakılmış siyasi bir soru olarak kabul ediliyor olsa da,

⁷⁰⁵ Örneğin bkz. Louisiana Revised Statutes, §1300.13; Kansas Statute §25-4330; Montana Code Annotated §2-16-635; Nebraska Revised Statutes §32-1308; Texas eyaleti Austin şehri tüzüğü Sec.9.

⁷⁰⁶ Chelsea şehir tüzüğü Sec.8-8; Gloucester Sec.9-8.

⁷⁰⁷ Benzer düzenlemeler New York eyaletinin Tonawanda (Sec.4.002) ve Utica (Sec.2.072); Oklahoma'nın Piedmont (Sec.7-5), Rhode Island'ın Central Falls (Sec.4-105), Texas'ın Houston (Sec.9) şehir tüzüklerinde de yer alır.

sürecin işletilmesinde seçmenin takdir alanı önceki yaklaşıma nazaran belli ölçüde sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma iki aşamalı olarak gerçekleşir:

Birincisi, seçmenlerin geri çağırma talebinde bulunabilme koşulları sınırlandırılmıştır. Bu, geri çağırma talebinin ancak belli gerekçelere/nedenlere dayanılarak yapılabileceği şartının getirilmesi ile sağlanır. Seçmenlerin dayanabileceği nedenler ne kadar geniş tutulmuşsa, takdir alanı da o kadar geniştir. Dayanılacak nedenler sınırlandıkça, seçmenin temsilcisini geri çağırma usulü ile görevden alabilme yetkisi de sınırlanmış olur.

İkincisi, seçmenlerin geri çağırma başvurusunda bulunurken bildirdikleri gerekçelerin belli kişi veya organlarca denetlenmesi öngörülmüştür. Böylelikle sadece başvuruda bulunmak ve ardından yeterli imzayı toplayıp geri çağırma seçimine gitmek biçimindeki, seçmenin iradesine bağlı olarak akan süreç kesintiye uğrar. Başvurudan sonra, bu başvurunun nedenlerinin yasada öngörülen şartları karşılayıp karşılamadığı denetlenir ve denetleyen makam, karşılamadığına kanaat getirirse başvuru reddedilir. Yani seçmenin iradesinin belirleyiciliği geçici olarak askıya alınmıştır. Ancak başvuru uygun bulunduktan sonra, süreç, saf siyasal usulde olduğu gibi ilerleyebilir. Bu usulde denetimin kapsamı arttıkça, seçmenin takdir alanı daralır.

Yarı-siyasal yaklaşımın esas alındığı yerlerde, geri çağırma gerekçelerinin denetimi, ya başvuruyu alan organ tarafından ya da ayrı bir organ tarafından yapılır. Ancak her iki durumda da yapılan denetim, geri çağırma sürecinin olağan bir parçasıdır. Bununla birlikte, taraflar, denetim sonucunda verilen başvurunun kabulü veya reddine yönelik kararlara karşı yargı yoluna başvurabilirler. Fakat bu başvurular geri çağırma sürecinin olağan bir parçası olmadığı için kendiliğinden geri çağırma sürecini durdurmaz, mahkemenin bu yönde bir karar vermesi gerekir. Böylesi başvurularda mahkemelerin yaptığı denetim, şekli bir denetimdir. Mahkemeler, geri çağırma dilekçesinde yer alan nedenlerin doğruluğunu ve yerindeliğini değil; sadece, ileri sürülen gerekçelerin yasada sayılmış olan nedenlere karşılık gelip gelmediğini ve yasada bunların belli bir açıklıkla ifade edilmesi gibi başka şekli şartlar öngörülmüşse, gerekçe metninin bu şartları sağlayıp sağlamadığını denetler.

Yarı-siyasal yaklaşımı esas alarak geri çağırma hakkını düzenlemiş eyaletlerden birisi Alaska'dır. Alaska eyalet yasası, geri çağırma nedenlerini eyalet düzeyindeki görevliler ve yerel düzeydeki görevliler bakımından ayrı ayrı belirlemiştir. Buna göre eyalet görevlileri için, 1) Görev için uygun olmama 2) Yetersizlik 3) Görevleri ihmal 4) Yolsuzluk nedenlerine dayanılarak geri çağırma talebinde bulunulabilir.⁷⁰⁸ Yerel düzeydeki görevliler bakımından ise 1) yetersizlik 2) görevi kötü icra etme 3) belirlenmiş görevleri yerine getirmeme nedenlerine dayanılabilmektedir.⁷⁰⁹ Başvurucular, geri çağırma nedenlerini açık bir biçimde ortaya koyan, 200 kelimeyi aşmayan bir açıklamayı başvuru sırasında sunarlar.⁷¹⁰ Başvuruyu alan makam burada dayanan nedenlerin, yasada sayılan nedenleri karşılayıp karşılamadığını ve bunların yeterli açıklıkta ifade edilip edilmediklerini denetler.⁷¹¹

Florida eyalet yasası 7 ayrı geri çağırma nedeni belirlemiştir: Bunlar, görevi kötüye kullanma halleri olan *malfeasance* ve *misfeasance*,⁷¹² görevi ihmal, sarhoşluk, yetersizlik, görevi yerine getirme kabiliyetini kalıcı olarak yitirme, ahlaksızlık ile ilişkili bir suçtan hüküm giymiş olma halleridir.⁷¹³ Eyalet yasası gerekçelerin denetimine ilişkin özel bir hüküm içermez. Ancak başvuruyu alan yetkilinin, başvurunun yasada öngörülen şartlara uygun olup olmadığını denetlerken aynı zamanda gerekçe metninde ileri sürülen nedenlerin yasada yer alan 7 nedenden en az birine karşılık gelip gelmediğini de denetleyeceği açıktır.

Montana için de aynı şey söylenebilir çünkü burada da yasa nedenleri belirlemiş ancak bunların denetimine ilişkin özel bir hükme yer vermemiştir. Montana'da geri çağırma nedenleri, fiziksel ya da akli uygunsuzluk, yetersizlik,

⁷⁰⁸ Alaska Statutes §15.45.510.

⁷⁰⁹ Alaska Statutes §29.26.250.

⁷¹⁰ Alaska Statutes §15.45.500 ve §29.26.260.

⁷¹¹ Yasaya göre, bir kez bu nedenler yeterli kabul edilip de geri çağırma seçimine gidildikten sonra, gerekçelerin yetersizliği sebebine dayanılarak geri çağırma kararı geçersiz kılınmaz. Alaska Statutes §15.45.710.

⁷¹² Çeşitli eyaletlerde bu iki kavram geri çağırma nedenlerini belirlemede kullanılmış, kimisinde bunların tanımı da yapılmış iken, kimilerinde böyle bir tanım yer almaz. Her bir eyaletin, kavramlar aynı olsa da, anlam içeriklerini kendi hukuk sistemleri çerçevesinde yorumlayacakları açıktır. Ancak bir fikir vermesi bakımından Washington eyalet yasasındaki tanıma burada değinilebilir. Washington eyalet yasası, geri çağırma bakımından *misfeasance*'ın bir görevi uygunsuz biçimde icra etmek, *malfeasance*'ın ise hukukdışı davranışların kullanılması anlamına geldiği hükmüne yer verir. Bkz. Revised Code of Washington §29A.56.110.

⁷¹³ Florida Statute Annotated, §100.361 (2) (d).

görev yeminini ihlal ve yasada düzenlenmiş olan suçlardan hüküm giymiş olmak biçiminde belirlenmiştir.⁷¹⁴

Sadece yerel düzeydeki görevlilerin geri çağrılabilirdiği South Dakota’da, geri çağırma başvurusu, geri çağırma dilekçesine yasada öngörülen sayıda imza toplandıktan sonra şehrin denetçisine (*auditor*) yapılır. Yasada geri çağırma nedenleri, görevi kötü icra etme, görevi kötüye kullanma, görevi ihmal, görev başında suç işleme, sarhoşluk, önemli düzeyde yetersizlik, hırsızlık, baskıcı olma (oppression) ve önemli düzeyde taraflılık olarak belirlenmiştir. Geri çağırma talebinde bulunanlar, dilekçelerinde dayandıkları nedenleri “açık bir biçimde” ifade etmek zorundadır.⁷¹⁵ Başvuruyu alan denetçi dilekçeyi şehrin yönetim organına sunar. Yasada bu yönde açık bir hüküm olmasa da, yasanın öngördüğü şartların bir sonucu olarak, yönetim kurulu, hem gerekçelerin yasada öngörülen nedenlere karşılık gelip gelmediğini hem de yasanın belirttiği gibi “açık bir biçimde” ortaya konulup konulmadığını denetlemektedir.

Bazı eyaletlerde gerekçeler daha sınırlayıcıdır. Örneğin Rhode Island’da geri çağırma nedenleri, görevli hakkında bir suç nedeniyle soruşturma başlatılması, bir kabahatten ötürü mahkum olması veya etik komisyonu tarafından mesleki etik kurallarını ihlal ettiğine ilişkin geçerli neden olduğu sonucuna ulaşılması halleridir.⁷¹⁶ Başvurucular bunlardan birine dayanan geri çağırma gerekçelerini ortaya koyan, 100 kelimayı geçmeyen, bir açıklama metnini başvuru aşamasında sunarlar. Bu açıklamanın yasada öngörülen nedenlere karşılık gelip gelmediği, başvuru alan seçim kurulu tarafından denetlenir ve eğer kurul gerekçelerin yasaya uygun olduğuna karar verirse dilekçeye imza toplanabilir hale gelir.⁷¹⁷

Geri çağırma nedenlerini daha sınırlayıcı biçimde belirlemiş bir diğer eyalet olan Kansas’da ise, ayrıca denetimin içeriği de daha sınırlayıcıdır. Kansas eyalet

⁷¹⁴ Yasada, bir görevlinin yerine getirmek zorunda olduğu, yerine getirmediği takdirde sorumlu tutulabileceği, görevinin gereği olan eylemleri nedeniyle geri çağırılmayacağı da belirtilmiştir. Montana Code Annotated §2-16-603. Ayrıca Montana yasası başvurulardan en az birinin, yeminli beyan almaya yetkili bir görevli huzurunda, başvuruda belirtilen gerekçelerin doğruluğu konusunda yemin beyanı imzalamasını öngörmektedir. Montana Code Annotated §2-16-617.

⁷¹⁵ South Dakota Codified Laws, §9-13-30.

⁷¹⁶ Rhode Island Anayasası Art.IV, Sec.1.

⁷¹⁷ Rhode Island Anayasası Art.IV, Sec.1.

yasasına göre⁷¹⁸, geri çağırma nedenleri şunlar olabilir: (a) bir suçtan hüküm giymiş olmak, (b) görevi suiistimal (c) yasada belirlenmiş görevleri yerine getirmeme. Bu nedenlerden en az birinin, 200 kelimeyi aşmayacak biçimde ve açık bir şekilde başvuru dilekçesinde ortaya konulması gerekir.⁷¹⁹ Başvuruyu alan makam incelemesinde, eğer somut olayların ‘başvuruda yer verilen gerçeklerle örtüşmediğini’ tespit ederse, başvuruyu işleme koymayı reddeder.⁷²⁰ Eğer başvuruda bir eksiklik bulunmazsa, geri çağırma dilekçesini hazırlar ve başvuruculara verir.⁷²¹ Sonrasında süreç, saf siyasal biçimde olduğu gibi ilerler.

Michigan’da ise usul biraz daha farklıdır. Michigan mevzuatı aslında geri çağırma nedenlerini tek tek sayan bir hüküm içermez. Bununla birlikte, geri çağırma başvurusunda, geri çağırma nedenlerinin “gerçeklere dayalı olarak ve açık biçimde” ortaya konulması gerekir. İleri sürülen her neden görevlinin görevindeki icraatları ile ilişkili olmalıdır.⁷²² Yani görevlinin özel yaşamına dair veya görevi ile ilgili olmayan diğer konulardaki görüş ve davranışları geri çağırma gerekçesi yapılamaz.

Michigan’ı yarı-siyasal bir usul olarak nitelendirmemizin nedeni, başvuruda bildirilen gerekçelerin denetiminin, sürecin işleyişinde çok önemli bir yerinin olmasıdır. Hatta kimi yönlerden bu usul yarı-yargısal bir usul olarak düşünülebilir. Şöyle ki;

Bu usulde, başvurucular hazırladıkları örnek geri çağırma dilekçelerini sunduktan sonra eyalet seçim kurulu (*board of state canvassers*) toplanır. Görevi, dilekçede yer alan geri çağırma nedenlerinin her birinin, geri çağırılan görevlinin ve seçmenlerin geri çağırmaya gerekçe yapılan icraatları açıkça anlamasını mümkün kılacak düzeyde “gerçekçi ve yeterli” olup olmadıklarını belirlemektir. Eğer gerekçede yer alan nedenlerden bir tanesi dahi gerçekçi ve yeterli bulunmaz ise tüm dilekçe reddedilir. Eğer kurul öngörülen sürede toplanıp bir karar almazsa dilekçenin yeterliğe sahip olduğu kabul edilir.⁷²³ Yapılan toplantıda başvurucular ve geri

⁷¹⁸ Kansas Statute § 25-4302.

⁷¹⁹ Kansas Statute § 25-4306.

⁷²⁰ Kansas Statute § 25-4308.

⁷²¹ Kansas Statute § 25-4309.

⁷²² Michigan Compiled Laws § 168.951a-(1c).

⁷²³ Michigan Compiled Laws § 168.951a-(3).

çağırılması istenen görevli hazır bulunabilir ve söz konusu geri çağırma nedenlerinin gerçekçi ve yeterli olup olmadığı yönündeki argümanlarını sunabilirler.⁷²⁴

Seçim kurulunun verdiği karara karşı 10 gün içinde yargıya başvurulabilir. Eğer başvurulursa mahkemenin kararına kadar geri çağırma işlemleri durur, dilekçeye imza toplanamaz. Ama burada bir süre sınırı öngörülmüştür, mahkeme kararı 40 günden fazla beklenmez.⁷²⁵ Sonuçta dilekçenin yetersiz olduğu kararı çıkarsa, dilekçe işleme konulmaz. Ancak bu karar yeniden bir geri çağırma dilekçesi verilmesini engellemez. Eğer dilekçedeki gerekçelerin her birinin gerçekçi ve yeterli olduğuna karar verilirse artık dilekçe işleme konulur ve dilekçeye imza toplanmaya başlanabilir.⁷²⁶

C. Yarı-Yargısal Yaklaşımı Benimsemiş Eyaletlerde Geri Çağırma Usulü

Bazı eyaletlerde, geri çağırma başvurusunda bildirilen gerekçelerin denetimi daha kapsamlı biçimde ve yargı organları tarafından, yargısal usuller kullanılmak suretiyle yapılmaktadır. Yasada belirlenmiş olan geri çağırma nedenleri ise, yetersizlik veya kötü yönetim gibi içeriği seçmenin takdirine dayalı olarak yorumlanabilecek nedenlerden ziyade; görevi kötüye kullanma, görevi ihmal, bir suçtan mahkumiyet gibi seçmene çok fazla takdir alanı bırakmayan nitelikte nedenlerdir.

Bu yaklaşımın benimsendiği yerlerde geri çağırma hakkı, kamu görevlilerinin, seçmenlerin siyasi takdiri doğrultusunda sürekli ve doğrudan denetimine yönelik bir hak değil de; görev ile ilgili bir suç veya kabahatin işlenmesi halinde ve diğer yarı-yargısal (impeachment, idari soruşturma vb.) yahut yargısal usullerin yetersiz kaldığı noktada devreye girecek bir alternatif usul olarak görülür.

⁷²⁴ Michigan Compiled Laws § 168.951a-(5).

⁷²⁵ Michigan Compiled Laws § 168.951a-(6).

⁷²⁶ Michigan Compiled Laws § 168.951a-(7-9). Belirtmek gerekir ki, 2012 öncesi Michigan'da esasında, saf siyasi usul benimsenmişti. Ancak 2012 yılında yapılan bir yasa değişikliği (Public Act 417) ile gerekçelerin “yeterli ve gerçekçi” olması şartı getirildi ve denetimin Seçim Kurulunca yapılacağı yönündeki yukarıda açıkladığımız usul öngörüldü. Bkz. Jason Hanselman, “Total Recall”, *Michigan Bar Journal*, Ocak 2014, ss.34-37, s.36.

Böylesi bir bakış açısı ile geri çağırma hakkını düzenleyen eyaletlerde belirlenmiş olan usuller, birbirinden oldukça farklıdır. Bu bakımdan bunları tek tek ve ayrı başlıklar altında incelemek daha yerinden olur:

1. Minnesota’da Uygulanan Geri Çağırma Usulü:

Minnesota Eyalet Yasasına göre, geri çağırma nedenleri, görevi kötüye kullanma, görevi ihmal ve görevde bulunduğu dönemde ciddi bir suçtan hüküm giymiş olmaktır.⁷²⁷ Geri çağırma talebinde bulunan başvuruçular, dilekçelerinde, geri çağırma nedenlerini “açık biçimde” belirtmeli ve bu nedenlerin dayandığı spesifik olayları kısa ve öz, doğru ve tam biçimde ortaya koymalıdır.⁷²⁸

Eyalet düzeyindeki görevlilerin geri çağırılmasında uygulanan usulde⁷²⁹, başvuru eyalet sekreterliğine yapılır. Sekreterlik dilekçenin genel şekil şartlarını sağladığı sonucuna varırsa, gerekçelerin denetlenmesi için dilekçeyi temyiz mahkemeleri katibine gönderir. Dilekçeyi alan katip, bu konudaki incelemeyi yapacak olan Yüksek Mahkeme başyargıcına dilekçeyi sunar. Başvuruçular incelemeyi yapan hakimin istediği bilgi ve belgeleri sunmak zorundadır. Geri çağırılması istenen görevli de iddialara karşı bilgi ve belgeler sunabilir.⁷³⁰

Hakim, incelemesinde, dilekçede ortaya konulan gerekçelerin yasada sayılan nedenlerden biri veya birkaçına karşılık gelip gelmediğini ve bunların yasada öngörülen açıklıkta ortaya konulup konulmadığını denetler. Eğer dilekçenin koşulları sağlamadığı sonucuna varırsa dilekçenin derhal işleminden kaldırılması için mahkeme emri düzenler. Eğer sağladığı sonucuna varırsa, konunun uzmanı bir kişinin yönetiminde kamuya açık bir duruşma yapılması için bir özel uzman (*special master*) atar. Özel uzman, aktif ya da emekli bir hakim olabilir.⁷³¹

Uzmanın atanmasından itibaren 21 gün içerisinde duruşma yapılır. Duruşmadan sonra uzman, 1) geri çağırma talebinde bulunanların, başvuru dilekçesinde yer verdikleri gerekçelerin doğruluğunu destekleyen, karşı tarafa

⁷²⁷ Minnesota Statutes § 211C.01.

⁷²⁸ Minnesota Statutes § 211C.03.

⁷²⁹ County görevlilerine yönelik de benzer bir usul vardır. Bkz. Minnesota Statutes §351.14 vd.

⁷³⁰ Minnesota Statutes § 211C.04 ve 05.

⁷³¹ Minnesota Statutes § 211C.05. Subdivision 1.

kıyasla daha kuvvetli kanıtlar sunup sunmadıklarını; 2) eğer sunmuşlarsa, dilekçecilerin ortaya koyduğu bu olguların, bir geri çağırma dilekçesi düzenlenmesi için yeterli dayanaklar olup olmadığını belirler. Eğer bu şartların sağlandığı sonucuna varırsa, üzerine imza toplanacak dilekçe üzerinde yer alması için geri çağırma nedenlerini ortaya koyan bir açıklamayı da hazırlayıp raporuna ekler.⁷³²

Yüksek Mahkeme hakimi aldığı raporu inceler ve 20 gün içerisinde bir karar verir. Eğer yasadaki şartların karşılandığı sonucuna varırsa, eyalet sekreterliğine, hazırlanmış olan geri çağırma nedenlerine ilişkin açıklamanın dilekçe üzerine konulması talimatını verir. Eyalet sekreteri mahkeme emrini aldıktan sonra geri çağırma dilekçesini hazırlar ve süreç kaldığı yerden devam eder; yani imzaların toplanması aşamasına geçilir.⁷³³

2. New Mexico’da Uygulanan Geri Çağırma Usulü:

County görevlilerinin geri çağırılabilirliğinin öngörüldüğü New Mexico Anayasasına göre, geri çağırma nedenleri, görevi kötüye kullanmanın iki biçimi olan “*malfeasance*” ile “*misfeasance*” ve görev yeminini ihlal olarak belirlenmiştir. Bu nedenlerin görevlinin görev dönemi içerisinde gerçekleştirdiği eylem ya da ihmallerin sonucu olarak gerçekleşmiş olmaları gereklidir.⁷³⁴

Başvurucular, hazırladıkları geri çağırma dilekçesini imzaya açmadan önce, hazırladıkları dilekçede belirttikleri geri çağırma nedenlerinin yasada belirtilen şartları sağlayıp sağlamadığının denetlenmesi için, dilekçeyi o county’nin bölge mahkemesine (*district court*) sunarlar.⁷³⁵ Mahkeme bir duruşma günü belirler ve tarafları dinler, delillerini inceler. Yargılama sonucunda, geri çağırmaya dayanak yapılabilecek nitelikte geçerli/olası nedenlerin (*probable cause*) olup olmadığına ilişkin bir karar verir. Eğer geçerli nedenlerin var olduğu sonucuna varırsa geri çağırma süreci kaldığı yerden devam eder.⁷³⁶

⁷³² Minnesota Statutes § 211C.05, Subdivision 2. Görüldüğü gibi, burada geri çağırma dilekçesi üzerinde yer alacak olan geri çağırma nedenlerine ilişkin açıklama metni bile nihai olarak seçmenler tarafından değil yargısal bir organ tarafından hazırlanmaktadır.

⁷³³ Minnesota Statutes § 211C.05 Subdivision 3.

⁷³⁴ New Mexico Anayasası Art.X, Sec.9.

⁷³⁵ New Mexico Anayasası Art.X, Sec.9.

⁷³⁶ New Mexico Anayasası Art.X, Sec.9.

3. Georgia’da Uygulanan Geri Çağırma Usulü:

Aslında Georgia’da geri çağırma sürecine mahkemelerin müdahil oluşu doğrudan değil dolaylı biçimde gerçekleşir. Ancak, yargının işin içerisine girmesi ile geri çağırma süreci kendiliğinden durduğundan ve bu noktadan sonra, sürece devam edilebilmesi tümüyle yargının vereceği karara bağlı hale geldiğinden Georgia’daki usulü de bu başlık altında incelemenin yerinde olacağını düşündük.

Georgia Eyalet Yasasında oldukça ayrıntılı biçimde düzenlenmiş olan geri çağırma nedenleri özetle şunlardır: 1) görevi kötüye kullanma 2) görev yeminini ihlal 3) görevi kötü icra etme 4) kanunun belirlediği görevleri yerine getirmeme 5) bilinçli olarak kendisine tevdi edilmiş olan yahut bulunduğu görev ile ilişkili kamu mallarını veya kamu fonlarını amacı dışında kullanma, suiistimal etme veya zimmetine geçirme. Bu nedenler, görevlinin görevi ile ilgili olmalı ve onun bulunduğu makamın idaresini ve kamunun hak ve çıkarlarını olumsuz etkiler nitelikte davranışlar olmalıdır. Bununla birlikte görevlinin yasaya uygun biçimde takdiri bir yetkisini kullanmak suretiyle yaptığı eylemler ve işlemler geri çağırma nedeni yapılamaz.⁷³⁷

Her ne kadar gerekçeleri ayrıntılı biçimde açıklayarak düzenlemiş olsa da, yasa, gerekçelerin denetimine ilişkin şu hükme yer vermek suretiyle idari merciilerce bu gerekçelerin denetiminin yapılmasını engellemiştir: “‘hukuki yeterlilik’, sadece, seçim görevlisinin işlevleri ve görevleri bakımından, bir geri çağırma dilekçesi (düzenlenmesine) ilişkin başvurunun veya geri çağırma dilekçesinin eksiksiz olduğunun belirlenmesi; ve bir geri çağırma dilekçesi (düzenlenmesine) ilişkin başvuruda veya geri çağırma dilekçesinde yeterli sayıda geçerli imza olduğunun belirlenmesi anlamına gelir. Bu tür belirlemeler, geri çağırma nedeninin veya nedenlerinin, ve, bu nedenlerin dayandığı olayın veya olayların yeterliğinin denetimini içermez.”⁷³⁸

Buraya kadar usul yarı-siyasal bir usul olarak görünmektedir. Ancak burada, farklı olarak, yasa, geri çağrılan görevliye geri çağırma sürecinin bir parçası olarak öngörölmüş bir “yargıya başvuru” hakkı tanımaktadır. Buna göre, başvuru dilekçesi sunulduktan sonra, geri çağırılması istenen görevli, resmi tatil günleri hariç dört gün

⁷³⁷ Georgia Code §21-4-3; §21-4-4 ve §21-4-5.

⁷³⁸ Georgia Code §21-4-3 (7.1).

içerisinde ilgili *county*'nin ilk derece mahkemesine (*superior court*), geri çağırma başvurusunda belirtilen gerekçelerin yeterliğinin denetlenmesi istemiyle başvuru yapabilmektedir.⁷³⁹

Başvuru yapılması halinde mahkeme katibi o *county*'nin ilgili idari hakimine (*administrative judge*) bu denetimi yapması için bildirimde bulunur.⁷⁴⁰ İdari hakim, gerekçelerin ve bu gerekçelere dayanak yapılan olayların doğruluğunu ve bir geri çağırma talebinde bulunulabilmesi bakımından hukuki yeterliliğinin bulunup bulunmadığını denetler. Olayların doğruluğuna ilişkin inceleme, bunların doğruluğuna inanmayı sağlayacak geçerli sebebin var olup olmadığını belirlemeyi içerir. Burada geçerli sebebin var olduğunu kanıtlama yükü başvurucudadır. Hızlandırılmış usulle görülen dava, geri çağırma sürecini kendiliğinden durdurur. Eğer yargılama sonucunda gerekçelerin yeterli olduğu sonucuna varılırsa süreç kaldığı yerden devam eder ve artık geri çağırma dilekçesine imza toplanmaya devam edilebilir.⁷⁴¹

4. Washington'da Uygulanan Geri Çağırma Usulü:

Washington Anayasasına göre seçmenler görevi kötüye kullanma (*malfeasance* ve *misfeasance*) ve görev yeminini ihlal nedenlerinden biri veya birkaçına dayanarak bir kamu görevlisinin geri çağırılmasını talep edebilirler.⁷⁴² Eyalet yasasına göre, geri çağırma talebinde bulunan başvuruçular, dayandıkları nedenleri kısa ve öz bir dille, ileri sürülen her bir eylemin doğasını ve yaklaşık olarak zamanını ve yerini de içeren ayrıntılı bir tarif verecek biçimde ortaya koymalıdır. Ayrıca başvuruçuların, ileri sürdükleri iddiaların, kendi bildikleri kadarıyla, doğru olduğu konusunda bir yemin beyanını da imzalamaları gerekir.⁷⁴³

Geri çağırma başvurusu, geri çağırma konusu makam için seçimlerde adaylık başvurularını almaya yetkili seçim görevlisine yapılır. Başvuruçular yasada belirtildiği biçimiyle geri çağırma nedenlerini başvuruda açıklarlar. Burada oldukça

⁷³⁹ Georgia Code §21-4-6 (a).

⁷⁴⁰ Georgia Code §21-4-6 (c).

⁷⁴¹ Georgia Code § 21-4-6 (f) ve (g). Dilekçenin yeterliği yönünde karar verilmesi halinde, geri çağırılması istenen görevli bu karara karşı 10 gün içerisinde Yüksek Mahkemeye temyiz başvurusunda bulunabilir. Ancak bu başvuru geri çağırma sürecini durdurmaz.

⁷⁴² Washington Anayasası Art.1, Sec.33.

⁷⁴³ Revised Code of Washington §29A.56.110.

farklı bir usul öngörölmüştür. Nedenleri açıklayan, seçmene sunulacak olan gerekçe metni örneği, seçmenler tarafından değil, yasada özel olarak belirlenmiş bir yetkili tarafından hazırlanmaktadır. Bu metin oy pusulasına konulacak metin olduğundan bu metni hazırlayan kişi “oy pusulası örneği hazırlayıcısı” (*ballot synopsis preparer*) olarak ifade edilmiştir. Geri çağrılan görevlinin makamına göre, pusula örneği, ya eyalet başsavcısı tarafından ya da ilgili *county*’nin savcısınca hazırlanır.⁷⁴⁴

Daha sonra, bu yetkili, hazırladığı pusula örneğini ve onu hazırlarken temel aldığı, başvurucların başvuru sırasında verdikleri geri çağırma gerekçelerini ortaya koyan metni, geri çağırma nedenlerinin yeterliğini denetleyecek olan ilk derece mahkemesi (*superior court*) hakimine gönderir.⁷⁴⁵ Dosyayı alan hakim, 15 gün içerisinde bir duruşma yapar ve (1) başvurucların ortaya koyduğu gerekçelerin, geri çağırma dilekçesini işleme koymak bakımından yeterli olup olmadığını; (2) bu gerekçeleri açıklamak üzere hazırlanmış olan pusula özetinin yeterli olup olmadığını denetler. Duruşmaya taraflar katılıp, bilgi ve belge sunarlar. Mahkemenin buradaki denetimi gerekçelerin yasada öngörölen şartlar bakımından yeterli olup olmadıklarının denetimidir. Yoksa mahkeme iddia edilen şeylerin doğruluğunu araştırmaz.⁷⁴⁶

Yargılama sonunda mahkeme gerekçeleri yeterli bulmuş ancak hazırlanan pusula örneğinin düzeltilmesi gerektiğine kanaat getirmişse, gerekli düzeltmeleri kendisi yapar ve geri çağırma sürecinin kaldığı yerden devam etmesi için ilgili görevliye gönderir.⁷⁴⁷ İmzaların toplanması ve seçim aşaması siyasal usulde olduğu biçimiyle işler, görevlinin görevden alınıp alınmayacağına, yapılan geri çağırma seçiminde seçmenler karar verir.

⁷⁴⁴ Revised Code of Washington §29A.56.130.

⁷⁴⁵ Revised Code of Washington §29A.56.130.

⁷⁴⁶ Revised Code of Washington §29A.56.140. Washington Yüksek Mahkemesi de kararlarında yapılan denetimin, ileri sürölen gerekçelerin doğruluğunu belirlemeye yönelik bir denetim olmadığını; bu konuda hükmü seçmenlerin vereceğini vurgulamıştır. Örneğin bkz. Bocek v. Bayley, 81 Wash. 2d 831, 505 P.2d 814 (1973).

⁷⁴⁷ Mahkeme örnek pusulada değişiklik yaparsa bu konudaki karar nihaidir, temyiz edilemez. Ancak gerekçelerin yeterliliği konusundaki kararları Eyalet Yüksek Mahkemesinde taraflarca temyiz edilebilir. Revised Code of Washington §29A.56.140.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD'DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ UYGULAMASI

I. UYGULAMADAN ÖRNEKLER

Geri çağırma hakkının oldukça geniş bir yelpazede farklılaşıp çeşitlenen düzenlenme biçimlerini, başka bir ifadeyle usullerini, inceledikten sonra, şimdi bu usullerin pratiğine bakabiliriz. Hakkın uygulamasını incelerken temel amacımız hakkın teorik düzlemde ifade edilen amaç ve işlevlerini pratikte yerine getirip getirmediğini ve ABD siyasi sistemi içerisindeki rolünü ve etkisini anlamaktır.

Uygulamaya dair elde ettiğimiz veriler bir yönüyle sınırlı, diğer yönüyle ise oldukça geniş, tabir caizse, uçsuz bucaksız bir bilgi yığını içerisinde derlenmiştir. Sınırlıdır çünkü, ABD'de geri çağırma hakkının uygulamasına dair tüm verilere eksiksiz bir biçimde ulaşmak neredeyse imkansızdır. Ülke genelinde bu verileri tek elde toplayan bir kurum yoktur. Eyaletler bazında böylesi bir faaliyetin olması beklenebilirse de, bu da mevcut değildir. Başvuruların, yönetim birimine ve geri çağırılan görevliye bağlı olarak mevzuatta öngörülen farklı birimlere yapılıyor ve sürecin farklı birimler eliyle yürütülüyor olması nedeniyle, tek bir eyaletin içinde dahi, hakkın kullanımına ilişkin bilgiler tek bir elde toplanmamaktadır. Bu bakımdan, eyalet genelinde tüm geri çağırma girişimlerine dair bilgileri tek elde toplamak için, buna özel bir faaliyetin yürütülmesi gerekir. Şimdiye kadar böyle bir çalışma herhangi bir eyalette yapılmamıştır.

Elbette bunun istisnası örnekler de mevcuttur. Örneğin Louisiana Eyalet Sekreterliği 1966'dan 2016 sonuna kadar eyalette gerçekleşen tüm geri çağırma seçimlerine dair bir listeyi kamuoyuna sunmuştur.⁷⁴⁸ Ancak burada sadece seçim aşamasına ulaşmış geri çağırma girişimleri vardır. Oysa aşağıda göreceğimiz üzere, geri çağırma girişimlerinin en fazla dörtte biri seçim aşamasına ulaşabilmekte, geri kalan girişimler bu aşamaya gelemeyen başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. California Eyalet Sekreterliği ise, 1913'ten 2016'ya kadarki dönemde, sadece eyalet düzeyindeki görevlilere karşı başlatılmış geri çağırma girişimlerine dair bir liste

⁷⁴⁸ Bkz. <http://www.sos.la.gov/ElectionsAndVoting/PublishedDocuments/RecallElectionHistory.pdf> (14.09.2016)

yayımlamıştır.⁷⁴⁹ Burada seçim aşamasına ulaşmayan girişimler de dahildir ancak, liste, hakkın en çok uygulama alanı bulduğu yerel düzeydeki geri çağırma girişimlerine dair bilgileri içermemektedir.

Görüldüğü üzere, resmi makamlarca hazırlanmış az sayıda veride dahi uygulama bakımından kapsamlı bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Yapılan başvurular ve bunların sonraki süreçleri konusunda devlet kurumları eliyle düzenli bir veri toplama faaliyetinin olmadığı durumda, hakkın kullanımına ilişkin tam ve eksiksiz bir bilgiye ulaşılamayacağı açık olsa da, uygulamaya dair oldukça kapsamlı bilgi edinmeye imkan tanıyan başka araçlar da yok değildir.

Hakkın uygulamasına dair en önemli bilgi kaynağı hiç şüphesiz basındır. Özellikle eyalet düzeyindeki görevlilere karşı başlatılan girişimler ile, büyükşehirlerin yöneticilerini hedef alan girişimler, kamuoyunda daha çok dikkat çektiği için, genel düzeyde (ulusal ya da eyalet düzeyinde) yayın yapan basın ve medya kuruluşları aracılığıyla bunlara ilişkin çok kapsamlı bilgilere ulaşmak mümkündür. Ancak bu araçlar, binlerce küçük kasaba ve şehir söz konusu olduğunda yetersizdir. Ulusal ya da eyalet düzeyindeki gazetelerde bu küçük yerleşim birimlerinin haberleri pek yer almaz. Buralardaki geri çağırma girişimlerinden haberdar olmak için yerel basına bakmak gerekir. Ancak onlara da tek tek ulaşmak ve takip etmek oldukça zordur. Neyse ki, günümüzde internet aracılığıyla kimi haber siteleri, yerel basını dahi global ölçekte ulaşılabilir kılmaktadır. Yine de bunun takibi de kolay değildir. Geri çağırma hakkının, ABD'deki irili ufaklı binlerce yerel yönetim biriminde uygulanmakta olduğu ve her yıl birkaç yerel yönetimin daha bu sayıya eklendiği düşünüldüğünde, bunları tek tek takip etmek, ancak tamamen bu amaç için oluşturulmuş geniş bir organizasyon eliyle gerçekleştirilebilir bir faaliyettir. Şimdilik ABD'de bu amaca yönelik faaliyet gösteren böylesi bir organizasyon bulunmamaktadır.

Ancak bu tarife yakın ve bizim çalışmamız bakımından katkıları hayati derecede önem taşıyan iki web sitesinden söz etmek gerekir. Birincisi akademik çalışmasını geri çağırma hakkının California'daki tarihçesi üzerine yapmış ve halen Wagner College'da Hugh L. Carey Institute for Government Reform'da araştırmacı

⁷⁴⁹ Bkz. <http://www.sos.ca.gov/elections/recalls/complete-list-recall-attempts/> (25.09.2016)

olarak görev yapan tarihçi, gazeteci-yazar Joshua Spivak tarafından hazırlanan “The Recall Elections Blog” isimli sitedir. Ülkenin dört bir yanındaki geri çağırma girişimleri ve geri çağırma üzerine yapılan tartışmaları günlük olarak takip etmeye imkan sağlayan bu site, çalışmamızda, geri çağırma hakkının uygulamasına dair kullandığımız birçok veriye ulaşmamıza kaynaklık etmiştir. Ayrıca Spivak, 2011’den beridir her yıl sonunda, o yılki geri çağırma hakkının kullanımına ilişkin topladığı veriler üzerinden bir de rapor yayımlamaktadır.⁷⁵⁰

İkincisi ise, genel olarak ABD’deki seçimlere dair araştırmalar yapan ve geri çağırma hakkına da özel bir başlık altında ayrıca yer veren Ballotpedia isimli sitedir. Burada da (web sitesinin ulaşabildiği kadarıyla) geri çağırma girişimlerine dair (gerek yıllara göre, gerekse eyalet ya da ilgili kamu görevlileri bazında) çok sayıda bilgi yer almaktadır. Ballotpedia aracılığıyla 2009’dan itibaren gerçekleştirilen geri çağırma seçimlerine dair kapsamlı verilere ulaşılabilir. Ayrıca sitede, bu tarihten öncesinde gerçekleşmiş önemli geri çağırma seçimlerine de yer verilmektedir. Spivak gibi, Ballotpedia da 2012’den beri geri çağırma hakkının uygulamasına ilişkin yıllık raporlar hazırlayıp kamuoyuna sunmaktadır.⁷⁵¹

Bunların yanında, yakın dönemde gerçekleşmiş ya da hala sürmekte olan geri çağırma girişimlerini internet üzerinden “birinci elden” takip etmek de mümkündür. Çünkü gerek geri çağırma girişimcileri, gerekse geri çağırılan görevlinin taraftarları, bir geri çağırma süreci başladığı andan itibaren kurdukları web siteleri ve sosyal paylaşım siteleri üzerinden düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirmektedir. Bu durum, yakın dönemde gerçekleşen geri çağırma girişimlerini yakından takip etmemizi kolaylaştırmaktadır. Örnek geri çağırma dilekçesinden, bilgilendirme broşürlerine, seçim aşamasına gelmiş ise hazırlanmış resmi pusula örneğine kadar her türden bilgiye bu siteler aracılığıyla da ulaşabilmektedir.

Ancak tüm bu kaynaklar hakkın özellikle son 10 yıllık süreçteki uygulamasını takip etmede kolaylık sağlamaktadır. Daha öncesine dair uygulamalarda Ballotpedia önemli bir kaynak oluşturmakta ise de, yine de, özellikle yerellerdeki uygulama bakımından sınırlı kalmaktadır. Bu noktalardaki boşluğu ise, genellikle çeşitli siyaset

⁷⁵⁰ Bkz. <http://recallelections.blogspot.com.tr/>

⁷⁵¹ Bkz. https://ballotpedia.org/Main_Page

bilimci yahut hukukçu yazarların konuya ilişkin kitap ve makalelerinde yer alan geri çağırma örneklerini derleyerek kapatmaya çalışmak gerekmektedir.

Bu doğrultuda, geri çağırma hakkının ABD'deki yaklaşık 114 yıllık uygulamasına genel olarak bakacağımız bu bölümü hazırlarken, yukarıda değindiğimiz kaynaklar ve yöntemler çerçevesinde bir inceleme yaptığımızı belirtmek gerekir. Bu kapsamda, 1.500'e yakın geri çağırma girişimi genel hatları ile incelenmiştir. Bu incelemeyi yaparken öncelikle var olan devlet organlarınca hazırlanmış raporlara, seçim kurullarınca ilan edilen seçim sonuçlarına bakılmıştır. Bunların yetersiz kaldığı noktalarda, başta yukarıda bahsettiğimiz iki web sitesi olmak üzere, basında yer alan geri çağırma haberlerinden ve geri çağırma girişiminin taraflarının hazırladığı web sitelerinden ve elbette hakka ilişkin yazılmış kitap ve makalelerde yer alan örneklerden yararlanılmıştır.

A. Hakkın Eyalet Düzeyindeki Görevlilere Karşı Uygulaması

ABD'nin 18 eyaletinde, geri çağırma hakkı, seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm eyalet düzeyindeki yasama ve yürütme üyelerine karşı uygulanabilmektedir. Bunlardan bazılarında hakimler de kapsam dahilinde olsa da, hakimlere ilişkin uygulama ayrıca değerlendirileceği için bu başlık altındaki incelememize hakimler dahil edilmemiştir. Bu eyaletlere ek olarak Illinois eyaletinde sadece eyalet valileri geri çağırılabilir. ⁷⁵²

İlk kez 1908'de Oregon'da eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağırılması usulü benimsenmiş olduğuna göre, diyebiliriz ki, eyalet düzeyinde görevliler bakımından yaklaşık 109 yıllık bir uygulama geleneği söz konusudur. Bu bir asrı aşkın sürede, eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağırılmasına yönelik en az 250 girişimin gerçekleştiği tahminen söylenebilir de, bu girişimlerden, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, sadece 47 tanesi seçim aşamasına ulaşmıştır. ⁷⁵²

⁷⁵² Bunlardan 38 tanesi yasama üyelerine karşı, 4 tanesi valilere karşı gerçekleştirilmiştir ve bu iki rakam resmi kayıtlar ve çeşitli diğer araştırmalarla karşılaştırmalı olarak doğrulanmış kesin rakamlardır. Geriye kalan 5 seçim ise diğer yürütme üyelerine karşı (vali yardımcısı, eyalet komisyon üyeleri gibi) gerçekleşmiştir. Ancak sayının bundan ibaret olduğunu teyit edecek bir belgeye ulaşamadığımızı belirtmek gerekir. Bu bakımdan diyebiliriz ki, diğer yürütme görevlilerini hedef alan “en az” 5 geri çağırma seçimi gerçekleşmiştir.

İlgili makam bazında bir ayrıştırma yaptığımızda geri çağırma girişimine en çok valiler konu edilmektedir. Rakamsal olarak en yüksek girişim sayısı eyalet yasama üyelerine karşı olsa da, (her eyalette yalnızca bir vali, buna karşın çok sayıda⁷⁵³ yasama üyesi olduğu düşünüldüğünde), eyalet valileri oran olarak daha sık geri çağırma girişimleri ile yüzyüze gelmektedir. Vali yardımcısı, eyalet başsavcısı, eğitim bakanı vb. diğer yürütme üyeleri ise en az geri çağırma girişimlerine konu edilen eyalet düzeyinde kamu görevlileridir.

California örneği üzerinden bu tabloyu somutlaştırmak gerekirse: California Eyalet Sekreterliği raporuna göre, eyalet düzeyinde geri çağırma hakkının seçmenlere ilk kez verildiği 1913 yılından bu yana, eyaletin yasama ve yürütme üyelerine karşı toplam 93 geri çağırma girişimi olmuştur. Bunlardan 29'u valilere, 1'i vali yardımcısına, 3'ü eyalet başsavcısına, 2'si çeşitli eyalet komisyonları üyelerine, 58'i yasama üyelerine yöneliktir.⁷⁵⁴ Oldukça dikkat çekici bir veri olarak; toplam 93 girişimden sadece 9 tanesi seçim aşamasına ulaşabilmiştir. Bunlardan 5 tanesi geri çağırma ile sonuçlanırken 4 tanesinde görevli makamında kalmayı başarmıştır.⁷⁵⁵

1. Eyalet Valilerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı

ABD'de bir eyalette, seçmenlerin gözünde en önemli siyasi figür, yürütmenin başı olan eyalet valisidir. Dolayısıyla eyalette işlerin yolunda gitmediği dönemlerde, özellikle de mali krizlerin yaşandığı süreçlerde, yükselen memnuniyetsizliğin baş muhatabı valiler olur. Bunun bir sonucu olarak olsa gerek, geri çağrılmaları bir eyalet yasama üyesine kıyasla çok daha zor olsa da, eyalet valileri daha sık geri çağırma girişimlerine konu edilmektedir. Ancak bu zorluğun bir sonucu olarak da, şimdiye kadar, valileri hedef alan geri çağırma girişimlerinden sadece 4 tanesi seçim aşamasına ulaşmayı başarabilmiştir.

⁷⁵³ 18 eyalette toplam 2.325 yasama üyesi görev yapmaktadır.

⁷⁵⁴ California Eyalet Sekreterliği raporunda, kendisine yapılan tekil başvuru sayısını esas almış, dolayısıyla aynı yıl içerisinde ard arda aynı görevli için birkaç kez yapılan başvuruları ayrı ayrı saymıştır. Ancak biz bunları tek bir girişim olarak hesaplayarak rakamları düzenledik.

⁷⁵⁵ California Secretary of State, "Recall History in California (1913 to Present)", <http://www.sos.ca.gov/elections/recalls/recall-history-california-1913-present/> (01.10.2016).

Valiler, eyalet genelindeki tüm seçmenlerin oyu ile seçildiğinden, valilerini geri çağırma yoluyla görevden almak isteyen seçmenlerin, belli bir seçim bölgesinin değil, eyalet genelinde seçmenlerin belli bir yüzdesinin imzasını almaları gerekir; ki bu da oldukça yüksek rakamlara karşılık gelmektedir.

Eyalet valisinin geri çağırılmasında en düşük imza oranını öngören eyaletler Montana ve California'dır. Montana'da aranan oran yüzde 10, California'da ise yüzde 12 olmasına karşın, pratikte, California'da valilere karşı geri çağırma seçimine gitmek daha kolaydır. Çünkü Montana'da son genel seçimde bizzat oy kullananlar yerine, oy kullanmış olsun olmasın "tüm kayıtlı seçmenlerin" yüzde 10'una eşit sayıda seçmenin imzası aranmaktadır.⁷⁵⁶ Oysa California'da, son genel seçimde "kullanılan oyların" yüzde 12'sine eşit sayıda seçmenin imzası yeterlidir.⁷⁵⁷ Ayrıca Montana'da geri çağırma talebinde bulunabilmek için belli nedenlere dayanmak gerekmektedir, yani süreç yarı-siyasal bir süreç olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla seçmenler öncelikle belli nedenlere dayanmalı ve bu nedenler ilgili makamlarca yasaya uygunluğu bakımından denetlenmelidir.⁷⁵⁸ Bu da bir geri çağırma girişiminin başvuru aşamasının ötesine geçmesini zorlaştıran bir nedendir. California'da ise geri çağırma saf siyasal bir süreç olarak düzenlenmiştir. Seçmenler istedikleri gerekçelere dayanarak başvuruda bulunurlar ve gerekçelerin denetimi söz konusu değildir. Bunların yanında Montana seçmenlerinin gerekli olan imzayı toplamak için 3 aylık bir süresi varken⁷⁵⁹, California seçmenleri için bu süre 160 gün olarak belirlenmiştir⁷⁶⁰. Tüm bu nedenlerden ötürü, pratikte, valilere karşı geri çağırma seçimine gitmek diğer eyaletlere kıyasla California'da daha kolaydır.

Bir valinin geri çağırılmasının en zor olduğu eyalet ise Illinois eyaletidir. Eyalet anayasasına göre, valilerini geri çağırarak isteyen seçmenlerin sağlaması gereken iki önemli şart vardır: Birincisi son valilik seçimlerinde kullanılmış oyların en az yüzde 15'ine eşit sayıda seçmenin imzası alınmalıdır. Ancak bu imzalar en az 25 *county*'nin her birinden en az 100'er imza içerecek biçimde olmalıdır. İkincisi,

⁷⁵⁶ Montana Code Annotated §2-16-614 (1).

⁷⁵⁷ California'da imzaların ayrıca 5 ayrı *county*'de kullanılmış oyların yüzde 1'ine eşit sayıda seçmenin imzasını da içerecek şekilde toplanmış olması şartı vardır. California Anayasası Art.II, Sec.14 (b). Diğer eyaletlerin 12 tanesinde, son genel seçimde kullanılan oyların yüzde 25'i, 2 tanesinde yüzde 20'si, 1 tanesinde ise yüzde 15'ine eşit sayıda seçmenin imzası aranmaktadır.

⁷⁵⁸ Montana Code Annotated §2-16-603 (3).

⁷⁵⁹ Montana Code Annotated §2-16-619.

⁷⁶⁰ California Anayasası, Art.II, Sec.14 (a).

seçmenlerin yanında ayrıca en az 20 senatör ve en az 10 milletvekilinin de başvuru dilekçesini imzalamış olması gerekmektedir.⁷⁶¹ Bunun yanında, öngörölmüş olan imza toplama süresi 150 gün ile sınırlıdır.⁷⁶² Sadece valilerin geri çağrılabilirdiği Illinois’de bu düzenleme 2010 yılında yapılmıştır. Hem yeni olması, hem de karşılanması zor şartlar içeriyor olması nedeniyle olsa gerek, şimdiye kadar bu eyalette bir valiye karşı hiç geri çağırma başvurusu yapılmamıştır.

Eyalet valilerinin eyaletteki en önemli siyasi figürler olmalarının bir sonucu olarak, valileri hedef alan ve geniş bir kamuoyu desteğine sahip olan geri çağırma girişimleri, bir anda eyaletin sınırlarını aşip tüm ülkede tartışılan bir konu haline gelir. Örneğin 2003 yılında California Valisi Gray Davis’e karşı başlatılan geri çağırma kampanyası ulusal düzeyde haftalarca tartışılmış ve geri çağırma hakkının ülkede görünürlüğü ve bilinirliği çok önemli oranda artmıştır.

Ülke genelinde, şimdiye kadar, valilere yönelik, seçim aşamasına ulaşmış dört geri çağırma girişi olmuştur. Bunlardan iki tanesi valilerin seçmenler tarafından görevlerinden alınmaları ile sonuçlanmıştır. Bir tanesinde vali görevinde kalmayı başarmış, bir geri çağırma seçimi ise, geri çağırılması istenen vali *impeachment* usulü ile görevden alındığı için gerçekleştirilmemiştir. Bununla birlikte seçim aşamasına ulaşamayan çok sayıda girişim olmuştur. Bunların hemen hepsi, gerekli olan sayıda imza toplanamadığı için başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerdir. Bu anlamda rekor elbette ki California’dadır. California’da şimdiye kadar sadece 1’i seçim aşamasına ulaşmış 29 geri çağırma girişi olmuştur. Öyle ki, 1960’lardan bu yana görev yapan tüm California valileri en az bir kez geri çağırma girişimine konu edilmiştir.⁷⁶³

California’da eyalet sekreterliğinin verdiği resmi rakamlar üzerinden net bilgilere dayanarak yorum yapabiliyor olsak da, diğer eyaletler bakımından böylesi resmi rakamlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla elimizdeki kaynaklara dayanarak bir araştırma yapmak gerekmiştir. Bu doğrultuda, diğer eyaletlerde, belli bir etki

⁷⁶¹ Illinois Yasama organı 118 milletvekili ve 59 senatörden oluşmaktadır. Illinois Anayasası, Art.IV, Sec.1.

⁷⁶² Bkz. Illinois Anayasası, Art.III, Sec.7.

⁷⁶³ Bkz. <http://www.sos.ca.gov/elections/recalls/complete-list-recall-attempts/>; Ayrıca bkz. Kira L. Klatchko, “The Progressivist Origins of the 2003 California Gubernatorial Recall”, **McGeorge Law Review**, Vol.35, 2004, ss.707.

yaratmış ve kamuoyu desteği almış ancak seçim aşamasına ulaşmayı başaramamış toplam 15 geri çağırma girişimine ulaşılmıştır.⁷⁶⁴

O halde özetle diyebiliriz ki, bir valinin geri çağırılması, gerçekleşmesi oldukça zor, bu bakımdan çok nadir olarak karşılaşılan bir durumdur. Nitekim ABD tarihinde sadece iki vali geri çağırma yoluyla görevinden alınmıştır. Peki valileri geri çağırma girişimlerinin konusu haline getiren nedenler nelerdir ve kimler valilerin geri çağırılması süreçlerinde etkin rol oynamaktadır? Bu soruların cevabını geçmişten bugüne gerçekleşmiş en dikkat çekici geri çağırma girişimlerini daha yakından inceleyerek bulmaya çalışalım.

a. Vali Frazier'ın Geri Çağırılması (North Dakota – 1921)

ABD tarihinde geri çağırma usulü ile görevinden alınan ilk Vali, North Dakota Valisi Lynn J. Frazier idi. 1921 yılında yapılan geri çağırma seçimi ile görevinden alınan Vali Frazier'i geri çağırma girişimine maruz bırakan konu, özünde, ekonominin nasıl idare edileceği konusundaki ideolojik bir ayrışmadan kaynaklanıyordu.⁷⁶⁵

North Dakota 1915'lerde yüzde 70'ini çiftçilerin oluşturduğu bir topluluktan ve sanayileşmenin tarım alanında yarattığı sorun ve sıkıntıları ağır biçimde hissetmekteydi. Bu dönemde kurulan, çoğunluğunu çiftçilerin ve eski Sosyalist Parti üyelerinin oluşturduğu *Nonpartisan League* (NPL), belli tarım kuruluşlarının ve tahıl ambarlarının kamusal mülkiyette bulunması gerektiğini, eyaletin tarım alanına özgü sigorta uygulamasını ve yerel bankaların güçlendirilmesini savunan bir program ile eyalet seçimlerine katıldı ve önemli bir başarı elde etti. Cumhuriyetçi Parti'nin çatısı altında girdikleri seçimlerde hem mecliste önemli bir çoğunluk kazandılar hem de NPL adayı Lynn J. Frazier eyalet valisi olarak seçildi. Vali Frazier, NPL programını

⁷⁶⁴ Birkaç kişi tarafından başlatılmış ancak ciddi bir kamuoyu desteği olmayan girişimler dikkate alınmamıştır. Örneğin 2011'de Louisiana Valisi Bobby Jindal'a karşı başlatılan girişimde 908.000 imza toplanması gerekiyorken, 6 ayda sadece 55 imza eyalet sekreterliğine sunulmuştur. Bkz. <http://michellemalkin.com/2011/07/04/effort-to-recall-louisiana-gov-jindal-falling-a-few-signatures-short/> (07.01.2017)

⁷⁶⁵ Zimmerman, **Recall**, s.61.

derhal uygulamaya koymaya yönelik adımlar attı; bir eyalet bankası ve bir eyalet tahıl ambarı kuruldu.⁷⁶⁶

Ancak Cumhuriyetçi Parti içerisinde NPL'nin politikalarından rahatsız olan ve liberal ekonomi politikaları izlenmesi gerektiğini savunan kesimler de vardı. Bunlar *Independent Voter Association* (IVA) adıyla bir birlik oluşturdular. Önemli basın kuruluşlarından bazılarını da arkasına alan bu grup, güçlü bir karşı propaganda yürütmeye başladı.⁷⁶⁷

1919'de NPL halkçı programının bir parçası olarak Anayasaya doğrudan demokrasi araçlarını ekleyen bir değişiklik teklifi sundu. Bu değişiklik ile, seçimle göreve gelen tüm kamu görevlilerinin halk tarafından geri çağırılması da mümkün kılınıyordu. Bu anayasa değişiklikleri 1920'de yapılan halkoylamasında, halkın yüzde 63'ünün oyunu alarak yürürlüğe girdi.⁷⁶⁸

1920 sonuna gelindiğinde, Frazier üçüncü kez Vali olarak seçilmeyi başarmıştı ancak eyalet mali kriz içerisindeydi. Dahası kamu mülkiyetinde kurulan üretim kuruluşları kötü yönetim ve yolsuzluk iddiaları ile gündemdeydi. NPL meclisteki çoğunluğunu yavaş yavaş IVA'ya kaptırdı. Bu durumu fırsat bilen IVA, NPL programı kapsamında kurulan üretim kuruluşlarına ve bankaya dair bir soruşturma yürütülmesi için bir komisyon kurulması kararının yasama organında kabul edilmesini sağladı. Komisyon soruşturma sonucu hazırladığı raporunda, bu kuruluşların kötü yönetildiğine ve özellikle uygulanan sosyalist politikaların ekonomiye zarar verdiğine vurgu yaptı.⁷⁶⁹

Raporu fırsat bilen IVA hemen geri çağırma aracını uygulamaya soktu ve eyaletin Sanayi Komisyonu (*Industrial Commission*) üyelerini hedef olarak seçti. Bu

⁷⁶⁶ David L. Schechter, "California's Right of Removal: Recall Politics in the Modern Era", **California Politics & Policy**, Vol.12, No.1, Aralık 2008, s.6-7.

⁷⁶⁷ Zimmerman, **Recall**, s.61.

⁷⁶⁸ Schechter, **op. cit.**, s.7.

⁷⁶⁹ Schechter, **op. cit.**, s.8; Zimmerman, **Recall**, s.61. Ayrıca bkz. Office of Legislative Research State of Utah, **Recall: At Issue in Utah**, A Report to the 41st Legislature, Ocak 1976, s.10.

organ, kamu mülkiyetindeki üretim kuruluşlarının denetiminden sorumlu idi ve üç kişiden oluşuyordu: Vali, Eyalet Başsavcısı ve Tarım Bakanı.⁷⁷⁰

Fraizer'e yöneltilen suçlamalar yolsuzluk yahut görevi ihmal gibi suçlamalar değildi. Daha çok kurulan bankanın para politikaları üzerine yoğunlaşıldı. Bankanın tahvil çıkarmada ve çiftçilere yüksek riskli krediler vermede uyguladığı politikaların akli olmadığı vurgulandı.⁷⁷¹ Ayrıca geri çağrılan üç görevlinin üyesi olduğu Sanayi Komisyonu'nun genel olarak kötü yönetildiği ileri sürüldü.⁷⁷²

Neticede, yeterli sayıda imza toplandı (yaklaşık 74.000) ve 28 Ekim 1921'de geri çağırma seçimi gerçekleştirildi. Seçimden Cumhuriyetçi Parti'nin IVA grubu galip çıktı ve vali ile diğer iki yürütme üyesi görevlerinden alındılar. Doğrudan adayların oylandığı geri çağırma seçiminde Frazier, IVA'nın adayı Ragnvold Nestos'a 111,434'e karşı 107,332 oyla kaybetti.⁷⁷³

İlginç olan şudur ki, aynı gün, seçmenler, eyalet bankasının kapatılmasını ve Sanayi Komisyonu üyelerinin seçim usulünün değiştirilmesini öngören bir halk girişimini ise reddettiler. Yani, seçmenler mevcut politikaları ve onun kurumlarını muhafaza etmeyi ancak onları yürüten kişileri değiştirmeyi tercih etmişti.⁷⁷⁴

Bu sonuç, sadece, ABD tarihinde bir Valinin geri çağrıldığı ilk örnek olması bakımından değil; aynı zamanda, hakkın, savunucusu olan halkçı-ilerlemeci kesimlere karşı kullanılmış olması bakımından da özellik arz ediyordu.

⁷⁷⁰ Schechter, s.8. Bkz. "North Dakota to Vote October 28 on Recall Aimed at Gov. Frazier and Townley League", **The New York Times**, 17 Eylül 1921; <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9D00EFDB153EEE3ABC4F52DFBF66838A639EDE&legacy=true> (02.05.2017).

⁷⁷¹ Theodore C. Sharpe, **Recall**, Grand Forks: Bureau of Governmental Affairs, University of North Dakota, 1971, s.41.

⁷⁷² Bkz. Robert Morland, **Political Prairie Fire: The Nonpartisan League, 1915-1922**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1955, ss.315-335.

⁷⁷³ Zimmerman, **Recall**, s.61; Schechter, **op. cit.**, s.10.

⁷⁷⁴ Schechter, **op. cit.**, s.10. Dale Wetzel, "California Recall Drive Puts Former N.D. Gov. Lynn Frazier in Spotlight", **Bismarck Tribune**, 5 Temmuz 2003. http://bismarcktribune.com/news/state-and-regional/california-recall-drive-puts-former-n-d-gov-lynn-frazier/article_c0bcb0eb-3e24-539f-9e77-e7e193e6f5a3.html (02.05.2017).

b. Vali Willams'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Arizona – 1972)

1972’de bir tarım işçileri sendikası olan *United Farm Workers Union* (UFWU) önderliğinde, Arizona’nın Cumhuriyetçi Valisi John R. Williams’a karşı başlatılan⁷⁷⁵ geri çağırma kampanyasının asli nedeni, tarım işçilerinin aleyhinde bir yasanın⁷⁷⁶ eyalet yasamasında kabul edilip kendisine onay için sunulmasından sonra, Vali’nin, hiç beklemeden iki saat içerisinde yasayı alelacele onaylamasına duyulan tepki idi. Vali böyle davranmakla, tarım işçileri sendikasının, yasayı veto etmesi konusunda kendisini ikna etmeyi denemesine bile fırsat vermemiştir. Söz konusu yasa tarım işçileri aleyhindeydi ve tarım işçilerinin büyük bölümünü ise Meksika kökenli Amerikalılar oluşturuyordu. Bu nedenle yasa sınıfsal olduğu kadar etnik bakımdan da ayrımcı olmakla suçlandı.⁷⁷⁷ Geri çağırma girişiminin tek bileşeni tarım işçileri değildi. Valinin çevreye zarar veren icraatlarda bulunduğunu düşünen çevreci gruplar ile fazla vergilendirme yapıldığı ve vatandaşların haklarını korumada başarısız olduğunu düşünen sivil toplum örgütleri de kampanyanın bir parçası oldular ve geri çağırma gerekçeleri içerisinde bu nedenler de yer aldı.⁷⁷⁸

Geri çağırma taraftarları 177.000 imza topladı ve yetkili makama imzaların denetlenmesi için süresinde teslim etti. Sağlanması gereken imza sayısı 103.000 idi. Yapılan denetim sonucunda imza toplamı yasak olan bir kişinin (bir seçmen kayıt görevlisinin) topladığı tespit edilen 26.000 imzanın, “bu kişilerin tek tek imzalarını hiçbir baskı altında kalmadan attıklarına dair dilekçe vermeleri halinde” geçerli olacağı kararı verildi. Bunun dışında ayrıca 68.000 imza, denetimi yapan eyalet sekreterliğince geçersiz bulundu. Neticede geçerli imza sayısı 81.658 olarak tespit edildi⁷⁷⁹ ve böylece bir geri çağırma seçimi yapılması için gerekli olan sayıda geçerli imza toplanamamış olduğundan geri çağırma girişimi başarısız oldu.⁷⁸⁰

⁷⁷⁵ Bkz. “Recall Bid Faces Delay in Arizona”, *The New York Times*, 21 Ocak 1973, http://www.nytimes.com/1973/01/21/archives/recall-bid-faces-delay-in-arizona-legal-snags-confront-foes-of.html?_r=0 (13.06.2017).

⁷⁷⁶ Yasada tarım işçilerinin boykot ve grev gibi en temel mücadele araçlarına ciddi sınırlamalar getiriliyor ve tarım alanındaki örgütlenme imkanları büyük ölçüde sınırlandırılıyordu. Bkz. Arizona House Bill 2134.

⁷⁷⁷ Harry G. Matthews ve C. Wade Harrison, *Recall and Reform in Arizona, 1973*, University of Arizona Research Series No.19, Tuscon: Institute of Government Research, 1973, s.13-16.

⁷⁷⁸ Zimmerman, *Recall*, s.62.

⁷⁷⁹ Bu kadar çok imzanın geçersiz kılınmasının nedeni imza atanların imza attıkları tarihte mi yoksa bir önceki valilik seçimlerinde mi kayıtlı seçmen olmaları gerektiği konusundaki belirsizlik idi. Eyalet yasası gereği, bir önceki seçimde kayıtlı olup da oy kullanmamış olan seçmenlerin daha sonradan seçmen kaydı silinmişti. Bu bakımdan geri çağırma dilekçesine imza atmış birçok seçmen bu uygulama sonucu kayıtlı seçmen durumunda değildi. Seçim kurulu bu seçmenlerin imzalarını geçersiz

c. Vali Mecham'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Arizona – 1987)

ABD’de bir eyalet valisini koltuğundan etmeye çok yaklaşmış olan bir diğer geri çağırma girişimi ise 1987’de yine Arizona’da gerçekleşti.

1986’da Evan Mecham, dört seferdir yarıştığı valilik seçim yarışını sonunda kazanmıştı ancak daha göreve başlamasının hemen ardından attığı adımlar nedeniyle tartışılır hale geldi. Önce Martin Luther King Jr.’ın doğum gününün eyaletin resmi tatil günü olarak ilan edilmesi planını iptal etti. Bu durum 10.000 Arizonalının protesto gösterileri düzenlemesine neden oldu.⁷⁸¹ İkincisi, oldukça tartışmalı isimleri önemli kamu makamlarına atadı. Örneğin eyaletin içki müfettişi olarak atanmasını önerdiği ilk sıradaki kişi Meksika kökenli bir vatandaşın öldürülmesi soruşturmasının şüphelisiydi. Eğitimden sorumlu irtibat kişisi olarak işe aldığı şahıs, yasama komitesine, “eğer aileler çocuklarına dünyanın düz olduğunu söylemişlerse öğretmenlerin çocukları aksine ikna etmeye çalışmamaları gerektiği”ni söylemiş bir kişiydi. Eyaletin eğitim kuruluna ise, kadın hakları hareketlerinin lezbiyenliğe sebep olduğunu ve kadınların çalışmasına izin verilmesinin boşanma oranlarını artırdığını söyleyen bir kişiyi atadı.⁷⁸² Vali’ye karşı hoşnutsuzluğun artmasına sebep olan bir diğer husus ise azınlıklar ve özellikle de eşcinseller konusunda yaptığı aşağılayıcı konuşmalardı. Siyah çocuklara argo “zenci çocuk” anlamına gelen “*pickaninny*” demekle yanlış bir şey olmadığı, Yahudilerin ABD’nin Hristiyan bir ülke olduğu gerçeğiyle yüzleşmesi gerektiği gb. söylemleri birçok farklı kesimin tepkisine yol açtı.⁷⁸³

saydı. Konu daha sonra yargıya da taşınmıştır. İlk derece mahkemesi, imzaların geçersiz kabul edilmesine ilişkin işlemi yerinde bulmuş; Eyalet Yüksek Mahkemesi de bu kararı onamıştır. Mahkeme, dayanılan eyalet yasası hükmünün anayasaya uygun olduğuna, bu nedenle, yasada belirtilen dönemlerde yeniden seçmen kaydını yaptırmayanların geri çağırma seçimine de katılamayacaklarına hükmetmiştir. Bkz. *Citizens Com. Recall of Jack Williams v. Marston*, 109 Ariz. 188, 507 P.2d 113 (1973).

⁷⁸⁰ Zimmerman, **Recall**, s.62-63.

⁷⁸¹ Dan Chu, “Arizona's Outspoken New Governor, Evan Mecham, Seems to Enjoy Diving Straight into Political Hot Water”, **People**, 24 Ağustos 1987, <http://people.com/archive/arizonas-outspoken-new-governor-evan-mecham-seems-to-enjoy-diving-straight-into-political-hot-water-vol-28-no-8/> (25.03.2017)

⁷⁸² McClain, **op. cit.**, s.631.

⁷⁸³ Patricia Sullivan, "Evan Mecham, 83; Was Removed as Arizona Governor", **Washington Post**, 23 Şubat 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/22/AR2008022202925.Html> (25.03.2017).

Bu tepkiler en sonunda bir geri çağırma girişimine kaynaklık etti ve bir grup seçmen öncülüğünde bir geri çağırma kampanyası başlatıldı. Kampanya 33 yaşında, eşcinsel olduğunu kamuoyuna açıklamış bir eski sigortacı-milyoner (Ed Black) önderliğinde başlatılmıştı. Vali Mecham, bu girişim karşısında da aynı tavrını sürdürdü ve “bir grup eşcinsel ve birkaç aykırı Demokratın başlattığı girişimin hiçbir şansı olmadığını” söyledi.⁷⁸⁴

Tüm bunlar yaşanırken bir taraftan da, şirketine ve bazı yatırımcılara seçim fonlarından para aktardığı suçlamaları ile birlikte, yalan yere tanıklık ve sahtekarlık suçlamalarını da içeren 6 farklı dosya ile Mecham hakkında meclis soruşturması (*impeachment*) başlatıldı.⁷⁸⁵

Geri çağırma komitesi ise bu süreçte, gerekli olan imza sayısı olan 216.746’nın neredeyse iki katı oranda, 388.988 imza toplamıştı⁷⁸⁶ ve bunlardan 301.032’si geçerli bulundu. 26 Ocak 1988’de Eyalet Sekreteri Rose Moffort valiye hakkındaki recall girişimine ilişkin bildirimde bulundu. Hakkındaki suçlamalar şöyleydi: “*Arizona valisi olarak göreve başladığının ilk 180 günü içerisinde Vali Evan Mecham bilgisizliğini, vizyonsuzluğunu ve eyaletin vatandaşlarını yönetmek için gerekli olan birleştiricilikten uzak olduğunu ortaya koymuştur. Eyaletin ciddi çevresel problemlerine uygun biçimde yanıt vermede yetersiz bireyleri ataması yanında, düşüncesizliği ve kadınları ve azınlıkları aşağılayan açıklamaları Arizonalıları ulusal düzeyde küçük düşürmüştür.*”⁷⁸⁷

Vali bildirimden sonraki 5 günlük sürede istifa etme hakkına sahipti ancak istifa etmedi ve seçim aşamasına geçildi. Seçimde eğer geri çağırılırsa vali kendisini de yerine yapılacak seçimde aday olarak koyabiliyordu. 30 Ocak 1988’de Vali istifa etmeyeceğini bildirdi. Ayrıca “*Bu eyaletin halkının, bahsettikleri konularda başardıkları hiçbir şey olmayan insanların belirsiz birtakım sözleri uğruna, bir sürü*

⁷⁸⁴ **Ibid.** Ancak önemli gazetelerde de geri çağırma lehinde yazılar çıkmaya başlayınca bu söylemi boşa çıkacaktı. Zimmerman, **Recall**, s.65

⁷⁸⁵ McClain, **op. cit.**, s.634-635. Ayrıca bkz. Paul F. Eckstein, “The Impeachment of Evan Mecham”, **Litigation**, Vol. 16, No. 3, Bahar 1990, ss.41-44.

⁷⁸⁶ “388,988 Signatures Filed for Arizona Governor's Recall”, **The Boston Globe**, 3 Kasım 1987, <https://www.highbeam.com/doc/1P2-8034863.html> (26.03.2017)

⁷⁸⁷ Zimmerman, **Recall**, s.65.

*başarıyı boşa çıkaracağını bir an için bile düşünmem” dedi. Eyalet Sekreteri seçim gününü 17 Mayıs 1988 olarak belirledi.*⁷⁸⁸

Ancak bu süreçte, hakkında yürütülen meclis soruşturmasında, Temsilciler Meclisi Vali'nin suçlanmasına karar verdi ve yargılamayı yapmak üzere eyalet Senatosuna gönderdi. Senato 4 Nisan 1988'de Mecham'ı suçlu buldu ve görevinden alınmasına karar verdi.⁷⁸⁹

Seçim gerçekleşmeden görevden alınan Vali için verilmiş geri çağırma seçimi kararının ne olacağı, seçimin yapılıp yapılmayacağı hukuki anlamda bir karışıklığa yol açtı.⁷⁹⁰ Arizona Başsavcısı kendisinden istenen görüş üzerine, geri çağırma seçiminin yapılması gerektiği yönünde görüş bildirdi. Ancak 12 Nisan 1988'de Arizona Yüksek Mahkemesi verdiği kararda, valinin *impeachment* usulü ile görevinden alınmış olduğuna, dolayısıyla geri çağırmanın asli amacının halihazırda gerçekleşmiş olduğuna hükmetti. Ve “Anayasa bir görevlinin *impeachment* usulü ile görevinden alınması durumunda boşalan yerin nasıl doldurulacağını düzenlemiştir” diyerek, artık bu şartlar altında bir geri çağırma seçiminin yapılmasına gerek olmadığına karar verdi. Böylelikle geri çağırma seçimi yapılsa muhtemelen geri çağırılacak olan Mecham için seçim yapılamadan süreç sona erdi.⁷⁹¹

d. Vali Davis'in Geri Çağırılması (California – 2003)

ABD tarihinde geri çağırma hakkının en bilinen, üzerine en çok söz söylenen ve ulusal düzeyde en çok dikkat çeken uygulaması California Valisi Gray Davis'in geri çağırılıp, yerine oyuncu Arnold Schwarzenegger'in seçilmesidir. Bu aynı zamanda ABD'de başarı ile sonuçlanmış, bir valinin geri çağırıldığı ikinci ve şimdilik son geri çağırma girişimidir.

⁷⁸⁸ Zimmerman, *Recall*, s.65. Ayrıca bkz. Cronin, *op. cit.*, s.127-128.

⁷⁸⁹ Senato, 21'e karşı 9 oyla Vali'yi, bir yardımcısının yüce divan (*grand jury*) önüne çıkan bir tanığa ölüm tehdidinde bulunduğu iddiasına ilişkin yürütülen polis soruşturmasını engellemeye çalışmak suretiyle adaleti engellemekten suçlu buldu. Ayrıca 26'ya karşı 4 oyla, kendisinin otomobil bayiliğine 80.000 dolar tutarında kredi sağlayarak eyalet fonunu istismar etmekten de suçlu bulundu. Senato 17'e karşı 13 oyla eski valinin gelecekte herhangi bir kamu görevinde bulunmasını yasaklayan önergeyi ise reddetti. McClain, *op. cit.*, s.635-636; Zimmerman, *Recall*, s.66.

⁷⁹⁰ Lindsey Gruson, “Arizona is Facing a Legal Question”, *The New York Times*, 6 Nisan 1988. <http://www.nytimes.com/1988/04/06/us/arizona-is-facing-a-legal-question.html> (29.03.2017)

⁷⁹¹ Green v. Osborne 157 Ariz. 363 758 P.2d 138 (1988). Ayrıca bkz. “Arizona Court Bars Recall Vote in Wake of Mecham's Removal”, *Los Angeles Times*, 13 Nisan 1988. http://articles.latimes.com/1988-04-13/news/mn-1036_1_evan-mecham (29.03.2017)

İlk kez 1998’de oyların yüzde 58’ini alarak (Demokratik Parti’den) California valisi seçilen Davis’i, 2003’te yerinden edecek olan sorun, esasında, onun vali seçilmesinden önce, 1996’da, temelleri atılmış olan bir sorundu.⁷⁹² Şöyle ki;

Bir önceki (Cumhuriyetçi) Vali Pete Wilson’ın öncülüğünde yasama organı, 1996’da, elektrik piyasasında rekabeti artıracak bir düzenlemeye gitmişti. Böylelikle fiyatların da düşeceği umuluyordu ancak böyle olmadı. 2000’lerden itibaren elektrik şirketleri artan giderlerini tüketicilere yükleyen adımlar attılar. Elektrik kesintileri yaşanmaya başladı. Restoranlar elektrik zammını yemek fiyatlarına yansıttılar, oteller ücret artışına gitti.⁷⁹³ Ciddi bir rahatsızlık ve hoşnutsuzluk yaratan bu gelişmeler karşısında Vali Davis adım atmakta çok yavaş davrandı. Çözüm olarak attığı adımlar ise fiyatları düşürmeyi başaramadı. Bu durum seçmenler içerisinde, Davis’in, bulunduğu makamın gereklerini yerine getirecek kabiliyette olmadığı eleştirilerinin yükselmesine yol açtı.⁷⁹⁴

Tüm bunlara karşın 2002’de genel seçimlerde California halkı Demokratik Parti’den yana oyunu kullanma geleneğini bozmadı ve Davis oyların yüzde 47.3’ünü alarak yeniden seçildi.⁷⁹⁵ Ancak seçim öncesinden başlayan mali sorunlar seçim sonrasında açık bir biçimde su yüzüne çıktı. Eyalet büyük bir mali açık ile yüz yüzeydi, California’nın ekonomisi büyümüyordu. Eyaletin bütçe açığı 38 milyar dolara ulaşmıştı⁷⁹⁶, ki bu eyaletin tüm bütçesinin üçte birine karşılık geliyordu. Vali böylesi büyük bir ekonomik sorundan ve mali açıktan seçim öncesinde de haberdar olmasına karşın, bu durumu seçmenlere, yeniden seçildikten sonra açıklamıştı. Bu, seçmenlerin tepkisini daha da artırdı.⁷⁹⁷ Bunun üzerine bir grup seçmen, internet üzerinden başlayıp radyo yayınları üzerinden yayılacak olan bir geri çağırma girişimi başlattı.⁷⁹⁸

⁷⁹² Zimmerman, **Recall**, s.66.

⁷⁹³ Bernard Hyink ve David Provost, **Politics and Government in California**, San Francisco: Pearson Education, 2004, s.195.

⁷⁹⁴ Schechter, **op. cit.**, s.11; Zimmerman, **Recall**, s.66-67.

⁷⁹⁵ Zimmerman, **Recall**, s.66-67.

⁷⁹⁶ Paul S. Mistovich, “To Recall or Not To Recall?”, **Public Interest Law Journal**, Vol.14, 2004, s.163.

⁷⁹⁷ Bowler/Cain, **op. cit.**, s.7.

⁷⁹⁸ **Ibid**, s.7-8.

Bu sırada 2003 yılı Şubat ayında eyaletin Cumhuriyetçi Parti Genel Kurulu'nda da Vali'nin geri çağırılması fikri büyük bir destek buldu.⁷⁹⁹ Davis ise bu girişimi, seçimde kendisini yenmeyi başaramayan rakiplerinin bir kez daha şanslarını denemek için giriştikleri bir çaba olarak yorumladı.⁸⁰⁰ Ancak birkaç ay içerisinde girişimin sadece bundan ibaret olmadığı görülecekti.⁸⁰¹

Geri çağırma komitesi başkanı Ted Costa, 5 Şubat 2003'te Vali Davis'in geri çağırılmasına ilişkin niyet bildirim dilekçesini verdi. Dilekçede yer alan gerekçeler şunlardı: *"California Maliyesinin vergi mükelleflerinin paralarını israf eden çok kötü yönetimi, yerel yönetimlerin kaynaklarını kesmek suretiyle kamu güvenliğini tehdit etme, enerji fiyaskosunun fahiş giderlerini açıklayamama ve eyaletin temel problemlerini kriz aşamasına gelmeden çözme başaramama."* Gerekçe metninde ayrıca *"California, hepsi çok kötü yönetimin sonuçları olan, kötü okullar, trafik sıkışıklığı, abartılı kamu hizmeti faturaları ve devasa borçlar ile bilinen bir eyalet olmak zorunda değildir."* denildi.⁸⁰²

Niyet bildirim dilekçesi ve gerekçe metni Vali Davis'e tebliğ edildi ve kendisine bir cevap beyanı sunabileceği bildirildi. Davis bir cevap beyanı gönderdi. Cevap beyanının ilk cümlesi büyük harflerle yazılmıştı ve şöyle diyordu: *"Eğer bu dilekçeyi imzalarsanız, bu, vergi verenlere ek 20-40 milyon dolar masrafa sebep olacak bir özel seçimin bu yaz yapılmasına yol açabilir."* Devamı ise şöyleydi:

"Geçen Kasım, yaklaşık 8 milyon Californialı oy kullandı. Gray Davis'i bir dönem daha görev yapması için seçtiler. Ancak Vali'nin Ocak'ta göreve başlamasının hemen ardından, bir grup sağ kanattan siyasetçi, seçmenlerin kararını tersine çevirmek için girişimde bulunuyor. Bu çaba, kendi partisi tarafından kınanmış Eyaletin eski Cumhuriyetçi Parti başkanı öncülüğünde gerçekleşmekte. Vergi mükelleflerimizin dolarlarını böylesi emellere heba etmemeliyiz. Partizanlık ve kampanyacılık geçmişte kaldı. Bugün her iki partinin eyaletin sorunlarını çözmek

⁷⁹⁹ Schechter, **op. cit.**, s.12-13.

⁸⁰⁰ John Wildermuth, "State GOP Backs Davis Recall Effort", **San Francisco Chronicle**, 24 Şubat 2003, <http://www.sfgate.com/politics/article/State-GOP-backs-Davis-recall-effort-Convention-2668503.php>. (02.04.2017) Vali Davis'in geri çağırma sürecinin arka planına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Baldassare/Katz, s.3 vd.

⁸⁰¹ Schechter, **op. cit.**, s.13.

⁸⁰² Kenneth P. Miller, "The Davis Recall and the Courts", İçinde: **American Politics Research Special Issue on Direct Democracy and the California Recall**, Vol.33, No.2, Mart 2005, s.140.

*için birlikte çalışması zamanıdır. Dahası, Vali aleyhinde ortaya atılan iddialar yalandır. Vali olarak Davis yaklaşık 9 milyar dolarlık harcamayı veto etmiştir. 37 diğer eyalet ile birlikte California, kötü ulusal ekonomi nedeniyle bütçe açığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bush yönetimi bu yılki federal bütçe açığının, 304 milyar dolar ile, tarihteki en büyük açık olacağını ilan etmiştir. Bu zor ve tehlikeli dönemlerde, bırakın birlikte çalışalım, partizanca kötü niyetler tarafından bölünmeyelim.”*⁸⁰³

Valinin sunduğu beyanın ardından geri çağırma komitesi, gerekçelerin ve cevabın içerisinde yer aldığı bir geri çağırma dilekçesi hazırladı. California geri çağırma sürecini saf siyasal bir süreç olarak kabul eden eyaletlerden olduğundan gerekçelerin denetimi söz konusu değildi. Sadece şekil olarak denetimi yapıldı ve dilekçe Eyalet Sekreteri tarafından 25 Mart'ta onaylandı. Artık 160 günlük imza toplama süreci başlayabilirdi. Toplanması gereken imza son valilik seçiminde kullanılan oyların yüzde 12'sine eşit sayıda seçmenin imzası idi. Bu da 897.158 imzaya karşılık geliyordu.⁸⁰⁴

Geri çağırma başvuruçularının böylesi yüksek sayıda imzayı toplamak için yeterli finansmanı yoktu. Başlangıçta imza toplama faaliyeti gönüllüler aracılığıyla yürüdü. Dilekçeler internet üzerinden dağıtılmakta ve ulaştırılmakta idi. Ancak bu yöntemle seçmenler Nisan sonunda sadece birkaç bin imza toplayabilmişti. Mayıs'ta, Komitenin yardımına ABD Temsilciler Meclisi'nin Cumhuriyetçi üyesi Darrell Issa yetişti. Kampanya katkısı olarak ve ücretli imza toplayıcıların ücretlerinin ödenmesi için toplam 1.800.000 ABD doları sağladı.⁸⁰⁵ Böylelikle komite topladığı 1.3 milyondan fazla imzayı eyalet sekreterliğine sundu ve yapılan denetim sonucunda yeterli sayıda geçerli imza olduğu sonucuna ulaşıldı. 23 Temmuz'da geri çağırma dilekçesi onaylandı.⁸⁰⁶ Ertesi gün eyalet vali yardımcısı Cruz Bustamante seçim tarihini 7 Ekim 2003 olarak belirledi.⁸⁰⁷ California eyalet yasasına göre geri çağırma seçiminde hem geri çağırma sorusu hem de boşalan makamın doldurulmasına yönelik soru aynı anda oylandığından, geri çağırma

⁸⁰³ Miller, **op. cit.**, s.158.

⁸⁰⁴ Klatchko, **op. cit.**, s.707; Miller, **op. cit.**, s.140-141.

⁸⁰⁵ Zimmerman, **Recall**, s.67.

⁸⁰⁶ Baldassare/Katz, **op.cit.**, s.5.

⁸⁰⁷ Miller, **op. cit.**, s.142.

dilekçesinin onaylanması ile birlikte, adaylık başvurularının alınmasına ilişkin süreç de başlamış oldu.⁸⁰⁸

Geri çağırmanın hedefinde olan Valinin partisi Demokratik Parti için, strateji belirlemek bakımından oldukça zor bir durum söz konusu idi. Çünkü bir yandan mevcut valiyi desteklemek böylelikle geri çağırma sorusunda hayır oyu verilmesini sağlamak gerekiyordu. Ama diğer yandan geri çağırılan görevli, oylamanın ikinci kısmında aday olarak yer alamadığı için, geri çağırma kararı çıkması halinde Demokratik Parti adına destekleyecek bir adayın da belirlenmesi gerekiyordu. Ancak bu durumda hem valiyi geri çağırmayın deyip hem de şu kişiye oy verin deme çelişkisi içerisinde kalacaklardı.⁸⁰⁹ Öte yandan böylesi bir yarışta aday bulmak da kolay değildi. Birçok tanınmış demokrat, aday olmayacağını açıkladı. Ancak en sonunda vali yardımcısı Bustamante adaylık başvurusunu yaptı. Bustamante'nin kampanya sloganı, ortadaki çelişkiyi gözler önüne seren türdendi: "Recall'a Hayır, Bustamante'ye Evet".⁸¹⁰

Cumhuriyetçi Parti cephesinde ise, çok sayıda aday vardı. Kimileri güçlü adaylar olarak görülüyordu. Ancak oyuncu Arnold Schwarzenegger'ın 6 Ağustos'ta bir televizyon şovunda adaylığını açıklamasının ardından durum hızla değişti. Schwarzenegger kamuoyu yoklamalarında hızla öne çıkan aday haline geldi.⁸¹¹ Önce 7 Ağustos'ta Davis cephesinden gelen atakların etkisiyle girişimin bir numaralı finansörü Darrell Issa adaylığını geri çekti.⁸¹² Sonraki haftalarda ise diğer güçlü adaylar Schwarzenegger'ın popülaritesi karşısında geri çekilmek durumunda kaldılar.⁸¹³

Geri çağırma seçimi öncesinde, geri çağırma karşıtları, süreci engellemek ya da en azından yavaşlatmak amacıyla 10'dan fazla ayrı dava açtılar. Ancak yargının

⁸⁰⁸ Ancak aday olma şartına ilişkin olarak yasada özel bir düzenleme yoktu, bu nedenle olağan seçimlerdeki kuralların uygulanmasına karar verildi. Bu doğrultuda aday olmak isteyen kişi 65 seçmenin imzasını içeren bir dilekçe ile 3.500 dolarlık başvuru ücretini yatırmak zorundaydı. Sağlanması oldukça kolay bu başvuru şartları sayesinde, kimisi ciddi kimisi ise sadece tanınmak isteyen yahut eğlence olsun diye katılan netice tam 135 aday başvuru yaptı. Miller, *op. cit.*, s.143. Adaylar içerisinde, eski çocuk aktör Gary Coleman, porno yıldızı Mary Carey, porno yayıncısı Larry Flynt, Michael Jackson isminde bir elektrik mühendisi de vardı. Schechter, *op. cit.*, s.15-16.

⁸⁰⁹ Schechter, *op. cit.*, s.14.

⁸¹⁰ Miller, *op. cit.*, s.143.

⁸¹¹ Bowler/Cain, *op. cit.*, s.8.

⁸¹² Miller, *op. cit.*, s.143-144.

⁸¹³ Bowler/Cain, *op. cit.*, s.8.

sürece müdahalesini bekleyen bu girişimlerin büyük bölümü başarısızlıkla sonuçlandı.⁸¹⁴

Seçim öncesi yürütülen tartışmalardan birisi de, geri çağırma oylamasında, kullanılan oyların çoğunluğuna göre sonuç belirlenecek iken; geri çağırma halinde boşalan yeri dolduracak kişinin seçiminde, onlarca aday içerisinde en çok oyu alan kişinin seçilecek olmasının yaratacağı 'olası' adaletsiz sonuç idi. Yani örneğin, geri çağırma seçiminde, seçmenlerin yüzde 51'i geri çağırmaya evet diyebilir ve Davis görevden alınabilirdi. Ancak yerine geçecek kişi oyların sadece yüzde 25'ini alarak seçilebilirdi. Bu durumda Davis seçmenlerin yüzde 49'unun desteğine sahip iken, onun yerine seçilen kişi seçmenlerin sadece yüzde 25'inin desteğini alarak seçilmiş olacaktı.⁸¹⁵

7 Ekimde yapılan seçime yaklaşık 9 milyon seçmen, yani kayıtlı seçmenlerin yüzde 61'i katıldı⁸¹⁶ ve oy kullanan California'lıların yüzde 55.4'ü Gray Davis'in geri çağırılması yönünde oy kullandı. Yerine kimin seçileceği sorusunun galibi ise adaylar için kullanılan oyların yüzde 48.7'sini alan Arnold Schwarzenegger oldu.⁸¹⁷ Dahası Schwarzenegger'in aldığı toplam oy sayısı 4.206.284 idi ve bu sayı Davis'in geri çağırılmaması için verilmiş oy sayısı olan 4.007.783'ten fazlaydı. Böylelikle, seçilen kişinin haksız biçimde çok az oyla, azınlığı temsil edecek biçimde seçileceği yönündeki spekülasyonlar da boşa çıkmış oldu.⁸¹⁸

e. Vali Walker'a Karşı Geri Çağırma Girişimi (Wisconsin – 2011)

Bir valiye karşı başlatılıp da seçim aşamasına kadar ulaşmış son geri çağırma girişimi 2011'de Wisconsin'de gerçekleşti.

⁸¹⁴ Bu kadar çok dava açılmasının nedenlerinden birisi bazı konularda eyalet yasasının sessiz kalmış olması yahut muğlak olması idi. Daha önce valinin geri çağırılmasına ilişkin bir seçim de yapılmamış olduğundan mevcut kurallar hiç test edilmemişti. Bunun sonucu olarak, mahkemeler mevcut kuralların açıklık kazanması ve yorumlanmasını gerektiren davalarla karşı karşıya geldi. Ayrıca yakın dönemde halk girişimlerine karşı açılmış ve ses getirmiş davalar vardı ve bunların süreci geciktirmedeki etkilerini gören recall karşıtları geri çağırma girişimine karşı dava açmayı bir karşı silah olarak kullanmak istediler. Miller, **op. cit.**, s.144-145. Zimmerman, **Recall**, s.67. Ayrıca bkz. Mistovich, **op. cit.**, s.166 vd.

⁸¹⁵ Bowler/Cain, **op. cit.**, s.8.

⁸¹⁶ Bir önceki olağan seçimde -Kasım 2002'de- katılım oranı yüzde 50.6 idi. Bkz. California Secretary of State Statement of Vote 5 Kasım 2002, <http://elections.cdn.sos.ca.gov/sov/2002-general/reg.pdf>.

⁸¹⁷ En yakın rakibi Demokratik Parti adayı Bustamente oyların yüzde 32'sini aldı. Baldassare/Katz, **op.cit.**, s.5.

⁸¹⁸ Miller, **op. cit.**, s.151-152. Schecter, **op. cit.**, s.16-17.

2010 valilik seçimlerinde Demokratik Parti adayı rakibini yenerek seçimi kazanan Cumhuriyetçi Parti adayı Scott Walker göreve başladıktan sonra ciddi bir bütçe açığı ile karşı karşıya kaldı. Bu açığa karşı bir önlem olarak 2011’de kamu çalışanlarının toplu pazarlık haklarını kaldıran ve karşılığında onlara daha fazla sosyal yardım ödemesi yapılmasını öngören bir yasa teklifi hazırlandı. Bu teklif Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu yasama organında kabul edildi ve vali tarafından da onaylandı.⁸¹⁹

Buna bir tepki olarak Demokrat kesimlerin öncülüğünde bir geri çağırma girişimi başlatıldı. Ancak valinin görevdeki ilk bir yılı tamamlanmadan ona karşı geri çağırma talep edilemezdi. Bu yüzden yalnızca 6 cumhuriyetçi senatör hedef alındı ve sonuçta bunlardan üçü geri çağırıldı. Yerlerine seçilenlerden ikisi demokratlardandı. Fakat bu sonuç senatoda demokratların yeterli çoğunluğu elde etmesini yine sağlamadı. Dolayısıyla mevcut uygulamaları terse çevirecek bir sonuç elde edilememişti.⁸²⁰

2011 Kasım’ında bu kez eyalet valisi Walker’a karşı geri çağırma kampanyası başlatıldı ve gerekli olan imzanın iki katı sayıda imza toplandı ve toplamda yaklaşık 900.000 imza geçerli bulunarak onaylandı. Geri çağırılan sadece vali değildi, vali yardımcısı, 3 cumhuriyetçi ve 1 demokrat eyalet senatörü de geri çağırılanlar arasında idi. 6 Haziran 2012’de yapılan seçimlerde Vali ve Vali Yardımcısı yerlerini korudular. Vali Walker, rakibinden 125.000 fazla oy alarak (yani yüzde 5 fark ile) görevinde kalmayı başardı. Böylelikle Vali Walker, ABD tarihinde bir geri çağırma seçimini kazanarak yerini koruyan ilk Vali oldu.⁸²¹

2. Diğer Yürütme Üyelerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı

ABD’de geri çağırmaya en az konu edilen kamu görevlileri, valiler dışında kalan diğer eyalet yürütme görevlileridir. Bu görevlilere karşı, geçmişten günümüze,

⁸¹⁹ Zimmerman, **Recall**, s.68. Dan Ritsche, “Initiative, Referendum and Recall in Wisconsin”, **Wisconsin Briefs**, Legislative Reference Bureau, Brief 12-1, Nisan 2012, s.6-7.

⁸²⁰ Bkz. Monica Davey, “In Wisconsin, a Big Recall Push Comes Up Short”, **The New York Times**, 11 Ağustos 2011, <http://www.nytimes.com/2011/08/11/us/politics/11wisconsin.html> (22.04.2017); Zimmerman, **Recall**, s.68.

⁸²¹ Steven M. Biskupic, “Anything But Mickey Mouse: Legal Issues in the 2012 Wisconsin Gubernatorial Recall”, **Marquette Law Review**, Vol.97, 2014, s.926; Amy Zacks, “Recalling Governors: An Overview”, **RUTGERS**, 6 Haziran 2012, <http://governors.rutgers.edu/on-governors/us-governors/recalling-governors-an-overview/> (22.04.2017).

başlatılmış olan geri çağırma girişimi sayısı, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, bir düzineyi dahi bulmayacak kadar azdır. Bu görevliler çoğunlukla eyalet valisi ile birlikte geri çağırma girişimine konu edilmiştir. Örneğin yukarıda incelediğimiz 2011’de gerçekleşen Wisconsin Valisi Walker’a karşı geri çağırma girişimi sırasında aynı zamanda Vali Yardımcısının da geri çağırılması talep edilmiştir ve tıpkı Vali gibi Vali yardımcısı da geri çağırma seçiminden galip çıkmıştır. Yine 1921’de, North Dakota Valisi ile birlikte eyalet başsavcısı ve Tarım Bakanı da geri çağırılmış ve görevlerinden alınmıştır.

California Eyalet Sekreterliğinin raporuna göre California’da, şimdiye kadar sadece 1 vali yardımcısı, 3 eyalet başsavcısı, 1 Sigorta Bakanı (*insurance commissioner*) ve 1 Vergi Kurulu üyesi (*Board of Equalization*) geri çağırma girişimine konu edilmiştir.⁸²² Bu girişimler başvuru aşamasında kalmış, ciddi bir imza sayısına ulaşmayı dahi başaramadan terk edilmiştir.

Bunlar içerisinde Sigorta Bakanı Chuck Quackenbush’a karşı olan girişim dikkate değerdir. 2000 yılında Mart ayında Los Angeles Times gazetesinde Quackenbush’un çeşitli sigorta şirketlerinden katkı adı altında para topladığı ve bu paralar içerisinde 100.000 dolarını karısının seçim kampanyası hesabına aktardığı iddiasını içeren bir haber yayınlanmıştır. Bu süreçte başka benzer suçlamalar da gündeme gelmiş, devlet kaynaklarını kendi kişisel çıkarı için kullandığı ve kaynakları hortumladığı gibi iddialar ortaya atılmıştır.⁸²³ İşte bu iddialar, Mayıs ayında, Sigorta Bakanı hakkında bir geri çağırma girişiminin başlatılmasına sebep olmuştur.⁸²⁴ Ancak girişim fazla ilerlemeden Haziran ayı sonunda Quackenbush görevinden istifa etmiş ve böylece geri çağırma girişimi de sona ermiştir.⁸²⁵

California dışında diğer eyaletlerde de, çok nadir de olsa, vali dışındaki yürütme üyelerine yönelik birkaç geri çağırma girişimi örneği bulunabilir. Örneğin Arizona Eyaleti Eğitim Başmüfettişi (*State Superintendent of Public Instructions*) Dianne Douglas için 2015’te bir geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Görevindeki ilk

⁸²² California Secretary of State, "Complete List of Recall Attempts", <http://www.sos.ca.gov/elections/recalls/complete-list-recall-attempts/> (25.04.2017)

⁸²³ "The Downfall of California’s Insurance Commissioner", *Insurance Journal*, 10 Temmuz 2000, <http://www.insurancejournal.com/magazines/coverstory/2000/07/10/21521.htm> (25.04.2017)

⁸²⁴ Anna Gorman, "Quackenbush Recall Bid Launched", *Los Angeles Times*, 12 Mayıs 2000, <http://articles.latimes.com/2000/may/12/news/mn-29284> (25.04.2017)

⁸²⁵ "The Downfall of California’s Insurance Commissioner", *Insurance Journal*.

altı ayını tamamladıktan hemen sonra, siyasi rakiplerinin başlattığı girişim, Douglas'ın, hiçbir eğitmenlik deneyiminin olmaması, eyaletin ve federal yönetimin belirlediği bazı eğitim politikalarını uygulamadaki isteksizliği, asli görevlerini yerine getirmek yerine kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışması ve genel anlamda görev için uygun olmaması gerekçelerine dayandırılmıştır.⁸²⁶ Ancak bu iddialar seçmenlerce ikna edici bulunmamış olacak ki; gerekli imzanın ancak yüzde 10'u toplanabildiği için bu girişim de başarısızlıkla sona ermiştir.⁸²⁷

1921'de Oregon'un Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun (*Public Utility Commission*) iki üyesi, komisyonun belirleme yetkisinde olan belli ücretlerin ardı ardına artırılmasından rahatsız olan seçmenlerin girişimi ile yapılan geri çağırma seçimi sonucunda görevden alınmıştır.⁸²⁸

2016'da ise Michigan Eyalet Başsavcısı Bill Schuette'nin geri çağırılması için bir geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Eyalette şebeke suyuna halkın sağlığını tehdit eden bir sızıntının karışması üzerine bir su krizi yaşanmış ve bu sızıntının sorumlularının tespit edilip cezalandırılması yönünde büyük bir kamuoyu baskısı oluşmuştur. Eyalet başsavcısının bu konuda hızlı davranıp sorumlular hakkında etkili bir soruşturma yürütmesi beklenmesine karşın, süreç yavaş ve belirsizlikler içerisinde ilerlemiştir. Bir de Schuette'nin, soruşturmayı yürütmek üzere, (tarafsızlığı sağlamak için) eyalet dışından, ancak kendi seçim kampanyasının destekçilerinden bir savcayı ataması, soruşturmanın sıhhatine ilişkin kaygıları artırmış, bu da geri çağırma girişiminin başlatılmasına yol açmıştır. Ancak gerekli olan sayıda imza toplanamamıştır.⁸²⁹

⁸²⁶ Miriam Wasser, "Diane Douglas Recall Petition Filed; Now Her Opponents Need 360,000 Signatures", **Phoenix New Times**, 1 Eylül 2015, <http://www.phoenixnewtimes.com/news/diane-douglas-recall-petition-filed-now-her-opponents-need-360-000-signatures-7615112> (27.04.2017)

⁸²⁷ Yaklaşık 1000 gönüllünün yer aldığı söylenen girişimde 40.000'e yakın imza toplandı, ancak gereken imza sayısı 366.128 idi. Richardo Cano, "Chairman: Effort to Recall Superintendent Diane Douglas Fails", **The Arizona Republic**, 30 Aralık 2015, <http://www.azcentral.com/story/news/arizona/politics/education/2015/12/30/chairman-says-drive-to-recall-diane-douglas-fails/78071002/> (27.04.2017)

⁸²⁸ J. D. Barnett, "Fighting Rate Increases by the Recall", **National Municipal Review**, Vol.11, 1922, ss. 213-214.

⁸²⁹ James Hoffa, "Time to Recall Attorney General Bill Schuette", **The Detroit News**, 5 Temmuz 2016, <http://www.detroitnews.com/story/opinion/columnists/labor-voices/2016/07/05/time-recall-attorney-general-bill-schuette/86735894/> (28.04.2017); Lauren Gibbons, "Petition to Recall AG Bill Schuette Over Flint Water Crisis Approved by State Board", **Michigan Live**, 9 Haziran 2016, http://www.mlive.com/news/index.ssf/2016/06/state_board_approves_recall_pe.html (28.04.2017)

Vali dışındaki yürütme görevlilerine karşı bu kadar az geri çağırma girişimi gerçekleşiyor olmasının temel nedeni hiç şüphesiz, tıpkı valiler gibi bu görevlilerin de eyalet genelinde seçmenlerin oyuyla seçiliyor olmalarıdır. Yani bu görevliler bakımından da geri çağırma seçimine gidilebilmesi için aranan imza sayıları da oldukça yüksek rakamlara karşılık gelmektedir. Ancak tek neden bu değildir. Valiler eyaletteki temel politikaların belirlenmesinde ve yürütülmesinde daha belirleyici konumda ve seçmenin daha gözü önündedir. Diğer görevliler ise, sınırlı yetki alanları içerisinde hareket ederler ve seçmenin yaşamını doğrudan etkileyen belli bir politikayı bizzat belirlemekten ziyade, vali ve yasama üyelerince belirlenmiş politikalar çerçevesinde görevlerini yerine getirirler. Bu nedenle, yetkilerini istismar etmeleri yahut bizzat kendi alanlarına ilişkin bir krizin yaşanması gibi istisnai durumlar olmadıkça, eyaletteki genel sorun ve sıkıntıların sorumlusu olarak görülüp geri çağırma girişimlerine tek başlarına konu edilmezler.

3. Yasama Üyelerine Karşı Geri Çağırma Hakkının Kullanımı

Eyalet yasama üyelerinin geri çağırılabilirdiği 18 eyalette, 109 yıllık süreçte, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, en az 140 girişim olmuştur ve bunlardan 38'i seçim aşamasına ulaşmayı başarmıştır.⁸³⁰

Bu rakamlara eyalet bazında bakarsak; ABD'nin eyalet yasama üyelerinin geri çağırılabilirdiği 18 eyaletinin en az 13'ünde⁸³¹ yasama üyelerine yönelik çeşitli geri çağırma girişimleri olmuştur. Ancak sadece 5 eyalette bu girişimlerden bazıları seçim aşamasına ulaşmayı başarabilmiştir. Başka bir ifadeyle, yukarıda sözünü ettiğimiz 38 geri çağırma seçiminin tümü, sadece 5 eyalette gerçekleşmiş seçimlerdir: California, Idaho, Michigan, Oregon ve Wisconsin. Diğer eyaletlerde, 109 yıllık süreçte herhangi bir yasama üyesine yönelik tek bir geri çağırma seçimi dahi olmamıştır.

⁸³⁰ Bu 38 girişimin tam listesi için bkz. Siegel, *op. cit.*, s.343-350. Ayrıca 2004 yılında Alaska'dan bir senatör de, henüz dilekçelerin toplanması aşamasında geri çağırma girişimini gerekçe göstererek istifa etmiştir. Seçim aşamasına ulaşmadan istifa ettiği için bu sayıya eklenmemiştir. Bkz. The Associated Press, "State Sen. Scott Ogan Resigns in Face of Recall", *Junau Empire*, 26 Ağustos 2004, http://juneauempire.com/stories/082604/sta_ogan.shtml#.WMLNuxLyh-V (30.04.2017)

⁸³¹ Wisconsin, Colorado, California, Oregon, Michigan, Nevada, New Jersey, Washington, Arizona, Idaho, Alaska, Louisiana, Minnesota.

Bu seçimlerden 21 tanesi 1908 ile 2008 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bunların 13'ü senatörlere yöneliktir ve 8 tanesi görevden alma ile sonuçlanmıştır. Diğer 8 geri çağırma seçimi ise milletvekillerine yöneliktir ve 5 tanesi görevden alma ile sonuçlanmıştır. Geriye kalan 17 geri çağırma seçimi ise 2009 yılından günümüze değin olan dönemde gerçekleşmiştir. Biri hariç tümünün senatörlere yönelik olduğu bu seçimlerin 1 tanesinde görevli istifa etmiş, 7 tanesi görevden alma ile sonuçlanmış, 9 tanesinde ise görevli makamında kalmayı başarmıştır.

Görüldüğü üzere hakkın ilk uygulandığı tarihten 2008 sonuna kadar olan yaklaşık 100 yıllık dönemde yasama üyelerine yönelik sadece 21 geri çağırma seçimi olmuş iken, 2009'dan günümüze değin olan 8 yıllık dönemde 17 geri çağırma seçimi olmuştur. Bu durum ilk bakışta, geri çağırma hakkının yasama üyelerine karşı kullanımında son dönemde ciddi bir artış olduğu görüntüsü yaratsa da, böylesi bir yorum pek de doğru olmayacaktır. Geri çağırma aracının kullanımında ta 1970'lerde başlayan ve halen devam eden bir artışın olduğu şüphesizdir.⁸³² Ancak yasama üyeleri bakımından son sekiz yıllık süreçteki ani yükseliş genel bir eğilimden ziyade Wisconsin'de 2011-2012 döneminde yaşanan toplu geri çağırma girişimlerinden kaynaklıdır. Zira 17 seçimden 10 tanesi bu dönemde gerçekleşmiştir.

2011 yılında Wisconsin yasama organı, kamu çalışanlarının toplu pazarlık haklarını önemli oranda sınırlayan, çalışanlardan sağlık güvencesi ve emeklilik için daha yüksek oranda kesintiler yapılmasını öngören bir yasa (*Wisconsin Act 10*) yapmıştır. Bunun üzerine, bu yasaya destek vermiş olan toplam 13 senatöre karşı, sendikalar öncülüğünde geri çağırma kampanyaları başlatılmıştır. Bu girişimlerden 10 tanesi seçim aşamasına gitmek için gerekli olan sayıda imzayı toplamayı başarmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında yapılan geri çağırma seçimlerinde 2 senatör görevden alınmış, 1 tanesi seçim öncesi istifa etmiş, geriye kalan 7 senatör ise seçimden galip çıkarak yerini korumayı başarmıştır.⁸³³

⁸³² Matt Qvortrup, "The Recall: The Political Effects of an Overlooked Institution", Paper prepared for the 24th World Congress of Political Science, July 23-28, 2016, Poznań, Poland, s.4 http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_46771.pdf (03.05.2017).

⁸³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ritsche, **op. cit.**, s.6-7. Ayrıca bkz. "Wisconsin Battle Shifts to Recall Votes", **CNN Politics**, 16 Haziran 2011, http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/06/15/wisconsin_unions/ ve Ballotpedia, "Recall of Wisconsin State Senators (2011)", [https://ballotpedia.org/Recall_of_Wisconsin_State_Senators_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Recall_of_Wisconsin_State_Senators_(2011)) (03.05.2017).

ABD’de yasama üyelerine yönelen geri çağırma girişimlerine genel olarak baktığımızda görürüz ki, yasama üyelerini, geri çağırma girişimlerinin hedefi haline getiren şey, tıpkı Wisconsin’deki bu örnekte olduğu gibi, çoğunlukla, yasakoyucunun, seçmenlerin tepkisini çeken bir yasa tasarısını desteklemesi, yahut seçmenlerin desteklediği bir yasanın aleyhinde oy vermesidir.

Bu durum özellikle vergi artışı öngören ve/veya seçmenlerin bütçesini azaltacak sonuçlar doğuran yasa tekliflerinin desteklenmesi hallerinde görülür. Örneğin 2016 yılında Michigan’da 4 eyalet senatörü yakıt vergisini ve araç kayıt ücretlerini artıran bir yasaya destek verdikleri için geri çağırma girişimine konu edilmiştir.⁸³⁴ 2015 yılında ise Nevada Temsilciler Meclisi üyesi Chris Edwards vergi artışına karşı durmayı ve buna ilişkin bir çeşit yemin beyanını imzalamayı reddettiği için geri çağırılmak istenmiştir.⁸³⁵ 2009’da California’da 41 milyar dolarlık bütçe açığını kapatmak için vergilerde artış öngören bir yasa teklifi hazırlanmıştır ve bu yasa teklifine destek veren 6 yasama üyesi de, yine, geri çağırmaya konu edilmiştir.⁸³⁶ 1996’da, Milwaukee Brawers için bir beyzbol stadyumu yapılması amacıyla kaynak oluşturmak için hazırlanan vergi planına önce hayır diyor iken sonradan oyunu evet olarak değiştiren Wisconsin eyalet senatörü George Petak ise, görevinin sona ermesine 9 ay kala geri çağırma yoluyla görevden alınmıştır.⁸³⁷

⁸³⁴ Senatörler Arlan Meekhof, Jim Stamas, Wayne Schmidt ve Darwin Booher için başlatılan girişim yeterli imza toplanamadığından bir süre sonra terk edilmiştir. Bkz. Associated Press, “Campaigns to Recall 2 Senators for Tax Hikes Progress”, **The Detroit News**, 14 Ocak 2016, <http://www.detroitnews.com/story/news/politics/2016/01/14/campaigns-recall-michigan-senators-tax-hikes-move-forward/78817342/> (03.05.2017); Brandon Hall, “Recall Filed Against Senate Majority Leader Arlan Meekhof”, **West Michigan Politics**, 18 Aralık 2015, <http://westmipolitics.blogspot.com.tr/2015/12/breaking-recall-filed-against-senate.html> (03.05.2017)

⁸³⁵ Bu girişim de bir süre sonra terk edilmiştir. Bkz. Ben Botkin ve Sean Whaley, “Amid Extortion Probe, Will Assemblyman Edwards Be Recalled?”, **Las Vegas Review-Journal**, 5 Şubat 2015, <http://www.reviewjournal.com/news/nevada-legislature/amid-extortion-probe-will-assemblyman-edwards-be-recalled> (09.05.2017); Stephanie Frehner, “New Citizen’s Committee Formed to Recall Edwards”, **Mesquite Local News**, 3 Şubat 2015, <http://mesquitelocalnews.com/2015/02/new-citizens-committee-formed-recall-edwards/> (09.05.2017)

⁸³⁶ Bu girişim de seçim aşamasına ulaşamamıştır. Bkz. “Internal Affairs: Recall Abel Maldonado! Or Not”, **The Mercury News**, 26 Şubat 2009, <http://www.mercurynews.com/2009/02/26/internal-affairs-recall-abel-maldonado-or-not/>; <http://www.sbsun.com/article/ZZ/20091013/NEWS/910139869> (06.05.2017); James Rufus Koren, “Adams Recall Supporters Say Fight Not Over”, **The Sun News**, 23 Kasım 2009, <http://www.sbsun.com/general-news/20091123/adams-recall-supporters-say-fight-not-over> (06.05.2017).

⁸³⁷ Senatör George Petak, Milwaukee Brawers stadyumu için bir vergi bölgesi kurulmasına ilişkin bir yasaya karşı daha önce iki kez hayır oy vermiş iken son oylamada saat 5’te oyunu değiştirmiş ve böylelikle yasanın çıkmasını mümkün kılmıştır. Bu yasa ile kendi county’lerinin vergi bölgesine dahil edilmesine çok kızan Racine seçmenleri geri çağırma girişimini başlatmış ve neticede senatörlerini görevden almıştır. Zimmerman, **Recall**, s.76. Ayrıca bkz. “Petak Recall Counter to History” **The Journal Times**, 12 Nisan 1996, http://journaltimes.com/news/local/article_295f718a-2208-5ee9-a2a8-d55ca2ae6231.html (01.05.2017).

Sadece vergi artışı öngören yahut seçmenlerin bütçesine dokunan düzenlemeler değil, başka konulardaki düzenlemeler de geri çağırma seçimlerine kaynaklık edebilmektedir. Örneğin Michigan Temsilciler Meclisi üyesi ve aynı zamanda eğitim komisyonu başkanı Paul Scott, eğitimcilerin sendikal haklarını olumsuz etkileyen, iş güvencesini azaltan ve grev hakkını kısıtlayan bir yasal düzenlemeyi desteklediği için 2011’de geri çağırılmış ve görevinden alınmıştır.⁸³⁸ 1971’de Idaho’da yasama üyelerine maaş artışı öngören bir düzenleme yapılmıştır. Idaho Falls seçim bölgesinden seçmenler, kendi bölgelerinden seçilen bir senatör ve 3 milletvekilinden bu yasaı desteklememelerini talep etmiş ancak senatör ve iki milletvekili yasa lehinde oy vermiştir. Bunun üzerine başlatılan geri çağırma kampanyaları sonucunda bir senatör ve bir milletvekili görevinden alınmıştır.⁸³⁹ Senatör Harry Merriam ise 1935’te yaşlılara devlet desteği sağlanmasını öngören bir yasağı desteklemediği için geri çağırılmıştır.⁸⁴⁰

Dönem dönem, ulusal düzeyde tartışma yaratan belli ihtilaflı konulara dair atılan adımlar da geri çağırma girişimlerine konu edilmektedir. Yasama üyeleri bakımından bireysel silahlanmanın sınırlandırılması konusu geri çağırma girişimlerini tetikleyen konuların başında gelmektedir.

Bu konudaki ilk önemli girişim 1994’te California’da yaşanmıştır. California senatörü David Roberti yarı otomatik saldırı silahlarının yasaklanması yasasını geçiren liderdir ve silah kontrolü girişiminin en büyük destekçilerindendir. Onun bu tutumu silah denetimine karşı olan kesimleri kızdırmış ve *National Rifle Association* isimli bireysel silahlanma yanlısı derneğin de desteği ile bir geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Ancak Roberti, 12 Nisan 1994’te yapılan geri çağırma seçiminde oyların yüzde 59’unu alarak görevinde kalmayı başarmıştır.⁸⁴¹

California seçmenlerinin çoğunluğu bireysel silahlanma karşısında tutum almışsa da, Colorado seçmenleri tam tersi yönde bir yaklaşım sergilemiştir. 2013’te

⁸³⁸ Jason Linkens, “Michigan Recall Of Paul Scott May Have Unintended Consequences”, **The Huffington Post**, 9 Kasım 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/11/09/michigan-recall-paul-scott_n_1084815.html (29.03.2017); Laura Clawson, “Union-busting, Homophobic Michigan State Rep. Paul Scott Narrowly Recalled”, **Daily Kos**, 9 Kasım 2011, <http://www.dailykos.com/story/2011/11/9/1034660/> (29.03.2017). Ayrıca bkz. Zimmerman, **Recall**, s.75.

⁸³⁹ **Ibid**, s.74

⁸⁴⁰ **Ibid**, s.69. Siegel, **op. cit.**, s.343.

⁸⁴¹ Spivak, **op. cit.**, s.31.

bireysel silahlanmanın denetimi ve sınırlandırılmasını öngören bir dizi yasa teklifini destekledikleri ve kabul edilmeleri lehinde oy verdikleri için üç Colorado eyalet senatörü (birisi senato başkanı) hakkında geri çağırma girişimi başlatılmıştır.⁸⁴² Geri çağırma girişiminin destekçisi yine *National Rifle Association* isimli dernek ve benzer diğer oluşumlar iken; karşı cephede bireysel silahlanma karşıtı kesimler ile *Mayors Against Illegal Guns (MAIG)* isimli bireysel silahlanma karşıtı bir organizasyonun üyesi milyoner Michael Bloomberg yer almıştır. Ulusal düzeyde ses getiren bu geri çağırma girişiminde başvuruçular yeterli sayıda imza toplamayı başarmış ve girişim seçim aşamasına ulaşmıştır.⁸⁴³ Yapılan geri çağırma seçiminde Colorado tarihinde bir ilk gerçekleşmiş ve iki senatör görevden alınmış⁸⁴⁴, bir senatör ise seçim öncesinde görevinden istifa etmiştir.⁸⁴⁵

Geri çağırma aracının, amacına belki de en uygun kullanımı, seçim kampanyası dönemindeki vaatlerini unutan, verdiği sözleri yerine getirmeyen hatta söylediklerinin tam tersini yapan temsilcilerine, seçmenlerin, bir sonraki seçimi beklemeden, onları geri çağırarak suretiyle karşılık vermeleridir.

⁸⁴² Siegel, *op. cit.*, s.309-310.

⁸⁴³ Bkz. Alec MacGillis, "This Local Election Could Determine the Future of Gun Control", **New Republic**, 28 Ağustos 2013, <https://newrepublic.com/article/114501/colorados-recall-election-over-gun-control-really-big-deal> (11.05.2017)

⁸⁴⁴ 10 Eylül 2013'te gerçekleşen geri çağırma seçiminde, 11.Senato bölgesi seçmenleri 8.751'e karşı 9.094 oyla Senatör John Morese'un, 3. Senato Bölgesi Seçmenleri ise 15.201'e karşı 19.355 oyla Senatör Angela Giron'un görevden alınmasına karar vermiştir. Lynn Bartels, Kurtis Lee ve Joey Bunch, "Colorado Senate President John Morse, State Sen. Angela Giron Ousted", **The Denver Post**, 9 Ekim 2013, <https://perma.cc/CLH6-V7TS> (11.05.2017)

⁸⁴⁵ Eli Stokols, "Hudak Resigns Seat to End Recall Threat, Hold Democrats' Senate Majority", **Fox31 Denver**, 27 Kasım 2013, <http://kdvr.com/2013/11/27/hudak-will-resign-seat-to-end-recall-threat-hold-democrats-senate-majority/> (11.05.2017). Konuya ilişkin başka örnekler de mevcuttur. Örneğin aynı yıl Arizona temsilciler Meclisi'nin iki üyesi ile Colorado Temsilciler Meclisinin bir üyesi de silah denetimini öngören yasaları destekledikleri için geri çağırma konu edilmiş ancak girişimciler yeterli imzayı toplayamamıştır. Eli Stokols, "First Recall Effort Fails Against Democratic State Rep. Mike McLachlan", **Fox31 Denver**, 21 Mayıs 2013, <http://kdvr.com/2013/05/21/first-recall-effort-fails-against-democratic-state-rep-mike-mclachlan/> (11.05.2017). 2015'te Oregon Temsilciler Meclisi'nin 4 üyesi özel silah satışlarında geçmiş araştırmasının yapılması yönündeki bir düzenlemeyi destekledikleri için geri çağırılmak istenmiştir. Denis C. Theriault, "Gun Advocates Hit Three Oregon Lawmakers With Recall Petitions -- Warn More Could Be Coming", **The Oregonian**, 16 Nisan 2015, http://www.oregonlive.com/politics/index.ssf/2015/04/gun_advocates_hit_three_oregon.html (10.05.2017); Jeff Mapes, "Recall Petition Filed Against Another Oregon Legislator Over Gun Background Check Bill", **The Oregonian**, 9 Haziran 2015, http://www.oregonlive.com/mapes/index.ssf/2015/06/recall_threatened_against_anot.html (10.05.2017); Aynı yıl New Jersey senato üyesi Stephen Sweeney de benzer bir sebeple geri çağırma konu edilmiş ancak bu girişim de yeterli imzaya ulaşacak bir destek bulamamıştır. Rebecca Forand, "N.J. Lawmaker to Gun Rights Group Seeking Recall: 'I Won't Back Down'", **NJ.com**, 9 Nisan 2015, http://www.nj.com/gloucester-county/index.ssf/2015/04/nj_lawmaker_to_gun_rights_group_seeking_recall_i_w.html (11.05.2017).

Örneğin 1983'te Michigan eyalet senatörü seçilen David Serotkin, seçim kampanyası sürecinde seçmenlerine vergi artışından yana olmadığını, yalnızca son çare olan hallerde vergi artışına gidilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak daha seçildiğinin ilk ayında gelir vergisini yüzde 38 artıran bir yasa teklifi hazırlamıştır. Serotkin'in bu davranışı karşısında kendisine oy veren 25 yaşındaki bir işçi seçmen 6.000 imza toplayıp senatörden yasa teklifini geri çekmesini talep etmiştir. Bu talebe duyarsız kalan Serotkin için geri çağırma kampanyası başlatılmış ve senatör görevinden alınmıştır.⁸⁴⁶ 1913'te California senatörü seçilen James Owens da, seçilirken çoğunluğu işçi seçmenlerine verdiği sözleri yerine getirmediği gerekçesiyle geri çağırmanın konusu edilmiştir.⁸⁴⁷ Senatör James C. Owens seçim öncesinde işçilere yazılı olarak bazı vaatlerde bulunup sözler vermiştir. Bu sözler arasında, kadınlara sekiz saat çalışma yasasını desteklemek, tüm iş hukuku yasalarının, özellikle de çocuk işçilikle ilgili olanların, daha iyi uygulanmasını sağlamak; kaza sonucu yaralanma ve ölüm olaylarına karşı çalışanların zararlarının karşılanması için bir eyalet sigorta sistemi ile birlikte zorunlu tazminatın getirilmesi için çalışmak gibi hususlar yer almıştır. Ancak Owens, seçildikten sonra, işçiler tarafından savunulan ve desteklenen, mecliste görüşülmüş 19 yasa teklifinin hiçbirisinde olumlu oy kullanmamıştır. Bunun üzerine örgütlü işçi kesimleri bir geri çağırma kampanyası başlatmış ve yeterli imzayı da toplamıştır; ancak seçimde Owens 5.177'ye karşı 6.749 oyla görevini korumayı başarmıştır.⁸⁴⁸

Yasama üyelerini geri çağırmanın konusu haline getiren bir diğer neden ise, görevlinin cinsel istismar, yolsuzluk, usulsüzlük vb. bir suç ile itham edilmesi halleridir. 1988'de Oregon senatörü Bill Olson 12 yaşındaki bir kız çocuğuna cinsel istismara karşılık gelen kusurlu davranışlarda bulunduğu suçlamasını kabul ettikten sonra geri çağırma ile görevden alınmıştır.⁸⁴⁹ 1985'te yine Oregon'da Temsilciler Meclisi üyesi Pat Gillis seçim kampanyasında yanlış bilgiler verdiği, seçim broşüründe gerçekte öyle olmamasına rağmen kendisini “yüksek lisans mezunu” olarak tanıttığı iddialarıyla suçlanmasının ardından geri çağırmaya konu edilmiş ve

⁸⁴⁶ Zimmerman, **Recall**, s.69. Bkz. “Michigan State Senator Recalled Over Tax Issue”, **The New York Times**, 23 Kasım 1983, <http://www.nytimes.com/1983/11/23/us/around-the-nation-michigan-state-senator-recalled-over-tax-issue.html> (23.04.2017)

⁸⁴⁷ Joshua Spivak, “When Have Recalls Succeeded in California?”, **History News Network**, 29 Eylül 2003, <http://historynewsnetwork.org/article/1702> . (19.01.2017); Zimmerman, **Recall**, s.69.

⁸⁴⁸ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.272-274.

⁸⁴⁹ Siegel, **op. cit.**, s.345.

görevden alınmıştır.⁸⁵⁰ 1913'te California senatörü Marshall Black zimmetine para geçirmekten suçlu bulunduktan sonra geri çağırma usulü ile görevden alınmıştır.⁸⁵¹

Kimi hallerde ise, bir temsilcinin söylediği, belli kesimleri rahatsız eden sözler veya davranışlar geri çağırma talebinin yükselmesine sebep olabilmektedir. Örneğin geçtiğimiz yıl Colorado Temsilciler Meclisi üyesi JoAnn Windholz, yaşanan bir trajedi konusunda yaptığı yorum nedeniyle geri çağırmaya konu edilmiştir. 2016'da doğum kontrolü ve planlı çocuk sahibi olma konularında çalışmalar yürüten *Planned Parenthood* isimli organizasyonun bir pikniğine silahlı saldırı düzenlenmiş ve 3 kişi öldürülmüştür.⁸⁵² Bu saldırının ardından Cumhuriyetçi Parti üyesi Windholz'un, Facebook sayfasından yaşananların sorumlusu olarak silahlı saldırganı değil de *Planned Parenthood* derneğini gösteren açıklamalar yapması tepkilere neden olmuş ve bu, geri çağırma girişimine kaynaklık etmiştir.⁸⁵³ Ancak girişimciler ilerleyen dönemde, konuyu yaklaşan seçimlerde çözümlmeye karar verdiklerini belirterek girişimlerini sonlandırmıştır.⁸⁵⁴

Siyasi partilerin kendi içindeki hesaplaşmalarda da geri çağırma aracının kullanıldığı olmuştur. Örneğin 1994'te California Temsilciler Meclisinde 25 yıl aradan sonra ilk kez Cumhuriyetçiler 1 farkla da olsa çoğunluğu elde etmiştir. Ancak iki Cumhuriyetçi senatör, Meclis başkanlığı seçiminde, Cumhuriyetçi Parti genel merkezinin belirlediği adaya oy vermeyince kızgın Cumhuriyetçilerin hışmına uğramış ve geri çağırma yoluyla görevden alınmıştır.⁸⁵⁵ 2015'de Nevada'da yaşanan bir diğer geri çağırma ise Cumhuriyetçi Parti içerisindeki ılımlı ve muhafazakar grupların çekişmesinin bir ürünüdür. İlimli kesimin temsilciler meclisinde çoğunluğu elde etmesinin ardından, ılımlılardan olan John Hambrick'in muhafazakar kesimden olan Michelle Fiore'yi çoğunluk başkanlığı ve vergi komisyonu başkanlığı

⁸⁵⁰ *Ibid.*, s.344.

⁸⁵¹ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.271-272.

⁸⁵² Jesse Paul, "Planned Parenthood Shooting: 3 Killed, Including 1 Police Officer in Colorado Springs", *The Denver Post*, 27 Kasım 2015, <http://www.denverpost.com/2015/11/27/planned-parenthood-shooting-3-killed-including-1-police-officer-in-colorado-springs/> (17.05.2017).

⁸⁵³ The Colorado Independent, "Republican Faces Recall After Saying The 'Real Culprit' in Colorado Mass Shooting is Planned Parenthood", *Raw Story*, 4 Aralık 2015, <https://www.rawstory.com/2015/12/republican-faces-recall-after-saying-the-real-culprit-in-colorado-mass-shooting-is-planned-parenthood/> (17.05.2017)

⁸⁵⁴ Marianne Goodland, "Organizers Drop Recall Efforts Against Windholz, Demanding She Step Down", *The Colorado Independent*, 26 Ocak 2016, <http://www.coloradoindependent.com/157335/organizers-demand-joann-windholz-step-down-they-drop-recall-efforts> (17.05.2017).

⁸⁵⁵ Senatör Doris Allen ve Senatör Paul Horcher. Bkz. Zimmerman, *Recall*, s.70.

görevlerinden alması üzerine Hambrick'e karşı geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Ancak çok az imza toplanabildiğinden (yaklaşık 4.000 imza gerekiyorken sadece 270 imza toplanabilmiş) girişim başarısız olmuştur.⁸⁵⁶

B. Hakkın Yerel Düzeydeki Görevlilere Karşı Uygulaması

Geri çağırma hakkının ABD'de en yaygın biçimde kullanımı, yerel düzeydeki görevlilere karşıdır. Gerçekleşen geri çağırma girişimlerinin yılda yaklaşık yüzde 95'i yerel düzeydeki görevlileri hedef alır.⁸⁵⁷ İlk uygulamaya başlandığından bu yana eyalet düzeyindeki görevlilerin konu edildiği toplam geri çağırma seçimi sayısı 50'yi dahi bulmuyor iken, yerel düzeyde görevlilere karşı, şimdiye kadar, 2.500'ün üzerinde geri çağırma seçimi gerçekleştirmiştir.⁸⁵⁸ Bu sayısının, tahminen, en az üç katı kadar da seçim aşamasına ulaşamamış geri çağırma girişimi bulunmaktadır.⁸⁵⁹

Geri çağırmanın yerel düzeydeki görevlilere karşı daha çok uygulanıyor olmasının çeşitli nedenleri vardır: Birincisi, bir eyalette sayıca en fazla olan görevliler yerel düzeydeki görevlilerdir. Örneğin Michigan'da geri çağırılabilir görevlilerin sadece yüzde 1'ini (184 görevli) eyalet düzeyindeki görevliler teşkil etmektedir. Geriye kalan yüzde 99 (yani 17.945 görevli) çeşitli düzeyden (*county*, şehir, kasaba, okul bölgesi, özel bölgeler vs.) yerel görevlilerdir.⁸⁶⁰

⁸⁵⁶ Michelle Rindels, "Effort to Recall Nevada Assembly Speaker Falls Short", **Reno Gazette-Journal**, 30 Nisan 2015, <http://www.rgj.com/story/news/politics/2015/04/30/effort-recall-nevada-assembly-speaker-falls-short/26678839/> (17.05.2017).

⁸⁵⁷ Örneğin Ballotpedia'nın yıllık raporlarına göre, 2016 yılında gerçekleşen geri çağırma girişimlerinin yalnızca yüzde 3'ü, 2015'te gerçekleşenlerin yüzde 6'sı, 2014'te gerçekleşenlerin ise sadece yüzde 2'si eyalet düzeyinde görevlilere karşı idi. İlgili raporlara şu linkten ulaşılabilir: <https://ballotpedia.org/Recall> (13.05.2017).

⁸⁵⁸ Best, 2003'teki çalışmasında o tarihe kadar yerel düzeyde gerçekleşen 2.000'in üzerinde geri çağırma seçimi olduğundan söz etmektedir. Best, **op. cit.**, s. 4. Buna karşın yerel-eyalet düzeyinde görevliler bakımından bir ayrım yapmaksızın Cronin, 1999 tarihli çalışmasında, ülke genelinde muhtemelen 4.000-5.000 arası geri çağırma seçiminin olduğundan söz etmektedir. Cronin, **op. cit.**, s.128. Bunun yanında Spivak'ın 2015'teki araştırmasına göre son 4 yılda 500'ün üzerinde geri çağırma seçimi olmuştur. Joshua Spivak, "Nevada Recall Campaigns Face Hurdles", **Las Vegas Review-Journal**, 1 Şubat 2015, <http://www.reviewjournal.com/opinion/nevada-recall-campaigns-face-hurdles> (15.05.2017)). Tüm bu verilerden hareketle, şimdiye kadar (muhtemelen daha fazla olsa da) "en az" 2.500 geri çağırma seçiminin gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkündür.

⁸⁵⁹ Bu tahmin, Joshua Spivak tarafından hazırlanmış olan 2012-2016 yılı arasındaki geri çağırma girişimlerine ilişkin yıllık raporlarda belirtilen, seçime ulaşan ve ulaşamayan girişim sayıları arasındaki oranlar dikkate alınarak yapılmıştır. Belirtmek gerekir ki, belirttiğimiz oran en düşük orandır. Zira bazı yıllar (örneğin 2013 ve 2015) seçime ulaşamayan girişim sayısı, seçim aşamasına ulaşanların yaklaşık 4.5 katıdır. Bkz. <http://recallelections.blogspot.com.tr/> (29.12.2016).

⁸⁶⁰ Citizens Research Council of Michigan (CRC), Michigan's Recall Election Law, Report 379, Haziran 2012, s.2 ve s.3 tablo 2.

İkincisi eyalet düzeyinde görevlilerin geri çağrılabilirdiği 19 eyalet mevcut iken, yerel düzeyde görevlilerin en azından bazılarının geri çağrılabilirdiği 41 eyalet bulunmaktadır. Ayrıca federal bölge olan District of Columbia’da da seçimle gelen görevliler geri çağrılabilir. ⁸⁶¹

Üçüncüsü, yerel yönetimlerde seçmen sayısı daha küçük rakamlara karşılık geldiğinden, geri çağırma seçimine gitmek için gereken imza sayıları da daha düşüktür; bu bakımdan bunlar ulaşılması görece daha kolay rakamlardır. Mevzuatta öngörülen sayıda imzayı toplamak için daha az insan gücüne ve mali kaynağa gerek vardır, yani eyalet düzeyindeki görevlilere karşı düzenlenen geri çağırma kampanyalarına kıyasla yerel düzeydeki kampanyalar daha masrafsızdır. ⁸⁶²

Dördüncü olarak ise, eyalet düzeyindeki görevlilere nazaran yerel görevliler, seçmenlere daha yakın, seçmenlerin daha kolay haberdar olabildiği, gözlemleyebildiği görevlilerdir. Yerel görevlilerin aldıkları kararlar ve uyguladıkları politikalar seçmenleri daha doğrudan etkiler, daha günlük yaşamlarına ilişkindir. ⁸⁶³ Küçük birimlerde, seçmenlerin yönetime doğrudan katılması imkanı da daha geniştir. Yönetimsel sorunlar, büyük yerlerdeki sorunlara kıyasla çok daha basittir. Seçmenler bu sorunlarla daha doğrudan temas halindedir. Ayrıca seçmenler, yereldeki görevlilerin resmi faaliyetleri, yetenekleri ve kişisel ahlakları gibi konularda çok daha fazla bilgi sahibidir. Zira görevliler aslında daha önceki komşularıdır. ⁸⁶⁴ Bu da yerel görevlilere seçmenlerin daha fazla dikkat göstermesine sebep olur. Seçmen tepkisini göstermek istediğinde, eyalet düzeyindeki görevlilere kıyasla, yerel yönetim görevlileri daha ulaşılabilir bir konumdadır. ⁸⁶⁵

İşte tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak, ABD’de geri çağırma girişimlerinin çok büyük bir bölümü yerel yönetimler düzeyinde gerçekleşir.

⁸⁶¹ Delaware, Indiana, Iowa, Kentucky, Mississippi, New Hampshire, Pennsylvania, South Carolina, Wyoming eyaletlerinde yerel düzeyde görevlilere karşı geri çağırma hakkı kullanılamamaktadır. Geriye kalan 41 eyaletin kiminde sadece bir iki yerel yönetim birimini, kiminde ise tüm yerel yönetim birimlerini kapsayacak biçimde geniş bir yelpazede yerel düzeyde görevlilerin geri çağırılması mümkündür. Bkz. *supra*, s.154 vd.

⁸⁶² Bird/Ryan, *op. cit.*, s.94-95.

⁸⁶³ California Constitution Revision Commission, “Article XXIII Recall Background Study”, San Francisco, Mayıs 1968, s.52-53.

⁸⁶⁴ Bird/Ryan, *op. cit.*, s.95.

⁸⁶⁵ Cronin, *op. cit.*, s.152.

Konuyu farklı yerel yönetim birimlerini baz alarak, yani *county*'ler, belediye yönetimleri (şehir, kasaba, köy) ve okul bölgeleri biçimindeki bölümlenmeyi esas olarak değerlendirdiğimizde de, yukarıda saydığımız nedenler büyük ölçüde geçerliğini korur. Her şeyden önce, açık biçimde görülmektedir ki, yerel yönetim biriminin kapsadığı görevli sayısına paralel olarak geri çağırma girişimi sayısı da artmaktadır. Örneğin Matt Qvortrup'un 2000-2011 yılları arasında Michigan'da gerçekleşen geri çağırma girişimlerine ilişkin yaptığı araştırmaya göre, bu dönemde gerçekleşen girişimlerin yüzde 89'u belediye (şehir, kasaba, köy vb.) yönetimleindeki görevlilere yöneliktir. İkinci sırada yüzde 9 ile okul yönetim kurulu üyeleri vardır. Üçüncü sırada olan *county* görevlilerinin oranı ise sadece yüzde 2'dir. Görevli sayıları ile bu oranlar karşılaştırıldığında paralel bir şema karşımıza çıkar. Geri çağırmanın mümkün olduğu 1.775 belediye yönetiminde 12.091 görevli vardır. 549 okul bölgesinde 3.990 görevli; 83 *county*'de ise 1.296 geri çağırılabilir görevli bulunmaktadır.⁸⁶⁶

Ancak yukarıda değindiğimiz üzere, geri çağırma girişimlerinin dağılımını belirleyen tek faktör görevli sayısı değildir. Belediye yönetimlerindeki görevlilerin yani örneğin bir şehir konseyi üyesinin ya da belediye başkanının yaptığı işlerin ve aldığı kararların seçmenlerin günlük yaşamındaki etkisi, görünürlüğü; bir *county* kurulundaki görevliye ya da bir okul yönetim kurulu üyesine kıyasla daha yüksektir. Bu nedenle seçmenler, belediye yönetimlerini daha yakından takip ederler. Bu nedenle belediye yönetimlerinde geri çağırma girişimleri diğer yönetim birimlerine kıyasla daha fazladır. Bu durumu Michigan örneği üzerinden açıklamak gerekirse, Michigan'da geri çağırmanın uygulanabildiği yönetimler içerisinde belediye yönetimlerinin oranı yüzde 67'dir, buna karşın eyaletteki geri çağırma girişimlerinin yüzde 89'u belediye yönetimlerinde gerçekleşmiştir.⁸⁶⁷

⁸⁶⁶ Qvortrup, *The Recall...*, s.3.

⁸⁶⁷ *Ibid.*, s.4. Belediye yönetimleri içerisinde ise, büyük ve kalabalık şehirler ile küçük ve az nüfuslu şehirler ve kasabalar, köyler arasında benzer bir mantık kurulabilir. Nitekim küçük şehirlerde seçmen sayısı daha az olduğundan, geri çağırma için gereken imza sayısı da daha düşüktür; dolayısıyla kampanyanın örgütlenmesi, seçmenlere ulaşılması buralarda daha kolaydır. Ayrıca küçük yerel yönetim birimlerinde seçmenler ile temsilcileri arasındaki mesafenin daha az olduğu, seçmenlerin temsilcilerini daha iyi tanıdığı ve daha yakından takip edebildiği de şüphesizdir. Bird ve Ryan'ın hakkın California'daki ilk 25 yıllık uygulamasına dair yaptıkları araştırma göstermiştir ki, gerçekleşen geri çağırma girişimlerinin yarısı (dönemin) nüfusu 20.000'in altındaki şehir ve kasabalarında gerçekleşmiştir. Bird/Ryan, *op. cit.*, s.95.

1. Yerel Yönetimlerde Geri Çağırma Hakkının Kullanımına Kaynaklık Eden Nedenler

Geri çağırma hakkının ABD yerel yönetimlerindeki uygulamasını inceleyebilmek adına genel hatları ile gözden geçirdiğimiz 1.000'in üzerinde geri çağırma girişimi vardır. İncelediğimiz girişimler, hem medya aracılığıyla daha kapsamlı bilgi sahibi olabilmek ve her iki tarafın argümanlarına ve ilişkili resmi/resmi olmayan materyallere kolaylıkla ulaşabilmek; hem de hakkın günümüzdeki kullanımını yansıtacak bir zaman dilimi içerisinde kalmak adına, 2000'li yıllarda ve özellikle de son 10 yıllık süreçte gerçekleşen girişimlerdir.

Bunlara burada tek tek değinmek mümkün olmadığından, bu girişimleri, onlara kaynaklık eden motivasyonları dikkate alarak, başka bir ifadeyle, geri çağırma girişimlerinin nedenlerinden yola çıkarak sınıflandırmak suretiyle incelemenin daha yerinde olacağını düşünüyoruz. Bu doğrultuda, yerel düzeydeki geri çağırma girişimlerini, dayandıkları gerekçeleri baz alarak 6 kategoride toplayabiliriz:

1. Görevi kötüye kullanma ve güveni suiistimal hallerine dayanan geri çağırma girişimleri,
2. Görevlinin, seçmenin güvenini ve makamın itibarını zedeleyen, özel yaşamındaki davranışlarının neden olduğu geri çağırma girişimleri,
3. Mali nedenlerden kaynaklı kötü yönetim iddialarına dayanan girişimler,
4. Mali konular dışındaki diğer politikalara ilişkin anlaşmazlıklardan kaynaklanan geri çağırma girişimleri
5. Görevlilerin seçmenlerin taleplerine karşı ilgisiz, duyarsız ve sorumsuz davranması, seçmenlerle ve çalışanlarla kötü ilişkiler kurması gerekçelerine dayanan girişimler,
6. Kamu görevlileri arasındaki siyasi çekişmelerden kaynaklanan girişimler.

Elbette çoğu geri çağırma girişimi, birden fazla nedene dayandırılmakta ve çoğu durumda girişimler, bu kategorilerin birkaçı içerisine girebilecek özellikler sergilemektedir. Ancak birçok durumda, birden fazla nedene dayanılmış olsa da, geri çağırma girişimini tetikleyen daha baskın belli bir neden bulunmaktadır ve girişimciler, özünde, bu nedenin yarattığı motivasyonla hareket etmektedir.

a. Görevi Kötüye Kullanma ve Güveni Suiistimal Hallerine Dayanan Geri Çağırma Girişimleri

Geri çağırma hakkının niteliği konusundaki yaklaşım farklılıklarını açıklarken değindiğimiz üzere, nasıl bir yaklaşımın tercih edildiğine bağlı olarak, bazı geri çağırma gerekçeleri kimi yaklaşımlarca meşru görülmez. Bu yaklaşımların biçimlendirdiği usullerde, geri çağırma hakkının kullanımı yukarıda sıraladığımız kategorilerin yalnızca bazılarını kapsayacak biçimde sınırlandırılmıştır. Bunların neler olduğu, yaklaşıma ve bu çerçevede benimsenen usule göre değişiklik gösterir. Ancak tüm yaklaşımlar bakımından, hiç tartışmasız biçimde meşru görülen geri çağırma nedenleri, görevi kötüye kullanma ve seçmenin güvenini suiistimal halleridir. Bir kamu görevlisinin usulsüzlük ve/veya yolsuzluk yaptığının ortaya çıkması, hakkında soruşturma başlatılması, tutuklanması ve/veya mahkum olması hallerinde, geri çağırma usulünün mevcut olduğu bir yerde, hak seçmenlerce derhal uygulamaya konulmaktadır.

Örneğin 2016'da Alaska eyaletinin North Slope Borough'sunun (*county*'nin Alaska'daki biçimi) belediye başkanı Charlotte Brower hakkında, torunlarını California'daki Michael Jordan Flight School basketbol kampına göndermek için kamuya ait paradan 8.405 Dolar harcadığı; ayrıca kızına da 7.000 Dolarlık giyim masrafı yaptığı iddiasıyla, ve bunlara ek olarak, seçim kampanyası finansmanı ile ilgili birtakım usulsüzlükler yüzünden 34.000 Dolar para cezasına çarptırıldığı için geri çağırma girişimi başlatıldı.⁸⁶⁸ Belediye başkanı yapılan geri çağırma oylamasında seçmenlerin yüzde 61'inin oyuyla görevden alındı.⁸⁶⁹ Aynı yıl Arizona'nın Superior kasabası belediye başkanı Jayme Valenzuela da, kasabanın bütçesinden kişisel harcama yaptığının ortaya çıkması üzerine⁸⁷⁰ başlatılan geri çağırma seçimi sonucunda görevden alındı.⁸⁷¹

⁸⁶⁸ Lisa Demer, "Campaign to Recall North Slope Borough Mayor Underway", **Alaska Dispatch News**, 12 Kasım 2015, <https://www.adn.com/politics/article/recall-effort-targets-north-slope-borough-mayor-brower-over-spending-campaign/2015/11/13/> (11.05.2017).

⁸⁶⁹ Lisa Demer, "North Slope Borough Mayor Ousted in Recall Election", **Alaska Dispatch News**, <https://www.adn.com/politics/article/north-slope-borough-mayors-race/2016/04/06/> (12.05.2017).

⁸⁷⁰ Brian Wright, "Residents Start Process to Recall Mayor", **Casa Grande Dispatch**, 13 Şubat 2016, http://www.pinalcentral.com/casa_grande_dispatch/arizona_news/residents-start-process-to-recall-mayor/article_550c668c-d279-11e5-9195-437120b9a41d.html (09.03.2017).

⁸⁷¹ Ballotpedia, "Jayme Valenzuela recall, Superior, Arizona (2016)", [https://ballotpedia.org/Jayme_Valenzuela_recall,_Superior,_Arizona_\(2016\)](https://ballotpedia.org/Jayme_Valenzuela_recall,_Superior,_Arizona_(2016)) (21.03.2017).

2011’de California’nın Bell City şehrinde 5 üyeli şehir konseyinin dört üyesinin şehir bütçesinden kendilerine çok yüklü miktarda maaş ödemesi yaptıklarının; öyle ki bir konsey üyesinin o dönem ortalama maaşı yıllık 5.000 Dolar iken, bu üyelerin yıllık 96.000’in üzerinde maaş aldıklarının; ayrıca işe aldıkları şehir yöneticisine de yıllık yaklaşık 800.000 Dolar maaş ödediklerinin ortaya çıkması üzerine, seçmenler geri çağırma girişimi başlattılar.⁸⁷² Yükselen tepki karşısında konsey üyeleri maaşlarını azaltan kararlar aldılar ancak başvuru için bu yeterli değildi. Artık konsey üyelerine güvenlerinin kalmadığını söyleyen geri çağırma başvuru üyelerin istifasını istedi. İstifa gelmeyince imzalar toplandı ve geri çağırma seçiminde dört üye de görevlerinden alındılar.⁸⁷³

Florida, Tamarac’ın ikinci bölgeden şehir komisyonu üyesi Patricia Atkins-Grad, 2010’da, yerel bir yatırımcıdan belli birtakım inşaat projelerine olumlu oy vermesi karşılığında rüşvet kabul ettiği iddiası da dahil sekiz ayrı suçtan itham edildi. Politikada acemi olduğu ve saf davrandığı savunması ile beraat eden Atkins-Grad’ın beraati bazı bölge sakinlerini tatmin etmedi ve yine de görevinden ayrılması gerektiğini düşünüp geri çağırma girişimi başlattılar.⁸⁷⁴ Kampanya devam ederken, Atkins-Grad’ın bir basın toplantısında izleyiciler arasında yer alan ve “recall Atkins-Grad” yazan t-shirt giyen bir kişiye su fırlatması kampanyayı ateşleyen bir başka unsur oldu.⁸⁷⁵ Neticede toplanması gereken imza sayısı 1875 iken başvuru 2500’ün üzerinde imza topladı ve bunlardan 2296’sı onaylandı.⁸⁷⁶ Atkins-Grad seçim gerçekleşmeden önce, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden istifa etti.⁸⁷⁷

⁸⁷² Polis şefine 457.000 Dolar, idareci yardımcısına 376.000 Dolar maaş ödeniyordu. İdareci ile birlikte bu iki görevli skandal ortaya çıktıktan sonra görevlerinden istifa ettiler. Konsey üyeleri hakkında soruşturma başlatıldı ve tutuklandılar. Adam Nagourney ve Rebecca Cathcart, “City Officials Arrested in Los Angeles Suburb”, **The New York Times**, 21 Eylül 2010, <http://www.nytimes.com/2010/09/22/us/22bell.html?src=mv> (12.05.2017)

⁸⁷³ Christopher Goffard ve Paloma Esquivel, “Bell Voters Cast Out the Old and Opt for the New”, **Los Angeles Times**, 9 Mart 2011, <http://articles.latimes.com/2011/mar/09/local/la-me-bell-elections-20110308> (21.04.2017)

⁸⁷⁴ Ballotpedia, “Patricia Atkins-Grad recall, Tamarac, Florida (2013)”, [https://ballotpedia.org/Patricia_Atkins-Grad_recall,_Tamarac,_Florida_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Patricia_Atkins-Grad_recall,_Tamarac,_Florida_(2013)) (16.03.2017)

⁸⁷⁵ Lisa j. Huriash, “Tamarac Commissioner Accused of Battery at Anti-crime Event”, **Sun Sentinel**, 8 Ağustos 2013, http://articles.sun-sentinel.com/2013-08-08/news/fl-patte-police-report-20130807_1_tamarac-commissioner-anti-crime-event-recall-effort (16.03.2017).

⁸⁷⁶ Sharon Aron Baron, “Chief Judge Sets Date for Special Recall Election”, **Tamarac Talk**, 28 Ağustos 2013, <http://tamaractalk.com/chief-judge-sets-date-for-special-recall-election-11063> (16.03.2017).

⁸⁷⁷ Lisa j. Huriash, “Tamarac Accepts Atkins-Grad Resign”, **Sun Sentinel**, 12 Eylül 2013, http://articles.sun-sentinel.com/2013-09-12/news/fl-patte-atkins-grad-resigns-20130912_1_recall-election-recall-effort-sharon-aron-baron (16.03.2017).

Texas'ın Cyrstal City isimli küçük şehrinin belediye başkanı ve iki konsey üyesi, haklarında çeşitli yolsuzluk ve usulsüzlük suçlamaları ile soruşturma başlatılmasının üzerine, geri çağırma girişimine konu oldular. Bir kumar soruşturmasında rüşvet aldıkları ortaya çıkan görevliler büyük bir oy farkı ile görevlerinden alındılar.⁸⁷⁸

2013'te Moreno Valley'de, ismi yolsuzluk iddialarına karışan, federal görevlilerce evi basılıp aranan belediye başkanı Tom Owings hakkında başlatılan geri çağırma girişimi, seçmenlerin ezici çoğunluğunun oyuyla, görevden alma ile sonuçlandı.⁸⁷⁹ 2011'de Colorado'nun Saguache County'sinin katibi, görev yeminini ihlal ettiği için görevden alınırken⁸⁸⁰; 2010'da rüşvet, evrakta sahtecilik, kampanya paralarını usulsüz kullanma, vergi usulsüzlükleri gibi birçok farklı suçlama ile haklarında soruşturma başlatılan California, San Jacinto şehir konseyinin dört üyesi başlatılan geri çağırma girişimi sonunda görevden alındılar.⁸⁸¹

2014'te Colorado'nun El Paso County'sinin şerifi, emri altında çalışan üç polis memuru ile cinsel ilişkisi olduğu ve bunların maaşlarını yükseltip terfi ettirdiği yönündeki iddialar nedeniyle soruşturulmaya başlandıktan sonra geri çağırılmak istendi.⁸⁸² Girişimciler 48.000 imza toplamayı başardı. Gerekli olan imza sayısı 44.387 idi. Ancak imzaların denetiminde tespit edilen geçerli imza sayısı bu sayının altında kaldığından girişim reddedildi.⁸⁸³ 2010 yılında ise, New Jersey, Ridgefield'in belediye başkanı Anthony Suarez, federal düzeyde gerçekleştirilen 40 sanıklı bir yolsuzluk soruşturmasında 10.000 dolar rüşvet almakla suçlanıp tutuklandıktan sonra

⁸⁷⁸ Bkz. Oy oranları: 526/59, 451/131, 440/134. Matt Zapotosky, "This Might Be the Most Corrupt Little Town in America", **The Washington Post**, 5 Mart 2016, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/this-might-be-the-most-corrupt-little-town-in-america/2016/03/05/341c21d2-dcac-11e5-81ae-7491b9b9e7df_story.html?utm_term=.0cd09fdd5485 (29.04.2017).

⁸⁷⁹ Imran Ghorı, "Voters Oust Mayor Tom Owings", **The Press Enterprise**, 3 Haziran 2014, <http://www.pe.com/articles/owings-695661-city-riverside.html> (28.04.2017).

⁸⁸⁰ Teresa L. Benns, "Enough Signatures Collected to Recall Myers", **Valley Courier**, 27 Eylül 2011, http://www.alamosanews.com/v2_news_articles.php?heading=0&page=72&story_id=22097 (28.04.2017) ve "Clerk Myers Recalled", **Valley Courier**, 25 Ocak 2012, http://www.alamosanews.com/v2_news_articles.php?heading=0&page=72&story_id=23389 (28.04.2017).

⁸⁸¹ Gail Wesson, "Four San Jacinto Councilmen to Face Recall Election", **The Press Enterprise**, 15 Temmuz 2010, <http://www.pe.com/articles/recall-608302-election-city.html> (12.03.2017) ve http://ballotpedia.org/San_Jacinto_City_Council_recall,_California,_2010 (12.03.2017).

⁸⁸² Pam Zubeck, "Cock of the Walk", **Colorado Springs Independent**, <http://www.csindy.com/coloradosprings/sheriff-maketa-is-under-investigation-but-all-of-us-are-exposed/Content?oid=2880695> (19.04.2017).

⁸⁸³ "Effort to Recall El Paso County Sheriff Terry Maketa Falls Short", **The Denver Post**, 12 Temmuz 2014, <http://www.denverpost.com/2014/07/12/effort-to-recall-el-paso-county-sheriff-terry-maketa-falls-short/> (19.04.2017).

geri çağrılmak istendi ancak yapılan seçimde, seçmenler az bir farkla da olsa belediye başkanının görevde kalmasına karar verdiler.⁸⁸⁴

Yakın dönemde gerçekleşen bir başka girişimde ise, Rhode Island eyaletinin Providence şehrinin konsey üyesi Kevin Jackson geri çağırma girişiminin hedefi oldu. Bir gençlik spor takımının bütçesinden yaklaşık 127.000 doları ve şehre vergi mükelleflerinin bağışladığı paralardan 67.000 doları zimmetine geçirdiği, seçim kampanyası için topladığı katkılardan ise 12.000 doları kişisel harcamalarında kullandığı iddialarıyla suçlandıktan sonra geri çağırma girişimine konu edilen⁸⁸⁵ Jackson, 2 Mayıs 2017'de yapılan geri çağırma seçiminde seçmenlerin yüzde 91.81'inin oyu ile görevinden alındı.⁸⁸⁶

b. Görevlinin, Seçmenin Güvenini ve Makamın İtibarını Zedeleyen, Özel Yaşamındaki Davranışlarının Neden Olduğu Geri Çağırma Girişimleri

Seçmenler, temsilcilerinin sadece işinin ehli görevliler olmasını değil aynı zamanda belli ahlaki değerlere sahip ve saygın kişiler olarak toplumda yer almalarını beklerler. Sıradan bir insan için olağan sayılabilecek ya da kınama ile geçiştirilebilecek davranışlar, temsilciler söz konusu olduğunda toplumun gözünde daha ağır biçimde yargılanır ve yaptırıma bağlanır. Bu değerler, temsil edilen toplumun ahlak anlayışına, gelişmişlik düzeyine, kültürüne vs. göre değişiklik gösterir. Bu bakımdan bir toplumda çok da önemsenmeyecek bir davranış, bir başka toplumda büyük bir sorun haline gelebilmektedir. ABD'de kamu görevlilerini geri çağırma girişimlerinin konusu haline getiren bu bağlamdaki davranışlar, genellikle, sarhoşluk, uyuşturucu madde kullanma/bulundurma, taciz ile suçlanma, eşini aldatma, kendisinden yaşça çok küçük kişilerle cinsel münasebet kurma gibi davranışlardır.

⁸⁸⁴ Matthew Van Dusen, "Ridgefield Mayor Facing Recall Election Refuses to Step Down", The Record, 22 Haziran 2010, https://web.archive.org/web/20100626235715/http://www.northjersey.com/news/062210_Ridgefield_mayor_facing_recall_election_refuses_to_step_down.html (03.05.2017) ve The Associated Press, "Mayor in New Jersey Corruption Case Survives Recall Vote", The New York Times, 17 Ağustos 2010, <http://www.nytimes.com/2010/08/18/nyregion/18jersey.html?r=1> (03.05.2017)

⁸⁸⁵ Dan McGowan, "Group Seeks to Recall Embattled Providence Councilman", WPRI.com, 30 Eylül 2016, <http://wpri.com/2016/09/30/group-seeks-to-recall-embattled-providence-councilman/> (03.05.2017).

⁸⁸⁶ Donita Naylor, "Providence Voters Overwhelmingly Oust Councilman Kevin Jackson", Providence Journal, 2 Mayıs 2017, <http://www.providencejournal.com/news/20170502/providence-voters-overwhelmingly-oust-councilman-kevin-jackson> (03.05.2017).

Örneğin 2011’de Arizona’nın Apache Junction şehrinde, şehir konseyi üyesi R. E. Eck Jr. trafikte bir yol verme kavgasına karışmış ve hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bu sırada yapılan kan testinde konsey üyesinin kanında çeşitli uyuşturucu maddeler olduğu tespit edilmiştir. Bu raporun kamuoyunca duyulması üzerine bir grup seçmen geri çağırma girişimi başlatmış⁸⁸⁷ ve konsey üyesi görevinden alınmıştır.⁸⁸⁸ 2015’te ise Colorado’nın Snowmass Köyü konsey üyesi Chris Jacobson, hakkında uyuşturucu madde etkisi altındayken araç kullandığı gerekçesiyle soruşturma başlatıldıktan sonra köyün seçmenlerinin yüzde 91.35’inin katılım sağladığı geri çağırma seçiminde, 59’a karşı 623 oyla görevinden alınmıştır.⁸⁸⁹

2016’nın Ekim ayında Louisiana’nın Jefferson *parish*’inin (*county*’nin eşdeğeri) Başkanı Mike Yenni’nin 17 yaşındaki bir erkek çocuğuna cinsel içerikli mesajlar gönderdiğinin ortaya çıkmasının ardından, seçmenler geri çağırma girişimi başlatmıştır. 6 Nisan 2017 tarihine kadar en az 90.000 imza toplaması gereken girişimciler bunu başaramadılar.⁸⁹⁰ 2011’de ise Michigan Howell School District adlı okul bölgesinin yönetim kurulu üyesi Bob Parker, bir öğrenci ve iki öğretmeni taciz ettiği suçlamaları ile yüz yüze gelmiştir. Bu tarihlerde ayrıca bir fuhuş soruşturmasında para karşılığı kadınlarla beraber olmakla da itham ediliyor olan

⁸⁸⁷ Lindsey Collom, “Apache Junction Councilman Faces Recall in City’s Election”, **The Arizona Republic**, 4 Mart 2011, <http://archive.azcentral.com/community/pinal/articles/2011/03/04/20110304apache-junction-election-councilman-recall.html> (17.04.2017)

⁸⁸⁸ “In Apache Junction Election, Eck Appears Out in Recall Vote”, **The Arizona Republic**, 8 Mart 2011, <http://archive.azcentral.com/news/articles/2011/03/08/20110308apache-junction-elections-results.html> (17.04.2017).

⁸⁸⁹ Jeal Beathard, “Jacobson Responds to Calls for Resignation”, **The Aspen Times**, 29 Temmuz 2015, <http://www.aspentimes.com/news/jacobson-responds-to-calls-for-resignation/> ve Ballotpedia, “Chris Jacobson recall, Snowmass Village, Colorado (2015)”, [https://ballotpedia.org/Chris_Jacobson_recall,_Snowmass_Village,_Colorado_\(2015\)](https://ballotpedia.org/Chris_Jacobson_recall,_Snowmass_Village,_Colorado_(2015)) (16.04.2017). Benzer bir başka vakada, West Virginia’nın Bridgeport şehrinin Belediye Başkanı Mario Blunt, reçeteye tabi ağrı kesicileri uygunsuz biçimde dağıtmakla suçlanıp tutuklandıktan sonra geri çağırma konu edilmiştir. Blunt, görevinden istifa edince geri çağırma girişimi de sona ermiştir. Jeff Toquinto, “McElroy Again Asks Blount to Resign; Claims to Have Nearly 1/3 of Signatures Needed to Start Recall Election Process”, **Connect Bridgeport**, 14 Temmuz 2014, <http://www.connect-bridgeport.com/connect.cfm?func=view&section=News&item=McElroy-Again-Asks-Blount-to-Resign-Claims-to-Have-Nearly-13-of-Signatures-Needed-to-Start-Recall-Election-Process8903>; (16.04.2017) “Bridgeport Mayor Mario Blount Announces Resignation”, **WDTV**, 8 Eylül 2014, <http://66.118.69.162/wdtv.cfm?func=view&section=5News&item=Bridgeport-Mayor-Mario-Blount-Announces-Resignation-18057> (16.04.2017).

⁸⁹⁰ Paul Murphy, “Petition to Recall Yenni Begins As More Leaders Ask Him to Step Down”, **WWL**, 12 Ekim 2016, <http://www.wwltv.com/news/local/jefferson/petition-to-recall-yenni-begins-as-more-leaders-ask-him-to-step-down/334979298> ; David Hammer, “Recall Yenni Gives Up Fight to Remove Mike Yenni from Office”, **WWL**, 17 Mart 2017, <http://www.wwltv.com/news/local/jefferson/recall-yenni-gives-up-fight-to-remove-mike-yenni-from-office/423399022> (13.04.2017).

Parker'ın istifası istenmiştir. İstifa etmeyi reddeden Parker'a karşı geri çağırma girişimi başlatılmış, bunun üzerine Parker görevinden istifa etmiştir.⁸⁹¹

2010'da Oklahoma'nın Stillwater şehri belediye başkanı ise, yetkilerini ve makamını kişisel çıkar için kullandığı, makamını kullanarak işletmelerden, hastanelerden, üniversitelerden ücretli mal ve hizmetler temin ettiği, sürekli olarak şehir çalışanlarının işlerine karıştığı, kamusal alanlarda sarhoş biçimde dolaştığı ve bir kadını taciz ettiği iddialarının yer aldığı bir geri çağırma dilekçesi ile başlatılan girişim sonucunda yapılan seçimde 2.226'a karşı 2.230 oyla ucu ucuna görevinde kalmayı başarmıştır.⁸⁹²

c. Mali Konularda Kötü Yönetim İddialarına Dayanan Geri Çağırma Girişimleri

Geri çağırma girişimlerinde görevlilere en çok yönetilen suçlama, görevlinin görevinin gereklerini yerine getirme bakımından yetersiz olduğu iddiasıdır. Yetersizlik iddiasının altında yatan şey, seçmenlerin, temsilcilerinin aldıkları kararları yerinde ve yararlı görmüyor olmalarıdır. Seçmenlere göre, alınan yanlış kararlar ve atılan yanlış adımlar, kötü yönetime işaret etmektedir ve bu durumun sorumlularının görevden alınması gerekir. Özellikle yerel yönetimin mali kaynaklarının yönetiminde ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler, sorunlar ve bütçe açıkları ile, yetkili makamlarca ücretlerin, vergilerin vb. artırılmasını öngören kararların alınması halleri, seçmenlerin, “yetersizlik, görev için uygun olmama, müsriflik, vergi mükelleflerinin paralarını boşa harcama” gibi nedenlerle geri çağırma girişimleri başlatmasına neden olmaktadır.

Örneğin 2013 yılında California'nın San Bernardino şehri iflas ettiğinde, şehrin belediye başkanı, şehir avukatı ve şehir konseyinin 7 üyesi, şehri ekonomik olarak

⁸⁹¹ Brandon Howell, “Robert Parker Opts to Retire From Howell School Board Amid Sexual Harassment Allegations”, **MLive**, 16 Kasım 2011, http://www.mlive.com/lansing-news/index.ssf/2011/11/report_robert_parker_opts_to_r.html (12.03.2017); Ballotpedia, “Bob Parker recall, Howell School Board, Michigan (2011)”, [https://ballotpedia.org/Bob_Parker_recall,_Howell_School_Board,_Michigan_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Bob_Parker_recall,_Howell_School_Board,_Michigan_(2011)) (12.03.2017).

⁸⁹² Randy Ellis, “Stillwater's Mayor Denies Allegations”, **The Oklahoman**, 4 Aralık 2009, <http://newsok.com/stillwaters-mayor-denies-allegations/article/3422430> ve Associated Press, “Stillwater Mayor Avoids Recall in Close Vote”, **Muskogee Phoenix**, 12 Mayıs 2010, http://www.muskogee phoenix.com/news/oklahoma_news/stillwater-mayor-avoids-recall-in-close-vote/article_fc57ae87-3094-5eb1-8aae-28bdf9c13384.html (19.05.2017).

kötü yönetmiş olmanın yanı sıra, ekonomik sorunları seçmenden gizledikleri, seçmenleri uyarmadıkları, bilgilendirmedikleri gerekçeleriyle geri çağırma girişimine konu edilmiştir.⁸⁹³ Neticede sadece şehir avukatı ve iki konsey üyesi hakkında yeterli sayıda imza toplanmıştır. Yapılan seçimde şehir avukatı ile bir konsey üyesi görevden alınmış, bir üye yerini korumayı başarmıştır.⁸⁹⁴ 2013'te Colorado'nun Lochbuie kasabasının iki yönetim kurulu üyesi ise, kasabanın su, çöp gibi temel hizmet ücretlerinde artışların olması ve çeşitli ekonomik sorunlar nedeniyle geri çağrılmak istenmiştir. Üyelerden biri istifa etmiş, diğeri ise geri çağırma seçiminden galip çıkmıştır.⁸⁹⁵

Özel bölgeler çoğunlukla belli bir hizmetin üretilmesine yönelik olduğundan, bu bölgelerde de mali nedenler sıkça geri çağırma girişimlerine kaynaklık etmektedir. Örneğin, 2009'da Colorado'nun Woodmen Hills District adlı özel bölgesinin seçmenleri artan su ücretleri ve kanalizasyon hizmeti ücretleri ve yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle, bölge çalışanlarının ücretlerinin düşürülmesini talep etmiştir. Özellikle de bölgenin idarecisi olan Larry Bishop'ın 130,000 Dolarlık maaşının. Başta bu talebi destekleyen bölge başkanı, sonradan "aldığı maaşı hak ediyor" diyerek fikir değiştirmiştir. Bunun üzerine seçmenler bölge başkanı Janice Pizzi'yi geri çağırmaya karar vermiştir. Yapılan seçimde 405'e karşı 412 oyla Pizzi görevde kalmayı başarmıştır.⁸⁹⁶

North Dakota'nın Griggs County Komisyonunun beş üyesini birden, 2013'te gerçekleşen bir geri çağırma seçimi sonucu makamından eden konu, 130 yıllık mahkeme salonunun multimilyonluk bir proje ile yenilenmesine karar vermeleridir. Burada beş üyeyi de görevinden edecek kadar seçmenleri kızdıran husus ise, böyle

⁸⁹³ Joshua Spivak, "San Bernardino's Recall Election Could Make History", **The Sun**, 25 Haziran 2013, <http://www.sbsun.com/opinion/20130625/san-bernardinios-recall-election-could-make-history> ; Ballotpedia, "San Bernardino recall, California (2013)", [https://ballotpedia.org/San_Bernardino_recall,_California_\(2013\)](https://ballotpedia.org/San_Bernardino_recall,_California_(2013)) (19.05.2017).

⁸⁹⁴ Ryan Hagen, "San Bernardino City Attorney James F. Penman Recalled From Office", **The Sun**, 5 Kasım 2013, <http://www.sbsun.com/government-and-politics/20131105/san-bernardino-city-attorney-james-f-penman-recalled-from-office> (19.05.2017).

⁸⁹⁵ Adrian D. Garcia, "Water-rate Increase Sparks Recall Campaign for Two Lochbuie Trustees", **The Denver Post**, 6 Temmuz 2013, <http://www.denverpost.com/2013/07/06/water-rate-increase-sparks-recall-campaign-for-two-lochbuie-trustees/> (13.06.2017) ; Ballotpedia, "Leon Sanders and Candy Veldhuizen recall, Lochbuie, Colorado (2013)", [https://ballotpedia.org/Leon_Sanders_and_Candy_Veldhuizen_recall,_Lochbuie,_Colorado_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Leon_Sanders_and_Candy_Veldhuizen_recall,_Lochbuie,_Colorado_(2013)) (13.06.2017).

⁸⁹⁶ Pam Zubeck, "Resignations, Recall and Threats in Troubled District", **The Gazette**, 19 Haziran 2009, <http://gazette.com/article/56884> ; Ballotpedia, "Janice Pizzi recall, Woodmen Hills District, Colorado (2009)" https://ballotpedia.org/Janice_Pizzi_recall,_Woodmen_Hills_District,_Colorado,_2009 (12.06.2017).

bir yenilemenin yapılıp yapılmaması sorusunun daha önce birkaç kez seçmenin oyuna sunulmuş ve seçmenler her defasında bunu reddetmiş olmasına rağmen yenileme kararının alınmış olmasıdır.⁸⁹⁷

Nebraska'nın Omaha şehri Belediye başkanı Jim Suttle döneminde, emlak vergisinin yüzde 15 artması, araçlardan alınan vergilerde yüzde 40 ve restoranların ödediği vergide de yüzde 2.5'lik artış olması, Omaha'lıların bu üç kalem için 33 milyon dolara yakın vergi ödemesine yol açmıştır. Bu durum seçilmeden önce aksi yönde vaatlerde bulunmuş olan belediye başkanına karşı seçmenlerinin geri çağırma aracını kullanmalarına yol açmıştır. 2011'de yapılan geri çağırma seçiminde geri çağırma lehinde verilen 39.833 oya karşı 42.148 oy alan belediye başkanı makamında kalmayı başarmıştır.⁸⁹⁸ Michigan'ın Grosse Pointe Shores şehrinin üç konsey üyesi de vergi artışının seçimde yarattığı rahatsızlık nedeniyle geri çağırmaya konu edilmiş, bu üyeler geri çağırma seçiminden galip çıkmıştır.⁸⁹⁹

Ancak belediye başkanlığı süresince vergilerde yaklaşık yüzde 159'luk artış gerçekleşen New Jersey'nin Wildwood şehri belediye başkanı Ernie Troiano ve komisyon üyesi Bill Davenport, Belediye başkanı Suttle ve Grosse Pointe Shores şehir konseyi üyeleri kadar şanslı olamamış ve yapılan geri çağırma seçiminde iki görevli de görevlerinden alınmıştır.⁹⁰⁰

d. Mali Konular Dışındaki Politikalara İlişkin Anlaşmazlıklardan Kaynaklanan Geri Çağırma Girişimleri

Görevlileri kötü yönetim ve yetersizlik suçlamaları ile karşı karşıya bırakan tek şey mali konular değildir. Seçmenler bunlar dışında kalan birçok konuda da temsilcilerinin aldıkları kararlardan rahatsız olduğunda, söz konusu kararı geri

⁸⁹⁷ "All 5 Griggs County Commissioners Ousted in Recall Election Prompted by \$3.5 Million Building Project", **Grand Forks Herald**, 8 Ekim 2013, <http://www.grandforksherald.com/content/all-5-griggs-county-commissioners-ousted-recall-election-prompted-35-million-building> (04.04.2017).

⁸⁹⁸ Ballotpedia, "Jim Suttle recall, Omaha, Nebraska (2011)", [https://ballotpedia.org/Jim_Suttle_recall_Omaha_Nebraska_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Jim_Suttle_recall_Omaha_Nebraska_(2011)) (09.04.2017).

⁸⁹⁹ Ballotpedia, "Grosse Pointe Shores City Council recall, Michigan (2011)", https://ballotpedia.org/Grosse_Pointe_Shores_City_Council_recall_Michigan_2010 (09.02.2017).

⁹⁰⁰ Lauren Suit, "Recall Committee Plans 'Door to Door' Campaign", **Cape May County Herald**, 9 Ocak 2009, http://www.capemaycountyherald.com/news/government/article_5397b600-4064-5d1d-b00a-46fe6fa9f656.html (08.05.2017); Ballotpedia, "Ernie Troiano and Bill Davenport recall, Wildwood, New Jersey (2009)", https://ballotpedia.org/Ernie_Troiano_and_Bill_Davenport_recall_Wildwood_New_Jersey_2009 (08.05.2017).

çektirmek, etkisiz kılmak ya da en azından bu kararların alınmasında sorumluluğu olan temsilcilerini cezalandırmak amacıyla geri çağırma aracını kullanırlar.

ABD'nin yerel yönetimlerinde hakkın uygulamasına baktığımızda, birçok farklı konuda nasıl bir politika yürütüleceğine dair anlaşmazlıkların geri çağırma girişimlerine kaynaklık edebildiğini görürüz. Ancak özellikle bir husus var ki, diğer konulara kıyasla çok daha fazla geri çağırma girişimlerine sebep olmaktadır: “Bir çalışanın işten çıkarılması.” İşten atma gerekçesine dayanan girişimler, çoğu zaman seçmenlerin alınan kararın adaletsiz, mantıksız, art niyetli ya da gereksiz olduğunu düşünmeleri nedeniyle gösterdikleri bir tepkidir ve kötü yönetim iddiasına karşılık gelen başka gerekçelerle de desteklenerek öne sürülmektedir.

Örneğin 2016'da Texas'ın Electra şehri konseyinin iki üyesi ile belediye başkanı, şehrin polis şefini işten çıkardıkları için geri çağırmaya konu edilmiştir. Başvurucuların geri çağırma gerekçelerini, “görevlilerin yetersizlikleri ve yetkilerini istismar etmeleri” biçiminde açıkladıkları girişim sonucu yapılan seçimde üç görevli de görevlerinden alınmıştır.⁹⁰¹ 2010'da ise Idaho'nun Salmon şehri belediye başkanı polis şefini işten çıkardığı için seçmenlerce görevden alınmıştır.⁹⁰² Seçmenlere göre, polis şefi ile belediye başkanı arasında içkili araç kullanma konusunda görüş ayrılığı olduğu; belediye başkanı içkili araç kullananlara karşı fazla sert davranıldığını düşündüğü için polis şefi işten çıkarılmıştır.⁹⁰³ 2013'te Nebraska'nın bir okul bölgesinde (*Central City Public Schools*) bir yönetim kurulu üyesi, futbol koçunun işten çıkarılması yönünde oy verdiği için⁹⁰⁴; 2014'te Oklahoma'nın Kingfisher şehri belediye başkanı Jack Stuteville itfaiye şefi işten çıkarıldıktan sonra başlatılan geri çağırma girişimi sonucunda⁹⁰⁵; Massachusetts eyaletinin Lancaster kasabasının iki

⁹⁰¹ Stephanie Garland, “Two Electra Recall Petitions Certified”, **Texomas Homepage**, 22 Aralık 2015, <http://www.texomashomepage.com/news/local-news/two-electra-recall-petitions-certified> (08.05.2017); Texas Municipal Election Results, **Texomas Homepage**, 7 Mayıs 2016, <http://www.texomashomepage.com/news/texas-municipal-election-results> (08.05.2017).

⁹⁰² “Salmon Mayor Recalled”, **Local News 8**, <https://web.archive.org/web/20110316052428/http://www.localnews8.com/news/25615929/detail.html> (11.05.2017).

⁹⁰³ Emma Jade, “Salmon Residents Say Battle Isn't Over Yet”, **Local News 8**, 10 Haziran 2010, <https://web.archive.org/web/20110112133324/http://www.localnews8.com/community/23861762/detail.html> (13.05.2017).

⁹⁰⁴ The Associated Press, “Central City Group Begins School Board Recall Effort Over Fired Coach”, **Lincoln Journal Star**, 20 Temmuz 2013, http://journalstar.com/news/state-and-regional/nebraska/central-city-group-begins-school-board-recall-effort-over-fired/article_82a48326-196e-5bf6-9500-23d5ba69ed97.html (13.05.2017).

⁹⁰⁵ “Petition to recall Kingfisher Mayor”, **Fox 25**, 24 Ekim 2013, <http://okcfox.com/archive/petition-to-recall-kingfisher-mayor> (29.05.2017).

yönetim kurulu üyesi, kasabanın idarecisinin sözleşmesinin yenilenmemesi yönünde oy verdikleri için,⁹⁰⁶ Templeton kasabasının iki üyesi ise kasaba koordinatörünü işten çıkarma yönünde oy verdikleri için⁹⁰⁷ görevden alınmıştır.

2009'da Big Oak Flat-Groveland Unified School District yönetim kurulunun üyelerinin tümü bir lisedeki matematik öğretmenini işten çıkardıkları için geri çağırma girişimine konu edilmiştir. Öğretmen 2008'de bir üniversitede aldığı bir derste kopya çekmekle suçlanmış, bunun duyulmasının ardından işten çıkarılmıştır. Üniversite daha sonradan öğretmenin adını temize çıkarmış ve kendisinden özür dilemiş olsa da, okul bölgesi yönetim kurulu üyeleri öğretmeni yeniden işe almaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine lise öğrencileri önderliğinde başlatılan geri çağırma girişimi sonucu gerçekleşen seçimde 5 üyenin beşi de görevlerinden alınmıştır.⁹⁰⁸ 2014'te Colorado'nun Silverton kasabasının konsey üyesi Karla Safranski ise, hakkında bir takım şaibeler gündeme gelen bir departman müdürünü işten çıkardığı için geri çağırılmak istenmiş ancak seçmen çoğunluğu kararı yerinde bulmuş olsa gerek, konsey üyesi geri çağırma seçiminden galip çıkmıştır.⁹⁰⁹

Oran olarak işten atma gerekçesine dayanan girişimler dikkat çekecek düzeyde fazla olsa da, akla gelebilecek her türden karar ve konu üzerindeki anlaşmazlıklar geri çağırma girişimlerine kaynaklık edebilmektedir.

Bunlar içerisinde sıkça gündeme gelen konulardan birisi medikal marihuana konusudur. Bunun serbest bırakılmasından yana olanlar ve yasaklanmasını isteyenler sık sık geri çağırma seçimlerinde geri çağırılan ya da çağrılan konumunda karşı karşıya gelmektedirler. Örneğin Oregon'da halk girişimi yoluyla medikal marihuana klinikleri açılabilmesine imkan tanıyan bir yasa halkoylaması ile kabul edilmiştir. Bu durum yerel yönetimlerde bu yasanın lehinde ya da aleyhinde birtakım uygulama

⁹⁰⁶ Michael Hartwell, "Lancaster Recall Petition Pushes On", **Sentinel Enterprise**, 18 Ocak 2014, http://www.sentinelenterprise.com/news/ci_24940364/lancaster-recall-petition-pushes#ixzz2qpEZhRGy (28.05.2017).

⁹⁰⁷ George Barnes, "Signatures Certified in Templeton Selectmen Recall Election", **Telegram**, 23 Kasım 2011, <http://www.telegram.com/article/20111123/NEWS/111239807/1003/NEWS03?start=2> (16.05.2017).

⁹⁰⁸ Maria L. La Ganga, "Entire Groveland, Calif., School Board Heading for Recall", **Los Angeles Times**, 20 Mayıs 2009, <http://articles.latimes.com/2009/may/20/local/me-school-board-recall20> (16.05.2017).

⁹⁰⁹ Chase Olivarius-McAllister, "Silverton Trustee Beats Recall", **The Durango Herald**, 11 Şubat 2015, https://durangoherald.com/articles/84878-silverton-trustee-beats-recall?wallit_nosession=1 (27.03.2017).

kararlarının alınmasına kaynaklık etmiştir. Bu tarz kararlar ise geri çağırma girişimlerine sebep olmuştur. Örneğin 2014'te Oregon'un Good Hill şehrinde, dört şehir konseyi üyesi medikal marihuana klinikleri açılmasını mümkün kılan bir karar aldıkları için geri çağırılmak istenmiştir ancak dört üye de seçimden yerlerini koruyarak çıkmıştır⁹¹⁰. 2016'da ise Parachute kasabasında, belediye başkanı ve 2 konsey üyesi, kasaba konseyinin daha önce almış olduğu marihuanayı yasaklayan kararının iptal edilmesi yönünde oy verdikleri için geri çağırmaya konu edilmiş, burada da üç görevli de seçimden galip çıkmıştır.⁹¹¹

Missouri Columbia'da ise medikal marihuana yanlılarınca bir geri çağırma girişimini başlatılmıştır. Geri çağırma girişimcilerine göre şehir konseyi üyesi Chadwick seçilmeden önce, marihuananın suç olmaktan çıkarılmasını öngören bir yasa tasarısını destekleyeceğini söylemiş, ancak seçildikten sonra bu yönde bir kararın oylanmasında hayır oyu vermiştir. Onun hayır oyu nedeniyle teklif 4'e karşı 3'le şehir konseyinde reddedilmiştir. Buna kızan seçmenler Chadwick'in geri çağırılması için girişim başlatmıştır.⁹¹² Geri çağırma seçimi kararı alındıktan sonra konsey üyesi istifa etmiş ve böylece girişim sona ermiştir.⁹¹³

Okul bölgelerinde, eğitim müfredatından, okulların işleyişine değin bir dizi konuda yürütülen politikalara ilişkin anlaşmazlıklar geri çağırma girişimlerine konu edilebilirken, özel bölgelerde üretilen hizmetin sunulma biçimlerinden, malzeme ve altyapının düzenlenmesi, yenilenmesi gibi konulara değin birçok konu da geri çağırma girişimine sebep olabilmektedir. Belediye yönetimleri için de aynı şeyler söylenebilir. Şehrin düzenlenmesi, altyapısının geliştirilmesi, verilen hizmetlerin içeriği, sunuluş biçimleri, kapsamı, park-bahçe-müze-kütüphane gibi alanlarının geliştirilmesi ve yönetimi, genel anlamda uygulanan yönetim politikaları, çalışanlara yönelik uygulamalar gibi birçok konuda üretilen politikalar, alınan kararlar

⁹¹⁰ "Recall Effort Started Against Gold Hill Councilors", **Mail Tribune**, 7 Haziran 2014, <http://www.mailtribune.com/article/20140607/NEWS/406070307> (16.05.2017).

⁹¹¹ Dennis Webb, "Parachute Recall Effort Fails", **The Daily Sentinel**, 5 Nisan 2016, <http://www.gjsentinel.com/breaking/articles/parachute-recall-effort-fails> (23.04.2017).

⁹¹² Samuel Hardiman, "First Ward Councilwoman's Vote Against Marijuana Decriminalization Spurs Recall Effort", **Missourian**, 5 Aralık 2014, http://www.columbiamissourian.com/news/first-ward-councilwoman-s-vote-against-marijuana-decriminalization-spurs-recall/article_dc3bfece-ed91-5d79-b600-f03f1bef07e6.html (19.06.2017).

⁹¹³ Hailey Stolze, "Chadwick Resigns to Allow Special Election in April", **The Maneater**, 7 Ocak 2015, <http://www.themaneater.com/stories/2015/1/7/chadwick-resigns-allow-special-election-april/> (02.06.2017).

seçmenlerde memnuniyetsizlik yarattığı takdirde geri çağırma girişimlerine konu olabilmektedir.

Örneğin, şehre kurulacak dev bir alışveriş merkezine izin verilip verilmemesi yahut bunun nereye kurulacağı konusu üzerine anlaşmazlıklar geri çağırma aracının kullanılmasına sebep olabilmektedir. Nitekim 2013'te Texas'ın Cibolo şehrine yapılması planlanan Wal-Mart mağazasının kuruluşuna yönelik tartışmalar, dört şehir konseyi üyesinin geri çağırmaya konu edilmesine yol açmış ve iki üye görevden alınmıştır.⁹¹⁴ 2012'de Wisconsin'in Elmwood Park köy başkanı da kurulması planlanan Wal-Mart konusunda yaşanan tartışmalar yüzünden geri çağırmaya konu edilmiştir. Sonuçta Wal-Mart bölgede mağaza açmaktan vazgeçmiş olsa da köy başkanı geri çağırma sonucu görevinden olmuştur.⁹¹⁵

California'nın San Jose şehrinde, seçmenlerinin önemli bir bölümünü Vietnamlı Amerikalıların oluşturduğu 7. Seçim bölgesinden seçilen ve şehrin ilk Vietnamlı-Amerikalı konsey üyesi olan Madison Nguyen, 2009'da, yine kendisini seçen Vietnamlı-Amerikalılar eliyle geri çağırmaya konu edilmiştir. Gerekçede başka nedenlere de yer verilse de, temel neden, bölgede açılan ilk Vietnamlı alışveriş merkezinin adlandırılmasında yaşanan ihtilaftır. Yerel sakinlerin önemli bir bölümü merkeze, tarihsel ve siyasal bir anlamı olan ve komünizm karşıtlığını ifade eden "Little Saigon" isminin verilmesini istemiştir ancak Nguyen "Saigon Business District" adının verilmesinden yana tutum almıştır. Bu durum protestolara hatta 29 günlük açık grevi eylemine sebep olmuştur.⁹¹⁶ Neticede yapılan geri çağırma seçiminde 5.897'ye karşı 7.270 oy alan Nguyen görevinde kalmayı başarmıştır.⁹¹⁷

⁹¹⁴ David DeKunder, "4 Lose Seats on Cibolo City Council", **My San Antonio**, 6 Kasım 2013, <http://www.mysanantonio.com/news/politics/article/4-lose-seats-on-Cibolo-City-Council-4958743.php> ; Ballotpedia, "Cibolo City Council recall, Texas (2013)", [https://ballotpedia.org/Cibolo_City_Council_recall_Texas_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Cibolo_City_Council_recall_Texas_(2013)) (03.06.2017).

⁹¹⁵ Cara Spoto, "Recall Effort Targets Village President of Elmwood Park", **The Journal Times**, 29 Haziran 2012, http://journaltimes.com/news/local/recall-effort-targets-village-president-of-elmwood-park/article_268853b6-c260-11e1-a777-001a4bcf887a.html?comment_form=true (09.05.2017); Ballotpedia, "Audrey Viau recall, Elmwood Park, Wisconsin (2012)", [https://ballotpedia.org/Audrey_Viau_recall_Elmwood_Park_Wisconsin_\(2012\)](https://ballotpedia.org/Audrey_Viau_recall_Elmwood_Park_Wisconsin_(2012)) (09.05.2017).

⁹¹⁶ Denis C. Theriault, "Race to Oust San Jose Councilwoman Madison Nguyen Heats Up", **The Mercury News**, 22 Ocak 2009, <http://www.mercurynews.com/2009/01/22/race-to-oust-san-jose-councilwoman-madison-nguyen-heats-up/> (13.06.2017).

⁹¹⁷ Paul Sakuma, San Jose Councilwoman Beats Recall Effort", **Los Angeles Times**, 3 Mart 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2009/03/with-all-but-a.html> . Seçim sonuçları için bkz. <https://www.sccgov.org/elections/results/mar2009/> (28.05.2017).

2004'te, California'nın Rohnet Park şehri seçmenleri, şehrin hemen çıkışına Las Vegas türü bir casino kurulması yönünde oy veren konsey üyelerini geri çağırması ancak üyeler seçimden galip çıkmıştır.⁹¹⁸ Mart 2009'da, Wisconsin, Price County sakinlerinden 70 yaşındaki bunama hastalığı olan Deanne Breen evinden ayrılmış ve ormanlık alanda kaybolmuştur. Bunun üzerine şerif arama çalışması başlatmış fakat 8 saat sonra yeniden organize olmak gerekçesiyle aramaya son vermiştir. Ertesi sabah yaşlı kadın ölü bulunmuştur. Şerifin arama çalışmalarında görevini olması gerektiği gibi yerine getirmediğini ve süreci kötü yönettiğini düşünen bir grup seçmenin başlattığı geri çağırma girişimi sonucu Şerif Wally Krenzke görevinden alınmıştır.⁹¹⁹

Yakın dönemde gündeme gelen bir diğer geri çağırma girişiminin muhatabı ise Los Angeles County savcısı Jackie Lacey'dir. Bir grup aktivist, akli rahatsızlığı olan bir siyah erkeğin iki polis memuru tarafından vurulması olayında, polis memurları hakkında iddianame hazırlamaya gerek olmadığına karar veren savcı hakkında geri çağırma girişimi başlatacaklarını ilan etmiştir; ancak henüz resmi bir girişim gerçekleşmemiştir.⁹²⁰

e. Görevlilerin Seçmenlerin Taleplerine Karşı Duyarsız Olması; Halkla Kötü İlişkiler Kurması Gerekçelerine Dayanan Girişimler

Geri çağırma hakkının temel amaçlarından birisi, kamu görevlilerinin seçmenlerin irade ve isteklerine karşı daha ilgili, duyarlı ve sorumlu olmalarını sağlamaktır. Görevli bu beklentiyi karşılamadığı durumda, geri çağırma aracı devreye girer. Yerel yönetimler düzeyinde bu, özellikle, seçmenlerin yönetim organlarında olup bitenlerden haberdar olabilmelerine ve kararların kapalı kapılar

⁹¹⁸ Ballotpedia, "Armando Flores and Annie Spradlin recall, Rohnert Park, California (2004)", [https://ballotpedia.org/Armando_Flores_and_Annie_Spradlin_recall,_Rohnert_Park,_California_\(2004\)](https://ballotpedia.org/Armando_Flores_and_Annie_Spradlin_recall,_Rohnert_Park,_California_(2004))

⁹¹⁹ Cami Mountain, "Price County Sheriff Recalled", **WAOW**, 18 Haziran 2009, <http://www.waow.com/Global/story.asp?S=10552000> (11.04.2017).

⁹²⁰ Marisa Gerber, "L.A. County D.A. Faces Recall Effort After not Filing Charges in Ezell Ford Shooting", **Los Angeles Times**, 25 Ocak 2017, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-jackie-lacey-recall-20170125-story.html> (08.06.2017). 2014'te gerçekleşen olayda, şizofren ve bipolar bozukluğu bulunan Ezeli Ford, yolda yürürken yanına polis memurları yaklaşmış, ancak Ford, polis memurlarına bakıp ilerlemeye devam etmiştir. Bunun üzerine onu durdurmak için harekete geçen memurlardan biri boğuşma esnasında Ford iki polis memurunun silahların çıkan kurşunlarla hayatını kaybetmiştir. Polis memurlarından biri boğuşma esnasında Ford'un diğerinin silahına erişmeye çalıştığını gördüğünü, bu yüzden ateş ettiğini iddia etmiştir. Bu gerekçeyi inandırıcı ve yeterli bulmayan seçmenlerin tepkileri karşısında Savcılık ofisi, neden dava açmadığına dair 29 sayfalık bir rapor yayınlamış ve gerekçesini açıklamıştır.

ardında değil seçmenlerin gözetimi altında alınmasına imkan tanımak için öngörülmüş ve “Open Meeting Act” olarak adlandırılan eyalet yasaları ile güvence altına alınmış olan “açıklık ilkesi”nin görevlilerce ihlal edildiği durumlarda söz konusu olmaktadır. Seçmenler açıklık ilkesinin ihlali gerekçesiyle başlattıkları geri çağırma girişimlerinde, temsilcilerinin kendilerinden habersiz, halka kapalı toplantılarda birtakım önemli kararları almalarına tepki göstermektedir. Seçmenden gizli karar alınması, dürüstlük ilkesine aykırılık ve seçmenlere karşı sorumlu davranmama olarak görülmektedir.

Örneğin 2014 yılında Michigan’ın Cedar Springs şehri seçmenleri, iki şehir konseyi üyesini, şehrin logosunu, kapalı toplantıda seçmenlerin haberi olmaksızın ve görüşleri alınmaksızın değiştirme yönünde karar aldıkları gerekçesiyle⁹²¹; aynı yıl Montana’nın Mission Irrigation District adlı özel bölgesinin yönetim kurulunun iki üyesi de çok önemli konularda seçmenlerden habersiz, kapalı kapılar ardında kararlar aldıkları gerekçesi ile⁹²²; 2012’de Kansas’ın Basehor şehrinin iki konsey üyesi, kapalı bir toplantıda şehir yöneticisinin işten çıkarılması konusunu tartışmak suretiyle açıklık ilkesini ihlal ettikleri gerekçesiyle görevden alınmıştır.⁹²³ 2007’de Alaska’nın Chatham Okul Bölgesinin üç yönetim kurulu üyesi, yeterliği olmayan kişileri idareci olarak işe aldıkları, Open Meeting Act’ı en az 4 kez gizli toplantı yaparak ihlal ettikleri, yetkilerini kötüye kullanan eğitim müfettişini denetlemede başarısız oldukları gerekçeleriyle geri çağırılmış ve seçmenlerin yüzde 72’sinin oyu ile görevden alınmıştır.⁹²⁴

Görevi gereği gibi yerine getirmeme ve ihmal halleri de geri çağırma girişimlerinde öne sürülen nedenlerdendir. Örneğin 2016’da Montana’nın Glacier

⁹²¹ Judy Reed, “Language Filed for Recall of Two City Councilors”, **The Post**, 27 Aralık 2013, <http://cedarspringspost.com/2013/12/27/language-filed-for-recall-of-two-city-councilors/>; Ballotpedia, "Patricia Troost and Ashley Bremmer recall, Cedar Springs, Michigan (2014)", [https://ballotpedia.org/Patricia_Troost_and_Ashley_Bremmer_recall,_Cedar_Springs,_Michigan_\(2014\)](https://ballotpedia.org/Patricia_Troost_and_Ashley_Bremmer_recall,_Cedar_Springs,_Michigan_(2014)) (12.05.2017).

⁹²² Berl Tiskus, “Mission Irrigation Commissioners Recalled”, **Valley Journal**, 23 Nisan 2014, <http://www.valleyjournal.net/Article/8946/Mission-Irrigation-commissioners-recalled> (12.05.2017); Ballotpedia, "Paul Wadsworth and Jerry Johnson recall, Mission Irrigation District, Montana (2014)", [https://ballotpedia.org/Paul_Wadsworth_and_Jerry_Johnson_recall,_Mission_Irrigation_District,_Montana_\(2014\)](https://ballotpedia.org/Paul_Wadsworth_and_Jerry_Johnson_recall,_Mission_Irrigation_District,_Montana_(2014)) (12.05.2017).

⁹²³ Matt Erickson, “Basehor Council Members Deny Recall Accusations at Town-Hall Meeting”, **Basehor Sentinel**, 20 Şubat 2012, <http://www.basehorinfo.com/news/2012/feb/20/basehor-council-members-deny-recall-accusations-to/> (11.05.2017); Seçim sonuçları için bkz. <http://www.kctv5.com/category/225328/election-returns> (11.05.2017).

⁹²⁴ Ballotpedia, "Shelly Wilson recall, Chatham School Board, Alaska (2007)", [https://ballotpedia.org/Shelly_Wilson_recall,_Chatham_School_Board,_Alaska_\(2007\)](https://ballotpedia.org/Shelly_Wilson_recall,_Chatham_School_Board,_Alaska_(2007)) (09.06.2017).

County'sinin hazine müdürü (*treasurer*), görevlerini yerine getirmede başarısız olduğu, görevlerini ihmal ettiği, sunması gereken kimi raporları sunmadığı, bilgi edinme hakkı kapsamında seçmenlerin talep ettiği bilgileri vermediği gibi gerekçelerle geri çağırılmış⁹²⁵ ve seçmenlerin yüzde 84.29'unun oyuyla (325'e karşı 1744 oyla) görevinden alınmıştır.⁹²⁶ 2017 yılı başında başlatılan bir başka girişimde ise Kansas'ın Marion County komisyon üyesi Lori Lalouette toplantılara katılmadığı, geç kaldığı ve erken ayrıldığı, görevlerini yerine getirmediği gerekçeleriyle geri çağırılmak istenmiştir.⁹²⁷ Bunun üzerine Lalouette görevinden istifa etmiştir.⁹²⁸ 2016'da Kansas'ın Franklin County'sinin komisyon üyesi ise başka bir şehirde bir kamu işine girip, komisyondaki görevlerini ihmal etmeye başlaması üzerine geri çağırma konu edilmiş ve yapılan geri çağırma seçiminde seçmenlerin yüzde 74'ünün oyuyla (443'e karşı 1283 oyla) görevinden alınmıştır.⁹²⁹

Seçmenleri geri çağırma aracını kullanmaya itecek derecede kızdıran bir diğer neden ise, görevlilerin, seçmenlere ve yerel yönetim çalışanlarına karşı takındığı rahatsız edici tavırlardır. Örneğin 2010'da Virginia'nın Portsmouth şehri belediye başkanı James Holley asistanına kötü davrandığı ve şahsi işlerini yaptırdığı için şehir konseyince 2.500 dolar para cezasına mahkum edilmiştir. Asistan şehir konseyine yaptığı şikayetinde belediye başkanının kendisinden yapması istediği, işi ile ilgisi olmayan, içerisinde başkanın playboy üyeliğini sona erdirmeye, aradığı traş köpüğünü bulabilmesi için bir çok mağazaya tek tek telefon etme, kişisel seyahatlerini ayarlama, saç ve tırnak bakımı için randevu alma gibi şeylerin yer aldığı 44 ayrı kişisel işin listesini de sunmuştur.⁹³⁰ Bunun üzerine başlatılan geri çağırma girişimi

⁹²⁵ LeAnne Kavanagh, "Over 1,400 Sign Petition to Recall Treasurer Boggs", **Cut Bank Pioneer Press**, 2 Aralık 2015, http://www.cutbankpioneerpress.com/cut_bank_pioneer_press/article_ec3cde3c-9882-11e5-822a-3b87d447c2da.html (05.05.2017).

⁹²⁶ LeAnne Kavanagh, "Unofficial Results: Voters Recall Boggs", **Cut Bank Pioneer Press**, 4 Mayıs 2016, http://www.cutbankpioneerpress.com/cut_bank_pioneer_press/news/article_ea497fec-11f7-11e6-9f2e-236b21d3ffb2.html (07.05.2017).

⁹²⁷ Phyllis Zorn, "Lalouette Still in Limbo", **Hillsboro Star-Journal**, 19 Ocak 2017, http://starj.com/direct/lalouette_still_in_limbo+4817limbo+4c616c6f7565747465207374696c6c20696e206c696d626f (07.05.2017).

⁹²⁸ Phyllis Zorn, "Who Will Follow Lori Lalouette?" **Peabody Gazette-Bulletin**, 26 Ocak 2017, http://peabodykansas.com/direct/who_will_follow_lori_lalouette_+4818lori+57686f2077696c6c20666f6c6c6f77204c6f7269204c616c6f75657474653f (12.06.2017).

⁹²⁹ "Commissioner Harris Recall Successful", **The Ottawa Herald**, 8 Kasım 2016, http://www.ottawaherald.com/news/local/commissioner-harris-recall-successful/article_da9a3766-c4e8-5e73-8269-8dbbab573668.html (14.06.2017).

⁹³⁰ Asistan Lorraine A. Stokes'un şehir katibine sunduğu metin için bkz. "Full Text: Letter of Complaint by Mayor Holley's Assistant", **The Virginian Pilot**, 7 Ağustos 2009, http://pilotonline.com/news/full-text-letter-of-complaint-by-mayor-holley-s-assistant/article_c6cb5cd1-de62-5128-87fa-cf471e4b16b1.html (19.05.2017).

seçim aşamasına ulaşmış ve yapılan seçimde seçmenlerin yüzde 68'inin oyuyla (5.154'e karşı 10.721 oyla) Holley görevden alınmıştır.⁹³¹ Daha önce 1987'de de geri çağırılmış olan ve bu anlamda Virginia'nın geri çağırma ile görevden alınan ilk belediye başkanı olma ünvanına sahip Holley, böylelikle, ikinci kez geri çağırılmayı başaran belediye başkanı olma ünvanını da elde etmiştir.⁹³²

Missouri eyaletinin Lebanon şehri belediye başkanı, belediye çalışanlarına kötü davrandığı, hatta yüzlerine karşı odadaki sivrisinekler diye hitap ettiği, huzursuz bir çalışma ortamı yarattığı gerekçeleriyle başlatılan geri çağırma girişimi sonucu 438'e karşı 1796 oyla görevinden alınmıştır.⁹³³ 2016'da Florida'nın Dunnellon şehri konseyi üyesi Penny Fleegeer ise şehir katibini tokatladığı için geri çağırmaya konu edilmiş ve bunun üzerine görevinden istifa etmiştir.⁹³⁴ California'nın San Diego şehrinin belediye başkanı Bob Filner, 2013'te birtakım şaibeli harcamalar, taciz suçlamaları yanında polis görevlilerini kendi özel koruması olarak kullanması, şehir çalışanlarına karşı kötü davranışları, huzursuz bir ortam yaratıyor olması ve kadınlara karşı saygısız ve aşağılayıcı davranması gibi gerekçelerle geri çağırmaya konu edilince görevinden istifa etmiştir.⁹³⁵

Kamu görevlilerinin sadece iş arkadaşlarına yahut diğer çalışanlara karşı tutumları değil, seçmenlere ya da en azından belli bir seçmen kitlesine karşı davranışlarının yarattığı hoşnutsuzluk da geri çağırma girişimlerine sebebiyet verebilmektedir. Bu durum çoğunlukla görevlinin belli bir seçmen grubunu rahatsız edecek açıklamalar yapması halinde ortaya çıkmaktadır.

Örneğin 2012'de Massachusetts'in Easthampton şehri konsey üyesi Donald Cykowski hakkında, bir konsey toplantısında Porto Riko'luları aşağılayan espriler

⁹³¹ Dave Forster, "Voters Recall Portsmouth Mayor James Holley", **The Virginian Pilot**, 14 Temmuz 2010, http://pilotonline.com/news/government/politics/voters-recall-portsmouth-mayor-james-holley/article_07f7d63a-279b-5fb3-9d02-22d39b86fd0a.html (29.04.2017).

⁹³² Ballotpedia, "James Holley recall, Portsmouth, Virginia (2010)", https://ballotpedia.org/James_Holley_recall_Portsmouth_Virginia_2010 (29.04.2017).

⁹³³ Ballotpedia, "CP Craig recall, Lebanon, Missouri (2015)", [https://ballotpedia.org/CP_Craig_recall_Lebanon_Missouri_\(2011\)](https://ballotpedia.org/CP_Craig_recall_Lebanon_Missouri_(2011)) (27.04.2017).

⁹³⁴ "Group wants Fleegeer recalled", **WCJB**, 22 Aralık 2015, <http://www.wcjb.com/local-news/2015/12/group-wants-fleegeer-recalled> (21.05.2017); Ballotpedia, "Penny Fleegeer recall, Dunnellon, Florida (2016)", [https://ballotpedia.org/Penny_Fleegeer_recall_Dunnellon_Florida_\(2016\)](https://ballotpedia.org/Penny_Fleegeer_recall_Dunnellon_Florida_(2016))

⁹³⁵ Jennifer Medina, "Denying Accusations of Sexual Harassment, the Mayor of San Diego Resigns", **The New York Times**, 23 Ağustos 2013, <http://www.nytimes.com/2013/08/24/us/san-diego-mayor-resigns-in-sexual-harassment-scandal.html?pagewanted=all&r=1&> (16.04.2017).

yaptığı gerekçesiyle geri çağırma girişimi başlatılmıştır ancak 2.235 imza toplanması gerekiyorken ancak 2.218 imza toplanabildiği için 17 imza eksikle girişim başarısız olmuştur.⁹³⁶ 2012’de Michigan’ın Troy şehri belediye başkanı Janice Daniels için başlatılan geri çağırma girişiminin nedenlerinden biri Facebook hesabından homofobik, eşcinselleri aşağılayan açıklamalar yapmış olmasıdır. Daniels, 18.994’e karşı 20.764 oyla seçmenler tarafından görevden alınmıştır.⁹³⁷ Buna karşın 2014’te Texas’ın San Antonio şehrinde şehir konseyi ve belediye başkanı, cinsel yönelim ve cinsel kimlik bağlamında da insanları korumayı amaçlayan ayrımcılık karşıtı bir düzenleme yaptıkları için, muhafazakar kesimler tarafından hedef seçilmiştir ancak girişimciler yeterli imzayı toplamayı başaramamıştır.⁹³⁸

f. Kamu Görevlileri Arasındaki Siyasi Çekişmelerden Kaynaklanan Geri Çağırma Girişimleri

Geri çağırma hakkının eyalet düzeyinde uygulamasında, siyasi çekişmelerin azımsanmayacak bir rolünün olduğunu gördük. Yerel düzeyde de hiç şüphesiz siyasi çekişmeler olmaktadır ve bunlar yönetimin tüm alanlarına ve araçlarına yansıdığı gibi geri çağırma hakkının kullanımına da yansımaktadır. Ancak bu oran yerelerde çok daha düşüktür. Bunun bir nedeni, yerel yönetimlerin önemli bir bölümünde partizan olmayan (*nonpartisan*) seçimlerin uygulanıyor olmasıdır.⁹³⁹ Elbette bu durum yerel yönetim seçimlerini siyasi partiler arası mücadele alanı olmaktan çıkarmamakta ancak siyasi partiler yahut hizipler yerine görece daha kişiye odaklı bir yöneten-yönetilen ilişkisinin oluşmasına sebep olmaktadır.

⁹³⁶ Diane Lederman, “Donald Cykowski Recall Petition Final Recount Tally in Easthampton: Bid Falls 17 Votes Shy”, **Mass Live**, 8 Ağustos 2012, http://www.masslive.com/politics/index.ssf/2012/08/final_recount_tally_in_-_bid_f.html (19.06.2017).

⁹³⁷ Nicquel Terry, “Troy Mayor Recording: Daniels Calls 'Queer' Comment on Facebook 'Inconsequential'”, **Troy Patch**, 30 Ocak 2012, <https://web.archive.org/web/20121116035208/http://troy.patch.com/articles/recording-troy-mayor-calls-queer-comment-on-facebook-inconsequential> (21.06.2017); Dave Phillips, “Troy Mayor Janice Daniels 'Relieved' to Be Recalled”, **The Oakland Press**, 7 Kasım 2012, <http://www.theoaklandpress.com/general-news/20121107/troy-mayor-janice-daniels-relieved-to-be-recalled?viewmode=fullstory> (21.06.2017).

⁹³⁸ Phil Anaya, “Group Trying to Recall Council Members Who Supported Updated NDO”, **Raging Elephants Radio**, 13 Eylül 2013, <http://www.ragingelephantsradio.com/group-trying-to-recall-council-members-who-supported-updated-ndo/> (01.06.2017).

⁹³⁹ ABD’nin en kalabalık ilk 30 şehrinin 23 tanesinde partizan olmayan seçimlerle yerel yöneticiler belirlenmektedir. Bkz. National League of Cities, “Partisan vs. Nonpartisan Elections”, <http://www.nlc.org/partisan-vs-nonpartisan-elections> (17.02.2017).

Ancak bu, siyasi organlar arasında yahut aynı organ içerisindeki temsilciler arasında siyasi çekişmelerin yaşanmayacağı anlamına da gelmemektedir. Yerel yönetimlerde, özellikle belediye yönetimlerinde, yasama yetkisine sahip şehir konseyleri ile çoğu yerde konsey kararlarını veto yetkisine sahip belediye başkanları arasında dönem dönem çatışmalar yaşanabilmektedir. Yahut komisyon tipi yönetimlerin olduğu yerlerde, komisyon üyeleri arasında birtakım çekişmeler ve ayrışmalar organın işleyişini aksatacak düzeylere varabilmektedir. İşte böylesi durumlarda, zaman zaman, taraflardan birisi, seçmenlerin desteğiyle, çatışmayı kendi lehine sonuçlandırmak umuduyla, geri çağırma hakkına başvurabilmektedir.

Örneğin North Dakota'nın Lincoln şehri belediye başkanı, diğer gerekçeler yanında, şehir konseyinin aldığı kararları sürekli olarak veto ettiği, bu şekilde şehir konseyinin çalışmalarını engellediği gerekçesiyle geri çağırmaya konu edilmiş ve görevinden alınmıştır.⁹⁴⁰ Louisiana'nın Wilson şehri belediye başkanı da şehir konseyi üyeleri ile koordineli çalışmadığı, kendisi de kurulun bir üyesi olmasına rağmen diğer üyelerle bilgi paylaşımında bulunmadığı gerekçeleriyle başlatılan geri çağırma girişimi sonucunda görevden alınmıştır.⁹⁴¹ 2014'te Ohio'nun Richmond Hights şehrinde, belediye başkanı Miesha Headen, şehir konseyi ile arasındaki birçok anlaşmazlığın ardından, "uzlaşmaz olduğu, diğerleri ile münazara etme ve etkili biçimde çalışma yeteneklerinden yoksun olduğu" ve 10 şehir çalışanını bir gerekçe göstermeden işten çıkarıp şehir konseyinin onayı olmaksızın yerlerine başkalarını almak suretiyle şehir tüzüğünü ihlal ettiği gerekçeleriyle geri çağırılmıştır.⁹⁴²

2011'de North Dakota'nın Walsh County'sinin şerifi Lauren Wild'i geri çağırma girişimine konu yapan şey ise, şerif yardımcısı ile arasındaki anlaşmazlıktır. Şerif Wild'ın yardımcısı, yaklaşan olağan seçimlerde yeniden aday olan Wild'in

⁹⁴⁰ Leann Eckroth, "Recall Petition Circulated Against Lincoln Mayor", **Bismarck Tribune**, 6 Şubat 2015, http://bismarcktribune.com/news/local/govt-and-politics/recall-petition-circulated-against-lincoln-mayor/article_f2e86d3e-ef50-5875-b1d8-304302ffcc98.html (11.04.2017); Nina Carter, "Wise Replaces Johnston as Mayor in Lincoln Recall Election", KFYR, 16 Haziran 2015, <http://www.kfyrtv.com/home/headlines/Wise-Replaces-Johnston-in-Lincoln-Recall-Election-307740111.html> (11.04.2017).

⁹⁴¹ Ballotpedia, "Joshua Thomas recall, Wilson, Louisiana (2010)", https://ballotpedia.org/Joshua_Thomas_recall,_Wilson,_Louisiana,_2010 (29.04.2017).

⁹⁴² Sara Dorn, "Richmond Heights Residents Launch Campaign to Recall Mayor Miesha Headen", **Cleveland**, 14 Temmuz 2014, http://www.cleveland.com/hillcrest/index.ssf/2014/07/richmond_heights_residents_lau.html ve "Unofficial Results Show Voters Decide to Recall Richmond Heights Mayor", **Fox 8 Cleveland**, 23 Eylül 2014, <http://fox8.com/2014/09/23/unofficial-results-show-voters-decide-to-recall-richmond-heights-mayor/> (13.06.2017).

karşısına aday olarak çıkmıştır. Ancak yeniden seçimi kazanan Wild, seçildiğinin ertesi günü yardımcısını işten atmıştır. Bunun arkasından başlatılan geri çağırma girişiminde seçmenler şeriften yana tutum almış, yapılan geri çağırma seçiminde Wild yerini korumuştur.⁹⁴³

C. Hakimlerin Geri Çağırılması Uygulaması

Günümüzde yedi eyalet, seçimle göreve gelen hakimlerin geri çağırma usulü ile görevden alınabilmesine imkan tanımaktadır.⁹⁴⁴ Arizona, California, Minnesota, Montana, North Dakota, Oregon ve Wisconsin eyaletlerinde mevcut olan bu usul, pratikte çok nadir olarak kullanılmaktadır. Örneğin Arizona'da şimdiye kadar hiçbir hakim geri çağırma usulü ile görevden alınmamıştır.⁹⁴⁵ Geri çağırmanın yarı-yargısal bir usul olarak düzenlendiği ve hakimlerin sadece görevi kötüye kullanma, görevi ihmal yahut ciddi bir suç işlemiş olma hallerinde geri çağırmaya konu edilebildiği Minnesota'da⁹⁴⁶ ise şimdiye kadar böyle bir girişimin yapıldığına dair herhangi bir haber, bilgi ve/veya kayıt bulamadığımız için, hakimlere karşı bu aracın hiç kullanılmadığını tahmin etmekteyiz. Benzer şeyler, yarı-siyasal bir usul benimsemiş

⁹⁴³ "Walsh County Sheriff Survives Recall Election With 50 Pct of Vote", **Bismarck Tribune**, 13 Aralık 2011, http://bismarcktribune.com/news/state-and-regional/article_5ad184cc-65ea-11e0-9de0-001cc4c03286.html (19.03.2017); Ballopedia, "Lauren Wild recall, Walsh County, North Dakota (2011)", [https://ballotpedia.org/Lauren_Wild_recall_Walsh_County_North_Dakota_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Lauren_Wild_recall_Walsh_County_North_Dakota_(2011))

⁹⁴⁴ Aslında birkaç ay öncesine kadar, Nevada'da da hakimlerin geri çağırılabilmesi kabul ediliyordu. "Seçimle göreve gelen tüm kamu görevlileri" biçiminde bir ifade ile geri çağırma hakkının kapsamını belirlemiş olan Nevada Anayasasının (Art.II, Sec.9) bu ifadesinin "hakimleri de içine alan" bir ifade olduğu farzediliyordu. Nitekim 2015 yılı içerisinde bir belediye mahkemesi hakimine karşı geri çağırma girişimi başlatıldı ve seçim aşamasına kadar da ilerledi. Ancak geri çağırmanın hedefindeki hakim Cathrine Ramsey, hakimlerin geri çağırılmayacağı gerekçesiyle bu girişimin iptali için dava açtı. İlk derece mahkemesi hakimnin talebini reddetti ve konu Nevada Yüksek Mahkemesi'nin önüne geldi. Eric Hartley ve Bethany Barnes, "Judge Ramsey Recall Case Destined for Nevada Supreme Court", **Las Vegas Review-Journal**, 2 Temmuz 2015. <http://www.reviewjournal.com/news/las-vegas/judge-ramsey-recall-case-destined-nevada-supreme-court> (16.05.2017). Mahkeme, 13 Nisan 2017 tarihli kararında, hakimlerin, her ne kadar kamu görevlileri olsalar da, geri çağırmaya konu edilemeyeceklerine hükmetti. Çünkü Mahkemeye göre, hakimlerin disiplin işleri, 1976'da yapılan anayasa değişikliği ile kurulan *Nevada Judicial Disciplinary Commission*'a bırakılmış ve bu komisyonun usullerine göre hakimlerin görevden alınabilmesi öngörülmüştü. Bu bakımdan, söz konusu anayasa değişikliği, geri çağırmaya ilişkin anayasa hükmünün hakimlere ilişkin olan kısmını geçersiz hale getirmiş oluyordu. Bu nedenle, hakimlerin seçmenler tarafından görevden alınması mümkün değildi. Bkz. Honorable Catherine Ramsey v. City of North Las Vegas, 133 Nev. Adv. Op. No. 16 (2017). Dolayısıyla, bu kararın ardından artık, Nevada'da hakimlerin geri çağırılabilmesi söz konusu değildir.

⁹⁴⁵ Center for Arizona Policy, "Judicial Retention & Selection in Arizona", http://www.azpolicypages.com/judicial-reform/judicial-retention-selection-in-arizona/#_edn10 (16.05.2017).

⁹⁴⁶ Minnesota Statutes, §211C.01.

olan Montana için de söylenebilir. North Dakota ve Oregon eyaletlerinde de şimdiye kadar hiçbir hakim geri çağırma usulü ile görevinden alınmamıştır.⁹⁴⁷

Seçimle göreve gelen hakim sayısının en yüksek olduğu eyalet olan California'da bile, şimdiye kadar, sadece 4 ilk derece mahkemesi hakimi geri çağırma usulü ile görevinden alınmıştır.⁹⁴⁸ Bunun dışında tespit edebildiğimiz, yakın dönemde gerçekleşmiş ancak seçim aşamasına ulaşamamış 4 geri çağırma girişimi daha vardır. California Yüksek Mahkeme üyelerine karşı ise şimdiye kadar 15 kez⁹⁴⁹ geri çağırma girişimi başlatılmış ancak bunlar da seçim aşamasına dahi ulaşmayı başaramamıştır.⁹⁵⁰

1. Hakimlere Karşı Geri Çağırma Uygulamasından Örnekler

Eyalet Yüksek Mahkemesi hakimleri dar seçim bölgelerinden değil, tüm eyaletteki seçmenlerin oylarıyla seçildikleri için, geri çağırılabilmesi için gerekli olan imza sayısı, (diğer eyalet genelinde seçilen görevliler gibi) oldukça yüksek rakamlara karşılık gelir. Bu nedenle, bu hakimlere yönelen girişimler, şimdiye kadar hep, imza aşamasını tamamlayamadan başarısızlığa uğramıştır. Yüksek Mahkeme hakimlerini, geri çağırma girişimlerinin veya tehditlerinin konusu haline getiren husus, ülkedeki temel ihtilafli konularda verdikleri kararlardır. Bu konular kürtaj, eşcinsel evliliklerinin tanınması, bireysel silahlanmanın sınırlandırılması, idam cezası gibi ülkedeki temel muhafazakar-liberal ayrışmasını simgeleyen konulardır. Örneğin California'da 1980'li yıllarda başlatılan geri çağırma girişimlerinin nedeni,

⁹⁴⁷ Oregon'da *judge* olarak ifade edilen ancak *county* yönetim kurullarında idari görevler üstlenen, dolayısıyla bu görevlerinin icrasından kaynaklı geri çağırmaya konu edilmiş kişiler vardır ancak bunları yargısal *recall* kapsamında değerlendiremeyiz. Örneğin bkz. Jim Ryan, "Recall Petition Against Harney County Judge Steve Grasty Validated", **The Oregonian**, 19 Mayıs 2016, http://www.oregonlive.com/oregon-standoff/2016/05/recall_petition_against_harney.html (09.06.2017). Benzer örnekler için bkz. Barnett, **Kitap**, s.196-198.

⁹⁴⁸ Katherine Seligman, "Recalling Judges in California May Become Easier, But is That Better?", **Los Angeles Daily News**, 27 Ağustos 2016, <http://www.dailynews.com/government-and-politics/20160827/recalling-judges-in-california-may-become-easier-but-is-that-better> (08.06.2017).

⁹⁴⁹ Aynı yıl içerisinde aynı hakim için birden fazla kez verilen dilekçeler tek başvuru olarak sayılmıştır. Bkz. <http://elections.cdn.sos.ca.gov/recalls/ca-recall-history.pdf> (08.06.2017).

⁹⁵⁰ Eli Hager, "How Easy Would It Be to Recall the Judge in the Brock Turner Case?", **The Marshall Project**, 7 Haziran 2016, <https://www.themarshallproject.org/2016/06/07/how-easy-would-it-be-to-recall-the-judge-in-the-brock-turner-case#.DJH90p0n> (11.06.2017).

dönemin Yüksek Mahkeme üyelerinin idam cezasına karşı bir tutum içerisinde olmalarıdır.⁹⁵¹

Seçim aşamasına ulaşmayı başaran az sayıda geri çağırma girişimi ise ilk derece mahkemeleri hakimlerine karşı gerçekleştirilmiştir. İlk derece mahkemesi hakimlerinin geri çağırmaya konu edildiği vakaların çok büyük bir bölümünde geri çağırmayı tetikleyen şey, çocuğun yahut kadının cinsel istismarı ile ilişkili davalarda hakimlerin tutumları ve verdikleri kararlardır. Çoğunlukla kadın hakları savunucularının desteğiyle gerçekleştirilen girişimlerde, geri çağırmaya konu edilen hakimler, cinsiyetçi olmakla, kadın mağdurlara karşı önyargılı ve taraflı davranmakla; sanıklara karşı ise fazla merhametli olmakla suçlanmıştır. Bunun dışında, yolsuzluk, usulsüzlük, görevi kötü icra etme gibi nedenlere dayanarak başlatılmış az sayıda geri çağırma girişimi mevcuttur.

a. San Francisco Belediye Mahkemesi Hakimi Charles Weller'in Geri Çağırılması (California - 1913)

ABD tarihinde bir hakimin görevinden alınması ile sonuçlanan ilk geri çağırma girişimi, 1913 yılında gerçekleşti. Süreç şöyle gelişti:

San Francisco'da, bir cinsel saldırı suçlamasına ilişkin yapılan bir yargılamada hakim Charles Weller, sanık için oldukça düşük bir kefalet belirlemiş ve bu sayede kefaleti ödeyip serbest kalan sanık, kayıplara karışmıştı. Bunun duyulması üzerine bir grup kadın, hakimin önceki davalardaki tutumlarını da inceledi ve hakimin erkek sanıklara karşı korumacı bir tavır içerisinde olduğunu gördü. Hakimin baktığı duruşma kayıtları incelendiğinde, benzer suçlara ilişkin dosyalarda belirlenen kefaletin neredeyse hiçbir zaman 500 doları aşmadığı hatta kimi durumlarda 50 dolar gibi düşük miktarların belirlendiği görüldü. Ayrıca, birçok davada, ifade alınmamış olmasına rağmen uzun erteleme süreleri verilirken, konu bir kadının tanıklığı olduğunda ve tanık gelmediğinde derhal davaların düşürülmesinin bir alışkanlık haline getirilmiş olduğu da tespit edildi. Bu bilgileri kamuoyu ile paylaşan kadınlar, hakim Welley'in görevden alınması için geri çağırma girişimi başlattı. Hem

⁹⁵¹ Bkz. Wallace Turner, "Critics Try To Clip Wings Of California's Justice Bird", **Chicago Tribune**, 29 Mart 1985, [http://articles.chicagotribune.com/1985-03-29/features/8501180411_1_chief-justice-bird-joseph-r-grodin-supreme-court](http://articles.chicagotribune.com/1985-03-29/features/8501180411_1_chief-justice-bird-joseph-r-grogin-supreme-court) (29.05.2017).

muhafazakar hem de İlerlemeci kesimlerin desteğini alan kampanyada kısa sürede imzalar toplandı. Gerçekleşen geri çağırma seçiminde hakim Weller 29.934'e karşı 30.784 oyla görevinden alındı.⁹⁵²

b. Dane County Hakimi Archie Simonson'ın Geri Çağırılması (Wisconsin - 1977)

1977'de Hakim Simonson'ın Wisconsin'de geri çağırma ile görevden alınan ilk ve tek hakim olmasına sebep olan şey de yine, cinsel saldırı suçuna ilişkin bir yargılamada yaptığı yorumlar ve mağdur kadına karşı aldığı tutum idi. Geri çağırma girişimini doğuran olay şöyle gerçekleşti:

16 yaşında bir kız çocuğuna karşı ikinci dereceden cinsel saldırı suçlaması ile 15 yaşındaki bir erkek çocuğunun yargılandığı davanın duruşmasında hakim Archie Simonson, saldırının kızın kışkırtıcı giyiminden kaynaklandığını ima eden sözler söyledi. Bunun üzerine mağdur avukatı, kullandığı sözlerin cinsiyetçi olduğu söyleyerek hakime itiraz etti. Bu itiraza karşı hakim, duruşma tutanağına da geçen şu sözleri söyledi: *“Elbette ki öyle. Ben cinsel organımı onların memelerini sergilediği gibi açarak gezemem.... Açık duruşmalara bile, sütyensiz, meme uçları tümüyle belirgin biçimde katılan kadınlar var; bunun akıllıca olduğunu düşünüyorlar; burada tanık koltuğunda kalçalarının üzerine gelen kısacık kıyafetleri ile oturuyorlar ve okullarımızda da bu tiplerden var... bizden, böylesi bir şeye karşılık vermiş 15-16 yaşlarında kolayca etkilenebilir bir kişiyi alıp, sırf normal bir tepki verdi diye katı bir biçimde cezalandırmamız mı bekleniyor?”*⁹⁵³

Hakimin görüşleri, özellikle de çocuğun normal bir tepki verdiği biçimindeki ifadesi geri çağırma girişimini ateşleyen şey oldu. Geri çağırma komitesi kısa sürede 35.000'den fazla imza topladı. İmzaların toplanmasında ve hakimın geri çağırılması için seçmen desteğinin sağlanmasında feministler büyük bir rol oynadı.⁹⁵⁴ Yapılan

⁹⁵² Bird/Ryan, **op. cit.**, s.250-251.

⁹⁵³ “Judge Who Suggested Boy in Rape Reacted ‘Normally’”, **The New York Times**, 26 Ağustos 1977. http://www.nytimes.com/1977/08/26/archives/judge-who-suggested-boy-in-rape-reacted-normally-draws-more-ire.html?_r=0 (23.05.2017).

⁹⁵⁴ Zimmerman, **Recall**, s.77-78.

geri çağırma seçiminde Hakim Simonson görevinden alındı ve Wisconsin tarihinde geri çağırılan ilk ve tek hakim oldu.⁹⁵⁵

c. Orange County Superior Court Hakimi M. Marc Kelly'nin Geri Çağırılması Girişimi (California - 2015)

2014 yılında, Orange County'de 3 yaşındaki bir kız çocuğu 20 yaşındaki bir erkek tarafından cinsel saldırıya uğradı. Polis tutanağına göre olay şöyle gerçekleşti: 20 yaşındaki sanık Kevin Jonas Rojano, evinin garajında bilgisayar oyunu oynarken, yakını olan 3 yaşındaki kız çocuğu garaj girdi. Çocuktan tahrik olan sanık, çocuğu istismar etmeye başladı. Bu sırada çocuğunu arayan anne, garaja geldi ancak garaj kapısı kilitlenmişti. Annesinin çocuğu aradığını görünce sanık çocuğun ağzını kapatarak sessiz kalmasını sağladı ve annesi garajın önünden ayrılıp eve doğru ilerleyince çocuğu bıraktı ve garajın kilidini açtı. Annesi geri döndüğünde herhangi bir biçimde zarar görmüş gibi görünmeyen çocuğunu aldı ve eve götürdü. Ancak birkaç saat sonra çocuk ağrılardan şikayetçi olmaya başladığında, çocuğunu kontrol eden anne, çocuğun cinsel istismara uğradığını fark edip şikayetçi oldu. Sanık Rojano'nun yargılaması Orange County Superior Court hakimi M. Marc Kelly tarafından yapıldı. Kelly, yargılama sonucunda, yasalara göre 25 yıl ile ömür boyu hapis aralığında ceza gerektiren bir suç işlediği sabit bulunan sanığın cezasında indirimine giderek, 10 yıl hapis cezasına çarptırılmasına hükmetti.⁹⁵⁶

Hakim Kelly'e göre işlenen suçun cezasının yasada öngörülen karşılığının 25 yıldan başladığı tartışmasızdı ancak, somut olayda böylesi ağır bir ceza vermek sanığın, “zalimane yahut olağandışı cezalara çarptırılmama” ilkesini öngören Anayasadaki 8. Değişiklik ile (8th Amendment) korunan haklarını ihlal edebilirdi. Hakim bu ilke gereği sanığın özelliklerini ve suçun işleniş biçimini göz önünde bulundurmuş ve cezada indirimine gitmişti. Hakim gerekçelerini şöyle açıklıyordu: “Ancak, Rojano'nun dosyasındaki olgulara baktığımızda, işlediği fiil tipik bir saldırgan, şiddet içeren, vahşice işlenmiş bir fiili livata değildi. Rojano (kurbanı) aramış ya da takip etmiş değildi. Bilgisayar oyunu oynuyordu ve kız garaja girdi. ...

⁹⁵⁵ Ibid, s.78, Cronin, *op. cit.*, s.143. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Laura W. Woliver, **From Outrage to Action: The Politics of Gross-Roots Dissent**, Urbana: University of Illinois Press, 1993, s.30-60.

⁹⁵⁶ “Judge Reduces Mandatory Sentence for Santa Ana Man in Child Sex Assault”, **The Orange County Register**, 4 Nisan 2015, <http://www.ocregister.com/articles/girl-656753-bokosky-child.html> (11.06.2017).

görünene göre, onu cinsel olarak taciz ettiğinde, bilinçli bir şekilde (kurbana) zarar verme niyeti yoktu.” Sanığın yaptığı yanlışları fark ettiğinde derhal durduğunu da belirten Kelly’e göre, sanığın saldırganca davranışlarının olmaması, pişmanlığını ortaya koyması ve verilecek her türden cezaya razı olduğunu ifade etmesi; ayrıca kötü bir aile ortamında, çeşitli istismarlara maruz kalarak büyümüş olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda cezada indirim gitmek gerekmişti.⁹⁵⁷

Cezanın çok düşük görülmesi ve hakimın gerekçeleri, özellikle de sanığın kurbana “zarar verme niyeti yoktu” ifadesi kamuoyunda büyük bir tepki yarattı. County yönetim kurulu Kelly’den istifa etmesini istedi.⁹⁵⁸ Kelly istifa etmeyince, hakimlere “(halka karşı) sorumlu olduklarını hatırlatmayı ümit ettiklerini” söyleyen bir grup seçmen tarafından geri çağırma girişimi başlatıldı.⁹⁵⁹

Hakim Kelly, geri çağırma gerekçelerine karşı sunduğu, geri çağırma dilekçesinde yer alacak cevap beyanında, “*Bu dilekçeyi imzalamayın. Vergi ödeyenlerin 2.3 milyon dolarını boşa harcamayın*” diyerek söze başladı ve geri çağırma girişiminin yersiz olduğunu ileri sürdü. Birçok cinsel saldırı suçunda 25 yıldan ömür boyuna değin ağır cezalar verdiğini, saygın ve başarılı bir hakim olduğunu ve 115’in üzerinde ilk derece mahkemesi hakiminin kendi karşı kampanyasına destek verdiğini vurguladı. Ayrıca girişimin yargı bağımsızlığına yönelik bir saldırı olduğunu söyleyen Kelly cevap metninde “*Politikacıların, hakimlerin gözünü korkutmalarına izin vermeyin. Siyaseti mahkeme salonlarının dışında tutun*” ifadelerine yer verdi.⁹⁶⁰

⁹⁵⁷ Bu karar 31 Ocak 2017 tarihli California Temyiz Mahkemesi (Court of Appels of California) kararı ile bozuldu. Temyiz mahkemesi, 25 yıl hapis cezasının işlenen suç, işleniş biçimi ve sanığın özellikleri karşısında zalimce ve aşırı bir ceza olmadığına, işlenen suçun normal karşılığı olduğuna ve verilecek bu cezanın sanığın Anayasada güvence altına alınmış haklarını ihlal etmeyeceğine hükmetti. “*Açıklanan nedenlerle... Rojano’nun Jane Doe’yu (sanığın yaşı küçük olduğundan ismi kullanılmıyor, bu tür durumlarda ABD’de kadınlar için Jane Doe, erkekler için John Doe takma isimleri kullanılıyor) istismar etmekle, ağır ve ciddi bir suç işlediği sonucuna ulaştık. Bu nedenle, 25 yıldan ömür boyuna kadar hapis cezası suça karşı çok ölçüsüz bir ceza değildir ve ABD Anayasadaki 8. Değişiklik kapsamında zalim ve olağan dışı bir ceza teşkil etmemektedir.*” People v. Rojano-Nieto, D070919 (Cal. Ct. App. Jan. 31, 2017).

⁹⁵⁸ Meghann M. Cuniff, “O.C. Board of Supervisors Officially Calls for Judge M. Marc Kelly to Resign Over Child Rapist Sentencing”, **The Orange County Register**, 22 Nisan 2015, <http://www.ocregister.com/articles/supervisors-658909-spitzer-kelly.html> (11.06.2017).

⁹⁵⁹ Alyssa Duranty, “Victims’ Advocates Serve Petition to Start Process to Recall O.C. Judge M. Marc Kelly”, **The Orange County Register**, 1 Mayıs 2015, <http://www.ocregister.com/articles/kelly-660233-recall-county.html> (12.06.2017).

⁹⁶⁰ Cevap beyanının tam metni için bkz. <http://documents.latimes.com/judge-marc-kellys-answer-recall/> (12.06.2017).

Bu girişim, başvuruçuların toplamı gereken 90.829 imzayı toplamayı başaramamış olması nedeniyle seçim aşamasına ulaşmadan sona erdi.⁹⁶¹

d. Santa Clara Superior Court Hakimi Aaron Persky'nin Geri Çağrılması Girişimi (California - 2017)

ABD'de oldukça ses getiren geri çağırma girişimlerinden birisi yakın dönemde California'da gerçekleştirildi. Girişim yine bir cinsel istismar davasından kaynaklanıyordu.

2016 yılında Stanford Üniversitesi öğrencisi, ayrıca okulun yıldız yüzücülerinden Brock Allen Turner, üniversitedeki bir partide, bir çöp konteynırının arkasında sarhoş ve kendinden geçmiş haldeki bir kadın öğrenciye tecavüz ettiği iddiasıyla yargılandı. Yargılama sonucunda California Superior Court hakimi Aaron Persky, Turner'ın daha önce bir suç kaydı olmadığı, dışarıda bulunmasının toplum için bir tehlike teşkil etmeyeceği kanaatinde olduğu ve uzun süreli bir hapis cezası verilmesinin sanık üzerinde olumsuz sonuçlar yaratacağı gerekçeleriyle sanık aleyhinde yalnızca 6 ay hapis cezasına hükmetti.⁹⁶² Turner cezasının 3 ayını içeride tamamladıktan sonra serbest kaldı.⁹⁶³

Bu olay, eyalette ve ulusal düzeyde geniş bir kesimin tepkisini topladı. Tepki gösteren kesimlere göre bu karar şu anlama geliyordu: “Beyaz ve varlıklı aileden bir kişinin çocuğu, ayrıca üniversite için önem arz eden yıldız bir yüzücü bulunduğu takdirde tecavüz gibi ağır bir suçtan 6 ay gibi komik bir ceza alınarak yırtılabilirdi”.⁹⁶⁴ Birçok kişi verilen cezaya karşı çıktı ve yargıcın tarafsız ve adil

⁹⁶¹ Kelly Puente, “Recall Effort Fails Against O.C. Judge Who Reduced Sentence for Man Convicted of Molesting a Child”, **The Orange County Register**, 31 Aralık 2015, <http://www.ocregister.com/articles/judge-698091-kelly-sentence.html> (23.05.2017).

⁹⁶² Karar ayrıca 3 yıl denetimli serbestlik ve sanığın isminin cinsel saldırı suçluları listesine kaydedilmesini de içeriyordu. Richard Gonzales, “Sentence In Stanford Sexual Assault Case Sparks Outrage”, **NPR**, 6 Haziran 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/06/06/481010919/california-rape-case-sentence-sparks-outrage> (12.05.2017).

⁹⁶³ Bill Chappell, “Brock Turner Freed From Jail After Serving Half Of 6-Month Sentence”, **NPR**, 2 Eylül 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/09/02/492390163/brock-turner-freed-from-jail-after-serving-half-of-6-month-sentence> (12.05.2017).

⁹⁶⁴ Hatta bu olay eyalet yasamasınca, madde tesiri altında veya şuursuz durumdaki kişilere karşı işlenen cinsel saldırı suçlarına ağır hapis cezası öngören bir yasa değişikliğinin yapılmasına kaynaklık etti. Richard Gonzales, “California Lawmakers Approve Mandatory Sentencing For Rape”, **NPR**, 30 Ağustos 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/08/30/491989477/california-lawmakers-approve-mandatory-sentencing-for-rape> (12.05.2017).

davranmadığını ileri sürdü. Mağdur kadının mahkemeye sunduğu ifadesi de kamuoyunda büyük yankı uyandırdı.⁹⁶⁵ Çeşitli protesto ve eylemler gerçekleştirildi. Stanford Hukuk Fakültesinden bir öğretim üyesinin de içerisinde yer aldığı bir grup, sosyal medya üzerinden hakimin geri çağırılması yönünde çağrılar yaptılar.⁹⁶⁶ Change.org aracılığıyla başlatılan imza kampanyası çok kısa bir sürede 1 milyonun üzerinde imza topladı.⁹⁶⁷ Ardından ise resmi olarak geri çağırma prosedürünü yürütmek üzere bir komite oluşturuldu ve kampanyanın finansmanı için çalışmalara başlandı. Kampanya hala devam ediyor iken, 2016 yılı Aralık ayında California’da hakimlerin disiplin işlerini yürüten komisyonu (*California Commission on Judicial Performance*) hakim Persky hakkında görevi kötü icra ettiği (*misconduct*), taraflı davrandığı iddialarına ilişkin yürüttüğü soruşturmasını tamamladı ve hakimi akladı.⁹⁶⁸

Geri çağırma komitesi, bu karar üzerine yaptığı basın açıklamasında: “(Disiplin Komitesi raporunu kastederek) *bu rapor açık biçimde bizim baştan beri söylediğimizin altını çiziyor, yargısal disiplin başvurusu böylesi sorunları düzeltmede doğru bir araç değildir ve geri çağırma, hakim Persky’i makamından almada tek gerçekçi yöntemdir*” diyerek geri çağırma girişimini sürdüreceklerini bildirdiler.⁹⁶⁹ Ayrıca komitenin soruşturmasında ulaştığı sonucun aksine hakim Persky’nin özellikle kadına şiddet ve istismar davalarında tekrarlayan bir biçimde taraflı, kadını güvencesiz bırakan bir tutum aldığını düşündüklerini ifade eden komite buna ilişkin bir de rapor yayımladı.⁹⁷⁰

⁹⁶⁵ Metin için bkz. Andrew Buncombe, “Stanford Rape Case: Read The Impact Statement of Brock Turner’s Victim”, **Independent**, 2 Eylül 2016, <http://www.independent.co.uk/news/people/stanford-rape-case-read-the-impact-statement-of-brock-turners-victim-a7222371.html> (12.05.2017).

⁹⁶⁶ Örneğin bkz. https://twitter.com/RecallPersky?ref_src=twsrc%5Etfw ; <https://tr-tr.facebook.com/recallaaronpersky/> ; <http://www.recallaaronpersky.com/>

⁹⁶⁷ Şubat 2017 itibarıyla hakimin *impeachment* usulü ile görevden alınması için yasama organına sunulmak üzere başlatılmış bu imza kampanyası 1.300.000’i aşmış durumda idi. <https://www.change.org/p/california-state-house-impeach-judge-aaron-persky> (14.02.2017).

⁹⁶⁸ Veronica Rocha, “Judicial Panel Clears California Judge Who Gave Lenient Sentence in Stanford Sexual Assault”, **Los Angeles Times**, 19 Aralık 2016, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-judge-aaron-persky-no-judicial-misconduct-20161219-story.html> (26.05.2017).

⁹⁶⁹ Bkz. http://www.recallaaronpersky.com/statement_recall_judge_persky_chair_re_commission_on_judicial_performance

⁹⁷⁰ Recall komitesinin söz konusu soruşturma raporuna karşılık hazırladıkları ve hakim Persky’nin görevini kötü icra ettiğine, taraflı davrandığına ilişkin bir dizi örnek karara gönderme yapan açıklama için bkz. http://www.recallaaronpersky.com/response_to_the_commission_on_judicial_performance?utm_campaign=error_ridden&utm_medium=email&utm_source=recallaaronpersky (28.05.2017).

“Recall Judge Aaron Persky” komitesi hala çalışmalarını sürdürüyor, kampanyanın duyurulması ve finansmanı için çeşitli eylem ve etkinlikler düzenliyor. Geri çağırma dilekçesine imza toplamaya resmi olarak 2017 yaz aylarında başlamayı planlayan komite, yeterli sayıda imzayı toplar ise 2018 içerisinde geri çağırma seçimi gerçekleştirilecek.⁹⁷¹

Elbette kampanya süreci tek taraflı işlemiyor. Geri çağırma lehindeki kampanyanın başında, Stanford Hukuk Fakültesinden bir profesör (Michele Landis Dauber) bulunmakta⁹⁷² ve kampanyayı destekleyenler cephesinde, geniş bir kamuoyu desteği ile birlikte⁹⁷³, eski ve yeni eyalet yasama üyeleri, çeşitli okul yönetim kurullarının üyeleri ile çeşitli kadın örgütleri var.⁹⁷⁴

Karşı tarafta ise, “*karar sanığın daha önce bir suç kaydının bulunmaması göz önüne alındığında tamamıyla adil bir karar. Ayrıca bir hakimin tek bir kararı nedeniyle geri çağırılması yanlıştır*” diyen⁹⁷⁵ Santa Clara County Savunma Avukatları Ofisi (*Public Defender's Office*), bir grup Stanford Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu, “*kararı doğru bulmadıklarını ancak bir hakimin verdiği karar nedeniyle görevden alınmasının yargı bağımsızlığını zedeleyeceğini*” ifade ettikleri bir metin imzalayıp kamuoyuna sunan 18 emekli *Superior Court* hakimi, benzer bir metin hazırlayıp imzaları ile birlikte kamuoyuna sunan California’nın çeşitli üniversitelerinden 46 hukuk profesörü⁹⁷⁶ yer alıyor.

Sürecin nasıl sonuçlanacağı ilerleyen dönemde belli olacak.

⁹⁷¹ Komitenin resmi internet sitesi: <http://www.recallaaronpersky.com/>

⁹⁷² Sarah Begley, “Judge Who Gave Stanford Sex Offender a Lenient Sentence Faces Recall Campaign”, *Time*, 7 Haziran 2016, <http://time.com/4359265/stanford-brock-allen-turner-judge-recall/> (16.05.2017).

⁹⁷³ 2016 Haziran ayında yapılan bir kamouyu anketinde katılanların yüzde 66’sı olası bir geri çağırma seçiminde hakim Persky’nin geri çağırılması lehinde oy vereceğini ifade etmiştir. Anket sonuçları için bkz. <http://politicaldata.com/wp-content/uploads/2010/06/Sextant-Santa-Clara-Judicial-Recall-Tabs-for-CA120.pdf> (16.05.2017).

⁹⁷⁴ <http://www.recallaaronpersky.com/endorsements>

⁹⁷⁵ Tracey Kaplan, “Brock Turner Case: Q&A on Sexual Assault Sentence, Possible Appeal and More”, *The Mercury News*, 8 Haziran 2016, <http://www.mercurynews.com/2016/06/08/brock-turner-case-qa-on-sexual-assault-sentence-possible-appeal-and-more/> (16.05.2017).

⁹⁷⁶ Tracey Kaplan, “Brock Turner Case: Leading Law School Professors Issue Letter Opposing Judge’s Recall”, *The Mercury News*, 22 Temmuz 2016, <http://www.eastbaytimes.com/2016/07/27/brock-turner-leading-law-school-professors-issue-letter-opposing-judges-recall/> (17.05.2017).

e. Los Angeles Superior Court Hakimi Joyce Karlin'in Geri Çağırılması Girişimi (California - 1992)

1992'de Los Angeles'ta başlatılan bir başka geri çağırma girişimi ise kadınlara değil ama siyahlara yönelik ayrımcılık ve önyargılılık iddialarına dayanıyordu. Geri çağırma girişiminin altında yatan olay şöyle gerçekleşti:

1992'de bir markette alışveriş yapan 15 yaşındaki Afrikalı-Amerikalı Natasha Harlins, marketin sahibi 51 yaşındaki Soon Ja Du tarafından vurularak öldürüldü. Du ifadesinde, gencin marketten bir şişe portakal suyu çalmaya çalıştığını düşündüğü için ateş ettiğini söyledi. Yapılan yargılama sonucunda Los Angeles Superior Court hakimi Joyce Karlin, sanığın 500 Dolar para cezasına ve şartlı tahliyesine ayrıca 400 saat kamu hizmeti cezasına çarptırılmasına karar verdi.⁹⁷⁷

Sanığın hapis cezasına çarptırılmamasına tepki gösteren kesimler, verilen kararın ırkçı olduğunu ileri sürdüler ve hakimın görevden alınması için geri çağırma girişimi başlattılar. Ancak yeterli sayıda imza toplanamadığı için girişim terk edildi.⁹⁷⁸

f. Los Angeles County Superior Court Hakimlerinin Geri Çağırılması (California - 1932)

Az sayıda da olsa, diğer başka nedenler (görevi/makamı kötüye kullanma, yolsuzluk/usulsüzlük gibi) de, geçmişten bugüne ilk derece mahkemesi hakimlerini geri çağırma girişimlerinin konusu haline getirdi. Bunlar içerisinde, şimdilik tek başarılı girişim 1932'de gerçekleşti.

1932'de makamlarını ekonomik ve siyasi çıkar elde etmek için kullandıkları ve yargısal etiğe aykırı davrandıkları iddiasıyla Los Angeles County Superior Court Hakimleri John L. Fleming, Dailey S. Stafford ve Walter Guerin hakkında bir

⁹⁷⁷ Verilen ceza hem temyiz mahkemesince hem de Yüksek Mahkeme tarafından onaylandı. Philip Hager, "Justices Uphold Karlin's Ruling in Slaying of Latasha Harlins", **Los Angeles Times**, 17 Temmuz, 1992, http://articles.latimes.com/1992-07-17/local/me-3625_1_judge-karlin (21.05.2017).

⁹⁷⁸ Miguel Bustillo, "CRENSHAW : Foes of Judge Karlin Short of Signatures", **Los Angeles Times**, 21 Kasım 1993, http://articles.latimes.com/1993-11-21/news/ci-59639_1_los-angeles-county (05.06.2017).

disiplin soruşturulması başlatıldı. Bu gelişmenin ardından çok geçmeden bir grup seçmen, hakimlerin görevden alınması için geri çağırma başvurusunda bulundular. Kısa sürede her bir hakim için 100.000'in üzerinde imza toplandı ve yapılan seçim sonucunda üç hakim de görevlerinden alındı.⁹⁷⁹

2. Hakimlerin Görevden Alınmasında “*Retention* Seçimi” Usulü

Hakimlerin, halkın oyuyla görevden alınmasına imkan sağlayan, bu bakımdan geri çağırma ile benzeştirilen, hatta kimi zaman hatalı bir biçimde geri çağırma olarak adlandırılan bir usulden de burada kısaca söz etmek gerekir.

“*Retention* (görevde kalma ya da yerini muhafaza etme) seçimi” olarak adlandırılan bu usul, hakimlerin belirlenmesinde hem seçim hem de atama usullerini kullanmış ve hala da kullanmakta olan ABD’de, her iki usulün yarattığı sakıncalara karşı bir çözüm olarak tasarlanmıştır. Başka bir ifadeyle *retention* seçimi, hakimlerin bir yandan halka karşı hesapverirliklerini sağlamak ama öte yandan bağımsızlıklarını da muhafaza etmek kaygısının bir ürünüdür.⁹⁸⁰

Bugün 19 eyalette çeşitli biçimlerde uygulanmakta olan *retention* seçimi usulüne göre, hakimler atama ile göreve gelmektedir ancak göreve başladıktan birkaç yıl sonra görevlerine devam edip etmeyecekleri, yapılacak olan *retention* seçimi ile halk tarafından belirlenmektedir. Hakim, *retention* seçiminde bir rakibe karşı yarışmadığı için, kampanya düzenlenmek, çeşitli kesimlerden kampanyasının finansmanı için destek almaya çalışmak gibi süreci siyasallaştırıp yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bakımından olumsuz sonuçlar doğuracak ilişkiler içerisine girmek zorunda değildir. Tek başına seçmenin karşısına çıkar. Seçmenler de evet ya da hayır oyu vermek suretiyle hakimın görevine devam edip etmemesi konusunda kararlarını verir. Böylelikle, hakimlerin belli niteliklere sahip kişiler olmasını güvence altına aldığı düşünülen “atama usulü” ile, hakimlerin halka karşı hesap verir kalmalarını

⁹⁷⁹ Wilbank J. Roche, “Judicial Discipline in California: A Critical Re-Evaluation”, **Loyola of Los Angeles Law Review**, Vol.10, 1976, s.197-198.

⁹⁸⁰ Gerald F. Uelman, “California Judicial Retention Elections”, **Santa Clara Law Review**, Vol.28, 1988, s.333. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. G. Alan Tarr, “Do Retention Elections Work?”, **Missouri Law Review**, Vol.74, 2009, ss.605-633.

sağladığı düşünülen “seçim usulü” “*retention* seçimi” usulünde birleştirilmiş olmaktadır.⁹⁸¹

Kimi eyaletlerde (Alaska, Arizona, Colorado, Tennessee, New Mexico ve Utah) seçmenlerin tercihlerine yol gösterebilmek adına bir yargısal değerlendirme komisyonunun, *retention* seçimi öncesi, seçime giren her bir hakim için bir performans değerlendirme raporu hazırlayıp kamuoyuna sunacağı öngörülmüştür. Bu uygulamanın amacı, hem seçmenlerin konu hakkında daha bilgili olarak oy kullanmalarına imkan sağlamak, hem de hakimlere kendi performanslarını gözden geçirme imkanı sunmak olarak açıklanmaktadır.⁹⁸²

Her bir eyalette hakimlerin göreve gelme usulleri ve görev süreleri farklı olduğundan, *retention* seçiminde uygulanan usuller de birbirinden farklıdır. Çalışmamızın kapsamını ve amacını aştığından böylesi bir incelemeyi burada yapmayacağız. Ancak usulün anlaşılması bakımından bir örnek teşkil etmesi için üst ve ilk derece mahkemelerinden tüm hakimlerin *retention* seçimine tabi olduğu eyaletlerden biri olan Alaska eyaletindeki *retention* usulünü kısaca açıklamanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

a. Bir Örnek: Alaska’da Retention Seçimi Usulü

Alaska Anayasasına göre, her Yüksek Mahkeme (*supreme court*) hakimi, atanmasının üzerinden 3 yıl geçtikten sonra, gerçekleşecek ilk olağan genel seçimde⁹⁸³, görevine devam edip etmeyeceğine dair seçmenlerin karar vereceği bir “*retention*” (görevde kalma) oylamasına tabi tutulur.⁹⁸⁴ Bu oylamada seçmenin

⁹⁸¹ Matthew J. Streb, “The Study of Judicial Elections”, İçinde: Matthew J. Streb (ed.), **Running for Judge: The Rising Political, Financial, and Legal Stakes of Judicial Elections**, New York: NYU Press, 2009, s.7. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bazı eyaletlerde seçimle göreve gelen hakimler için de *retention* seçimi öngörülmüştür. Örneğin California’da seçimle göreve gelen Yüksek Mahkeme üyeleri 12 yıllık görev sürelerini doldurduktan sonra görevlerine devam edebilmek için bu kez *retention* seçimine girerler. California Anayasası, Art.VI, Sec.16.

⁹⁸² Retention Değerlendirme Programlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kevin M. Esterling ve Kathleen M. Sampson, **Judicial Retention Evaluation Programs in Four States – A Report with Recommendations**, Chicago: American Judicature Society, 1998; Seth S. Anderson, “Judicial Retention Evaluation Programs”, **Loyola of Los Angeles law Review**, Vol.34, June 2001, ss.1376-1389.

⁹⁸³ Eyaletin yasama yahut yürütme görevlilerinin seçimine yönelik ilk olağan genel seçim. *Retention* seçimleri ayrı bir seçim olarak yapılmamaktadır; olağan seçimlerde seçmenler diğer konularda oy verirken, *retention* seçimi için de oyunu kullanmaktadır.

⁹⁸⁴ Alaska Anayasası Art.IV, Sec.6.

onayını alan Yüksek Mahkeme hakimi, mevzuatta öngörölmüş olağan görev süresi olan 10 yılı tamamlayıncaya değin görevine devam eder. 10 yıllık görev süresini tamamladıktan sonra, bir 10 yıl daha görev yapmak isterse, bunu yetkili makama başvurmak suretiyle bildirir ve yeniden bir *retention* oylamasına tabi tutulur. Eğer seçmenin onayını alırsa bir 10 yıl daha görevini yapabilecektir. Bu süreç hakim istediğı ve seçmen de onayladığı sürece her 10 yılda bir gerçekleşir. Eğer hakim 10 yıl sonunda görevine devam etmek istemezse, atama usulü ile başka bir hakim atanır.⁹⁸⁵

Aynı usul, ilk *retention* seçimi yine görevlerinin ilk üç yılını tamamladıktan sonra gerçekleştirilmek kaydıyla, temyiz mahkemesi (*court of appeals*) hakimleri için görev süreleri 8 yıl olduğundan 8 yılda bir, ilk derece mahkemesi (*superior court*) hakimleri için ise 6 yılda bir uygulanır.⁹⁸⁶ Sınırlı yetkili ilk derece mahkemelerinin (*district courts*) hakimleri için ise, bu hakimlerin görev süreleri 4 yıl olduğundan, ilk *retention* seçimi ikinci yıllarının ardından yapılır. Sonrasında ise her dört yılda bir *retention* seçimi hakim isterse yinelenir.⁹⁸⁷

Retention seçimi öncesi yargısal konsey, *retention* seçimine katılacak olan her bir hakimi tek tek değerlendirmeye alır ve hakimın görevdeki başarısına ilişkin bir rapor hazırlayıp seçimden en az 60 gün öncesinde kamuoyuna sunar. Kurul bu raporda hakimın görevde kalıp kalmaması konusunda tavsiyede bulunabilir.⁹⁸⁸

Seçimde, oy kullananların çoğunluğunun onayını alan hakim görevine devam eder. Ancak oyların çoğunluğu hakimın görevine devam etmesinin reddi yönünde ise, hakimın görevi sona erer ve dört yıl boyunca hakim olarak herhangi bir mahkemeye ataması yapılamaz.⁹⁸⁹

b. *Retention* Seçimlerinin Geri Çağırma Gibi Kullanılması

Retention seçimi, normal şartlarda, mevzuatın öngördüğü ve seçmenlerin önüne kendiliğinden, sürekli ve belli aralıklarla gelen, rakip adaylar söz konusu olmadığından hareketli kampanyaların olmadığı, çok fazla görünürlüğü olmayan

⁹⁸⁵ Alaska Statutes, §15.35.030.

⁹⁸⁶ Alaska Statutes, §15.35.053, §15.35.060.

⁹⁸⁷ Alaska Statutes, §15.35.100.

⁹⁸⁸ Alaska Statutes §22.05.100, §22.07.060, §22.10.150, §22.15.195.

⁹⁸⁹ Alaska Statutes §22.05.100, §22.07.060, §22.10.150, §22.15.195.

renksiz seçimler olarak gerçekleşir. Seçmenler, genel seçimlerde diğer birçok konuda oy verirken, bir de *retention* seçimi için oy kullanır.⁹⁹⁰

Genel durum bu olmakla birlikte, *retention* seçimleri, renkli ve heyecanlı kampanyalar eşliğinde örgütlenen seçimlere de dönüşebilmektedir. Bu durum *retention* seçimlerinin siyasallaştığı yönünde eleştirilerin dillendirilmesine sebep olmaktadır. Örneğin Dann ve Hansen’a göre “Özel çıkar grupları ve politikacılar, etkisiz kılmak amacıyla belli yüksek mahkeme hakimlerini hedef almaya başladıklarından dolayı, yargısal *retention* seçimlerinin genellikle durağan dünyası, farklı yargısal bakış açıları ve belli kararlar üzerine ideolojik bir savaş alanına dönüşmeye”⁹⁹¹ başlamıştır.

Gerçekten de, hakimlerin toplumda çok tartışmalı konulardaki siyasal tercihlerinden hoşnut olmayan bazı kesimler, dönem dönem, bu hakimlere *retention* seçiminde “hayır” oyu verilmesi için kampanya örgütlemektedir. Böylesi dönemlerde *retention* seçimleri, örgütlenen “hayır kampanyası” etrafında siyasal ve ideolojik tartışmaların platformuna dönüşebilmektedir. Bu durumun konumuz açısından önem arz eden yönü ise, “hayır kampanyaları”nın kimi zaman yeterli imza toplamayı başaramamış bir geri çağırma girişiminin ardından gündeme geliyor olmasıdır. Özellikle kürtaj, eşcinsel evlilikleri, bireysel silahlanmanın sınırlandırılması, idam cezası gibi konularda aldıkları tutum ve verdikleri kararlar nedeniyle geri çağırılmak istenen Yüksek Mahkeme üyeleri için gerekli olan imza sayısı oldukça yüksek olduğundan ve birçok eyalette hakimlerin geri çağırılmasına izin verilmediği için, *retention* seçimi yakın olan hakimleri “*retention* seçiminde hayır oyu ver” kampanyaları ile yerinden etmek daha kolay görünmektedir. Sürecin örgütlenişi adeta bir geri çağırma kampanyasına dönüştüğü için, kimi gazetelerde hatalı bir biçimde, *retention* seçimini kaybeden hakimlerin “geri çağırıldığı” yazılmaktadır.⁹⁹²

⁹⁹⁰ B. Michael Dann ve Randall M. Hansen, “Judicial Retention Elections”, **Loyola of Los Angeles Law Review**, Vol.34, June 2001, s.1438.

⁹⁹¹ Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1431.

⁹⁹² Bu hatayı yapan gazetelerden birisi Los Angeles Times’tır. Bkz. John Balzar, “Few Rules to Go By: Justice Bird’s Recall Becoming Epic Battle“, **Los Angeles Times**, 7 Nisan 1985., http://articles.latimes.com/1985-04-07/news/mn-27518_1_rose-bird/2 . LA Times’ın yazarının burada *recall* olarak ifade ettiği şey esasında, Yüksek Mahkeme hakimi Bird’ün *retention* seçimini, düzenlenen bir “hayır kampanyası”nın sonucu olarak kaybetmiş olmasıdır. Joshua Spivak’ın bu duruma dikkat çektiği yazısı için bkz. Joshua Spivak, “Bird Is Not The Word”, **Los Angeles Daily Journal**, 28 Kasım 2008, <http://wagner.edu/carey-institute/node-53/> . (21.05.2017).

Esasında bu metod, halkın, görevini icra etme biçiminden memnun olmadığı bir hakimi görevden almasına imkan tanıyor olması bakımından geri çağırmaya çok benzer. Ancak bu metodun, geri çağırmadan en önemli farkı, sürecin işletilmesinde halkın inisiyatifinin bulunmamasıdır. *Retention* seçimine, tıpkı olağan seçimler gibi, sadece mevzuatta öngörülen tarihlerde gidilebilir. Bu dönemler dışında halkın bir *retention* seçimine gidebilmesi mümkün değildir.

Tıpkı geri çağırmada olduğu gibi, *retention* usulü ile hakimlerin görevlerinden alınmaları da çok nadir rastlanılan bir şeydir. Hall ve Aspin'in 1987'de yaptığı bir araştırmaya göre, baz alınan 10 eyalette⁹⁹³ *retention* seçimi usulünün uygulanmaya başladığı tarihten beri gerçekleşen 1864 oylamadan sadece 12'sinde, yani yaklaşık yüzde 1'inde, seçmenler hakimın görevine devam etmesini reddetmiştir.⁹⁹⁴ Aynı yazarların 10 yıl sonra yeniden güncelleme yaparak yayınladıkları araştırmaya göre de bu oran yine yüzde 1'de kalmıştır.⁹⁹⁵

İki usul arasındaki sınırlı benzerlik, seçmenlerin dönem dönem, *retention* seçimini, geri çağırma gibi kullanmasına yol açmaktadır. Birkaç örnekle bunu açıklayalım:

Bu anlamda en bariz ve en önemli örnek, 1986'da California'da üç Yüksek Mahkeme hakiminin *retention* seçiminde gerçekleşti. Hakimleri seçmenlerin hedefine koyan şey, ölüm cezası konusundaki tavırları idi. Yüksek Mahkeme Başhakimi Rose Elizabeth Bird, görev yaptığı dokuz yıl boyunca önüne gelen ölüm cezası kararı içeren 61 dosyanın tümünde bozma yönünde oy vermişti. Diğer Yüksek Mahkeme üyelerinin çoğunluğu da benzer eğilimdeydi.⁹⁹⁶ İdam cezasından yana olan muhafazakar kesimler bundan memnun değildi. Başhakim Bird ve idam karşıtı olan

⁹⁹³ Alaska, Arizona, Colorado, Illinois, Indiana, Iowa, Kansas, Missouri, Nebraska ve Wyoming.

⁹⁹⁴ William K. Hall ve Larry T. Aspin, "What Twenty Years of Judicial Retention Elections Have Told Us", **Judicature**, Vol.70, 1987, s.344.

⁹⁹⁵ Larry Aspin ve William K. Hall, "Thirty Years of Judicial Retention Elections: An Update", **The Social Science Journal**, Vol.37, No.1, 2000, ss.1-17. Örneğin 1974'te uygulanmaya başladığından beri Arizona eyaletinde sadece 3 hakim bu yolla makamını kaybetmiştir. 1934'ten beri uygulandığı California'da ise yalnızca 1 hakim retention seçimi sonucunda makamından olmuştur. Missouri'de hiç, Iowa'da 7, Nebraska ve Tennessee'de 1, New Mexico'da 2, Wyoming'de ise 5 hakim retention seçimini kaybetmiştir. Hakimın görevinde kalabilmesi için oyların yüzde 50'si yerine yüzde 60'ını almasının gerektiği Illinois'de sayı bu sebeple biraz daha yüksektir. 1964'ten beri 29 hakim seçmenin onayını almayı başaramadığından görevinden olmuştur. Bkz. https://ballotpedia.org/Retention_election (21.05.2017).

⁹⁹⁶ Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1432.

diğer bazı hakimler için, 1981'den beri tam 9 kez geri çağırma başvurusunda bulunulmuş ancak bu girişimlerin hiçbirisi yeterli sayıda imza toplamayı başaramamıştı⁹⁹⁷.

1986 yılı hakim Bird ve iki diğer yüksek mahkeme hakiminin (Reynoso ve Grodin) *retention* seçimine katılacakları yıldı. Cumhuriyetçi Vali George Deukmejian ve bir grup bölge savcısı öncülüğünde bir grup, seçmenlerin, *retention* seçiminde bu üç hakime hayır oyu vermesi çağrısı yaptılar ve bir kampanya başlattılar. Tarafların TV reklamları, broşürler ve diğer kampanya materyalleri için 11 milyon dolar harcadıkları süreç sonunda üç hakim de *retention* seçimini kaybetti.⁹⁹⁸ Bird'ün *retention* oylamasında oyların yüzde 66'sı, Reynoso'nunkinde yüzde 60'ı ve Grodin'inkinde ise yüzde 57'si hayır idi ve hakimler kürsülerini yitirmiş oldular.⁹⁹⁹

Tennessee Yüksek Mahkeme hakimi Penny White da ölüm cezası lehinde tutum almadığı gerekçe gösterilerek hayır kampanyasına konu edildi ve 1996 *retention* seçiminde makamını kaybetti.¹⁰⁰⁰

1998'de ise, bu kez kürtaj konusu Yüksek Mahkeme hakimlerini *retention* seçimleri öncesi hayır kampanyasının konusu haline getirdi. Başyargıç Ronald M. George ve Hakim Ming W. Chin, yaşı küçük olanların kürtaj yaptırabilmesi için ebeveynlerinin rızasının gerekli olduğunu öngören bir eyalet yasasının anayasaya aykırı olduğuna karar verdikleri için kürtaj karşıtı bir grubun hedefi oldu.¹⁰⁰¹ Bu kez hakimler seçimden büyük bir oy farkı ile galip çıktılar. George için yapılan oylamada oyların yüzde 75'i, Chin için yapılan oylamada ise yüzde 69'u evet oyu idi.¹⁰⁰²

⁹⁹⁷ Joshua Spivak, "California: New Documentary Repeats Old Error on California Supreme Court 'recalls'", **The Recall Elections Blog**, 19 Eylül 2011, <http://recallelections.blogspot.com.tr/2011/09/california-new-documentary-repeats-old.html> (27.05.2017).

⁹⁹⁸ Philip Hager, "No Opposition, Little Notice for 5 State Justices Up for Election", **Los Angeles Times**, 4 Kasım 1990, http://articles.latimes.com/1990-11-04/news/mn-5654_1_supreme-court-justice (27.05.2017).

⁹⁹⁹ Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1432. Bunun sonucunda, Cumhuriyetçi muhafazakarların çoğunluğu ele geçirdiği Yüksek Mahkemede bu tarihten sonra mahkeme önüne gelen ölüm cezası içeren 76 dosyadan sadece 26'sı bozuldu. Hager, **op. cit.**

¹⁰⁰⁰ Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1434.

¹⁰⁰¹ Maura Dolan, "Members of High Court Face Ouster Attempt", **Los Angeles Times**, 18 Ekim 1998, <http://articles.latimes.com/1998/oct/18/news/mn-33924> (27.05.2017).

¹⁰⁰² Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1433.

2004'te yine kürtaj meselesi nedeniyle, Arizona'nın Maricopa County Superior Court hakimi Kenneth Field ve William Sargeant *retention* seçiminde bloke edilmek istendi. Hakim Fields fakir kadınların kürtajları için tıbbi olarak gerekli tüm masraflarının devlet tarafından karşılanması gerektiğini söylediği için; Hakim Sargeant ise 14 yaşında bir kız çocuğunun, eyalette sağlanmayan geç dönem kürtaj yönteminden yararlanabilmesi için koruyucu aile gözetiminde eyalet dışına götürülmesine izin verdiği gerekçesiyle kürtaj karşıtı bir sivil toplum örgütünün (*Anti-abortion Center for Arizona Policy*) hışmına uğradı. Hakimlerin görevlerine devam edememeleri için *retention* seçiminde hayır oyu verilmesi yönünde kampanya örgütleyen bu grup da seçimde istediği sonucu alamadı.¹⁰⁰³

2009 yılında Iowa'da Yüksek Mahkeme, eyaletin evliliği erkek ve kadın arasında yapılan bir sözleşme olarak tanımlayan yasa hükmünü oybirliği ile geçersiz kıldı. Bu karar ile, eşcinsel evliliklerinin de önünü açmış oldu. Ancak bu karar eyaletin muhafazakar kesimlerinin hoşuna gitmedi. 2010'da *retention* seçimine girecek olan üç hakim (Başhakim Marsha Ternus ve hakimler Michael Streit ve David Baker) hedef tahtasına konuldu.¹⁰⁰⁴ Eyalet dışındaki çeşitli muhafazakar grupların da desteği ile yaklaşık 1 milyon dolarlık bir kampanya bütçesi yaratıldı. Bu girişime karşılık üç hakim bir karşı kampanya örgütlememeye karar verdi. Onlara göre böylesi bir şey yargının siyasallaşmasından başka bir şeye hizmet etmeyecekti. Neticede *retention* seçiminde üç hakim de kürsülerini kaybettiler.¹⁰⁰⁵

Retention seçimlerinin ideolojik hesaplaşmalarda bu biçimde kullanılıyor olması kimi yazarlarca eleştirilmektedir.¹⁰⁰⁶ Bu usulün, hala çok nadir başvuruluyor olsa da, siyasal amaçlarla kullanımının artış eğiliminde olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁷ Zira bu konuda son örnek 2014'te yaşanmıştır. Tennessee Yüksek Mahkemesi'nin

¹⁰⁰³ Howard Fischer, "Groups Campaign For Ouster of Supreme Court Justice", **Arizona Daily Sun**, 23 Ekim 2012, http://azdailysun.com/news/local/state-and-regional/groups-campaign-for-ouster-of-supreme-court-justice/article_d372487d-91d3-56ae-a6db-7a59b81e076d.html (02.06.2017).

¹⁰⁰⁴ David Pitt, "Iowa Justices Who Decided Gay Marriage Face Retention Vote", **LGBTQ Nation**, 30 Ekim 2016, <http://www.lgbtqnation.com/2016/10/iowa-justices-decided-gay-marriage-face-retention-vote/> (03.06.2017).

¹⁰⁰⁵ A. G. Sulzberger, "Ouster of Iowa Judges Sends Signal to Bench", **The New York Times**, 3 Kasım 2010, <http://www.nytimes.com/2010/11/04/us/politics/04judges.html> (03.06.2017).

¹⁰⁰⁶ Bkz. Tarr, **Do Retention Elections Work?**, s.611 vd.; Uelmen, **op. cit.**, s.348 vd.; Dann/Hansen, **op. cit.**, s.1431 vd.; Shira J. Goodman ve Lynn A. Marks, "Lessons From an Unusual Retention Election", **Court Review**, Vol.42, Issue:3-4, 2006, ss.6-14.

¹⁰⁰⁷ Alicia Bannon, **Rethinking Judicial Selection in State Courts**, New York: Brennan Center For Justice at NYU School of Law, 2016, s.6-7. Ayrıca bkz. Melissa S. May, "Judicial Retention Elections After 2010", **Indiana Law Review**, Vol.46, ss.59-86.

önceki Demokrat Vali döneminde atanmış üç üyesi, Cumhuriyetçi Vali Yardımcısı önderliğinde başlatılan bir hayır kampanyası ile görevlerinden alınmak istenmiştir. Her ne kadar seçmenler bu girişime izin vermemiş ve hakimler yerlerini korumayı başarmış olsalar da, herhangi bir nedene dahi dayandırılmadan sırf siyasal amaçlarla gerçekleştirilen bu girişimin tehlikeli bir eğilimin işareti olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁰⁸



¹⁰⁰⁸ Dahlia Lithwick, “How to Take Out a Supreme Court Justice”, **Slate Magazine**, 13 Haziran 2014, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/jurisprudence/2014/06/tennessee_supreme_court_justices_gary_wade_cornelia_clark_and_sharon_lee.html (23.04.2017).

II. UYGULAMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Hakkın Kullanım Sıklığı

İlerlemeci dönemde yürütülen tartışmalarda, geri çağırma hakkı karşıtlarının özellikle vurguladığı öngörülerden birisi, hakkın olur olmaz ve yersiz biçimde çok sık kullanılacağı ve bu durumun gerek kamu görevlileri üzerinde gerekse siyasal sistemin işleyişinde birçok olumsuz etkisinin olacağı idi.¹⁰⁰⁹ Geri çağırma hakkı, kafasına esen, herhangi bir şeye kızan vatandaşların keyfi kullanımlarına, siyasi rakibini yıpratmak ya da şansını bir kez de geri çağırma seçiminde denemek isteyen karşıt parti ya da adayların sürekli istismarlarına, özel çıkar çevrelerinin art niyetli uygulamalarına konu olacak, böylelikle siyasal istikrarsızlık hakim olacak ve toplum sürekli bir seçim havası içerisinde bulunacaktı.¹⁰¹⁰

Hakkın ABD'deki 114 yıllık uygulaması gösteriyor ki, geri çağırma karşıtlarının öngördüğü bu felaket senaryosu gerçekleşmemiştir. ABD seçmenleri sahip oldukları bu hakkı, oldukça tutumlu biçimde kullanmıştır ve kullanmaktadır. Her demokratik mekanizma gibi geri çağırma hakkı da dönem dönem istismar edilebiliyor olsa da, bu, siyasal sistemi tıkayan, bozan bir düzeyde değildir.

1. Hakkın Kullanımına İlişkin Rakamsal Veriler

Bizim tespit ettiğimiz rakamlara göre;

- 109 yıllık uygulamasında, eyalet düzeyinde görevlilere karşı yaklaşık 250 geri çağırma girişimi başlatılmış ve bunlardan 47 tanesi seçim aşamasına ulaşmıştır.

¹⁰⁰⁹ Örneğin bkz. Robinson, **op. cit.**, s.8-9.

¹⁰¹⁰ Bkz. Siegel, **op. cit.**, s.332-333; Maskell, **op. cit.**, s.12-13; Hall, **op. cit.**, s. 234-235; Lewis M. Simes'in Geri Çağırma Aleyhindeki Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, s.13-15.

- Yerel düzeyde ise 114 yıldır uygulanan hak, bugüne değin en az 2.500 geri çağırma seçimine ve bu sayının üç katı kadar da seçim aşamasına ulaşamayan girişime kaynaklık etmiştir.

- Gözden kaçırılan geri çağırma seçimleri olabileceğini hesaba kattığımızda diyebiliriz ki, ABD’de 114 yıllık süreçte yaklaşık 3.000 geri çağırma seçimi ve yaklaşık 9.000 seçim aşamasına ulaşmamış geri çağırma girişimi gerçekleşmiştir.

- Bu tahmini rakamlardan hareketle, yılda ortalama 105 geri çağırma girişiminin gerçekleştiği, ve bunlardan 26’sının seçim aşamasına ulaştığını söyleyebiliriz.

Ancak hakkın yakın dönem kullanımını açıklamada bu veriler yeterli değildir. Çünkü, daha önce de açıkladığımız üzere, 1930’lardan başlayarak 1970’lere değin geçen süreçte hakkın kullanımı, dönemin koşullarından kaynaklı olarak, çok düşük olmuştur. Buna karşın 1970’lerde yeniden kullanımda bir artış başlamış¹⁰¹¹ ve bu artış özellikle 1990’ların sonundan itibaren daha da hızlanmıştır.¹⁰¹² Dolayısıyla 114 yıllık toplam kullanıma ilişkin ortalama rakamlar, hakkın son dönemdeki, özellikle 2000’li yıllardaki, kullanım oranlarının oldukça altında kalmaktadır. Bu bakımdan daha yakın dönemli verilere ayrıca göz atmak gerekir.

Bu konuda Joshua Spivak’ın hazırladığı yıllık raporlardan yararlanmak mümkündür. Spivak 2011’den beri her yıl (2014 hariç), ülkedeki geri çağırma hakkı uygulamalarına ilişkin kendi topladığı verileri kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu raporlar çerçevesinde son beş yıllık verilere baktığımızda¹⁰¹³:

2012 yılında: 509 girişim olmuş, bunlardan 168’i seçim aşamasına ulaşmış ya da istifa ile sonuçlanmıştır.

2013 yılında: 478 girişimden 107’si seçim ya da istifa ile sonuçlanmıştır.

¹⁰¹¹ Prof. Charles M. Price 26 ABD eyaletinin eyalet sekreterleri ile yaptığı bir anket çalışması üzerinden 1970-1979 aralığındaki 10 yıllık süreçte yerel düzeyde kaç geri çağırma seçimi gerçekleştiğine dair tahmini rakamları açıklamıştır. Buna göre 10 yıllık dönemde toplamda yaklaşık 1150 geri çağırma seçimi olmuştur. Price, **op. cit.**, ss.199-206.

¹⁰¹² Hakkın onyıllar bazında kullanımını gösteren bir örnek tablo için bkz. Qvortrup, **op.cit.**, s.4, tab-1.
¹⁰¹³ Spivak’ın yayımladığı raporlar için bkz. 2012 raporu için: <http://recallelections.blogspot.com.tr/2012/12/the-year-in-recalls-168-recalls-in-2012.html> , 2013 yılı raporu için: <http://recallelections.blogspot.com.tr/2013/12/the-year-in-recalls-107-recalls-in-2013.html> 2015 raporu için: <http://recallelections.blogspot.com.tr/2015/12/108-officials-face-recalls-in-us-in.html> 2016 raporu için: <http://recallelections.blogspot.com.tr/2017/01/119-recalls-in-2016-60-removals-17.html> (19.06.2017).

2014 yılında: rapor yayımlanmadı.¹⁰¹⁴

2015 yılında: 435 girişimden 108'i seçim ya da istifa ile sonuçlanmıştır.

2016 yılında: 402 girişimden 119'u seçim ya da istifa ile sonuçlanmıştır.

Bu verilerden hareketle diyebiliriz ki; 2012-2016 aralığında yılda yaklaşık 450 geri çağırma girişimi gerçekleşmiş ve bunlardan yılda ortalama 125'i seçim aşamasına ulaşmayı başarmıştır.

Peki yılda 450 geri çağırma girişimi ve yaklaşık 125 geri çağırma seçimi, hakkın ülke genelindeki kullanımı bakımından yüksek rakamlar mıdır? Bu sorunun cevabını verebilmek için denkleme dahil edilmesi gereken bir temel veri daha vardır: Geri çağırmaya konu edilebilir kamu görevlisi sayısı.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde ifade ettiğimiz üzere, yazık ki, ABD genelinde toplamda kaç kamu görevlisinin geri çağırmaya tabi olduğunu ortaya koyan resmi bir veri yoktur; bu konuda tüm ülkeyi kapsayacak genişlikte yapılmış bağımsız araştırmalar da mevcut değildir. 500.000'in üzerinde seçimle göreve gelen kamu görevlisinin bulunduğu ABD'de hakkın yaygınlığı düşünüldüğünde bu görevlilerden en az yarısının geri çağırma kapsamında olduğunu kesindir.¹⁰¹⁵ Bu varsayım doğrultusunda, (asgari bir rakam olarak) 250.000 görevliden her yıl 450'sine karşı geri çağırma girişiminin başlatılıyor olmasından, hakkın siyasi istikrarı bozacak düzeyde sık ve fazla kullanıldığı sonucuna ulaşmak haksızlık olacaktır. Bu yılda ortalama binde 2 (0.0018) görevlinin geri çağırma girişimi ile yüz yüze geldiğini gösterir. Bunların ise üçte birinden azı (125 tanesi) seçim ile sonuçlanmaktadır. Bu, toplam görevliler içerisinde, binde yarım (0.0005) gibi küçük bir orana karşılık gelir. Dolayısıyla ABD'de her yıl, geri çağırılabilir her 2000 görevliden 1 tanesi geri çağırma seçimi ile yüz yüze gelmektedir.

Bu veriyi daha yakından test etmek için hakkın sık kullanıldığı bazı eyaletler bazında da konuyu ele alabiliriz. Gerek içerik bakımından, gerekse güncelliği

¹⁰¹⁴ Ballotpedia 2014'te 388 geri çağırma girişimi olduğunu tespit etmiş ancak bunlardan kaçının seçim aşamasına ulaştığına dair bir rakam bildirmemiştir. Bkz. "Ballotpedia's 2014 Recall Analysis", 15 Aralık 2014, https://ballotpedia.org/Ballotpedia%27s_2014_Recall_Analysis (19.05.2017).

¹⁰¹⁵ Hem eyalet düzeyinde hem de yerel düzeyde tüm görevlilerin geri çağırılabilirliği 18 eyalet vardır. Ayrıca 24 eyalette yerel düzeyde görevlilerin bir bölümü geri çağırılabilir.

bakımından burada kullanabileceğimiz bir çalışma, Citizens Research Council of Michigan'ın yaptığı 2012 tarihli araştırmadır¹⁰¹⁶.

Bu araştırmada 2000-2011 döneminde 5 eyalette gerçekleşen geri çağırma seçimi sayıları ve bu eyaletlerdeki geri çağırılabilir kamu görevlileri sayılarına yer verilmiştir. Biz bu eyaletlerden, hakkın en sık kullanıldığı üç eyaleti incelememize esas alacağız: California, Michigan ve Arizona. Buna göre, araştırma konusu 11 yıllık dönemde¹⁰¹⁷;

- Arizona'da 119 geri çağırma seçimi gerçekleşmiştir, bu, yılda yaklaşık 11 seçim demektir. Eyalette geri çağırılabilir 3.289 görevli vardır. O halde her yıl 3.289 görevliden 11'i geri çağırma seçimi ile yüz yüze gelmektedir. Bunu oran olarak ifade edersek binde 3'e yakın bir rakama (0.0033) karşılık gelir.

- Geri çağırılabilir 18.925 görevlinin bulunduğu California'da 11 yıllık süreçte 218 geri çağırma seçimi olmuştur yani yılda yaklaşık 20 seçim gerçekleşmiştir. Buradaki oran yaklaşık binde 1'dir.

- Geri çağırılabilir 18.129 görevlinin bulunduğu Michigan'da 11 yıllık süreçte 457 geri çağırma seçimi gerçekleşmiştir; bu da yılda yaklaşık 42 seçim demektir. Buradaki oran ise yaklaşık binde 2'dir (0.0023).

Görüldüğü gibi, hakkın en çok kullanıldığı eyaletlerde dahi oran, ortalama binde 2'dir. Bu oranın geri çağırma karşıtlarının çizdiği kara tablo ile uyumlu olduğunu söylemek bizce pek mümkün değildir.

Konuya ilişkin farklı dönemlerde araştırmalar yapan birçok yazar da, hakkın kullanım sıklığı konusundaki olumsuz öngörülerin karşılanmadığını vurgulamıştır. Örneğin hakkın ilk dönem uygulamasını araştıran yazarlardan Taylor 1914'te yaptığı araştırmada *"Bu sonuçlar gösteriyor ki, seçmenler araçları tutumlu biçimde, kendilerine verilmiş olan bu yetkiyi istismar etmeden, gerekli olduğunda iyi niyetli olarak kullanmaktadır"* sonucuna ulaşmıştır.¹⁰¹⁸ Garber de, 1925'te 121 şehir yöneticisi ile yaptığı anket çalışmasında tespit ettiği verileri değerlendirmiş ve geri

¹⁰¹⁶ CRC Report, *op. cit.*, s.9 vd.

¹⁰¹⁷ *Ibid*, s.9, Tablo 1.

¹⁰¹⁸ Charles Fremont Taylor, "Recent Experience with the Initiative, Referendum and Recall", *Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York*, Vol. 5, No. 1, Revision of the State Constitution Part 1, Ekim1914, s.95-96.

çağırma hakkının aşırı bir kullanımının olmadığı sonucuna varmıştır.¹⁰¹⁹ Hakkın California'daki ilk 25 yılına dair ayrıntılı bir çalışmaya imza atan Bird ve Ryan da, kitaplarında, aracın tutumlu biçimde kullanıldığına vurgu yapmıştır.¹⁰²⁰

Yakın dönemde yapılmış çalışmalarda da birçok yazar hakkın, çok sık ve yersiz kullanılmadığını ifade etmektedir. Örneğin Alvaraz ve Kiewiet, geri çağırma hakkının ilk dönem savunucularından Munro'nun geri çağırma hakkının "tutumlu bir biçimde ve sadece iyi nedenlerle kullanılacağı"¹⁰²¹ yönündeki öngörüsüne de atıf yaparak, hakkın gerçekten de seçmenlerce tutumlu bir biçimde kullanıldığının altını çizmiştir.¹⁰²² Hakka ilişkin yakın dönemde yapılmış en kapsamlı çalışmanın sahibi olan Zimmerman da, hakkın geçmişten bugüne aşırı bir uygulamasının olmadığı, seçmenlerce yersiz olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁰²³

2. Hakkın Seçmenlerce Tutumlu Bir Şekilde Kullanılıyor Olmasının Nedenleri

"Geri çağırma hakkının, karşıtlarının öngördüğünün tersine, seçmenler tarafından oldukça tutumlu sayılabilecek bir oranda kullanılmasının nedenleri nelerdir?" Cevabını arayacağımız soru temel olarak budur.

Üç temel neden üzerine düşünülebilir:

1) Seçmenler aracı bilinçli ve sağduyulu biçimde kullanmaktadır. Geri çağırma mekanizması seçmenlerce yalnızca gerçekten gerekli olduğunda, bir son çare olarak devreye sokulmaktadır.

2) Geri çağırma hakkı bir tehdit olarak varlığı ile kamu görevlilerini etik davranmaya ve seçmen iradesine duyarlı olmaya zorlamaktadır. Bu sayede hakkın varlığı, kullanımını önemli ölçüde gereksiz kılmaktadır.

¹⁰¹⁹ Garber, **op. cit.**, s.260.

¹⁰²⁰ Bird/Ryan, **op.cit.**, s.19.

¹⁰²¹ Munro, **op.cit.**, s.51.

¹⁰²² R. Michale Alvarez ve D. Roderick Kiewiet, "Rationality and Recall", **California Institute of Technology**, Ocak 2005, <https://www.princeton.edu/csdp/events/Kiewiet051905/Kiewiet05192005.pdf> (28.03.2017).

¹⁰²³ Zimmerman, **op.cit.**, s.110. Benzer yönde görüş bildiren yakın dönem başka çalışmalara örnek olarak bkz. Pack, **op.cit.**, s.690; Zick, **op.cit.**, s.607.

3) Geri çağırma aracının kendisi, hakkın tutumlu kullanımının sebebidir. Hakkın düzenleniş biçimi, usule ilişkin belirlenmiş şartlar hakkın yersiz kullanımlarını sınırlandırmayı sağlamaktadır.

Hakkın uygulamasını incelerken de gördüğümüz üzere, seçmenler geri çağırma aracına çok çeşitli nedenlerle ve motivasyonlarla başvurabilmektedir. Çoğu durumda hakkın amaç ve işlevlerine uygun biçimde kullanıldığı söylenebilir de, kimi durumlarda art niyetli biçimde, hakkın istismarı anlamına gelecek şekillerde de kullanıldığı olmaktadır. Ancak bu iki durumu birbirinden ayırt etmek çoğu zaman pek mümkün olmaz. Çünkü seçmenleri geri çağırma aracını kullanmaya ve kullanmamaya iten sayısız faktör düşünülebilir. Anlık duygular, siyasi hesaplar, kişisel çıkarlar, eğitim seviyesi, vatandaşlık bilinci, ülkedeki genel siyasal ortamın etkisi, ekonomik nedenler ve birçok farklı neden seçmeni, geri çağırma hakkını kullanma veya kullanmama, bir geri çağırma girişimini destekleme veya desteklememe konusunda motive edebilir. Seçmen geri çağırma aracını kullanmayı yahut bir girişimi desteklemeyi reddederken pekala, o girişimin yersiz ve uygunsuz olduğunu düşünerek, “aracın yalnızca gerekli olduğunda bir son çare olarak kullanılması gerektiği” bilinci ile de davranabilir. Seçmenler hakkın amacı ve işlevleri konusunda ne kadar bilinçli olursa, aracın yersiz ve ciddiyetsiz biçimde kullanılarak içinin boşaltılmasını önlemeye yönelik de o derece bilinçli bir tutum sergileyebilirler.¹⁰²⁴ Ancak burada sorun, seçmenin hangi amaçlarla davrandığının tespitinin mümkün olmamasıdır. Bu bakımdan seçmenin sağduyusunun ve bilincinin hakkın tutumlu kullanımında ne düzeyde bir payının olduğunu belirlemek pek mümkün görünmemektedir.

Hakkın bir tehdit olarak varlığının aracın kullanımını gereksiz kılıp kılmadığı konusunda da benzer şeyler söylenebilir. Çünkü burada da kamu görevlisinin davranışlarının nedenlerini belirlemek gerekecektir; ki bu da aynı derecede zordur. Geri çağırma hakkının varlığı, kamu görevlilerini, görevlerini icra ederken etik ilkelere uygun biçimde davranmaya zorlamakta mıdır? Hakkın bir tehdit olarak varlığı kamu görevlilerinin, seçmenlere daha çok kulak vermesine, onların istek, tercih ve düşüncelerine daha çok özen göstermesine ve seçmenleri ciddi biçimde rahatsız edecek eylem ve işlemler yapmaktan, kararlar almaktan sakınmalarına sebep

¹⁰²⁴ Barnett, *op.cit.*, s.208.

olmakta mıdır? Bu sorulara olumlu cevap verilebiliyorsa elbette ki, hakkın varlığı, kullanımını gereksiz kılıyor demektir. Ancak bunu tam anlamıyla tespit etmek mümkün değildir. Kamu görevlisini belli kararları almaya, belli adımları atmaya yöneltten birçok farklı etmenden söz edilebilir. Görevlinin ideolojik altyapısı, parti ilişkileri, dönemin siyasal koşulları, kendisine oy veren seçmen kitlesinin özellikleri, tekrar aday olmayı düşünüp düşünmediği gibi birçok farklı etken kamu görevlisini karar alma sürecinde etkiler. Hiç şüphesiz bunlardan birisi de geri çağırma hakkının varlığıdır. Ancak tüm bu faktörler içerisinde, geri çağırma hakkının varlığının kamu görevlisinin davranışlarını ne düzeyde etkilediğini tespit etmek neredeyse imkansızdır. Bu bakımdan hakkın kullanılmaksızın sadece bir tehdit olarak varlığının bile kamu görevlilerinin davranışlarını etkileyeceği söylenebilir ancak bu durumun, hakkın kullanımını önemli ölçüde azaltacak düzeyde olduğunu söylemek bakımından yeterli veri bulunmamaktadır. Zira hakkın mevcut olduğu yerlerde de, bazı kamu görevlileri, görevlerini kötüye kullanmaya, yolsuzluk ve usulsüzlükler yapmaya, seçmen iradesini önemsememeye devam edebilmektedir.

Görüldüğü üzere, hakkın neden geri çağırma karşıtlarının öngördüğünden çok daha az ve tutumlu biçimde kullanılıyor olduğu sorusuna cevap olabilecek ilk iki argüman mevcut durumu açıklamada yetersizdir. Bu iki faktör de, hiç tartışmasız etkili olsalar bile, geri çağırma hakkının tutumlu bir biçimde kullanılıyor olmasını tek başına ne seçmenlerin ne de kamu görevlilerinin davranışları ile açıklamak mümkündür.

Bununla birlikte üçüncü argümanın etki ve sonuçları daha somut biçimde belirlenmeye müsaittir ve hakkın tutumlu kullanımında daha baskın biçimde belirleyici görünmektedir. Gerçekten de, geri çağırma hakkına ilişkin usuller, yersiz ve art niyetli kullanımları elemine etmeye yarayan çeşitli sınırlamaları içerisinde barındırır. Adeta birer güvenlik valfi işlevi gören bu sınırlandırmalar, hakkın istismarını önemli ölçüde azaltacak biçimde, tutumlu kullanımına kaynaklık etmektedir.

Bunlar içerisinde en önemlisi, bir geri çağırma başvurusunun geri çağırma seçimi ile sonuçlanabilmesi için, ilgili seçim bölgesinden belli sayıda seçmenin geri çağırma dilekçesini imzalamak suretiyle geri çağırma talebini desteklemesinin

gerekli olmasıdır. Böylelikle, bir kamu görevlisi, ancak belli çoğunlukta seçmen memnuniyetsiz olduğunda geri çağırma seçimi ile yüz yüze gelebilecektir. Toplumun önemli bir kesiminin kamu görevlisinden memnun olduğu durumlarda, geri çağırma mekanizması etkisiz kalacağından, az sayıda seçmenin bir anlık kızgınlıkla ya da kendi bencil çıkarları doğrultusunda hakkı olur olmaz kullanmaları ve toplumun sürekli olarak seçimlerle yüz yüze getirilmesi gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Nitekim uygulamada da görülüyor ki, başlatılan geri çağırma girişimlerinin yaklaşık dörtte üçü daha imza toplama aşamasında, yeterli sayıda seçmenin desteğini alamadığı için başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Kimi eyaletlerde ise, sadece seçim aşamasına geçebilmek için değil, ayrıca başvuru aşamasında da belli sayıda seçmenin imzası aranmaktadır. Ancak belli sayıda başvurucu (örneğin 100 seçmen yahut seçmenlerin yüzde 1'i gibi) olduğu takdirde bir geri çağırma dilekçesinin dolaşıma sokulabiliyor olması da, yersiz kullanımları azaltmaya yarayan bir önlemdir. Böylelikle, küçük ve önemsiz kabul edilebilecek nedenlerle, bir avuç seçmenin her canları sıkıldığında geri çağırma girişimi başlatmaları önlenmiş olmaktadır.

Yersiz kullanımları caydırıcı bir araç olarak bazı eyaletler bir başvuru ücreti de öngörmüştür. Eğer başvuru sahipleri geri çağırma seçimine gidilebilmesi için gereken sayıda imza toplamayı başarırlarsa yatırmış oldukları başvuru ücreti geri verilmektedir, ancak başaramazlarsa bu ücret hazineye kalmaktadır. Bu da kamuoyunda bir karşılığı olmayan, asgari düzeyde bir seçmen çoğunluğunun desteklemediği gerekçelerle geri çağırma girişimi başlatmayı düşünenleri caydırıcı bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Hakkın yersiz ama daha çok da art niyetli kullanımlarını önlemek için öngörülmüş bir diğer önlem ise, kamu görevlisinin göreve başladıktan sonraki belli bir dönemde ve görevinin sona ermesine belli bir süre kala geri çağırma girişimlerine konu edilmesinin yasaklanmış olmasıdır. Eyaletler genellikle göreve başladıktan sonraki ilk 6 ayda ve görevinin sona ermesine 6 aydan az bir zaman kala kamu görevlilerinin geri çağırmaya konu edilemeyeceklerini öngörmüştür. Kimi eyaletlerde ise, bir görevlinin, aynı görev dönemi içerisinde birden fazla geri çağırma

seçimine konu edilemeyeceği kuralı bulunmaktadır. Bu ve benzeri düzenlemeler de, hakkın daha nadir kullanılmasına yol açan önlemlerdir.

O halde, özetle, "geri çağırma hakkının seçmenlerce ‘tutumlu’ bir biçimde kullanılıyor olmasının altında yatan en etkili neden, geri çağırma usulü içerisine yerleştirilmiş sınırlayıcı önlemlerdir", diyebiliriz. Özellikle geri çağırma seçimine gidilebilmesi için belli sayıda seçmenin imzasının gerekli olması, hakkın yersiz ve keyfi kullanımlarını engellemede önemli bir rol üstlenmektedir.

B. Hakkın Nitelendirilmesindeki Yaklaşım Farklılıklarının Hakkın Kullanımı zerindeki Etkileri

Geri çağırmanın saf siyasal bir usul olarak nitelendirdiliği yerlerde, geri çağırma hakkının başarılı biçimde işletilmesi için gerekli olan temel husus, belli bir seçmen çoğunluğunun bu yönde bir iradeye sahip olmasıdır. Yani, geri çağırmanın gerçekleşebilmesi için seçmen çoğunluğunun bunu istemesi gerekir. Sürecin başından sonuna inisiyatif seçmende bulunduğundan, hakkın kullanımının önündeki tek engel, tek sınırlama da yine seçmenin kendisidir. Seçmen çoğunluğunun desteklediği ve memnun olduğu bir kamu görevlisini hedef alan bir girişim, ya imza aşamasında ya da seçim aşamasında çoğunlukla başarısızlığa uğramaktadır. "Seçmenlere, temsilcilerini sürekli ve doğrudan denetleme imkanı sağlayan 'siyasi' bir denetim aracı olarak" geri çağırmanın, bizce, ideal biçimi de budur. Bu yaklaşımlar üzerinden belirlenmiş usullerin içerdiği, yukarıda değindiğimiz usuli önlemler, hakkın istismarını önlemek bakımından yeterlidir. Nitekim uygulamadan ortaya çıkan veriler de bunu doğrular niteliktedir.

Buna karşın yarı-siyasal ve özellikle de yarı-yargısal yaklaşımda, geri çağırma hakkının kullanımının önüne başka engeller konulmuştur. Herşeyden önce, geri çağırmanın mevzuatta belirtilen gerekçelere dayanması gerekir. Örneğin mevzuatta yalnızca görevi kötüye kullanma halinde geri çağırma talep edileceği hükmü var ise, seçim vaaadinin tam tersi yönde davranan bir görevliye karşı seçmenler bu aracı kullanamayacaktır. Hakkın kullanımının önündeki ikinci engel ise, geri çağırma talebine dayanak yapılan gerekçelerin mevzuatta belirtilen şartları sağlayıp sağlamadığının denetleniyor olması ve geri çağırma sürecinin bu denetim sonucu

verilen karara bağılı olarak devam edebiliyor olmasıdır. Mevzuatta belirtilen şartları sağlamayan geri çağırma başvuruları yetkili idari/yargısal makam tarafından reddedilir. Dolayısıyla bu anlayışları benimsemiş olan yerlerde, geri çağırma girişimlerinin önemli bir bölümü imza aşamasına bile geçmeden, daha başvuru aşamasında reddilmektedir.

Bununla birlikte, yarı-siyasal bir usule sahip yerlerde bu durum hakkın kullanımını tümüyle engellememektedir. Bir geri çağırma başvurusu, başvuru dilekçesinde belirtilen gerekçelerin yasada öngörülen şartları sağlamaması nedeniyle reddedildiğinde; başvuruçular çoğu zaman, red gerekçelerini göz önünde bulundurarak dilekçelerini revize edip düzeltmekte ve yeniden başvuruda bulunmaktadır.¹⁰²⁵ Dolayısıyla bu yerlerde gerekçelerin denetimi, engelleyici olmaktan çok geciktirici bir etkiye sahiptir. Yarı-siyasal anlayışa göre hakkı düzenleyen yerlerde, mevzuatta belirlenmiş geri çağırma gerekçeleri de (genellikle) geniş biçimde yorumlanmaya müsait olduğundan (yetersizlik, görevi kötü icra etme vb.), seçmenlerin siyasal nedenlerle hakkı kullanmaları çok fazla sınırlandırılmamaktadır. Bu sayede hakkın seçmenin sahip olduğu "siyasal bir denetim mekanizması" olması özelliği biraz törpüleniyor olsa da, hakkın kullanımı çok ciddi düzeyde sınırlandırılmış olmamaktadır.

Buna karşın yarı-yargısal usul, geri çağırma hakkının amaç ve işlevlerini yerine getirmesini önemli ölçüde engelleyen, hakkın siyasal yaşamdaki etkinliğini ciddi biçimde sınırlayan bir usuldür. Başka bir ifadeyle, yarı-yargısal yaklaşım, geri çağırma hakkını birçok bakımdan etkisiz ve işlevsiz kılan bir usul ortaya çıkarmaktadır. Bu usulde geri çağırma hakkının kullanılabileceği haller önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Geri çağırma hakkı bir siyasi denetim aracı olmaktan çıkmıştır. Yalnızca belli suç ve kabahatlerin işlenmiş olması halinde işletilebilen, halkın eline verilmiş sınırlı bir yargısal denetim aracı gibi görünmektedir. Sınırlıdır çünkü süreci başlatan ve nihai kararı veren halk olsa da; geri çağırma talebinin işleme konulup konulmayacağı yani bir geri çağırma seçimine gidilip gidilmeyeceği

¹⁰²⁵ Örneğin 2015'de Michigan eyaletinin Covert Public Schools isimli okul bölgesinin yönetim kurulu başkanı Diana Parrigin'in geri çağırılması için verilen başvuru dilekçesi iki kez gerekçe metninin yasada öngörülen açıklıkta olmadığı gerekçesiyle reddedilmiş, ancak üçüncüsünde başvuru kabul edilmiştir. Bkz. Andrew Lersten, "Third Time Works for Recall Language", **The Herald-Palladium**, 7 Kasım 2015, http://www.heraldpalladium.com/news/local/third-time-works-for-recall-language/article_f8c46fe6-b54b-5b0c-add0-e4c8bd6a4abf.html (16.04.2017).

konusunda kararı veren seçmenler değil, yargı organlarıdır.¹⁰²⁶ Bu bakımdan bu usul, hakkın, “seçmenlerin sahip olduğu etkili bir siyasal denetim aracı” olma özelliğini yok etmektedir; hakkın pratikte kullanılamaz hale gelmesine sebep olmaktadır. Bunun çarpıcı örneklerini uygulamaya bakarak bulmak mümkündür.

Bu doğrultuda, üç farklı yaklaşımı temsil eden ve tüm seçilmiş görevlilerin geri çağrılabilirdiği ikişer eyalet belirleyip, buralarda 2016 yılı içerisinde gerçekleşen geri çağırma girişimlerini karşılaştıralım¹⁰²⁷:

Saf siyasal yaklaşımı benimsemiş olan eyaletlerden biri olan Colorado'da 2016 yılı içerisinde 15 geri çağırma girişimi gerçekleşmiş, bunlardan 8'i seçim aşamasına ulaşmayı başarmıştır. Oregon'da ise 2016 yılı içerisinde başlatılan 19 girişimden 12'si seçim aşamasına ulaşırken 6 tanesi imza şartını sağlayamamış, 1 tanesinde ise hedefteki görevli yeniden aday olmayacağını açıklayınca girişim sonlandırılmıştır.

Yarı-siyasal usulü benimseyen eyaletlerde ise girişim sayısı daha az olduğu gibi, seçim aşamasına ulaşanların sayısı da görece daha azdır. Örneğin Kansas'ta 2016'da 7 geri çağırma girişimi olmuştur. Bunlardan iki tanesi gerekçelerin yetersizliği nedeniyle reddedilmiş, 3 tanesi yeterli sayıda imza toplamayı başaramamış, 2 tanesi seçim aşamasına ulaşabilmiştir. Geri çağırma gerekçelerinin mevzuatta sınırlandırılmadığı ancak, gerekçelerin belli bir açıklıkla ifade edilmesi şartının bulunduğu ve bunun denetiminin yapıldığı (bu bakımdan yarı-siyasal bir usule sahip olarak kabul ettiğimiz) Michigan'da ise 2016'da 16 girişim gerçekleşmiştir. Bunlardan 3 tanesi gerekçeler yeterli açıklıkta olmadığı için reddedilmiş, 8 tanesi yeterli sayıda imza toplamayı başaramamış, sadece 5 tanesi seçim aşamasına ulaşabilmiştir.

Yarı-yargısal usulü benimseyen yerlerde ise hem geri çağırma girişimi sayısı daha azdır hem de bunlardan seçim aşamasına ulaşmayı başaran girişim sayısı daha

¹⁰²⁶ Yarı-siyasal usulde başvuru, yetersiz görülen dilekçelerini düzelterek tekrar başvuru yapabiliyor iken, yarı-yargısal usulde bir yargılama sonucunda verilen red kararının ardından aynı gerekçelerle yeniden başvuru yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla yarı-yargısal usulde, mahkemece yapılan denetim sonucu başvuru reddedildiğinde geri çağırma girişimi de sona ermektedir. Örnek olarak bkz. Mike Miller, "Judge Denies Effort to Recall Grovetown Councilman Dennis Trudeau", **WJBF**, 5 Ekim 2016, <http://wjbf.com/2016/10/05/judge-denies-effort-to-recall-grovetown-councilman-dennis-trudeau/>; Katie Gillespie, " Judge Dismisses Mielke's Recall Petition", **The Columbian**, 29 Temmuz 2016, <http://www.columbian.com/news/2016/jul/29/judge-dismisses-mielkes-recall-petition/> (11.05.2017).

¹⁰²⁷ Söz konusu veriler, resmi rakamlar değil, Ballotpedia ve The Recall Elections Blog ile gazete haberleri üzerinden derlediğimiz bilgiler sonucu elde ettiğimiz rakamlardır.

sınırlıdır. Örneğin Georgia'da 2016'da yalnızca 5 geri çağırma girişimi olmuştur. Bunlardan ikisi mahkemece yapılan gerekçelerin denetimi aşamasında yetersiz bulunup reddedilmiş, 2 tanesi imza aşamasına geçmiş ancak yeterli sayıda imzayı toplamayı başaramamış, sadece 1 tanesi ise seçim aşamasına ulaşabilmiştir. Washington'da ise 2016'da gerçekleşen 5 geri çağırma girişiminin 4'ü mahkemece denetim aşamasında reddedilmiş, bu aşamayı geçmeyi başarabilen tek girişimde ise yeterli sayıda imza toplanamamıştır.¹⁰²⁸

Görüldüğü gibi, yarı-yargısal usulü benimsemiş eyaletlerde geri çağırma hakkının başarılı biçimde kullanımı yok denecek kadar azdır. Yarı-siyasal usulün benimsendiği yerlerde, geri çağırma nedenleri mevzuatta geniş bir biçimde belirlendiği sürece, hakkın kullanımının ciddi boyutlarda sınırlandığı söylenemez. Saf siyasal usulün bulunduğu yerlerde ise, hak daha sık ve başarılı biçimde kullanılmaktadır. Buralarda, hakkın kullanım sıklığı, abartılı, ölçsüz yahut siyasal sistemi aksatacak düzeylerde değil, makul düzeylerde. Bu bakımdan bu yerlerde geri çağırma hakkının siyasal işleyiş içerisindeki yeri ve rolü, hakkın amaç ve işlevleri ile daha uyumlu bir görünüm arz etmektedir.¹⁰²⁹

Son olarak, bir fikir edinilmesine imkan tanımak amacıyla, gerekçelerin denetiminin içeriğine dair birkaç örnek verelim. Geri çağırma başvurusunda sunulan gerekçeler hangi yönlerden denetlenmektedir? Hangi hallerde başvuru gerekçeleri yetersiz bulunmaktadır?

Gerekçelerin denetiminde araştırılan en temel husus, başvuruda dayanan gerekçelerin, muğlak ve genel ifadelerle değil, belirli bir açıklıkta ortaya konulmuş olup olmadığıdır. Örneğin, yarı-siyasal yaklaşımı benimsemiş olan Kansas'ta, yapılan bir geri çağırma başvurusunda, geri çağırma gerekçesi, "görevlilerin Open Meeting Act'ı (açıklık ilkesini düzenleyen yasa) ihlal ettikleri" biçimde ifade edilmiştir. Bu başvurudaki gerekçelerin yetersiz olduğu iddiasıyla açılan davada Kansas Yüksek Mahkemesi şu kararı vermiştir.: *"Bir geri çağırma dilekçesinde*

¹⁰²⁸ Yarı-yargısal usule sahip diğer iki eyaletten biri olan Minnesota'da yılda en fazla bir ya da iki girişim olmaktadır. 2016'da ise hiç geri çağırma girişimi olmamıştır. New Mexico'da ise 2016'da yalnızca 2 geri çağırma başvurusu yapılmıştır.

¹⁰²⁹ Geri çağırma gerekçelerinin sınırlandırılmış olması gerektiğini ve bunların yargısal denetimini savunan bir karşıt görüş için bkz. Joshua Osborne-Klein, "Electoral Recall in Washington State and California: California Needs Stricter Standards to Protect Elected Officials from Harassments", *Seattle University Law Review*, Vol.28, 2004, s.161 vd.

gösterilmiş olan dayanaklar, görevlinin, makamındaki faaliyetlerinin haklılığını ortaya koyacak bir beyan hazırlama olanağına sahip olmasını sağlayacak kadar spesifik olmalıdır. Burada, suçlama yalnızca Unger ve Temple'ın Open Meetings Act'ı ihlal ettiği biçiminde genel bir iddiadan ibarettir. Open Meeting Act'ın ihlaline dair belli bir suçlama ortaya konulmadığı sürece, Unger ve Temple'ın suçlamaların aksini ispat etme olanağı yoktur. Unger ve Temple'ın geri çağırılmasına yönelik dilekçeler, geri çağırma talebinin dayanağını ifade eden suçlama konusu davranış ya da davranışlara ilişkin açık bir beyan içermemektedir."¹⁰³⁰

Montana Yüksek Mahkemesinin de benzer yönde kararları vardır. Örneğin, bir şerifin geri çağırılması için verilen dilekçede şerifin "7 Kasım 1980'de Sweet Grass County'deki bir olaydan kaynaklı olarak görevi suistimal etmek suretiyle kendisini ve Departmanı küçültecek biçimde davrandığı" ifade edilmiştir. Montana Yüksek Mahkemesi 1982'de verdiği kararında, bu ifadenin "yetersiz" olduğuna hükmetmiştir. Çünkü mahkemeye göre, " görevi suiistimal olarak nitelendirilen suçlama konusu davranışlar, ... ne kamuoyunu bilgilendirmekte, ne de şerif Shaffer'in, görevi suiistimal suçlamasına karşı cevap vermesine ve kendisini savunmasına imkan verecek yeterlilikte"dir."¹⁰³¹

Yarı-yargısal anlayışı benimsemiş olan Washington Yüksek Mahkemesine göre¹⁰³² ise, geri çağırma gerekçelerinin denetiminde iki hususa bakılmaktadır. Birincisi, geri çağırma dilekçesinde yer verilen gerekçelerin yasada belirtilen nedenlere karşılık gelip gelmediği araştırılmaktadır. Bu araştırmayı yaparken mahkeme, dilekçede yer alan suçlamaların, yasada belirtilen "görevi kötüye kullanma (malfeasance ve misfeasance) ve görev yeminini ihlal" hallerinden birine karşılık gelip gelmediğini kendisi belirlemektedir. Örneğin 1967'deki bir kararında¹⁰³³ bir su bölgesi komisyonu üyesinin (water district commissioner) "yeni bir su bölgesi oluşturulması için imza toplamasını" görevi kötüye kullanma olarak kabul etmiştir. Mahkemeye göre, komisyon üyesinin, seçilmiş olduğu su bölgesinin işletilmesi ve idame ettirilmesi amacıyla göreve gelmiş iken, yeni bir bölge kurulması için çalışması, görevi ile uyuşmayan bir eylemdir. Çünkü yeni bir su

¹⁰³⁰ Unger v. Horn, 240 K. 740 at 741, 732 P.2d 1275 at 1276 (Kan.1987).

¹⁰³¹ Steadman v. Hallard, 197 Mont. 45, 641 P.2d 448 (Mont. 1982).

¹⁰³² State ex rel. LaMon v. Westport, 73 Wash.2d 255, 438 P.2d 200 (Wash. 1968).

¹⁰³³ Danielson v. Faymonville, 72 Wash.2d 854, 435 P.2d 963 (Wash. 1967).

bölgesinin kurulması demek, görev yaptığı su bölgesinin rekabet etmek zorunda kalacağı bir rakip bölgenin kurulması demektir. Böyle bir bölge kurulursa görev yaptığı bölgenin gelirleri azalacaktır.¹⁰³⁴

Gerekçenin denetiminde araştırılan ikinci husus ise, ileri sürülen iddiaların açık ve net bir biçimde ortaya konulmuş olup olmadığıdır.¹⁰³⁵ Bu araştırılırken iki açıdan gerekçeler incelenir: Olgusal ve hukuki olarak. Başka bir ifadeyle, dilekçede sunulan gerekçelerin hem "olgusal olarak" hem de "hukuki olarak" yeterli olması gerekir. Olgusal olarak yeterlilik, ileri sürülen nedenlerin, somut olaylar ile destekleniyor olmasıdır. Yani örneğin, görevlinin ne zaman, ne yapmak suretiyle görevi kötüye kullandığının açık bir biçimde ifade edilmiş olması ve somut olayların da bunu destekliyor olması gerekir. Ancak iddiaların doğruluğunu araştırmak mahkemenin işi değildir. Hukuki yeterlilik ise, dayanak yapılan iddia konusu eylem ve işlemlerin hukukiliğine ilişkindir.¹⁰³⁶ Bu doğrultuda, görevlinin takdiri yetkisi içerisinde kalan eylem ve işlemleri geri çağırma gerekçesi yapılamaz, çünkü hukuki bakımından yeterli bir gerekçe değildir. Görevlinin takdir yetkisine dayanarak verdiği karar, yaptığı işlem keyfi ve mantıksız olmadığı sürece geri çağırma gerekçesi yapılamaz.¹⁰³⁷

Bir örnekle açıklamak gerekirse, 1983'te bir geri çağırma girişiminde, Washington'da bir okul bölgesinin yönetim kurulunun üyeleri hakkında geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Geri çağırma girişimini başlatanlar dilekçelerinde, yönetim kurulu üyelerinin bölgedeki üç okulu kapatma kararı aldıklarını ve bu yolla vatandaşların vergilerini heba ettiklerini, yetersiz bir müfettişi işe aldıklarını ve kamuoyundan gizli biçimde toplantı yapmak suretiyle Open Meeting Act'i ihlal ettiklerini ileri sürmüştür. Gerekçelerin denetimine ilişkin itirazlar sonucu konu Yüksek Mahkeme önüne kadar gelmiştir. Washington Yüksek Mahkemesi, söz konusu gerekçelerin yasada belirtilen geri çağırma şartlarını karşılamadığı gerekçesiyle geri çağırma dilekçesinin yetersiz olduğuna hükmetmiştir.¹⁰³⁸

¹⁰³⁴ **Ibid.**

¹⁰³⁵ Cole v. Webster, 103 Wash. 2d 280, 692 P.2d 799 (1984).

¹⁰³⁶ Osborne-Klein, **op. cit.**, s.169-170.

¹⁰³⁷ In re Recall of Pearsall-Stipek, 141 Wash. 2d 756, 761, 10 P.3d 1034 (2000).

¹⁰³⁸ Cole v. Webster, 103 Wash. 2d 280, 692 P.2d 799 (1984).

Mahkeme, üç okulun kapatılması kararının, yönetim kurulunun görev alanı içerisinde kalan ve bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda kurul üyelerinin kendi bilgi, uzmanlık ve deneyimleri doğrultusunda değerlendirecekleri takdiri bir konu olduğunu ifade etmiş ve bu kararın geçerli bir geri çağırma nedeni olmadığına hükmetmiştir. Görevlilerin Open Meeting Act'i ihlal ettikleri gerekçesini ise "olgusal olarak yeterli" olmadığı gerekçesiyle geçersiz bulan mahkeme, başvuruçuların, yönetim kurulunun ne zaman nerede gizli toplantı yapmak suretiyle yasayı ihlal ettiklerini belirtmiş olması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkemeye göre, geri çağırma nedenlerinin geçerli olabilmesi için, burada yer alan suçlamaların dayandığı eylem veya ihmalin, hem seçmenlerin konuyu anlayabilmesine, hem de görevlinin kendini etkin biçimde savunabilmesine imkan tanıyacak şekilde olgusal olarak ortaya konulmuş olması gereklidir. Son olarak Mahkeme, yetersiz bir kişinin müfettiş olarak görevlendirilmesi iddiasını da yetersiz bulmuştur. Müfettişin yetersizliğini gösteren somut bir şey ortaya koymadan sadece yetersiz olduğunu ileri sürmenin de yeterli bir geri çağırma nedeni olamayacağına hükmetmiştir.¹⁰³⁹

Görüldüğü üzere, yarı-siyasal usulun uygulandığı bir yerde olsa, büyük ihtimalle, dilekçenin ufak çapta revize edilmesinin ardından sürdürülebilecek bir geri çağırma girişimi, yarı-yargısal usulde, mahkemece gerekçeler yetersiz bulunduğu için reddilmiştir. Saf siyasi bir usulde ise, böylesi bir denetim hiç olmadan, geri çağırma gerekçelerinin yeterliliğini (önce imza aşamasında ardından ise geri çağırma oylamasında) bizzat seçmenler takdir etmektedir.

C. Hakkın Kötüye Kullanılması

Geri çağırma hakkı savunucuları ile geri çağırma karşıtlarının ayrıştıkları temel noktalardan birisi seçmene güven konusudur. Geri çağırma savunucuları seçmen çoğunluğunun doğru kararları verebileceği, adil ve makul davranacağı konusunda büyük bir güvene sahiptir. Bu nedenle, az sayıda art niyetli kullanım olabilecek olsa da, çoğunlukla hakkın amacına uygun olarak kullanılacağını ileri sürmüşlerdir. Dahası, seçmenlerin, hakkı istismar eden girişimler karşısında da prim vermeyeceği

¹⁰³⁹ **Ibid.** Benzer yönde bir başka karar için bkz. Chandler v. Otto, 103 Wash. 2d 268, 693 P.2d 71 (1984). Ayrıca bkz. Fossey, **op. cit.**, s.62-64.

ve bu nitelikteki kullanımların ya imza aşamasında ya da seçimde başarısızlıkla sonuçlanacağı savunulmuştur.¹⁰⁴⁰

Geri çağırma karşıtları ise seçmene güven konusunda bu kadar iyimser değildir. Onlara göre, seçmen çoğunluğu anlık duygu ve heyecanları ile bencil çıkarları doğrultusunda davranan bir yığındır. Bu nedenle, kısa dönemli hesapları ve gelip geçici hevesleri ile karar veren seçmen kitlesinin, geri çağırma aracını da böylesi değişken bir ruh hali içerisinde olur olmaz kullanacağı, sıklıkla istismar edeceği ileri sürülmüştür. Geri çağırma hakkının, bir yandan siyasi hesaplaşmaların, ideolojik çarpışmaların, partizan amaçların oyuncağı haline gelirken; bir yandan da çeşitli çıkar çevrelerinin kendi amaçlarını gerçekleştirmek ve kamu görevlilerini kendi çıkarları doğrultusunda davranmaya zorlamak için kullandıkları bir silaha dönüşeceği iddia edilmiştir.¹⁰⁴¹

Birbirine taban tabana zıt bu iki argümanın hangisinin gerçekte bir karşılığının olduğunu araştırmak için hakkın uygulamasına ve ortaya çıkardığı sonuçlara bakmak gerekir. Ancak uygulamayı değerlendiren yazarların, hangi hallerin hakkın art niyetli kullanımı, hakkın istismarı demek olduğu konusunda ortak bir bakış açıları yoktur.

Kimi yazarlar, geri çağırma hakkının yalnızca görevi kötüye kullanma, yolsuzluk, usulsüzlük gibi nedenlerle sınırlı olarak kullanılmasını hakkın meşru kullanımı olarak görmektedir.¹⁰⁴² Bu yazarlar, hakkın saf siyasal bir süreç olarak değil, belli nedenlerle sınırlandırılmış yarı-siyasal yahut yarı-yargısal bir usul olarak düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁰⁴³ Dolayısıyla, bir kamu görevlisinin uyguladığı politikalardan hoşnutsuz olan seçmenlerin, salt bu sebeple geri çağırma girişimi başlatmaları, hakkın istismar edilmesi olarak yorumlanmaktadır.¹⁰⁴⁴ Kimi

¹⁰⁴⁰ Barnett, **op. cit.**, s.214; Peter McCormick, "The Recall of Elected Members", **Canadian Parliamentary Review**, Summer 1994, s.12; Gilbertson'ın ifadesiyle geri çağırma, "...kızgın bir gürhün elindeki ateş değil, kamu görevlilerinin iki seçim arasındaki faaliyetlerine yönelik basit bir güvence"dir. H. S. Gilbertson, "Conservative Aspects of the Recall", **National Municipal Review**, Vol.9, Nisan 1912, s.211.

¹⁰⁴¹ Örneğin bkz. Taft, **op. cit.**, s.82-83; Barnett, **op. cit.**, s.214.

¹⁰⁴² Örneğin Denver Post gazetesi editörüne göre kamu görevlileri sadece görevi kötüye kullanma halleri (malfeasance ve misfeasance) ile görevi ihmal halinin (nonfeasance) bulunduğu durumlarda geri çağırılabilir. Ona göre geri çağırılabilir görevli "hazineden çalan ya da tümüyle yetersiz olduğu kanıtlanmış siyasi demektir." Editorial, Denver Post, 22 Ocak 1988, s.10C'den Aktaran: Cronin, **op. cit.**, s.151.

¹⁰⁴³ Örnek olarak bkz. Mack, **op. cit.**, s.625 vd; Siegel, **op. cit.**, s.336-337; Fossey, **op. cit.**, s.67 vd.

¹⁰⁴⁴ Bu yönde görüşlere bir örnek olarak bkz. Barnett, **op. cit.**, s.207-208. Ayrıca bkz. Siegel, **op.cit.**, s.328-333.

yazarlara göre ise, kamu görevlisinin hukuka aykırı olmayan hiçbir eylem ve icraatının geri çağırma gerekçesi yapılamaması gerekir.¹⁰⁴⁵

Buna karşın geri çağırma hakkını saf siyasal bir usul olarak gören yaklaşımı benimseyen yazarlara göre, seçmenlerin birtakım nedenlerle sınırlandırılması hakkın özü ile bağdaşmamaktadır. Seçme hakkının tamamlayıcı bir parçası olan geri çağırma hakkı¹⁰⁴⁶, nasıl ki seçmenler bir kamu görevlisini beğenip de seçtiklerinde neden göstermek zorunda değillerse, beğenmeyip görevden aldıklarında da neden göstermek zorunda olmadıkları saf siyasal bir usuldür.¹⁰⁴⁷ Dolayısıyla bir görevlinin yolsuzluk yapması karşısında geri çağırma girişimi başlatmak ne kadar meşru ise, görevlinin verdiği, şehrin maliyesinin nasıl yürütüleceğine ilişkin bir karardan hoşnut olmayan seçmenlerin geri çağırma aracını kullanmaları da o kadar meşrudur.

Yarı-siyasal ve özellikle de yarı-yargısal bir usulden yana olan kesimlerce, hakkın, siyasal nedenlerle, partizan amaçlarla ve uygulanan politikalar konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle kullanılması hakkın istismarı olarak nitelendirilmektedir¹⁰⁴⁸. Oysa hakkı saf siyasal bir usul olarak yorumlayanların gözünde böylesi kullanımlar, belli istisnai haller dışında, hakkın tümüyle olağan kullanımlarıdır. Bu tarz kullanımların yaratacağı sonuçlar bakımından demokratik işleyişe güvenmek gerekir. Yani örneğin bireysel silahlanmanın sınırlandırılması gerektiğini söyleyen bir seçilmiş görevlinin, bireysel silahlanma taraftarlarınca bu açıklaması nedeniyle geri çağırılmak istenmesinin, geri çağırma hakkının kullanımında bir sapma değil, olağan bir uygulanma biçimi olarak görülmesi gerekir. Bu görevli seçilirken bireysel silahlanma karşıtı olduğunu açıklamış ve seçmenlerin bu biçimde desteğini almışsa ve seçildikten sonra kendisini seçenlerin güvenini boşa çıkaracak şeyler yapmamışsa, karşıtların başlatacağı bir girişim büyük olasılıkla başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

¹⁰⁴⁵ Michael L. Cohen, "Recall in Washington: A Time For Reform", *Washington Law Review*, Vol.50, 1974, s.54-55.

¹⁰⁴⁶ Munro, *op. cit.*, s.306.

¹⁰⁴⁷ Cronin, *op. cit.*, s.130;

¹⁰⁴⁸ Siegel, *op. cit.*, s.329-330. Örneğin Vali Davis'in geri çağırılmasını inceleyen Klatchko'ya göre, bu geri çağırma girişiminde yolsuzluk ve usulsüzlük gibi nedenlere değil, özünde yalnızca politikalarla dair görüş ayrılıklarına karşılık gelen nedenlere dayanılmıştır. Ona göre, bu durum, hakkın kabul edilmesine de kaynaklık eden amaçları ile örtüşmemektedir. Klatchko, *op. cit.*, s.708-709.

Elbette farklı etmenler süreçte rol oynayabilir (farklı nedenlere dayanan kesimler ittifak yapabilir, diğer bazı siyasi çekişmeler için içine girebilir vb.) ve görevli, bireysel silahlanma yanlısı kesimlerin girişimi ile görevden alınabilir. Ancak bu, siyasal alanın her daim içerdiği risklerden birisidir. Nasıl ki seçim yarışında, adil oynandığı müddetçe, daha nitelikli ve yetenekli olan adayın kaybetmesinde adaletsiz bir yan yok ise; benimsediği bir politika nedeniyle bir geri çağırma seçiminde bir görevlinin kaybetmesinde de adaletsiz bir yan yoktur. En nihayetinde, diğer demokrasi araçları gibi geri çağırma hakkı da, farklı siyasal görüşlerin barışçıl usullerle karşı karşıya gelip yarışmasına imkan sağlayan bir kanaldır.

Elbette bu bakış açısı, geri çağırma hakkının hiçbir biçimde istismar edilemeyeceği sonucuna ulaşmayı da sağlamaz. Örneğin geri çağırma girişimini başlatanlar, girişimi görevdeki kişi hakkında yalan, kurmaca, gerçek dışı iddialara dayanarak başlatmış olabilirler. Seçmenler yalan ve karalama yoluyla görevdeki kişinin görev için uygun olmadığına ikna edilmiş olabilirler. Örneğin görevinde başarısız olan bir personeli işten çıkaran bir belediye başkanı yahut bir okul yönetim kurulu üyesi, bu çalışanın kişisel intikam için başlattığı bir geri çağırma girişimine konu edilebilir. Bu çalışan “yetersizlik gerekçesiyle işten çıkarıldım, oysa bu yanlış bir karardır. Böylesi yanlış bir karar veren belediye başkanı görevden alınmalıdır” diye bir geri çağırma girişimi başlatırsa burada bir sorun yoktur; seçmenlerin çoğunluğu da böyle düşünürse belediye başkanı görevden alınabilir. Çünkü personelin yeterliği konusundaki kararlarının yerindeliği, belediye başkanının görevindeki yeterliliğinin bir göstergesidir. Ancak bu çalışan, gerçek neden yerine, “belediye başkanı çalışanlarına sürekli kötü davranıyor, hakaret ediyor; beni buna karşı çıktığım için kovdu; zaten bir yığın da usulsüzlük yapıyor, görev için uygun değil” gibi dayanaksız ve yalan gerekçelerle seçmenleri manipüle ederek intikamını almaya yeltenirse, hiç şüphesiz hakkın art niyetli kullanımı, istismarı söz konusu olacaktır.

O halde, saf siyasal usulün benimsendiği bir yerde, geri çağırma hakkının istismarı, seçmen iradesinin manipüle edilmesi haline karşılık gelmektedir. Bunun dışında, seçmenler, “falanca kamu görevlisi, sokak düzenlemesinde yeşil rengi kullanmıştır, oysa pembe renk mahallenin çok daha canlı ve güzel görünmesini sağlar. Bu görevli, mahallemiz için bizi yansıtacak tercihler yapabilecek kapasitede

değildir, görevden alınmalıdır” gibi bir nedenle bile geri çağırma seçimine gidebilir. İleri sürülen gerekçenin yerinde yahut önemli olup olmadığı seçmenlerin takdir edeceği bir konudur. Seçmenlerin gözünde, gereksiz ve hakkın içini boşaltır nitelikte olan kullanımlar, zaten seçmenler tarafından hoş karşılanmayıp, daha imzaların toplanması aşamasında reddedilecektir.¹⁰⁴⁹

Benzer şeyler, görevlinin görevden alınması bakımından ortada makul bir neden yokken, görevlinin siyasi rakiplerince tertiplenmiş ve sırf siyasi çıkar elde etme amacına dayanan geri çağırma girişimleri için de söylenebilir. Örneğin çok az bir oy farkıyla seçimi kaybetmiş olan bir yerel yönetim adayı, bir de geri çağırma seçimi ile şansını denemeyi düşünebilmektedir.¹⁰⁵⁰ Uygulamada, özellikle iki ana siyasi parti arasındaki mevzi kazanma yarışında böylesi örneklerle karşılaşılabilir. Örneğin, mecliste çoğunluğu çok az bir farkla elde etmiş bir siyasi partiye karşı rakip parti, birkaç üyeyi geri çağırma ile görevden aldırıp yerine kendi adaylarını seçtirerek mecliste çoğunluğu ele geçirme hesabı yapabilmektedir. Bu durum özellikle California’da dikkat çekici düzeydedir. Örneğin 1911’de geri çağırma hakkının anayasaya konulmasından bu yana California’da gerçekleşen ve görevden alma ile sonuçlanan yasama üyelerine yönelik geri çağırma seçimi sayısı 5’tir ve bu seçimlerin üçünün sonucunda senatoda çoğunluğa sahip parti değişmiştir.¹⁰⁵¹ Ayrıca 2008’de Cumhuriyetçi senatörlerden olan Jeff Denham’a karşı bütçe yasasına destek vermediği gerekçesiyle Demokratların desteğiyle bir geri çağırma girişimi başlatılmış ancak yapılan seçimde Denham görevde kalmayı başarmıştır. Eğer bu girişim başarılı olsa idi, Demokratlar senatoda, veto edilerek dönen yasaları aynen kabul edip geri gönderecek (2/3) çoğunluğa sahip hale

¹⁰⁴⁹ Örneğin Oregon’un Creswell şehrinin 24 yaşındaki genç şehir konseyi üyesinin davranışlarından rahatsız olan eski bir konsey üyesi, arkasında belediye başkanının desteği ile bir geri çağırma girişimi başlatmıştır. Girişimin seçim aşamasına ulaşması için yapılması gereken şey 90 günde 251 imza toplamaktır. Ancak girişimciler bunu dahi başaramamış ve girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. “Effort To Put Recall On Creswell Ballot Fails”, **Eugene Daily News**, <http://eugenedailynews.com/2012/07/effort-to-put-recall-on-creswell-ballot-fails/> (11.05.2017) ve [http://ballotpedia.org/A.J.O%27_Connell_recall,_Creswell,_Oregon_\(2012\)](http://ballotpedia.org/A.J.O%27_Connell_recall,_Creswell,_Oregon_(2012)) (11.05.2017).

¹⁰⁵⁰ Texas’ın Weatherford şehri belediye başkanlığı için iki defa yarışan ancak ikisinde de kaybeden bir kişi tarafından görevdeki belediye başkanına karşı başlatılan geri çağırma girişimi için bkz. Christin Coyne, “City Won’t Accept Recall Petitions”, **Weatherford Democracy**, 24 Mayıs 2012, http://www.weatherforddemocrat.com/news/local_news/city-won-t-accept-recall-petitions/article_4a098967-0398-571c-b224-386d8aa2ddc4.html (19.05.2017).

¹⁰⁵¹ Joshua Spivak, “Efforts to Recall Legislators Show Mixed Results Nationwide”, **The Mercury News**, 27 Mart 2008, <http://www.mercurynews.com/2008/03/27/efforts-to-recall-legislators-show-mixed-results-nationwide/> (18.03.2017).

gelecekti. Bu bakımdan Dunham'a karşı gerçekleştirilen bu geri çağırma kampanyası partizan amaçlarla başlatıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁰⁵²

Böylesi girişimlerin, seçmenin yaptığı bir tercihi tersine çevirmeyi amaçlayan art niyetli girişimler olduğu düşünülebilir. Seçmenlerin olağan seçimde verdiği bir karar, bir başka demokrasi aracı amacı dışında kullanılarak bypass edilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan, böylesi kullanımlarda da seçmen iradesinin manipüle edilmek istendiği söylenebilir. Ancak hakkın kötüye kullanımından söz edebilmek için, geri çağırma girişiminin, gerçek dışı iddia ve nedenler ileri sürülerek seçmenin yanlış yönlendirilmesi suretiyle kamu görevlisine zarar vermek amacıyla başlatılmış olması gerekir. Hedefe konulan görevliye karşı zaten bir seçmen memnuniyetsizliğinin var olduğu durumlarda, bu görevlinin siyasi rakiplerinin bunu fırsat bilip geri çağırma aracını kullanması halini istismar olarak nitelendirmek mümkün değildir.¹⁰⁵³ Bu tarz kullanımlarda, seçmen iradesinin manipüle edilmesi, seçmenin verdiği kararın bypass edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Olsa olsa, siyasi uyanıklık ile geri çağırma aracının kullanımından söz edilebilir, ki böylesi manevralar siyasal alanda sürekli gerçekleşmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, uygulamada, siyasi partiler her kaybettikleri durumda geri çağırma aracını devreye sokup şanslarını bir de onunla deniyor da değildir. Eğer ortada seçmenlerin gözünde geri çağırma girişimini meşru kılacak nedenler halihazırda varsa, rakip parti tarafından bu durum bir fırsat olarak görülüp geri çağırma aracı devreye sokulmaktadır. Çünkü aracı, ortada bir neden yokken kullanıp, seçmenlerin vergilerini yersiz geri çağırma seçimleri ile çarçur edecek bir siyasi parti, böyle bir taktik ile kazanmak yerine daha çok kaybedeceğinin bilincindedir.

Pratikte, seçmen iradesini manipüle etmeyi amaçlayan girişimleri tespit etmek kolay değildir. Çünkü ortada seçmenleri aldatarak bir kamu görevlisine zarar vermeyi amaçlayan bir geri çağırma girişi vardır. Girişimciler yalan ve dayanaksız

¹⁰⁵² John Wildermuth "Recall Effort Mirrors State Budget Tiff", **SFGATE**, 28 Nisan 2008, <http://www.sfgate.com/news/article/Recall-effort-mirrors-state-budget-tiff-3216911.php> (04.06.2017); Beyond an Abuse of the Recall Process, **SFGATE**, 13 Nisan 2008, <http://www.sfgate.com/opinion/article/BEYOND-AN-ABUSE-OF-THE-RECALL-PROCESS-3218111.php> (04.06.2017).

¹⁰⁵³ Zimmerman, **Recall**, s.130.

birtakım gerekçeler ileri sürerek girişimi başlatırlar.¹⁰⁵⁴ Kağıt üzerinde tümüyle hukuka uygun biçimde hazırlanmış gerekçe metninde yer alan nedenler, girişimin gerçek nedeni değildir. Girişimciler esas nedenlerini seçmenden gizlerler.¹⁰⁵⁵ Kimi zaman bu ikilik, girişimin kimler tarafından başlatıldığı, kimler tarafından desteklendiği, finanse edildiği gibi hususlara dair yüzeysel bir araştırma ile kolaylıkla fark edilebilir. Kimi zaman ise bu durumu tespit etmek için konuya dair daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak, süreci yakından gözlemlemek gerekir ki, bu her zaman kolay değildir. Böylesi girişimleri tespit etmek kolay olmadığı için bunlar karşısında seçmen tepkisini değerlendirme imkanı da yoktur.

Ancak, uygulamadan gördüğümüz kadarıyla, hiç tereddütsüz diyebiliriz ki, en azından böylesi hilelerin bariz biçimde ortada olduğu geri çağırma girişimleri, seçmenler tarafından neredeyse her zaman reddedilmektedir. Seçmenler ya imza aşamasında ya da seçimde, genellikle önemli bir oy farkı ile böylesi kötü niyetli girişimleri başarısızlığa uğratmaktadır.¹⁰⁵⁶

Örneğin 2011’de Nebraska’nın küçük bir köyünde (Union Village) köyün sakinlerinden bir kişi, köy yönetim kurulunun, mülklerinin bazıları hakkında kamuya zararlı oldukları (*public nuisance*) kararı vermesine kızarak, kurul üyelerine karşı geri çağırma girişimi başlatmıştır. Yönetim kurulu üyelerine şiddet uygulamaya kadar varan tepkiler de gösteren bu kişi ve aile üyelerince başlatılan girişimin kağıt üzerindeki gerekçesi “yaşlıları rahatsız etmek”, “yönetmelikleri kendi işine geldiği gibi uygulamak” ve “ticareti tehlikeye düşürmek” olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁵⁷ Ancak seçmenler gerçekte şahsi intikam amacıyla başlatılmış bu girişime prim vermemiş ve yönetim kurulu üyeleri ezici bir çoğunlukla seçimden galip çıkmıştır.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁴ Cronin, **op. cit.**, s.151.

¹⁰⁵⁵ Barnett, **op.cit.**, s.202 ve 210-211; Cronin, **op. cit.**, s.138.

¹⁰⁵⁶ Qvortrup’un ifadesiyle, “*Genel olarak, siyasi güç oyunlarının bir aracı olarak kullanılan geri çağırma kampanyaları çok nadir işe yarar, çünkü seçmenler genellikle bir aday aleyhinde oy vermek için sağlam, temeli olan bir neden ararlar.*” Qvortrup, **op.cit.**, s.14. Ayrıca bkz. Patrick Basham, “The Silver Lining in California’s Recall Cloud”, **Cato Institute**, 18 Eylül 2003, <https://www.cato.org/publications/commentary/silver-lining-californias-recall-cloud> (05.05.2017).

¹⁰⁵⁷ Mike McKnight, “Recall of Village Board”, **WOWT News**, 20 Eylül 2011, http://www.wowt.com/news/headlines/Recall_Of_Village_Board_130197843.html (23.04.2017)

¹⁰⁵⁸ Mike McKnight, “Results of Small Town Recall”, **WOWT News**, 16 Kasım 2011, http://www.wowt.com/home/headlines/Results_of_Small_Town_Recall_133963453.html (23.04.2017).

1975'te Washington eyaletinin Seattle şehri belediye başkanı, itfaiye müdürlüğünün işleyişine dair çok ciddi sorun ve sıkıntıların olduğunu gösteren bir rapor kendisine sunulduktan sonra itfaiye müdürünü işten çıkarmıştır. Buna karşı itfaiye müdürü ve çalışanları, sendikaları öncülüğünde belediye başkanına karşı geri çağırma girişimi başlatmıştır. Girişimciler başvuruda, "belediye başkanının şehrin bütçeden sorumlu biriminin başına niteliksiz ve yetersiz bir kişiyi ataması"nı gerekçe olarak göstermiştir. Sonuçta sendika gerekli sayıda imzayı (83.000) toplamayı başarmıştır.¹⁰⁵⁹ Bu süreçte belediye başkanı kendisine karşı başlatılan girişimin altında yatan nedenleri ve itfaiye müdürünü neden işten çıkardığını seçmene açıklayarak kendisini savunmuştur. Yapılan geri çağırma seçiminde, seçmenlerin yüzde 63'ü belediye başkanından yana tutum almıştır.¹⁰⁶⁰

Son olarak belirtelim ki, tam tersi durumlarda, yani seçmenlerin geri çağırma nedenleri konusunda ikna olduğu geri çağırma girişimlerinde ise, sonuç, kamu görevlisinin ezici bir çoğunlukla görevden alınması olabilmektedir. 1994'te Arizona'da Pima County vergi tahakkuk sorumlusu (*assessor*) Alan Lang'ın geri çağırılması bu anlamda çarpıcı örneklerden birisidir. Lang, göreve geldikten sonra daha ilk yılı dolmadan çok sayıda skandala imza atmıştır: Sarhoş olduğu ve aynı zamanda iş arkadaşı da olan kız arkadaşını dövdüğü; sürekli silah taşıdığı ve işçilerle toplantılar yaparken silahını çıkarıp masanın üzerine koyduğu iddia edilmiştir. Yapılan bir soruşturmada, bir çalışana karşı cinsel tacizde bulunduğu ve personel değerlendirmelerini çalışanlara karşı bir tehdit aracı olarak kullandığı ileri sürülmüştür. Ayrıca gayrimenkul değerlerinin belirlenmesine dair birtakım sorun ve sıkıntılar sıkça dillendirilen şikayetler arasında yer almıştır.¹⁰⁶¹ Bu gerekçelere dayanılarak geri çağırma girişimi başlatılmış ve gerekli olan 60.721 imza toplanmıştır. Yapılan geri çağırma seçiminde, tüm bu nedenler seçmenlerce oldukça yerinde ve ikna edici bulunmuş olacak ki, Lang, yalnızca yüzde 7.5 oy alabilmiş ve seçmenlerin ezici çoğunluğunun (yüzde 92.5) oyu ile görevinden alınmıştır.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁹ "Mayor of Seattle Facing a Recall", **The New York Times**, 18 Mayıs 1975, http://www.nytimes.com/1975/05/18/archives/mayor-of-seattle-facing-a-recall-fire-chief-dismissal-leads-to.html?_r=2 (22.05.2017)

¹⁰⁶⁰ Cronin, **op. cit.**, s.152-153.

¹⁰⁶¹ David Pittman, "Assessor Alan Lang's Predecessors Ready to Work on Recall", **Tucson Citizen**, 3 Aralık 1993, <http://tucsoncitizen.com/morgue2/1993/12/03/66215-assessor-alan-lang-s-predecessors-ready-to-work-on-recall/> (16.03.2017).

¹⁰⁶² Zimmerman, **Recall**, s.88.

Sonuç olarak, her hak ve özgürlük gibi, geri çağırma hakkının da kimi kesimlerce dönem dönem kötüye kullanılması söz konusu olabilmektedir. Ancak seçmenlerin nihai söz sahibi olduğu ve sonuç doğurabilmesi için önemli bir seçmen çoğunluğunun desteğinin gerektiği geri çağırma usulünde, bu tarz kötüye kullanımların siyasal sistemin işleyişini aksatacak düzeyde olumsuz etkilerinin olduğu da söylenemez. Çoğu zaman böylesi girişimler daha imza toplama aşamasında yeterli desteği bulamadığı için başarısız olmaktadır. Bir şekilde seçim aşamasına ulaşmayı başaranlar ise çoğunlukla seçmenlerce reddedilmektedir.¹⁰⁶³ Bu nedenle, Cronin'in hakkın kullanımına ilişkin şu değerlendirmesi ile konuyu sonlandırmak mümkündür: “... her şey göz önünde bulundurulduğunda, geri çağırma hakkı, esas olarak, yetersiz, keyfi veya yozlaşmış görevlileri ayıklamak için kullanılmaktadır. Geri çağırma, seçilmişlere, kamuya hizmet etmek üzere geçici olarak göreve gelmiş olduklarını hatırlatan olumlu bir araçtır.”¹⁰⁶⁴

D. Geri Çağırma Hakkının Kullanımında Paranın Rolü

Günümüzde geri çağırma uygulamasına dair yapılan değerlendirmelerde sıklıkla yer alan eleştirilerden birisi “hakkın kullanımında paranın etkisi ve belirleyiciliğinin çok yüksek olduğu”dur.¹⁰⁶⁵ Hakkın günümüzdeki savunucuları dahi, ilk dönem savunucularından farklı olarak, paranın süreçteki etkisini inkar etmemektedir. Ancak bu etkinin, hakkın işlevlerini engelleyici, amaçlarını sapırtıcı, etkenliğini yok edici düzeyde olduğunun da söylenemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁰⁶⁶ Uygulamaya dair incelememizden edindiğimiz sonuçlar çerçevesinde bizim de katıldığımız bu görüşe göre, para süreçte etkili olabilir ancak hiçbir biçimde tek

¹⁰⁶³ İlk dönem uygulamalardan örnekler için bkz. Gilbertson, **Conservative...**, s.205-206.

¹⁰⁶⁴ Cronin, **op. cit.**, s.243.

¹⁰⁶⁵ Zimmerman, **Recall**, s.39. Genel olarak doğrudan demokrasi araçlarının kullanımında paranın rolü üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Altman, **op. cit.**, s.53-56; Magleby, **op. cit.**, s.146 vd.

¹⁰⁶⁶ Elisabeth Gerber'in halk girişimleri üzerinden yaptığı araştırmanın sonuçları bu anlamda önemlidir. Gerber'in araştırmasına göre, sermaye çevrelerinin bir halk girişiminin lehinde büyük paralar harcaması çoğu zaman işe yaramamaktadır. Buna karşın sendikalar, sivil toplum oluşumları gibi mali çıkar gütmeyen halk oluşumlarının önemli kaynaklar seferber ettikleri girişimler başarılı olmaktadır. Sermaye çevreleri daha çok bir halk girişiminin kabul edilmemesi yönünde kampanya örgütlediklerinde başarılı olabilmektedir. Yani Gerber'in araştırması gösteriyor ki, zengin ve varlıklı kesimlerin doğrudan demokrasi araçlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanacağı ve araçların yalnızca bu çevrelerin tekeline gireceği biçimindeki öngörüler tam olarak gerçeği karşılamamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elisabeth R. Gerber, **The Populist Paradox: Interest Group Influence and the Promise of Direct Legislation**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999. Ayrıca bkz. Verhulst/ Nijeboer, **op. cit.**, s.74; Kaufmann/Büchi/Braun, **op. cit.**, s.81.

belirleyici değildir, hakkın kullanımını etkileyen birçok faktörden birisidir.¹⁰⁶⁷ Şöyle ki;

Geri çağırma hakkı, her bir seçmenin sahip olduğu bir hak olarak tanımlanmış olsa da, başarılı bir biçimde kullanımı için, seçmenlerin belli bir çoğunluğunun aynı yöndeki iradelerinin belli usuli aşamalarla bir araya getirilmesi gerekir. İşte, bu seçmenlerin aynı yöndeki iradelerinin ortaya çıkarılması ve onların organize bir biçimde sürece dahil edilmesi, belli bir örgütlülük, emek ve zaman gerektiren bir iştir. Yani, bir kamu görevlisini geri çağırma isteyen bir seçmen, her şeyden önce kendisi ile aynı şeyi isteyen diğer seçmenlere ulaşmalı ve geri çağırma girişimini birlikte yürüteceği bir ekip oluşturmalıdır. Daha sonra bu ekip ile birlikte geri çağırma talebine dair iradesini diğer seçmenlere ulaştırmalı ve yasada öngörülen sürede, aynı yönde düşünenlerin imzalarını almayı başarmalıdır. Yeterli sayıda imza toplandıktan sonra ise, bu kez, geri çağırma seçiminde, seçmenlerin çoğunluğunun geri çağırma lehinde oy vermelerini sağlayacak başarılı bir kampanya örgütlemelidir.

Süreç bu şekilde açıklandığında, hakkın başarılı bir biçimde kullanılmasında belirleyici olan şey, hiç tartışmasız insan faktörüdür. Geri çağırma talebi ne kadar çok seçmen için yakıcı bir talep ise, bu seçmenlerin ne kadar çoğu sürece aktif biçimde dahil edilirse, geri çağırma girişimi de o kadar kolaylıkla başarılı olacaktır. Bu bakımdan, diyebiliriz ki, hakkın, özü itibarıyla, kullanımında paranın belirleyici bir rolü yoktur.

Bununla birlikte, neredeyse her şeyin para karşılığı edinildiği kapitalist bir toplumda, bir geri çağırma girişimi gerçekleştirmek için; üzerine imza toplanacak olan dilekçelerin basımından tutun da, kampanyanın seçmenlere duyurulması için gerekli olan yazılı ve görsel materyallerin hazırlanmasına kadar girişimin tüm aşamalarında atılan her bir adımın belli bir maliyeti vardır. Bu maliyet, hedef alınan kamu makamı yükseldikçe, ulaşılması gereken seçmen sayısı arttıkça yükselir. Dahası, geri çağırmanın hedefindeki kamu görevlisi, makamının sağladığı olanaklarla seçmene daha kolay ulaşabilecek bir pozisyonadadır. Bu bakımdan çoğu zaman kamu görevlisinin karşı kampanyası ile yarışacak reklam ve tanıtımlara yüklü miktarda harcamalar yapılması gerekir. Büyük ve kalabalık seçim bölgeleri söz

¹⁰⁶⁷ Cronin, **op. cit.**, s.99-100.

konusu olduğunda, özellikle de eyalet düzeyinde görevliler geri çağrılmak istendiğinde çok geniş bir alanda çok kalabalık bir nüfusa ulaşmak gerekeceğinden, kampanyanın dev bir kadro ile yürütülmesi gerekir. İşte başarılı bir geri çağırma girişimi gerçekleştirmek için olmazsa olmaz olan tüm bu gerekliliklerin yerine getirilmesini mümkün kılan şey, bir bakıma, paradır.¹⁰⁶⁸

Ancak bu durum yalnızca geri çağırma hakkına özgü de değildir. Yaşamımızı sürdürebilmemizin dahi paraya bağlı olduğu günümüz toplumlarında, başta olağan seçimler olmak üzere, siyasal sistemin öngördüğü demokrasi araçlarının tümünün kullanımında da para önemli bir role sahiptir.¹⁰⁶⁹ Bu bakımdan geri çağırma hakkının kullanımında paranın rolü kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Ancak burada bizi ilgilendiren husus, paranın bu etkisinin, hakkı, sadece zengin ve nüfuzlu belli çevrelerin kendi çıkarları için kullandığı bir araca dönüştürecek düzeyde olup olmadığıdır. Aksi takdirde, kapitalist toplumun bir sonucu olan ekonomik, sosyal ve siyasal eşitsizlikleri tartışmak gerekir ki bu konu, çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır.

Hakkın ABD'deki uygulamasına dair en çarpıcı verilerden birisi, başlatılan geri çağırma girişimlerinden yaklaşık yüzde 75'inin, daha imzaların toplanması aşamasında başarısızlığa uğruyor olmasıdır. Buna karşın bir girişim yeterli sayıda imzayı toplamayı başarıp da seçim aşamasına ulaştıktan sonra, seçimde başarı oranı yüzde 50'nin üzerindedir.¹⁰⁷⁰ Bu veriler gösteriyor ki, başarılı bir geri çağırma girişimi gerçekleştirmek için aşılması gereken en büyük güçlük, gerekli olan sayıda imzanın toplanmasıdır. Bu imzaların toplanması ciddi bir emek, zaman ve kadro gerektirdiğinden paranın en çok belirleyici olduğu aşamanın bu aşama olduğu söylenebilir.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Cronin, **op. cit.**, s.5-6 ve 99.

¹⁰⁶⁹ Verhulst/ Nijeboer, **op.cit.**, s.74.

¹⁰⁷⁰ Spivak, yüzde 50'nin üzerinde olan geri çağırma oranının, ABD'de görevdeki bir kişinin olağan seçimlerde yeniden aday olduğunda seçilme oranının yüzde 75-85 düzeyinde olduğu göz önüne alındığında oldukça etkileyici bir oran olduğunu da eklemektedir. Joshua Spivak, "Proposed Alabama Recall Election Law Likely Won't Be Misused", **The Birmingham News**, 1 Nisan 2012, <http://wagner.edu/newsroom/files/2013/01/120401-Birmingham-News-Proposed-Alabama-recall-election-law-likely-wont-be-misused-Spivak.pdf> (09.05.2017).

¹⁰⁷¹ Elizabeth Garrett, "Campaign Finance in the Hybrid Realm of Recall Elections", **Minnesota Law Review**, Vol. 97, 2013, s.1658-1659; Bowler/Cain, **op. cit.**, s.7-8.

Hakkın ilk olarak uygulanmaya başlandığı dönemlerde, geri çağırma girişimleri çoğunlukla gönüllülerden oluşan ekiplerle yürütülmüş ve imzalar bu gönüllüler aracılığıyla toplanmaya çalışılmıştır.¹⁰⁷² Ancak nüfus artıp, ulaşılması gereken kitle büyüdükçe, var olan süre sınırlaması karşısında, imza toplama sürecini hızlandıracak ve kolaylaştıracak yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu arayış profesyonel olarak bu işi yürüten şirketlerin kurulmasına kadar giden bir sürecin önünü açmıştır. Bugün, geri çağırma girişimlerinin önemli bir bölümünde imza toplama faaliyeti ücretli imza toplayıcılar eliyle gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁷³ İmza başına maliyetin yaklaşık 1 dolar olduğu düşünüldüğünde imza sayısı arttıkça maliyetin de önemli ölçüde artacağı açıktır.¹⁰⁷⁴ Özellikle yaklaşık 800.000-900.000 imzanın gerektiği eyalet düzeyindeki geri çağırma girişimlerinde sadece imza toplayıcılara 1 milyon dolara yakın bir para ödemek gerekmektedir.

Bu anlamda en tipik örnek hiç şüphesiz, California Valisi Gray Davis'in geri çağırılması girişimidir. Yaklaşık 900.000 imzanın toplanması gereken girişim başlangıçta gönüllüler aracılığıyla yürütülmüş ve bu gönüllüler ilk üç ayda sadece birkaç bin imza toplayabilmiştir.¹⁰⁷⁵ Ancak ABD Temsilciler Meclisi üyesi Darrell Issa'nın kampanyaya 1.9 milyon dolarlık bir katkı sağlamasının ardından üç ay içerisinde 1 milyonun üzerinde imza toplanmıştır.¹⁰⁷⁶ Tek başına bu örnek bile imza toplama sürecinde paranın nasıl da önemli bir etkisinin olabileceğini gözler önüne serer.

Öte yandan renkli, geniş bir seçmen kitlesine ulaşacak düzeyde kapsamlı ve dikkat çekici bir geri çağırma kampanyasının örgütlenmesi bakımından da para önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Televizyon reklamları, panolar, broşürler, afişler, gazete ilanları, yapılacak çeşitli etkinlikler gibi birçok şey, geri çağırma

¹⁰⁷² Cronin, **op.cit.**, s.62.

¹⁰⁷³ **Ibid**, s.242; Baldassare/Katz, **op.cit.**, s.17 vd.

¹⁰⁷⁴ Örneğin California Valisi Gray Davis'in 2003'te geri çağırılmasına ilişkin kampanyada imza toplayıcılara imza başına 1 ile 1.25 dolar arası ücretler ödenmiştir. Bowler/Cain, **op. cit.**, s.8.

¹⁰⁷⁵ Zimmerman, **Recall**, s.67.

¹⁰⁷⁶ Baldassare/Katz, **op.cit.**, s.5; Miller, **op. cit.**, s.142; Qvortrup, **op. cit.**, s.13. Bowler ve Cain'e göre başlangıçta bir taban hareketi olarak başlayan ve gönüllüler üzerinden yürüten geri çağırma girişimi, Issa'nın katkısı olmasaydı zamanında gerekli sayıda imzayı toplamayı başaramazdı. Bowler/Cain, **op. cit.**, s.8. Schechter ise bu konuda daha iddialı. Ona göre Issa'nın katkısı olmasa hiçbir biçimde geri çağırma seçimi gerçekleşmezdi. Schechter, **op. cit.**, s.17-18. Feeney'e göre ise, Issa'nın katkısı olmadan gönüllüler üzerinden yürüyecek bir kampanya imza toplamayı başardı ancak daha uzun süreceğinden geri çağırma seçimi Ekim 2003'teki genel seçimlerle değil, ta bir sonraki Mart 2004'te yapılacak olağan seçimlerle birlikte yapılmak durumunda kalırdı. Feeney, **op. cit.**, s.61-62.

girişiminin seçmenlere duyurulması, seçmenlerin bilgilendirilmesi ve girişim lehinde tutum almaya ikna edilmesi için gerekli, ancak her biri ciddi maliyetleri olan araçlardır. Örneğin medyanın etkili bir biçimde kullanılması hakkın kullanımında başarı ya da başarısızlığı belirlemede çok önemlidir. Medyanın etkin biçimde kullanılmasını belirleyen şey ise paradır.¹⁰⁷⁷ Dolayısıyla bir geri çağırma girişiminin örgütlenmesi ve başarı ile sonuçlandırılması topyekün, oldukça yüksek maliyetli bir iştir.

Fakat bu maliyetlere baktığımızda, bunların hepsinin, seçmenlere ulaşmayı kolaylaştıran araçların kullanımı için yapılması gereken harcamalar olduğunu görürüz.¹⁰⁷⁸ Yani hakkın özü itibariyle belirleyici unsuru olan “insan faktörü” değişmemiştir. Hala sonucu insan faktörü belirlemektedir, paranın tüm yaptığı, “insanlara ulaşmayı mümkün kılmak”tır.

Bu nokta önemlidir çünkü “kaçınılmaz” olduğunu ifade ettiğimiz paranın süreçteki belirleyiciliğinin azaltılması ve hatta tümüyle etkisiz kılınması yine “insan faktörü” eliyle gerçekleştirilir. Yani eğer geri çağırma talebi yersiz ya da art niyetli bir talep değil seçmen çoğunluğunun arzuladığı bir şeyse ve bu yönde düşünen seçmenler harekete geçirilebilirse; bir kişinin milyon doları ile mümkün kıldığı bir faaliyet, bir milyon kişinin birer doları ile de mümkün kılınabilecektir. O halde diyebiliriz ki, süreçte paranın bozucu etkisine karşı panzehir seçmen kitlesinin örgütlülüğü olacaktır. Dolayısıyla bir geri çağırma girişiminin başarılı biçimde gerçekleştirilebilmesinde belirleyici bir unsur para olsa da, diğer bir unsur seçmen grubunun örgütlülük düzeyidir.¹⁰⁷⁹ İyi organize olmuş bir seçmen hareketi örgütleyeceği güçlü ve renkli bir kampanya aracılığıyla önemli bir etki yaratabilir.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁷ Cronin, **op. cit.**, s.116.

¹⁰⁷⁸ Bir geri çağırma seçimi kampanyasında yapılan harcamalar, olağan bir seçimde yapılan harcamalardan daha fazla değildir. Yine Davis’in geri çağırılması örneğini ele alırsak: geri çağırma seçimi kampanyası sürecinde taraflar toplamda yaklaşık 80 milyon dolar harcamıştır. Klatchko, **op. cit.**, s.716. Bu meblağ oldukça yüksek görünebilir ancak 2002 olağan Valilik seçiminde tarafların yaptığı toplam harcama yaklaşık 90 milyon dolardı. Bowler/Cain, **op. cit.**, s.8.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, geri çağırma konusu makam ne kadar önemli ve güçlü bir makam ise, gerek olağan seçimlerde gerekse geri çağırma seçimlerinde yapılan harcamalar da o kadar yüksek olmaktadır. Dolayısıyla bir küçük şehir veya kasabada yahut bir okul yönetim kurulu üyesini hedef alan geri çağırma seçimlerinde bu harcamalar genellikle birkaç bin doları geçmemektedir.

¹⁰⁷⁹ Cronin, **op. cit.**, s.199.

¹⁰⁸⁰ Halk girişimleri üzerinden konunun benzer biçimde yorumu ve yüksek bütçeli sermaye grupları karşısında az bütçeli olmasına rağmen başarı sağlamış halk girişimi örnekleri için bkz. **Ibid**, s.113-116.

Hemen belirtmek gerekir ki, günümüz iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, artık çok daha az masrafla ve çok daha hızlı bir biçimde bir fikrin, talebin, hareketin yayılmasını mümkün kılmaktadır. Kampanyaların gerçekleştiği en önemli arenalarından birisi artık sanal ortamdır. Bu aracı iyi ve etkili biçimde kullanabilecek perspektife ve teknik bilgiye sahip girişimciler paranın televizyon ve gazeteler aracılığıyla yarattığı dezavantajı tamamen değilse de önemli ölçüde giderebilmeyi başarmaktadır.¹⁰⁸¹ Örneğin, Colorado'da bir grup imza toplarken, imza atanların ilgili seçim bölgesinde kayıtlı seçmen olup olmadıklarını doğrudan kendilerinin denetleyebilmelerine imkan tanıyan bir iphone uygulaması kullanarak, geçersiz imzalar nedeniyle yaşanabilecek sorunların önüne geçmiş ve imza toplama sürecinin daha hızlı ve etkili yürütülmesini sağlamıştır.¹⁰⁸² Geri çağırma kampanyaları artık genellikle internet ortamında başlatılmakta ve büyük paralar harcamadan kısa sürede binlerce insana ulaşmak mümkün olmaktadır.

Geri çağırma talebinin seçmen kitlesi içerisinde ne düzeyde sahiplenildiği de sonucu belirleyen etkenlerden birisidir. Hatta kimi durumlarda para da, iyi organize olmuş olmak da geri çağırmanın başarı ile sonuçlanmasını sağlayamaz. Çünkü nihai kararı sandıkta seçmenler vermektedir. Ne bir iş adamının sağladığı 1 milyon dolar, ne de 5 milyon seçmenin çoğunluğunun karar vereceği bir yerde organize olmuş 1 milyon seçmen, eğer ki seçmenlerin çoğunluğu görevdeki kişiden memnun ise bir anlam ifade etmeyecektir.¹⁰⁸³ Dolayısıyla geri çağırma talebinin seçmen çoğunluğunca da sahiplenilebilir bir talep olması gerekir. Açık biçimde ciddiyetsiz, dayanaksız veya art niyetli sebeplerle gerçekleştirilen girişimler çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanır.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ Klatchko, **op. cit.**, s.710; Siegel, **op. cit.**, s.322-323; Budge, **op. cit.**, s.2.

¹⁰⁸² Kurtis Lee, "Colorado Online Voter System Could Play Role in Future Recall Elections", **The Denver Post**, 27 Temmuz 2013, <http://www.denverpost.com/2013/07/27/colorado-online-voter-system-could-play-role-in-future-recall-elections/> (09.06.2017).

¹⁰⁸³ Örneğin California'da seçmenler kamusal alanlarda sigaranın yasaklanmasını öngören bir yasayı halk girişimi aracılığıyla seçmenin oyuna sunmuştur. Bu halk girişimine karşı tütün tekelleri milyonlarca dolarlık karşı kampanyalar örgütlemiştir ancak yapılan oylamada California seçmeni yaşağı destekleyen yönde oy kullanmıştır. Bkz. Gerber, **op. cit.**, s.6.

¹⁰⁸⁴ Cronin'in halk girişimi için yazdığı şu sözler geri çağırma için de geçerlidir: "...zaten (halk girişimini) getirenler sıklıkla ve kolayca kullanılsın diye getirmemiştir. Bu araç, geniş kitleler yasama sürecine karşı kendi alternatiflerini ortaya koymak amacıyla bir araya gelip harekete geçecek kadar memnuniyetsiz olduklarında kullanılsın diye öngörülmüştür." Cronin, **op. cit.**, s.207.

Hakkın başarılı biçimde kullanımında belirleyici role sahip bu üç temel etmenin dışında sayısız diğer etmenler de sonuçta belirleyici olur.¹⁰⁸⁵ Örneğin kampanya sürecinde meydana gelen bir olay, gidişatı tümüyle tersi yönde etkileyebilmektedir. Yahut geri çağırılmak istenen görevlinin geri çağırma karşıtı kampanyasında kullandığı bir taktik ve buna karşı girişimcilerin iyi bir karşı hamle yapamaması girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olabilmektedir. Siyasi, ekonomik ya da sosyal yaşamda, geri çağırma ile tümüyle ilişkisiz bir gelişmenin yaşanması bile, başarı ile örgütlenmiş bir geri çağırma girişiminin son anda başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olabilir.

O halde, parayı hakkın başarılı biçimde kullanımında tek belirleyici faktör olarak ifade etmek uygulamanın ortaya koyduğu verilerle örtüşmemektedir. Ancak bu durum geri çağırma hakkının savunucularının, özellikle de ilk dönem savunucularının iddia ettiği gibi, paranın tümüyle etkisiz ve önemsiz olduğu anlamına gelmez. Aksine para geri çağırma hakkının kullanımında en önemli belirleyicilerden birisidir. Başka bir ifadeyle, paranın, geri çağırmanın sadece iyi finanse olmuş çıkar çevrelerinin kullanabildiği bir araç haline gelmesine sebep olduğu söylenemezse de, hakka erişimde açık bir eşitsizliğe sebep olduğunun kabul edilmesi gerekir. Ancak bu durum geri çağırma hakkına özgü, onun niteliğinden kaynaklanan bir şey değildir. Başta olağan seçimler olmak üzere tüm demokrasi araçları için benzer şeyler söylenebilir.

E. Geri Çağırma Hakkı Çoğunluğun Tiranlığına Mı Yol Açmaktadır?

Günümüz demokrasileri, temsili sistemin bir gereği olan çoğunluk kuralı ile temsilcilerini belirliyor, kararlarını alıyor olsa da; demokratik toplum tanımını “çoğulcu” bir perspektifle yapmaya çalışmaktadır. Çünkü çoğunluk kuralı, işleyişi itibarı ile, çoğunluğu elde edenin her şeyi aldığı, azınlıkta kalan kesimlerin çoğunluk ne derse ona tabi olarak yaşamak zorunda kalacağı bir çeşit tiranlık yaratma potansiyelini içerisinde taşımaktadır.¹⁰⁸⁶ Bu nedenle, çoğulcu demokrasilerde, çeşitli denge ve denetim mekanizmaları ile çoğunluk ilkesinin ürettiği sonuçlar bir nevi süzgeçten geçirilerek uygulanır. Yasama ve yürütmenin birbiri karşısındaki

¹⁰⁸⁵ Cronin, **op. cit.**, s.99.

¹⁰⁸⁶ Bkz. Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 1996, s.148-149.

denetleyici yetkileri, hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceler altına alınmış olması ve özellikle de yargının hak ve özgürlüklerin korunmasında üstlendiği etkin rol, çoğunluk kuralına dayanan çoğulcu demokrasilerin yaratılmasını sağlar.¹⁰⁸⁷ Çoğulcu demokrasi azınlık haklarının da korunduğu, azınlıkların da çoğunluk olabilmek için olanaklarına sahip olduğu bir siyasal sistemi amaçlar.¹⁰⁸⁸

Buna karşın geri çağırma hakkı, çoğunluk kuralının en kaba ve en dolaysız uygulanma biçimlerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Bu durum, hakkın kullanımının toplumsal yaşamda ve özellikle de toplumsal ilerleme, yenilenme ve değişim süreçlerinde birtakım sorun ve sıkıntılara yol açacağı endişelerini yaratmıştır. Birinci kaygı, halkın değişim karşısında inatçı ve ürkek olan doğasının bir sonucu olarak, geri çağırma hakkının, toplumsal yenilik ve değişimlere ayak diremenin bir aracı olarak kullanılabileceğidir. İkincisi ise, çoğunluğun, tahakkümünü baki kılmak için geri çağırma aracının devreye sokulabileceği, kamu görevlilerini azınlıkta kalan kesimlerin hak ve özgürlüklerini azaltacak yönde adımlar atmaya zorlayabileceği, aksi yönde davranan cesaretli ve yenilikçi görevlilere karşı ise hakkın bir tehdit olarak kullanılabileceği endişesidir.¹⁰⁸⁹

Bu endişelerin ciddiyeti ve önemi tartışmasızdır; bu, özellikle Türkiye’de hakkın uygulanabilirliğini araştırmak gibi bir amacı da bulunan bu çalışmada dikkatle gözlemlenmesi gereken noktalardan birisini teşkil eder. Bu bakımdan ABD’de hakkın bir asrı aşkın uygulamasının hak ve özgürlükler cephesinde nasıl etkiler doğurduğuna da yakından bakmak gerekir. Cevap arayacağımız soru özetle şudur: Geri çağırma mekanizması kimler tarafından kullanılmakta, hangi kesimlerin amaçlarına hizmet etmektedir? Ya da ABD’de sıkça ele alındığı biçimiyle sorarsak, geri çağırma hakkı liberal-Demokratların mı yoksa muhafazakar-Cumhuriyetçi kesimlerin mi işine yarayan bir usuldür?

Geri çağırma hakkının ABD siyasal yaşamına girişinde aktif rol üstlenmiş olan doğrudan demokrasi hareketlerini incelerken gördük ki, hakkın savunucuları birbirinden oldukça farklı siyasal çizgilerden hatta belli açılardan birbirine taban

¹⁰⁸⁷ Bkz. Oktay Uygun, “Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi”, İçinde: **Çoğulcu Demokrasi - Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011, ss.22-77.

¹⁰⁸⁸ Kapani, **op. cit.**, s.172-173.

¹⁰⁸⁹ Bkz. Verhulst/ Nijboer, **op. cit.**, s.70; IDEA, **op. cit.**, s.24; Cronin, **op. cit.**, s.90-91 ve 148.

tabana zıt kesimlerden oluşmuştur. Bir yanda içki yasakçısı muhafazakar kesimler varken diğer yanda kadın hareketleri ve sosyalistler yer almıştır. Hakkın bir asrı aşkın pratiği de aynı çeşitliliği yansıtacak nitelikte olmuştur. Sağcı-muhafazakar kesimler araca ne kadar başvurmuşsa, liberal-sol kesimler de o kadar başvurmuştur.¹⁰⁹⁰ Bu bakımdan çok net söylemek gerekir ki, geri çağırma hakkı ideolojik olarak tarafsız bir mekanizmadır.¹⁰⁹¹ Geri çağırma, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kullanılabildiği gibi, ırkçı-gerici kesimler tarafından hak ve özgürlüklere karşı da kullanılabilmektedir.

Hakkın ilk dönem uygulamalarında bu anlamda en dikkat çeken örneklerden birisi, dönemin siyah karşıtı faşist örgütlenmesi olan Ku Klux Klan (KKK)'nin hem taraftarlarının hem de karşıtlarının geri çağırma hakkını kullanmış olmalarıdır.¹⁰⁹² Örneğin 1924-1925 yıllarında California'nın Anaheim şehrinin yönetim kurulunun KKK yanlısı olarak görülen üyeleri (beş üyeli kurulun dört üyesi), KKK'nin şehirde terör estiren faaliyetlerinden artık bezmiş olan seçmenler tarafından geri çağırma girişimine konu edilmiştir. Yapılan başvuruda, şehir konseyi üyelerinin, (KKK ilişkileri kastedilerek) yasadışı faaliyetlerde bulundukları; KKK'nin şehir parklarında toplantılar düzenlemelerine göz yumdukları; bu toplantılarda kimi vatandaşların saldırıya uğradığı; sokaklarda KKK nöbetçilerinin dolaşmasına, sokaklara KKK yazılmalarının yapılmasına izin verdikleri ve şehir sokaklarının çirkinleştirilmesine göz yumdukları, gerekçeler olarak ifade edilmiştir. Bu girişime karşılık olarak KKK, konseyin geriye kalan KKK karşıtı tek üyesine karşı bir geri çağırma girişimi başlatmıştır. Sonuçta konseyin beş üyesi için de yeterli sayıda imza toplanmış ve geri çağırma seçimine gidilmiştir. Şehrin tam bir kamplaşma ve bölünme içerisinde olduğu koşullarda gerçekleşen bu geri çağırma girişimleri seçmenlerin büyük bir ilgi ve katılımına sahne olmuştur. Seçmenlerin yüzde 93'ünün katılım gösterdiği seçimde, KKK yanlısı olduğu ileri sürülen 4 üyenin dördü de görevden alınmış ve yerlerine Klan karşıtı isimler seçilmiştir. Karşı bir atak olarak KKK yanlılarınca

¹⁰⁹⁰ Charles M. Price, "Don't Forget the Recall," **Citizen Participation**, Temmuz/Ağustos 1980, s.15.

¹⁰⁹¹ Cronin, **op. cit.**, s.143, 200-202; Patrick Basham, "The Silver Lining in California's Recall Cloud", **CATO Institute**, 18 Eylül 2003, <https://www.cato.org/publications/commentary/silver-lining-californias-recall-cloud> (19.04.2017).

¹⁰⁹² Bird/Ryan, **op. cit.**, s.136-137.

başlatılan girişimin hedefindeki konsey üyesi ise seçimden galip çıkmış ve makamını korumuştur.¹⁰⁹³

İrkçı-faşist KKK yapılanmasının California'nın kimi şehirlerindeki etkinliğinin kırılmasında geri çağırma aracının önemli bir rol üstlenmiş olduğunu gösteren bu örnekten hareketle, hakkın yalnızca ilerici ve demokrat kesimlerce, hak ve özgürlüklerin lehinde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü tam tersi amaçlarla, yani ırkçı-gerici kesimler tarafından da geri çağırma aracına dönem dönem başvurulabilmektedir. Bunun örnekleri özellikle siyahların eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları yönünde taleplerin yükseldiği ve bu yönde önemli adımların atılmaya başlandığı 1960-70'li yıllarda yaşanmıştır. Özellikle, siyah ve beyaz öğrencilerin aynı okullarda eğitim görebilmesine imkan sağlayan ve okul servislerinin de bu biçimde birleştirilmesini öngören yasal düzenlemeleri ve Yüksek Mahkeme kararlarını uygulayan kamu görevlileri, kimi yerlerde ırkçı kesimlerin geri çağırma girişimlerine maruz kalmıştır. Örneğin 1970'de California, Pasadena'da bu yöndeki bir Yüksek Mahkeme kararını uygulayan üç okul yönetim kurulu üyesi geri çağırılmak istenmiş ancak yapılan seçimde görevliler az bir farkla görevde kalmayı başarmıştır.¹⁰⁹⁴ Aynı yıl Connecticut Westport'ta bir grup siyah öğrencinin zengin beyaz öğrencilerin gittiği bir okula aktarılması üzerine geri çağırma girişimi başlatılmış ve iki görevli görevden alınmıştır.¹⁰⁹⁵

Geri çağırma hakkının bu çift yönlülüğü başka hususlarda da söz konusudur. Örneğin geri çağırma, liberal-demokrat kesimler tarafından gerici-muhafazakar kesimlere karşı kullanabilmektedir; ancak tam tersi yönde kullanım da aynı oranda söz konusudur.

Örneğin güzel bir kıyı şehri olan Long Beach'in 1920'lerde hızla modern bir görünüm kazanmaya başlamış olması muhafazakar kesimleri rahatsız etmeye başlamıştır. Hatta 1921'de, kamu güvenliğinden sorumlu şehir komisyonu üyesi William M. Peek, çok miktarda tek parça kadın mayosu stokları bulunan yerel

¹⁰⁹³ James Queally ve Shelby Grad, " The Ku Klux Klan's Ugly, Violent History in Anaheim", **Los Angeles Times**, 27 Şubat 2016, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-the-ku-klux-klan-ugly-violent-history-in-anaheim-20160227-story.html> (22.05.2017); Bird/Ryan, **op. cit.**, s.137-139.

¹⁰⁹⁴ Zimmerman, **Recall**, s.88.

¹⁰⁹⁵ **Ibid**, s.94. Michigan, Detroit'te, yine 1970'de, benzer bir nedenle başlatılan girişimde ise dört eğitim kurulu üyesi görevden alınmıştır. Bkz. **Ibid**, s.102.

dükkan sahiplerinin “kötü niyetli” olduklarına kanaat getirmiştir. Ona göre, elbise yahut etek olmaksızın mayo giymek kamu güvenliğini tehdit eden bir şeydir. Bu nedenle, vücudun ne kadarının teşhir edilebileceğinin sınırlarını matematiksel olarak belirleyen bir düzenleme yapılmasını istemiştir. Bu durum karşısında seçmenler bir geri çağırma girişimi başlatıp üç bine yakın imza toplamıştır. Ancak bu girişim büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu girişime karşı kampanya örgütleyen muhafazakarlar, geri çağırma girişimini yürütenlerin “yeraltı dünyasından getirdikleri kadınlar” aracılığıyla imza topladığı iddiası eşliğinde ahlak vurgusu üzerinden kara propaganda yapmış ve gerici kesimleri kışkırtmıştır. Bu karalama kampanyasına güçlü bir karşılık veremeyen geri çağırma taraftarları yeterli sayıda imza toplamayı başarmış olsalar da, geri çağırma seçiminde açık bir yenilgiye uğramıştır. Komisyon üyesi Peek seçilirken aldığı oydan 1.100 fazla oy alarak (1.300’e 5.200 oyla) görevinde kalmayı başarmıştır.¹⁰⁹⁶

Geri çağırma hakkının azınlıklara ve azınlık haklarına karşı uygulaması, genel ve süreklilik arz eden bir durum olmaktan ziyade, önemli değişimler karşısında toplumun yaşadığı çelişkilere paralel bir çizgide gerçekleşiyor görünmektedir. Hakkın ilk kabul edildiği dönemlerde ülkenin bir yandan modernleşip gelişmesi karşısında dinci-muhafazakar kesimlerin ayak diremesi, ahlak vurgusu üzerinden başlatılan girişimlere kaynaklık etmiştir. 1970’lerde ise siyahların hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesine dönük atılan önemli adımlara direnç gösteren kesimler geri çağırma aracını bu amaçla kullanmak istemiştir. Günümüzde ise özellikle kürtaç, eşcinsel evlilikleri, LGBT hakları gibi hususlarda son yıllarda ivme kazanan hak mücadeleleri sonucu elde edilen kazanımlardan rahatsız olan kesimler geri çağırma aracını bunlara ayak diremek amacıyla kullanabilmektedir.¹⁰⁹⁷

Öte yandan, geri çağırma hakkı tam tersi sonuçlar da üretebilmektedir. Yani çoğunlukların azınlıklara karşı tahakkümünün bir aracı olarak işlev görmek yerine,

¹⁰⁹⁶ Bird/Ryan, **op. cit.**, s.213-214.

¹⁰⁹⁷ Örneğin 2012’de Texas’ın El Paso şehrinin üç konsey üyesi, evli olmaksızın birlikte yaşayan eşcinsel şehir çalışanlarının eşlerine de sağlık güvencesi sağlanmasını öngören bir karar aldıkları için gerici, muhafazakar kesimler tarafından geri çağırılmak istenmiştir. Matt Sledge, "El Paso Mayor John Cook, Recall Target, Takes Stand Against Anti-Gay ‘Bigotry’", **Huffington Post**, 12 Nisan 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/04/12/el-paso-mayor-john-cook-recall_n_1421015.html. 1974’te Colorado eyaletinin Boulder şehrinde, şehir konseyi eşcinsellere birtakım haklar tanıyan bir düzenleme yapmıştır ve belediye başkanı da bunu onaylamıştır. Buna karşı başlatılan geri çağırma girişiminde bir konsey üyesi geri çağırılmıştır. Fred Fejes, **Gay Rights and Moral Panic: The Origins of America's Debate on Homosexuality**, New York: Palgrave Macmillan, 2008, s.56.

seslerini başka türlü duyuramayan, temsili organlarda temsil edilmeyen ya da eksik temsil edilen kesimlerin doğrudan seslerini duyurmalarına imkan tanıyan bir araç olarak da kullanılabilmektedir. Çünkü seçmenlerin yüzde 20-25'inin (hatta kimi yerlerde çok daha küçük bir bölümünün) birleşmesi ile geri çağırma seçimine gidilebilmektedir. Dolayısıyla başka yollarla sesini duyuramayacak azınlık kesimleri bu araç ile seslerini ciddi biçimde duyurma fırsatı yakalayabilmektedir.¹⁰⁹⁸ Örneğin LGBT oluşumları, nefret söylemlerinde bulunan, ayrımcılık yapan kamu görevlilerine karşı geri çağırma aracını sıklıkla devreye sokmaktadır. Etnik azınlıklara karşı sözlü ya da fiziki türden saldırılar karşısında da ilgili görevliler geri çağırma aracının konusu edilebilmektedir.¹⁰⁹⁹ Geri çağırma aracının toplumdaki her türden azınlık bakımından bu şekilde kullanılması mümkündür. Bununla birlikte nihai karar seçimde seçmen çoğunluğunun oyu ile verildiğinden, bu durum bir azınlık tahakkümü de yaratmamaktadır. Pratikte de zaten, azınlık grupları çoğu zaman kamu görevlisini görevden almak amacından öte, taleplerinin yahut memnuniyetsizliklerinin duyulmasını sağlamak için geri çağırma aracına başvurmaktadır. Yani geri çağırma hakkının bir tehdit olarak varlığı da, kendisinden beklenen işlevi önemli ölçüde yerine getiriyor görünmektedir.

Nihai kararın seçmen çoğunluğunca veriliyor olmasının bir çoğunluk tiranlığı yaratacağı iddiası ise, çoğu durumda gerçekçi değildir. Burada, geri çağırmayı olağan seçimden ayıran önemli bir farklılık su yüzüne çıkmaktadır. Olağan seçimlerde seçmenler, birbirinden farklı onlarca siyasal meseleye dair bir şeyler söyleyen farklı partiler (adaylar) içerisinde birini seçmektedir. Ancak hiçbir zaman seçmenin her konuda kendisiyle tam anlamıyla aynı biçimde düşünen bir parti/aday bulması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle seçmenler esasında, kendilerini tam anlamıyla yansıtan partiyi/adayı değil, ona en yakın olanı tercih etmektedir. Qvortrup, temsili demokrasinin bu yönünü, paket satış yapan bir marketten alışveriş yapmaya benzeterek açıklar. Tek tek ihtiyacınız olan ürünleri seçemediğiniz, farklı

¹⁰⁹⁸ Kaufmann/Büchi/Braun, **op. cit.**, s.69; Verhulst/ Nijeboer, **op. cit.**, s.70-71; H. S. Gilbertson, "The Recall -- Its Provisions and Significance", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 43, The Initiative, Referendum and Recalls, Eylül, 1912, s.220; Altman, **op. cit.**, s.197-198; Cronin, **op. cit.**, s.225

¹⁰⁹⁹ Örneğin 2015'te California'da, Chino Valley Unified School District yönetim kurulu üyesi Andrew Cruz, bir toplantıda homofobik söylemlerde bulunup, illegal göçmenlerin çocuklara hastalık bulaşmasının sorumlusu olduğu yönünde sözler sarfedince geri çağırma girişimine konu edilmiştir. Ancak bu girişim bir süre sonra terk edilmiştir. Arturo Garcia, "Calif. School Board Member Faces Recall After Bizarre Homophobic Anti-vaxxer Rant", **Raw Story**, 27 Temmuz 2015, <https://www.rawstory.com/2015/07/calif-school-board-member-faces-recall-after-bizarre-homophobic-anti-vaxxer-rant/> (16.05.2017).

ürünleri içeren önceden hazırlanmış paketlerden birini seçerek alışveriş yapmak zorunda olduğunuz bir sistemdir bu. Dolayısıyla bu sistemde, paketin içinden, her daim, istemediğiniz, ihtiyacınız olmayan, hatta hiç hoşunuza gitmeyen bazı ürünler de çıkar ve siz bunlara da boş yere para vermiş olursunuz. Oysa doğrudan demokrasi araçları seçmene, ihtiyaç duyduğu ürünleri doğrudan tek tek belirleme imkanı tanır.¹¹⁰⁰

Geri çağırma hakkı bakımından da durum budur. Geri çağırma seçimi tek bir kamu görevlisine ve onun belli eylemlerine yahut belli bir konudaki politikalarına odaklı seçimlerdir. Yani paket halinde değil, tek bir ürüne yönelik alışverişe imkan sağlamaktadır. Bu nedenledir ki, geri çağırma hakkının kullanımı, tahakküm kuracak mutlak bir çoğunluk yaratmaz. Geri çağırmaya konu olan her meselede ayrı bir çoğunluk ortaya çıkar. Liberaller ve muhafazakarlar, eşcinsel evliliklerinin tanınmasında yahut kürtaj konusunda ayrışabilir ancak bir doğal yeşil alanın bir maden şirketine kiralanıp yok edilmesine karşı durmak konusunda birleşebilirler. Bireysel silahlanma konusunda ayrı bir çoğunluk ortaya çıkar, kamusal alanlarda sigara içilmesi konusunda ayrı bir çoğunluk. A partisinden seçilmiş bir milletvekilinin yaptığı yolsuzluk nedeniyle geri çağırılması istendiğinde buna destek verecek çok sayıda A partisine oy vermiş seçmen olacaktır. Bir belediye başkanının otopark yapmak için bir parkı yok etmek istemesi üzerine başlatılan geri çağırma girişiminin çoğunluğu ile, taşeron işçi çalıştıran bir belediye başkanının geri çağırılması girişiminde ortaya çıkacak çoğunluk da birbirinden farklı olacaktır. Yani her bir geri çağırma oylamasının çoğunluğu farklı bir çoğunluktur. Çünkü toplumda, her bir meselede, tek tek oylandığı takdirde, birbirinden farklı çoğunluklar vardır; tek bir çoğunluk yoktur. Bir kişi bir konuda çoğunluk iken, diğerinde azınlık konumundadır.¹¹⁰¹ Paket tarifeleri zorunlu kılarak bu çeşitliliği yok eden, aynileştiren ve böylece çoğunluk tahakkümü tehlikesi yaratan aslında seçim sistemleridir.

Dahası, buradaki tehlike oldukça büyüktür çünkü kağıt üzerinde ortaya çıkan şey “çoğunluk tahakkümü” gibi görünse de, esasında bir “azınlık tahakkümü”nden başka bir şey değildir. Mevcut seçim sistemleri (çoğunluk sistemi de, yüksek oranlarda seçim barajı öngören nispi temsil sistemi de) çoğu durumda, toplum

¹¹⁰⁰ Bkz. Qvortrup, **op. cit.**, s.1-6.

¹¹⁰¹ A. Gross “Macht is het privilege niet te hoeven leren”, Tijdschrift voor Directe Democratie 2, 2000'den Aktaran: Verhulst/ Nijeboer, **op. cit.**, s.70-71.

içerisindeki bir azınlığın iktidar olduğu siyasal sistemler üretmektedir.¹¹⁰² Yani pratikte meclis çoğunluğuna sahip olan ancak toplam seçmen kitlesi içerisinde azınlığa karşılık gelen bir kesimin tek başına istediği kararları alabildiği bir sistem ortaya çıkabilmektedir.¹¹⁰³

İşte geri çağırma, böylesi durumlarda, doğru ve akıllıca kullanılığı takdirde, seçim sisteminin ortaya çıkardığı "kağıt üzerindeki (resmi) çoğunluğun" (ancak gerçekte azınlığın) tahakkümünü kırmamanın bir aracı olmaya müsaittir. Geri çağırma güvencesi altında seçmenler, "kağıt üzerinde çoğunluğu" temsil eden bir yöneticinin halk çoğunluğunun iradesine aykırı birtakım adımlar atmasına katlanmak zorunda kalmayacaktır. Seçim sisteminin ortaya çıkardığı çarpıklık geri çağırma yoluyla düzeltilebilir olacaktır.

Özetle diyebiliriz ki, geri çağırma hakkı ideolojik olarak tarafsız bir araçtır. Bu bakımdan hak ve özgürlüklerin lehinde de aleyhinde de pekala kullanılmaya müsaittir. Burada hak ve özgürlüklerin korunup korunmamasında belirleyici olan, "seçmen çoğunluğunun bu hak ve özgürlükleri ne kadar içselleştirdiği ve benimsediğidir" ki bunun geri çağırma hakkı ile doğrudan bir ilgisi bulunmaz. Ancak geri çağırma hakkı, azınlık kesimlerinin sesi, onları görünür kılan bir araç olarak da kullanılabileceğinden, hak ve özgürlüklerin seçmen çoğunluğunca içselleştirmesi, benimsenmesi sürecinde etkin bir rol üstlenebilir.

Öte yandan, geri çağırma ne çoğunluk tahakkümü ne de azınlık tahakkümü yaratan bir araç olarak yorumlanabilir. Azınlık tahakkümü de çoğunluk tahakkümü de özünde temsili sistemlerin öngördüğü, temsil kabiliyeti eksik yönetimler ortaya

¹¹⁰² Çoğunluk sisteminin bu yönde değerlendirilmesi için bkz. Zimmerman, **Recall**, s.113. Ayrıca bkz. Uygun, s.403 vd.

¹¹⁰³ Örneğin Türkiye 2002 milletvekili genel seçiminde, uygulanan seçim sistemi nedeniyle, kayıtlı seçmen sayısının yüzde 26'sının oyunu alan AKP 363 milletvekili çıkarıp, meclisteki koltukların yüzde 66'sına sahip olmuştur. Yüzde 10 seçim barajı nedeniyle, 13.3 milyon seçmen mecliste temsil edilememiştir. Bu, o seçimde oy kullanan seçmenlerin yüzde 46'sına tekabül etmektedir. Bkz. Rıdvan Akın, "TBMM'nin XXII. Döneminde AKP İktidarı (2002-2007)", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2012/1, Şubat 2014, s.8. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, "3 Kasım 2002 Seçimleri Üzerindeki Gölgeleler", **Erdoğan Teziç'e Armağan**, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları 5, 2007, ss. 175-201.

2016 yılında yapılan ABD başkanlık seçiminde de aynı sonuç ortaya çıkmıştır. ABD genelinde 65,853,516 seçmenin oyunu alan Hillary Clinton Seçiciler Kuruluna (Electoral College) 227 delege gönderebilmiş iken, ondan 3 milyona yakın az oy almış olan Donald Trump 62,984,825 oy ile 304 delege göndererek ABD Başkanı seçilmiştir. Seçim sistemi nedeniyle, açık bir biçimde ABD seçmeninin çoğunluğunun iradesinin tersi yönde bir sonuç ortaya çıkmıştır. Resmi sonuçlar için bkz. <https://transition.fec.gov/pubrec/fe2016/2016presgeresults.pdf>.

çıkaran seçim sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Geri çağırma, aksine, bu sistemin ürettiği çarpıklıkların azaltılmasına katkı sunabilecek potansiyele sahip bir mekanizmadır.

F. Geri Çağırma Hakkının Kamu Görevlileri Üzerindeki Etkisi

Geri çağırma karşıtlarının ileri sürdüğü argümanların önemli bir bölümü, hakkın varlığının ve uygulamasının kamu görevlisi üzerinde yaratacağı olumsuz etkilere odaklıdır. Geri çağırma savunucuları ise, hakkın, kamu görevlilerini düzeltici yönüne vurgu yaparlar. Peki uygulamada ortaya çıkan sonuç nedir? Geri çağırma hakkı kamu görevlilerini düzeltmekte mi yoksa aksine daha çok bozmakta mıdır?

İlerlemeci dönem savunucuları geri çağırma hakkının, yozlaşmış ve özel çıkar çevreleri ile kirli ilişkiler içerisinde, görevini ve yetkilerini kötüye kullanan, yolsuzluklar, usulsüzlükler yapan, halkın çıkarları yerine zengin ve nüfuz sahibi çevrelerin çıkarlarını gözetken kamu görevlilerini görevden alma imkanı sağlayarak iyi ve temiz yönetimin hayata geçirilmesini sağlayacağını ileri sürmüştür.¹¹⁰⁴ Seçmenler tarafından görevden alınabileceğini bilen görevlilerin, yolsuzluk ve usulsüzlük yapmaktan sakınacağı, özel çıkar çevrelerinin kuklası olmak yerine seçmenlerin çıkarlarının temsilcisi olacakları ifade edilmiştir.¹¹⁰⁵

Geri çağırma karşıtları ise, hakkın varlığının ve uygulamasının bunun tam tersi sonuçlar yaratacağını ileri sürmüştür. Onlara göre, bir kamu görevlisi zengin ve nüfuz sahibi çevrelerin hoşuna gitmeyecek cesur adımlar attığında, bu çevreler geri çağırma aracını, kamu görevlisini sindirmek ve bezdirmek için kullanabilecektir.¹¹⁰⁶ Çünkü bu kesimler, sahip oldukları geniş olanaklar ve sermaye sayesinde, yeterli sayıda imzanın toplanması için basın ve medyayı seferber edebilecek, göz alıcı reklamlar ve afişlerle seçmenleri manipüle edebilecek, gerekli olan imzayı para ile tuttukları imza toplayıcılar eliyle kolaylıkla toplayabilecektir.¹¹⁰⁷ Dolayısıyla, bu araç

¹¹⁰⁴ Örnek olarak hakkın İlerlemeci dönem savunucuların La Follette'nin bu yöndeki görüşleri için bkz. Ellen Torelle (Der.), **The Political Philosophy of Robert M. La Follette**, Madison: The Robert M. La Follette Co., 1920, s.174 vd.

¹¹⁰⁵ Zimmerman, **Recall**, s.114; Cronin, **op. cit.**, s.134; Davis, **Recall as a Measure of Control by the People**, s.18.

¹¹⁰⁶ Taft, **Popular Government**, s.82-83.

¹¹⁰⁷ Baldassare/Katz, **op.cit.**, s.ix-x; Siegel, **op. cit.**, s.334-335.

halkın eline verilmiş bir denetim aracı gibi görünse de pratikte, çoğunlukla zengin ve nüfuzlu kesimlerin başarılı biçimde işletebildiği bir mekanizmaya dönüşecektir.¹¹⁰⁸

Taban tabana zıt bu iki argümanı uygulama ile karşılaştırdığımızda, her iki iddiayı da doğrulayan sonuçlar bulabiliriz. Hakkın ilk uygulamasından bugüne değin yolsuzluk ve usulsüzlükler nedeniyle geri çağırılmış yüzlerce görevli vardır. Ayrıca koltuğunu kaybetmek istemeyen kamu görevlilerinin geri çağırma tehdidi altında, en azından daha temkinli davranacaklarını düşünmek, oldukça makul bir varsayımdır.¹¹⁰⁹ Bununla birlikte, açıktır ki, hakkın varlığı, kamu görevlilerinin yolsuzluk ve usulsüzlükler yapmasını engellemektedir.

Geri çağırma aracının sadece zengin ve nüfuzlu çevrelerin etkin biçimde kullandığı bir araç haline geldiği ise söylenemez. Uygulamaya ilişkin örneklerde gördüğümüz üzere, çeşitli sivil toplum oluşumları, demokratik kitle örgütleri de bu aracı aktif biçimde kullanmaktadır. Dahası özellikle yerel yönetimlerde, öncesinde hiçbir örgütlülüğü bulunmayan seçmenler (komşular, iş arkadaşları yahut aynı konudan şikayetçi birbirine yabancı kişiler) de, bir araya gelip geri çağırma girişimi başlatabilmektedir.

Geri çağırma hakkının yönetimde hesapverirliği artırıp artırmadığı sorusuna ise net bir cevap vermek mümkün değildir. Cronin'e göre, doğrudan demokrasi araçlarına sahip eyaletlerde yönetimler öncesine nazaran daha hesapverir durumdadırlar. Ancak, bir yönetimde hesap verilebilirliği sağlayan birçok faktör vardır: eğitim kalitesi, yüksek gelir, profesyonel personel ve hukuk devleti konusunda köklü bir deneyim vb. Bu nedenle geri çağırma hakkının buradaki etkisini diğer faktörlerden ayırıştırarak belirlemek pek mümkün değildir.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁸ Cronin bunu şöyle ifade ediyor: “*Kampanya katkılarının gücü ve etkisi ortada. Kampanya ve siyasi danışmanlık masraflarını, posta masraflarını karşılayabilen, reklam imkanlarına sahip olabilenlerin çok daha avantajlı durumda oldukları bir gerçek. Teoride Amerikalılar siyasal olarak eşit olsalar da, bireylerin ya da grupların devlet yönetiminin gidişatını etkileyebilme güçleri arasında pratikte büyük bir farklılık var. Ve doğrudan demokrasi araçları geniş bir biçimde uygulanabilir araçlar olsalar da, kanıtlar gösteriyor ki, sadece iyi organize olmuş çıkar grupları bunlara ilişkin kampanyaları karşılayabilecek güçteler.*” Cronin, **op. cit.**, s.5-6.

¹¹⁰⁹ Barnett, **op. cit.**, s.217. Cronin'e göre de, bir geri çağırma dilekçesinin toplanmaya başlanması bile, seçilmişleri, ne yaptıkları ve nasıl yaptıkları konusunda düşünmeye teşvik etmektedir. Cronin, **op. cit.**, s.224.

¹¹¹⁰ Cronin, **op. cit.**, s.224.

Özetle, geri çağırma hakkının ABD'deki uygulaması, ne hakkın savunucularının beklediği gibi tümüyle arınmış, temiz ve pak bir yönetim yaratmıştır; ne de karşıtlarının iddia ettiği gibi araç, amacının tam aksi yönde, sadece bir avuç zengin çıkar çevresinin amaçlarına hizmet edecek biçimde kullanılan bir mekanizmaya dönüşmüştür.¹¹¹¹

G. Geri Çağırma Masraflı Bir Usul Müdür?

Son olarak değineceğimiz husus ise, geri çağırma hakkının masraflı bir usul olup olmadığıdır. Geri çağırma karşıtları, geri çağırmanın bir özel seçim öngörüyor olması bakımından oldukça pahalı bir mekanizma olduğunu, kamu görevlilerinin denetimine yönelik idari ve yargısal usuller zaten var iken, vatandaşların vergilerinin böylesi bir şekilde harcanmasının anlamsız olduğunu ileri sürmektedir.¹¹¹² Hatta geri çağırma girişimi ile karşı karşıya gelen kamu görevlilerinin de girişime karşı ilk savunması ve tepkisi bu argümanı ileri sürmektir: "Eğer bu dilekçeyi imzalarsanız sizin vergilerinizden karşılanacak, devlete şu kadar dolara mal olacak bir özel seçim yapılmasını onaylamış olacaksınız".¹¹¹³

Dilekçelerin yetkili makama sunulmasının ardından bu dilekçelerin denetlenmesini ve yeterli sayıda geçerli imza var ise bir özel seçim düzenlemeyi gerekli kılan geri çağırma usulünde bu işlemlerin devlete önemli bir maliyetinin olacağı şüphesizdir. Ancak olağan seçimlerin de, bir parlamentoya sahip olmanın da, kamu personeli çalıştırmanın da, sağlık, eğitim kurumları açmanın da... devlete bir

¹¹¹¹ Zimmerman'ın ifadesiyle, "geri çağırma hakkı kamu görevlilerin sorumluluğunda yeni bir çağ açmamıştır ama ilk dönem geri çağırma karşıtlarının korktuğu gibi devlet yönetimlerinde büyük bir yıkıma da neden olmamıştır." Zimmerman, **Recall**, s.131. Cronin'e göre de, doğrudan demokrasi ne radikal grupların ne de zenginlerin bir aracı olmuştur. Cronin, **op. cit.**, s.196. Ayrıca bkz. Qvortrup, **op. cit.**, s.88.

¹¹¹² Örneğin bkz. Josh Israel, "Time To Re-Think Recall Elections", **ThinkProgress**, 26 Kasım 2013, <https://thinkprogress.org/time-to-re-think-recall-elections-f747c4f8089d> (14.06.2017); Scott, Charles F., **op. cit.**, s.27.

¹¹¹³ Örneğin 1982'de San Francisco belediye başkanı Dianne Feinstein'e karşı, şehir konseyinin bireysel silahlanmayı sınırlandıran bir karar alması üzerine, bireysel silahlanma yanlısı gruplar tarafından geri çağırma girişimi başlatılmıştır. Feinstein kampanyasını, söz konusu geri çağırma seçiminin şehre yaklaşık 450 bin dolara mal olacağı, halkın vergilerinin çarçur edilmesi anlamına geleceği propagandası üzerine kurmuştur ve neticede seçmenlerin yüzde 81'inin oyu ile geri çağırma oylamasından galip çıkmıştır. Bkz. Cronin, **op. cit.**, s.139-141. California Valisi geri çağırma dilekçesine konulmak üzere hazırladığı cevap beyanına şu ifade ile başlamıştır: "Eğer bu dilekçeyi imzalarsanız, bu, vergi verenlere ek 20-40 milyon dolar masrafa sebep olacak bir özel seçimin bu yaz yapılmasına yol açabilir." Miller, **op. cit.**, s.158.

maliyeti olduğu açıktır. Burada tartışılması gereken soru şudur: geri çağırmanın maliyeti, hakkın sağladığı faydayı önemsiz/etkisiz kılacak düzeyde midir?

Bu soruya cevap verirken üç açıdan meseleye yaklaşmak yerinde olacaktır. Birincisi, geri çağırma hakkının gördüğü işlevi görebilecek etkili ve daha az masraflı bir mekanizma var mıdır? sorusunun cevabını araştırmak gerekir. ABD'de, *impeachment* usulü geri çağırmaya bir alternatif olarak ileri sürülmüş ve *impeachment* usulü var iken geri çağırmanın gereksiz olduğu iddia edilmiştir.¹¹¹⁴ Ancak *impeachment*'ın yalnızca belli fiillerin işlenmesi halinde işletilebiliyor olması (siyasal nedenlerle görevden almaya imkan tanımıyor olması), oldukça hantal bir usul olması ve hedefteki görevlinin yetkilerini ve nüfuzunu süreci engelleyecek biçimde kullanabiliyor olması vb. nedenlerle bu mekanizmanın yetersiz olduğu kabul edilmektedir.¹¹¹⁵ Dahası, geri çağırma hakkının en önemli yönü, seçmenin eline verilmiş bir silah olmasıdır. Bu bağlamda, "seçmenin doğrudan ve sürekli denetim yetkisine sahip olması" işlevini karşılayabilecek bir başka mekanizma olmadığı açıktır.

İkinci olarak, geri çağırma hakkının, gerçekten, devlet bütçesinin kaldıramayacağı düzeyde çok abartılı bir mali yük getirip getirmediğinin belirlenmesi gerekir. Bunu yaparken hakkın kullanımının sağladığı faydanın mali yönünü de hesaba katmak gerekecektir. Yolsuzluk ve usulsüzlük yapan bir görevli görevden alındığında, bunun, devlet bütçesinden çalınacak önemli kaynakların kurtarılması anlamına geleceği açıktır. Aynı şey, seçmenin onaylamadığı politikalar üreten, bu doğrultuda devlet kaynaklarını harcayarak devleti önemli borçlar ve yükler altına sokabilecek olan kamu görevlilerinin görevden alınması durumunda da geçerlidir. Örneğin bir şehre büyük meblağlar harcayarak dev bir futbol stadyumu yaptırmak isteyen belediye başkanının bu kararını yerinde bulmayan seçmenlerin belediye başkanını görevden alarak bu harcamayı engellemesi durumunda, geri çağırma seçimi için yapılan masraf muhtemelen çok önemsiz ve küçük kalacaktır. Dr. Haynes'ın Los Angeles üzerinden verdiği bir örnekle açıklayalım: Geri çağırma hakkının kabul edildiği ilk yıllarda, Los Angeles belediye konseyinin, bir sermaye

¹¹¹⁴ Adrian, *op. cit.*, s.171-172; Best, *op. cit.*, s.9; Taft, *op. cit.*, s.82; Hall, *op. cit.*, s.237-238.

¹¹¹⁵ Frank A. Munsey, "Plain Talk About the Recall", İçinde: Edith M. Phelps (ed.), **Selected Articles on the Recall: Including Recall of Judges and Judicial Decisions**, New York: The H. W. Wilson Company, 1913, s.33; Cronin, *op. cit.*, s.135; Musch, *op. cit.*, s.6; Munro, *op. cit.*, s.299; Zimmerman, *Recall*, s.118.

çevresine yaklaşık 1 milyon dolar değerinde imtiyaz sağlayacak bir karar almaya hazırlandıkları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine seçmenler geri çağırma tehdidini gündeme getirmiş ve konsey bu kararı almaktan vazgeçmiştir. Eğer bir geri çağırma seçimi yapılmış olsa idi bunun şehre maliyetinin 8.500 Dolar olacağını söyleyen Haynes'a göre, geri çağırma hakkı sayesinde şehir 991.500 dolarlık bir fayda sağlanmıştır.¹¹¹⁶

Üçüncü ve esas olarak ele alınması gereken nokta ise, hakkın benimsenip benimsememesini, geri çağırma hakkının demokratik bir siyasal sistemde üstleneceği roller üzerinden tartışmak yerine, sanki bu hak bir lüksmüş gibi maliyetini esas alarak tartışmanın (en azından demokratik bir toplumda) ne kadar abes olduğudur. Nasıl ki demokratik bir toplumda maliyetli olduğu gerekçesiyle seçimlerden vazgeçilmesi tartışma konusu dahi edilmiyor ise, geri çağırma hakkının benimsenip benimsenmemesinin de bir maliyet hesabından hareketle değerlendirilmemesi gerekir. Hakkın benimsenip benimsenmemesi, katılımcı ve daha demokratik bir siyasal sistemin yaratılmasına katkı sunup sunmayacağı üzerinden tartışılmalıdır. Hakkın uygulamasının olası maliyeti ve bunun kaynağının nasıl sağlanacağı gibi konular ise sonraki aşamada, hakkın nasıl düzenleneceği ve uygulanacağına ilişkin yürütülecek tartışmaların konusu olmalıdır. Açıktır ki, devasa devlet bütçeleri içerisinde bir seçim düzenlemenin maliyeti devede kulaktır.¹¹¹⁷ Bütçenin küsuratına karşılık gelen bu bedeller küçük ayarlamalar ile kolaylıkla sağlanabilecektir.

Öte yandan "geri çağırmada, seçmenler, kendilerine ait olan, kendilerinin ödediği vergilerle oluşan hazinenin nereye harcanacağına yine kendileri karar vermektedir" diyebiliriz. Eğer seçmenler, önlerine bir geri çağırma dilekçesi geldiğinde, hedefteki kamu görevlisine karşı bir geri çağırma seçimi yapılması halinde ödedikleri verginin boşa harcanmış olacağını düşünürlerse, dilekçeyi imzalamaktan imtina edip, girişimin başarılı olmasını engelleyeceklerdir. Geri çağırmayı gerekli görürlerse, bunun gerektirdiği harcamayı da zaten gerekli görüyorlar demektir. Demokratik bir toplumda bu tercihin seçmene bırakılmasından daha makul bir şey yoktur.

¹¹¹⁶ John R. Haynes, "Recall in Los Angeles", içinde: Julia E. Johnsen (der.), **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, ss.26-27.

¹¹¹⁷ Zimmerman, **Recall**, s.130.

H. Hakimlerin Geri Çağırılması Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler

Geri çağırma hakkının ABD siyasal yaşamına ilk girdiği dönemde en çok tartışılan yönü, hakimlere karşı uygulanabilirliği idi. Öyle ki, yalnızca geri çağırma karşıtları değil, geri çağırma taraftarları da hakkın hakimlere karşı uygulanması konusunda tereddütlü ve endişeliydiler. Hakimlerin geri çağırılması usulüne yöneltilen güçlü itirazlar, aracın, başta yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı olmak üzere, ABD'nin kuvvetler ayrılığı üzerine inşa edilmiş siyasal sisteminin işleyişini ciddi biçimde bozucu ve engelleyici sonuçlar doğuracağı yönündeki endişelerle açıklanıyordu. Bu endişeleri yersiz bulan geri çağırma savunucuları ise, aracın, yalnızca halkın sesine kulaklarını tıkamış, tümüyle halktan kopuk, halka karşı sorumsuz, özel çıkar çevrelerinin emrinde veya etkisi altında olan bir yargı yerine halka karşı sorumlu bir yargının yaratılmasını sağlayacağını; geri çağırmanın sadece varlığının olumlu sonuçlar doğurmaya yeteceğini; hakkın kullanımının, yalnızca görevini kötüye kullanan, yozlaşmış hakimlere karşı çok nadir olarak gerçekleşeceğini ileri sürmüştü.¹¹¹⁸

Hakkın bir asrı aşkın uygulaması gösterdi ki, hakimlerin geri çağırılması üzerinden üretilen, siyasal sistemin çöküşüne dair felaket senaryoları gerçekçi değildi. Aksine, geri çağırma savunucularının, hakkın oldukça nadir kullanılacağı yönündeki öngörülerini, en azından şimdilik, doğrulanmış görünüyor. Bununla birlikte, hakkın kullanımına kaynaklık eden nedenlerin, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bakımından olumsuz sonuçlar üretebileceği yönündeki itirazlar ise varlığını sürdürmeye devam ediyor.

1. Geri Çağırma, Hakimlere Karşı Çok Nadir Olarak Kullanılmaktadır

Geri çağırma hakkının hakimlere karşı uygulamasının en dikkat çekici yönü, çok nadir biçimde kullanılıyor olmasıdır. 100 yıldan fazla süredir hakimlerin geri çağırılabilirdiği ABD'de, tespit edebildiğimiz kadarıyla, 100 geri çağırma girişimi dahi olmamıştır. Hakkın hakimlere karşı bu derece az kullanılıyor olmasının çeşitli nedenlerinden söz edilebilir:

¹¹¹⁸ Bu tartışmalar için bkz. *supra*, s.117 vd.

Birincisi, geri çağırma hakkına siyasal sistemi içerisinde yer veren eyaletlerden sadece 7 tanesinde hakimler de geri çağırma kapsamındadır. İkincisi, geri çağırma usulünün içerdiği, hakkın yersiz kullanımlarına yönelik sınırlayıcı önlemler hakimlere karşı uygulamada da geçerlidir. Örneğin öngörülen imza şartı hakimlerin geri çağırılmasında da yersiz girişimleri elemine etmeye yaramaktadır. Özellikle küçük bir seçim bölgesinden değil eyalet genelindeki tüm seçmenlerin oyu ile belirlenen Yüksek Mahkeme hakimlerinin geri çağırılmasında aranan imza oranları oldukça yüksek olduğundan, bunlara yönelik girişimler çoğunlukla imza aşamasında başarısızlığa uğramaktadır.

Ancak hakimlerin diğer görevlilere kıyasla oldukça az biçimde geri çağırmaya konu ediliyor olmalarının kendine özgü nedenleri de vardır. Bu durum, hakimler ile seçmenler arasındaki ilişkinin, diğer kamu görevlileri ile seçmenler arasındaki ilişkiden farklı olmasından kaynaklanır. Hakimler diğer kamu görevlileri gibi, seçmenlerin gündelik hayatlarını sürekli olarak ve doğrudan etkileyen kararlar alan bir pozisyonda değildirler. Seçmenler, hakimlerden, bir belediye başkanından yahut bir şehir konseyi üyesinden beklediği, gündelik yaşamını iyileştirecek, konforunu ve refahını sağlayacak birtakım işler yapmasını beklemeyiz. Bir yürütme üyesinin, bir yerel yönetim görevlisinin görevlerini icra ederken attıkları birçok adım, seçmenin hayatında somut ve derhal sonuçları ortaya çıkabilen birtakım etkiler yaratır. Dolayısıyla seçmenler ile bu görevliler arasında daha doğrudan, seçmenlerin daha rahat görüp algılayabileceği bir ilişki mevcuttur. Ancak hakimler açısından durum böyle değildir. Hakimlerin yaptığı iş, çoğu zaman davanın tarafları dışında kimseyi doğrudan etkilemez. Taraflar dışında, alınan kararlardan ve onun sonuçlarından haberdar olan çoğu zaman yoktur.¹¹¹⁹ Hiç şüphesiz yargının vermiş olduğu her bir karar toplumun tüm kesimleri üzerinde dolaylı ve uzun erimde muhakkak önemli etkiler doğurur; ancak bunların seçmenin gözünde görünürlüğü çok azdır ya da hiç yoktur. Yalnızca çok dikkat çekici bir olay söz konusu olduğunda, buna ilişkin görülen davalarda yargı, seçmenin dikkat alanı içerisine girer. Ya da yargının verdiği karar, toplumda geniş bir kesimde öyle büyük bir rahatsızlık yaratır ki, seçmenlerin ilgisi kendileri ile doğrudan ilişkili olmasa da bu karara yönelir. İşte böylesine seçmenin dikkatini çeken yargı faaliyetleri, dönem dönem, hakimlere tepki gösterilmesine ve geri çağırmanın gündeme gelmesine sebep olabilmektedir. Açıkır

¹¹¹⁹ Barnett, *op. cit.*, s.206.

ki, bu tarz durumlar ender karşılaşılan durumlardır; bunun bir yansıması olarak hakimlerin geri çağırılması da oldukça ender rastlanan bir durumdur.

Hakimleri bir geri çağırma girişiminin konusu haline getiren nedenleri iki grupta toplayabiliriz. Hakimler, (a) verdiği kararlar nedeniyle yani mesleğinin gereklerini yerine getirirken gerçekleştirdiği fiiller gerekçe gösterilerek (b) yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet gibi fiiller işlediğinin ortaya çıkması veya kişisel yaşamında gerçekleştirdiği toplumca hoş karşılanmayan fiilleri nedeniyle geri çağırılmaktadır.

Hakimlerin geri çağırılması usulünde belki de cevabı en çok merak edilen soru şudur: Geri çağırma, hakimleri, karar verirken, seçmen çoğunluğunun görüş ve beklentilerine uygun davranmaya zorlamakta mıdır?

İlginç olan şudur ki, geri çağırma karşıtları da savunucuları da kendilerini haklı çıkaran bir cevap olarak bu soruya "evet" cevabını verirler. Geri çağırma savunucularına göre, "evet, geri çağırma sayesinde hakimler karar verirken seçmenlerin adalet anlayışına, algısına ve beklentilerine uygun davranmak zorunda kalacaktır". Geri çağırma karşıtlarına göre ise, "evet geri çağırma nedeniyle hakimler, hukuka ve vicdanlarına göre karar vermek yerine, makamlarını korumak için seçmenlerin beklentilerine göre kararlar vermeye zorlanmaktadır".

Bunu pratik uygulamalara bakarak test etmek istediğimizde şunları görürüz: Seçmenler gerçekten de hakimlerin yasal mevzuatı uygulamak suretiyle verdiği kimi kararları kendi adalet anlayışlarına, vicdanlarına uygun görmemekte ve bu düşünce kamuoyunda yeterli desteğe sahipse, bu durum bir geri çağırma girişimine dönüşmektedir. Bu durum, olumlu ya da olumsuz anlamda, hakimlerin seçmen iradesine duyarlı olmasını sağlamakta mıdır? Bunu tam anlamıyla tespit etmenin imkanı yoktur. Ama görevine devam etmek isteyen bir hakim, seçmen çoğunluğunun tepkisine sebep olacak bir kararı almaktan sakınacağını düşünmek çok da gerçek dışı olmayacaktır. Mesele şu ki, bu durum, geri çağırma savunucuları için iyi birşey iken, karşıtları için bu kötü birşeydir. Burada değerlendirme, kişinin,

"hukuk"u nasıl tanımladığı, "yargının işlevleri"ni, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığını nasıl açıkladığı gibi hususlardaki perspektifine bağlı olarak değişecektir.¹¹²⁰

En azından diyebiliriz ki, "Evet, geri çağırma hakkının varlığı, hakimlerin kararlarını etkileme potansiyeline sahiptir." Ancak, kararlar hakimın düşünce dünyasının bir ürünü olarak şekillendiği ve buraya etki eden unsurların (hakimin kendi düşünce yapısı, inanışları, duygu dünyası, yaşadığı toplum, siyasi görüşleri vb.) çok çeşitli olduğu düşünüldüğünde, geri çağırma tehdidinin verilen karardaki belirleyiciliğinin ne düzeyde olduğunu tespit etmek imkansız görünmektedir.

2. Hakimler Siyasal Amaçlarla yahut Toplumdaki Duygusal Reaksiyonların Bir Sonucu Olarak Geri Çağırmaya Konu Edilebilmektedir

Hakkın uygulamasına baktığımızda, seçmenlerin, çoğunlukla, çok hassas oldukları belli başlı konularda bir mahkemece verilen kararı tatmin edici bulmadıkları zaman geri çağırma aracına başvurdıklarını görüyoruz. O halde, hakimın verdiği kararı beğenmeyen her seçmenin hakimden intikam almak için geri çağırma aracına sarılacağı, böylelikle sürekli tehdit altındaki hakimlerin görevlerini bağımsızca yapamayacakları ve itibarlarının da olur olmaz ortaya atılan iddialarla zedeleneyeceği biçimindeki argümanların pratikte doğruluğunu kanıtlayan bir veri yoktur diyebiliriz.

Ancak nadir de olsa hakkın kullanımında duygusal reaksiyonların etkili olduğu da bir gerçektir. Uygulamaya baktığımızda, hakimleri geri çağırma girişimlerinin konusu haline getiren ve sürecin görevden alma ile en çok sonuçlandığı durumların, vahşi biçimde işlenen cinayetler, tecavüz, çocukların istismarı gibi halk kitlelerinin duygusal anlamda en çok etkilendiği vakalar olduğunu görüyoruz. Böylesi suçlar söz konusu olduğunda, seçmenler, suçun işleniş biçimi ve suçlunun özellikleri vb. diğer koşulları önemsemeksizin her durumda sanığın en ağır biçimde cezalandırılmasını beklemektedir. Hükmedilen yaptırımın beklentinin çok altında kaldığı durumlarda ise hakimler kamuoyunun yükselen duygularının hedefi haline gelebilmektedir. Bu durumlarda çoğunlukla mağdurun yakınları ve/veya çeşitli demokratik kitle örgütleri

¹¹²⁰ Örneğin Amerikan realistlerinin perspektifinden bu olgular farklı tanımlanacak, pozitif hukukçuların yahut doğal hukukçuların perspektifinden farklı tanımlanacaktır.

tepkinin, (biraz da siyasal sonuçlar üretmek amacıyla), geri çağırma kampanyasına dönüşmesini sağlayarak, ses getirecek bir şekle bürünmesi için çaba göstermektedir.

Uygulamada, kamuoyu nezdinde en çok destek gören girişimlerin bu tarzdaki girişimler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, duygusal tepkilerin sonucu olarak gündeme gelen geri çağırma girişimlerinin, yargısal faaliyeti, tümüyle toplumun duygularına endeksli, inişli-çıkışlı, istirsiz ve tutarsız bir biçime büründürdüğünü, hakimleri halkın duygularına göre hareket eden kuklalara dönüştürdüğünü ileri sürmek de mümkün değildir. Hakkın hakimlere karşı, yok denecek kadar nadir biçimde kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, "kamuoyunun sadece, gerçekten kabul edilemez gördüğü durumlar söz konusu olduğunda hakimleri görevinden aldığı"nı söylemek yanlış olmayacaktır.

Hakimleri geri çağırma girişimlerinin konusu haline getiren bir diğer şey ise, toplumdaki temel siyasal ayrışmaların dönem dönem bir dava konusu olarak yargı alanına yansmasıdır. İdam cezası, kürtaç, bireysel silahlanmanın sınırlandırılması, eşcinsel evlilikleri ve hakları günümüz ABD'sinde muhafazakar-liberal ayrışmasını simgeleyen temel ihtilaflı konular arasındadır. Bu konular Yüksek Mahkemelerin önüne dönem dönem gelmekte ve mahkemelerin verdikleri kararlar bütün bir eyaletteki uygulamada belirleyici etkiler doğurduğundan; konunun tarafları olan siyasal hareketler bakımından da önemli sonuçlar yaratmaktadır. Başka bir ifadeyle mahkeme tartışmalı bir konuda bir yönde karar verdiğinde, bu bir taraf için zafer anlamına gelirken, diğer taraf için yenilgi anlamına gelmektedir. Örneğin mahkeme bireysel silahlanmayı sınırlandıran bir yasayı anayasaya uygun bulduğunda, bireysel silahlanmanın sınırlandırılmasına karşı olan ve bu doğrultuda kampanya ve çalışmalar yürüten kesimler bakımından bu, bir yenilgi olarak sonuçlar doğurmaktadır.

Dahası bu konular genellikle ulusal düzeyde tartışılan konular olduğundan, bir eyalette alınacak bir yenilgi ya da zafer diğer eyaletlerde de sonuçlar doğurduğundan, konu bir eyaleti ilgilendiriyor olsa da, bir anda ulusal bir tartışmaya dönüşebilmektedir. Bu nedenle geri çağırma kampanyaları kural olarak eyalet düzeyinde uygulanıyor olsalar da, pratikte ulusal düzeyde örgütlenen kampanyalara dönüşmektedir. Kimi durumlarda bir eyaletteki geri çağırma kampanyasına o

görüşün eyalet dışındaki destekçilerinden de yüzbinlerce dolar destek yağılabilmektedir.

Ancak Yüksek Mahkeme hakimlerinin geri çağrılmasını örgütlemek öyle kolay bir iş değildir. Gereken imza sayısı çok yüksek olduğundan şimdiye kadar başarıya ulaşmış bir girişim yoktur. Bunun farkında olan seçmenler, kimi hallerde, örgütlemesi daha kolay olan (halihazırda bir seçime karşılık gelen, dolayısıyla imza toplamayı gerektirmeyen) "*retention* seçimleri"nde hakimleri görevlerinden almaya çalışmaktadır. Önceki bölümde incelediğimiz *retention* seçimi örnekleri, hakimlerin belli meseleler söz konusu olduğunda, nasıl da hızla siyasal çekişmelerin içine çekilebildiklerini göstermektedir. Ancak bu durumun da oldukça nadir gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Zira hakimler ancak belli periyotlarla *retention* seçimlerine girmektedir (4, 6 ya da 10 yılda bir gibi); bu bakımdan, örneğin kürtaj konusunda muhazakar kesimleri rahatsız eden yönde kararlar veren bir hakimin muhafazakar seçmenlerce bu seçimde hedef gösterilebilmesi için hakimin yakın dönemde (1-2 yıl içinde) *retention* seçimine girecek olması gerekir.¹¹²¹ Bu da nadir gerçekleşen bir tesadüftür.¹¹²²

¹¹²¹ Aksi halde alınan kararın üzerinden yıllar geçmiş ve tartışmalar yatışmış olduğundan seçmen desteğini kazanmak da zorlaşmaktadır.

¹¹²² Öte yandan *retention* seçiminde bir hakim hedef gösterilse bile görevden alınması da oldukça nadir gerçekleşmektedir. *Retention* seçimlerine giren hakimlerin yalnızca yüzde 1'i görevlerinden alınmaktadır. Bkz. supra, s.286.

SONUÇ YERİNE:

TÜRKİYE'DE GERİ ÇAĞIRMA HAKKININ UYGULANABİLİRLİĞİ

Kökleri Antik Atina ve Roma devletlerindeki uygulamalara dayansa da, modern anlamda 19.yy'ın bir ürünü olan geri çağırma hakkının geçmişten bugüne tarihsel ve düşünsel olarak gelişimini ve pratiğini, hakkın en etkin ve ideal uygulamasına sahip ülke olan ABD örneği üzerinden incelediğimiz bu çalışmanın temel hedefi, geri çağırma hakkının, mevcut olduğu siyasal sistem içerisindeki rolünü ve etkisini anlayabilmektir. Bu doğrultuda ABD'deki 42 eyaletin, federal bölge D.C.'nin ve üç bağlı bölgenin geri çağırma mevzuatını ve uygulamasını olabildiğince kapsamlı bir biçimde incelemeye çalıştık.

Hakkın tarihsel ve düşünsel boyutuna yönelik yaptığımız inceleme gösterdi ki, özellikle 19.yy'da ilk modern biçimlerinin uygulanmaya başlandığı dönemden beri, geri çağırma hakkının siyasal sistemleri daha katılımcı kılacağı; kamu görevlilerinin hesap verirliliğini artırmak suretiyle temiz, seçmenlerin siyasal süreçlere ilgi ve katılımını teşvik etmek suretiyle de iyi ve verimli yönetimlerin inşasına katkı sunacağı savunulmakta idi. Bununla birlikte, hakkın savunucuları kadar, karşıtları da vardı ve onlar da güçlü argümanlarla, geri çağırma usulünün, temsile dayanan demokrasi ve onun denge-denetim mekanizmaları ile şekillendirilmiş hassas kurumları üzerinde yıkıcı etkilerinin olacağını ileri sürdüler.

Tüm bu argümanların gerçekliğini sınamanın en etkin yolu, hiç şüphesiz, hakkın bir asrı aşkın süredir devam eden uygulamasına bakmaktır; ki çalışmamızda yapmaya uğraştığımız şeylerden birisi de bu oldu. Araştırmamızdan çıkardığımız sonuç, en özet biçimiyle şöyle ifade edilebilir: geri çağırma hakkı ne tam anlamıyla savunucularının öngördüğü gibi iyi ve temiz yönetimler yaratmakta ne de karşıtlarının rivayet ettiği felaketlere sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte, her ne kadar kimi durumlarda ve kimi yerlerde geri çağırma hakkı istismar edilebilmekte yahut çeşitli nedenlerle etkisiz kalabilmekte ise de; genellikle, kamu görevlilerini seçmenlerin talep ve isteklerine duyarlı olmaya teşvik etmekte; birçok durumda, seçmenlerin temsilcilerini doğrudan ve sürekli denetleyebilmesine imkan tanımak

suretiyle daha katılımcı bir yönetimin oluşmasına katkı sunmaktadır. Hakkın belki de en dikkat çeken özelliği, uygulamasından ziyade yalnızca bir tehdit olarak varlığının bile siyasal sistemin işleyişi üzerinde önemli etkilerinin olmasıdır. Çünkü hakkın etkin biçimde uygulanabildiği yerlerde, geri çağırma hakkına sahip olduğunu bilen seçmenler, "benim oyumun bir etkisi, bir önemi yok", "elimden hiçbir şey gelmiyor ki", "nasıl olsa hiçbir şey değişmez" biçimindeki umutsuzluk ve kendine güvensizlik halinden az da olsa sıyrılabilmektedir.

Geri çağırma hakkının olmadığı bir yerde, bir temsilci, seçildikten sonra seçmenlerinin yüzüne bir daha hiç bakmayabilir, seçmenlerine verdiği sözlerin tam tersi yönde davranabilir, usulsüzlükler, adam kayırmacılık, yolsuzluklar vb. yapabilir; ancak seçmenler bu temsilciye, görev süresi sona erinceye kadar katlanmak zorundadır. Bu durum karşısında, seçmenler, ne 4-5 yılda bir verdikleri oyun ne de "asli egemen" oldukları biçimindeki "süslü teorilerin" hiçbir anlam ifade etmediğini düşünmeye başlamakta ve siyasal süreçlere dair ilgilerini ve umutlarını yitirmektedir.¹¹²³ Oysa bir seçmen, temsilcisini her daim kendisine karşı duyarlı ve sorumlu olmaya zorlayan, istediği takdirde temsil etmeyen temsilcisinden kurtulabilmesini sağlayan geri çağırma hakkı gibi bir silaha sahip olduğunu bilirse, hem kendisine hem de içinde yaşadığı siyasal sisteme karşı daha güvenli ve umutlu olabilecektir.

Geri çağırma hakkının Türkiye demokrasisine yapabileceği en önemli katkının da bu olacağını düşünüyoruz. Türkiye'de, birçok demokraside olduğu gibi, gerek seçmenler cephesindeki sorunlardan (seçmenlerin siyasal sisteme, kurumlara ve temsilcilerine olan güvensizliği), gerek siyasal kurumlar ve devlet görevlileri cephesindeki sorunlardan (kurumların temsiliyeti sağlayamaması, devlet görevlilerinin yetersizliği, yozlaşmışlığı, seçmenlere karşı sorumsuz ve keyfi davranmaları) ve gerekse de genel anlamda ülkede demokrasi bilinci ve demokrasi kültürünün eksik olmasından (demokrasiyi seçmenlerin siyasal süreçlere aktif ve bilinçli katılımlarından ziyade kahramanlar ve kurtracılardan bekleyen bir algının hakim olması, yönetenlerin de bu algıdan beslenerek demokrasinin altını oyacak

¹¹²³ Oktay Uygun'un ifadesiyle: *"Modern demokrasiler, katılımı 3-5 yılda bir yapılan seçimlere indirgeyerek, sosyal ve siyasal sorunlara ilgi duymayan bir yurttaş modeli çıkardı. Artık yurttaşlık sürekli bir kimlik olmaktan çok, kişilerin ara sıra taktıkları bir maske olarak anlaşılmaktadır."* Oktay Uygun, **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar**, 2.bası, İstanbul: XII Levha Yayınları, 2014, s.192.

davranışlarda bulunmaları) kaynaklanan sorunlar vardır. Geri çağırma hakkının bu sorunları çözecek bir "her derde deva ilaç" olmadığı, hiçbir zaman da olmayacağı açıktır. Bununla birlikte, bu sorunların çözümünde kilit önemde olan bir toplumsal değişimin üretilmesine katkı sunabileceğini düşünmekteyiz: Geri çağırma hakkı, ülkedeki temsil algısının, ya da başka bir ifadeyle, temsil eden-temsil edilen arasındaki ilişkiye yönelik hastalıklı algının değiştirilmesinde olumlu bir rol üstlenebilir.

Geri çağırma hakkı da zaten, temsil olgusunun doğasına ilişkin algıya bağlı olarak savunulan ya da reddedilen bir hak olagelmıştır. Temsil eden ile temsil edilen arasındaki ilişkiyi yorumlamada başvurulan klasik ayrım üzerinden konu tartışılmıştır. Bağımsızlık görüşü olarak da adlandırılan "temsili vekalet" anlayışına göre, temsilcilerin görevi, kendi bilgi ve vicdanları doğrultusunda temsil ettiklerinin menfaatine olanın ne olduğuna karar vermek ve o yönde davranmaktır. Temsilciler, yetenekleri ve uzmanlıkları nedeniyle seçilmiş, dolayısıyla karar verirken kendilerini seçenlerden bağımsız olarak, bu yeteneklerine ve uzmanlıklarına dayanarak davranması beklenen kişilerdir. Temsil böyle tanımlandınca, temsil edilenlerin temsilciyi seçmek dışında temsilci üzerinde hiçbir etkileri ve söz hakları olmaz; dolayısıyla geri çağırma hakkı diye bir haktan da söz edilemeyecektir.

Bu görüşün karşısında ise mandater görüş olarak da ifade edilen "emredici vekalet" anlayışı yer almıştır. Bu anlayışa göre, temsili organlar temsil ettikleri toplumun bir aynası, bir minyatürü olmalıdır. Dolayısıyla temsilciler seçildikleri bölgenin seçmenlerinin bir yansıması olabilmeli; kendi düşünce ve isteklerini değil, seçmenlerin görüş, istek ve beklentilerini bulundukları devlet organına taşıyabilmelidirler. Bu doğrultuda kendisini seçenlerden aldığı talimatlara göre davranmalı ve gerektiğinde seçmenler tarafından görevden alınabilmelidirler. Aksi takdirde ortada bir temsil ilişkisi bulunmayacaktır.

Oysa temsile ilişkin bu görüşlerin ikisinin de gerçekte bir karşılığı yoktur. Birincisi, temsilcilerin tümüyle kendilerini seçenlerden bağımsız oldukları bir siyasal sistem düşünülemez; demokratik bir toplumda bu düşünülmemelidir de. Düşünülemez çünkü pratikte görüyoruz ki, yönetenler çoğu zaman yeniden seçilme kaygısı ile, en azından seçim dönemleri yaklaştığında, seçmenlerin hoşuna gidecek

adımlar atmak için özel çaba göstermekte, seçmenlerin beklentilerine göre davranmaya çalışmaktadır. Birçok ülkede siyaset, lobi grupları, lobi faaliyetleri üzerinden dönmektedir. Yani "seçmenden bağımsız davranan temsilciler" bağımsızlık görüşünün ütöpik yönlerinden birisidir. Daha önemlisi, temsilciler hiç de öyle iddia edildiği gibi işinin ehli uzmanlar da değildir. Dönem dönem çok ağır hatalar yapabilmekte, yanlış kararlar alabilmekte ve birçok kez konu hakkında hiçbir fikre sahip olmadan oy vermektedirler. Yani kendi uzmanlıkları ve yetenekleri ile seçmenler için en iyinin ne olduğuna karar vereceği iddia edilen temsilciler de gerçekte bir ütopyadan ibarettir.

Bağımsızlık görüşü, esasında, "ulus egemenliği" anlayışı üzerinden temellendirilen ve ulus kavramına yaslanarak kendisini meşrulaştıran bir temsil anlayışı ortaya koymaktadır. Geri çağırma hakkının Türkiye'de uygulanabilirliğine ilişkin yürütülecek bir tartışmada ortaya atılabilecek olası itirazlar da, muhtemelen, ulus egemenliği üzerinden açıklanacaktır. Ulus egemenliği anlayışı üzerine inşa edilmiş anayasal sistemimizde, TBMM üyeleri bakımından da açık bir biçimde "emredici vekalet yasağı"na yer verilmiştir. Anayasamızın "Milletin Temsili" başlıklı 80. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler."*

Dolayısıyla temsil olgusunu bağımsızlık görüşü perspektifinden ele alan ve Anayasadaki ulus egemenliği anlayışını buna göre yorumlayacak bir kişi, milletvekillerinin kendilerini seçen seçmenlerin değil, tüm ulusun çıkarlarını esas alması, ulusun menfaatlerine uygun biçimde davranması gerektiğini; bunu engelleyen bir araç olacağı için geri çağırma hakkının (en azından) yasama üyelerine karşı uygulanmaması gerektiğini savunacaktır. Hakkın TBMM üyelerine uygulanmasının gerekli ya da mümkün olup olmadığını ileride ayrıca tartışacağız; ancak öncesinde, ulus egemenliği üzerinden yorumlanan bu temsil anlayışını tartışmaya devam edelim.

Her şeyden önce, ulus olgusunu, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız, onlardan üstün ve ayrı soyut bir varlık olarak tanımlamak ve egemenliği de bu soyut varlığa bahşetmek çağdaş demokrasiler ve insan haklarının ulaştığı nokta göz önüne alındığında artık eskimiş bir yaklaşımdır. Yöneten de yönetilen de somut insanlardır.

Kararı somut insanlar alır ve alınan kararların sonuçlarına da somut insanlar katlanır. Dolayısıyla soyut bir varlığa karar alma gücünü bahşedip, onun kararlarına somut insanların uyması gerektiğini söylemek demokrasi kavramı ile uyumsuz. Dahası soyut bir varlığın karar alması da zaten mümkün değildir. Bu varsayım hiçbir mantıksal temeli olmayan bir varsayımdır. Zaten bu nedenle, somut insanlar olan temsilcilerin bu soyut varlık adına davrandığını ileri sürme ihtiyacı duyulmuştur. Ancak hiçbir zaman, bu temsilcileri seçen bir avuç seçmenin, soyut bir varlık olan ulusu kimin temsil edeceğine nasıl karar verebildiğine dair mantıklı bir açıklama da getirilememiştir. Soyut varlık, somut insanların toplamından ayrı ve üstün ise, somut insanların bir kısmı (yani sadece seçme ehliyeti olan ve bizzat o seçimde oy kullanmış olanlar) soyut varlığın çıkarlarını temsil edecek kişileri neye dayanarak seçmektedir. Bu seçilenlerin soyut varlığı temsil ettiği nasıl söylenebilir? Zira bu soyut varlığın kendi ihtiyaçlarını ve taleplerini ifade edebilmesi mümkün değildir. Ne ulusun çıkarıdır, ne değildir? Buna kim nasıl karar verecektir? Bir avuç insandan oluşan TBMM Türk ulusunun ne istediğini, Türk ulusunun çıkarına olan şeyin ne olduğunu nasıl bilebilir? Tüm bu sorulara, ulus egemenliği kuramından yola çıkıldığında, mantıklı ve tutarlı yanıtlar verilemez. Yalnızca ardı ardına sıralanmış önkabuller ve varsayımlarla, görünüşte tutarlı, yamalı bir kuram ortaya çıkarılabilir.

Ali Fuat Başgil bunu çok net bir biçimde ifade etmiştir: *“Olayların ve gerçek varlıkların arkasında bunları sevk ve idare eden görünmez güçler ve iradeler tasavvur etmek yeni bir şey değildir. Eski insanlar hep böyle dini veya metafizik düşünürler ve tabii olayları bile tabiatüstü bir takım kuvvetlerin tezahürü zannederlerdi. Milli egemenlik ve milli irade gibi fikirler efsaneler devrine aittir. Bu fikirler, bunları doğuran tarihi olaylar ile birlikte çoktan tarihe karışmalıydı. ...Fakat böyle olmadı. Milli irade ve egemenlik fikri mabutsuz, kilisesiz ve ayinsiz bir din kutsiyeti aldı ve yeryüzünü sayısız mücahitleri, azizleri ve şehitleri ile doldurdu. ...Bunlara inanılmış fakat doğru olup olmadıkları araştırılmamıştır. ...milli irade ve egemenlik fikirlerinin efsanevi mahiyeti bu fikirlere beklenilmedik bir muvaffakiyet ve devam temin etmiştir.”*¹¹²⁴

Aslında olmayan, olduğu farz edilen bir iradenin, ulus iradesinin temsili fikri üzerinden oluşturan ilke ve sistemler "tanrısal egemenlik" anlayışının kalıntılarından

¹¹²⁴ Ali Fuat Başgil, **Ana Hukuk – Eski Adile Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Birinci Cilt I, Fasikül 1, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları No.10, 1943, s.180.

başka bir şey değildir. Günümüzde insanlığın bilimde ulaştığı nokta, insan hak ve özgürlüklerinin geldiği çizgi ve siyasal katılım anlamında burjuva devrimlerinden bu yana katedilen yol düşünüldüğünde, artık, burjuvazinin kendi iktidarını baki kılmak için dayandığı ulus (ve Rousseau'nun genel irade adı altında yine soyut bir varlık olarak tasavvur ettiği anlamda halk) egemenliği anlayışını ve bunlara dayanılarak savunulan ilke ve sistemleri terk etmek gerekmektedir. Daha demokratik sistemlerin inşası bu yolla gerçekleştirilebilir.

Bu bakımdan, anayasada yer alan emredici vekalet yasağı ve ulus egemenliği anlayışı terk edilmelidir. Burada ulus olgusunu reddetmekten söz etmediğimizi vurgulamak gerekir. Ulus bir sosyal gerçeklik olarak var olabilir ancak ona gerçek dışı bir takım yetenekler atfetmek metafiziktir. Duguit'in cümleleriyle ifade edersek: *“Elbette ulus bir gerçekliktir, ... ama bundan ulusun bir kişilik olduğu sonucu çıkarılamaz. Kuşkusuz aynı ulusun üyeleri, aynı anda aynı şeyi düşünür isterler. Milyonlarca kişinin aynı anda aynı şeyi düşünüp istemesinden, aynı amacı izlemesinden, aynı ülkeye özlem duymasından, milyonlarca bireysel iradenin dışında, onlardan ayrı ve onlara üstün, tek ve toplu, genel bir iradenin bulunduğu sonucu çıkmaz ve asla da çıkarılamayacaktır.”*¹¹²⁵

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl yönetileceği konusundaki kararı, bu ülkenin bir parçası olan somut insanlar vermektedir, vermelidir. Korunması gereken değer, bu somut insanların ortak menfaatleridir. Bu menfaatlerin neler olduğuna bu somut insanlar kimi durumlarda bizzat, kimi durumlarda oylarıyla belirledikleri temsilciler aracılığıyla karar vermektedir, vermelidir. Dolayısıyla egemenliği soyut bir varlık olarak ulusa atfetmenin gereği ve pratikte bir karşılığı da yoktur.

Soyut ve üstün varlık olarak ulusun egemen olduğu varsayımından kurtulduğumuzda, temsili vekalet ilkesi de kendiliğinden anlamsızlaşır. Bununla birlikte, emredici vekaleti de doğru yorumlamak gerekir. Zira temsilcilerden, temsil ettiklerinin bir aynası, bir minyatürü olmasını beklemek de ulusun egemen olduğunu söylemek kadar gerçek dışıdır. Bir temsilcinin kendisine oy verenleri aynen yansıtabilmesi hiçbir zaman mümkün değildir. Birbirinden farklı beklentileri ve görüşleri olan bir grup insanın oyları sonucu seçilen bir temsilcinin, kimi konularda

¹¹²⁵ Duguit, **Egemenlik ve Özgürlük**, s.392.

birbiriyle çatışan menfaatlere sahip olan bu insanları aynı anda yansıtabilmesi nasıl mümkün olabilir? Dahası, temsilci, seçildikten sonra, ne temsilcinin ne de temsil edilenlerin hiç bilmediği, hiç bir fikrinin ve tercihinin olmadığı bir konuda karar vermek durumunda kalabilir. Bu durumda olmayan bir fikri nasıl temsil edecektir? Dolayısıyla mandater görüşün çizdiği temsil ilişkisi de esasında ütopiktir. Fakat daha da önemlisi, temsilcilerin her daim hiç istisnasız biçimde seçtikleri kişileri aynen yansıtmalarını beklemek de mantıklı değildir. Temsilciler de kendi fikirleri, yetenekleri, algıları olan kişilerdir. Birçok açıdan karar verme konusunda daha avantajlı konumda bulunabilirler çünkü bulundukları konumun kendilerine sağladığı avantajlar vardır. Meseleyi farklı açılardan, çok daha kapsamlı verileri göz önünde bulundurarak ele alabilirler. Dolayısıyla bu kişilerin görüş ve yeteneklerinin de temsil ilişkisi içerisinde bir etkinliğinin olması gerekir.

Zaten pratikte temsil faaliyeti, seçmenlerin emirleri doğrultusunda tek taraflı olarak işleyen bir faaliyet değildir. Temsilciler hem seçmenlerinin düşüncelerini ve duygularını izlemeye devam eder, bunları anlamaya ve ona göre davranmaya çalışırlar; hem de seçmenleri ile kendi görüşlerini paylaşır, onları kendi fikirlerine kazanmaya çalışırlar. Karar alma süreçleri de işte bu karşılıklı istişarenin bir ürünü olarak gelişir. Temsilciler bazen bunu başarırlar, bazen başaramazlar. Bazen bunu bilerek görmezden gelirler, bazen algılayacak bilgi ve yetenekten yoksundurlar. Sebep ne olursa olsun, temsilciler, kendilerini seçen seçmenlerin tahammül edemeyeceği düzeyde seçmen iradesinden uzaklaştığında, bunun yaptırımını ile karşılaşırlar.

Bu yaptırım, o ülkedeki demokratik sisteme göre değişir. Eylemler, protestolar, dilekçe hakkının kullanılması, yargıya başvurulması, bir sonraki seçimde tepki oylarının verilmesi gibi yöntemler, "geri çağırma hakkının bulunmadığı bir ülkede" olası yaptırımlar olarak düşünülebilir. Ancak geri çağırma hakkının bulunduğu bir toplumda, temsil olgusuna ve seçme faaliyetinin doğasına uygun bir şekilde sorun çözümlenir: "Temsiliyet fiilen ortadan kalkmış ise, geri çağırma hakkı işletilerek hukuken de temsil ilişkisi ortadan kaldırılır."

Geri çağırma hakkının olmadığı toplumlarda, temsil etme kabiliyetini yitirmiş temsilcinin görevde kalmaya devam etmesinden doğan ikilik, sancılı ve zorlu bir

şekilde çözümleninceye kadar (eğer çözümlenirse) devam eder. Oysa bu süreçte, görevdeki kişi, kendisi görevden ayrıldıktan sonra da seçmenleri bağlayacak adımlar atmaya, borçlar altına girmeye, kamu kaynaklarını harcamaya vs. devam eder. İşte bu hastalıklı temsil ilişkinin ortaya çıkarabileceği sorunlara meydan vermemek, siyasal sistemi daha katılımcı ve demokratik kılmak için, temsilcilerin seçimle belirlendiği her yerde, geri çağırma hakkına da yer vermek gerekir. Geri çağırma, temsile dayanan sistemlerin "sürekli" demokratik kalmasını güvence altına alan bir güvenlik valfidir. Temsilciler temsil etme kabiliyetlerini tümüyle yitirdiklerinde, demokrasiyi sürdürmenin en etkili yolu geri çağırma hakkını devreye sokmaktır.

Türkiye demokrasisinin sahip olduğu birçok sorunun kalıcı ve etkin çözümü, hem yönetenler hem de yönetilenler nezdinde temsil algısının, katılımcı demokratik bir çerçeve içerisine oturtulması ile mümkün olabilir. Bu anlamda, seçmeni siyasal süreçlerden dışlayan mevcut egemenlik ve temsil anlayışının terk edilmesi ve siyasal karar alma süreçlerine seçmenlerin daha doğrudan ve aktif katılımını sağlayacak araçlarla siyasal sistemin donatılması gerekir. Geri çağırma hakkı bu hedef doğrultusunda atılabilecek belki de en küçük adımlardan birisidir.

Seçmenlerin kendi yasalarını yapabilmesine, yapılmış olan yasaları ilga ya da veto edebilmesine imkan tanıyan halk girişimi ve referandum araçları katılımcı bir demokrasinin en önemli mekanizmalarıdır. Ancak katılım araçları bunlardan ibaret değildir ve çok çeşitlidir. Önemli konularda kararı halkın doğrudan alabilmesine imkan tanıyan referandumlar, çeşitli hususların tartışılmasını sağlamak üzere seçmenlere yasama organına gündem önerisinde bulunma yetkisinin verilmesi, yerel demokrasinin güçlendirilmesi ve seçmenlerin yerel yönetimleri daha yakından takip edebilmelerini, denetleyebilmelerini mümkün kılan düzenlemeler gibi başka birçok katılım aracı dünyanın dört bir yanında uygulanmaktadır. Dahası, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler artık bilgiyi paylaşmayı, görüş bildirmeyi ve (doğru ve güvenli mekanizmalarla sağlandığı takdirde) oy vermeyi de oldukça kolaylaştırabilecek bir noktaya doğru hızla evrilmektedir. İnternet ortamında insanların belli bir konudaki görüşlerini ortaya koymak için kullandıkları e-dilekçeler bugün hukuki olarak geçerliliği olmasa da siyasal olarak etkisi olan katılım araçlarındandır. Gelecekte bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde,

katılımı daha da güçlendirecek ve mevcut temsili demokrasileri ideal demokrasi anlayışına biraz daha yaklaştıracak başka katılım araçları da üretilecektir.

Fakat, tüm bu araçlar ile donatılmış, işleyen ve istikrarlı bir katılımcı demokrasi, ancak bu yöndeki algının ve bilincin hem seçmenler hem de temsilciler nezdinde içselleştirilmesi ile mümkün olabilir. İşte bu yüzden diyoruz ki Türkiye'de, her şeyden önce değişmesi gereken, temsile ve onun doğasına ilişkin anlayıştır. Geri çağırma hakkı ile bu yönde küçük de olsa bir ilk adım atılabilir.

Geri çağırma hakkının Türkiye demokrasisine olumlu katkıları olabilecek bir usul olduğunu ifade ettiğimize göre, artık, çalışmamız boyunca yaptığımız mevzuat incelemeleri ve bunların uygulanmasına ilişkin pratik örneklerden derlediğimiz bilgi ve verilerden de yararlanarak şu soruya bir cevap verebiliriz: Geri çağırma hakkı Türkiye'de uygulanabilir mi?

Bu sorunun cevabını üç aşamada vermek gerekecektir: 1) Geri çağırma Türkiye Cumhuriyeti siyasal sisteminin içerisine adapte edilmeye uygun bir usul müdür? 2) Hangi tür geri çağırma, hangi kamu görevlilerine karşı uygulanabilir? Yani Türkiye'de hakkın kapsamı nasıl belirlenmelidir? 3) Nasıl bir geri çağırma usulü tercih edilmelidir?

Geri çağırma Türkiye Cumhuriyeti siyasal sistemi ile uyumlu bir araç mıdır?

Geri çağırma, genellikle ABD'deki uygulaması ile bilindiğinden, sanki ABD siyasal sistemine özgü, dolayısıyla yalnızca başkanlık sistemi ile yönetilen federal devletlerde uygulanmaya müsait bir usulmüş gibi algılanabilmektedir. Ancak gerek hakkın uygulamasını ABD özelinde incelediğimizde, gerekse diğer ülkelerle karşılaştırmalı araştırma yaptığımızda görürüz ki, devlet biçiminin ve hükümet sisteminin, geri çağırma hakkının bir ülkede uygulanabilirliği ile hiçbir ilişkisi bulunmaz.

ABD bir federal devlet olsa da, federal düzeyde görevlilere karşı geri çağırma hakkı tanınmamıştır. Geri çağırma yalnızca eyalet düzeyinde ve yerel yönetimler

düzeyinde uygulanmaktadır. Eyaletleri bağımsız biçimde ele aldığımızda ise, bu birimlerin kendi içinde örgütlenişleri bakımından üniter devletlerden farklı olmadıkları açıktır. Zaten hakkın mevcut olduğu ABD dışındaki ülkelerin büyük bölümü üniter devletlerdir. Hatta, hakkın ideale yakın düzeyde etkin biçimde uygulandığı bir diğer ülke olan Japonya da bir üniter devlettir. Benzer şeyler hükümet sistemi bakımından da söylenebilir. Her ne kadar geri çağırma hakkına siyasal sistemi içerisinde yer veren ülkelerin büyük çoğunluğunda başkanlık sistemi uygulanıyor olsa da, yarı-başkanlık sistemi ve özellikle parlamenter sisteme sahip ülkeler de az değildir. Başkanlık sistemi de parlamenter sistem de seçmenlerin temsilcilerini doğrudan ve sürekli denetlemelerine pekala imkan tanıyabilir. Nitekim ABD başkanlık sistemi ile yönetilmekte iken, Japonya'da parlamenter sistem mevcuttur.

Bununla birlikte, benimsenmiş olan seçim sisteminin geri çağırma üzerindeki etkisi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Belediye başkanı, bölge valisi, devlet başkanı gibi tekil olarak bizzat seçilen görevliler bakımından değil ama, ulusal/eyalet/bölge yasama meclisi veya belediye konseyi gibi kurul halindeki kamu organlarının üyelerinin seçiminde benimsenmiş olan sistemin, geri çağırma hakkının varlığını ve uygulamasını etkilediğini görürüz.

Geri çağırma hakkı, çoğunluk sistemi ile temsilcilerin belirlendiği yerlerde uygulanmaya daha müsait bir haktır. Bu düşüncenin temelinde şu bakış açısı yatar: hakkın etkin biçimde uygulanabilmesi için temsilci ve seçmen arasındaki ilişkinin belirgin olması gerekir. Nispi sistemde belli listeler üzerinden temsilci adaylarını belirlemiş olan siyasi partilere oy verilir. Neticede partilerin aldığı oy oranlarına göre koltuklar dağıtılır ve kimlerin seçilmiş olduğu belirlenir. Dolayısıyla adaylardan ziyade partiler ön plandadır. Oysa dar çoğunluk sisteminde tek bir seçim bölgesinde tek tek isimleri belirli adaylar (parti adayı olsun olmasın) yarışır ve en çok oyu alan isim seçilmiş olur.¹¹²⁶ Yani bir kamu görevlisi seçildiğinde onun seçmen kitlesi belirgindir. Seçildikten sonra temsil edeceği, onu denetleyecek olan kitle bellidir. Dolayısıyla kimin geri çağırabileceği de bellidir. Nispi sistemde böyle bir belirginlik

¹¹²⁶ Seçim sistemleri ve bunların avantajlı-dezavantajlı yönleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi?", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 55, Sayı 1-2, 1996, ss.105-111. Ayrıca bkz. Akartürk; **op. cit.**, s.270 vd.

olmadığından geri çağırma hakkının bu sistemin uygulandığı yerlerde uygulanamayacağı ileri sürülmüştür.

Bu nedenlerle kimi ülkelerde nispi sisteme göre seçilen kamu görevlileri geri çağırma hakkı kapsamı dışında bırakılmış; kimi ülkelerde ise nispi sisteme göre üyeleri belirlenen kamu organlarının ancak kolektif olarak geri çağırılabilmesine imkan tanınmıştır.¹¹²⁷ Dolayısıyla seçim sistemi, geri çağırma hakkının bir ülkede varlığını ve uygulanma biçimini belirleyen en önemli etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerçekten de nispi sistem ile temsilcilerin belirlendiği bir ülkede yasama üyelerinin geri çağırılabilir olması, birtakım usuli sıkıntıları beraberinde getirecektir. Örneğin X seçim bölgesinden 6 milletvekilinin nispi sisteme göre seçildiğini düşünelim. A partisi aldığı yüzde 40 oy ile 3, B partisi aldığı yüzde 25 oy ile 2 ve C partisi de aldığı yüzde 12 oy ile 1 milletvekili çıkarmış olsun. A seçim bölgesindeki seçmenlerin yalnızca yüzde 12'sinin desteğine sahip olan bir milletvekilinin her daim geri çağırılma riski altında olacağı ve yapılacak bir geri çağırma seçiminde en çok oyu alan aday (ya da evet/hayır oylamasında en çok oyu alan seçenek) kazanmış olacağından geri çağırma seçimini C partisinin hiçbir surette kazanamayacağı açıktır. Dolayısıyla nispi sistem ile birlikte uygulanan geri çağırma, seçmene değil siyasi partilere bahşedilmiş bir koz olarak işlev görecektir ve büyük ihtimalle azınlık kesimlerin seslerinin kısılmasının bir aracı olarak kullanılacaktır.

Türkiye'de de, TBMM üyeleri ile yerel yönetimler düzeyinde il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri nispi sisteme göre belirlenmektedir. Dolayısıyla bu organların üyelerinin geri çağırılmasına ilişkin bir usul düşünüldüğünde, seçim sisteminin de göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılması gerekir. Bu da bizi, cevaplayacağımız ikinci soruya götürmektedir.

Türkiye'de geri çağırma hakkının kapsamı ne olmalıdır?

Geri çağırma hakkının yukarıda açıkladığımız işlevleri ve demokratik bir sistemde üstlendiği rol göz önüne alındığında, ideal olan, hakkın kapsamının

¹¹²⁷ İsviçre, Almanya, Liechtenstein ve Polonya gibi.

"seçimle göreve gelinen bir makamda bulunan tüm kamu görevlileri"ni kapsayacak biçimde belirlenmesidir. Ancak gördük ki, siyasal sistemin örgütleniş biçimine ilişkin kimi özellikler (özellikle seçim sistemi) hakkın amaçlarına uygun ve aynı zamanda içinde bulunduğu sistem ile uyumlu biçimde işletilmesini zorlaştırabilmektedir. Bu durumda, sorunu aşmak için, ya geri çağırma hakkının en ideal biçimiyle uygulanmasına imkan tanıyacak biçimde mevcut siyasal sistemi dönüştürmeyi ya da geri çağırma hakkını mevcut siyasal sisteme uyarlayacak biçimde sınırlandırarak düzenlemeyi tartışmak gerekir.

Bu çalışmanın amacı, (her ne kadar böyle bir ihtiyaç olduğunu düşünüyor olsak da) Türkiye'de daha katılımcı bir siyasal sistemin baştan aşağı yeniden tasarlanmasına yönelik bir öneri sunmak değil; geri çağırma hakkını mevcut siyasal sistem içerisine adapte etmenin mümkün olup olmadığını tartışmak olduğundan, biz, halihazırdaki Türkiye siyasal sistemini mevcut haliyle ele alarak değerlendireceğiz.

Merkeziyetçi bir anlayışla örgütlenmiş üniter bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet yönetimi, merkezden yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere iki düzeyde yönetimden teşekkül eder. Çalışmada esas aldığımız literatürde tercih edilen biçimiyle ifade edersek, Türkiye'de ulusal düzeyde ve yerel düzeyde olmak üzere iki kategoride kamu görevlileri bulunmaktadır.

Ulusal düzeyde yalnızca Cumhurbaşkanı ve TBMM üyeleri seçimle göreve gelmektedir. Yerel düzeyde ise belediye başkanları ile belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, köy ve mahalle muhtarları ile köy/mahalle ihtiyar heyeti üyeleri seçimle belirlenmektedir. Cumhurbaşkanı, belediye başkanları ve köy/mahalle muhtarları (ihtiyar heyeti ile birlikte) çoğunluk sistemine göre seçilmekte iken, belediye meclisleri ve il genel meclisleri yüzde 10 barajlı nispi sisteme göre belirlenmektedir.

Nisan ayında yapılan referandumda kabul edilen 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile gerçekleşen anayasa değişiklikleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin hükümet sistemini önemli biçimde değiştirmiş ve Cumhurbaşkanına çok geniş yetkiler tanımıştır. Bu derece geniş yetkiler tanınmış olan Cumhurbaşkanı'nın cezai, hukuki ve siyasi denetimi ise,

sağlanması oldukça zor şartlara bağlanmıştır. Bu doğrultuda, hem önemli yetkilere sahip olması nedeniyle, hem mevcut denetim yollarının yetersizliği gözetilerek, hem de geri çağırma usulü ile uyumlu çoğunluk kuralına göre seçiliyor olması bakımından, Cumhurbaşkanının seçmenler tarafından geri çağırılması usulünün getirilmesi düşünülebilir. Ancak böylesi bir değişikliğin siyasal sistem üzerindeki olası etkilerinin de dikkatle değerlendirilmesi gerekir.

Son anayasa değişikliklerinin ardından üye sayısı 600'e çıkarılan TBMM üyelerinin geri çağırılmasında ise, nispi seçim sisteminden kaynaklanan bir uyumsuzluk söz konusudur. Her ne kadar, milletvekillerinin seçimine ilişkin sistemin gelecek dönemde değiştirilebileceği ve dar bölgeli çoğunluk sistemine geçilebileceği de konuşuluyor olsa da, hala uygulanmakta olan sistem yüzde 10 barajlı nispi seçim sistemidir. Yukarıda açıkladığımız üzere, nispi seçim sisteminde bireysel geri çağırma, özellikle azınlık kesimlerin sesini kısmada kullanılabileceği nedeniyle, pek sağlıklı bir yöntem olarak görünmemektedir. Bununla birlikte, eğer ki dar bölgeli çoğunluk sistemine geçilirse, milletvekillerinin bireysel olarak geri çağırılması usulünün de getirilmesi göz önünde bulundurulabilir.

Türkiye demokrasisinin en temel sorununun, temsil eden-temsil edilen ilişkisine yönelik algıdaki eksikliklerden, başka bir biçimde söylersek "katılımcı demokrasi kültürü"nü zayıflığından kaynaklandığı görüşümüzü ifade ettik. Bu anlamda eksikliğin giderilmesi, seçmen kitlesinin en alt birimlerden başlayarak devletin yönetimine, karar alma süreçlerine doğrudan ya da dolaylı katılımının sağlanmasına bağlıdır. Seçmenlerin, ancak pratikte edindiği deneyimlerle katılımcı demokrasi kültürünü geliştirebilecekleri; bunu geliştirmenin başkaca bir yolunun olmadığı da açıktır. Geri çağırma hakkının tanınması bu bağlamda bir katkı sağlayacaksa, bunun en alt yönetim birimlerinden yani yerel yönetimlerden başlayarak yapılması ayrıca önem arz eder.

Bunun en temel nedeni, yerel yönetimlerin ve yerel yönetim görevlilerinin seçmen kitlesine daha yakın konumda olmasıdır. Örneğin bir kasabanın seçmeni, hangi yasaların çıktığını, hangi düzenlemelerin tartışıldığını, uluslararası ilişkilerde ne tür adımların atıldığını çok fazla bilmez ve çoğu zaman bunların ne anlama geldiğini de anlamaz. Çünkü yasama organının faaliyetlerinin, aldığı kararların

günlük hayatında bir karşılığını somut biçimde göremez. Elbette alınan her karar hayatını önemli biçimde etkiliyordur ancak bunun hemen ve bariz bir etkisi olmadığı için (ya da olmadığı müddetçe) yasama organının yaptıklarına çok fazla ilgi göstermez. Bu yüzden de orada ne olup bittiğini anlayacak bir bilgi ve deneyim birikimine sahip olamaz. Bu durum bir paradoks halinde sürer. Yani seçmen bilgisiz olduğu için ilgi göstermez, ilgi göstermediği için de bilgi sahibi olamaz. Bunun bir noktada kırılması gerekir, aksi halde katılımcı ve demokratik bir yönetim (kağıt üzerinde hangi haklar ve özgürlükler süslü ifadelerle yazılı olursa olsun) sağlanamaz.

İşte bu kısır döngüyü kırmanın yolu, seçmeni, en yakından gözlemleyebileceği, anlayarak ve ilgi göstererek katılabileceği, katılırken de öğrenebileceği bir düzeyden yönetim süreçlerine müdahil etmektir. Hiç şüphesiz bu, yerel yönetimlerdir. Yani bir kasabanın seçmeni TBMM'nin yaptıklarından çoğu zaman bihaber ve ilgisiz olsa da, belediyesinin yaptıklarından çoğunlukla haberdardır. Temizliğinden güzelliğine, trafiğinden altyapısına, sosyal-kültürel etkinliklerinden ekonomik faaliyetlerine değin yaşadığı yeri tanıyan seçmen, bu alanların yönetiminde birinci elden söz sahibi olan belediyesinin işleyişini de daha iyi bilir ve daha iyi gözlemler. Dolayısıyla, belediye başkanının, belediye meclisinin ve yeri geldiğinde il genel meclisinin aldığı kararlar hemen ve doğrudan yaşamını etkilediği için bunları denetleme konusunda daha donanımlıdır. Bu yüzden geri çağırma hakkı, bir toplumda en azından yerel yönetimler düzeyinde tanınmalıdır. Geri çağırma hakkının verdiği güç ile seçmen, siyasal süreçleri biraz daha yakın takip etme ihtiyacı hissedecektir. Çünkü gerektiğinde müdahale edip bir şeyleri değiştirebilecek bir araca sahip olacaktır. Nitekim ABD’de de geri çağırma hakkının en yaygın ve etkin biçimde uygulandığı yönetim düzeyi, yerel yönetimler düzeyidir. ABD'deki geri çağırma girişimlerinin yaklaşık yüzde 95'i yerel yönetimler düzeyinde gerçekleşmektedir.

Bu nedenlerle, Türkiye’de geri çağırma hakkı, her şeyden önce yerel yönetimlerden başlayarak düşünülmeli ve düzenlenmelidir.¹¹²⁸

¹¹²⁸ Türkiye’de geri çağırma hakkının yerel yönetimler düzeyinde uygulanmasını öneren yazarlar vardır. Bkz. Ruşen Keleş, "Yerel Demokrasinin Neresindeyiz?", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.70; Selçuk Yalçındağ, "Belediyelerde Halk Katılımı", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 424, Eylül 1999, s.56; Oya Çiftçi, "Temsil, Katılım ve Yerel Demokrasi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 6, Kasım 1996, s.14. Metin Erten, **Nasıl Bir Yerel Yönetim?**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1999, s.318.; Metin Şenbil, "Direnme Hakkıyla Demokrat Türkiye", **Milliyet**, 24 Nisan 2013, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/direnme-hakkiyla-demokrat-turkiye-1698055/> (18.06.2017).

Bu doğrultuda, ilk akla gelen yerel yönetim birimi belediyelerdir. İl, ilçe ve belde belediyelerinin seçimle belirlenen kamu görevlileri olan belediye başkanları ile belediye meclis üyeleri, geri çağrılabilir görevlilerdir. Belediye başkanları, belediyelerde yürütmenin başı (en üst idari amir) olmaları itibariyle yerel yönetimlerde geri çağırmaya tabi tutulması gereken en temel kamu görevlileridir. Çoğunluk sistemine göre seçildikleri için hakkın en ideal biçimiyle uygulaması da zaten belediye başkanları yönünden olacaktır. Ancak hakkın olması gerektiği gibi işlevlerini yerine getirebilmesi; partizanca ve art niyetli kullanımlara alet edilmemesi için seçim sisteminin iki türlü çoğunluk sistemi olarak düzenlenmesi de gerekir. Aksi halde yüzde 25-30 oy oranları ile seçilen belediye başkanları kendisine oy vermemiş kesimlerce her daim geri çağrılabilir bir konumda bulunur. Oysa iki türlü bir çoğunluk sisteminde seçilen belediye başkanı, her daim, yüzde 50'nin üzerinde bir seçmen çoğunluğunun desteğine sahip olarak göreve gelecektir.

Belediyelerin karar organı olan belediye meclisleri ise nispi sisteme göre belirlendiği için, TBMM üyeleri bakımından söylenen şeyler belediye meclisi üyeleri için de geçerlidir.

Belediye sınırları içerisinde yer alan alt idari birimler olan mahallelerde ise oldukça sınırlı yetkilere sahip ancak seçimle işbaşına gelen kamu görevlileri olarak, muhtarlar ve ihtiyar heyetleri bulunur. Muhtar ve ihtiyar heyeti tek bir liste halinde oylanarak, çoğunluk kuralına göre belirlenmektedir. Ancak mahalle muhtarlıkları, yetkileri oldukça sınırlı temsili organlar olduğundan bunların geri çağrılabilir olmaları işlevsel olarak manasız görünmektedir. Bununla birlikte, mahalle muhtarlarının yetkilerinin genişletilmesi halinde bunların da geri çağırma kapsamına alınması düşünülebilir.

Bir diğer yerel yönetim birimi il özel idareleridir. Vali, il genel meclisi ve il encümeninden oluşan il özel idareleri içerisinde, yalnızca il genel meclisi üyeleri doğrudan halk tarafından seçilerek göreve gelmektedir. İl genel meclisleri de nispi sisteme göre belirlendiği için, burada da geri çağırma usulü pek uygun ve kullanışlı değildir.

Türkiye idari yapısı içerisindeki son yerel yönetim birimi ise köylerdir. Köyler, tek bir liste halinde seçilen köy muhtarı ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Köy muhtarlıkları, mahalle muhtarlıklarına kıyasla biraz daha fazla ve görece önemli yetkilere sahiptir. Köyün asayişinden, birtakım ekonomik faaliyetlere değin çeşitli konularda yetkileri bulunan, köyde günlük yaşamın işleyişinde önemli ve etkin bir yere sahip köy muhtarlıkları, adeta devletin köylerdeki görünen yüzüdür. Bu bakımdan mahalle muhtarlıklarının geri çağırılması manasız görünse de, köy muhtarlıkları için aynı şey söylenemez. Bu nedenle, muhtar ile birlikte tek bir liste halinde seçilen ihtiyar heyetinin de kolektif olarak geri çağırılabilmesi, köy seçmenlerinin yönetime katılımını güçlendirmesi bakımından olumlu olacaktır.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye'de geri çağırma hakkını öngörececek biçimde hazırlanmış ilk ve tek yasa tasarısı köy muhtarlarının geri çağırılmasına ilişkindir. 12.11.2009 tarihinde kamuoyuna duyurulan ancak yasalaşmayan Köy Kanunu Tasarısı Taslağında¹¹²⁹ yer alan "geri çağırma" başlıklı 27.madde hükmü şöyledir:

“MADDE 27- (1) Köy muhtarı ve meclisin kanunlarla kendilerine verilen görevleri yapmamaları ve bu durumun kamu hizmetlerinde aksamaya yol açması halinde, köyde kayıtlı seçmenlerin üçte biri, mahallin en büyük mülki idare amirine yazılı başvurarak muhtarın, meclisin veya muhtarla birlikte meclisin geri çağırılmasını isteyebilir.

(2) Yetkili seçim kurulu, mahallin en büyük mülki idare amirinin bildirimi üzerine otuz gün içinde muhtar veya meclisin geri çağırılıp çağırılmaması yönündeki seçmen iradesini tespit etmek üzere köyde halk oylaması yaptırır. Kayıtlı seçmenlerin en az üçte ikisinin geri çağırma yönünde karar vermesi durumunda, valinin bildirimi üzerine Bölge İdare Mahkemesinin kararı ile ilgili organın görevi sona erer.

(3) Geri çağırma talebi, mahalli idareler genel seçimlerinin üzerinden bir yıl geçmedikçe ve genel seçimlere bir yıldan daha az bir zaman kaldığı takdirde istenemez.

(4) Üzerinden bir yıl geçmedikçe yeniden geri çağırma başvurusu yapılamaz.”

¹¹²⁹ Taslağın tam metni için bkz. <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/koytasari2009.pdf> . Ayrıca hükmün değerlendirilmesine yönelik bir çalışma için bkz. İlker Gündüzöz, "Geri Çağırma Mekanizması ve Mahalli İdareler", **Türk İdare Dergisi**, Sayı:468, Eylül 2010, ss.49-61.

Söz konusu teklif, geri çağırma hakkını, gerekçeler yönünden sınırlandırarak yarı-siyasal bir yaklaşımla düzenliyor ve seçimde nitelikli çoğunluk aramak suretiyle hakkın kullanımını gereğinden fazla sınırlandırıyor olsa da, geri çağırma hakkının Türkiye siyasal sistemine girişine yönelik ilk girişimi temsil ediyor olması bakımından önemlidir.

Nasıl Bir Geri Çağırma Usulü Uygulanmalıdır?

Geri çağırma usulünü belirlerken öncelikle ortaya konulması gereken şey, geri çağırma hakkının nasıl nitelendirildiğidir. Çalışmamızda gördük ki, geri çağırma hakkının nitelendirilmesinde üç farklı yaklaşım söz konusu olmaktadır:

a) Geri çağırmayı saf siyasal bir usul olarak gören, dolayısıyla seçmenlerin herhangi bir nedenle sınırlı olmaksızın temsilcilerini geri çağırabilmesine imkan tanıyan yaklaşım.

b) Geri çağırma hakkının yalnızca belli birtakım nedenler söz konusu olduğunda kullanılabileceğini öngören, ancak bu nedenleri "yetersizlik, görevi kötü icra etme" gibi geniş olarak yorumlamaya müsait biçimde belirleyen, dolayısıyla geri çağırmada seçmenin takdir alanını çok fazla kısıtlamayan yarı-siyasal yaklaşım.

c) Geri çağırma nedenlerini belli birtakım suç veya kabahatleri işleme halleri ile sınırlayan ve bu nedenlerin geri çağırma seçimine gitmeyi gerektirecek düzeyde olgusal olarak varlığının yargısal makamlarca denetimini öngören yarı-yargısal yaklaşım.

Her üç usulü de içerisinde barındıran bir ülke olan ABD’de geri çağırma hakkına ilişkin incelememizden edindiğimiz en temel sonuç şudur ki, yalnızca saf siyasal usulün tercih edildiği yerlerde geri çağırma hakkının amaç ve işlevlerine uygun bir düzeyde etkili biçimde uygulanması mümkün olabilmektedir. Yarı-siyasal usulün tercih edildiği yerlerde hakkın etkinliği sınırlanmakta, yarı-yargısal usulün tercih edildiği yerlerde ise geri çağırma hakkı çoğu zaman kağıt üzerinde bir hakka dönüşmektedir. Seçmenine verdiği sözleri tutmayan, vaatlerinin tam tersi yönde davranan yani seçmenin güvenine ihanet eden kamu görevlilerinin geri çağırılmasına

imkan tanımayan; yalnızca birtakım suçlardan mahkum olma halinde işletilebilen bir geri çağırma usulünün, "seçmenlerin temsilcilerini doğrudan ve sürekli denetlemesi" anlamında geri çağırma hakkını tesis ettiği söylenemez.

Bu bakımdan, geri çağırma hakkının amaç ve işlevlerine uygun bir geri çağırma usulü düzenlenmek isteniyorsa, saf siyasal bir yaklaşımla usulün düzenlenmesi gerekir. Bu doğrultuda Türkiye'de, belediye başkanları başta olmak üzere kamu görevlilerinin geri çağırılmasında şöyle bir usul öngörülebilir:

a. Geri çağırma başvurusu ilgili kamu görevlisinin seçildiği seçim bölgesinde kayıtlı seçmenlerinin en az yüzde 1'inin imzasını içeren bir başvuru dilekçesi ile ve belli bir başvuru ücreti depozito olarak yatırılmak suretiyle yapılmalıdır.

Tek bir seçmenin de başvuruyu yapabileceği düşünülebilir. Ancak seçmenlerin yüzde 1'inin imzasını içeren bir dilekçe ile başvuru yapılabileceğini öngörmek, yersiz ve dayanaksız geri çağırma girişimlerini önemli ölçüde azaltacaktır. Yani bir muhtara yahut belediye başkanına kızan bir ya da birkaç seçmenin sırf muhtarı ya da belediye başkanını rahatsız etmek için geri çağırma başvurusu yapması mümkün olmayacaktır.

Başvuru ücreti de, yersiz ve ciddiyetsiz başvuruları caydırmaya yönelik bir önlemdir ve eğer yasada öngörülen sayıda seçmenin imzası toplanır ve girişim seçim aşamasına ulaşırsa iade edilmek üzere alınmalıdır. Başvuru ücreti, hakkın kullanımı engelleyecek düzeyde çok yüksek bir meblağda olmamalıdır.

b. Başvurucular, içlerinden belirledikleri 3 ya da 5 kişiyi, sürecin dürüst ve düzenli biçimde yürütülmesinde sorumluluğu üstlenen, geri çağırmaya ilişkin işlemleri yürüten ve seçim kurulu üyelerinin gerektiğinde irtibat kuracağı yetkili kişiler olarak, yani "geri çağırma komitesi" olarak bildirmelidir.

c. Başvurular ilgili seçim bölgesinde yetkili seçim kurulu başkanlığına yapılmalıdır. Geri çağırma komitesi, başvuru dilekçesinde, yalnızca "bilgilendirme amaçlı" olarak, geri çağırma nedenlerini belirten ve üzerine imza toplanacak olan geri çağırma dilekçelerinde de yer alacak olan bir gerekçe metni de sunmalıdır. Bu

metin 150 ya da 200 kelimeyi aşmayacak biçimde sınırlandırılabilir. Başvuruyu alan seçim kurulu bu metni yalnızca şekil şartları bakımından denetleyebilmelidir. Gerekçelerin doğruluğu yahut yerindeliğine ilişkin idari ya da yargısal bir denetim söz konusu olmamalıdır. Çünkü gerekçelerin yerindeliğine ilişkin denetimi, dilekçeye imza atıp atmamaya karar verirken ve seçim aşamasına geçilirse seçimde oy verirken "seçmenler" yapacaktır.

d. Geri çağırma talebini, bu talebe ilişkin gerekli bilgileri (hangi seçim bölgesinden hangi görevli geri çağrılmak isteniyor), geri çağırma talebinde bulunan komite üyelerinin kimlik ve iletişim bilgilerini ve imzalarını, geri çağırma nedenlerine ilişkin gerekçe metnini ve ilgili seçim bölgesinde kayıtlı seçmenlerin en az yüzde 1'inin imzalarını içeren geri çağırma başvurusunun yasada öngörülen başvuru şartlarını karşılayıp karşılamadığı başvuruyu alan seçim kurulunca denetlenecektir. Bu denetim, keyfiyeti önlemek bakımından bir süre ile sınırlandırılmalıdır.

e. Başvuru uygun bulunduğu takdirde bu durum, derhal hedefteki kamu görevlisine bildirilmelidir. İlgili kamu görevlisi, geri çağırma gerekçesi metninde yer alan iddialara karşılık olarak bir savunma metni hazırlayıp seçim kuruluna belli bir süre içerisinde (7 işgünü gibi) gönderebilir. Eğer gönderirse, hazırlanacak olan geri çağırma (imza) dilekçesine bu savunma metni de eklenecektir.

f. Başvuru uygun bulunduktan ve ilgili kamu görevlisinin savunma metnini göndermesi için öngörülmüş süre de dolduktan sonra, başvuruyu alan seçim kurulu, en geç 10 gün içerisinde üzerine imza toplanacak geri çağırma dilekçesini hazırlayıp geri çağırma komitesine iletmelidir. Sahteciliğe karşı bir önlem olarak, yalnızca seçim kurulunca hazırlanmış olan asıl dilekçenin çoğaltılması suretiyle elde edilen kopyalara imzalar toplanmalıdır.

g. Geri çağırma dilekçelerinin her bir nüshasının altında ya da arka yüzünde imza toplayıcıların kimlik bilgileri ve ABD örneğinde belirttiğimiz biçime benzer imzalı yemin beyanları bulunmalıdır.¹¹³⁰ Yalnızca ilgili seçim bölgesinde kayıtlı, oy kullanma yeterliğine sahip seçmenlerin imza toplayabilmesi yerinde olacaktır.

¹¹³⁰ Bu beyanların içeriğine dair bilgi için bkz. bu çalışma s.202.

Benzer şekilde dilekçeyi imzalayabilecekler de, yalnızca, ilgili seçim bölgesinde kayıtlı seçmenler olabilmelidir.

h. Bir geri çağırma seçimine gidilebilmesi için aranacak olan imza sayısı makul biçimde belirlenmelidir. Ne hakkın çok sık ve yersiz biçimde kullanılmasına meydan verecek, siyasi istikrarın bozulmasına sebep olabilecek kadar düşük bir oran belirlenmeli; ne de bu oran toplanması imkansız sayılara karşılık gelen dolayısıyla hakkı kullanılmaz kılan düzeyde yüksek olmalıdır. Bu doğrultuda, bir "üst sınır" olarak görülmesi ve bu oranların çok fazla üzerine çıkılmaması kaydıyla bizim önerimiz; ulusal düzeyde geri çağırma girişimlerinde, ilgili görevlinin ya da organın seçimi için yapılan son olağan seçimde kullanılan oyların en az yüzde 25'ine eşit sayıda seçmenin, yerel düzeydeki girişimlerde ise yüzde 30'una eşit sayıda ilgili seçim bölgesinde kayıtlı seçmenin imzası aranabilir.

Belirtmek gerekir ki, bu oranlar oldukça yüksek imza sayılarına karşılık gelmektedir. Örneğin son seçimler dikkate alındığında, cumhurbaşkanının ya da TBMM'nin geri çağırılması için aranacak imza sayısı 12 milyon üzerindedir. Yerel yönetimlerde ise, örneğin İstanbul büyükşehir belediye başkanının geri çağırılmasında, İstanbul seçmenlerinden 2.5 milyonun üzerinde imza toplanması gerekecektir.

1. İmzaların toplanması belli bir süre ile sınırlandırılmalıdır. Böylelikle bir geri çağırma girişimi başlatıp bunu sürekli olarak kamu görevlisini tehdit etmek için kullanacak art niyetli gruplar engellenmiş olur. Ayrıca seçim kurulları da gereksiz yere meşgul edilmez. Ancak bu süre, imza sayısının çokluğu da gözetilerek makul bir biçimde belirlenmelidir.

i. İmzalar toplanıp, seçim kuruluna süresi içerisinde teslim edildikten sonra, sürecin idare bakımından belki de en zorlu kısmı olan imzaların denetimi aşaması başlayacaktır. İmza sahteciliğinin önlenmesi bakımından çeşitli düzenlemeler, cezai yaptırımlar öngörülmalıdır. Özellikle karşılaşılabilecek en temel sahtecilik biçimi olarak, seçmenlerin adına, onlardan habersiz imza atılması durumu önlenmelidir. Bu noktada e-devlet ve e-imza uygulamalarının geliştirilip etkin biçimde kullanımını içeren yöntemler üzerine düşünülebilir. Çipli kimlikler ile imza atmayı mümkün

kılacak uygulamalar geliştirilebilir. Hem imza atmak, hem de bunların doğruluğunun denetimi, bu yolla oldukça kolaylaşabilir ve böylelikle geri çağırma usulü daha az masraflı bir hale getirilmiş olur.

j. İmzaların denetimi sonucunda, seçim kurulu yeterli sayıda geçerli imzanın olduğunu tespit ederse, bunu taraflara bildirmeli; ayrıca seçim kararı almalı, seçim gününü belirleyip ilan etmelidir. Bu işlemler sürecin geciktirilmesine imkan vermemek adına sürelerle bağlanmalıdır.

Seçim gününün belirlenmesine ilişkin kurallar da yine, hakkı işlevsiz kılacak kadar ileri bir tarihin seçim günü olarak belirlenmesini önleyecek biçimde düzenlenmelidir. Örneğin, yeterli sayıda geçerli imza olduğunun tespit edildiği tarihten başlayarak 90 günü aşmayan bir sürede seçimin yapılacağı öngörülebilir. Yahut yerel yönetimler bakımından bu süre daha kısa bir süre olarak belirlenebilir, TBMM seçimlerinin yenilenmesi halinde ise 120 güne çıkarılabilir.

k. İncelememizde gördük ki, geri çağırma seçiminin yapılmasında oldukça farklı usuller uygulanabilmektedir. İdeal olan, geri çağırma seçiminde, yalnızca geri çağırma sorusunun oylanmasıdır. Bu sayede geri çağırma süreci, olması gerektiği gibi, yalnızca görevdeki kişinin görevden alınmasının gerekip gerekmediği meselesine odaklanır. Çünkü işin içine rakip adaylar girdiğinde, geri çağırma sorusu aday yarışının gölgesinde kalabilmektedir. Dolayısıyla seçmenlerin bazıları, sırf hedefteki görevliye rakip olarak beliren adayların cazibesine kapılarak geri çağırmayı destekleyebilmektedir. Oysa geri çağırma, görevdeki kişiye ve onun icraatlarına odaklı bir süreç olmalıdır. Eğer geri çağırma oylamasında görevden alma kararı çıkarsa, bu durumda bir ara seçim yapılmak suretiyle boşalan yer doldurulmalıdır.

Ancak bu usulün de sakıncalı yönleri vardır. Çünkü iki ayrı seçim öngördüğünden, bu, daha fazla zaman ve emek harcanmasına yol açacak ve daha masraflı olacaktır. Örneğin bir belediye başkanının geri çağırılması için önce bir geri çağırma oylaması yapılacak, geri çağırma kararı çıkması halinde bu kez yerine geçecek kişinin belirlenmesine yönelik ayrı bir seçim organize edilecektir. Bunun hemen sonraki hafta yapılamayacağı açıktır. Dolayısıyla geri çağırma kararı ile yeni

belediye başkanının belirlenmesi arasında en az 4-5 aylık bir zaman olacaktır. Bu süreçte eski belediye başkanının görevine devam edeceği öngörülebilir ancak yine de bir meşruiyet sorunu doğacaktır. Dahası zaten aylarca süren geri çağırma süreci, 4-5 ay daha uzamış olacak, bu da geri çağırmanın etkili bir araç olarak işlev görmesini engelleyecektir.

Bu bakımdan, geri çağırma sorusunun aday yarışının gölgesinde kalabilmesi riskini de göze alarak, seçimde iki oylamanın aynı anda yapılması usulünü tercih etmek daha makul görünmektedir. Bu usulde, geri çağırma oylaması ile geri çağırma halinde boşalan koltuğun doldurulmasına ilişkin oylama aynı anda yapılmaktadır. Türkiye'de de iki ayrı seçimin getireceği olumsuzluklardan kaçınmak için böyle bir usul tercih edilebilir. Bu durumda, geri çağırma seçiminde, oy pusulası iki sorudan oluşacaktır. Birinci soruda seçmenler, ".... görevden alınsın mı?" yahut "...geri çağırılın mı?" biçimindeki geri çağırma sorusunu evet ya da hayır seçeneklerinden birini işaretlemek suretiyle oylarken; ikinci soruda geri çağırma halinde geri çağırılan görevlinin yerine kimin seçilmesini istediklerine ilişkin tercihlerini (ilgili partiyi, ya da adayı işaretlemek suretiyle) yapacaktır.

Elbette bu usul tercih edilirse, geri çağırma seçimi kararı alınması ile birlikte, geri çağırma seçiminde aday olacakların başvuru işlemlerinin de örgütlenmesi gerekecektir. Dolayısıyla geri çağırma mevzuatı buna ilişkin hususları da düzenlemelidir.

1. Geri çağırma başvurusu, süre bakımından sınırlandırılmalıdır. Kamu görevlilerinin veya organlarının göreve başlamalarının üzerinden bir yıl geçmedikçe ve görev sürelerinin sona ermesine bir yıldan daha az zaman kala geri çağırmaya konu edilemeyecekleri öngörülmelidir. Bu kural, hem görevine yeni başlamış görevlilerin daha icraatlarını ortaya koyamadan partizan amaçlarla geri çağırmaya konu edilmelerini önleyecek, hem de olağan seçimlere az bir zaman kala gereksiz yere bir özel seçim düzenlenmesine engel olacaktır.

m. Bununla birlikte sayı bakımından sınırlandırmada dikkatli olunmalıdır. "Bir görevli hakkında bir görev dönemi içerisinde yalnızca bir kez geri çağırma başvurusunda bulunulabilir" gibi bir kural konulursa, bu kural geri çağırma

girişimlerinin önünü kesmek amacıyla, kamu görevlileri tarafından, art niyetli olarak kullanılabilir. Bunun yerine, bir görevli hakkında aynı görev dönemi içerisinde yalnızca bir kez "geri çağırma seçimi"nin yapılacağı kuralına yer verilebilir. Bu sayede, geri çağırma başvurusu yapılmış ancak yeterli imza toplanamadığı için ya da başka herhangi bir nedenle girişim seçim aşamasına ulaşmadan başarısızlığa uğramış ise, yeniden geri çağırma başvurularının yapılması mümkün olacaktır.

Buna ek olarak, yapılan bir geri çağırma seçimi sonrasında, seçmenlerin geri çağırma hakkını tümüyle ortadan kaldırmamak adına, ABD'nin kimi eyaletlerinde benimsenen bir kurala da ayrıca yer verilebilir. Buna göre, bir geri çağırma seçiminden sonra yeniden geri çağırma başvurusunda bulunmak isteyen seçmenlerin, başvuru aşamasında, bir önceki geri çağırma seçiminin masraflarına karşılık gelen parayı hazineye yatırmak kaydıyla başvuruda bulunmalarına imkan tanınmaktadır. Dolayısıyla, ikinci kez geri çağırma seçimine gidilirse, seçim masrafları başvuru tarafından karşılanmış olmaktadır. Eğer girişim seçim aşamasına ulaşmazsa, yatırılan para başvurucaya iade edilmelidir.

Önerdiğimiz geri çağırma usulü elbette, hakkın, ABD'nin belli eyaletlerinde ve yerel yönetimlerinde uygulanan ideal biçimini karşılamamaktadır. Ancak Türkiye'nin bugünkü koşullarında, (yani siyasal sistemi olduğu gibi kabul ettiğimizde), “hakkın ideale en yakın uygulamasının nasıl sağlanabileceği” sorusu üzerinden ulaştığımız sonuç genel hatları ile budur, diyebiliriz.

Bugün Türkiye'de geri çağırma hakkı, seçmen kitesince tanınan, dolayısıyla geniş bir kesim tarafından sahiplenilen ve talep edilen bir hak değildir.¹¹³¹ Bu

¹¹³¹ Ancak bu, hakkın hiç tanınmadığı yahut savunulmadığı anlamına gelmez. Tıpkı ABD'de olduğu gibi, Türkiye'de de geri çağırma hakkının ilk savunucuları sosyalist çizgideki parti ve hareketlerdir. Emek Partisi (EMEP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Türkiye Komünist Partisi (TKP) gibi partilerin program ve tüzüğü içerisinde veya seçim bildirgelerinde geri çağırma hakkına yer verilmektedir. Bununla birlikte, sadece sol çizgideki oluşumlar değil, sağ oluşumlardan da geri çağırma hakkına programında yer verenler bulunmaktadır. Örneğin Adalet Partisi (AP), partinin misyon ve vizyonunu açıklarken geri çağırma hakkının da içerisinde yer aldığı katılımcı bir demokrasiden yana olduğunu ileri sürmektedir. Meclisteki partilere baktığımızda ise, HDP'nin 2014 yerel seçim bildirgesi içerisinde geri çağırma hakkına yer verildiğini görürüz. Ayrıca AKP cephesinde, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Mehmet Uçum, anayasa değişiklikleri öncesinde (2016) yaptığı açıklamalarda, tasarlanacak yeni siyasal sistem içerisinde milletvekillerinin geri çağırılması usulünün de düşünülebileceğini ifade etmiş ve bu sistemi açıklayan bir video-röportaj yayımlanmıştır. Bkz. <http://www.mehmetucum.com/304-video-albumu&lang=1&videoID=226> (23.06.2017). Siyasi partiler dışında, çeşitli demokratik kitle örgütleri ve meslek örgütleri de geri çağırma hakkının getirilmesi yönünde çağrılarda bulunmuştur, bulunmaktadır. Örneğin TMMOB 1998'de yaptığı

bakımdan, geri çağırma hakkına ilişkin bir düzenlemenin yapılmasını yasakoyucular nezdinde zorlayan koşulların olduğundan söz edilemez.¹¹³² Ancak bu durum, geri çağırma hakkının Türkiye demokrasisi bakımından bir gereklilik olduğu gerçeğini değiştirmez. Türkiye seçmeni bakımından eksiklik, böylesi bir aracın varlığından haberdar olmamalarıdır. Daha katılımcı bir demokrasiden yana olan sivil toplum örgütlerinin, bilim insanlarının, siyasetçilerin ve siyasi partilerin, seçmenlerin bu anlamda bilgilendirilmesini sağlamada önemli bir rol üstlenmeleri mümkündür. Türkiye seçmenine, geri çağırma hakkını, dünyadaki en ideal ve etkileyici örneği olan ABD üzerinden olabildiğince kapsamlı bir biçimde tanıtmayı amaçlayan bu çalışmanın, bu yönde ortaya çıkabilecek çabalara katkı sunacak bir kaynak olmasını temenni ederiz.

demokrasi kurultayında geri çağırma hakkının tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. <https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/demokrasinin-isleyisi>

¹¹³² Bununla birlikte, 2005 yılında belediye başkanları içerisinde yapılan bir çalışma göstermektedir ki, yerel yönetim görevlileri geri çağırma hakkının tanınmasına olumlu bakmaktadır. Abdullah Çelik, ülke genelinde tabakalı örneklem yönetimini kullanarak belirlediği 200'ün üzerinde belediye başkanı ile, geri çağırma hakkına dair bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Belediye başkanlarına "halkoylaması ile belediye başkanlarının olağan görev süreleri sona ermeden, görevine son verilmesi mevzuata konulmalıdır" yargısına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Belediye başkanlarının yüzde 71.8'i bu yargıya "kesinlikle katılıyorum" veya "katılıyorum" seçeneklerini işaretlemek suretiyle karşılık vermiştir. Bkz. Abdullah Çelik, "Halkoylaması ile Belediye Başkanları Görevden Alınabilmeli Mi?", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XX, Sayı 1, 2005, s.452-453.

KAYNAKÇA

- Abbott, Frank Frost. "The Referendum and the Recall among the Ancient Romans", **The Sewanee Review**, Vol.23, No.1, Ocak 1915, ss. 84-94.
- Adams, John. "Thoughts on Government: Applicable to the Present State of the American Colonies; in a Letter From a Gentleman to His Friend", Nisan 1776. <http://www.heritage.org/initiatives/first-principles/primary-sources/john-adams-thoughts-on-government> (05.04.2016).
- Adrian, Charles R. **State and Local Government**, 2.Bası, New York: McGraw Hill Book Company, 1967.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. "Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce", **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XLI, Sayı:1-4, Ocak-Aralık, 1986, ss.131-152.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XLVI, Sayı:1-2, Ocak-Haziran, 1991, ss.21-30.
- Akartürk, Ekrem Ali. **Oy Hakkının Anayasal İlkeleri**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2017.
- Akın, Rıdvan. "TBMM'nin XXII. Döneminde AKP İktidarı (2002-2007)", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2012/1, Şubat 2014, ss.3-50.
- Aktan, Coşkun Can. "21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:29, Eylül-Ekim 1999, ss.600-606.
- Allswang, John M. **The Initiative and Referendum in California, 1898-1998**, Stanford: Stanford University Press, 2000.
- Altman, David. **Direct Democracy Worldwide**, New York: Cambridge University Press, 2011.
- Alvarez, R. Michale ve D. Roderick Kiewiet, "Rationality and Recall", **California Institute of Technology**, Ocak 2005, <https://www.princeton.edu/csdp/events/Kiewiet051905/Kiewiet05192005.pdf> (03.01.2017)
- Anderson, Seth S. "Judicial Retention Evaluation Programs", **Loyola of Los Angeles law Review**, Vol.34, June 2001, ss.1376-1389.
- Antieau, Chester James. **A U.S. Constitution for the Year 2000**, Chicago: Loyola University Press, 1995.

- Aristoteles, **Atinaların Devleti**, Çev: Ari Çokona, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Arnon, Harel. **A Theory of Direct Legislation**, New York: LFB Scholarly Publishing LLC, 2008
- Aspin, Larry ve William K. Hall, “Thirty Years of Judicial Retention Elections: An Update”, **The Social Science Journal**, Vol.37, No.1, 2000, ss.1-17.
- Bacon Edward M. ve Morrill Wyman. **Direct Elections and Law-Making by Popular Vote**, Boston ve New York: Houghton Mifflin Company, 1912.
- Baldassare, Mark ve Cheryl Katz, **The Coming Age of Direct Democracy, California’s Recall and Beyond**, New York: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2008.
- Bannon, Alicia. **Rethinking Judicial Selection in State Courts**, New York: Brennan Center For Justice at NYU School of Law, 2016.
- Barga, Michael “The Long Depression (1873-1878)”, Virginia Commonwealth University, The Social Welfare History Project, VSU Libraries, <http://socialwelfare.library.vcu.edu/eras/civil-war-reconstruction/the-long-depression/> , (10.09.2016).
- Barnett, James D. **The Operation of the Initiative, Referendum and Recall in Oregon**, New York: The MacMillan Company, 1915.
- Barnett, James D. “The Operation of the Recall in Oregon”, **The American Political Science Review**, Vol. 41, No.6, 1912, ss.41-53.
- Barnett, James D. "Fighting Rate Increases by the Recall", **National Municipal Review**, Vol.11, 1922, ss. 213-214.
- Başgil, Ali Fuat. **Ana Hukuk – Eski Adile Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Birinci Cilt I, Fasikül 1, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları No.10, 1943.
- Beard, Charles A. ve Birl E. Shultz, **Documents on the State-wide Initiative, Referendum and Recall**, New York: The MacMillan Company, 1912.
- Beard, Charles A. **American Government and Politics**, New York: The MacMillan Company, 1914.
- Bednarz, Hanna. **The Development of Direct Democracy Mechanisms in Poland**, Centre for Research on Direct Democracy Aarau (ZDA) at the University of Zurich, C2D Working Paper Series 44, 2013.

- Benjamin, Gerald ve Richard P. Nathan, **Regionalism and Realism: A Study of Government in the New York Metropolitan Area**, Washington D.C.:Brookings Institution Press, 2001.
- Berg, Larry L. ve Harlan Hahn, John R. Schmidhauser, **Corruption in the American Political System**, New Jersey: General Learning Press, 1976.
- Best, Kevin J. "Maryland Municipal Recall Elections: Direct Democracy or Political Guerilla Tactics?", **Municipal Maryland**, Aralık 2003, ss.4-9.
- Bird, Frederick L. ve Frances M. Ryan, **The Recall of Public Officers: A Study of the Operation of the Recall in California**, New York: The MacMillan Company, 1930.
- Bourne, Jonathan Jr., "Functions of the Initiative, Referendum and Recall", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.43, Eylül 1912, ss.3-16.
- Bowler, Shaun. "Recall and Representation Arnold Schwarzenegger Meets Edmund Burke", **Representation**, Vol. 40, No. 3, 2004, ss. 200-212.
- Bowler, Shaun ve Bruce Cain, "Introduction—Recalling the Recall: Reflections on California’s Recent Political Adventure”, **PS: Political Science**, Vol. 37(1), Ocak 2004, ss. 7–10.
- Braunstein, Rich. **Initiative and Referendum: Governing Through Direct Democracy in the United State**, New York: LFB Scholarly Publishing LLC, 2004.
- Bryan, Frank M. **Real Democracy - The New England Town Meeting and How It Works**, Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- Budge, Ian. "Direct and Representative Democracy: Are They Necessary Opposed?", **Representation**, Vol.42, No.1, 2006, ss.1-12.
- Buechi, Rolf. "Use of Direct Democracy in the Jura Conflict", İçinde: Wilfried Marxer (Ed.), **Direct Democracy and Minorities**, Wiesbaden: Springer VS, 2012, ss.181-193.
- Burns, James MacGregor ve J. W. Peltason, Thomas E. Cronin, **Government By The People**, 14.bası, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1990.
- California Commission on Campaign Financing, **To Govern Ourselves – Ballot Initiatives in the Los Angeles Area**, Los Angeles: Center For Responsive Governance, 1992.

California Constitution Revision Commission, **Article XXIII Recall Background Study**, San Francisco, Mayıs 1968.

California Secretary of State, **Recall History in California (1913 to Present)**, <http://www.sos.ca.gov/elections/recalls/recall-history-california-1913-present/> ; (15.10.2016)

Caniklioglu, Meltem Dikmen. “Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”, İçinde: **Prof. Dr. Mahmut Tevfik BİRSEL’ e Armağan**, İzmir: DEÜ Hukuk Fakültesi Yayını, 2001, ss.461-494.

Center for Arizona Policy, “Judicial Retention & Selection in Arizona”, http://www.azpolicypages.com/judicial-reform/judicial-retention-selection-in-arizona/#_edn10 (12.04.2017)

Center For Governmental Studies, **Democracy by Initiative: Shaping California’s Fourth Branch of Government**, 2.bası, Los Angeles: Center for Governmental Studies, 2008.

Cheneval, Francis ve Mónica Ferrín. “European Union and Direct Democracy: A Possible Combination?” Bruxelles: European Commission, 2016, http://beucitizen.eu/wp-content/uploads/D8.7_Options-for-Direct-Democracy-in-the-EU_FINAL.pdf (18.05.2017).

Childs, Richard ve Everett P. Wheeler, Charles Hopkins Hartshorne, Edward D. Page, “Discussion of the Selection and Removal of Judges”, **Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York**, Vol. 3, No. 2, Efficient Government, Ocak 1913, ss. 109-116.

Citizens Research Council of Michigan (CRC), “Michigan’s Recall Election Law”, Report 379, Haziran 2012, <http://crcmich.org/PUBLICAT/2010s/2012/rpt379.pdf> (12.02.2016).

Cohen, Michael L. “Recall in Washington: A Time For Reform”, **Washington Law Review**, Vol.50, 1974, ss.29-56.

Cowen, Nick. **Total Recall: How Direct Democracy Can Improve Britain**, London: Institute for the Study of Civil Society, 2008.

Croly, Herbert. **Progressive Democracy**, New York: The MacMillan Company, 1915.

Cronin, Thomas E. **Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999.

- Çelik, Abdullah. "Halkoylaması ile Belediye Başkanları Görevden Alınabilmeli Mi?", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XX, Sayı 1, 2005, ss.447-461.
- Çiftçi, Oya. "Temsil, Katılım ve Yerel Demokrasi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 6, Kasım 1996, ss.5-14.
- Dann, B. Michael ve Randall M. Hansen, "Judicial Retention Elections", **Loyola of Los Angeles Law Review**, Vol.34, June 2001, ss.1429-1446.
- Davis, Thomas A. "The Recall As a Measure of Popular Control", İçinde: William Bennett Munro (ed.), **The Initiative, Referendum and Recall**, New York and London: D. Appleton and Company, 1920, ss.313-320.
- Denis, Henry. **Political Judiciary and the Recall of Judges**, New Orleans: Schumert&Warfield 1915.
- Denman, William. **The Recall of the Judiciary in California**, San Francisco: The Recorder Printing and Publishing Co., 1911.
- De Witt, Benjamin Parke. **The Progressive Movement**, New York: The MacMillan Company, 1915.
- Dodd, W. F. "The Recall and The Political Responsibility of Judges", **Michigan Law Review**, Vol.X, No.2, Aralık 1911, ss.79-92.
- Duguít, Leon. "Egemenlik ve Özgürlük", İçinde: Cemal Bali Akal (Der), **Devlet Kuramı**, Çev: Didem Köse, Sedef Koç, 2.b., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, ss.379-400.
- Duncan-Clark, S. J. **The Progressive Movement, Its Principles and Its Programme**, Boston: Small, Maynard&Company Publishers, 1913.
- Eaton, Clement. "Southern Senators and the Right of Instruction, 1789-1860", **The Journal of Southern History**, Sayı 18, No.3, Ağustos 1952, ss. 303-319.
- Eckstein, Paul F. "The Impeachment of Evan Mecham", **Litigation**, Vol. 16, No. 3, Bahar 1990, ss.41-44.
- Elliot, Jonathan (Der.). **The Debates In the Several State Conventions For the Adoption of the Federal Constitution**, 5 Cilt, 2. bası, Philadelphia: Lippincott, 1836.
- Erdoğan, Mustafa. **Anayasal Demokrasi**, 3. Bası, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 1999.
- Eroğul, Cem. **Anatüzeğe Giriş**, 6.b., İmaj Yayınevi, Ankara, 2000.
- Erten, Metin. **Nasıl Bir Yerel Yönetim?**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1999.

- Esterling Kevin M. ve Kathleen M. Sampson, **Judicial Retention Evaluation Programs in Four States – A Report with Recommendations**, Chicago: American Judicature Society, 1998.
- Extension Division of the University of Kansas, “Debating and Public Discussion. The Recall of Judges”, **Bulletin of the University of Kansas**, Political Science Series No.2, Vol.XV, Aralık 1913.
- Fairlie, John A. "The Referendum and Initiative in Michigan", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S.43, Eylül 1912, ss. 146-158.
- Farrand, Max. **The Records of the Federal Convention of 1787 Cilt I**, New Haven: Yale University Press, 1911.
- Feeney, Floyd. “The 2003 California Gubernatorial Recall”, **Creighton Law Review**, Vol.41, 2007, ss.37-91.
- Feiock, Richard C. ve Seung-Bum Yang, “Factors Affecting Constitutional Choice: The Case of the Recall in Municipal Charters”, **State and Local Government Review**, Vol.37, No.1, 2005, ss.40-48.
- Fejes, Fred. **Gay Rights and Moral Panic: The Origins of America's Debate on Homosexuality**, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Fordham, Jefferson B. “The Utah Recall Proposal”, **Utah Law Review**, No.1, 1976, ss.29-37.
- Fossedal, Gregory A. **Direct Democracy in Switzerland**, New Brunswick ve London: Transaction Publishers, 2002.
- Fossey, W. Richard. “Meiners v. Bering Strait School District and the Recall of Public Officers: A Proposal For Legislative Reform”, **Alaska Law Review**, Vol.2, 1985, ss.41-75.
- Foster, George N. Geri Çağırma Lehide Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, ss.16-19.
- Fox, Justin ve Kenneth W. Shotts, "Delegates or Trustees? A Theory of Political Accountability", **The Journal of Politics**, Vol.71, Issue 4, Ekim 2009, ss.1225-1237.
- Franco-Cuervo, Ana Beatriz “Colombia: Instituciones, Líderes Políticos y Abstención Electoral (1991-2013)”, İçinde: Yanina Welp ve Uwe Serdült (ed.), **La Dosis Hace el Veneno: Análisis de la Revocatoria del Mandato en**

- América Latina, Estados Unidos y Suiza**, Quito, Ecuador: Instituto de la Democracia, 2014, ss.57-81.
- Garber, J. Otis. "The Use of the Recall in American Cities", **National Municipal Review**, Vol.15, Mayıs 1926, ss.259-261.
- Garrett, Elizabeth. "Democracy in the Wake of the California Recall", **University of Pennsylvania Law Review**, Vol.153, 2004, ss.239-284.
- Garrett, Elizabeth. "Campaign Finance in the Hybrid Realm of Recall Elections", **Minnesota Law Review**, Vol. 97, 2013, ss.1654-1699.
- Gastil, John ve Robert Richards, "Making Direct Democracy Deliberative through Random Assemblies", **Politics & Society** , Vol.41, Issue:2, 2013, ss.253-281.
- Gerber, Elisabeth R. **The Populist Paradox: Interest Group Influence and the Promise of Direct Legislation**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.
- Gienapp William E. (Ed.) **This Fiery Trial: The Speeches and Writings of Abraham Lincoln**, New York: Oxford University Press, 2002.
- Gilbertson, H. S. "Popular Control Under the Recall", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.38, No.3, Commission Government in American Cities, Kasım 1911, ss.163-168.
- Gilbertson, H. S. "Conservative Aspects of the Recall", **National Municipal Review**, Vol.9, Nisan 1912, ss.204-211.
- Gilbertson, H. S. "The Recall -- Its Provisions and Significance", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 43, The Initiative, Referendum and Recalls, Eylül, 1912, ss.216-226.
- Goebel, Thomas. **A Government by the People: Direct Democracy in America, 1890-1940**, Chapel Hill ve London: The University of North Carolina Press, 2002.
- Goodman, Shira J. ve Lynn A. Marks, "Lessons From an Unusual Retention Election", **Court Review**, Vol.42, Issue:3-4, 2006, ss.6-14.
- Goodwyn, Lawrence. **The Populist Movement**, London: Oxford University Press, 1978.
- Gözler, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı)**, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2010.
- Gözler, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt II, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.

- Gözübüyük, A. Şeref **Yönetim Hukuku**, 24. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.
- Griffith, Gareth ve Lenny Roth. "Recall Elections", **NSW Parliamentary Library Research Service**, E-Brief 3, Şubat 2010, <https://www.parliament.nsw.gov.au/researchpapers/Documents/recall-elections/Recall%20Elections%20E%20Brief.pdf> (19.02.2017).
- Grossack, David C. "Recalling U.S. Senators and Congressmen", A legal Analysis Prepared for the U.S Citizens Association, Akron, Ohio, <https://scannedretina.files.wordpress.com/2013/09/recalling-u-s-senators-and-congressmen2.pdf> (11.04.2016).
- Gündüzöz, İlker. "Geri Çağırma Mekanizması ve Mahalli İdareler", **Türk İdare Dergisi**, Sayı:468, Eylül 2010, ss.49-61.
- Hall, Arnold Bennett. **Popular Government: An Inquiry into the Nature and Methods of Representative Governments**, New York: The MacMillan Company, 1923.
- Hall William K. ve Larry T. Aspin, "What Twenty Years of Judicial Retention Elections Have Told Us", **Judicature**, Vol.70, 1987, ss.340-347.
- Hamilton, Alexander "The Federalist No.35", İçinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001.
- Hamilton, Marci A. "Direct Democracy and the Protestant Ethic", **Journal of Contemporary Legal Issues**, Vol. 13, 2004, ss.411-457.
- Hartwell, Edward M. **Referenda in Massachusetts and Boston**, Boston: City of Boston Printing Department, 1910.
- Haskell, John. **Direct Democracy or Representative Government? Dispelling the Populist Myth**, Oxford: Westview Press, 2001.
- Haynes, John R. "Recall in Los Angeles", İçinde: Julia E. Johnsen (der.), **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, ss.26-27.
- Hichborn, Franklin. **'The System' as Uncovered by the San Francisco Graft Prosecution**, San Francisco: Press of the James H. Barry Company, 1915.
- Hichborn, Franklin. **Story of the Session of the California Legislature of 1911**, San Francisco: Press of the James H. Barry Company, 1911.
- Hicks, John D. **The Constitutions of the Northwest States**, Lincoln: University of Nebraska University Studies, 1923.

- Hoar, Roger Sherman. "Advantages of the Recall", İçinde: Julia E. Johnsen, **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, ss.22-23.
- Hoshour, Harvey S. "Prize Argument Against the Judicial Recall", **The American Law School Review**, Vol.3, 1915, ss.623-628.
- Houston, Scott. "Legal Q § A", Texas Municipal League Hukuk Servisi Müdürü tarafından Mayıs 2010'da hazırlanmış olan bilgilendirici metin. <http://www.tml.org/legal-qna/2010May-SH.pdf> (14.11.2016)
- Hyink, Bernard ve David Provost. **Politics and Government in California**, San Francisco: Pearson Education, 2004.
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), **Direct Democracy: The International IDEA Handbook**, Stockholm: International IDEA, 2008.
- Jacques, Janice. **The Political Reform Movement in Los Angeles, 1900-1909**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Claremont Graduate School, 1948.
- Janicki, Mary M. ve Kristina Arsenault, "Recall of Municipal Officials", OLR Research Report, 18 Ocak 2002, <https://www.cga.ct.gov/2002/rpt/2002-R-0076.htm> ; (17.03.2017)
- Jennings, Edward E. Geri Çağırma Lehinde Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges) - The Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, ss.3-6.
- Johanningmeier, Corey A. "Law & Politics: The Case Against Judicial Review of Direct Democracy", **Indiana Law Journal**, Vol.82, 2007, ss.1125-1152.
- Johnsen, Julia E. **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911.
- Jones, Frank D. Geri Çağırma Aleyhinde Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, ss.19-22.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 11.bası, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.
- Kagan, Donald. "Eski Yunan Tarihine Giriş: 12. Dersin Metni", **Türkiye Bilimler Akademisi Ulusal Açık Ders Malzemeleri**, 16 Ekim 2007, s.14, <http://www.acikders.org.tr/file.php/101/Lectures/PDF/Ders12.pdf> (12.06.2016).
- Kalaycıoğlu, Ersin "Türkiye'de Halkoylamaları: Katılma mı, Yürütme Vesayeti mi?", İçinde: İlker Gökhan Şen (Haz.), **Demokrasi ve Siyasi Katılım**,

- (Uluslararası Konferans 23-24 Haziran 2012), İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013, ss.68-74.
- Kales, Albert M. **Unpopular Government in the United States**, Chicago: University of Chicago Press, 1914.
- Kaufmann, Bruno ve Rolf Büchi, Nadja Braun. **The Guidebook to Direct Democracy in Switzerland and Beyond**, Bern: Initiative and Referendum Institute Europe, 2010
- Kapani, Münici. **Kamu Hürriyetleri**, 7.bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.
- Keleş, Ruşen. "Yerel Demokrasinin Neresindeyiz?", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, ss.68-82.
- Kelly, Richard ve Charley Coleman, Neil Johnston. "Recall Elections", **Parliament and Constitution Centre**, House of Commons Library, <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN05089#fullreport>, (24.05.2016)
- Kesler, Charles R. "The Founders' Views of Direct Democracy and Representation", İçinde: Elliott Abrams (ed), **Democracy: How Direct? – Views from Founding Era and the Polling Era**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2002, ss.1-18.
- Key V. O. ve Winston W. Crouch, **The Initiative and Referendum in California**, Berkeley: University of California Press, 1939.
- Kim, Jennifer. "The New Jersey Supreme Court Holds the Recall of U.S. Senators Under State Law Unconstitutional", **Rutgers Law Journal**, Vol.43, 2013, ss.705-723.
- Klarman, Michael J. **The Framers' Coup: The Making of the United States Constitution**, Oxford University Press, New York, 2016.
- Klatchko, Kira L. "The Progressivist Origins of the 2003 California Gubernatorial Recall", **McGeorge Law Review**, Vol.35, 2004, ss.701-717.
- Kornblith, Miriam. "Direct Democracy in Venezuela", İçinde: The International IDEA Handbook, **Direct Democracy**, Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2008, ss.34-39.
- LaCagnina, Yolanda. **The Role of the Recall of Judges Issue in the Struggle for Arizona Statehood**, Department of History, Graduate College, University of Arizona Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1951.

- Láštic, Erik. "Slovakia – Restricted Direct Democracy in Local Politics", İçinde: Theo Schiller (ed.), **Local Direct Democracy in Europe**, Wiesbaden: VS Verlag, 2011, ss.237-244.
- Lawless, Jennifer L. **Becoming a Candidate: Political Ambition and Decision to Run for Office**, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Lijphart, Arend. **Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Lloyd, Henry Demarest. **A Sovereign People – The Study of Swiss Democracy**, New York: Doubleday, Page & Company, 1907.
- Lupia, Arthur ve John G. Matsusaka, "Direct Democracy: New Approches to Old Questions", **Annual Review Political Science**, Vol.7, 2004, ss.463-482.
- Mack, Elizabeth E. "The Use and Abuse of Recall: A Proposal for Legislative Recall Reform", **Nebraska Law Review**, Vol.67, Issue 3, 1988, ss.617-645.
- Madison, James. "The Federalist No.63", İçinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001.
- Madison, James. "The Federalist No.62", İçinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001.
- Madison, James. "The Federalist No.39", içinde: George W. Carey ve James McClellan (Ed.), **Federalist**, The Gideon Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 2001.
- Maduz, Linda. "Direct Democracy", **Living Reviews in Democracy**, Vol.2, 2010, ss.1-17.
- Magleby, David B. **Direct Legislation: Voting on Ballot Propositions in the United States**, Baltimore ve London: The Johns Hopkins University Press, 1984.
- Magliocca, Gerard N. **Andrew Jackson and the Constitution – The Rise and Fall of Generational Regimes**, Lawrence: University Press of Kansas, 2007.
- Maskell, Jack. "Recall of Legislators and the Removal of Members of Congress from Office", **Congressional Research Service CRS Report for Congress**, 5 Ocak 2012.

- Massachusetts House of Representatives, Legislative Research Council, **Report Relative to Recall of Local Officials**, Document 5690, Boston, 1979.
- Matsusaka, John G. "Direct Democracy", İçinde: Charles K. Rowley ve Friedrich Schneider (Ed.), **The Encyclopedia of Public Choice Vol.I**, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2004, ss.149-153.
- Matthews, Harry G. ve C. Wade Harrison. "Recall and Reform in Arizona 1973", **University of Arizona Research Series No.19**, Tuscon: Institute of Government Research, 1973.
- May, Melissa S. "Judicial Retention Elections After 2010", **Indiana Law Review**, Vol.46, ss.59-86.
- McClain, Paula D. "Arizona 'High Noon': The Recall and Impeachment of Evan Mecham", **PS: Political Science and Politics**, Vol. 21, No. 3, 1988, ss.628-638.
- McCormick, Peter. "The Recall of Elected Members", **Canadian Parliamentary Review**, Summer 1994, ss.11-13.
- Miller, Kenneth P. "The Davis Recall and the Courts", İçinde: **American Politics Research Special Issue on Direct Democracy and the California Recall**, Vol.33, No.2, Mart 2005, ss.135-162.
- Mistovich, Paul S. "To Recall or Not To Recall?", **Public Interest Law Journal**, Vol.14, 2004, ss.163-183.
- Morland, Robert. **Political Prairie Fire: The Nonpartisan League, 1915-1922**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1955.
- Mowry, George. **The California Progressives**, Los Angeles: University of California Press, 1951.
- Munsey, Frank A. "Plain Talk About the Recall", İçinde: Edith M. Phelps (ed.), **Selected Articles on the Recall: Including Recall of Judges and Judicial Decisions**, New York: The H. W. Wilson Company, 1913, s.33.
- Musch, Donald. **The Rise Arnold Schwarzenegger The Fall of Gray Davis**, Livermore, CA: Camino Press, 2004.
- National Conference of State Legislatures, "Laws Governing Petition Circulators", <http://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/laws-governing-petition-circulators.aspx> (12.04.2016).

- National League of Cities, "Forms of Municipal Governments", <http://www.nlc.org/resources/cities-101/city-structures/forms-of-municipal-government> (27.05.2016)
- National League of Cities, "Local Government Authority" <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/local-government-authority> (27.05.2016)
- National League of Cities, "Local US Governments", <http://www.nlc.org/build-skills-and-networks/resources/cities-101/city-structures/local-us-governments> (27.05.2016).
- National League of Cities, "Partisan vs. Nonpartisan Elections", <http://www.nlc.org/partisan-vs-nonpartisan-elections> (27.05.2016).
- MRSC, "City and Town Forms of Government", <http://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Legal/General-Government/City-and-Town-Forms-of-Government.aspx> (27.05.2016).
- Noyes, Henry S. **The Law of Direct Democracy**, Dunham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2014.
- Oberholtzer, Ellis Paxson. **The Referendum in America – Together with Some Chapters on the Initiative and the Recall**, New York: Charles Scribner's Sons, 1912.
- Office of Legislative Research State of Utah, **Recall: At Issue in Utah**, A Report to the 41st Legislature, Ocak 1976.
- Okamoto, Mitsuhiro. "Recall in Japan", **24th IPSA World Congress**, Poznan/Poland, 22-28 Temmuz 2016'da sunulan metin, s.7. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_46801.pdf (05.06.2017).
- Older, Fremont. **My Own Story**, New York: The MacMillan Company, 1926.
- O'Leary, Kevin. "The Citizen Assembly: An Alternative to the Initiative", **University of Colorado Law Review**, Sayı 78, 2007, ss.1489-1535.
- Olin, Spencer C. **California's Prodigal Sons: Hiram Johnson and the Progressives, 1911-1917**, Los Angeles: University of California Press, 1968.
- Osborne-Klein, Joshua. "Electoral Recall in Washington State and California: California Needs Stricter Standards to Protect Elected Officials from Harassments", **Seattle University Law Review**, Vol.28, 2004, ss.145-172.
- Owen, "Robert L. The Recall of Judges", **The Yale Law Journal**, Vol.21, No.8, Haziran 1912, ss. 655-658.
- Özsoy Boyunsuz, Şule. **Dünyada Başkanlık Sistemleri**, Ankara:İmge Yay., 2017.

- Pack, Timothy. "High Crimes and Misdemeanors: Removing Public Officials From Office in Utah and the Case For Recall", **Utah Law Review**, No.2, 2008, ss.665-696.
- Persily, Nathaniel A. "The Peculiar Geography of Direct Democracy: Why the Initiative, Referendum and Recall Developed in the American West", **Michigan Law&Policy Review**, Vol.2, 1997, ss.11-41.
- Pitkin, Hanna Fenichel. **Temsil Kavramı**, Çev: Seda Erkoç, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014.
- Piott, Steven L. **Giving Voters A Voice – The Origins of the Initiative and Referendum in America**, Columbia: University of Missouri Press, 2003.
- Price, Charles M. "Recalls at the Local Level: Dimensions and Implications", **National Civic Review**, Vol.72, Nisan 1983, ss.199-206.
- Price, Charles M. "Don't Forget the Recall," **Citizen Participation**, Temmuz/Ağustos 1980, ss.14-16.
- Qvortrup, Matt. **Direct Democracy: A Comprative Study of the Theory and Practice of Government by the People**, 2.bası, Manchester ve New York: Manchester University Press, 2005.
- Qvortrup, Matt. "The Recall: The Political Effects of an Overlooked Institution", **24th IPSA World Congress**, Poznan/Poland, 22-28 Temmuz 2016'da sunulan metin, s.4 http://paperroom.ipso.org/papers/paper_46771.pdf; (05.06.2017)
- Rappard, William E. "The Initiative, Referendum and Recall in Switzerland", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.43, Eylül 1912, ss.110-145.
- Raubitschek, Antony. "The Origin of Ostracism", **American Journal of Archaeology**, Vol.55, No.3, Temmuz 1951, ss.221-229.
- Ray, P. Orman. **An Introduction to Political Parties and Practical Politics**, New York: Charles Scribner's Sons, 1913.
- Reilly, Shauna. **Design, Meaning and Choice in Direct Democracy: The Influences of Petitioners and Voters**, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2010.
- Report of the Committee to Oppose Judicial Recall, **The American Bar Association Journal**, Vol.1, No.3, Temmuz 1915, ss.276-284.
- Report of the Committee to Oppose Judicial Recall, **The American Bar Association Journal**, Vol.4, No.3, Temmuz 1918, ss.400-407.

- Riser, R. Volney. **Defying Disfranchisement: Black Voting Rights Activism in the Jim Crow South, 1890-1908**, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2010.
- Rissotto, Rodolfo González ve Daniel Zovatto, “Direct Democracy in Uruguay”, İçinde: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), **Direct Democracy: The International IDEA Handbook**, Stockholm: International IDEA, 2008, ss.166-172.
- Ritsche, Dan. “Initiative, Referendum and Recall in Wisconsin”, **Wisconsin Briefs**, Legislative Reference Bureau, Brief 12-1, Nisan 2012.
- Robinson, J. W. Geri ağırma Aleyhinde Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho University of Chicago Chapter, 1912, ss.6-10.
- Roche, Wilbank J. “Judicial Discipline in California: A Critical Re-Evaluation”, **Loyola of Los Angeles Law Review**, Vol.10, 1976, ss.192-236.
- Rosen, Gary. “James Madison and the Spirit of 1787”, içinde: Elliot Abrams (ed.), **Democracy: How Direct? Views From the Founding Era and the Polling Era**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers Inc., 2002, ss.19-32.
- Denis Steven Rutkus, “The Appointment Process for U.S. Circuit and District Court Nominations: An Overview”, **Congressional Research Service**, Kongre üyelerine ve komitelerine sunulmak üzere hazırlanmış rapor, 17 Haziran 2016, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R43762.pdf> (15.05.2017).
- Sarıca, Murat. **Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1969.
- Sartori, Giovanni. **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 1996.
- Schaffner, Margaret A. “Recall”, içinde: Julia E. Johnsen (ed.), **Selected Articles on The Recall**, Minneapolis: The H. W. Wilson Company, 1911.
- Schechter, David L. “California’s Right of Removal: Recall Politics in the Modern Era”, **California Politics & Policy**, Vol.12, No.1, Aralık 2008, ss.1-26.
- Schmidt, David D. **Citizen Lawmakers – The Ballot Initiative Revolution**, Philadelphia: Temple University Press, 1989.

- Schuman, David. "The Origin of State Constitutional Direct Democracy: William Simon U'Ren and 'The Oregon System'", **Temple Law Review**, Vol.67, Sonbahar 1994, ss.947
- Scott, Charles F. "Representative Government", İçinde: Julia E. Johnsen, **Selected Articles on the Recall**, Mineapolis: The H. W. Wilson Company, 1911, ss.27-29.
- Scott, James Brown. **The Decleration of Independece, The Articles of Confederation and The Constitution of the United States**, New York: Oxford University Press, 1917.
- Serdült, Uwe ve Yanina Welp, "The Levelling Up of A Political Institution. Perspectives on the Recall Referendum", İçinde: Saskia Ruth, Yanina Welp ve Laurence Whitehead (ed), **Let the People Rule?: Direct Democracy in the Twenty-First Century**, Colchester: ECPR Press, 2017, ss.137-154.
- Serdült, Uwe. "The History of a Dormant Institution: Legal Norms and the Practice of Recall in Switzerland", **Representation**, Vol.51, Sayı:2, 2015, ss.161-172.
- Setälä, Maija. "On The Problems of Responsibility and Accountability in Referendums", **European Journal of Political Research**, Vol. 45, 2006, ss.699-721.
- Sharpe, Theodore C. **Recall**, Grand Forks: Bureau of Governmental Affairs, Univetsity of North Dakota, 1971.
- Siegel, Zachary J. "Recall Me Maybe? The Corrosive Effect of Recall Elections on State Legislative Politics", **University of Colorado Law Review**, Vol.86, 2015, ss.307-350.
- Simes, Lewis M. Geri Çağırma Aleyhinde Görüşü, İçinde: **The Recall (Excluding Judges): A Debate**, Chicago: The Delta Sigma Rho, 1912, ss.13-16.
- Sitton, Tom. "John Randolph Haynes and the Left Wing of California Progressivism", İçinde: William Deverell ve Tom Sitton (ed.), **California Progressivism Revisited**, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1994, ss.15-33.
- Sitton, Tom. **John Randolph Haynes, California Progressive**, California: Stanford University Press, 1992.
- Solijonov, Abdurashid. **Voter Turnout Trends Around the World**, Stockholm: International IDEA, 2015, http://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world_0.pdf (02.11.2016)

- Spivak, Joshua. "California's Recall - Adoption of the 'Grand Bounce' for Elected Officials" **California History**, Vol.81, No.2, 2004, ss.20-37.
- Spivak, Joshua. "California: New Documentary Repeats Old Error on California Supreme Court 'recalls'", **The Recall Elections Blog**, 19 Eylül 2011, <http://recallelections.blogspot.com.tr/2011/09/california-new-documentary-repeats-old.html> (12.01.2017)
- Staffiero, Gianandrea. "Ostracism and the Provision of a Public Good: Experimental Evidence", **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.73, Issue:3, Mart 2010, ss.387-395.
- Streb, Matthew J. "The Study of Judicial Elections", İçinde: Matthew J. Streb (ed.), **Running for Judge: The Rising Political, Financial, and Legal Stakes of Judicial Elections**, New York: NYU Press, 2009, ss.1-14.
- Suksi, Markku. **Bringing in the People: A Comparison of Constitutional Forms and Practices of the Referendum**, Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1993.
- Sullivan, J.W. **Direct Legislation by Citizenship Through the Initiative and Referendum**, New York: Twentieth Century Publishing Company, 1892.
- Swan, Herbert. "The Use of the Recall in the United States", İçinde: William Bennett Munro (ed.), **The Initiative, Referendum and Recall**, New York ve London: D. Appleton and Company, 1920, ss.298-312.
- Şen, İlker Gökhan. **Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Ekim 2013.
- Taft, William Howard. **Popular Government: Its Essence, Its Permanence and Its Perils**, New Haven: Yale University Press, 1913.
- Taft, William Howard. "Special Message of the President of the United States Returning without Approval Joint Resolution No. 14.", Washington, 1911, <https://www.azlibrary.gov/sites/azlibrary.gov/files/sla-62-1-hr-doc106.pdf> (11.05.2016)
- Tarr, G. Alan. "For the People: Direct Democracy in the State Constitutional Tradition" içinde: Elliot Abrams (ed.), **Democracy: How Direct? Views From the Founding Era and the Polling Era**, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 2002, ss.87-100.
- Tarr, G. Alan. "Do Retention Elections Work?", **Missouri Law Review**, Vol.74, 2009, ss.605-633.

- Tallian, Laura. **Direct Democracy An Historical Analysis of the Initiative, Referendum and Recall Process**, Los Angeles: People's Lobby Inc., 1977.
- Taylor, Charles Fremont. "Recent Experience with the Initiative, Referendum and Recall", **Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York**, Vol. 5, No. 1, Revision of the State Constitution Part 1, Ekim1914, ss. 89-97.
- Terranova, Christopher. "The Constitutional Life of Legislative Instructions in America", **New York University Law Review**, Vol.84, November 2009, ss.1331-1373.
- Teziç, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**, 9.bası, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2004.
- The National Association of Counties (NACo), **County Government Structure: A State by State Report**, Washington: NACo County Services Department, 2009.
- Thorpe, Francis Newton (Ed.). **The Federal And State Constitutions, Colonial Charters and Other Organic Laws**, 7 cilt, Washignton: Government Printing Office, 1909.
- Torelle, Ellen (Der.). **The Political Philosophy of Robert M. La Follette**, Madison: The Robert M. La Follette Co., 1920.
- Twomey, Anne. "The Recall of Members of Parliament and Citizens' Initiated Elections", **University of New South Wales Law Journal**, Vol. 34(1), 2011, ss.41-69.
- Uelmen, Gerald F. "California Judicial Retention Elections", **Santa Clara Law Review**, Vol.28, 1988, ss.333-377.
- United States Census Bureau, "Table 2. Local Governments by Type and State: 2012"http://www2.census.gov/govs/cog/2012/formatted_prelim_counts_23jul2012_2.pdf (21.06.2016).
- United States Census Bureau, "Number of Special Districts", https://www.census.gov/govs/go/number_of_special_districts_by_county.html (21.06.2016).
- Uygun, Oktay. "Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi", İçinde: **Çoğulcu Demokrasi - Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011, ss.22-77.
- Uygun, Oktay. **Devlet Teorisi**, 2.bası, İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2015

- Uygun, Oktay. **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar**, 2.bası, İstanbul: XII Levha Yayınları, 2014.
- Verhulst, Jos ve Arjen Nijeboer. **Direct Democracy Facts and Arguments about the Introduction of Initiative and Referendum**, Brussels: Democracy International, 2007.
- Webster, Noah. "An Oration on the Anniversary of the Decleration of Independence", İçinde: Charles S. Hyneman and Donald Lutz (Ed.), **American Political Writing During the Founding Era: 1760-1805**, Vol 2, 1983, ss. 1220-1240.
- Weinstein, Rachel. "You're Fired! The Voters' Version of 'The Apprentice': An Analysis of Local Recall Elections in California", **Southern California Interdisciplinary Law Journal**, Vol.15, 2005, ss.131-164.
- West, Howard. "The Recall of Judges and of Judicial Decisions", **Michigan Law Review**, Vol.11, No.4, Şubat 1913, ss.278-295.
- White, Edward J. **Legal Antiquities: A Collection of Essays upon Ancient Laws an Customs**, St. Luis, Mo.: The H. F. Thomas Law Book Co., 1913.
- Wilcox, Delos F. **Government By The People: or the Initiative, the Referendum, and the Recall as Instruments of Democracy**, New York: The MacMillan Company, 1912.
- Woliver, Laura W. **From Outrage to Action: The Politics of Gross-Roots Dissent**, Urbana: University of Illinois Press, 1993.
- Wright, Tony. "Recalling MPs: Accountable to Whom?", **The Political Quarterly**, Vol. 86, No.2, Nisan-Haziran 2015, ss.289-296.
- Yalçındağ, Selçuk. "Belediyelerde Halk Katılımı", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 424, Eylül 1999, ss.49-72.
- Yarlıgaş, Oğuz. "MÖ 5. Yüzyıl Atina'sında Politika ve Sürgün", İçinde: Pelin Atayman Erçelik (ed.), **Navisalvia: Sina Karaağaç'ı Anma Toplantısı 2014/Sürgün**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015, ss.183-198.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi. "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi?", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 55, Sayı 1-2, 1996, ss.103-150.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi. "3 Kasım 2002 Seçimleri Üzerindeki Gölgeleler", **Erdoğan Teziç'e Armağan**, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları 5, 2007, ss.175-201.

Zick, Timothy. "The Consent of the Governed: Recall of United State Senators"
Dickinson Law Review, Vol.103, 1999, ss.567-611.

Zimmerman, Joseph F. **The Recall: Tribunal of the People**, 2.bası, New York:
 SUNY Press, 2013.

Zimmerman, Joseph F. **The Initiative: Citizen Lawmaking**, 2.bası, New York:
 SUNY Press, 2014.

Zimmerman, Joseph F. **The Massachusetts Town Meeting A Tenacious
 Institution**, New York: State University of New York at Albany, 1967.

Zimmerman, Joseph F. **Participatory Democracy: Populism Revived**, New York:
 Praeger Publishers, 1986.

Mahkeme Kararları ve Savcılık Görüşleri:

In Re Struck, 41 Ill. 2d 574,

State ex. rel. Clark v. Harris, 74 Ore. 573, 144 P. (1914).

Miller v. Wilson, 59 Ariz. 403, 129 P.2d 668 (1942).

Hilzenger v. Gillman, 56 Wash. 228, 105 P.471 (1909).

Simons v. Canty, 195 Conn. 524 (Conn. 1985).

Henyard v. Vill. of Dolton, 2016 IL App (1st) 153374 (Ill. App. Ct. 1st Dist. 2016).

Hooper v. Hart, 56 F.R.D. 476, 477 (W.D. Mich. 1972).

United States Term Limits v. Thornton, 514 U.S. 779 (1995).

Comm. to Recall Robert Menendez v. Wells, 995 A.2d 1109, 1112 (N.J. Super. Ct.
 App. Div. 2010)

Comm. to Recall Robert Menendez v. Wells, 992 A.2d 793 (N.J. 2010).

Burton v. United States, 202 U.S. 344 (1906)

Committee to Recall Robert Menendez from the Office of U.S. Senator v. Wells,
 Secretary of State, et al, 7 A3d 720, 723, 724 (N.J. Supreme Court, November 18,
 2010).

Biennial Report and Opinions of the Attorney General of the State of Oregon 313,
 (April 19, 1935).

1978 Op. Att'y Gen. Nev. 14, 1978 Nev. (June 8, 1978).

Kansas, Attorney General Opinion No. 94-35, March 8, 1994.

State of Louisiana, Department of Justice, Opinion 09-0051, at 1, 3 (March 2, 2009).

North Dakota, Attorney General, Letter Opinion 2010-L-08, at 1, May 13, 2010.

RECALLND v. Jaegler, Secretary of State, 792 N.W.2d 511 (N.D. Supreme Court, December 21 2010)

Op. Att’y. Gen. Ark. 2010-017, 2010 Ark. (March 3, 2010).

Bernzen v. City of Boulder, 186 Colo. 81, 525 P.2d 416 (1974).

Westpy v. Burnett, 82 N.J. Super. 239 at 246, 197 A.2d 400 at 404 (NJ 1964).

Yüksek Mahkeme: Westpy v. Burnett, 41 NJ 554, 197 A.2d 857 – 1964.

Batchelor v. District Court, 81 Nev. 629, 408 P.2d 239 (Nev. 1965).

State ex rel. Topping v. Houston, 94 Neb. 445, 143 N.W. 796 at 800 (Neb.1913);

Hilzinger v. Gillman, 56 Wash. 228 at 233 (Wash 1909).

Ponds v. Treen, 407 So.2d 671 (La.Sup., 1981).

Abbey v. Green, 28 Ariz. 53, 235 P. 150 (1925).

Meyer v. Grant, 486 U.S. 414 (1988).

Citizens Com. Recall of Jack Williams v. Marston, 109 Ariz. 188, 507 P.2d 113 (1973).

Green v. Osborne 157 Ariz. 363 758 P.2d 138 (1988).

Honorable Catherine Ramsey v. City of North Las Vegas, 133 Nev. Adv. Op. No. 16 (2017).

People v. Rojano-Nieto, D070919 (Cal. Ct. App. Jan. 31, 2017).

Unger v. Horn, 240 K. 740 at 741, 732 P.2d 1275 at 1276 (Kan.1987).

Steadman v. Hallard, 197 Mont. 45, 641 P.2d 448 (Mont. 1982).

State ex rel. LaMon v. Westport, 73 Wash.2d 255, 438 P.2d 200 (Wash. 1968).

Danielson v. Faymonville, 72 Wash.2d 854, 435 P.2d 963 (Wash. 1967).

Cole v. Webster, 103 Wash. 2d 280, 692 P.2d 799 (1984).

In re Recall of Pearsall-Stipek, 141 Wash. 2d 756, 761, 10 P.3d 1034 (2000).

Chandler v. Otto, 103 Wash. 2d 268, 693 P.2d 71 (1984)

İnternet Kaynakları:

Ballotpedia: https://ballotpedia.org/Main_Page

The Recall Elections Blog: <http://recallelections.blogspot.com.tr/>

National League of Cities: <http://nlc.org/>

United States Census Bureau: <https://www.census.gov/>

National Conference of State Legislatures: <http://www.ncsl.org/>

The Municipal Research and Services Center (MRSC): <http://mrsc.org/Home.aspx>

Gazete Haberleri, Köşe Yazıları ve Diğer Kaynaklar:

- “All 5 Griggs County Commissioners Ousted in Recall Election Prompted by \$3.5 Million Building Project”, **Grand Forks Herald**, 8 Ekim 2013, <http://www.grandforksherald.com/content/all-5-griggs-county-commissioners-ousted-recall-election-prompted-35-million-building> (04.04.2017).
- Anaya, Phil. “Group Trying to Recall Council Members Who Supported Updated NDO”, **Raging Elephants Radio**, 13 Eylül 2013, <http://www.ragingelephantsradio.com/group-trying-to-recall-council-members-who-supported-updated-ndo/> (01.06.2017).
- “Arizona Court Bars Recall Vote in Wake of Mecham's Removal”, **Los Angeles Times**, 13 Nisan 1988. http://articles.latimes.com/1988-04-13/news/mn-10361_evan-mecham (29.03.2017).
- Associated Press, “Stillwater Mayor Avoids Recall in Close Vote”, **Muskogee Phoenix**, 12 Mayıs 2010, http://www.muskogee phoenix.com/news/oklahoma_news/stillwater-mayor-avoids-recall-in-close-vote/article_fc57ae87-3094-5eb1-8aae-28bdf9c13384.html (19.05.2017).
- Associated Press, “Central City Group Begins School Board Recall Effort Over Fired Coach”, **Lincoln Journal Star**, 20 Temmuz 2013, http://journalstar.com/news/state-and-regional/nebraska/central-city-group-begins-school-board-recall-effort-over-fired/article_82a48326-196e-5bfb-9500-23d5ba69ed97.html (13.05.2017).
- Associated Press, “State Sen. Scott Ogan Resigns in Face of Recall”, **Junau Empire**, 26 Ağustos 2004, http://juneauempire.com/stories/082604/sta_ogan.shtml#.WMLNuxLyh-V (30.04.2017).
- Associated Press, “Campaigns to Recall 2 Senators for Tax Hikes Progress”, **The Detroit News**, 14 Ocak 2016, <http://www.detroitnews.com/story/news/politics/2016/01/14/campaigns-recall-michigan-senators-tax-hikes-move-forward/78817342/> (03.05.2017).
- Ballotpedia, "Laws Governing Recall in New Hampshire", https://ballotpedia.org/Laws_governing_recall_in_New_Hampshire (30.11.2016).
- Ballotpedia, "Patricia Atkins-Grad recall, Tamarac, Florida (2013)", [https://ballotpedia.org/Patricia_Atkins-Grad_recall,_Tamarac,_Florida_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Patricia_Atkins-Grad_recall,_Tamarac,_Florida_(2013)) (16.03.2017).

- Ballotpedia, "Bob Parker recall, Howell School Board, Michigan (2011)", [https://ballotpedia.org/Bob_Parker_recall,_Howell_School_Board,_Michigan_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Bob_Parker_recall,_Howell_School_Board,_Michigan_(2011)) (12.03.2017).
- Ballotpedia, "San Bernardino recall, California (2013)", [https://ballotpedia.org/San_Bernardino_recall,_California_\(2013\)](https://ballotpedia.org/San_Bernardino_recall,_California_(2013)) (19.05.2017).
- Ballotpedia, "Janice Pizzi recall, Woodmen Hills District, Colorado (2009)" https://ballotpedia.org/Janice_Pizzi_recall,_Woodmen_Hills_District,_Colorado,_2009 (12.06.2017).
- Ballotpedia, "Leon Sanders and Candy Veldhuizen recall, Lochbuie, Colorado (2013)", [https://ballotpedia.org/Leon_Sanders_and_Candy_Veldhuizen_recall,_Lochbuie,_Colorado_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Leon_Sanders_and_Candy_Veldhuizen_recall,_Lochbuie,_Colorado_(2013)) (13.06.2017).
- Ballotpedia, "Jim Suttle recall, Omaha, Nebraska (2011)", [https://ballotpedia.org/Jim_Suttle_recall,_Omaha,_Nebraska_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Jim_Suttle_recall,_Omaha,_Nebraska_(2011)) (09.04.2017).
- Ballotpedia, "Grosse Pointe Shores City Council recall, Michigan (2011)", https://ballotpedia.org/Grosse_Pointe_Shores_City_Council_recall,_Michigan,_2010 (09.02.2017).
- Ballotpedia, "Erni Troiano and Bill Davenport recall, Wildwood, New Jersey (2009)", https://ballotpedia.org/Ernie_Troiano_and_Bill_Davenport_recall,_Wildwood,_New_Jersey,_2009 (08.05.2017).
- Ballotpedia, "Cibolo City Council recall, Texas (2013)", [https://ballotpedia.org/Cibolo_City_Council_recall,_Texas_\(2013\)](https://ballotpedia.org/Cibolo_City_Council_recall,_Texas_(2013)) (03.06.2017).
- Ballotpedia, "Audrey Viau recall, Elmwood Park, Wisconsin (2012)", [https://ballotpedia.org/Audrey_Viau_recall,_Elmwood_Park,_Wisconsin_\(2012\)](https://ballotpedia.org/Audrey_Viau_recall,_Elmwood_Park,_Wisconsin_(2012)) (09.05.2017).
- Ballotpedia, "Armando Flores and Annie Spradlin recall, Rohnert Park, California (2004)", [https://ballotpedia.org/Armando_Flores_and_Annie_Spradlin_recall,_Rohnert_Park,_California_\(2004\)](https://ballotpedia.org/Armando_Flores_and_Annie_Spradlin_recall,_Rohnert_Park,_California_(2004)) (13.05.2017).
- Ballotpedia, "Patricia Troost and Ashley Bremmer recall, Cedar Springs, Michigan (2014)", [https://ballotpedia.org/Patricia_Troost_and_Ashley_Bremmer_recall,_Cedar_Springs,_Michigan_\(2014\)](https://ballotpedia.org/Patricia_Troost_and_Ashley_Bremmer_recall,_Cedar_Springs,_Michigan_(2014)) (12.05.2017).
- Ballotpedia, "Paul Wadsworth and Jerry Johnson recall, Mission Irrigation District, Montana (2014)", [https://ballotpedia.org/Paul_Wadsworth_and_Jerry_Johnson_recall,_Mission_Irrigation_District,_Montana_\(2014\)](https://ballotpedia.org/Paul_Wadsworth_and_Jerry_Johnson_recall,_Mission_Irrigation_District,_Montana_(2014)) (12.05.2017).

- Ballotpedia, "Shelly Wilson recall, Chatham School Board, Alaska (2007)", [https://ballotpedia.org/Shelly_Wilson_recall,_Chatham_School_Board,_Alaska_\(2007\)](https://ballotpedia.org/Shelly_Wilson_recall,_Chatham_School_Board,_Alaska_(2007)) (09.06.2017).
- Ballotpedia, "James Holley recall, Portsmouth, Virginia (2010)", https://ballotpedia.org/James_Holley_recall,_Portsmouth,_Virginia,_2010 (29.04.2017).
- Ballotpedia, "CP Craig recall, Lebanon, Missouri (2015)", [https://ballotpedia.org/CP_Craig_recall,_Lebanon,_Missouri_\(2011\)](https://ballotpedia.org/CP_Craig_recall,_Lebanon,_Missouri_(2011)) (27.04.2017).
- Ballotpedia, "Penny Fleegeer recall, Dunnellon, Florida (2016)", [https://ballotpedia.org/Penny_Fleegeer_recall,_Dunnellon,_Florida_\(2016\)](https://ballotpedia.org/Penny_Fleegeer_recall,_Dunnellon,_Florida_(2016)) (16.04.2017).
- Ballotpedia, "Joshua Thomas recall, Wilson, Louisiana (2010)", https://ballotpedia.org/Joshua_Thomas_recall,_Wilson,_Louisiana,_2010 (29.04.2017).
- Ballotpedia, "Lauren Wild recall, Walsh County, North Dakota (2011)", [https://ballotpedia.org/Lauren_Wild_recall,_Walsh_County,_North_Dakota_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Lauren_Wild_recall,_Walsh_County,_North_Dakota_(2011))
- Ballotpedia, "Recall of Wisconsin State Senators (2011)", [https://ballotpedia.org/Recall_of_Wisconsin_State_Senators_\(2011\)](https://ballotpedia.org/Recall_of_Wisconsin_State_Senators_(2011)) (03.05.2017).
- Ballotpedia, "Jayme Valenzuela recall, Superior, Arizona (2016)", [https://ballotpedia.org/Jayme_Valenzuela_recall,_Superior,_Arizona_\(2016\)](https://ballotpedia.org/Jayme_Valenzuela_recall,_Superior,_Arizona_(2016)) (21.03.2017).
- Ballotpedia, "Chris Jacobson recall, Snowmass Village, Colorado (2015)", [https://ballotpedia.org/Chris_Jacobson_recall,_Snowmass_Village,_Colorado_\(2015\)](https://ballotpedia.org/Chris_Jacobson_recall,_Snowmass_Village,_Colorado_(2015)) (16.04.2017).
- Balzar, John. "Few Rules to Go By: Justice Bird's Recall Becoming Epic Battle", **Los Angeles Times**, 7 Nisan 1985, http://articles.latimes.com/1985-04-07/news/mn-27518_1_rose-bird/2 (21.05.2017).
- Barnes, George. "Signatures Certified in Templeton Selectmen Recall Election", **Telegram**, 23 Kasım 2011, <http://www.telegram.com/article/20111123/NEWS/111239807/1003/NEWS03?start=2> (16.05.2017).
- Baron, Sharon Aron. "Chief Judge Sets Date for Special Recall Election", **Tamarac Talk**, 28 Ağustos 2013, <http://tamaractalk.com/chief-judge-sets-date-for-special-recall-election-11063> (16.03.2017).
- Bartels, Lynn ve Kurtis Lee, Joey Bunch. "Colorado Senate President John Morse, State Sen. Angela Giron Ousted", **The Denver Post**, 9 Ekim 2013, <https://perma.cc/CLH6-V7TS> (11.05.2017)

- Basham, Patrick. "The Silver Lining in California's Recall Cloud", **Cato Institute**, 18 Eylül 2003, <https://www.cato.org/publications/commentary/silver-lining-californias-recall-cloud> (05.05.2017)
- Beathard, Jeal. "Jacobson Responds to Calls for Resignation", **The Aspen Times**, 29 Temmuz 2015, <http://www.aspentimes.com/news/jacobson-responds-to-calls-for-resignation/> (16.04.2017)
- Begley, Sarah. "Judge Who Gave Stanford Sex Offender a Lenient Sentence Faces Recall Campaign", **Time**, 7 Haziran 2016, <http://time.com/4359265/stanford-brock-allen-turner-judge-recall/> (16.05.2017).
- "Beyond an Abuse of the Recall Process", **SFGATE**, 13 Nisan 2008, <http://www.sfgate.com/opinion/article/BEYOND-AN-ABUSE-OF-THE-RECALL-PROCESS-3218111.php> (04.06.2017).
- Botkin, Ben ve Sean Whaley, "Amid Extortion Probe, Will Assemblyman Edwards Be Recalled?", **Las Vegas Review-Journal**, 5 Şubat 2015, <http://www.reviewjournal.com/news/nevada-legislature/amid-extortion-probe-will-assemblyman-edwards-be-recalled> (09.05.2017).
- "Bridgeport Mayor Mario Blount Announces Resignation", **WDTV**, 8 Eylül 2014, <http://66.118.69.162/wdtv.cfm?func=view&section=5News& item=Bridgeport-Mayor-Mario-Blount-Announces-Resignation-18057> (16.04.2017)
- Buncombe, Andrew. "Stanford Rape Case: Read The Impact Statement of Brock Turner's Victim", **Independent**, <http://www.independent.co.uk/news/people/stanford-rape-case-read-the-impact-statement-of-brock-turners-victim-a7222371.html> (12.05.2017)
- Bustillo, Miguel. "CRENSHAW : Foes of Judge Karlin Short of Signatures", **Los Angeles Times**, 21 Kasım 1993, http://articles.latimes.com/1993-11-21/news/ci-59639_1_los-angeles-county (05.06.2017).
- Cano, Richardo. "Chairman: Effort to Recall Superintendent Diane Douglas Fails", **The Arizona Republic**, 30 Aralık 2015, <http://www.azcentral.com/story/news/arizona/politics/education/2015/12/30/chairman-says-drive-to-recall-diane-douglas-fails/78071002/> (27.04.2017)
- Carter, Nina. "Wise Replaces Johnston as Mayor in Lincoln Recall Election", **KFYR**, 16 Haziran 2015, <http://www.kfyrtv.com/home/headlines/Wise-Replaces-Johnston-in-Lincoln-Recall-Election-307740111.html> (11.04.2017).

- Chappell, Bill. "Brock Turner Freed From Jail After Serving Half Of 6-Month Sentence", **NPR**, 2 Eylül 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/09/02/492390163/brock-turner-freed-from-jail-after-serving-half-of-6-month-sentence> (12.05.2017).
- Chu, Dan. "Arizona's Outspoken New Governor, Evan Mecham, Seems to Enjoy Diving Straight into Political Hot Water", **People**, 24 Ağustos 1987, <http://people.com/archive/arizonas-outspoken-new-governor-evan-mecham-seems-to-enjoy-diving-straight-into-political-hot-water-vol-28-no-8/> (25.03.2017).
- Clawson, Laura. "Union-busting, Homophobic Michigan State Rep. Paul Scott Narrowly Recalled", **Daily Kos**, 9 Kasım 2011, <http://www.dailykos.com/story/2011/11/9/1034660/-> (29.03.2017).
- "Commissioner Harris Recall Successful", **The Ottawa Herald**, 8 Kasım 2016, http://www.ottawaherald.com/news/local/commissioner-harris-recall-successful/article_da9a3766-c4e8-5e73-8269-8dbbab573668.html (14.06.2017)
- Collom, Lindsey. "Apache Junction Councilman Faces Recall in City's Election", **The Arizona Republic**, 4 Mart 2011, <http://archive.azcentral.com/community/pinal/articles/2011/03/04/20110304apache-junction-election-councilman-recall.html> (17.04.2017).
- Coyne, Christin. "City Won't Accept Recall Petitions", **Weatherford Democracy**, 24 Mayıs 2012, http://www.weatherforddemocrat.com/news/local_news/city-won-t-accept-recall-petitions/article_4a098967-0398-571c-b224-386d8aa2ddc4.html (19.05.2017).
- Cuniff, Meghann M. "O.C. Board of Supervisors Officially Calls for Judge M. Marc Kelly to Resign Over Child Rapist Sentencing", **The Orange County Register**, 22 Nisan 2015, <http://www.ocregister.com/articles/supervisors-658909-spitzer-kelly.html> (11.06.2017).
- Davey, Monica. "In Wisconsin, a Big Recall Push Comes Up Short", **The New York Times**, 11 Ağustos 2011, <http://www.nytimes.com/2011/08/11/us/politics/11-wisconsin.html> (22.04.2017).
- Davidson, Lee. "Utah Lawmakers Frown on Allowing Recall Elections", **The Salt Lake Tribune**, 19 Haziran 2013, <http://archive.sltrib.com/story.php?ref=/sltrib/politics/56482734-90/allow-allowing-counties-elections.html.csp> (23.11.2016)

- DeKunder, David. "4 Lose Seats on Cibolo City Council", **My San Antonio**, 6 Kasım 2013, <http://www.mysanantonio.com/news/politics/article/4-lose-seats-on-Cibolo-City-Council-4958743.php> (03.06.2017).
- Demer, Lisa. "Campaign to Recall North Slope Borough Mayor Underway", **Alaska Dispatch News**, 12 Kasım 2015, <https://www.adn.com/politics/article/recall-effort-targets-north-slope-borough-mayor-brower-over-spending-campaign/2015/11/13/> (11.05.2017).
- Demer, Lisa. "North Slope Borough Mayor Ousted in Recall Election", **Alaska Dispatch News**, <https://www.adn.com/politics/article/north-slope-borough-mayors-race/2016/04/06/> (12.05.2017)
- Dolan, Maura. "Members of High Court Face Ouster Attempt", **Los Angeles Times**, 18 Ekim 1998, <http://articles.latimes.com/1998/oct/18/news/mn-33924> (27.05.2017).
- Dorn, Sara. "Richmond Heights Residents Launch Campaign to Recall Mayor Miesha Headen", **Cleveland**, 14 Temmuz 2014, http://www.cleveland.com/hillcrest/index.ssf/2014/07/richmond_heights_residents_lau.html (13.06.2017).
- Duranty, Alyssa. "Victims' Advocates Serve Petition to Start Process to Recall O.C. Judge M. Marc Kelly", **The Orange County Register**, 1 Mayıs 2015, <http://www.ocregister.com/articles/kelly-660233-recall-county.html> (12.06.2017).
- Eckroth, Leann. "Recall Petition Circulated Against Lincoln Mayor", **Bismarck Tribune**, 6 Şubat 2015, http://bismarcktribune.com/news/local/govt-and-politics/recall-petition-circulated-against-lincoln-mayor/article_f2e86d3e-ef50-5875-b1d8-304302ffcc98.html (11.04.2017).
- Ellis, Randy. "Stillwater's Mayor Denies Allegations", **The Oklahoman**, 4 Aralık 2009, <http://newsok.com/stillwaters-mayor-denies-allegations/article/3422430> (19.05.2017).
- Erickson, Matt. "Basehor Council Members Deny Recall Accusations at Town-Hall Meeting", **Basehor Sentinel**, 20 Şubat 2012, <http://www.basehorinfo.com/news/2012/feb/20/basehor-council-members-deny-recall-accusations-to/> (11.05.2017).

- Fischer, Howard. "Groups Campaign For Ouster of Supreme Court Justice", **Arizona Daily Sun**, 23 Ekim 2012, http://azdailysun.com/news/local/state-and-regional/groups-campaign-for-ouster-of-supreme-court-justice/article_d372487d-91d3-56ae-a6db-7a59b81e076d.html (02.06.2017).
- Forand, Rebecca. "N.J. Lawmaker to Gun Rights Group Seeking Recall: 'I Won't Back Down'", **NJ.com**, 9 Nisan 2015, http://www.nj.com/gloucester-county/index.ssf/2015/04/nj_lawmaker_to_gun_rights_group_seeking_recall_i_w.html (11.05.2017).
- Forster, Dave. "Voters Recall Portsmouth Mayor James Holley", **The Virginian Pilot**, 14 Temmuz 2010, http://pilotonline.com/news/government/politics/voters-recall-portsmouth-mayor-james-holley/article_07f7d63a-279b-5fb3-9d02-22d39b86fd0a.html (29.04.2017).
- Frehner, Stephanie. "New Citizen's Committee Formed to Recall Edwards", **Mesquite Local News**, 3 Şubat 2015, <http://mesquitelocalnews.com/2015/02/new-citizens-committee-formed-recall-edwards/> (09.05.2017).
- "Full Text: Letter of Complaint by Mayor Holley's Assistant", **The Virginian Pilot**, 7 Ağustos 2009, http://pilotonline.com/news/full-text-letter-of-complaint-by-mayor-holley-s-assistant/article_c6cb5cd1-de62-5128-87fa-cf471e4b16b1.html (19.05.2017).
- Garcia, Adrian D. "Water-rate Increase Sparks Recall Campaign for Two Lochbuie Trustees", **The Denver Post**, 6 Temmuz 2013, <http://www.denverpost.com/2013/07/06/water-rate-increase-sparks-recall-campaign-for-two-lochbuie-trustees/> (13.06.2017).
- Garcia, Arturo. "Calif. School Board Member Faces Recall After Bizarre Homophobic Anti-vaxxer Rant", **Raw Story**, 27 Temmuz 2015, <https://www.rawstory.com/2015/07/calif-school-board-member-faces-recall-after-bizarre-homophobic-anti-vaxxer-rant/> (16.05.2017).
- Garland, Stephanie. "Two Electra Recall Petitions Certified", **Texomas Homepage**, 22 Aralık 2015, <http://www.texomashomepage.com/news/local-news/two-electra-recall-petitions-certified> ; (16.05.2017).
- Gerber, Marisa. "L.A. County D.A. Faces Recall Effort After not Filing Charges in Ezell Ford Shooting", **Los Angeles Times**, 25 Ocak 2017, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-jackie-lacey-recall-20170125-story.html> (08.06.2017).

- Gibbons, Lauren. "Petition to Recall AG Bill Schuette Over Flint Water Crisis Approved by State Board", **Michigan Live**, 9 Haziran 2016, http://www.mlive.com/news/index.ssf/2016/06/state_board_approves_recall_pe.html (28.04.2017).
- Gillespie, Katie. " Judge Dismisses Mielke's Recall Petition", **The Columbian**, 29 Temmuz 2016, <http://www.columbian.com/news/2016/jul/29/judge-dismisses-mielkes-recall-petition/> (11.05.2017).
- Goffard, Christopher ve Paloma Esquivel. "Bell Voters Cast Out the Old and Opt for the New", **Los Angeles Times**, 9 Mart 2011, <http://articles.latimes.com/2011/mar/09/local/la-me-bell-elections-20110308> (21.04.2017).
- Gonzales, Richard. "Sentence In Stanford Sexual Assault Case Sparks Outrage", **NPR**, 6 Haziran 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/06/06/481010919/california-rape-case-sentence-sparks-outrage> (12.05.2017).
- Gonzales, Richard. "California Lawmakers Approve Mandatory Sentencing For Rape", **NPR**, 30 Ağustos 2016, <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/08/30/491989477/california-lawmakers-approve-mandatory-sentencing-for-rape> (12.05.2017).
- Goodland, Marianne. "Organizers Drop Recall Efforts Against Windholz, Demanding She Step Down", **The Colorado Independent**, 26 Ocak 2016, <http://www.coloradoindependent.com/157335/organizers-demand-joann-windholz-step-down-they-drop-recall-efforts> (17.05.2017).
- Gorman, Anna. "Quackenbush Recall Bid Launched", **Los Angeles Times**, 12 Mayıs 2000, <http://articles.latimes.com/2000/may/12/news/mn-29284> (25.04.2017).
- "Group wants Fleeger recalled", **WCJB**, 22 Aralık 2015, <http://www.wcjb.com/local-news/2015/12/group-wants-fleeger-recalled> (21.05.2017).
- Gruson, Lindsey. "Arizona is Facing a Legal Question", **The New York Times**, 6 Nisan 1988. <http://www.nytimes.com/1988/04/06/us/arizona-is-facing-a-legal-question.html> (29.03.2017).
- Hagen, Ryan. "San Bernardino City Attorney James F. Penman Recalled From Office", **The Sun**, 5 Kasım 2013, <http://www.sbsun.com/government-and-politics/20131105/san-bernardino-city-attorney-james-f-penman-recalled-from-office> (19.05.2017)
- Hager, Eli. "How Easy Would It Be to Recall the Judge in the Brock Turner Case?", **The Marshall Project**, 7 Haziran 2016, <https://www.themarshallproject.org/>

[2016/06/07/how-easy-would-it-be-to-recall-the-judge-in-the-brock-turner-case#DJIH90p0n](#) (11.06.2017).

Hager, Philip. "No Opposition, Little Notice for 5 State Justices Up for Election", **Los Angeles Times**, 4 Kasım 1990, http://articles.latimes.com/1990-11-04/news/mn-5654_1_supreme-court-justice (27.05.2017).

Hager, Philip. "Justices Uphold Karlin's Ruling in Slaying of Latasha Harlins", **Los Angeles Times**, 17 Temmuz, 1992, http://articles.latimes.com/1992-07-17/local/me-3625_1_judge-karlin (21.05.2017).

Hall, Brandon. "Recall Filed Against Senate Majority Leader Arlan Meekhof", **West Michigan Politics**, 18 Aralık 2015, <http://westmipolitics.blogspot.com.tr/2015/12/breaking-recall-filed-against-senate.html> (03.05.2017).

Hammer, David. "Recall Yenni Gives Up Fight to Remove Mike Yenni from Office", **WWL**, 17 Mart 2017, <http://www.wwltv.com/news/local/jefferson/recall-yenni-gives-up-fight-to-remove-mike-yenni-from-office/423399022> (13.04.2017).

Hardiman, Samuel. "First Ward Councilwoman's Vote Against Marijuana Decriminalization Spurs Recall Effort", **Missourian**, 5 Aralık 2014, http://www.columbiamissourian.com/news/first-ward-councilwoman-s-vote-against-marijuana-decriminalization-spurs-recall/article_dc3bfece-ed91-5d79-b600-f03f1bef07e6.html (19.06.2017).

Hartley, Eric ve Bethany Barnes. "Judge Ramsey Recall Case Destined for Nevada Supreme Court", **Las Vegas Review-Journal**, 2 Temmuz 2015, <http://www.reviewjournal.com/news/las-vegas/judge-ramsey-recall-case-destined-nevada-supreme-court> (16.05.2017).

Hartwell, Michael. "Lancaster Recall Petition Pushes On", **Sentinel Enterprise**, 18 Ocak 2014, http://www.sentinelenterprise.com/news/ci_24940364/lancaster-recall-petition-pushes#ixzz2qpEZ hRGy (28.05.2017)

Hoffa, James. "Time to Recall Attorney General Bill Schuette", **The Detroit News**, 5 Temmuz 2016, <http://www.detroitnews.com/story/opinion/columnists/labor-voices/2016/07/05/time-recall-attorney-general-bill-schuette/86735894/> (28.04.2017).

Howell, Brandon. "Robert Parker Opts to Retire From Howell School Board Amid Sexual Harassment Allegations", **MLive**, 16 Kasım 2011,

http://www.mlive.com/lansing-news/index.ssf/2011/11/report_robert_parker_opts_to_r.html (12.03.2017).

Huriash, Lisa J. "Tamarac Commissioner Accused of Battery at Anti-crime Event", **Sun Sentinel**, 8 Ağustos 2013, http://articles.sun-sentinel.com/2013-08-08/news/fl-patte-police-report-20130807_1_tamarac-commissioner-anti-crime-event-recall-effort (16.03.2017).

Huriash, Lisa J. "Tamarac Accepts Atkins-Grad Resign", **Sun Sentinel**, 12 Eylül 2013, http://articles.sun-sentinel.com/2013-09-12/news/fl-patte-atkins-grad-resigns-20130912_1_recall-election-recall-effort-sharon-arón-baron (16.03.2017).

"In Apache Junction Election, Eck Appears Out in Recall Vote", **The Arizona Republic**, 8 Mart 2011, <http://archive.azcentral.com/news/articles/2011/03/08/20110308apache-junction-elections-results.html> (17.04.2017).

"Internal Affairs: Recall Abel Maldonado! Or Not", **The Mercury News**, 26 Şubat 2009, <http://www.mercurynews.com/2009/02/26/internal-affairs-recall-abel-maldonado-or-not/> (06.05.2017).

Israel, Josh. "Time To Re-Think Recall Elections", **ThinkProgress**, 26 Kasım 2013, <https://thinkprogress.org/time-to-re-think-recall-elections-f747c4f8089d> (14.06.2017).

Jade, Emma. "Salmon Residents Say Battle Isn't Over Yet", **Local News 8**, 10 Haziran 2010, <https://web.archive.org/web/20110112133324/http://www.localnews8.com/community/23861762/detail.html> (13.05.2017).

"Judge Who Suggested Boy in Rape Reacted 'Normally'", **The New York Times**, 26 Ağustos 1977. http://www.nytimes.com/1977/08/26/archives/judge-who-suggested-boy-in-rape-reacted-normally-draws-more-ire.html?_r=0 (23.05.2017).

"Judge Reduces Mandatory Sentence for Santa Ana Man in Child Sex Assault", **The Orange County Register**, 4 Nisan 2015, <http://www.ocregister.com/articles/girl-656753-bokosky-child.html> (11.06.2017).

Kaplan, Tracey. "Brock Turner Case: Q&A on Sexual Assault Sentence, Possible Appeal and More", **The Mercury News**, 8 Haziran 2016, <http://www.mercurynews.com/2016/06/08/brock-turner-case-qa-on-sexual-assault-sentence-possible-appeal-and-more/> (16.05.2017).

Kaplan, Tracey. "Brock Turner Case: Leading Law School Professors Issue Letter Opposing Judge's Recall", **The Mercury News**, 22 Temmuz 2016,

<http://www.eastbaytimes.com/2016/07/27/brock-turner-leading-law-school-professors-issue-letter-opposing-judges-recall/> (16.05.2017).

Kavanagh, LeAnne. "Over 1,400 Sign Petition to Recall Treasurer Boggs", **Cut Bank Pioneer Press**, 2 Aralık 2015, http://www.cutbankpioneerpress.com/cut_bank_pioneer_press/article_ec3cde3c-9882-11e5-822a-3b87d447c2da.html (05.05.2017).

Kavanagh, LeAnne. "Unofficial Results: Voters Recall Boggs", **Cut Bank Pioneer Press**, 4 Mayıs 2016, http://www.cutbankpioneerpress.com/cut_bank_pioneer_press/news/article_ea497fec-11f7-11e6-9f2e-236b21d3ffb2.html (07.05.2017).

Koren, James Rufus. "Adams Recall Supporters Say Fight Not Over", **The Sun News**, 23 Kasım 2009, <http://www.sbsun.com/general-news/20091123/adams-recall-supporters-say-fight-not-over> ; (06.05.2017).

La Ganga, Maria L. "Entire Groveland, Calif., School Board Heading for Recall", **Los Angeles Times**, 20 Mayıs 2009, <http://articles.latimes.com/2009/may/20/local/me-school-board-recall20> (16.05.2017).

Lederman, Diane. "Donald Cykowski Recall Petition Final Recount Tally in Easthampton: Bid Falls 17 Votes Shy", **Mass Live**, 8 Ağustos 2012, http://www.masslive.com/politics/index.ssf/2012/08/final_recount_tally_in_bid_f.html (19.06.2017).

Lee, Kurtis. "Colorado Online Voter System Could Play Role in Future Recall Elections", **The Denver Post**, 27 Temmuz 2013, <http://www.denverpost.com/2013/07/27/colorado-online-voter-system-could-play-role-in-future-recall-elections/> (09.06.2017).

Lee, Michelle Ye Hee. "Recall Effort Launched Against Sen. Jon Kyl", **The Arizona Republic**, 22 Aralık 2010, <http://archive.azcentral.com/news/election/azelections/articles/2010/12/22/20101222arizona-recall-effort-john-kyl.html> (21.02.2017).

Lersten, Andrew. "Third Time Works for Recall Language", **The Herald-Palladium**, 7 Kasım 2015, http://www.heraldpalladium.com/news/local/third-time-works-for-recall-language/article_f8c46fe6-b54b-5b0c-add0-e4c8bd6a4abf.html (16.04.2017).

Linkens, Jason. "Michigan Recall Of Paul Scott May Have Unintended Consequences", **The Huffington Post**, 9 Kasım 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/11/09/michigan-recall-paul-scott_n_1084815.html (29.03.2017)

- Lithwick, Dahlia. "How to Take Out a Supreme Court Justice", **Slate Magazine**, 13 Haziran 2014, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/jurisprudence/2014/06/tennessee_supreme_court_justices_gary_wade_cornelia_clark_and_sharon_lee.html (23.04.2017).
- MacGillis, Alec. "This Local Election Could Determine the Future of Gun Control", **New Republic**, 28 Ağustos 2013, <https://newrepublic.com/article/114501/colorados-recall-election-over-gun-control-really-big-deal> (11.05.2017).
- Mapes, Jeff. "Recall Petition Filed Against Another Oregon Legislator Over Gun Background Check Bill", **The Oregonian**, 9 Haziran 2015, http://www.oregonlive.com/mapes/index.ssf/2015/06/recall_threatened_against_anot.html (10.05.2017).
- "Mayor of Seattle Facing a Recall", **The New York Times**, 18 Mayıs 1975, http://www.nytimes.com/1975/05/18/archives/mayor-of-seattle-facing-a-recall-fire-chief-dismissal-leads-to.html?_r=2 (22.05.2017).
- McGowan, Dan. "Group Seeks to Recall Embattled Providence Councilman", **WPRI.com**, 30 Eylül 2016, <http://wpri.com/2016/09/30/group-seeks-to-recall-embattled-providence-councilman/> (03.05.2017).
- McKnight, Mike. "Results of Small Town Recall", **WOWT News**, 16 Kasım 2011, http://www.wowt.com/home/headlines/Results_of_Small_Town_Recall_133963453.html (23.04.2017).
- McKnight, Mike. "Recall of Village Board", **WOWT News**, 20 Eylül 2011, http://www.wowt.com/news/headlines/Recall_Of_Village_Board_130197843.html (23.04.2017).
- Medina, Jennifer. "Denying Accusations of Sexual Harassment, the Mayor of San Diego Resigns", **The New York Times**, 23 Ağustos 2013, http://www.nytimes.com/2013/08/24/us/san-diego-mayor-resigns-in-sexual-harassment-scandal.html?pagewanted=all&_r=1& (16.04.2017).
- "Michigan State Senator Recalled Over Tax Issue", **The New York Times**, 23 Kasım 1983, <http://www.nytimes.com/1983/11/23/us/around-the-nation-michigan-state-senator-recalled-over-tax-issue.html> (23.04.2017).
- Miller, Mike. "Judge Denies Effort to Recall Grovetown Councilman Dennis Trudeau", **WJBF**, 5 Ekim 2016, <http://wjbf.com/2016/10/05/judge-denies-effort-to-recall-grovetown-councilman-dennis-trudeau> (11.05.2017).

- Mountain, Cami. "Price County Sheriff Recalled", **WAOW**, 18 Haziran 2009, <http://www.waow.com/Global/story.asp?S=10552000> (11.04.2017).
- Murphy, Paul. "Petition to Recall Yenni Begins As More Leaders Ask Him to Step Down", **WWL**, 12 Ekim 2016, <http://www.wwltv.com/news/local/jefferson/petition-to-recall-yenni-begins-as-more-leaders-ask-him-to-step-down/334979298> (13.04.2017).
- Nagourney, Adam ve Rebecca Cathcart. "City Officials Arrested in Los Angeles Suburb", **The New York Times**, 21 Eylül 2010, <http://www.nytimes.com/2010/09/22/us/22bell.html?src=mv> (12.05.2017).
- Naylor, Donita. "Providence Voters Overwhelmingly Oust Councilman Kevin Jackson", **Providence Journal**, 2 Mayıs 2017, <http://www.providencejournal.com/news/20170502/providence-voters-overwhelmingly-oust-councilman-kevin-jackson> (03.05.2017).
- "North Dakota to Vote October 28 on Recall Aimed at Gov. Frazier and Townley League", **The New York Times**, 17 Eylül 1921; <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9D00EFDB153EEE3ABC4F52DFBF66838A639EDE&legacy=true> (02.05.2017).
- Olivarius-Mcallister, Chase. "Silverton Trustee Beats Recall", **The Durango Herald**, 11 Şubat 2015, https://durangoherald.com/articles/84878-silverton-trustee-beats-recall?wallit_nosession=1 (27.03.2017).
- Paul, Jesse. "Planned Parenthood Shooting: 3 Killed, Including 1 Police Officer in Colorado Springs", **The Denver Post**, 27 Kasım 2015, <http://www.denverpost.com/2015/11/27/planned-parenthood-shooting-3-killed-including-1-police-officer-in-colorado-springs/> (17.05.2017).
- "Petak Recall Counter to History" **The Journal Times**, 12 Nisan 1996, http://journaltimes.com/news/local/article_295f718a-2208-5ee9-a2a8-d55ca2ae6231.html (01.05.2017).
- "Petition to recall Kingfisher Mayor", **Fox 25**, 24 Ekim 2013, <http://okefox.com/archive/petition-to-recall-kingfisher-mayor> (29.05.2017).
- Phillips, Dave. "Troy Mayor Janice Daniels 'Relieved' to Be Recalled", **The Oakland Press**, 7 Kasım 2012, <http://www.theoaklandpress.com/general-news/20121107/troy-mayor-janice-daniels-relieved-to-be-recalled?viewmode=fullstory> (21.06.2017).

- Pitt, David. "Iowa Justices Who Decided Gay Marriage Face Retention Vote", **LGBTQ Nation**, 30 Ekim 2016, <http://www.lgbtqnation.com/2016/10/iowa-justices-decided-gay-marriage-face-retention-vote/> (03.06.2017).
- Pittman, David. "Assessor Alan Lang's Predecessors Ready to Work on Recall", **Tucson Citizen**, 3 Aralık 1993, <http://tucsoncitizen.com/morgue2/1993/12/03/66215-assessor-alan-lang-s-predecessors-ready-to-work-on-recall/> (16.03.2017).
- Puente, Kelly. "Recall Effort Fails Against O.C. Judge Who Reduced Sentence for Man Convicted of Molesting a Child", **The Orange County Register**, 31 Aralık 2015, <http://www.ocregister.com/articles/judge-698091-kelly-sentence.html> (23.05.2017).
- Queally, James ve Shelby Grad, "The Ku Klux Klan's Ugly, Violent History in Anaheim", **Los Angeles Times**, 27 Şubat 2016, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-the-ku-klux-klan-ugly-violent-history-in-anaheim-20160227-story.html> (22.05.2017).
- "Recall Bid Faces Delay in Arizona", **The New York Times**, 21 Ocak 1973, http://www.nytimes.com/1973/01/21/archives/recall-bid-faces-delay-in-arizona-legal-snags-confront-foes-of.html?_r=0 (13.06.2017).
- "Recall Effort Started Against Gold Hill Councilors", **Mail Tribune**, 7 Haziran 2014, <http://www.mailtribune.com/article/20140607/NEWS/406070307> (16.05.2017).
- Reed, Judy. "Language Filed for Recall of Two City Councilors", **The Post**, 27 Aralık 2013, <http://cedarspringspost.com/2013/12/27/language-filed-for-recall-of-two-city-councilors/> (12.05.2017).
- Reid, T.R. "At SL Scandal's Home Base, Senators Face Arizona's Anger", **The Washington Post**, 16 Ocak 1990, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/01/16/at-sl-scandals-home-base-senators-face-arizonas-anger/9b99ae77-f826-42dd-8756-eba34c523bfl/?utm_term=.663ecd3f963c (29.12.2016).
- Rindels, Michelle. "Effort to Recall Nevada Assembly Speaker Falls Short", **Reno Gazette-Journal**, 30 Nisan 2015, <http://www.rgj.com/story/news/politics/2015/04/30/effort-recall-nevada-assembly-speaker-falls-short/26678839/> (17.05.2017).

- Rocha, Veronica. "Judicial Panel Clears California Judge Who Gave Lenient Sentence in Stanford Sexual Assault", **Los Angeles Times**, 19 Aralık 2016, <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-judge-aaron-persky-no-judicial-misconduct-20161219-story.html> (26.05.2017).
- Ryan, Jim. "Recall Petition Against Harney County Judge Steve Grasty Validated", **The Oregonian**, 19 Mayıs 2016, http://www.oregonlive.com/oregon-standoff/2016/05/recall_petition_against_harney.html (09.06.2017).
- Sakuma, Paul. "San Jose Councilwoman Beats Recall Effort", **Los Angeles Times**, 3 Mart 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2009/03/with-all-but-a.html> (13.06.2017).
- "Salmon Mayor Recalled", **Local News 8**, <https://web.archive.org/web/20110316052428/http://www.localnews8.com/news/25615929/detail.html> (11.05.2017).
- Seligman, Katherine. "Recalling Judges in California May Become Easier, But is That Better?", **Los Angeles Daily News**, 27 Ağustos 2016, <http://www.dailynews.com/government-and-politics/20160827/recalling-judges-in-california-may-become-easier-but-is-that-better> (08.06.2017).
- Sledge, Matt. "El Paso Mayor John Cook, Recall Target, Takes Stand Against Anti-Gay 'Bigotry'", **Huffington Post**, 12 Nisan 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/04/12/el-paso-mayor-john-cook-recall_n_1421015.html (21.02.2017).
- Spivak, Joshua. "Proposed Alabama Recall Election Law Likely Won't Be Misused", **The Birmingham News**, 1 Nisan 2012, <http://wagner.edu/newsroom/files/2013/01/120401-Birmingham-News-Proposed-Alabama-recall-election-law-likely-wont-be-misused-Spivak.pdf> (09.05.2017).
- Spivak, Joshua. "Bird Is Not The Word", **Los Angeles Daily Journal**, 28 Kasım 2008, <http://wagner.edu/carey-institute/node-53/> (21.05.2017).
- Spivak, Joshua. "Efforts to Recall Legislators Show Mixed Results Nationwide", **The Mercury News**, 27 Mart 2008, <http://www.mercurynews.com/2008/03/27/efforts-to-recall-legislators-show-mixed-results-nationwide/> (18.03.2017).
- Spivak, Joshua. "San Bernardino's Recall Election Could Make History", **The Sun**, 25 Haziran 2013, <http://www.sbsun.com/opinion/20130625/san-bernardinios-recall-election-could-make-history> (19.05.2017).

- Spivak, Joshua. "Nevada Recall Campaigns Face Hurdles", **Las Vegas Review-Journal**, 1 Şubat 2015, <http://www.reviewjournal.com/opinion/nevada-recall-campaigns-face-hurdles> (15.05.2017).
- Spivak, Joshua. "When Have Recalls Succeeded in California?", **History News Network**, 29 Eylül 2003, <http://historynewsnetwork.org/article/1702> (19.01.2017).
- Spivak, Joshua. "Proposed Alabama Recall Election Law Likely Won't Be Misused", **The Birmingham News**, 1 Nisan 2012, <http://wagner.edu/newsroom/files/2013/01/120401-Birmingham-News-Proposed-Alabama-recall-election-law-likely-wont-be-misused-Spivak.pdf> (09.06.2017).
- Spoto, Cara. "Recall Effort Targets Village President of Elmwood Park", **The Journal Times**, 29 Haziran 2012, http://journaltimes.com/news/local/recall-effort-targets-village-president-of-elmwood-park/article_268853b6-c260-11e1-a777-001a4bcf887a.html?comment_form=true (09.05.2017).
- Stokols, Eli. "Hudak Resigns Seat to End Recall Threat, Hold Democrats' Senate Majority", **Fox31 Denver**, 27 Kasım 2013, <http://kdvr.com/2013/11/27/hudak-will-resign-seat-to-end-recall-threat-hold-democrats-senate-majority/> (11.05.2017).
- Stokols, Eli. "First Recall Effort Fails Against Democratic State Rep. Mike McLachlan", **Fox31 Denver**, 21 Mayıs 2013, <http://kdvr.com/2013/05/21/first-recall-effort-fails-against-democratic-state-rep-mike-mclachlan/> (11.05.2017).
- Stolze, Hailey. "Chadwick Resigns to Allow Special Election in April", **The Maneator**, 7 Ocak 2015, <http://www.themaneater.com/stories/2015/1/7/chadwick-resigns-allow-special-election-april/> (02.06.2017).
- Suit, Lauren. "Recall Committee Plans 'Door to Door' Campaign", **Cape May County Herald**, 9 Ocak 2009, http://www.capemaycountyherald.com/news/government/article_5397b600-4064-5d1d-b00a-46fe6fa9f656.html (08.05.2017).
- Sullivan, Patricia. "Evan Mecham, 83; Was Removed as Arizona Governor", **Washington Post**, 23 Şubat 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/22/AR2008022202925.html> (25.03.2017).
- Sulzberger, A. G. "Ouster of Iowa Judges Sends Signal to Bench", **The New York Times**, 3 Kasım 2010, <http://www.nytimes.com/2010/11/04/us/politics/04judges.html> (03.06.2017).

- Şenbil, Metin. "Direnme Hakkıyla Demokrat Türkiye", **Milliyet**, 24 Nisan 2013, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/direnme-hakkiyla-demokrat-turkiye-1698055/> (18.06.2017).
- Terry, Nicquel. "Troy Mayor Recording: Daniels Calls 'Queer' Comment on Facebook 'Inconsequential'", **Troy Patch**, 30 Ocak 2012, <https://web.archive.org/web/20121116035208/http://troy.patch.com/articles/recording-troy-mayor-calls-queer-comment-on-facebook-inconsequential> (07.06.2017).
- The Colorado Independent, "Republican Faces Recall After Saying The 'Real Culprit' in Colorado Mass Shooting is Planned Parenthood", **Raw Story**, 4 Aralık 2015, <https://www.rawstory.com/2015/12/republican-faces-recall-after-saying-the-real-culprit-in-colorado-mass-shooting-is-planned-parenthood/> (17.05.2017).
- "The Downfall of California's Insurance Commissioner", **Insurance Journal**, 10 Temmuz 2000, <http://www.insurancejournal.com/magazines/coverstory/2000/07/10/21521.htm> (25.04.2017).
- Theriault, Denis C. "Gun Advocates Hit Three Oregon Lawmakers With Recall Petitions -- Warn More Could Be Coming", **The Oregonian**, 16 Nisan 2015, http://www.oregonlive.com/politics/index.ssf/2015/04/gun_advocates_hit_three_oregon.html (10.05.2017).
- Theriault, Denis C. "Race to Oust San Jose Councilwoman Madison Nguyen Heats Up", **The Mercury News**, 22 Ocak 2009, <http://www.mercurynews.com/2009/01/22/race-to-oust-san-jose-councilwoman-madison-nguyen-heats-up/> (13.06.2017).
- Tiskus, Berl. "Mission Irrigation Commissioners Recalled", **Valley Journal**, 23 Nisan 2014, <http://www.valleyjournal.net/Article/8946/Mission-Irrigation-commissioners-recalled> (12.05.2017).
- Toquinto, Jeff. "McElroy Again Asks Blount to Resign; Claims to Have Nearly 1/3 of Signatures Needed to Start Recall Election Process", **Connect Bridgeport**, 14 Temmuz 2014, <http://www.connect-bridgeport.com/connect.cfm?func=view&section=News&item=McElroy-Again-Asks-Blount-to-Resign-Claims-to-Have-Nearly-13-of-Signatures-Needed-to-Start-Recall-Election-Process8903> (16.04.2017).
- Turner, Wallace. "Critics Try To Clip Wings Of California's Justice Bird", **Chicago Tribune**, 29 Mart 1985, <http://articles.chicagotribune.com/1985-03-29/features>

[/8501180411_1_chief-justice-bird-joseph-r-grodin-supreme-court](#)

(29.05.2017).

“Unofficial Results Show Voters Decide to Recall Richmond Heights Mayor”, **Fox 8 Cleveland**, 23 Eylül 2014, <http://fox8.com/2014/09/23/unofficial-results-show-voters-decide-to-recall-richmond-heights-mayor/> (13.06.2017).

“Walsh County Sheriff Survives Recall Election With 50 Pct of Vote”, **Bismarck Tribune**, 13 Aralık 2011, http://bismarcktribune.com/news/state-and-regional/article_5ad184cc-65ea-11e0-9de0-001cc4c03286.html (19.03.2017).

Wasser, Miriam. “Diane Douglas Recall Petition Filed; Now Her Opponents Need 360,000 Signatures”, **Phoenix New Times**, 1 Eylül 2015, <http://www.phoenixnewtimes.com/news/diane-douglas-recall-petition-filed-now-her-opponents-need-360-000-signatures-7615112> (27.04.2017).

Webb, Dennis. “Parachute Recall Effort Fails”, **The Daily Sentinel**, 5 Nisan 2016, <http://www.gjsentinel.com/breaking/articles/parachute-recall-effort-fails> (23.04.2017).

Wetzel, Dale. “California Recall Drive Puts Former N.D. Gov. Lynn Frazier in Spotlight”, **Bismarck Tribune**, 5 Temmuz 2003, http://bismarcktribune.com/news/state-and-regional/california-recall-drive-puts-former-n-d-gov-lynn-frazier/article_c0bcb0eb-3e24-539f-9e77-e7e193e6f5a3.html (02.05.2017).

Wildermuth, John. “State GOP Backs Davis Recall Effort”, **San Francisco Chronicle**, 24 Şubat 2003, <http://www.sfgate.com/politics/article/State-GOP-backs-Davis-recall-effort-Convention-2668503.php> (02.04.2017).

Wildermuth, John. “Recall Effort Mirrors State Budget Tiff”, **SFGATE**, 28 Nisan 2008, <http://www.sfgate.com/news/article/Recall-effort-mirrors-state-budget-tiff-3216911.php> (04.06.2017).

“Wisconsin Battle Shifts to Recall Votes”, **CNN Politics**, 16 Haziran 2011, <http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/06/15/wisconsin.unions/> (03.05.2017).

Wright, Brian. “Residents Start Process to Recall Mayor”, **Casa Grande Dispatch**, 13 Şubat 2016, http://www.pinalcentral.com/casa_grande_dispatch/arizona_news/residents-start-process-to-recall-mayor/article_550c668c-d279-11e5-9195-437120b9a41d.html (09.03.2017).

Zacks, Amy. “Recalling Governors: An Overview”, **RUTGERS**, 6 Haziran 2012, <http://governors.rutgers.edu/on-governors/us-governors/recalling-governors-an-overview/> (22.04.2017).

Zalusky, Steve. "Buffalo Grove recall vote to make history", **Daily Herald**, 31 Ekim 2010, <http://www.dailyherald.com/article/20101027/news/710289979/> (03.02.2017).

Zapotosky, Matt. "This Might Be the Most Corrupt Little Town in America", **The Washington Post**, 5 Mart 2016, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/this-might-be-the-most-corrupt-little-town-in-america/2016/03/05/341c21d2-dcac-11e5-81ae-7491b9b9e7df_story.html?utm_term=.0cd09fdd5485 (29.04.2017).

Zorn, Phyllis. "Lalouette Still in Limbo", **Hillsboro Star-Journal**, 19 Ocak 2017, http://starj.com/direct/lalouette_still_in_limbo+4817limbo+4c616c6f7565747465207374696c6c20696e206c696d626f (07.05.2017).

Zorn, Phyllis. "Who Will Follow Lori Lalouette?" **Peabody Gazette-Bulletin**, 26 Ocak 2017, http://peabodykansas.com/direct/who_will_follow_lori_lalouette+4818lori+57686f2077696c6c20666f6c6c6f77204c6f7269204c616c6f75657474653f (12.06.2017).

Zubeck, Pam. "Resignations, Recall and Threats in Troubled District", **The Gazette**, 19 Haziran 2009, <http://gazette.com/article/56884> (12.06.2017).

EKLER**EK - 1: Başvuru Dilekçesi (Niyet Bildirim Dilekçesi) Örneği**

(Santa Clara County, CA)

NOTICE OF INTENTION TO CIRCULATE RECALL PETITION

TO THE HONORABLE _____;
 (name of officer sought to be recalled)

Pursuant to Section 11020 of the California Elections Code, the undersigned, registered qualified voters of the _____, in the State of California, hereby give notice
 (name of district)
 that we are the proponents of a recall petition and that we intend to seek your recall and removal from the office of _____, in _____,
 (title of office) (name of district)
 California, and to demand election of a successor in that office.

The ground for the proposal recall are as follows:

(STATE GROUNDS, 200 WORDS OR LESS)

The printed names, signatures, and residence addresses of the proponents are as follows:

	Name	Address	Signature
1.	_____	_____	_____
2.	_____	_____	_____
3.	_____	_____	_____

(See page 4 of this Guide for the total required number of proponents' names, addresses and Signatures required in this spaces above.)

Telephone number to contact proponents (optional) () - _____

A copy of this and the proof of service will be filed with the _____ Elections Official.
 (name of county)

You may file an answer to the statement of the proponents with the _____ Elections
 (name of county)

Official within 7 days after the notice is filed. It may not be more than 200 words. If an answer is filed, a copy of it must also be served personally or by certified mail within that same 7 day period on one of the above proponents. The answer shall include the printed name, signature, and business or residence address of the officer sought to be recalled.

EK - 2 : Örnek Geri Çağırma Dilekçesi

(North Dakota Eyalet Sekreterliğince hazırlanmış örnek dilekçe)

RECALL PETITION

We, the undersigned, being qualified electors request that *John Doe, City Council Member of Any City*, be recalled for the reason(s) of *enter the reason(s) here*.

RECALL SPONSORING COMMITTEE

The following are the names and addresses of the qualified electors of the state of North Dakota and the political subdivision who, as the sponsoring committee for the petitioners, represent and act for the petitioners in accordance with law:

Name	Complete Residential, Rural Route, or General Delivery Address
1. <i>John Doe (chairman)</i>	<i>123 Street, Anywhere ND 58504</i>
2 <i>John Doe</i>	<i>123 Street, Anywhere ND 58504</i>
3 <i>John Doe</i>	<i>123 Street, Anywhere ND 58504</i>
4 <i>John Doe</i>	<i>123 Street, Anywhere ND 58504</i>
5 <i>John Doe</i>	<i>123 Street, Anywhere ND 58504</i>

INSTRUCTIONS TO PETITION SIGNERS

You are being asked to sign a petition. You must be a qualified elector. This means you are eighteen (18) years old, you have lived in the *City of Anywhere* for thirty days, and you are a United States citizen. All signers shall also legibly print their name, complete residential, rural route, or general delivery address, and date of signing on the petition. Every qualified elector signing a petition must do so in the presence of the individual circulating the petition.

Month/Day /Year	QUALIFIED ELECTORS		
	PRINTED Name of Qualified Elector	SIGNED Name of Qualified Elector	Complete Residential, Rural Route, or General Delivery Address
1			City, State, Zip Code
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			

EK - 3: İmza Toplayıcılarının Yemin Beyanı Örneği

(North Dakota örneğinde geri çağırma dilekçesinin son sayfasında yer alan yemin bölümü)

Month/Day /Year	PRINTED Name of Qualified Elector	SIGNED Name of Qualified Elector	Complete Residential, Rural Route, or General Delivery Address	City, State, Zip Code
27				
28				
29				
30				

State of North Dakota

County of _____
(county where signed)

I, _____, being sworn, say that I am a qualified elector, that I reside at _____
(circulator's printed name)
_____; that each signature contained on the attached petition was executed in my
(residential address)

presence; and that to the best of my knowledge and belief each individual whose signature appears on the attached petition is a qualified elector, and that each signature contained on the attached petition is the genuine signature of the individual whose name it purports to be.

Subscribed and sworn to before me on _____, 20____, at _____, North Dakota.
(city)

(signature of circulator)

(Notary Stamping Device)

(signature of notarial officer)

ÖZGEÇMİŞ

Gonca Erol

1979'da Ankara'da doğdu. Lise eğitimini Ankara Başkent (Yabancı Dil Ağırlıklı) Lisesi'nde, lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, yüksek lisansını DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku anabilim dalında tamamladı.

2007'de avukatlık stajını yaptı ve 2008-2010 yılları arasında İzmir Baro'sunda kayıtlı serbest avukat olarak çalıştı. 2010 yılında Tunceli Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Hukuk Bilimleri Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2011 yılından beri Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. 2012-2017 yılları arası dönemde 2547 sayılı kanunun 35. maddesi kapsamında araştırma görevlisi olarak Galatasaray Üniversitesi'nde görev yapmıştır.

Yayınları:

Gonca Erol, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda 'Tedbir'", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Yıl:30, Sayı:130, Mayıs-Haziran 2017, ss.55-88.

Gonca Erol, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Yoksulluk", **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler**, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 2012, ss.355-376.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Galatasaray Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı : Gonca Erol
Tez Başlığı : Amerika Birleşik Devletleri'nde Geri Çağırma Hakkı
Savunma Tarihi : 20.09.2017
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik
İkinci Danışman : Prof. Dr. Osman Korkut Kanadoğlu

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı

Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu

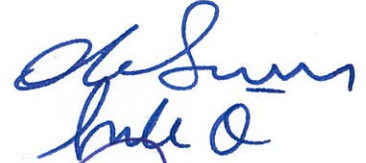
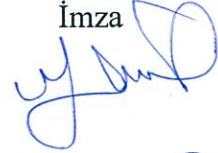
Prof. Dr. Oktay Uygun

Prof. Dr. Şule Özsoy Boyunsuz

Prof. Dr. Ekrem Ali Akartürk

Yrd. Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik

İmza



Enstitü Müdürü

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

